I. COTEANU

Elemente de DIALECTOLOGIE a limbii romîne

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

PREFAȚĂ

Necesitatea unei lucrări în care să fie înfățișate problemele și rezultatele cele mai importante ale dialectologiei românești se simțea de multă vreme. Elementele de dialectologie a limbii romîne *încearcă să răspundă acestei necesități.*

Cartea este destinată în primul rînd studenților în filologie, care nu aveau la îndemînă pînă acum un mijloc practic de informare asupra situației dialectelor limbii romîne. De aceea am și socotit că este bine ca partea teoretică a lucrării să fie urmată de un număr mare de texte, redate cu notarea utilizată de culegătorii lor. O uniformizare a sistemelor de notare nu ar fi ajutat pe cel care vrea să studieze toate aspectele cercetării dialectale și, afară de aceasta, procedeul comportă mari riscuri, îndeosebi cînd se face transcrierea dintr-o notare largă într-una îngustă.

Deși autorul lucrării de față este de părere că aromîna și istroromîna au devenit de mult limbi de sine stătătoare, le-a introdus și pe ele în Elementele de dialectologie a limbii romîne *pentru a nu contraveni programelor de studii universitare în vigoare. Dar nu ar fi bine să se rețină numai acest aspect al chestiunii, căci cunoașterea aromînei, meglenoromînei și istroromînei, cu toate că nu reprezintă un capitol absolut necesar pentru studierea dialectelor limbii romîne, în felul în care sînt privite de autor, este totuși utilă pentru înțelegerea celei mai vechi faze prin care a trecut limba romînă, cînd se numea latină balcanică și forma un tot cu aromîna, meglenoromîna și istroromîna.*

Accentul principal a fost pus pe analiza aspectelor pe care le are limba națională în diversele regiuni ale Republicii Populare Romîne. Descrierea acestor aspecte a fost făcută în așa fel încît să se țină seama de studiile mai vechi, fără a neglija noutățile de interpretare.

Expunerea noastră arată prin ea însăși că am ținut să introducem pe cititor în problemele dialectologiei în ordinea în care se face cercetarea lor.

Scopul final al dialectologiei, ca disciplină auxiliară, este de a furniza date pentru înțelegerea mai clară a evoluției limbii. De aceea în centrul atenției noastre a stat interpretarea materialului adunat cu îndelungată trudă de specialiștii anchetelor dialectale de diverse tipuri. Am încercat totodată să găsim caracteristicile sistemului fiecărui dialect în parte, renunțînd la amănunte cînd ni s-au părut nesemnificative. Din acest punct de vedere, metoda noastră se deosebește de aceea care s-a folosit, în genere, pentru studierea dialectelor romînești. Structura unui dialect nu poate fi bine scoasă în evidență dacă ne referim numai la particularitățile specifice ale acelui dialect, căci sînt fapte în limba comună care capătă o

deosebită importanță pentru un dialect prin marea lor frecvență și, deci, nu trebuie eliminate din discuție fiindcă există și în alte regiuni. Acest punct de vedere nu a putut fi însă urmat în lucrarea noastră în măsura în care am fi dorit-o, din cauză că lipsesc deocamdată studiile de detaliu necesare, din care să reiasă frecvența fenomenelor lingvistice în diferitele dialecte și graiuri ale limbii romîne.

Sperăm că lucrarea de față, cu toate lipsurile inerente unei prime încercări de sinteză, va da cititorului imaginea importanței pe care o merită studierea dialectelor și graiurilor naționale.

ABREVIERI

AAF = Academia Romînă, «Anuarul Arhivei de folklor», Cluj, 1932 şi urm.

ALR I = *Atlasul lingvistic romîn*, publicat de Muzeul limbii romîne din Cluj, Partea I, Braşov, 1938.

ALR II = *Atlasul lingvistic romîn*, publicat de Muzeul limbii romîne din Cluj, Partea a II-a, Sibiu—Leipzig, 1940.

ALRM I = *Micul atlas lingvistic romîn*, publicat de Muzeul limbii romîne din Cluj, Braşov, 1938.

ALRM II = *Micul atlas lingvistic romîn*, publicat de Muzeul limbii romîne din Cluj, Sibiu—Leipzig, 1940.

ALR (s.n.) = *Atlasul lingvistic romîn, serie nouă*, întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1956, vol. I şi II.

ALRM (s.n.) = *Micul atlas lingvistic, serie nouă*, întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1956.

ALRT II = Emil Petrovici, *Texte dialectale*, supliment la *Atlasul lingvistic romîn II*, Sibiu—Leipzig, 1943.

BA = Per. Papahagi, *Basme aromîne şi glosar*, Bucureşti, 1905.

BIFR = « Buletinul Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide" », Iaşi, 1934 şi urm.

BL = « Bulletin linguistique », publié par A. Rosetti, Paris—Bucureşti, 1933—1948.

Capidan, A = Th. Capidan, *Aromînii, dialectul aromîn, studiu lingvistic*, Bucureşti, 1932.

CDDE = I. A. Candrea — Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii romîne, elementele latine*, Bucureşti, 1914.

CM = Th. Capidan, *Meglenoromînii*, Bucureşti, 1925.

DA = Academia Romînă, *Dicţionarul limbii romîne*, Bucureşti, 1913 şi urm.

DI = Iosif Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, Partea a II-a, texte şi glosar, Halle a.d. Sale, 1909.

DR = « Dacoromania », Buletinul Muzeului limbii romîne din Cluj, 1920—1921 şi urm.

GFM = Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925.

Graur, FL = Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1954.

Graur, SLG = Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1955.

GS = « Grai şi suflet », revista Institutului de filologie şi folclor, Bucureşti, 1923—1937.

Iordan, ILR	= Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Editura Institutului de filologie romînă, Iaşi, 1932.
Iordan, LRA	= Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală, o gramatică a greşelilor*, Bucureşti, ed. a II-a, f. an [1947].
Iordan, LRC	= Acad. Prof. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Editura Ministerului Învăţămîntului, Bucureşti, ed. a II-a, 1956.
LR	= « Limba romînă », revista Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R., Bucureşti, 1951 şi urm.
Philippide, OR	= Al. Philippide, *Originea romînilor*, vol. II, Iaşi, 1927.
Rosetti, FG	= Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală*, Bucureşti, 1930.
Rosetti, IF	= Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1957.
Rosetti, ILR	= Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. I, ed. a III-a, Bucureşti, 1960, vol. IV, Bucureşti, 1941.
Rosetti, LR	= Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1956.
SCL	= « Studii şi cercetări lingvistice », revista Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R., Bucureşti, 1950 şi urm.
SI	= Sextil Puşcariu, *Studii istroromîne*, Bucureşti, vol. I, 1905, (extras din Analele Academiei Romîne, t. XXVIII, mem. secţ. lit.), vol. II, Bucureşti, 1926, vol. III, Bucureşti, 1929.
ŢH	= Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915.
ŢO	= I. A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, extras din « Buletinul Societăţii filologice », Bucureşti, 1907.
Vîrcol, GV	= V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, Bucureşti, 1910.
WJb.	= « Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache », herausgegeben von Gustav Weigand, Leipzig, 1894 şi urm.

BIBLIOGRAFIE[1]

1. CHESTIUNI GENERALE

Andrei Avram, *Asupra clasificării vocalelor romînești*, SCL, VI (1955), nr. 3–4, p. 209–222.

Gr. Brîncuș, *Cercetări asupra unui grai de tranziție*, în « Revista Universității C. I. Parhon », 1955, nr. 2–3, seria științelor sociale, p. 197–206.

I. A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, GS, I, 1 (1924), p. 169 și urm.

B. Cazacu, *Autour d'une controverse linguistique : langue ou dialecte? (Le problème de la classification des idiomes romans parlés au Sud du Danube)*, în « Recueil d'études romanes », publié à l'occasion du IX-e Congrès International de Linguistique Romane à Lisbonne du 31 Mars au 3 Avril 1959, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1959, p. 13–29.

I. Coteanu, *Și totuși istroromîna e limbă !*, SCL, IX (1958), nr. 3, p. 390 și urm.

I. Coteanu, *Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne*, LR, VIII (1959), nr. 1, p. 7–16, republicat în « Recueil d'études romanes », publié à l'occasion du IX-e Congrès International de Linguistique Romane à Lisbonne du 31 Mars au 3 Avril 1959, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1959, p. 41–51.

Mózes Gálffy, *Principii în cercetarea sistemului fonetic al dialectelor*, în « Omagiu lui Iorgu Iordan », Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p. 303–315.

A. Graur–A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, BL, VI (1938), p. 5–29; publicat și în A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga–București, 1947, p. 40–65.

Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Editura Academiei R.P.R., București, 1954.

Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., București, 1955. (Vezi și varianta nouă, apărută în 1960 la aceeași editură).

Acad. Al. Graur și colectiv, *Introducere în lingvistică*, Editura științifică, București, 1958. (Vezi și varianta nouă, apărută în 1960 la aceeași editură).

Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Editura Institutului de filologie romînă, Iași, 1932.

Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală, o gramatică a greșelilor*, București, ed. a II-a, f. an [1947].

Acad. Prof. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Editura Ministerului Învățămîntului, București, ed. a II-a, 1956.

[1] Bibliografia de față nu înregistrează toate lucrările de dialectologie, ci numai pe cele de dialectologie romînească și acestea selectate. Nu am introdus, de exemplu, studii depășite în stadiul actual al cercetărilor și nici pe acelea care privesc probleme de detaliu ca, de pildă, atestările lexicale din diferite părți ale țării.

G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, SCL, VI (1955), nr. 1–2, p. 109–132.
D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba romînă*, DR, VIII (1936 – 1938), p. 92–160.
Dimitrie Macrea, *Probleme de fonetică*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1953.
D. Macrea, *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne*, LR, V (1956), nr. 4, p. 70–75.
W. Meyer-Lübke, *Palatalizarea labialelor*, DR, II (1921–1922), p. 1–19.
I. Pătruţ, *Sisteme de transcriere fonetică*, LR, III (1954), nr. 4, p. 79–84.
E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930.
Emil Petrovici, *Texte dialectale*, supliment la *Atlasul lingvistic romîn*, II, Sibiu–Leipzig, 1943.
Acad. Emil Petrovici, *Corelaţia de muiere a consoanelor dure şi moi în limba romînă*, SCL, I (1950), nr. 2, p. 172–232.
Acad. Emil Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba romînă*, SCL, III (1952), p. 127–186.
Acad. E. Petrovici, *Variantele regionale ale fonemelor t', d'*, SCL, VII (1956), nr. 3–4, p. 269.
Acad. Emil Petrovici, *Influenţa slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, Bucureşti, 1956.
Acad. Emil Petrovici, *Fonemele limbii romîne*, LR, V (1955), nr. 2, p. 26–37.
Acad. E. Petrovici, *Contribuţii la studiul fonemelor limbii romîne*, SCL, VI (1955), nr. 1–2, p. 29–42.
Acad. E. Petrovici, *Sistemul fonematic al limbii romîne*, SCL, VII (1956), nr. 1–2, p. 7–20.
Acad. E. Petrovici, *Sarcinile actuale ale dialectologilor din R.P.R.*, în « Fonetică şi dialectologie », I (1958), p. 207–210.
Sextil Puşcariu, *Consideraţiuni asupra sistemului fonetic şi fonologic al limbii romîne*, DR, VII (1931–1933), p. 1–55.
Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală*, Bucureşti, 1930.
Acad. Al. Rosetti, *Despre consoanele palatalizate şi consoanele muiate*, SCL, VI (1955), nr. 3–4, p. 199–208.
Acad. Al. Rosetti, *Despre sistemul fonologic al limbii romîne*, SCL, VII (1956), nr. 1–2, p. 21–28.
Acad. Al. Rosetti, *Consideraţii asupra sistemului fonologic al limbii romîne literare*, SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 43–48.
Acad. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1957.
Acad. Al. Rosetti, *Limbă sau dialect?*, SCL, IX (1958), nr. 2, p. 101 şi nr. 3, p. 395.
Gr. Rusu, *Coexistenţa mai multor sisteme fonologice în acelaşi grai regional (Valea Sebeşului)*, în « Cercetări de lingvistică », Cluj, II (1957), p. 127–141.
M. Sala, *Cîteva probleme de fonetică sintactică în « Texte dialectale » culese de Emil Petrovici*, SCL, VI (1955), nr. 3–4, p. 223–238.
Lidia Sfîrlea, *Coexistenţa mai multor sisteme morfologice în acelaşi grai regional (Valea Sebeşului)*, în « *Cercetări de lingvistică* », Cluj, II (1957), p. 143–158.
V. Şuteu, *Primele înregistrări de texte dialectale pentru Arhiva fonogramică a limbii romîne*, LR, VII (1958), nr. 3, p. 96–100.
E. Vasiliu, *Cîteva observaţii asupra sistemului fonologic al limbii romîne*, SCL, VII (1956), nr. 1–2, p. 27–36.
E. Vasiliu, *Asupra corelaţiei de muiere a consoanelor în limba romînă*, SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 49–54.

2. PROBLEME DE GEOGRAFIE LINGVISTICĂ

B. Cazacu, *Sur la réaction du sujet parlant par rapport au fait linguistique*, în « Mélanges linquistiques », publiés à l'occasion du Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 Août 1957, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1957, p. 175—188.

Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromîn*, în « Omagiu lui Iorgu Iordan », Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p. 317.

V. A. Lisițkii, *Problemâ vokalizma v moldavskom lingvisticeskom atlase*, în « Omagiu lui Iorgu Iordan », Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p. 519—530.

Muzeul limbii romîne, *Chestionar pentru un Atlas lingvistic al limbii romîne*, I, *Calul*, Cluj, 1922; II, *Casa*, Sibiu, 1926; III, *Firul*, Cluj, 1929; IV, *Instrumente muzicale*; V, *Stîna, păstoritul și prepararea laptelui*, Cluj, 1931; VI, *Stupăritul*, Cluj, 1933.

Al. Niculescu, *Termenii romînești care denumesc noțiunea « copil nelegitim »*, în « Analele Universității C. I. Parhon », seria științelor sociale, București, 1956, nr. 7, p. 37—47.

St. Pașca, *Terminologia calului : Părțile corpului*, DR, V (1927—1928), p. 272—327.

Ion Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, DR, X, partea a II-a (1943), p. 298 și urm.

I. Pătruț, *Influențe maghiare în limba romînă*, SCL, IV (1953), p. 213—217.

Ion Pătruț, *Raporturi fonetice ucraino-romîne*, DR, XI (1945), p. 51—59.

I. Pătruț, *Rostirea* noauă, doauă *etc.*, în « Omagiu lui Iorgu Iordan », Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p. 661.

R. G. Piotrovski, *Nekotorie teoreticeskie voprosî moldavskogo lingvisticeskogo atlasa*, în « Omagiu lui Iorgu Iordan », Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p. 677—687.

S. Pușcariu, *Hărțile graiului. Cum s-a născut ALR...*, în « Țara Bîrsei », nr. 2 (1933), Brașov, p. 112—121.

S. Pușcariu, *Les enseignements de l'Atlas Linguistique de Roumanie*, în « Revue de Transilvanie », t. III, nr. 1, Cluj, p. 13—22 + 15 hărți.

Al. Rosetti, *J. Gilliéron și geografia lingvistică*, Iași, 1929; extras din « Viața romînească ».

Al. Rosetti, *Lingvistica în cercetarea monografică*, București, 1930; extras din « Viața romînească ».

Al. Rosetti, *Sur la méthode de la géographie linguistique*, BL, XII (1944), p. 106—112.

Valeriu Rusu, *Formule de adresare în limba romînă* (mă, măi), LR, VIII (1959), nr. 1, p. 52—60.

M. Sala, *Termenii pentru « unchi » după Atlasul lingvistic romîn*, SCL, VI (1955), nr. 1—2, p. 133—155.

Marius Sala, *Din terminologia păstorească romînească, rom.* vătui, cîrlan, noaten, SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 77—83.

Marius Sala, *Remarques sur la réaction des sujets enquêtés pour l'Atlas Linguistique Roumain*, în « Mélanges linguistiques », publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 Août 1957, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1957, p. 189—199.

Marius Sala, *În legătură cu denumirea porumbului în limba romînă*, în « Fonetică și dialectologie », I (1958), p. 181—188.

R. Udler, *Principiile elaborării Atlasului lingvistic moldovenesc și importanța lui*, în « Limba și literatura moldovenească », I (1958), nr. 1, p. 35—41.

G. Weigand, *Welchen Zwecken dient der linguistische Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, WJb., XV (1909), p. 135—154.

3. PROBLEME DE STRUCTURĂ DIALECTALĂ A LIMBII ROMÎNE

Acad. Al. Graur, « *Dialectele* » *limbii romîne*, LR, V (1956), nr. 4, p. 66—69.
Karl Jaberg, *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebietes*, în « Vox Romanica », V (1940), p. 5 şi urm.
D. Macrea, *Despre dialectele limbii romîne*, LR, V (1956), nr. 1, p. 15—24.
D. Macrea, *Despre originea şi structura limbii romîne*, LR, III (1954), nr. 4, p. 11—30.
St. Paşca, *Glosar dialectal alcătuit după materialul cules de corespondenţi din diferite regiuni*, în « Analele Academiei Romîne », mem. secţiei lit., t. IV, Bucureşti, 1928—1929.
Ion Pătruţ, *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, în « Romanoslavica », I, Bucureşti, 1958, p. 3 şi urm.
Acad. E. Petrovici, *Unele probleme de dialectologie şi geografie lingvistică*, LR, III (1954), nr. 4, p. 10—18.
Acad. E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic romîn*, LR, III (1954), nr. 5, p. 5—17.
R. G. Piotrovski, *Nekotorie teoreticeski voprosi moldavskogo lingvisticeskogo atlasa*, în « Omagiu lui Iorgu Iordan », Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1958, p. 677 şi urm.
Al. Procopovici, *Din istoria raporturilor noastre interdialectale* (Cu prilejul apariţiei operei lui Th. Capidan, *Meglenoromînii*, vol. I, *Istoria şi graiul lor*...), DR, IV (1924—1926), p. 38—66.
Sextil Puşcariu, *Limba romînă şi graiul din Ardeal*, în « Transilvania, Crişeana, Maramureşul », Bucureşti, 1929, p. 1141—1149.
Sextil Puşcariu, *Contribuţia Transilvaniei la formarea şi evoluţia limbii romîne*, în « Revista Fundaţiilor », IV (1937), nr. 5, Bucureşti, p. 296—323 + 8 hărţi, republicat în limba franceză în « La Transilvanie », II, Bucarest, 1938.
Valeriu Şuteu, *Arhiva fonogramică a limbii romîne*, în « Fonetică şi dialectologie », I (1958), p. 211—220.
R. Todoran, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromîne*, LR, V (1956), nr. 2, p. 38—50.
Romulus Todoran, *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne*, în « Cercetări de lingvistică », Cluj, I (1956), p. 91—102.
G. Weigand, *Despre dialectele romîneşti*, în « Convorbiri literare », Iaşi, a. XLII (1908), p. 38 şi urm.

4. DIALECTUL MUNTEAN

G. Şerban Cornilă, *Asupra graiului din Ţara Oltului*, GS, 1—2, p. 332 şi urm.
Titu Dinu, *Graiul din Ţara Oltului*, GS, I, 1 (1924), p. 107—139.
T. Gîlcescu, *Cercetări asupra graiului din Gorj*, GS, V, 1 (1931), p. 64—124.
I. D. Ionescu, *Însemnări despre graiul gorjean*, BIFR, VII—VIII (1940—1941), p. 326—328.
Alexandrina Istrătescu, *Texte populare din judeţul Prahova*, GS, III, 1 (1927), p. 153—174; III, 2 (1928), p. 344—380; IV, 1 (1929), p. 108—136.
Elena Moroianu, *Din ţinutul Săcelelor*, GS, IV, 2 (1930), p. 310—350; V, 1 (1931), p. 10—49.
Luca Preda, *Cercetări dialectale în Dolj*, GS, VII (1937), p. 231 şi urm.
Sextil Puşcariu, *Der Dialekt des oberen Olttales*, WJb., V (1898), p. 158—191.
I. I. Stoian, *Texte folclorice din Rîmnicul Sărat*, GS, III, 1 (1927), p. 101—132; III, 2 (1928), p. 297—343.
D. Şandru şi F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, GS, VI, 1—2 (1934), p. 193—247.
Mircea Tomescu, *Graiul din judeţul Olt*, în « Ethnos », an. II (1942), 1—2, p. 31—133.

G. Weigand, *Die rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, WJb., VII (1900), p. 1–92.
G. Weigand, *Die Dialekte der Grossen Walachei*, WJb., VIII (1902), p. 234–324.

5. DIALECTUL MOLDOVEAN

I. Diaconu, *Ținutul Vrancei*, București, 1930.
I. Diaconu, *Folclor din Vrancea și folclor din Rîmnicul Sărat*, în « Ethnos », an. I (1941), 1, p. 244–247.
Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté de Lettres de Bucarest. VI. District de Năsăud, par D. Șandru, BL, VI (1938), p. 173–230.
E. Herzog, V. Gherasim, *Glosarul comunei Marginea*, în « Codrul Cosminului », I (1924), p. 355–401; II–III (1925–1926), p. 371–428; IV–V (1927–1928), p. 185–260; VII (1931–1932), p. 1–47.
Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în « Ethnos », an. I (1941), p. 91 și urm.
G. Istrate, *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, BIFR, IV (1937), p. 69 și urm.
G. Istrate, *Pe marginea unei anchete dialectale* (Graiul satului Nepos–Năsăud), BIFR, VII–VIII (1940–1941), p. 293–303.
Ecat. Țenescu, *Texte populare din Bistrița-Năsăud*, GS, II, 2 (1926), p. 328–345.
G. Weigand, *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, WJb., IX (1902), p. 138–236.

6. DIALECTUL BĂNĂȚEAN

B. Cazacu, *Despre procesul de diferențiere în graiul unei comune (Meria — Reg. Hunedoara)* SCL, VII (1956), nr. 3–4, p. 245–268.
Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.
Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. III. Lăpușul de sus, par D. Șandru, BL, III (1935), p. 113–177.
Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. V. Vallée de l'Almăj, par D. Șandru, BL, V (1937), p. 125–189.
Radu Flora, *Graiurile romînești din Banatul iugoslav*, în «Fonetică și dialectologie», I (1958), p. 123–144.
M. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, GS, VII, (1943), p. 132 și urm.
Ion Pătruț, *« A custa » în graiul bănățean*, DR, X, partea a II-a (1943), p. 315–318.
Emil Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului* (Banat), în « Anuarul Arhivei de folklor », III (1935), p. 25–158.
Acad. Emil Petrovici, *Băn*[ățeanul] *u̯ > w,v,b,p*, DR, VIII (1934–1935), p. 180–181.
G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, WJb., III (1896), p. 198–332.

7. DIALECTUL CRIȘEAN

I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, extras din « Buletinul Societății filologice », II, București, 1907.
Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. II. Pays des Motzi, par D. Șandru, BL, II (1934), p. 201–237.
Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. IV. Le Bihor, par D. Șandru, BL, IV (1936), p. 120–179.
Tache Papahagi, *Cercetări în Munții apuseni*, GS, II, 1 (1925), p. 22–89.

Emil Petrovici, *Graiul romînesc de pe Crişuri şi Someş*, în « Transilvania » an. 72 (1941), nr. 8, p. 551—558.
Emil Petrovici, *Folklor de la moţii din Scărişoara*, în « Anuarul Arhivei de folklor », V (1939), Bucureşti, p. 111—176.
Acad. Emil Petrovici, *Contribuţii la rotacism. La moţii din Scărişoara*, DR, VIII (1934—1935), p. 149—163; DR, VIII (1934—1935), p. 314—315.
V. Scurtu, *Le rhotacisme dans la région d'Ugocea (dép. Satu Mare)*, BL, IX (1941), p. 98—102.
Teofil Teaha, *Despre ă final în graiul crişean*, în « Omagiu lui Iorgu Iordan », Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1958, p. 855.
Teofil Teaha, *Cîteva particularităţi lexicale ale graiului de pe Valea Crişului negru*, în « Fonetică şi dialectologie », I (1958), p. 189—206.
G. Weigand, *Körösch und Marosch Dialekte*, WJb., IV (1897), p. 250—336.
G. Weigand, *Samosch und Theissdialekte*, WJb., VI (1899), p. 1—85.

8. GRAIUL MARAMUREŞEAN

Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925.

9. AROMÎNA

Th. Capidan, *Die nominalen Suffixe im Aromunischen*, Leipzig, 1908 şi în WJb., XV (1909), p. 1—88.
Th. Capidan, *Raporturile albano-romîne*, DR, II (1921—1922), p. 444—554.
Th. Capidan, *Romînii nomazi*, DR, IV (1924—1926), p. 183—352.
Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromîn*, Bucureşti, 1925. Cf. GS, II, 2 (1926), p. 394.
Th. Capidan, *Fărşeroţii*, DR, VI (1929—1930), p. 1—210, studiu republicat aparte în 1931.
Th. Capidan, *Aromînii*, Bucureşti, 1932.
Matilda Caragiu-Marioţeanu, H a b e r e *impersonal în aromînă şi meglenoromînă*, în « Omagiu lui Iorgu Iordan », Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1958, p. 139—143.
Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Influenţa dacoromînă asupra graiului unei familii aromîne din R.P.R.*, în « Fonetică şi dialectologie », I (1958), p. 79—112.
I. Dalametra, *Dicţionar macedo-romîn*, Bucureşti, 1906.
Vladimir Drimba, *Împrumuturi turceşti în dialectele romîneşti sud-dunărene*, SCL, VIII (1957), nr. 2, p. 225—237.
Chr. Geagea, *Elementul grec în dialectul aromîn*, în « Codrul Cosminului », VII (1932), p. 205—432.
Per. Papahagi, *Basme aromîne şi glosar*, Bucureşti, 1905.
Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, Bucureşti, 1922.
Tache Papahagi, *Originea muloviştenilor şi gopeşenilor în lumina unor texte*, GS, IV, 2 (1930), p. 195 şi urm.
G. Pascu, *Sufixele macedo- şi megleno-romîne de origine neogreacă*, în « Analele Academiei Romîne», seria II, t. XXXV, mem. secţiei lit., p. 109—142.
G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, Iaşi, 1925.
Acad. E. Petrovici, *Consoane rotunjite în graiurile aromîne din Albania*, în « Omagiu lui Iorgu Iordan », Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1958, p. 671.
Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului romînilor din Albania*, GS, IV, 1 (1929), p. 1—83.
G. Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, Leipzig, 1888.
G. Weigand, *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, WJb., XIII (1908), p. 1—105.
G. Weigand, *Rumänen und Aromunen in Bosnien*, WJb., XIV (1908), p. 171—197.
G. Weigand, *Die Aromunen in Nordalbanien*, WJb., XVI (1910), p. 193—212.

10. MEGLENOROMÎNA

Per. Papahagi, *Meglenorominii*, vol. I—II, Bucureşti, 1902.

Per. Papahagi, *Rominii din Meglen*, Bucureşti, 1909.

Th. Capidan, *Meglenorominii*, vol. I, *Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, 1925; vol. II, *Literatura populară la meglenoromîni*, Bucureşti, 1928; vol. III, *Dicționar meglenoromîn*, Bucureşti, f. an.

I. A. Candrea, *Texte meglenite*, GS, I, 2 (1924), p. 261—285, II, 1 (1925), p. 100—128.

I. A. Candrea, *Glosar megleno-romîn*, GS, III, 1 (1927), p. 175—209, VI, 1—2 (1934), p. 163—192, VII, p. 194—230.

G. Weigand, *Vlacho-Meglen, eine ethnographische-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892.

G. Weigand, *Beitrag zur Kenntnis des Meglen*, WJb., V (1898), p. 145—157.

11. ISTROROMÎNA

Artur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, WJb., VI (1899), p. 173—396.

I. Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromîna)*, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Bucureşti, 1957.

I. Coteanu, *A propos des langues mixtes (sur l'istro-roumain)*, în « Mélanges linguistiques », publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 Août 1957, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1957, p. 129—147.

Iosif Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, Partea I, Halle, 1914, Partea a II-a, Halle, 1909.

Sextil Puşcariu, *Studii istroromîne*, vol. I, Bucureşti, 1905, vol. II, Bucureşti, 1926, vol. III, Bucureşti, 1929.

Al. Rosetti, *Asupra repartizării dialectale a istroromînei*, GS, VI (1931), p. 1 şi urm.

G. Weigand, *Istrisches*, WJb., I (1894), p. 122—155, II (1895), p. 215—224.

G. Weigand, *Nachträge zu Byhan's Glossar*, WJb., VI (1899), p. 397—398.

I. OBIECTUL DIALECTOLOGIEI

Dialectologia este o disciplină lingvistică ajutătoare. Obiectul ei îl constituie studierea aspectelor teritoriale ale limbii întregului popor. Scopul ei este să ofere material prelucrat pentru lămurirea evoluției limbii comune în general și a celei literare în special. O dialectologie generală, care ar generaliza datele lingvistice din diferite limbi concrete, propunîndu-și să stabilească mecanismul transformărilor lingvistice în funcție de raportul dintre aspectele locale și limba comună nu ar mai fi dialectologie propriu-zisă, ci lingvistică generală, căci și-ar schimba însuși obiectul de cercetare, care ar deveni în felul acesta limba în general, și nu diviziunile dialectale ale unei limbi anumite. E de la sine înțeles însă, că, fără o necontenită legătură cu lingvistica generală, dialectologia nu ar mai fi însă în stare să explice faptele concrete din subdiviziunile teritoriale ale unei limbi date. Nici o dialectologie istorică, în sensul de cercetare cronologică a unui dialect sau a raporturilor în timp dintre două sau mai multe dialecte, nu se poate constitui ca ramură deosebită a istoriei unei limbi, deși într-o anumită formă această disciplină există, căci cercetarea evoluției limbii comune nu se poate face dacă nu recurgem la compararea istorică a faptelor dialectale. Istoria unui dialect se include însă în istoria limbii, ca parte a acesteia.

Pentru a putea răspunde la sarcinile sale, dialectologia trebuie să descrie graiurile și dialectele, să arate cum au luat naștere diviziunile teritoriale ale unei limbi comune, cum au evoluat ele, în ce raporturi sînt unele cu altele, precum și cu limba literară și ce perspective de dezvoltare au. Dialectologia poate să nu se rezume așadar la simpla descriere a aspectelor lingvistice teritoriale ale unei limbi.

Analiza dialectelor și graiurilor limbii romîne arată, de pildă, că latina orientală, limbă vorbită la începuturile erei noastre de populațiile romanizate din Peninsula Balcanică și din Dacia, nu avea dialecte, deși deosebiri de pronunțare sau de lexic de la o regiune la alta nu se poate să nu fi existat. Ele nu erau însă prea importante, de vreme ce nu au atras atenția scriitorilor și istoricilor antichității. Limba din care provin dialectele romînești a fost deci unitară. Deosebirile dintre aceste dialecte au apărut ulterior, în cursul evoluției lor istorice. Faptul acesta este normal. În general, într-o limbă unitară sau relativ unitară se ivesc la un moment dat tendințe centrifuge, determinate de condițiile istorice de dezvoltare a populațiilor care o utilizează. Aceste tendințe capătă cîmp liber de dezvoltare de îndată ce între grupurile de vorbitori ai unei limbi se produce o oarecare izolare.

Cînd un asemenea grup se izolează parţial de alt grup de vorbitori ai aceleiaşi limbi, în graiul celor dintîi se stabilesc treptat noi deprinderi lingvistice. Slăbirea parţială a legăturilor dintre două grupuri de vorbitori ai aceleaşi limbi este determinată de cauze variate. Fie că pe un teritoriu lingvistic unitar se dezvoltă mai multe centre economice și politice importante, în jurul cărora se strîng din ce în ce mai mulţi vorbitori ai aceleiaşi limbi, cum s-a întîmplat, de exemplu, în Germania şi Franţa în timpul feudalismului, fie că o parte dintr-o populaţie se deplasează în regiuni mai puţin locuite, cum s-a întîmplat în ţara noastră în cursul evului mediu, fie că cele două posibilităţi se combină între ele şi, eventual, apar şi altele, cauza esenţială a naşterii graiurilor şi dialectelor — reducerea legăturilor dintre diverse grupuri de vorbitori ai aceleaşi limbi — este totdeauna de natură socială. Desigur că, în această privinţă, au importanţă mai mare sau mai mică nenumăraţi factori: suprafaţa pe care se vorbeşte o limbă, caracterele generale ale reliefului, căile de comunicaţie, gradul de cultură al celor care pierd contactul cu grupul originar etc., dar toţi factorii aceştia trebuie interpretaţi ţinînd seama de cauza esenţială, adică de legăturile dintre grupurile de vorbitori.

Procesul de diferenţiere lingvistică se accentuează cînd un grup de vorbitori, după ce a slăbit legăturile cu centrul, stabileşte un contact strîns cu populaţii de altă limbă cu care, întîmplător, se află în directă vecinătate. Atunci modificările lingvistice care îl îndepărtează de punctul de plecare se produc mai repede și mai profund.

În multe studii de dialectologie se dă mare importanţă felului cum vorbesc copiii, femeile, tinerii și bătrînii, alături de oamenii de vîrstă mijlocie. În graiul tinerilor se găsesc de cele mai multe ori forme deosebite de cele utilizate de vorbitorii mai în vîrstă. În Țara Oașului, de exemplu, consoana *p* urmată de iot a fost alterată, devenind *pi̯i*, *ph'i*, *pt'i*, *pţi*, *psi* (Candrea, ȚO, 11). Dar, pe cînd bătrînii nu spun [1] în general decît *copi̯il*, *pi̯atră*, *pi̯ept*, *apropi̯i* sau *ph'iept*, *ph'iele*, tinerii pronunță *copt'i̯il*, *pt'i̯atră*, *pt'i̯ept*, *apropt'i̯i* sau *copţil*, *pţi̯atră* și *psi̯atră*, *psi̯ept* etc. Acolo unde bătrînii sau cei mai în vîrstă zic *pi̯atră*, *pi̯ept* etc., tinerii zic *ph'i̯atră*, *ph'i̯ept* etc. și *pt'i̯atră*, *pt'i̯ept* etc., iar acolo unde cei mai în vîrstă zic *pt'i̯atră*, *pt'i̯ept* etc., tinerii pronunţă *pţi̯atră*, *psiatră*, *psi̯ept* etc. Ținînd seamă de evoluția normală a consoanei *p* în acest grai, vedem că tinerii sînt cu un pas înaintea celorlalți, grăbind procesul de alterare a lui *p*.

În comuna Meria (reg. Hunedoara) se constată o puternică tendință de a se înlocui pronunţarea labială a lui *a* accentuat cu pronunţarea comună, nelabială, a aceluiași *a*: *ac* înlocuiește pe *åc*, *barbă* pe *bårbă* etc., dar numai în vorbirea bărbaţilor tineri și — foarte rar — a femeilor tinere. Dentalele *t*, *d* urmate de *e*, *i* precum și *ń* se îndepărtează și ele de pronunțarea locală, în favoarea celei din limba comună [2].

Dar generaţiile tinere nu modifică limba numai cînd vorbesc regional. Se citează cazul unui copil care, cu toate că nu auzea în casă decît limba literară, și-a format la un moment dat un *(eu) esc* pentru *(eu) sînt*, prin asemănare cu *(tu) ești*, *(el) este* și, mai ales cu *(eu) cresc*, *(tu) crești* [3] etc. Acest *(eu) esc*

---

[1] Mai exact « nu spuneau » în 1907, cînd i-a anchetat I. A. Candrea.

[2] Vezi B. Cazacu, *Despre procesul de diferenţiere în graiul unei comune (Meria — reg. Hunedoara)*, SCL, VII (1956), nr. 3—4, p. 251 şi urm.

[3] Lidia Sfîrlea a constatat că în Valea Sebeşului forma *i̯esc*ᵘ este curentă la pers. I sg. a indicativului prezent al verbului *fi*; vezi « Cercetări de lingvistică », Cluj, II (1957), p. 153.

nu s-a menținut în vorbirea copilului din cauză că autoritatea limbii literare s-a exercitat foarte puternic asupra vorbirii lui. Prin urmare, nu orice modificare făcută de copii sau de tineri are caracter dialectal. Ceea ce pune însă într-o lumină specială modificările de felul acestora, cînd ele se produc în vorbirea regională, este faptul că, în aceasta din urmă, limba literară nu-și exercită totdeauna cu destulă tărie rolul său regulator și unificator.

Cu toate că, în mod obișnuit, generațiile tinere aduc noul în vorbire, uneori, copiii, în loc să fie printre înnoitori, păstrează multe particularități arhaice. Așa se petreceau lucrurile în Țara moților și la istroromîni. Bărbații fiind plecați cea mai mare parte a anului după hrană prin sate și prin orașe [1], copiii stau cu mamele lor, care, necălătorind aproape de loc, vorbesc « mai bătrînește », iar copiii le imită, așa încît, pînă cînd încep să muncească, ei sînt, alături de femei, păstrătorii formelor lingvistice vechi. De-abia după o anumită vîrstă încep să-și modifice vorbirea după aceea a bărbaților. Rolul generațiilor tinere constă deci numai în schimbarea formelor de limbă în raport cu tendințele evolutive ale idiomului pe care îl vorbesc. În nici un caz, un idiom nu se desparte în două sau mai multe unități locale numai datorită transformărilor lingvistice aduse de tineri, căci contactul permanent dintre generații nu-i lasă să se îndepărteze prea mult și prea repede de vorbirea celor mai în vîrstă. Dar, după ce legăturile dintre două grupuri de vorbitori ai aceleiași limbi slăbesc, modificările de grai se datoresc inovațiilor lingvistice făcute de generațiile cele mai active în producție, în special de bărbații între 18 și 50 de ani. Este suficient ca, timp de 30 de ani, cît se consideră în lingvistică durata unei generații, să se întrerupă sau numai să slăbească legătura lingvistică dintre două grupuri de vorbitori, pentru ca primele diferențe de limbă dintre ele să și apară și apoi să se dezvolte mai mult sau mai puțin nestingherit, după împrejurări.

Unul dintre anchetatorii *Atlasului lingvistic romîn* a constatat că în graiul din Balotești-Putna, localitate aflată cam la 200 de km de București, pronunțarea moldovenească a lui *ce*, *ci* *(ś)* a fost înlocuită în mai puțin de 30 de ani de pronunțarea muntenească *(č)*. Cei cărora anchetatorul le-a citit un text cules din comuna lor cam cu 30 de ani înainte și publicat în colecția de texte « Graiul nostru » au declarat că la ei nu s-a rostit niciodată astfel. În realitate, ei nu-și mai dădeau seama de transformarea produsă între timp, căci în loc de *șoarece*, cum ar fi trebuit să zică, datorită influenței muntenești, zic *čoarič*e, înlocuind pe *ș* inițial *(ś)* cu *č*, printr-o greșită înțelegere a corespondenței dintre *ś* moldovenesc și *č* muntenesc.

Izolarea relativă a unui grup de alt grup de vorbitori ai aceleiași limbi este ușurată sau nu de condițiile geografice. Dacă o regiune are relief accidentat, cu munți greu de trecut sau cu șesuri secetoase și neospitaliere, posibilitățile de diversificare dialectală cresc. Dimpotrivă, dacă o regiune este străbătută de ape mari și are relief mai dulce, vorbirea celor care o locuiesc se păstrează mai unitară, grație ușurinței pe care o au de a se întîlni adesea și a comunica unii cu alții. În special, apele mari, navigabile, bogate în pește sau cu oarecare valoare economică, ajută la unificarea graiului celor care locuiesc pe malul lor sau în apropiere. Iată de ce se și spune în dialectologie, printr-o formulă cu caracter general, că « apele unesc, iar munții despart ».

---

[1] Situația aceasta nu se mai întîlnește astăzi decît la istroromîni, moții avînd condiții de viață din ce în ce mai bune.

2*

Să ne imaginăm o comunitate lingvistică (A) dintr-o regiune mărginită de o parte de un lanţ de munţi şi de cealaltă parte de un rîu. Dintr-un motiv sau altul, un grup din această comunitate (A_1) se desparte de restul populaţiei şi se mută dincolo de rîu; iar după un timp, alt grup (A_2) trece munţii şi se aşază pe celălalt versant al lor.

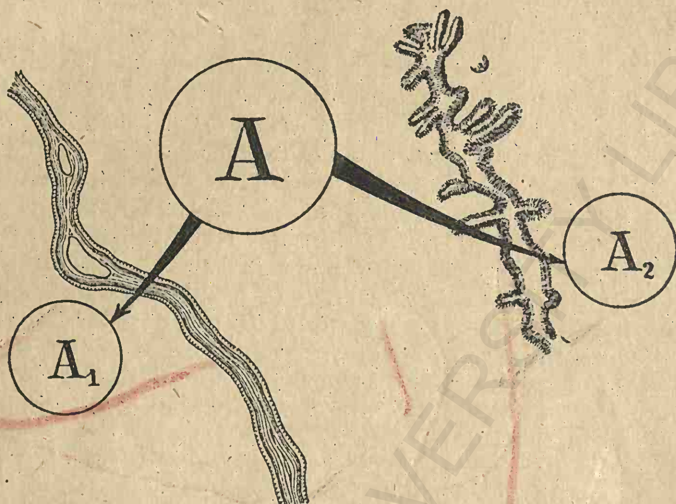

Fig. 1.

Vorbitorii din grupul A_1 îşi menţin mai multă vreme legăturile cu cei din A, datorită apei care le serveşte ca mijloc de comunicaţie permanentă. Vorbirea celor din grupul A_2, care nu pot trece mereu munţii, începe însă foarte repede să se deosebească de graiul celor din A. Ei ajung, cu mult înaintea grupului A_1, să aibă particularităţi dialectale proprii.

Dunărea, de exemplu, deşi traversează Ungaria de la un capăt la altul, nu formează totuşi o graniţă dialectală între cele două părţi ale teritoriului lingvistic maghiar [1]. În ţara noastră, vorbirea din Moldova este mai unitară decît cea din Ardeal, între altele şi pentru că partea aceasta a ţării este străbătută de la nord la sud de Siret, de Prut, de Bistriţa etc. şi nu este fragmentată de şiruri mari de munţi. În Ardeal însă, locuitorii din Ţara Oaşului, Ţara moţilor şi din Maramureş, fiind mai izolaţi unii faţă de alţii din cauză că «ţările» lor sînt înconjurate de munţi, au ajuns să aibă graiuri mai distincte.

Într-o situaţie asemănătoare se găsesc aromîna şi istroromîna. Istroromîna, de pildă, e vorbită de puţini oameni, cam atîţia cîţi ar forma un sat măricel, dar, din cauză că istroromînii sînt împărţiţi în nouă localităţi muntoase, cu slabe legături între ele, limba lor cunoaşte graiuri bine diferenţiate după localităţi.

Mijloacele de comunicaţie joacă un rol foarte important în evoluţia graiurilor şi dialectelor. Dacă între două centre care aparţin la dialecte sau graiuri diferite, există şosele bune şi cale ferată, deosebirile lingvistice dintre cele două centre scad, şi invers. Astfel, între vorbirea de la Bucureşti şi cea de la

---

[1] Vezi Sextil Puşcariu, *Studii istroromîne*, vol. II, Bucureşti, 1926, p. 358.

Iaşi sau de la Timişoara se stabilesc mai repede asemănări de limbă decît între vorbirea de la Bucureşti şi cea de la Bîrlad, de la Lugoj sau cea de la Beiuş. Lucrurile se explică prin faptul că legăturile economice şi administrative dintre centrele mari se fac repede, în timp ce legăturile cu centrele de mai mică importanţă se fac mai greu. Modificările lingvistice se răspîndesc întîi în centrele economice şi administrative mari şi apoi în localităţile mai mici, în orăşele, tîrguri şi sate.

În fond, problema diferenţierilor dialectale depinde mai întotdeauna de factori exteriori limbii, de importanţa economică şi administrativă a regiunilor, oraşelor şi satelor dintr-un teritoriu lingvistic. Mijloacele de comunicaţie sînt şi ele în funcţie de acest factor, astfel încît se poate spune că, în ultimă analiză, situaţia dialectelor şi graiurilor unei limbi depinde de organizarea economico-administrativă a regiunilor în care se vorbeşte acea limbă. Dar nu există şi nici nu pot exista formule care să ne indice cu exactitate cît de repede şi în ce mod se diversifică sau se unesc graiurile din diferite centre, pentru că factorul administrativ-economic, deşi este hotărîtor, nu acţionează singur. El este întărit, de obicei de factorul cultural. Astfel, deşi oraşul Iaşi are în economia naţională o greutate mai mică decît oraşul Ploieşti, bunăoară, vorbirea ieşenilor se apropie tot atît de repede de limba literară ca şi cea a ploieştenilor, datorită şcolilor şi instituţiilor de cultură cu veche tradiţie, din fosta capitală a Moldovei.

Factorul administrativ-economic trebuie pus la baza analizei dialectale în orice moment din cursul evoluţiei unei limbi. În societatea feudală, din cauza caracterului închis al economiei, nu exista centralizare administrativă şi, în consecinţă, tendinţele normale ale limbii erau de diversificare. Barierele vamale, diocezele ecleziastice, lipsa căilor de comunicaţie şi alte fapte de aceeaşi natură, care rezultau în cele din urmă din economia de structură feudală, împiedicau contactul dintre locuitorii diferitelor regiuni şi, bineînţeles, graiurile şi dialectele sporeau, deosebindu-se din ce în ce mai mult unele de altele. Societatea capitalistă, distrugînd fărîmiţarea feudală, a uşurat unificarea lingvistică. Apariţia centrelor industriale mari a grăbit acest proces, căci ţăranii din multe locuri, constrînşi să intre în uzină, şi-au pierdut în cele din urmă particularităţile vorbirii lor de acasă în marele creuzot al uzinei, care, transformîndu-i în proletari, i-a apropiat totodată de limba literară.

În societatea socialistă, unificarea dialectelor şi graiurilor devine şi mai rapidă, pentru că dispar şi ultimele bariere puse de burghezie în faţa claselor exploatate. Mase largi de oameni sînt ridicate la viaţa politică, se dezvoltă industria pe baze socialiste, se organizează alt sistem de producţie agricolă prin acţiunea de socializare a agriculturii, se înmulţeşte necontenit numărul şcolilor şi al universităţilor, se înfiinţează instituţii de cultură în cele mai îndepărtate colţuri ale ţării, se măreşte enorm tirajul cărţilor şi al periodicelor de tot felul, se extinde reţeaua de radiodifuziune şi din ce în ce mai mulţi cetăţeni se bucură din plin de binefacerile culturii sub toate formele ei. Cine urmăreşte atent efectele reformelor culturale din ultimii 10—15 ani în R.P.R., constată că nivelul cultural al populaţiei a crescut şi creşte în mod simţitor. Este semnificativ, de exemplu, faptul că mulţi termeni tehnici nu se mai pronunţă aproape nicăieri incorect, ca acum 15—20 de ani, cînd la ţară, şi uneori chiar în oraş, nu erau de loc rare forme ca *aeroplan* « aeroplan », *angronom* « agronom », *bangă* « bancă », *diligat* « delegat », *invalist* « invalid », *momilizat* « mobilizat », *ostroment* « instrument », *titu* « titlu », *vetrinariu* « veterinar » etc. (Vezi şi textele din Anexa II.)

Toate graiurile și dialectele se vor îngloba pînă la urmă în limba comună printr-un proces în care se observă două tendințe. Vorbirea dialectală se modelează după limba literară, primind de la aceasta cuvinte și forme gramaticale din ce în ce mai numeroase, iar limba literară, la rîndul său, se îmbogățește cu un număr de cuvinte regionale, introduse în special prin literatura artistică. Fără îndoială că limba literară dă mai mult și primește mai puțin; căci e mai greu ca un cuvînt sau o formă dialectală să fie adoptate numai pe calea literaturii, și mult mai ușor ca formele și cuvintele din limba literară să fie primite de dialecte și graiuri, unde pătrund pe toate căile și vin, în plus, cu prestigiul culturii. Cînd dialectele și graiurile se vor contopi cu limba literară, se va ajunge din nou la o limbă unitară. Aceasta va fi însă mult mai bogată și mai mlădioasă decît a fost limba din care s-au născut.

II. CUM SE STUDIAZĂ ASPECTELE TERITORIALE ALE LIMBII

INFORMAREA

Studierea și descrierea aspectelor teritoriale ale limbii au, ca oricare cercetare științifică, două momente principale: *a*) informarea și *b*) interpretarea.

Informarea constă din adunarea datelor lingvistice necesare pentru a caracteriza vorbirea dintr-o anumită regiune. Nu este însă suficient să dispunem numai de informații lingvistice. Cercetătorul trebuie să cunoască, în plus, geografia, situația economică și socială a regiunii, trebuie să fie introdus în viața de fiecare zi a locuitorilor, să le cunoască obiceiurile și tradițiile, folclorul și istoria dezvoltării lor locale. Cu cît avem mai multe cunoștințe de acest fel, cu atît mai ușor putem ajunge la o înțelegere mai profundă a faptelor de limbă analizate.

Informarea este o problemă capitală pentru dialectologie. Ea se rezolvă prin două procedee fundamentale: o b s e r v a ț i a și a n c h e t a.

O b s e r v a ț i a constă din adunarea materialului lingvistic, urmărind zi de zi graiul unei regiuni, al unei comune, al unui individ sau al unui grup de indivizi, în funcție de profesie, de vîrstă, de cultură etc.

Observația este un procedeu simplu, cu ajutorul căruia se culeg date lingvistice foarte interesante prin autenticitatea lor, căci vorbitorii, nefiind siliți să răspundă la întrebări dinainte hotărîte de cercetători, nu-și modifică graiul lor obișnuit, mai ales cînd cercetătorul este el însuși din regiunea pe care o studiază. Se obțin astfel forme lingvistice curente, arhaice sau rare, folosite de localnici în convorbirile cotidiene. Acesta este primul și cel mai important cîștig pe care-l aduce observația ca procedeu de cercetare dialectologică. Acest procedeu are însă și multe dezavantaje. În primul rînd cere timp îndelungat, căci cercetătorul trebuie să se lase adesea la voia întîmplării. Cu oarecare dibăcie, el poate să îndrepte discuțiile oamenilor în direcția care-l interesează, dar cu multe ocolișuri și fără a avea siguranța că va ajunge la cuvîntul sau la forma dorită. În al doilea rînd, e necesar ca cercetătorul să fie din partea locului, cunoscut de săteni și el însuși bun cunoscător al graiului lor, sau să se deplaseze cît mai des în regiunea studiată.

Condițiile acestea se întrunesc rar în aceeași persoană care trebuie să fie, pe deasupra, și specialist în dialectologie; iată de ce procedeul observației a fost în general părăsit, ceea ce este într-un anumit fel regretabil, căci, deși observația nu asigură strîngerea rapidă a datelor lingvistice, ea aduce, cînd e bine făcută, informații prețioase despre vorbirea locală.

Ancheta dialectală. Dezavantajele procedeului observației dispar cînd facem o anchetă dialectală, adică o cercetare pregătită dinainte prin stabilirea scopului lingvistic urmărit, prin studierea situației generale a regiunii propuse pentru cercetare și prin întocmirea unei liste de întrebări, chestionarul lingvistic.

După cum se obține răspunsul la întrebările înscrise în chestionar, avem anchetă pe teren, cînd unul sau mai mulți dialectologi se deplasează în regiunile studiate și înregistrează răspunsurile, și ancheta prin corespondenți[1], cînd diverși corespondenți localnici răspund la întrebări, comunicînd prin poștă răspunsurile lor sau cele obținute de la alții.

Anchetele dialectale prin corespondenți au apărut înaintea celor făcute pe teren. Pe la sfîrșitul secolului trecut, un dialectolog german, Georg Wenker, și-a propus să întocmească o serie de hărți lingvistice, pe baza cărora să fixeze granițele dintre dialectele limbii germane. Neavînd informații suficiente, el a întocmit un chestionar pe care l-a trimis intelectualilor din circa 30 000 de localități din Germania. Pe baza răspunsurilor primite, el a făcut cîteva hărți[2] lingvistice, care nu au rezolvat însă problema limitelor dialectale. Aceasta a fost prima anchetă prin corespondenți. Ea a constituit totodată și începutul atlaselor lingvistice.

La puțină vreme după G. Wenker, B. P. Hasdeu, care pregătea dicționarul *Magnum Etymologicum Romaniae*, s-a folosit și el de același procedeu, vrînd să afle cît mai multe forme și cuvinte populare. Chestionarul lui avea 206 întrebări, dintre care cităm cu titlu ilustrativ: « În ce cuvinte poporul rostește curat pe *a* neaccentuat, fără a-l trece la *ă*, bunăoară *malaiu*, în loc de *mălaiu*?» (întrebarea privește o particularitate fonetică); « Are poporul obiceiul de a spune *l-am văzutu-l, i-am datu-lu*, cu pronumele repetat, sau spune simplu: *l-am văzut, i-am dat*? » (întrebare de sintaxă).

Între 1921 și 1933, lingviștii clujeni au organizat cîteva anchete prin corespondenți privitoare la terminologia *calului*, a *casei*, a *firului*, a *păstoritului*, a *stupăritului*, a *instrumentelor muzicale*, a *mîncărilor și băuturilor* și la *numele de locuri* și *de persoane*. Întrebările conțineau și sugestii, de exemplu: la întrebarea « Cum se numește cel care potcovește calul? » se indicau ca sugestie termenii: *potcovar, covaci, fierar* etc. Chestionarele clujene conțineau și probleme de terminologie legată de folclor. Una dintre întrebări (nr. 138) era, de pildă: « Ce rol are calul în colinde sau în vrăji și descîntece? ». În unele cazuri, se cere să se dea numele diferitelor unelte desenate în chestionar. Răspunsurile, nepublicate, s-au întrebuințat la pregătirea *Dicționarului limbii romîne* (literele C, J și L) și la stabilirea chestionarelor generale pentru *Atlasul lingvistic romîn*.

Anchetele întreprinse cu ajutorul corespondenților scurtează mult timpul de informare și ne oferă date lingvistice numeroase. Cum însă este greu să găsim corespondenți dispuși să răspundă la timp, să respecte întocmai indicațiile de metodă primite, cum foarte mulți dintre ei nu au pregătire de specia-

---

[1] Se spune adesea anchetă prin « corespondență », dar formula nu e recomandabilă, fiindcă nu schimbul de scrisori este important, ci calitatea informatorilor, a corespondenților, care răspund sau adună răspunsurile la chestionar.

[2] Hărțile lui de G. Wenker au apărut la Strasburg în 1881, sub titlul « *Sprachatlas von Nord- und Mitteldeutschland, auf Grund von systematisch mit Hülfe der Volksschullehrer gesammelten Material aus circa 30 000 Orten bearbeitet, entworfen und gezeichnet von Dr. G. Wenker* ».

litate, ancheta prin corespondenţi nu poate fi folosită decît pentru acele chestiuni lingvistice la care aproximaţia, inevitabilă în astfel de anchete, nu aduce prea mari prejudicii cercetării. De exemplu, prin corespondenţi, nu se va face o anchetă fonetică sau una fonologică. În schimb, vocabularul se pretează uşor la cercetări de felul acesta. Iată de ce, în ultimul timp, se dă mai puţină importanţă anchetelor prin corespondenţi şi se preferă anchetele pe teren.

Una dintre cele dintîi anchete pe teren s-a făcut pe teritoriul lingvistic romînesc de către profesorul german Gustav Weigand, care preda limba romînă la Universitatea din Leipzig. Timp de şase ani el a călătorit prin părţile locuite de romîni, adunînd informaţii lingvistice. Între 1895 şi 1901, el a cercetat graiurile romîneşti din Banat (1895), regiunea Crişurilor şi a Mureşului (1896), Someş şi Tisa (1897), Oltenia (1898), Muntenia (1899), Moldova şi Dobrogea (1900) şi Bucovina (1901). În 1907, a mai anchetat cîteva puncte din Bulgaria şi Ungaria unde se vorbea romîneşte. Rezultatele au fost publicate în revista « Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache », condusă de el. După aceea, cartografiind cea mai mare parte din materialul adunat de el însuşi, G. Weigand a publicat la Leipzig, în anul 1909, un atlas lingvistic, intitulat *Linguistischer Atlas des daco-rumänischen Sprachgebietes*.

După G. Weigand, s-au făcut multe anchete pe teren, fie de şcoala lingvistică de la Bucureşti, fie, mai ales, de şcoala lingvistică de la Cluj.

Ancheta pe teren implică o serie de pregătiri atît înainte de executare cît şi în timpul desfăşurării ei.

Cea dintîi problemă este a n c h e t a t o r u l, cel care strînge datele dialectale. Anchetatorul trebuie să fie dotat cu auz foarte fin, să ştie să se apropie uşor de localnicii pe care îi va întreba fel de fel de lucruri, potrivit cu chestionarul, să noteze rapid şi exact răspunsurile etc. S-a discutat mult cînd au început să se facă pe scară largă anchete de felul acesta, dacă el trebuie să fie specialist în dialectologie sau nu. După părerea unora, specialistul riscă să noteze fără să-şi dea seama, ceea ce ştie el că trebuie să se găsească în regiunea anchetată, pe cînd nespecialistul nu cade în această greşeală, căci el nu are cunoştinţe de dialectologie. Chestiunea nu este bine pusă în felul acesta, deşi e posibil ca un specialist să noteze greşit cîteodată. Dar a considera că, în principiu, el nu poate fi obiectiv înseamnă a pune la îndoială însăşi calitatea lui de om de ştiinţă. Dialectologii sovietici utilizează colective foarte mari, chiar de cîte 50 de persoane, care anchetează porţiuni limitate dintr-o regiune, pe care, în prealabil au împărţit-o în pătrate. Într-un mod asemănător au lucrat şi dialectologii romîni în anchetele făcute în ultima vreme în Valea Jiului şi Bicaz.

Ca mijloc de control se pot întrebuinţa astăzi aparatele moderne de înregistrare a vorbirii, fonograful sau magnetofonul. Sînt dialectologi care preferă să se folosească de aceste aparate în toate momentele anchetei, deşi unele persoane nu-şi pot stăpîni emoţia cînd vorbesc în faţa fonografului sau a magnetofonului. Laboratorul de fonetică experimentală din Bucureşti a întreprins, între 1933 şi 1939, o serie de anchete dialectale pe teren cu ajutorul fonografului. Ele au dat rezultate excelente, căci materialul înregistrat prin mijloace mecanice a putut fi reprodus şi ascultat ori de cîte ori a fost nevoie. Aşa se procedează astăzi şi cu înregistrarea vorbirii dialectale din toate colţurile ţării pentru *Arhiva fonogramică a limbii romîne*, pregătită de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. În anchetele mari, destinate întocmirii de atlase lingvistice, întrebuinţarea aparatelor de înregistrare mecanică a vorbirii este

însă greoaie. Pe măsură însă ce magnetofoanele se vor perfecţiona, devenind mai uşor de transportat şi de manipulat, culegerea materialului dialectal va fi mult uşurată, iar controlul ştiinţific nu va mai ridica aproape nici o problemă. Evident că nici numărul de anchetatori nu mai este atît de important în faţa tehnicii moderne. Obiecţia că doi sau mai mulţi anchetatori ar reda neunitar datele obţinute în anchetă cade de la sine.

Punctele anchetei. Încă înainte de a merge la faţa locului, în cazul anchetei pe teren se fixează localităţile care vor fi cercetate. La baza acestei operaţii stau, evident, o serie de constatări anterioare, presupunerea că în cutare sau în cutare sat ar trebui să se găsească formele lingvistice care ne interesează. Din principiu, anchetarea a două localităţi învecinate se evită, considerîndu-se că particularităţile lor, îndeosebi cele fonetice, sînt prea asemănătoare şi nu permit anchetatorului să distingă nuanţele. De aceea, în toate anchetele mai mari, dacă se prevede vizitarea a două localităţi învecinate, se procedează în zig-zag. Anchetatorul cercetează graiul uneia din cele două localităţi, se deplasează într-un punct de anchetă mai îndepărtat şi se întoarce apoi la localitatea pe care a ocolit-o la început.

Punctele de anchetă astfel stabilite formează o *reţea*, mai rară sau mai deasă după cum sînt şi problemele cercetării. Pentru *Atlasul lingvistic romîn*, de pildă, s-au stabilit două reţele. Prima, mai deasă, e formată din 301 localităţi iar a doua, mai rară, numai din 83 de localităţi. Un anchetator a lucrat cu un chestionar restrîns, de 2 160 întrebări, în prima, alt anchetator, cu chestionar dezvoltat, de 4 800 de întrebări, în a doua.

În anchetele mari este greu, dacă nu chiar imposibil, să se modifice reţeaua, introducîndu-se în ea localităţi noi în timpul cercetării, dar în anchetele mici lucrul acesta se face şi este chiar recomandabil dacă împrejurările o cer.

Anchetele de probă. Pentru a se verifica valoarea chestionarului şi alegerea punctelor de anchetă, se fac adesea scurte anchete de probă. De multe ori, datorită contactului cu realitatea lingvistică de pe teren, chestionarul trebuie modificat sau unele localităţi schimbate.

Subiectul anchetat. Persoanele întrebate, cărora li se spune în dialectologie *subiecte* sau *informatori*, trebuie să fie alese după anumite criterii, care se stabilesc în funcţie de scopul anchetei. În orice caz, este necesar să se ştie ce vîrstă are persoana anchetată, dacă s-a născut şi a crescut în localitate, dacă a călătorit, unde şi cînd, dacă a învăţat carte şi cîtă, dacă ştie limbi străine, dacă a făcut armată sau nu, ce ocupaţie principală are, ce alte ocupaţii sau meserii mai îndeplineşte, dacă este căsătorit, de unde şi-a luat soţia, dacă are copii etc. Toate aceste date servesc la stabilirea poziţiei lingvistice a subiectului, căci este de la sine înţeles că o persoană care a venit de cîţiva ani într-o localitate nu poate fi aleasă ca informator lingvistic, după cum nu ne vom opri nici la un localnic care călătoreşte tot timpul. Ştiinţa de carte este un amănunt foarte important, căci un intelectual, chiar dacă mai vorbeşte dialectal, este profund influenţat de limba literară. Şcoala face ca tinerii pînă la o anumită vîrstă să se apropie de pronunţarea literară, să întrebuinţeze cuvinte noi în locul celor locale etc.

Subiectul anchetat trebuie să aibă gura normal conformată, să nu-i lipsească, de exemplu, dinţi, în special incisivii, căci atunci el va pronunţa anormal dentalele, iar celelalte sunete vor fi influenţate şi ele. Subiectul nu trebuie să aibă defecte de vorbire, de orice natură ar fi ele (să nu fie bîlbîit, să nu sîsîie etc.).

Chestionarul. Lista de întrebări, **chestionarul** cum se numește în dialectologie, este unul dintre elementele cele mai importante ale anchetei. Întrebările se stabilesc în raport cu situația locală și cu obiectivele urmărite. Trebuie evitate, de exemplu, întrebările la care se dau răspunsuri scurte și neimportante ca, cele despre obiceiurile la naștere în regiunea Oaș, unde nu sînt fapte deosebite în această privință [1]. Pentru o cercetare în Valea Jiului sau în Țara moților, unde populația se ocupă mai puțin cu agricultura, nu se vor trece în chestionar multe întrebări despre plugărie.

Dar pe lîngă organizarea chestionarului în funcție de regiunea anchetată, mai este necesar să se formuleze întrebări la care să se răspundă prin fapte de fonetică, de morfologie, de sintaxă și de lexic. Bineînțeles, întrebările trebuie formulate cu mare băgare de seamă, pentru a se da răspunsurile presupuse.

Chestionarul se întocmește în mod concret în felul următor: se aleg întîi cuvintele care prezintă interes din punct de vedere lexical, semantic, fonetic sau morfologic. Să presupunem, de pildă, că, într-o anchetă oarecare, se urmărește existența cuvîntului *cucuruz*. Acest cuvînt se înscrie în chestionar sub un număr oarecare. În dreptul lui se formulează o întrebare, care, în cazul de față, e bine să nu conțină cuvîntul *cucuruz*, de vreme ce ne așteptăm să-l auzim în răspuns, de pildă: « cum ziceți la cereala care se coace în octombrie, și face boabe galbene pe știuleți (ciucălăi)? ». Cînd urmărim o problemă de fonetică, alegem cuvintele în care sunetele urmărite să apară în toate pozițiile, pentru a vedea ce consecințe decurg din întîlnirea sau vecinătatea imediată a elementelor fonetice care ne interesează. Pentru a afla singularul, pluralul, cazurile, modurile, timpurile, diateza etc., procedăm în așa fel încît subiectul anchetat să aibă cît mai puține posibilități de alegere. Cele mai simple întrebări sînt cele de vocabular, căci în acest domeniu se pot găsi destule perifraze pentru a obține termenul urmărit. Pentru *cap*, de exemplu, se poate întreba: « cu ce gîndește omul? », pentru *picior*: « cu ce calcă omul? » și cînd se răspunde cu pluralul, iar anchetatorul are nevoie de singular, se întreabă suplimentar: « dar la unul singur cum îi ziceți? » și invers. Pentru a obține termenul care denumește *inima* se poate întreba: « cum se numește aceea care se află în partea din stînga a trupului și bate tot timpul? » [2] ș.a.m.d. Toate întrebările de felul acesta sînt întrebări indirecte. Se pot pune însă și întrebări directe [3]: «cum ziceți pe aici la cutare lucru? » întrebuințîndu-se termenul literar sau cel obișnuit în regiune. Unele întrebări au caracter general, de exemplu: « cum faceți brînza? », « ce-ai făcut de ieri pînă azi? », « cum se face o nuntă? », « ce poveste mai veche știi? » etc. În cazurile acestea, nu ne așteptăm, desigur, să se răspundă printr-o frază sau o propoziție, ci printr-o scurtă descriere sau istorioară.

Întrebarea indirectă este însă cîteodată pur și simplu imposibilă sau se formulează atît de greu și de complicat, încît este preferabil să renunțăm la ea. De aceea întrebările indirecte sînt deseori însoțite de întrebări directe, suplimentare.

---

[1] Vezi « Fonetică și dialectologie », I, Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p. 215.

[2] Vezi E. Petrovici, LR, III (1954), nr. 4, p. 10—18.

[3] Întrebări formulate de Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R. în vederea întocmirii unei arhive fonogramice a limbii romîne. Vezi « Fonetică și dialectologie », I, p. 219.

Cît priveşte faptul dacă se întreabă în limba literară sau în dialect, aici lucrurile se simplifică prin aceea că sînt unele dialecte atît de diferite de limba literară încît, dacă subiectul anchetat nu ştie limba literară sau nu o înţelege bine, anchetatorul nu mai are de ales. În cazul limbii romîne, întrebarea poate fi pusă în limba literară, mai ales dacă anchetatorul nu stăpîneşte la perfecţie graiul celui anchetat. Este de preferat, desigur, întrebarea în dialect.

Multe din dificultăţile chestionarului au fost rezolvate prin metoda « cuvinte şi lucruri », stabilită de Rudolph Meringer şi Wilhelm Meyer-Lübke [1]. În locul perifrazelor din întrebarea directă, greu de găsit şi uneori supărătoare, în locul întrebării directe în care apare cuvîntul sau forma căutată, se arată obiectul al cărui nume trebuie aflat şi se cere subiectului anchetat să-l numească, să spună cum se zice la părţile obiectului, să spună ce face cu el sau la ce serveşte în general etc.

Metoda « cuvinte şi lucruri » reprezintă de fapt o combinare între observaţia dialectală şi ancheta pe teren, dar nu este lipsită nici ea de unele dezavantaje, asemănătoare cu cele pe care le-am întîlnit la procedeul observaţiei dialectale. Între altele, anchetatorul trebuie să aibă la îndemînă obiectele sau schiţele lor, iar rezultatele anchetei să fie însoţite, cînd se publică, de desene sau de fotografii. Cu toate acestea, metoda « cuvinte şi lucruri », folosită împreună cu întrebarea indirectă, dă rezultate excelente. În seria nouă a *Atlasului lingvistic romîn* ea a fost adesea întrebuinţată.

N o t a r e a. Informarea dialectală se încheie prin consemnarea în scris a materialului lingvistic adunat. Este uşor de înţeles că la baza notării trebuie să stea cea mai mare exactitate fonetică. În acest scop, cercetătorii se folosesc de alfabete speciale, cu un număr mai mare de litere şi de semne decît alfabetele obişnuite.

Într-o notare ştiinţifică trebuie să se indice a c c e n t u l d i n a m i c, c a n t i t a t e a sunetelor (cînd este cazul), deosebirea dintre o v o c a l ă urmată de altă vocală şi o s e m i v o c a l ă care face parte dintr-un diftong, trebuie să se indice gradul de d e s c h i d e r e sau de î n c h i d e r e a vocalelor (cînd este cazul), a p e r t u r a, cum zic unii lingvişti; să se indice s u n e t e l e i n t e r m e d i a r e, sunetele s l a b p e r c e p t i b i l e şi cele care tind să dispară [2].

După felul cum se pun la contribuţie mai multe sau mai puţine criterii fonetice, există o notare s t r î m t ă sau î n g u s t ă în care se urmăreşte redarea cît se poate de amănunţită a sunetelor şi o notare l a r g ă în care se lasă de o parte multe nuanţe.

În studiile dialectale romîneşti s-a întrebuinţat mai des notarea largă. Alfabetele speciale inventate de dialectologii care s-au ocupat de limba romînă au la bază alfabetul latin întrebuinţat în limba literară, căruia i s-au adăugat semne diacritice şi trei-patru litere greceşti. Cele mai cunoscute sisteme de notare utilizate în dialectologia noastră sînt: 1. sistemul G. Weigand, urmat în parte de Iosif Popovici, 2. sistemul utilizat în culegerea de texte « Graiul nostru » şi dezvoltat apoi de revista « Grai şi suflet », 3. sistemul Laboratorului de fonetică experimentală din Bucureşti, întrebuinţat de revista « Bulletin linguistique », 4. sistemul *Atlasului lingvistic romîn*.

---

[1] Autorii au publicat şi o revistă cu numele « Wörter und Sachen », care a apărut la Heidelberg, începînd din 1901.

[2] Al. R o s e t t i, *Introducere în fonetică*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 100.

1. G. Weigand şi-a expus modul de notare în lucrările *Vlacho-Meglen* (1892) şi *Linguistischer Atlas des dako-rumänischen Sprachgebietes*. El constă dintr-un număr de litere latineşti, şi anume, din vocalele: *a*=*a*, *å*=*a* accentuat istroromîn, *o̥* = *ă*, *e* = *e* mediu, *ę* = *e* deschis, *i* = *i*, *i̯* = *i* ultrascurt, *i̯* element al unui diftong, *i̯* semn al înmuierii (dar şi *y*), *u̥* = *î*, *o* = *o* mediu, *ǫ* = *o* deschis, *u*=*u*, *ŭ* = *u* ultrascurt, *u̯* element al unui diftong (dar şi *w*) = *u̯* (semivocală).

Consoanele sînt notate: *b* = *b*, *k* = *c* (velar), *ki̯* = *c* palatal (*ki̯or*, *ki̯ept*), *d* = *d*, *dz* = fricativă dentală sonoră (*frundzo̥*), *f* = *f*, *g* = *g*, *dž* = africată sonoră (*džem* « gem »), *gi̯* = *g* palatalizat (*gi̯iatso̥* « gheaţă », *gi̯iŭ* « viu »), *h* = *h*, *ž* = *j* (*žune*), *l* = *l*, *ly* = *l'*, *m* = *m*, *n* = *n*, *η* = nazală velară în *n* + *c*, *n* + *g*, *ni̯* = *n* înmuiat (*cuni̯*), *p* = *p*, *r* = *r*, *ř* = vibrantă velară, *s* = *s*, *š* = *ş*, *ś* = între *ś* şi *ş*, *t* = *t*, *tš* = *č* africată surdă (*fitšor* « fecior »), *ts* = *ţ*, *v* = *v*, *j*, *y* = *y* (*i* consoană).

2. Sistemul utilizat de autorii culegerii « Graiul nostru » este relativ simplu, conţinînd numai 17 semne în plus faţă de alfabetul în uz în ortografia romînească la data cînd a apărut culegerea (1906—1908). Semnele *ĭ* şi *ŭ*, care se întîlnesc des în această culegere, făceau parte din ortografia oficială. Autorii colecţiei le-au întrebuinţat pentru a indica: 1. un *ĭ* ultrascurt la sfîrşitul cuvîntului: *aluncĭ*, *ar(ĭ)pĭ*, 2. slaba palatalizare a consoanei precedente: *ştĭimbăm*, *dĭ-o*, *lĭ-o* etc., 3. semiconsoana *y*: *ĭera*, *ĭa*, *maĭ*, *aĭlantă*, *flăcăĭ*, *copiluluĭ*, *pĭatră*, *nicăĭuri*, *oamenĭi*, *fugĭaĭ* etc. Semnul *ŭ* a fost folosit pentru a indica: 1. pe *ŭ* ultrascurt de la sfîrşitul unor cuvinte: *fostŭ*, *tîrgŭ*, *drumŭ* etc., unde acest sunet poate reprezenta fie suflul vocalic al unei consoane explozive, fie labializarea consoanei precedente, 2. semiconsoana *w*: *greŭ*, *ieŭ*, *ştiŭ*, *leŭ*, *ŭom*, *aŭ*, *lŭat* etc.

Cele 17 semne sînt, după autorii culegerii, următoarele:

1. *å*, sunet intermediar între *a* şi *o* deschis, cum se întîlneşte în Istria şi în cîteva sate din Banat.
2. *ć*, sunet intermediar între *ti̯* şi *ki̯* (ca în sîrbo-croată).
3. *č* = *c*(*e*), *c*(*i*) în forme ca *čară*, *pičor*.
4. *δ*, sunet identic cu cel grecesc corespunzător (în aromînă).
5. *dź*, sunet intermediar între *dz* şi *g*(*e*): *dźeal* = deal.
6. *é* = *e* deschis.
7. *ę* = *e* deschis din istroromînă care corespunde lui *ă* final dacoromîn.
8. *ğ* = *g*(*e*), *g*(*i*) în forme ca *ğană*, *ğoc*.
9. *γ*, sunet identic cu cel grecesc corespunzător (în aromînă).
10. *ń*, sunet corespunzător francezului şi italianului *gn*: *ńel* = miel.
11. *ó* = *o* deschis.
12. *ǫ*, sunet din meglenită corespunzător lui *î* şi *ă* accentuaţi din dacoromînă.
13. *ś*, sunet intermediar între *s* şi *ş*, ca în Banat, Moldova: *śinśi* = cinci, *dulśe* = dulce.
14. *tś*, sunet intermediar între *t* şi *c*(*e*): *tśe duś* = te duci.
15. *ϑ*, sunet identic cu cel grecesc corespunzător (în aromînă).
16. *ź*, sunet intermediar între *z* şi *j*: *źoi*, *źinere* (joi, ginere).
17. *y*, sunet rezultat din palatalizarea lui *v* dinaintea lui *i*: *yin* = vin.

Literele greceşti δ, θ şi γ au următoarele valori: δ (delta) este o fricativă interdentală sonoră, asemănătoare cu *z* în ar. *δiot* « mînz, cal de doi ani », *elpiδă* « nădejde, speranţă »; γ (gama) este o spirantă velară sonoră în ar. *γilie* «oglindă; strălucire»; ϑ (θ) teta) este corespondentul surd al sunetului notat cu δ, în ar. *ϑar* « curaj, îndrăzneală », *ϑęamă* « puţin, niţel ».

Revistele « Grai şi suflet » şi « Buletinul societăţii filologice », ambele editate de O. Densusianu, au îmbogăţit sistemul cu semnele:

ų, sunet intermediar între *o* şi *u*;

ã, ẽ, ĩ, ũ etc., deci cu semnul ~ care, pus deasupra vocalelor, arată că acestea sînt nazale;

b′, d′, k′, l′, m′ etc., deci cu prima [′] care, pusă în dreapta consoanelor, indică palatalizarea;

r̄, sunet reprezentînd pe *r* vibrant;

ç, reprezentînd consoana *g* din *gh*(*e*), *gh*(*i*);

ę, reprezentînd pe *e* în diftongi;

ǫ, reprezentînd pe *o* în diftongi;

i̯ şi *u̯* care corespund utilizării lui *ĭ* şi *ŭ* din « Graiul nostru »;

γ, reprezentînd rezultatul palatalizării lui *v*, într-o fază diferită de *y*: *γițăl* « viţel », *γeață* « viaţă », *γis* « vis » etc.

Iată două fragmente din « Graiul nostru » transpuse în notarea îmbogăţită cu semnele de mai sus:

« Graiul nostru », I, 393

Acuma rar dacă-ĭ videa catrinţe... Ĭo să hiŭ ca ştatu pĭ-aśeĭa aş tunde-o-ntîĭ care are conś.

Acu fete marĭ cu părinţ şî au cochiĭ şî-ĭ ţîn ĭele şî părinţîĭ lor. Li-ĭ mintea lor aşa. Fiśoriĭ să duc în armată şî dacă yin nu să maĭ uĭtă la ĭele.

Sistemul « Grai şi suflet »

Acuma rar dacă-i̯ videa catrinţe... I̯o să h′iu ca ştatu pi̯ aśei̯a aş tunde-o-ntîi̯ care are conś.

Acu fete mari̯ cu părinţ şî au cok′i şî-i̯ ţîn i̯ele şî părinţîi̯ lor. Li-i̯ mintea lor aşa. Fiśori să duc în armată şi dacă yin nu să mai̯ ui̯tă la i̯ele.

« Graiul nostru », I, 389

... şî cînd m-an dus la doftor, cî n-a maĭ fos di chip, sî ti hi făcut neni śi ţîpam! Da şî ĭel ca cînili nu-ĭ ĭera ńilî, di felĭ, di felĭ, trăźé cu pămătuvu śeala cu vatî multî di mî triśé sudorili; eĭ!... a maĭ trecut vo triĭ săptămînĭ, ş-a dat dumnizăŭ di ńĭ-o contenit durerile şî s-o sghiśit.

Sistemul « Grai şi suflet »

... şî cînd m-an dus la doftor, cî n-a mai̯ fos di chip, sî ti făcut neni śi ţîpam! Da şî i̯el ca cînili nu-i̯ iera ńilî, di feli̯, di feli̯, trăźé cu pămătuvu śeala cu vatî multî di mî triśé sudorili; ei̯!... a mai trecut vǫ trii̯ săptămîni̯, ş-a dat dumnizăŭ di ńi̯-o contenit durerile şî s-o sçiśit.

3. Sistemul de notare utilizat de revista « Bulletin linguistique » este ceva mai complicat. El are 14 semne speciale pentru vocale şi 16 pentru consoane.

Vocale:

å = sunet între *a* şi *oa* (apropiat de *oa*): *kår* (Banat) « car ».
ǎ = *ă* deschis şi lung: *besărekă* (Ardeal).
â = sunet între *ă* şi *î*: *kând* (Moldova).
è = *e* deschis, din fr. *père*.
ę = *e* mai deschis decît *è*: *mę, šę* (Ardeal).
e̥ = sunet între *ă* şi *e*: *še̥d, tse̥s* (Ardeal).
ẹ = *e* închis.

ĕ = sunet între ă și è: șĕde (Ardeal).
ı = i scurt final: oamenı.
į = sunet între i și î: sîngur (Ardeal).
į = i deschis, mai lung: tundį (Moldova).
ǫ = sunet între o și oa: sǫkră (Ardeal).
y = y din fr. yeux (yaw, yéy), semivocala i̯.
w = ou din fr. oui (wom), semivocala u̯.

Consoane:

k = velara surdă — literar c: kasă.
ḳ = sunet între k și g: ḳavaler.
č = c (+ e, i) din literar čer, čine.
ć = sunet între č și ś: ćer (Hațeg) (mai mult spre č).
ts = ț: țară, părți.
tś = sunet între t' și č: partśe (Banat).
ṭ = sunet între t și d: 'kînṭ.
š = ș: și, șarpe.
ś = ș între č și š, (mai mult spre š).
r̄ = r vibrant: r̄ăw (în graiul aromînilor fărșeroți).
ṙ = r uvular: ṙăw (în graiul aromînilor fărșeroți).
ğ = g + e, i din gem, deget.
dz = zz din italianul lazzarone.
ź = sunet între j și ğ: źok.
dź = sunet între d' și ğ (mai apropiat de ğ): tundźe (Banat).
γ = gama grecesc (spirantă velară sonoră).

Afară de aceste litere modificate, se utilizează și semne diacritice: prima ['] care, după o vocală, indică accentul dinamic, iar deasupra sau în dreapta unei consoane (ǵ, k', ń, t'...) palatalizarea. Semnul ~ indică nazalizarea, ca și în sistemul revistei « Grai și suflet »; o virgulă întoarsă spre dreapta și așezată după consoană arată explozia consoanei: lapᶜte; un cerculeț sub m, n, l, r arată că aceste consoane formează silabă: m̥părat. Sunetele șoptite, abia perceptibile, se scriu cu caractere mai mici la umărul literei anterioare: fratsⁱ « frați », ucęagᵘ « ogeac ».

Cele două fragmente citate mai înainte din « Graiul nostru » (I, 393 și 389) devin, prin această notare:

Aku'ma rar da'kă-y vi'dea katri'ntse. Yo să h'iu ca šta'tu pį-aše'ya aš tu'ndę-o-ntîy ka're a̧re konś. Aku' fe'te ma'r[i] cu pări'nts šî aw kok'i šî-y tsîn ye'le šî pări'ntsîy lor. Li-y mi'ntea lor aša! Fišori să duk în arma'tă šî da'kă yin nu să may u'ytă la ye'le.

... šî kînd m-an dus la do'ftor, kî n-a may fos di kip, sì ti făku't ne'ni și tsîpa'm! Da šî yel ka kî'nili nu-y yera ńilâ, di fel[i], di fel[i], di fel[i], trăźę cu pămătuvu ś'ęala cu vată multâ di mâ tri'śę sudo'rili; ey ... a may treku't vo triį săptămî'ni, š-a dat dumnizăw di nį-o kontenit durerile šî s-o sǵiśit.

4. Cel mai complicat, dar şi cel mai nuanţat sistem de notare, este sistemul *Atlasului lingvistic romîn*. El are 94 de litere şi 25 de semne diacritice. Pentru vocale se folosesc următoarele litere-semne:

a, å, ą̊, ä, ą̄, ă, ą̆, â;
e, ę, ę̈, ẹ, ĕ, ę̆, ẹ;
i, ị, į; ị, î;
o, ọ, ọ̈, ǫ, ǫ̈, ŏ;
u, ü.

Principiul de bază este utilizarea largă a semnelor diacritice dedesubtul şi deasupra literelor-vocale. Un cerculeţ deasupra lui *a* (*å*) arată vocala *a* posterioară şi labială, iar trema pe *a* indică o vocală *a* anterioară. Semnul ̨ sub vocală arată deschiderea; două semicercuri concentrice: *ę̈, ǫ̈* etc. indică un grad şi mai mare de deschidere; un punct sub o vocală înseamnă închidere: *ọ*; două puncte, puse în acelaşi loc, o închidere mai mare: *ẹ̈*; semnul ~ deasupra vocalelor arată că acestea sînt nazale, acelaşi semn, însă întors, mai mic şi cu îndoiturile mai strînse (∽) deasupra vocalelor, arată seminazalizarea. Semicercul cu deschiderea în jos, sub vocală, arată că aceasta formează elementul consonantic al unui diftong: *dau̯*, iar un semicerc deschis mult şi aşezat deasupra a două vocale arată că ele formează un diftong cu elemente egale ca în *to͡ate*. O linie oblică deasupra vocalei ne spune că vocala poartă accentul principal. Cînd această liniuţă seamănă cu semnul grafic pentru accentul ascuţit, ea indică accentul principal, iar cînd reprezintă semnul grafic pentru accentul grav, ea indică accentul secundar: *sănătáte*, deci primul *ă* (*ằ*) poartă accentul secundar, iar (*á*), accentul principal. Două liniuţe verticale paralele deasupra unei vocale arată accentul dinamic mai puternic, în special în propoziţii: *nű vreau*. O liniuţă orizontală deasupra unei vocale sau consoane vibrante şi continue arată lungirea acestora: *ō, r̄, s̄*. O liniuţă verticală dedesubtul unei vocale care este ridicată la umărul literei precedente arată sunete slab perceptibile, asurzite şi nesilabice: *mąrʲ*. Pentru redarea gradelor de perceptibilitate a sunetelor se mai foloseşte un fel de semicerc deschis spre dreapta care se aşază la umărul literei precedente şi în interiorul căruia se înscrie sunetul de-abia auzit: (*ă*, (*i* etc.: *oamen*(*i*. Cînd acest sunet este şi mai greu perceptibil, semnul dinainte se taie sus cu o liniuţă: ⸦*i*, ⸦*u* etc.

Cu toate că, în felul acesta, se pot reda nuanţe fine şi variate, se mai întrebuinţează şi literele etajate, vocale sau consoane cu ajutorul cărora se indică sunete vocalice sau consonantice intermediare: $\frac{e}{ę}$ $\frac{ĕ}{ă}$ $\frac{s}{z}$ $\frac{d}{t}$ $\frac{z}{s}$ etc.: *m^ierž^i^e*; ultimul semn reprezintă un *e* anterior accentuat cu deschidere mijlocie, de nuanţă închisă, dar cu tendinţă de deschidere. Pentru descrierea unor asemenea sunete, pornim de la sunetul de bază, care se apropie de sunetul etajat.

Semnul *ī* reprezintă cea mai închisă vocală medială, cu nuanţă anterioară între *î* şi *i*, băn. *rīu* « rîu ».

Consoanele sînt notate, de asemenea, foarte complicat. Astfel, afară de *b*, *f*, *p* şi *l*, toate celelalte sînt redate prin mai multe litere-semne, potrivit cu nuanţele lor:

ĉ, c, ϵ̂, ć, č, ĉ̌;
ḍ, d˘, d′, d, {g′ g′, {d′ g′, g′, đ, δ;
ĝ, g, ğ, ĝ̌, γ;
h, ḫ, h′, x;
j, j′;
k, k˘, k′;
l, l˘, l′, ł;
m, m̟;
n, ň, n′, n̟, ṇ, η, ṅ, n̄;
r, r̄, r̿, ρ, ṙ, ŕ, r, (r);
s, ś, ŝ, s̄, ş́;
t, t˘, t′, δ;
v, w;
z, ź, ž;
y.

După cum se vede, se utilizează foarte mult semnele ^, ˇ, ′, X şi, afară de literele greceşti δ, ϑ, γ, pe care le-am întîlnit şi în sistemul « Graiului nostru », s-au mai adăugat două: ρ (rho) cu valoarea de *r* uvular; în fărşerotă: *guρă*, şi χ, o fricativă velară surdă ca în munt. *χáịnă*.

Prima [′] arată palatalizarea: *d′*, *h′*, *j′*, *k′*, *l′* etc., iar semnul ˇ în dreapta unei consoane, sau, mai rar, deasupra ei: *d˘*, *k˘*, *l˘* etc., marchează o palatalizare slabă. Acelaşi semn deasupra lui *c* şi *g*, (*č*, *ǧ*) indică un anumit fel de africată (*č* o africată palatalo-alveolară surdă cu *ş* ca element fricativ, în maramureşeanul *čăr* « cer »; *ǧ*, aceeaşi consoană, dar sonoră, în maramureşeanul *ǧăr* « ger »). Unghiul acesta aşezat cu vîrful în sus deasupra aceloraşi consoane indică alt tip de africate: *ĉ* — o africată alveolo-palatală surdă cu *ŝ* ca element fricativ: ca în munt. *ĉeáră*. Cînd aceeaşi literă este tăiată cu o liniuţă orizontală, avem un *ĉ* cu nuanţă palatală mai puternică (ϵ̂); *ĝ* este corespondenta sonoră a lui *ĉ*, ca în munt. *ĝer* « ger ». În sfîrşit, cele două semne întrebuinţate laolaltă în forma X indică o africată între cele două tipuri, adică *ĉ̌*, între *ĉ* şi *č*; *ĝ̌*, între *ĝ* şi *ǧ*, ca şi cum am avea pe *ĉ* şi pe *č*, şi pe *ĝ* şi pe *ǧ* etajate: {*ĉ* *č* {*ĝ* *ǧ*.

Unghiul cu vîrful în sus se întrebuinţează şi deasupra consoanelor *s* şi *z*: *ŝ*, *ẑ*, indicînd două tipuri de fricative: *ŝ* o fricativă alveolo-palatală surdă puţin posterioară, în mold. *faŝi* « face » şi corespondenta sa sonoră, în mold. *ẑánâ* « geană ».

Liniuţa verticală de deasupra consoanelor *ć*, *ǵ*, *ń*, *ś*, *ş́* şi *ź* indică în toate cazurile acelaşi lucru, căci *ć* este o africată alveolo-palatală surdă al cărei element fricativ este *ś*, în băn. *frače* (cu altă grafie: *fraťśe*), iar *ǵ* este o ocluzivă velară sonoră palatalizată ca în munt. *ǵem*, corespunzînd perechei sale surde *k′*; *ń* este o nazală palatală. În schimb, *ś* şi *ź* formează pereche, *ś* fiind o fricativă surdă înmuiată, în băn. *fáśe*, iar *ź* corespondenta sonoră a celei de mai sus, ca în băn. *źánă* « geană ». În fine, *ş́* este o fricativă surdă foarte asemănătoare cu *ş*, dar înmuiată, în munt. *aş́a*.

Sistemul descris are 8 semne pentru diversele soiuri de *n*. Lăsînd la o parte pe *ń* (înmuiat), pe *n*, simplă nazală dentală, şi pe *ñ*, nazală dentală, puţin palatalizată, ne rămîn de explicat 5 semne: 1. *n̟* care indică o nazală cu ocluziune incompletă, urmată de constrictive şi lichide: munt. *în̟şir* «înşir»; în aceeaşi situaţie este şi *m̟*; 2. *n̥*, o nazală slăbită urmată de consoană: trans. *mun̥te* «munte»; 3. *n̆* şi 4. *ñ* indică nazalele dentale de scurtă durată ca *n* intervocalic din graiul moţilor: *cîn̆i*, *cîñi* «cîne»; 5. *η* reprezintă nazala velară (*n*+*c*, *g*).

Şi pentru *r*, sistemul are multe semne, căci, afară de *r* din munt. *rar*, de ρ (rho), descris mai înainte, de *ŕ* a cărui primă indică înmuierea, se mai folosesc patru semne: primul, *r̄*, un *r* cu vibraţii mai multe şi mai puternice decît *r*; al doilea, *r̿*, cu şi mai multe vibraţii; al treilea, *ṙ*, un *r* apical cu o singură vibraţie şi, ultimul, un *r̯* bilabial ca în interjecţia *tr̯*, cu care se opresc caii.

Semnul *d́* indică o consoană africată sonoră, corespunzînd lui *ć* în Banat: *d́es* «des» (notat în alte sisteme cu *dź*); *ɦ* o fricativă laringală sonoră în trans. *hohot*; χ o fricativă velară surdă corespunzînd sonorei γ în munt. *χáină*; *ł* este o laterală velară, iar *w* o fricativă bilabială sonoră în *wom*; *y*, o fricativă palatală sonoră, corespunzînd surdei *h'*, de ex.: trans. *yẹrme*.

În sistemul *Atlasului lingvistic romîn*, perechile de consoane, după prezenţa sau absenţa vibraţiilor, sînt (prima surdă, a doua sonoră): *c* — *g*; *ĉ*, *č*, *c̆*, *ê* — *ĝ*, *ğ*, *ǧ*; *ć* — *d́*; ϑ — δ; *f* — *v*; χ — γ; *h'* — *y*; *h* — *ɦ*; *ḱ* — *ǵ*; *p* — *b*; *s* — *z*; *ś* — *ź*; *ŝ* — *ẑ*; *ṣ́*—*j'*; *ṣ* — *j*; *t* — *d*; *t˝* — *d˝*; *t'* — *d'*; *ṭ* — *ḍ*.

Bogăţia de semne a acestui sistem permite să se facă o descriere foarte detaliată a vorbirii din diferite regiuni. Sistemul are marele avantaj al preciziunii ştiinţifice, dar, în acelaşi timp, fiind foarte complicat, cere cunoştinţe speciale de fonetică, ceea ce îl face greu de mînuit. El conţine totuşi şi unele aproximaţii. Astfel, gradul de perceptibilitate a vocalelor finale, cu scara lui de valori raportate una la cealaltă, gradul de deschidere a aceloraşi sunete, pe care sistemul însuşi le defineşte în mod relativ prin «mai deschis», «şi mai deschis», «mai închis», «şi mai închis» etc., scara foarte nuanţată a palatalizării, sunetele intermediare, numeroasele tipuri de *n* şi *r*, toate acestea fac din el un mod de notare, un sistem pe care nu-l pot utiliza de fapt decît un număr restrîns de specialişti.

Pentru a exemplifica deosebirea dintre o notare largă oarecare şi aceea din ALR, dăm mai jos un text publicat de acelaşi autor, întîi în *Anuarul Arhivei de folklor*, cu o notare largă, şi apoi în *Texte dialectale*, cu o notare îngustă:

Vîlfa ịẹste la pădure, acoló und'e taie pădurẹa, und'e fa[c] stînjîń. Zîce că să cîntă că-ị taịe pădurea. Îị ra, Dọmńe apără-ńe. Îị zugrúmă care să tîlńẹşt'e cu ịa, care-ị ịẹse-n cale. Vîlfa aceịe zîce că-ị mama păduri.

Emil Petrovici, *Folclor de la moţii din Scărişoara*, AAF, V, 164.

Vîlfa ịẹste la pădúre. Acoló úńd'e táịe (g') pădúrẹa, úńd'e fa-stînjîń. Zîce că să cîntă (g') că-ị táịe pădúrẹa. Îị ra, Dọmńe ápără-ńe. Îị zugrúmă care să tîlńẹşt'e cu ịa, cáre-ị (k') ịẹse-η cál[i]e. Vîlfa acéị[e] zîce că-ị máma pădúri.

Acelaşi, ALRT II, 50.

Din această comparaţie se vede că este nevoie şi de un sistem de notare mai simplă, uşor de utilizat de toţi cei care ţin să contribuie la cunoaşterea graiurilor naţionale, şi numărul acestora pare să fie mare, dacă judecăm după interesul general manifestat astăzi faţă de problemele limbii romîne şi după tradiţia revistelor de folclor[1].

Atlasul lingvistic. Pentru ca datele obţinute în anchetele mari să poată fi interpretate mai uşor, materialul adunat se cartografiază. Se obţin astfel hărţi lingvistice care, strînse laolaltă, formează un atlas de fapte de limbă, un atlas lingvistic.

O hartă dintr-un asemenea atlas se înfăţişează ca o suprafaţă conturată geografic, plină de cifre, de cuvinte, de sunete sau de figuri geometrice. Fiecare cifră reprezintă numărul dat dinainte localităţii anchetate. Cum ancheta se face în general în zig-zag, cifra 1 nu se află lîngă cifra 2 şi nici aceasta lîngă cifra 3 etc. Cuvintele din dreptul cifrelor sînt răspunsurile primite la una dintre întrebările chestionarului întrebuinţat de anchetator. Fiecare hartă are, ca legendă, numărul întrebării din chestionar şi răspunsul, de ex.: 29 *picior*, 6 *mănînc*, 2 *făină* etc. din atlasul lingvistic întocmit de G. Weigand înseamnă răspunsurile primite la întrebările 2,6 şi 29 din chestionar, redate în legenda hărţii prin forma-tip a cuvintelor respective; *lan* [5079] din *Micul atlas lingvistic romîn*, seria nouă, înseamnă răspunsul *lan*, ca termen-tip, primit la întrebarea nr. 5079 din chestionar etc.

Pe lîngă hărţile în care se înscriu toate răspunsurile primite — hărţi analitice — majoritatea autorilor de atlase lingvistice strîng anumite fapte de fonetică, de morfologie sau de lexic pe hărţi speciale, pe care sintetizează unele date de pe hărţile analitice. Hărţile acestea sintetice reprezintă un început de interpretare a faptelor întîlnite pe teren. Printr-o serie de figuri geometrice, cerculeţe, triunghiuri sau pătrăţele colorate se prezintă aspectele generale ale faptelor de limbă. Şi pe hărţile analitice se întrebuinţează diverse semne, dar ele sînt numai indicaţii în legătură cu condiţiile de desfăşurare a anchetei sau scurte observaţii ale anchetatorului. În *Atlasul lingvistic romîn*, de pildă, un *K* între paranteze drepte [K] înseamnă că răspunsul a fost corectat de informator pe loc, după ce l-a dat; un σ (litera grecească sigma) între paranteze drepte [σ] înseamnă că răspunsul a fost sugerat de anchetator; un epsilon între paranteze drepte [ε] arată că informatorul a ezitat înainte de a da răspunsul ş.a.m.d. Alte semne reprezintă indicaţii ale anchetatorului, de ex.: [pf] înseamnă plural feminin; [B] « aşa spun bătrînii »; [T] « aşa spun tinerii »; [1], [2], [3] indică persoana I, a II-a şi a III-a a singularului la verbe, iar [4], [5], [6] următoarele trei persoane ale pluralului verbelor etc.

Principala calitate a atlasului lingvistic rezidă în prezentarea simultană a unui număr foarte mare de date lingvistice dialectale, ceea ce permite compararea rapidă a formelor de limbă de pe un teritoriu întins. Operaţia aceasta prin care se deschide calea interpretării dialectologice cere aplicarea anumitor principii despre care va fi vorba mai amănunţit în capitolul referitor la metoda geografică. Multiplele posibilităţi oferite de atlasele lingvistice au determinat pe dialectologi să le dea din ce în ce mai multă atenţie, fiind cele mai practice mijloace de informare largă.

---

[1] Sistemul întrebuinţat de dialectologii ieşeni (vezi Al. Philippide, OR, II) are puţine deosebiri faţă de cele citate pînă aici, unele dintre ele par a se datori dificultăţilor de ordin tipografic, de exemplu *å* din istroromînă este tipărit cu a [aldin].

Dialectologia romînească dispune astăzi de două atlase lingvistice, întocmite la treizeci şi ceva de ani unul după celălalt. Primul este atlasul lingvistic al lui G. Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, cu abrevierea obişnuită în studiile noastre de dialectologie, WLAD. În acest atlas se consemnează rezultatele anchetelor făcute de G. Weigand între anii 1895 şi 1907, răstimp în care autorul a vizitat cîteva sute de localităţi (în atlas apar 752 de puncte) şi a primit aproape 100 000 de răspunsuri pe care le-a cartografiat în 67 hărţi, dintre care 16 generale, sintetice, şi una reprezentînd harta ţării.

WLAD cuprinde numai probleme de fonetică, datorită chestionarului întocmit de autor şi metodei sale de lucru. În general, G. Weigand nu a respectat condiţiile ştiinţifice cerute de o anchetă de importanţa celei întreprinse de el. Grăbindu-se să adune repede materialul, el nu şi-a ales cu băgare de seamă informatorii. Autorul se ducea adesea în locurile în care se adunau în mod obişnuit ţăranii, la munca cîmpului, la bîlciuri şi iarmaroace etc. şi întreba fără multă alegere, oameni între 15 şi 80 de ani. El a cules forme de limbă şi în mod cu totul întîmplător, vorbind cu copiii sau cu bărbaţii întîlniţi la fîntînă. De multe ori, nici nu a vizitat localităţile care apar în atlas, mulţumindu-se cu ceea ce îi putea oferi un informator care se declara originar dintr-o localitate sau alta, fără ca anchetatorul să facă cel mai mic control. Bineînţeles că în asemenea condiţii nici nu putea fi vorba de celelalte informaţii de amănunt despre persoana întrebată. De altminteri, nu o dată se dă numai numele persoanei de la care G. Weigand a auzit o formă, (vezi WJb., IX, p. 231 şi urm.) fără indicarea vîrstei şi a localităţii. G. Weigand nu cunoştea principiul anchetei în zig-zag. El a înţeles însă în cele din urmă că, mergînd în linie dreaptă, pe căile de comunicaţie uşor accesibile, a fost influenţat, în cercetarea graiului dintr-o localitate oarecare, de caracteristicile graiului anchetat cu cîtva timp înainte, dar nu a mai putut reface ancheta şi a susţinut că, în orice caz, nuanţele fonetice sînt aproximative. Atlasul său are deci lipsuri mari chiar în domeniul foneticii [1]. Cu toate acestea, WLAD poate fi încă întrebuinţat pentru unele fapte, dar cu precauţiile pe care le impun constatările de mai sus şi, mai ales, comparîndu-l cu ceea ce oferă *Atlasul lingvistic romîn* care a început să apară din anul 1938. Această lucrare, iniţiată de *Muzeul limbii romîne* din Cluj, încă din 1921—1922, cînd s-au făcut primele anchete prin corespondenţi, a profitat de toate progresele geografiei lingvistice, de experienţa lui J. Gilliéron, autorul atlasului lingvistic al Franţei, de cercetările pe teren ale lui G. Weigand şi de atlasul acestuia.

Atlasul lingvistic romîn a fost conceput pe baze largi, în 10 volume de format mare, cu o reţea de 301 puncte şi un chestionar de 2 160 de întrebări şi în 10 volume de format mai mic, reproducînd o reţea mai rară, de 83 de puncte, dar cu un chestionar dezvoltat, de 4 800 de întrebări. *Atlasul* are aşadar două părţi: partea I care reproduce reţeaua deasă şi partea a II-a, reţeaua rară. Cele două părţi ale *Atlasului* se prescurtează în mod obişnuit ALR I şi ALR II. Din partea I au apărut două volume. În primul, editat în 1938, s-au cartografiat răspunsurile primite la întrebări privind *corpul omenesc şi bolile lui*. Volumul conţine 150 de hărţi lingvistice de format mare (62 × 47 cm).

Volumul al II-lea, editat în 1942, conţine răspunsurile primite la întrebările despre *familie, naştere, botez, copilărie, moarte*. El are 152 de hărţi lingvistice.

---

[1] Vezi I. A. Candrea, GS, I, 1 (1924), p. 169—180.

S-au publicat şi două volume de format mic, interpretative, din aceeaşi parte şi cu aceleaşi teme, *Micul atlas lingvistic romîn* (ALRM I), vol. I, *corpul omenesc şi bolile lui*, vol. al II-lea, *familia, naşterea, botezul* etc. Primul volum are 208 hărţi, al doilea 216, toate în culori. ALRM I este, de fapt, o sinteză a redactării anterioare, deşi apar aici şi lucruri noi.

A doua parte a *Atlasului lingvistic romîn* (ALR II) a apărut în anul 1940 într-un volum de format mare, cu 296 de hărţi care tratează despre: A. *corpul omenesc, bolile lui şi termenii înrudiţi*; B. *familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători*; C. *casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*. Şi această parte a fost însoţită de un *Mic atlas lingvistic* (ALRM II) care are 416 hărţi în culori.

După o întrerupere lungă, datorită războiului, s-a reluat, în 1956, publicarea atlasului într-o serie nouă. Au apărut pînă acum două volume mari şi unul mic. *Atlasul lingvistic romîn, serie nouă* (ALR s.n.) este redactat de I. Pătruţ şi de un colectiv, sub direcţia şi pe baza materialului cules de Emil Petrovici. Primul volum are 274 de hărţi lingvistice privitoare la A. *agricultură*, B. *morărit*, C. *grădinărit*, D. *pomărit*, E. *viticultură*, F. *cînepă*, G. *albinărit*. Al doilea volum, cu 348 de hărţi, conţine material lingvistic în legătură cu: A. *creşterea vitelor*, B. *carul, căruţa, sania*, C. *păsări de curte*, D. *păstorit*, E. *lîna, torsul, ţesutul*, F. *meserii*, G. *pădurărit*.

Redarea interpretativă a datelor din vol. I şi II se face în *Micul atlas lingvistic romîn, serie nouă* (ALRM s.n.) care are 424 de hărţi în culori.

Procedeul utilizării a doi anchetatori principali, cu două chestionare diferite, aplicate la reţele diferite, este unul dintre cele mai bune mijloace de control, căci, comparînd răspunsurile, ne putem da seama mai bine de realitatea lingvistică. Pe lîngă cei doi anchetatori care s-au ocupat de partea dacoromînă, au colaborat la această operă şi dialectologi specializaţi în aromînă, meglenoromînă şi istroromînă (Th. Capidan şi St. Paşca). Răspunsurile primite de ei figurează în atlas lîngă cifrele cu zero înainte: 01, 02 etc.

Anchetatorii şi-au luat dinainte toate măsurile de prevedere, informîndu-se cît mai pe larg despre localităţile şi persoanele anchetate. Astfel s-au cules date de natură geografică: numele oficial şi cel popular al localităţilor [1], numele apelor, al dealurilor, al munţilor, al văilor etc. din sat sau din apropierea lui, numele şi poreclele locuitorilor, al locurilor, denumirile părţilor satului etc.; informaţii istorice: legendele şi tradiţiile întemeierii satului, monumentele istorice; informaţii economice: ocupaţia locuitorilor, locul lor de muncă, legătura comercială cu centrele mai mari, existenţa hanurilor, hotelurilor, restaurantelor, cîrciumilor etc.; informaţii de ordin administrativ, juridic, cultural etc. etc. Informatorii au fost aleşi cu mare grijă, în special femei şi bărbaţi între 30 şi 60 de ani, despre care anchetatorii au cules date în legătură cu nivelul lor cultural general (dacă citesc cărţi şi ziare, călătoriile, ocupaţiile lor) etc.

Datorită acestor precauţii, precum şi atentei prelucrări a materialului cules, *Atlasul lingvistic romîn* este considerat, pe drept cuvînt, ca unul dintre atlasele cele mai bune în lingvistica romanică, dacă nu chiar cel mai bun pînă în momentul de faţă.

Atlasul lingvistic al Banatului a fost alcătuit de I. A. Candrea. În articolul *Constatări în domeniul dialectologiei* [2], I. A. Candrea

[1] Vezi primele hărţi din ALR.
[2] GS I, 1 (1924), p. 169 şi urm.

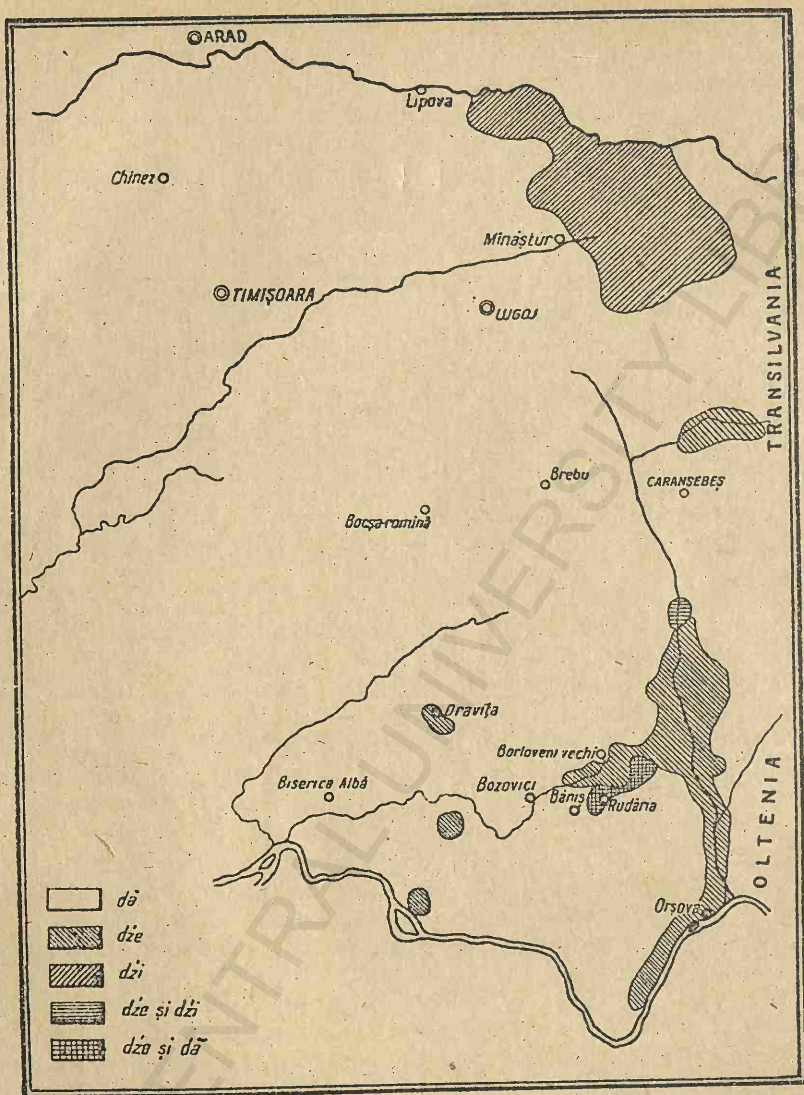

Fig. 2. Harta palatalizării dentalei *d* în Banat, în cuvîntul *de*.
După I. A. Candrea, GS, I, 1, p. 183.

spune că a terminat «după cercetări îndelungate într-un mare număr de localităţi, *Atlasul lingvistic al Banatului*». El declară că a cercetat, «timp de douăzeci de ani», peste 250 de localităţi şi a urmărit 700 de cuvinte-tip întocmind 130 de hărţi [1]. În acelaşi articol, important şi pentru concepţia despre atlase a lui I. A. Candrea, sînt reproduse 11 hărţi tratînd cuvintele: 1. *frasin*, 2. *chiamă*, *chiag*, *cheie*, 3. *de*, 4. *des*, 5. *tei*, 6. *caută*, *laudă*, 7. *rîd*, *urît*, 8. *movilă*, 9. *cireş*, 10. *golumb* şi 11. (*coco*)*stîrc*.

[1] Acest atlas nu s-a publicat. El există în manuscris şi este studiat pentru a fi editat de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R.

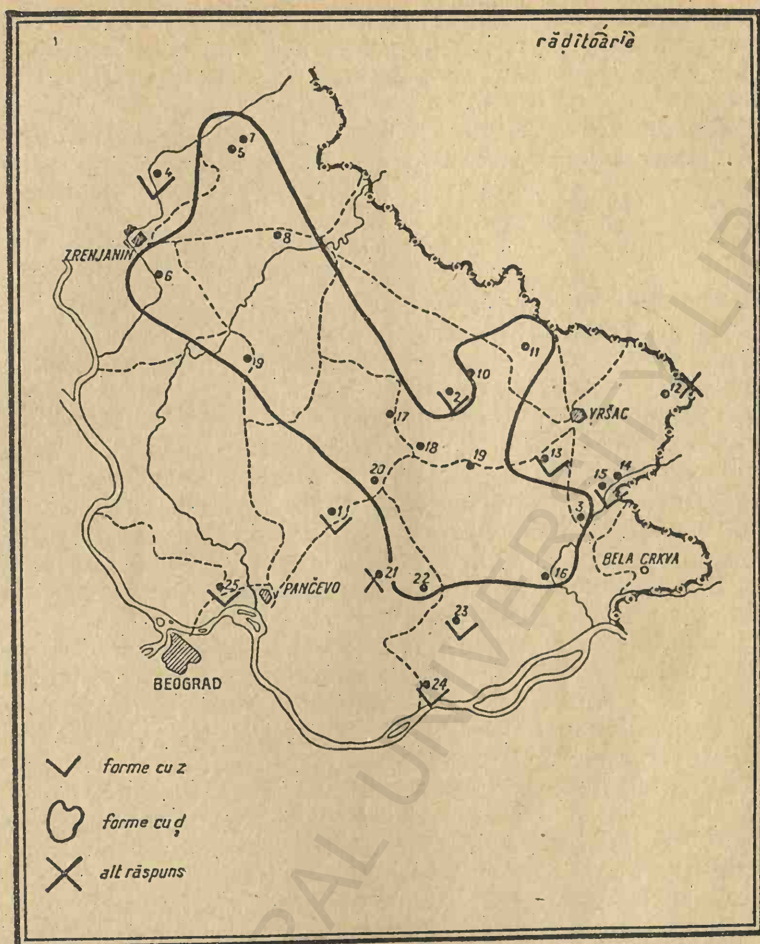

Fig. 3. Harta nr. 369 din ALBI.
După Radu I. Flora, din « Fonetică şi dialectologie », I, h. III.

Atlasul lingvistic al graiurilor romîneşti din Banatul iugoslav (ALBI), al cărui prim volum se află pregătit pentru tipar, cum afirmă autorul său, Radu I. Flora [1], redă o serie de termeni privind omul, viaţa lui familială, casa şi acareturile, bucătăria etc., termeni culeşi din 36 de comune cu grai romînesc din Banatul iugoslav. Acest prim volum va cuprinde 346 de hărţi + 4 hărţi suplimentare. Pentru a se vedea caracterul atlasului, reproducem mai sus harta nr. 369 « răzătoare » din volumul al II-lea.

Atlasul graiurilor moldoveneşti din U.R.S.S. Dialectologii sovietici au luat iniţiativa întocmirii unui supliment la *Atlasul lingvistic al U.R.S.S.* cuprinzînd părţile din U.R.S.S. unde se vorbesc graiuri moldove-

[1] Vezi « Fonetică şi dialectologie », I, p. 123 şi « Orbis », V, nr. 1, p. 20—27.

neşti. Condiţiile, forma şi conţinutul acestui supliment sînt deocamdată în studiu. Au apărut cîteva articole despre desfăşurarea lucrărilor, de exemplu: V. A. Lisiţki despre problemele vocalismului în acest atlas (în « Omagiu lui Iorgu Iordan », p. 513), R. G. Piotrovski despre unele probleme teoretice (în *acelaşi loc*, p. 677), R. Udler despre importanţa generală a atlasului (în « Limba şi literatura moldovenească », nr. 1, 1958) etc.

INTERPRETAREA

Datele dialectale strînse printr-unul din procedeele prezentate mai înainte servesc fie la descrierea structurii şi evoluţiei unui dialect sau a unui grai, fie pentru a se demonstra, cu ajutorul lor, cum s-a dezvoltat o anumită limbă.

Monografia dialectală. Studiile care rezultă din descrierea şi explicarea faptelor sînt, în primul rînd, monografiile dialectale. La baza lor stă ideea că dialectul şi graiul trebuie prezentate potrivit cu metoda care decurge din calitatea lor fundamentală de unităţi lingvistice locale. Iată de ce, metoda utilizată în monografii este comparaţia istorică. După ce se descrie graiul sau dialectul, după ce se urmăreşte istoricul lor, datele obţinute se compară cu limba comună, cu cea literară şi cu alte dialecte sau graiuri ale aceleiaşi limbi. Studiile de felul acesta sînt în fond gramatici istorico-comparative ale unităţilor locale ale unei limbi.

Calitatea principală a monografiei dialectale este prezentarea sistemului lingvistic al unui grai sau dialect, văzut ca o unitate, ceea ce dă posibilitatea să se aprofundeze lucrurile, să se scoată la iveală liniile de dezvoltare a dialectului sau a graiului studiat, să se vadă legăturile cu alte unităţi de acelaşi fel, în trecut şi în prezent.

După apariţia atlaselor lingvistice şi mai cu seamă a metodei geografice de cercetare a limbii, monografiile dialectale au fost puse un timp oarecare într-o situaţie de inferioritate. Ele nu puteau, de pildă, să prezinte un fapt de limbă sub toate aspectele lui teritoriale, pentru că le lipseau datele informative de acest fel. Glosarele întocmite cu ajutorul unor corespondenţi binevoitori nu conţineau decît informaţii sumare despre unele cuvinte regionale şi din ele nu se puteau trage concluzii privitoare la starea de lucruri de pe întreg teritoriul unei limbi. Monografia a fost considerată o formă inferioară de cercetare a dialectelor, după ce atlasele lingvistice au pus la dispoziţia dialectologilor marea lor bogăţie de date, evidenţiind în mod special latura comparativă a studiilor dialectale.

Astăzi însă nu se mai pune problema ce să alcătuim: atlas lingvistic sau monografii, ci şi unul şi celelalte, întrucît s-a constatat că cele două moduri de cercetare au obiect şi metode diferite. E. Petrovici, unul dintre autorii *Atlasului lingvistic romîn*, a concretizat foarte bine această concepţie, spunînd că atlasul lingvistic nu ne scuteşte de cercetarea monografică a dialectelor şi graiurilor. Ideea este cu atît mai preţioasă cu cît a fost emisă de un autor de atlas. De altminteri, unele neajunsuri ale atlaselor lingvistice ies mereu la iveală. Dintre ele, cel mai important este caracterul inevitabil superficial al informării, care, oricît de atent ar fi făcută, nu poate ieşi din cadrul unei anchete cu chestionar precis, nu poate depăşi un anumit timp etc. Însuşi faptul că în ultima vreme se consideră din ce în ce mai necesar ca marile atlase să fie completate prin atlase lingvistice regionale este într-un fel o revenire

la studiile monografice, iar metoda folosită de dialectologii sovietici la întocmirea *Atlasului lingvistic al U.R.S.S.* arată, prin minuțiozitatea ei, cît de mare atenție trebuie să se dea studiilor de pregătire a atlasului și în sensul cerut de monografiile dialectale. Restrîngerea teritoriului cercetat, sporirea numărului de localități anchetate, mărirea numărului de anchetatori și de informatori, toate acestea vor aduce, fără îndoială, precizări noi în legătură cu modul cum se distribuie pe teren faptele lingvistice. Monografia, care rămîne lucrarea clasică de descriere a unităților lingvistice teritoriale, va trebui să folosească deci și metodele de informare ale atlasului.

Metoda geografică sau geografia lingvistică. Metoda de cercetare geografică a limbii s-a născut aproape spontan din interpretarea hărților atlasului lingvistic. În acest sens, ea este anterioară studiilor făcute de J. Gilliéron, pe care îl considerăm în mod obișnuit întemeietorul acestei metode. Într-adevăr, ideea lui G. Wenker de a trasa granițe fonetice pe baza informațiilor primite de la corespondenți conține în ea germenul metodei geografice, dezvoltată apoi de o serie de lingviști și, înaintea tuturor, de J. Gilliéron, autorul principal al *Atlasului lingvistic al Franței.*

Gilliéron, văzînd bogăția și varietatea de fapte strînse din satele Franței de colaboratorul său, Edmond Edmont, anchetator pe teren, a avut impresia că vechea știință a limbii a fost în întregime răsturnată. El a declarat că etimologia fonetică a dat « faliment », că, în lingvistică, trebuie să se vorbească despre «patologia» cuvintelor, să se găsească procedeele « terapeutice » prin care limba se lecuiește de diverse boli etc. Imaginea unui organism care suferă și se vindecă, în care unele părți se îmbolnăvesc iar altele se însănătoșesc, revine mereu în studiile sale.

Deși valoarea acestui fel de cercetare a limbii a fost mult exagerată la început, metoda geografică s-a impus datorită calităților ei, dar nu ca o știință nouă, cum credea J. Gilliéron, ci ca un ansamblu de procedee de interpretare. Geografia lingvistică a pus într-o lumină nouă faptele de limbă cunoscute, a descoperit altele noi și a aprofundat multe chestiuni de natură teoretică. Cea dintîi și poate și cea mai importantă dintre acestea este, desigur, constatarea că nu se pot trasa limite exacte între dialecte și graiuri.

Dacă pe o hartă lingvistică se unesc toate punctele în care un sunet se pronunță în același fel, se obține o linie asemănătoare cu o graniță geografică, denumită *izoglosă*, căreia, cînd unește fapte de fonetică, i se zice *izofonă*, iar cînd unește fapte de morfologie, *izomorfă.* Izoglosele fenomenelor considerate caracteristice pentru un grai sau un dialect nu coincid niciodată. Astfel, izoglosa lui *ĝ* și *ğ* din cuvintele *geană, sînge, gingie*, a lui *z* din *vază, auz, tunz* și a lui *t* iotacizat din *simț* (hărțile ALR I 32, 8, 46, 112, 114, 54 și 142), reprezentate pe harta de mai jos, delimitează patru suprafețe mari pe teritoriul de sud al țării, o arie ceva mai mică în nord-vest și cîteva puncte în Ardeal, Bucovina și Moldova. Pronunțarea iotacizată a lui *d* și *t*, caracteristică Munteniei, ar fi trebuit să ne dea conturul dialectului muntean, dar o bună parte din Oltenia rămîne în afara ariei *simț* și *vază, tunz* etc., pe cînd aria lui *tunz* se întinde către nord, în Ardeal și către răsărit spre Moldova.

Din exemplul acesta se vede nu numai că izoglosele fenomenelor fonetice nu coincid, ci și că izoglosele aceluiași fapt fonetic nu se potrivesc dacă sînt trasate pe baza a două cuvinte diferite. Orice alte cuvinte am lua, situația se prezintă la fel. Izoglosele considerate caracteristice pentru un grai sau un dialect se întretaie cu izoglosele graiurilor și dialectelor vecine. Din cazuri ca

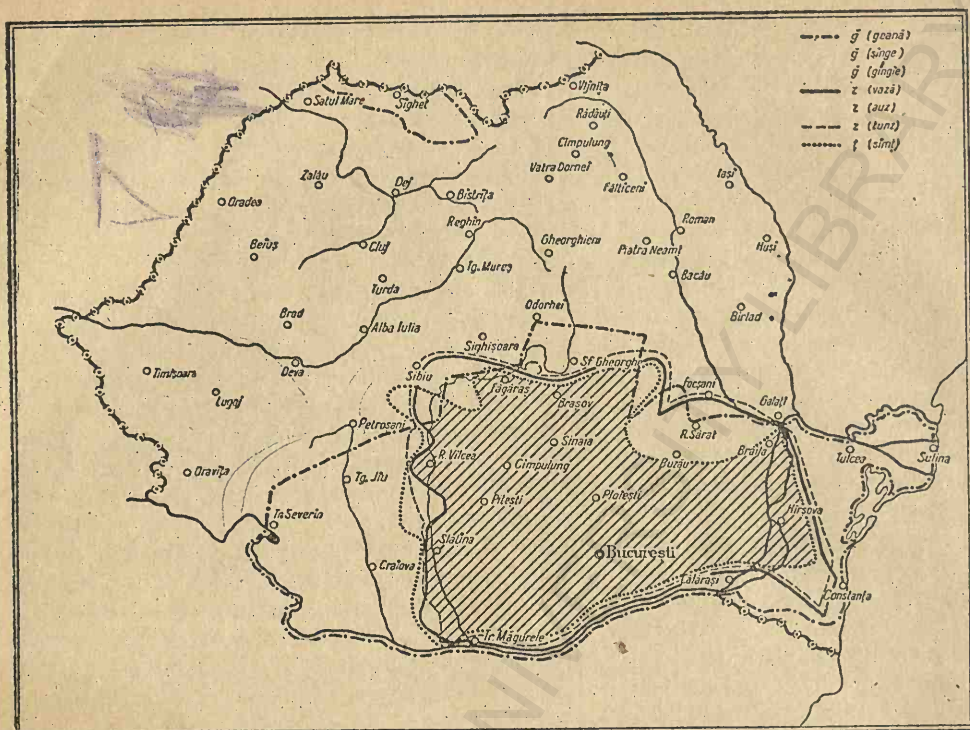

Fig. 4. Izoglosele semiocluzivei ğ şi ale dentalelor *d, t*, iotacizate.

cel descris de noi mai înainte, s-au scos mai multe concluzii. Cea mai îndrăzneaţă a fost afirmaţia că nu există dialecte. Ea fusese făcută şi înainte de apariţia geografiei lingvistice, de către H. Schuchardt, care considera dialectul o noţiune abstractă, fără existenţă reală, pentru că, într-o comunitate lingvistică se găsesc numai graiuri individuale care variază după sex, vîrstă, temperament, cultură etc. [1].

Dar nu toţi partizanii metodei geografice au rămas la acest punct de vedere şi ideea existenţei diviziunilor teritoriale ale limbii a fost reabilitată foarte repede chiar prin studii de geografie lingvistică [2].

Neconcordanţa geografică dintre două sau mai multe izoglose la marginea unui teritoriu lingvistic nu ne dă dreptul să negăm existenţa unei arii centrale în care apar toate fenomenele indicate de izoglosele care sînt nesigure — e

---

[1] În *Über die Klassifikation der romanischen Mundarten*, cf. Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iaşi, 1932, p. 36. Punctul de vedere al lui H. Schuchardt nu este chiar atît de eronat pe cît se pare, pentru că dialectul reprezintă pentru o regiune ceea ce limba comună reprezintă pentru toate regiunile în care ea se vorbeşte. În acest sens, dialectul este elementul comun al mai multor graiuri, iar limba comună, elementul comun al mai multor dialecte.

[2] Vezi, de exemplu, părerile lui B. Terracher în legătură cu relaţiile dintre limitele lingvistice şi cele feudale din occidentul Europei, la Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 247. Problema graniţelor dialectale şi a dialectelor este discutată pe larg în lucrarea citată la p. 170, 198, 241, 242 etc.

adevărat — dar numai la periferia lor. « Trecerile de la o regiune dialectală la alta, acele amfizone cu infiltrațiuni reciproce rezultate în mod firesc din atingeri între două — ori chiar mai multe — graiuri, nu anihilează ceea ce dincolo de ele apare cu aspecte bine pronunțate într-un sens ori într-altul. Dialectele sînt centre de unde au radiat anumite transformări lingvistice și dacă între ele s-au interpus zone mixte, aceasta nu ne autorizează să contestăm existența unor asemenea centre. Privind chestiunea astfel, se înlătură punctul de neînțelegere care a provocat și discuțiile între dialectologi »[1].

Ceea ce s-a reținut în dialectologia actuală din teza inexistenței dialectelor nu e decît faptul că zonele de vecinătate a două sau mai multe unități lingvistice locale au caracter mixt, pentru că în vorbirea locuitorilor din aceste zone întîlnim cuvinte, forme gramaticale sau pronunțări duble. În regiunea limitrofă dintre Muntenia și Moldova, de pildă, spre Buzău — Rîmnicu Sărat — Galați, în graiul aceleiași persoane se poate întîmpla să auzim unele cuvinte cu pronunțarea moldovenească, altele cu cea muntenească. Acad. Iorgu Iordan a analizat graiul din fostul județ Putna — care reprezintă o zonă de tranziție — și l-a caracterizat ca grai moldovenesc după fonetică, dar cu morfologie muntenească[2].

O zonă dialectală mixtă este o regiune de întîlnire între izoglose, dar cum toate particularitățile ei lingvistice se manifestă prin oamenii care trăiesc în această zonă și în a căror vorbire apar rostiri sau forme gramaticale duble, o repartizare teritorială a diferitelor particularități lingvistice nu se poate face în nici un fel. Criteriul de delimitare teritorială a unităților de limbă își pierde de data aceasta valoarea, iar modul de a urmări caracteristicile lingvistice ale acestor regiuni se deosebește radical de cel obișnuit, căci pentru zonele mixte, problema fundamentală este explicarea cauzelor care au dus la crearea dubletelor dialectale, în funcție de mișcarea generală a populației.

Ultimul aspect al chestiunii zonelor dialectale de tranziție asupra căruia ne mai oprim este raportul dintre izoglose și limitele administrative ale diverselor regiuni. E cu totul firesc să nu existe coincidență absolută între aceste două genuri de graniță, cea lingvistică și cea administrativă locală. Ar fi curios dacă lucrurile s-ar prezenta invers, pentru că subordonarea unităților lingvistice teritoriale este determinată de dezvoltarea istorică comună a celor care le vorbesc și limitele administrative nu au împiedicat contactul dintre locuitorii diferitelor regiuni. De altminteri, dacă limitele administrative ar fi identice cu cele lingvistice, unitățile lingvistice locale ar deveni independente, transformîndu-se repede în limbi de sine stătătoare.

Neconcordanța dintre izoglose se datorește în primul rînd faptului că o serie de cuvinte încep de la o vreme să fie întrebuințate și dincolo de ariile lor obișnuite, ca și cum ar călători dintr-o regiune în alta. De multe ori aceasta se și întîmplă în realitate, și de aceea adepții geografiei lingvistice vorbesc despre m i g r a r e a cuvintelor, din care au făcut unul dintre principiile fundamentale ale metodei lor. Adesea, în aria dialectală a unui cuvînt, apare cu totul alt termen pentru a denumi aceeași noțiune. Este cazul, de pildă, al lui *cioban* și *mocan*. Vechiul cuvînt pentru noțiunea de *cioban* este *păcurar*. Din turcă, poate prin intermediul limbii bulgare, a pătruns în romînește *cioban*,

---

[1] O v i d D e n s u s i a n u, *Orientări nouă în cercetările filologice*, GS, I, 1, p. 5—6.

[2] I o r g u I o r d a n, *Graiul putnean*, în « Ethnos », I (1941), p. 91.

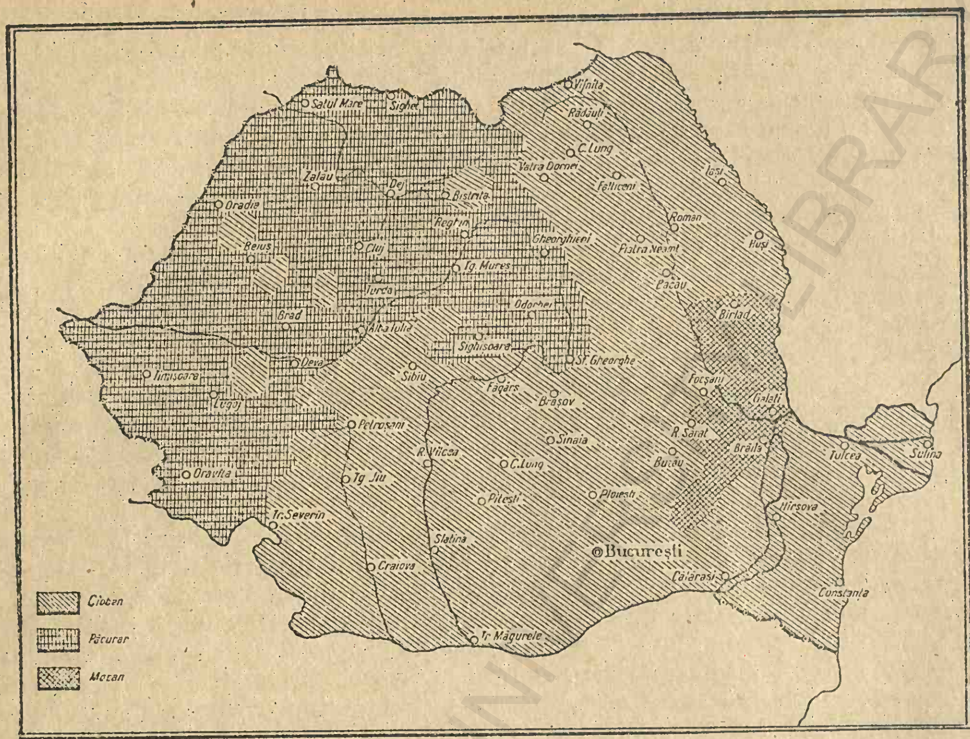

Fig. 5. Harta răspîndirii cuvintelor *cioban*, *păcurar*, *mocan*.
După S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, h. 13.

care s-a răspîndit în special în Muntenia și Moldova, pe cînd Banatul și Ardealul, în care includem și Maramureșul, au păstrat cuvîntul cel vechi, *păcurar*. Dar în cîteva puncte din Ardeal și din Banat, la răsărit de Lugoj, se spune *cioban*. Cuvîntul acesta nu a putut ajunge în Banat decît din Muntenia de nord-vest, iar în regiunea ardeleană din jurul Bistriței, unde-l mai găsim, a pătruns desigur din Moldova.

Pe lîngă acești doi termeni, între Rîmnicu Sărat, Brăila și Bîrlad, în plină arie a lui *cioban*, apare *mocan*, un cuvînt nou cu același înțeles. Denumirea dată aici ciobanului este de origine ardelenească, ceea ce arată că în această parte a țării s-a așezat o populație din Ardeal a cărei ocupație principală a fost oieritul.

Și mai interesant pentru ceea ce urmărim aici este cazul cuvîntului *porumbel*, numele păsării din familia columbaceelor. Pe teritoriul dacoromîn se întrebuințează pentru această noțiune cuvintele *porumb*, *porumbel*, *hulub* și *golumb*. Primele două sînt vechi, de origină latină, celelalte, împrumuturi din sîrbo-croată (*golumb*) și din ucraineană (*hulub*). Distribuția lor pe harta lingvistică a țării este semnificativă. Aria lui *golumb* se întinde în partea de sud-vest, adică acolo unde și influența sîrbo-croată este mai puternică, iar aria lui *hulub* cuprinde Moldova de nord și nord-vest, adică partea în care se constată și alte influențe ucrainene. Este evident că *hulub* și *golumb* au intrat în limba

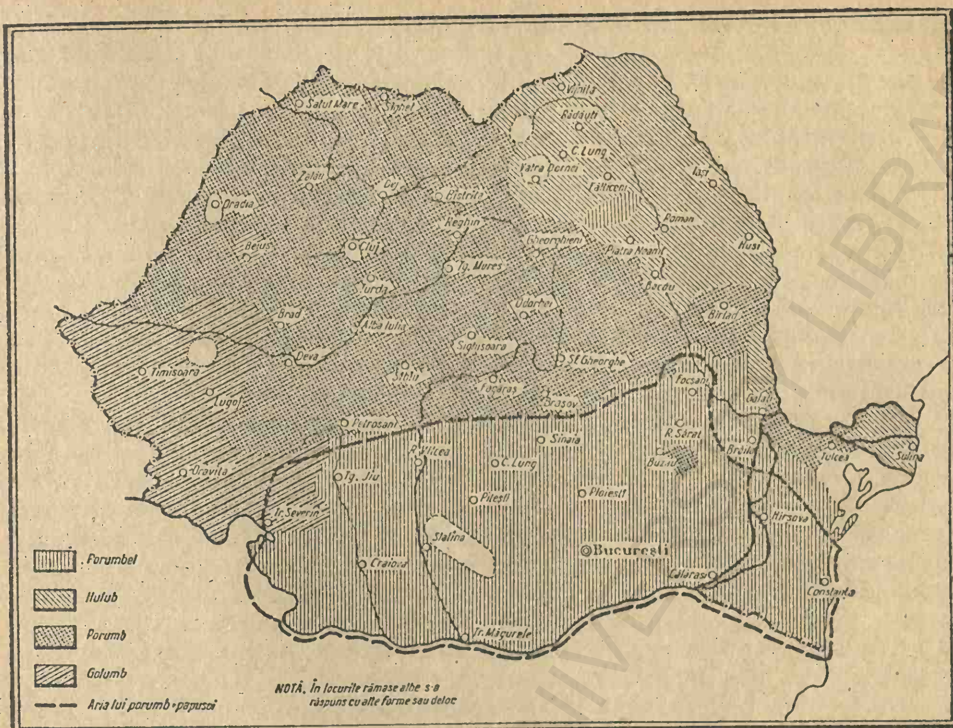

Fig. 6. Harta răspîndirii numelui cerealei *porumb* și al păsării *porumbel*.

După S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, h. 14.

romînă din limbile sîrbo-croată și ucraineană, printr-o lărgire a ariei lor de răspîndire din aceste limbi.

În « călătoriile » lor, cuvintele duc cu ele și particularitățile lor fonetice. I. A. Candrea a constatat că, în Banat, în foarte multe localități, se întîlnește forma *vi̯e* în loc de *viñe*, cum ar fi fost de așteptat, după regulile evoluției fonetice din această regiune. S-ar părea că, din diferite cauze, cuvîntul latinesc *vinea*, care trebuia să păstreze aici un *ń*, a suferit un tratament special. De fapt, *vi̯e* se spune numai în acele părți din Banat unde cultura viței de vie este foarte restrînsă sau introdusă de curînd, ceea ce înseamnă că fonetismul *vi̯e* este importat din altă regiune, probabil din Oltenia. După Candrea, la fel stau lucrurile în Banat cu numele *frasinului*. Acolo unde frasinul este bine cunoscut, se zice în mod normal *frapsîn* sau *frasîn*, pe cînd acolo unde copacul este cunoscut numai din auzite, numele lui a fost modificat în *frapțîn*, *frapțîne*, *fracsîn*, *frasnic*, *fraznic* etc. Acest din urmă caz arată că migrarea cuvintelor are consecințe variate și în privința fonetismului lor, pentru că o dată cu cuvintele migrează și fenomenele lingvistice existente în acele cuvinte.

Observații interesante în această privință a făcut I. A. Candrea în studiul său *Constatări în domeniul dialectologiei*, publicat în « Grai și suflet » I, 1 (1924), p. 169 și urm. El a stabilit patru căi de migrare a cuvintelor: i r a d i a ț i a, i n f i l t r a r e a, r e v ă r s a r e a și s u p r a p u n e r e a. Un cuvînt se

poate răspîndi — prin iradiaţie — din centrul unei regiuni spre marginile ei, ca razele dintr-un punct luminos. După părerea lui, formele *mocşandă, moşandă, mocşandră, moşandră* pe care le-a întîlnit pe o rază de 40 de km în jurul Oraviţei, provin toate din Oraviţa şi din Biserica-albă. *Moşandă* este o alterare populară a germanului *Markscheide* « despărţitură de hotar », după rostirea şvăbească *marcşade*. « Pornit din Oraviţa şi din Biserica-albă, cuvîntul a fost adoptat de locuitorii din împrejurimi, care l-au auzit deseori rostit de ingineri cu ocaziunea delimitărilor pămîntului, în special la facerea cadastrului, şi astfel în unele părţi a fost uitat treptat vechiul termen. «Numai domni anežiri (= ingineri) dzîc *moşandră*», a răspuns la întrebarea mea săteanul Ion Căcău, din Şopotu-nou (Buşiava), « noi pră prostśiie dzîśem *mohilă* » [1]. Tot în acest fel s-au răspîndit în nord-estul Banatului fenomenele fonetice *k* > *tś* şi *g* > *dź* în cuvinte ca *tśeie* < *kiaie*, *otś* < *ok*, *tśip* < *kip*, *dźem* < *gem* etc. pornite din satele Munteni şi Pădureni din regiunea Hunedoara.

Infiltrarea este o pătrundere mai largă a unui cuvînt sau a unor forme lingvistice. Ea se poate ilustra foarte bine prin felul cum au intrat în romînă cuvintele *golumb* şi *hulub* care şi-au lărgit aria de întrebuinţare.

Prin revărsare, I. A. Candrea înţelege răspîndirea în formă de valuri a unui cuvînt sau a unui fenomen lingvistic. După ce un fenomen a pătruns pe o suprafaţă restrînsă prin infiltrare sau iradiere, el « inundă » apoi mari regiuni lingvistice. Aşa susţine autorul că s-au petrecut lucrurile cu palatalizarea labialelor, care, încă în secolul al XVII-lea, nu era decît menţionată, pe ici pe colo, iar astăzi a cuprins întreaga Moldovă, o parte din Muntenia şi din Ardeal.

Suprapunerea constă din apariţia unor forme duble sau a unor fonetisme neaşteptate în regiuni în care existenţa lor nu este justificată decît prin întîlnirea unor rostiri de origine diferită, de exemplu pronunţarea *făină* în regiunea unde se spune în mod curent *fănină*. În Vîlcea, de exemplu, palatalizarea labialelor nu este ceva obişnuit. Acolo unde se întîlneşte totuşi, ea reprezintă un fenomen adus din altă parte, respectiv din Ardeal, de ciobanii ungureni.

Suprapunerea nu seamănă întru totul cu fenomenele analizate înainte. Aici este vorba de faptul că într-o arie dialectală, mai mult sau mai puţin compactă, apare o insulă lingvistică diferenţiată de rest. De data aceasta, nu se mai urmăreşte procesul, ci rezultatul lui, constatîndu-se numai faptele. Ele au putut însă să apară fie prin iradiere, fie prin infiltrare sau revărsare.

Migrarea fenomenelor lingvistice reprezintă un proces complex. Cel mai interesant aspect al său este ciocnirea cuvintelor, între care, după geografia lingvistică, se dau adevărate bătălii, cu « învingători » şi « învinşi », cu « trofee » şi « răniţi ». Lăsînd la o parte acest limbaj figurat, descoperirea luptei dintre cuvinte şi a rezultatelor ei reprezintă unul dintre principiile fundamentale ale metodei geografice de cercetare a limbii. Pe baza acestui principiu se caută cauzele de dispariţie şi apariţie a cuvintelor. Un cuvînt, întrebuinţat pe o arie din ce în ce mai întinsă, se întîlneşte întîi cu sinonimele sale din regiunea în care pătrunde. Este de la sine înţeles, de exemplu, că *păcurar* a fost eliminat din Muntenia şi Moldova fiindcă vorbitorii din aceste regiuni au adoptat treptat pe *cioban*. Dar această afirmaţie — corespunzătoare întru totul faptelor — este insuficientă, căci nu face decît să constate, fără a explica de ce *cioban*

---

[1] I. A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, GS, I, 1, p. 194—195.

a fost socotit mai adecvat decît *păcurar*. Numărul cuvintelor aflate în situaţii similare este foarte mare. Toţi termenii de origine străină au putut trece printr-o fază asemănătoare cu aceea în care s-au aflat *păcurar* şi *cioban* şi, fie că au cîştigat sau nu bătălia, cauzele procesului trebuie descoperite. Cea dintîi şi totodată cea mai simplă observaţie în această direcţie este aceea că unele cuvinte sînt mai puţin rezistente sau devin astfel prin evoluţia generală a limbii. Slăbiciunea lor semantică se datoreşte unor adevărate « boli » lingvistice de care ajung să sufere. Cea mai gravă dintre ele este, după părerea lui J. Gilliéron, o m o n i m i a; după aceea, h i p e r t r o f i a s e m a n t i c ă sau — cu alt termen — p o l i s e m i a şi s c u r t i m e a. Omonimia, polisemia şi scurtimea sînt cauzele considerate de geografia lingvistică factorii principali prin care se explică dispariţia cuvintelor. Înainte de a vedea cum acţionează aceşti factori, e necesar să atragem atenţia cititorului că prin « dispariţie » nu se înţelege desfiinţarea sau descompunerea materială a cuvîntului în elementele sale alcătuitoare, căci cuvîntul nu poate pieri niciodată în modul acesta. El poate cel mult să fie uitat într-un ritm mai mult sau mai puţin rapid, să iasă din vocabularul activ, să se întrebuinţeze din ce în ce mai rar, de mai puţini vorbitori sau numai în anumite situaţii, de exemplu, cînd e vorba de realităţi din trecut etc. În acest sens, omonimia sau omofonia, care este identitatea de formă a cel puţin două cuvinte cu înţelesuri deosebite, se rezolvă adesea sau prin dispariţia din vorbire a unuia din termeni, sau prin specializarea lui, deci printr-o restrîngere a sferei lui de întrebuinţare.

J. Gilliéron a ilustrat acest principiu cu termenii care denumesc pisica şi cocoşul în sudul Franţei. În această regiune, pisicii i se spune *gat* (din substantivul latinesc *cattus*, evoluat potrivit cu legile fonetice din regiunea respectivă). După aceleaşi legi, cuvîntul latinesc care înseamnă cocoş, *gallus*, s-a transformat şi el tot în *gat*. Două noţiuni diferite au ajuns deci să fie redate prin acelaşi grup de sunete şi s-a creat o omonimie insuportabilă, fiindcă ambele noţiuni fac parte din aceeaşi sferă şi era foarte supărător să nu se înţeleagă bine cînd se vorbeşte despre pisică şi cînd despre cocoş. Unul dintre cele două cuvinte trebuia înlocuit sau modificat. Vorbitorii au recurs la prima soluţie, spunînd cocoşului *vicaire* « popă », în loc de *gat*. La baza schimbării stă o metaforă cu sens ironic şi probabil că, încă înainte ca înlocuirea *gat — vicaire* să se fi generalizat, se spunea în glumă cocoşului *vicaire*[1]. Prin întrebuinţarea termenului *vicaire* pentru cocoş, s-a creat o omonimie nouă între *vicaire* « popă » şi *vicaire* « cocoş », dar ea nu mai e supărătoare, fiindcă numărul confuziilor scade simţitor. În principiu, unul din termenii care intră în astfel de ciocniri omonimice iese din circulaţie dacă omonimia este supărătoare, şi, dimpotrivă, cei doi termeni pot coexista, adaptîndu-se în diverse feluri, dacă omonimia e suportabilă.

Explicaţii de dispariţie a unui cuvînt sau numai de restrîngere a folosirii lui din cauza omonimiei a dat şi acad. Iorgu Iordan pentru limba romînă. Astfel, *altus* > (*în*)*alt* pentru a nu se confunda cu *alter* > *alt*; *plug* a înlocuit lat. *aratrum* fiindcă ultimul devenise omonim cu *arat* (< *ara*); se spune *m*(*i*)*ere de albine*, cu adaosul *de albine* ca să nu se confunde cu pluralul lui *măr* etc.[2]

După părerea unor cercetători romîni, înlocuirea vechiului cuvînt *păcurar* cu *cioban* s-ar datori unei omonimii insuportabile între *păcurar* care înseamnă

[1] W a l t h e r V. W a r t b u r g, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, 1946, p. 124.

[2] Vezi I o r g u I o r d a n, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iaşi, 1932, p. 192—193.

« oier » şi *păcurar* care înseamnă « vînzător de păcură »[1]. Din această cauză, *cioban* a pătruns în special în regiunile în care industria ţiţeiului era mai dezvoltată. În sprijinul acestei păreri, S. Puşcariu aduce şi următorul argument: « Un profesor din Iaşi îmi mărturisea că nu înţelege de ce în doinele ardelene fetele apar atît de des îndrăgostite de « găzari »; el nu ştia că prin Ardeal *păcurar* înseamnă « cioban » şi nu-şi dădea seama că în acest sens trebuie să se fi întrebuinţat odinioară şi în Iaşi, unde un cartier poartă numele *Păcurari* »[2]. Argumentul nu e însă convingător. Pentru ca lucrurile să se fi întîmplat într-adevăr astfel ar trebui să ni se arate că *păcurar* « vînzător de păcură » a fost un cuvînt viu şi răspîndit în regiunile despre care este vorba. Lucrul acesta este cu atît mai necesar cu cît din secolul al XIX-lea încoace, de cînd industria de petrol s-a dezvoltat mai puternic, vînzătorului ambulant de păcură şi de petrol i se spune în mod curent *găzar*. Ar fi trebuit aşadar ca termenul de *păcurar* « vînzător de păcură » să fi fost înlocuit înainte de secolul al XIX-lea, dar atunci «*găzarii*» erau prea rari ca o asemenea modificare să fie determinată de numărul lor. Nici alte încercări de explicare a dispariţiei unor cuvinte din limba romînă datorită omonimiei nu au fost convingătoare. E greu de crezut, de pildă, că adjectivul latinesc *sanus* « sănătos », devenit în romîneşte *sîn*, a ieşit din circulaţie, fiindcă a venit în coliziune omonimică cu substantivul *sîn* din *sinus* şi s-a păstrat în aromînă pentru că, în aceasta din urmă, *sanus* a devenit *sîn*, iar *sinus* > *sin*. I. A. Candrea a presupus că un cuvînt ca lat. *ala* « aripă » nu s-a menţinut în romîneşte din cauza omonimiei insuportabile a pluralului său *alae* cu pers. a III-a sing. indicativ prezent a verbului *a avea*, pentru că *alae* ar fi trebuit să devină în mod normal *are* şi atunci, dintr-o frază ca *pasărea are are* « pasărea are aripi », nu s-ar mai fi înţeles mare lucru. Acelaşi lingvist explică dispariţia adjectivului latinesc *carrus* « drag, scump » prin coliziune omonimică cu substantivul *carrum* « car, căruţ »[3], în fraze ca *am cumpărat un car car* « am cumpărat un car scump ». Neplauzibilă pare şi ipoteza dispariţiei verbului latinesc *amo* « iubi » care s-ar fi întîlnit cu *avea* căci persoana I, de ex., de la *amo* ar fi fost *am*, ca şi pers. I de la *avea*, şi a verbului latinesc *aude* « cuteza » de la *audēre*, care s-ar fi ciocnit cu formele lui *audio* « auzi », căci (eu) *aud* sau *auz* putea proveni şi de la *audere* şi de la *audio*, etc. (Vezi pentru acestea din urmă S. Puşcariu, LR, 201.)

În general, geografia lingvistică a recurs şi recurge — adesea cu succes — la explicarea prin omonimie a transformărilor lexicale. Nu este exclus de pildă ca termenul *porumbel*, cu care în Muntenia se denumeşte pasărea din familia columbaceelor, să aibă formă de diminutiv şi pentru că în acea regiune cerealei i se zice *porumb*. În sfîrşit, se poate ca omonimia să fie mai vie în unele limbi şi mai puţin vie în altele. Franceza, de pildă, se pretează mai uşor la astfel de explicaţii, datorită structurii sale fonetice, care o face să aibă mult mai multe omonime decît romîna.

Pentru ca explicaţia dispariţiei unui cuvînt prin omonimie să apară ca ceva convingător, e necesar să se determine condiţiile în care se produc coliziunile omonimice. În primul rînd, omonimele trebuie să fie atestate în vorbirea în care se urmăreşte fenomenul. Să avem deci mai întîi siguranţa că adj. *carus* a existat şi s-a folosit în limba romînă şi numai după aceea să presupunem o

---

[1] Vezi S. Puşcariu, *Limba romînă*, I, Bucureşti, 1941, p. 201.

[2] *Idem, ibidem*.

[3] I. A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, GS. I, 1, p. 24.

eventuală omonimie, cu subst. *carum*. În al doilea rînd, e necesar să se stabilească realitatea ciocnirii între omonime, nu numai existenţa lor, căci în limbă sînt multe omonime. În al treilea rînd, să se ţină seama că nu toate omonimele dispar, şi deci e necesar să se determine cît mai exact gradul în care avem a face cu o omonimie suportabilă sau cu una insuportabilă, adică să recurgem la analiza celor mai variate posibilităţi de construire a omonimelor.

Datorită diverselor împrejurări din evoluţia lor, unele cuvinte îşi îmbogăţesc în aşa măsură conţinutul semantic, încît se « îmbolnăvesc », după terminologia lui J. Gilliéron, de o h i p e r t r o f i e s e m a n t i c ă, mai gravă sau mai uşoară, şi pot fi eliminate din limbă din această cauză. Hipertrofia semantică priveşte conţinutul cuvîntului, pe cînd omonimia e o chestiune de complex sonor. Unul dintre exemplele cu care Gilliéron ilustrează dispariţia cuvintelor din cauza hipertrofiei semantice este fr. *vaisseau*, care însemna în nordul Franţei « oală », « corabie » şi denumea şi alte obiecte cu înfăţişare asemănătoare. La aceste sensuri s-au adăugat în graiurile populare din această regiune şi « roi de albine » şi, mai înainte, « stup ». *Vaisseau* a dispărut din cauză că avea prea multe sensuri, luînd însă, înainte de dispariţie, forma *maisseau*, sub influenţa lui *mouche*, sau *faisseau* prin fonetică sintactică [1].

R e d u c e r e a c o r p u l u i f o n e t i c, scurtimea, cum i-am zis în altă parte, poate fi şi ea o cauză de dispariţie a cuvintelor care, din diferite motive, ajung să aibă un corp fonetic prea mic. Aşa se presupune că s-a întîmplat în romîneşte cu lat. *ire* « merge », redus prin jocul legilor fonetice la un singur sunet *i*; tot din această cauză, verbul *la* din lat. *lavare* duce o existenţă precară în unele părţi ale ţării, unde s-a şi specializat de altminteri pentru « a se spăla pe cap » şi « a spăla cu leşie ». « Tot astfel, în loc de *avus, levis, ren* avem derivatele *auş* (la aromîni), *uşor, rinichi* sau *rărunchi*; probabil că anemia fonică a lui *uă* (din *uva*), *im* (din *limus*), *nea* (din *nivem*) etc. a constituit una dintre cauzele pentru care aceste cuvinte au fost înlocuite prin *strugure* sau *poamă*, *noroi* sau *tină*, *zăpadă* sau *omăt* » [2].

Explicarea dispariţiei unui cuvînt prin reducerea corpului său fonetic este şi mai puţin convingătoare decît omonimia, căci avem în limbă zeci şi sute de cuvinte scurte care nu prezintă tendinţe de dispariţie. Să ne gîndim la formele indicativului prezent al auxiliarelor *avea* şi *fi*, la pronumele atone, la prepoziţii etc. E adevărat că reducerea corpului lor fonetic este numai aparentă, fiindcă alipirea lor la alte cuvinte mai bine înzestrate din acest punct de vedere poate fi considerată un remediu. Cu toate acestea, sau, mai bine zis, tocmai de aceea, cuvintele cu corp fonetic redus trebuie interpretate nu numai în funcţie de scurtimea lor. Acest lucru a şi fost făcut de S. Puşcariu în lucrarea citată, unde se adaugă la cauzele de dispariţie a cuvintelor şi u z a r e a lor, căci, spune el, « ceea ce e firesc într-o limbă, nu e păstrarea, ci uzarea cuvintelor » [3]. După el, aceasta este cauza dispariţiei din limba romînă a lui *cultellus, filare, fornax, lentus, malus, molere, pes* (păstrat numai în *piezi* şi *pieziş*) *planus, plorare, precare, sine* şi *minus, somniare* etc. cărora li s-a preferat ** cotitus* > *cuţit*, *torquere* > *toarce*, ** coctorium* > *cuptor*, *quietus* > *încet*, *reus* «culpabil» > *rău*, *machinari* « a pune în maşină » > *măcina*, *picior* (din *petiolus*), *nitidus* «strălucitor» > *neted*, *plangere* > *plînge*, *rogare* > *ruga*, *foras* > *fără*, **visare* >

---

[1] I o r g u I o r d a n, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iaşi, 1932, p. 194.
[2] S. P u ş c a r i u, *Limba romînă*, I, Bucureşti, 1941, p. 200.
[3] *Ibidem*, p. 198.

visa etc. « De obicei cauza dispariţiei unui cuvînt e rezultatul unui concurs de împrejurări pe care noi nu le putem reconstitui totdeauna cu mijloacele de care dispunem », arată S. Puşcariu [1], pentru că, la dispariţia unui cuvînt, contribuie deseori mai multe cauze dintr-o dată.

Adepţii geografiei lingvistice au considerat că, după cum există boli, există şi « leacuri » pe care limba le utilizează pentru a însănătoşi cuvintele atinse de omonimie, de hipertrofie semantică sau de scurtime. Două sînt remediile principale: contaminarea şi etimologia populară.

Pentru a demonstra importanţa celei dintîi, J. Gilliéron se foloseşte de o serie de cazuri din limba franceză. Dintre acestea, cel mai clar este *mouchette*, care înseamnă « albină » în unele graiuri din nord-estul Franţei. Ca înfăţişare, *mouchette* seamănă foarte bine cu un diminutiv, dar el nu poate fi diminutiv pentru că albina nu este mai mică decît musca şi nici nu poate fi vorba despre un diminutiv hipocoristic. În *mouchette* trebuie să vedem, după J. Gilliéron, o contaminare între *mouche* şi *ep*, acesta din urmă nefiind decît lat. *apis* « albină », dezvoltat conform regulilor fonetice. *Mouche* s-a încrucişat deci la un moment dat cu *ep*, care, avînd un corp fonetic redus, nu se putea menţine în limbă. A rezultat întîi un **mouchep*, prefăcut apoi în *mouchette* prin analogie cu celelalte diminutive franceze terminate în sufixul *-ette* [2].

În discuţiile ce urmează, prin contaminare se înţelege totdeauna încrucişarea a două cuvinte cu forme mai mult sau mai puţin asemănătoare, din care rezultă un cuvînt nou [3], de pildă din *cocor* + *stîrc* avem *cocostîrc*, din *dumica* + *zdrobi* avem *zdrumica*, din *fura* + *lua* > *furlua* etc. [4]. Din contaminare rezultă aşadar un cuvînt nou, în timp ce din etimologia populară, care e o asociaţie semantică determinată de dorinţa vorbitorilor de a grupa un cuvînt puţin obişnuit sau care nu a fost bine înţeles cu altele cu care face impresia că se înrudeşte, nu apar cuvinte noi [5]. Cînd, de exemplu, *scrupulos* devine *scrofulos* în binecunoscuta comedie a lui Caragiale, nu se produce decît o apropiere greşită a lui *scrupulos* de termenul *scrofule* pe care vorbitorii îl cunosc mai bine şi îl cred legat de *scrupul*, din cauza formei lui. Tot astfel *scrumbieră* şi *scrumuiere*, formaţii glumeţe din *scrumieră* şi *scrumbie*, *muiere*, nu sînt, din punctul de vedere exprimat mai sus, decît contaminări.

În romîneşte nu găsim contaminări determinate de necesitatea de a salva un cuvînt de la dispariţie. Cele mai interesante sînt cazurile de schimbare a înfăţişării unor termeni regionali care se întîlnesc în zonele de contact a două

---

[1] S. Puşcariu, *Limba romînă*, I, Bucureşti, 1941, p. 204.

[2] Contaminarea este un fenomen lingvistic complex în care intervine şi analogia. De aceea, asupra conţinutului acestui termen există păreri diferite între lingvişti ; unii o consideră un caz particular al analogiei (M. Grammont, în *Traité de phonétique*, Paris, 1933, p. 359), alţii, acelaşi lucru cu etimologia populară (A. Dauzat, în *Les patois*, Paris, 1927, p. 109 şi în studiul său *L'Attraction paronymique en francais*, publicat în « Journal de Psichologie », nr. 4, 1948, p. 474), alţii, în fine, propun să deosebim cu grijă analogia de contaminare (H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, ed. 5, Halle, p. 106 şi 160). Vezi Tatiana Cazacu, *Observaţii şi cercetări cu privire la contaminări*, SCL, VII (1956), nr. 3—4, p. 208.

[3] O definiţie asemănătoare a propus Iorgu Iordan, în *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti, 1944, p. 40.

[4] Primele două exemple sînt discutate de S. Puşcariu, în *Etimologii*, DR, VII, p. 104 şi urm. S. Puşcariu s-a ocupat în mod special de contaminări, dînd şi analizînd numeroase exemple pe baza materialului ALR. În cartea sa, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-Bucureşti, 1937, contaminării i se dedică un capitol întreg *Contaminations*, la p. 429—438. Pentru celălalt exemplu, vezi Iorgu Iordan, *loc. cit.*

[5] Iorgu Iordan, *loc. cit.*; cf. şi « Arhiva », XXXIX (1932) şi *Stilistica limbii romîne*, p. 40; Al. Graur, FL, p. 134.

arii dialectale, ca, de exemplu, *copleșit* « chel, pleşuv » din comuna Făget, rezultat din contaminarea lui *pleșit* « pleşuv » cu *copos* « pleşuv », cuvinte cu arii geografice învecinate [1]. În acelaşi chip s-au născut *împărăluș* din *părăluș* « omuşor » + *împărat*, *duhoare* din *duh*+*puloare*, *oușor* « omuşor » din *omușor*+*ou*, *gonochiștiriță* « coropişniţă » din *coropișniță* + *gunoi*, *golopistriță* din *coropiș-niță* + *gol* + *pestriț*, *mîndrușaim* din *indrușaim* + *mîndră* «frumoasă » (e vorba de numele unei flori), *azvîrli* din *arunca* + *zvîrli*, *borteli* din *borli* + *sfredeli*, *îmbucătăți* din *îmbucăți* + *înjumătăți*, *fă* din *fa* + *mă* etc. [2]. Contaminări de acelaşi fel sînt cuvintele *țufăriș* « bastard » care a rezultat din încrucişarea lui *țufar* cu *țufiș*, însemnînd amîndouă tot « bastard », *junere* din *ginere* contaminat cu *june*, *ținlereu* din *ținlirim* contaminat cu *temeteu*, *bahîrcă* din *babă* + *hîrcă* etc. [3]

Nici etimologia populară, la care se fac adesea referiri, nu joacă un rol prea important în cazul limbii romîne. Dacă *lungoare*, de exemplu, ia această formă prin apropiere de *lung*, pentru că boala *lîngoare* « tifos » durează mult timp, fenomenul nu se datoreşte unor necesităţi de ordinul acelora pe care le-am întîlnit la coliziunile omonimice. Este drept că şi în romîneşte cuvintele fără familie trebuie grupate cu cele cu care seamănă. Astfel, *cărdășie* a fost apropiat de *cîrd*, cu care, la origine, nu are nimic comun (Graur, FL, 134), *cărdășie* fiind un derivat de la *cardaș* (< turc. *kardas*) « tovarăş, soţ, ortac », întrebuinţat la începutul secolului trecut, cînd avea şi alte derivate, pe *(în) cărdăși*, *(în)cărdășa*. Dar cum *cardaș*, *(în)cărdășa* şi *(în)cărdăși* au dispărut din circulaţie, *cărdășie* risca să aibă şi el aceeaşi soartă, dacă nu ar fi fost asociat cu *cîrd*, cuvînt de origine sîrbească, însemnînd, la început, « ciurdă, turmă de animale domestice, mai ales de porci ». Apropierea celor două cuvinte s-a făcut probabil prin intermediul expresiilor *a se pune, a intra în cîrd cu cineva* (*cu dracul*) etc., *a-și pune* sau *a-și băga boii în cîrd cu cineva* care semănau foarte bine cu *a intra în cărdășie cu cineva*. Fiind considerat un derivat al lui *cîrd*, el s-a şi transformat în *cîrdășie* cu *î*, în loc de *ă*. Dar în această situaţie sînt, în general, puţine cuvinte romîneşti. Mai cităm pe *aluniță* din bg. алуница « pată pe corp », care nu a fost grupat cu *lună*, al cărui diminutiv este în bulgară, ci cu *alună*, printr-o asociere nouă de idei, compararea *aluniței* cu o *alună mică* [4]. Majoritatea etimologiilor populare din limba noastră s-au produs la cuvintele străine împrumutate de curînd, care, datorită acestui fapt, nu au fost totdeauna prea bine înţelese de vorbitorii fără suficientă cultură. De aceea, *căprar* din *caporal*, a fost considerat acelaşi cuvînt cu *căprar* « păstor de capre ». Iorgu Iordan pune pe *căprar* în legătură directă cu subst. *capră* [5], există însă şi derivatul *căprar* în sensul citat (vezi DA). *Cincantin*, numele unui soi de porumb, a fost transformat în *ciocantin* prin apropiere de *ciocan*, *filigran* a devenit *filigram* după *(kilo)gram*, *(mili)gram*; *holercă* în loc de *horilcă* « rachiu prost » trebuie pus în legătură cu *holeră*, varianta *bolearcă* şi mai ales *bolercă* (acesta din urmă la S. Puşcariu, DR, VII, 104) sînt probabil contaminări între *boală* şi *horilcă* sau *horelcă*. *Prevenție* a fost confundat cu *privință*, în expresia *a fost închis în privință pentru tîlhărie* (vezi Iorgu Iordan, *loc. cit.*).

---

[1] Vezi S. Puşcariu, DR, IX, p. 439.
[2] Vezi S. Puşcariu, *loc. cit.*
[3] Romulus Todoran, în « Transilvania », an. 73, nr. 9, p. 9.
[4] Al. Graur, FP, p. 113.
[5] *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iaşi, 1932, p. 205.

Fenomenele de contaminare şi etimologie populară au dat impresia că legile fonetice, stabilite de şcoala neogramaticilor, nu mai au nici o valoare, fiindcă analiza modificărilor suferite de cuvintele atinse de omonimie, polisemie sau scurtime arată că excepţiile de la aceste legi sînt foarte numeroase. De aici a apărut ideea că fiecare cuvînt are istoria lui proprie, formulă prin care geografia lingvistică nega valabilitatea legilor fonetice. Nu mai era vorba deci să se discute neajunsurile conceptului neogramatic despre legile fonetice, cum se făcuse înainte, era vorba acum de a cere ştiinţei limbii să se mulţumească numai cu studierea cazurilor particulare, fiindcă numai ele puteau fi bine lămurite prin mijloacele de care dispunea atunci lingvistica. Formula conţine deci propunerea de transformare fundamentală a metodelor de cercetare a limbii. Ea a dat naştere, cum era şi firesc, la discuţii aprinse[1] din care geografia lingvistică nu a avut de cîştigat decît în măsura în care a renunţat la caracterul absolut al formulei « fiecare cuvînt are istoria lui proprie », formulă care a rămas în picioare numai pentru conţinutul semantic al cuvîntului şi pentru acele situaţii particulare, imposibil de explicat cu ajutorul legilor fonetice obişnuite. Foarte repede au şi venit corectările din partea celor care considerau că lingvistica nu poate renunţa la descoperirea legilor de schimbare a limbii şi, mai ales, din partea celor care nu puteau să se împace cu ideea, deseori exprimată de J. Gilliéron, că geografia lingvistică nu are nimic a face cu metoda istorico-comparativă.

Cea mai severă apreciere a posibilităţilor metodei geografice, dar poate şi cea mai realistă, a făcut-o G. Millardet. « Este un abuz — scrie acesta — să credem că geografia lingvistică este în stare să dea unui fapt determinat o explicaţie veritabilă numai prin mijloacele ei proprii. . . Metoda geografică explică de obicei fapte fie prezente, fie trecute. Ea nu explică decît în mod excepţional fapte de alt ordin. Ceea ce poate ea să facă. . . este să aducă dovada pentru explicaţiile date de metoda [istorico-] comparativă. . . metoda geografică nu este în stare să înlocuiască vechea metodă, ea nu este decît auxiliar al metodei [istorico-]comparative »[2].

G. Millardet are toată dreptatea cînd afirmă că geografia lingvistică nu este decît un auxiliar al metodei istorico-comparative. Ar fi trebuit poate să adauge « cel mai preţios auxiliar », fiindcă, prin atlasul lingvistic, ea ne pune la dispoziţie un instantaneu fotografic de mare preţ al stării unei limbi, oferindu-ne sute de forme lingvistice care se pot compara imediat. Este însă evident că aceste forme nu au nici aceeaşi situaţie, nici aceeaşi origine, iar, dacă ţinem să vedem şi relieful hărţii lingvistice, e absolut necesar să apelăm la metoda istorico-comparativă, introducînd în analiză elementul istoric, neglijat de metoda geografică. De altminteri, aşa se şi procedează astăzi în studiile care vor să explice, nu numai să constate. Cînd, de pildă, lui *maşteră* « mamă vitregă » nu i se caută cu tot dinadinsul un etimon latinesc, cu ajutorul reconstrucţiei, ci se observă că această formă a apărut printr-o contaminare a lui *maştehă*, *maştină* cu *meşteră*, *peşteră* etc. şi se justifică totodată contaminarea prin caracterul neobişnuit al terminaţiei *-ehă*, *-ihă* în romîneşte[3], se aplică principii din

---

[1] Vezi discuţia la Iorgu Iordan, ILR, Iaşi, 1932, p. 44–54; S. Puşcariu, DR, II, p. 19 şi urm., iar acum în urmă Al. Graur, SLG, Bucureşti, 1955, p. 91–102.

[2] G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes: problèmes et méthodes*, Montpellier-Paris, 1923, citatul la O. Densuşianu, GS, I, 1, p. 151.

[3] Vezi Al. Graur şi colectiv, *Introducere în lingvistică*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 114.

cele două metode: se compară formele dialectale și se caută explicația în sistemul lingvistic al limbii romîne.

Contaminarea poate fi pusă și la dispoziția reconstrucției. Explicînd pe *străin* din **extralienus*, și nu din *extraneus*, cum propusese Fr. Miklosich, căci *extraneus* ar fi trebuit să se transforme în **strîin*, S. Pușcariu vede cu putință contaminarea încă din latină a lui **extraneus* cu *extralienus* (dintr-un *alienus*, întărit prin *extra*, DR, VII, 104). Și aici, un principiu al metodei grografice este întărit prin metoda istorico-comparativă. Cîteodată însă, și anume tocmai atunci cînd nu se iau măsurile de precauție impuse de metoda istorico-comparativă, se fac aprecieri inconsistente. Așa este, de pildă, etimologia *crestet* din (*a*) *crește* (în loc de *creștet* < *creastă*) care nu se întemeiază decît pe existența în punctul 223, harta 5 din ALR I, a lui *creștere* cu înțeles de *creștet*[1].

Date fiind multiplele posibilități ale contaminării și etimologiei populare, lucrurile pot sta exact invers; *creștere*, din punctul citat, ar putea să fie o contaminare a lui *creștet* cu (*a*) *crește* prin apropierea verbului de substantiv. Problema merită atenție fiindcă atinge un principiu: cum să știm care dintre formele de pe o hartă sînt vechi și care noi?

Sînt în această privință două încercări mai importante. Una se datorește lui M. Bartoli, iar cealaltă lui K. Jaberg și constau, în esență, din fixarea cîtorva principii cu caracter general, potrivit cărora să se poată afla, pe baza interpretării de ansamblu a unei hărți lingvistice, unde trebuie căutate formele vechi și unde cele noi.

Matteo Bartoli a formulat patru legi fundamentale cu ajutorul cărora se poate stabili vechimea fenomenelor de limbă în diverse arii dialectale:

1. O arie izolată păstrează o fază lingvistică veche. Astfel în timp ce în Italia centrală se spune *domani* « mîine », *casa* « casă », *grande* « mare », *sapere* « (a) ști » și *cavalla* « iapă », în sardă — o arie izolată — se întrebuințează pentru aceleași noțiuni *cras*, *domo*, *mannu*, *iskire* și *ebba*, termeni mai vechi decît cei din Italia centrală. Potrivit cu acest principiu, insulele sînt mai conservatoare decît continentul, localitățile de la munte mai conservatoare decît cele de la șes, iar acestea mai conservatoare decît orașele.

2. O arie laterală — adică periferică — păstrează faza mai veche de limbă. Dacia și Iberia, arii periferice față de Italia și Galia, conțin mai multe arhaisme decît Italia și Galia, astfel:

Iberia	*Dacia*	*Galia*	*Italia*
hermoso	frumos	beau	bello
mesa	masă	table	tavola
hervir	fierbe	bouillir	bollire
entonces, alor	atunci	alors	allora
dia	zi	jour	giorno
más	mai	plus	piú

3. Ariile întinse pe suprafețe mari păstrează faze mai vechi de limbă, în comparație cu ariile restrînse. Astfel, considerînd că Peninsula Iberică, Galia și Italia constituie din anumite puncte de vedere o singură arie, observăm

[1] Vezi S. Pușcariu, DR, IX, p. 439.

că — în unele cazuri — această arie prezintă elemente lingvistice vechi, în timp ce Dacia, o arie minoră, inovează, astfel:

Iberia	*Galia*	*Italia*	*Dacia*
cosa	chose	cosa	lucru
abrir	ouvrir	aprire	deschide
mès	mois	mese	lună
y	et	e	şi

4. Ariile mai noi, regiunile cucerite sau colonizate recent, păstrează forme lingvistice mai vechi decît ariile centrale. În Italia, de exemplu, s-au păstrat *mangiare* « mînca », *zio* « unchi », *cucchiaio* « lingură », *nipote* « nepot », *condurre* « conduce », *paura* « frică », pe cînd în Spania, Portugalia, Dacia şi Galia au apărut alţi termeni pentru aceste noţiuni: sp. *comer* « mînca », fr. *oncle* « unchi », rom. *lingură*, sp. *nieto* « nepot », rom. *a duce* şi sp. *miedo* « frică » [1].

Teoria ariilor nu are însă decît valoarea de a da sugestii. De aceea s-au şi făcut multe excepţii de la regulile arătate mai înainte. Sistemul imaginat de lingvistul italian conţine fără îndoială multe lipsuri. Normele ariilor « sufăr de cusurul tuturor încercărilor similare din domeniul acesta: sînt foarte relative, iar dacă le exagerăm importanţa şi, mai ales, infailibilitatea, aşa cum face cîteodată Bartoli, ele îşi pierd singura lor valoare incontestabilă, aceea a unor criterii practice, cu ajutorul cărora putem distinge fenomenele lingvistice unele de altele » [2]. Această critică redă foarte exact, după părerea noastră, valoarea teoriei ariilor, în forma stabilită de M. Bartoli.

Pornind de la teoria lui M. Bartoli, K. Jaberg, unul dintre autorii *Atlasului lingvistic italian*, a propus ca ariile dialectale să se studieze din mai multe puncte de vedere [3]. În primul rînd, din punctul de vedere al structurii şi locului lor în spaţiu. Ariilor compacte izolate, fără nici un punct de contact între ele, K. Jaberg le-a zis e x c l u s i v e. Astfel sînt, de pildă, pe teritoriul dacoromîn, aria lui *ĝ* (*ğ* înmuiat din Muntenia şi celelalte regiuni în care apare) şi aria lui *ğ* (*ğ* dur din Maramureş); aria cuvîntului *cătilin* şi cea a cuvîntului *încet* etc.

Adesea însă, două sau mai multe fenomene lingvistice se găsesc pe suprafeţe care se suprapun în întregime sau în parte. Ariile lor sînt denumite de K. Jaberg arii s u p r a p u s e. Aşa sînt, în dacoromînă, ariile unor labiale-palatalizate în regiunea de trecere de la dialectul moldovean la cel muntean.

Ariile unor fenomene lingvistice se învecinesc adesea, fără a se suprapune. Ele sînt arii de c o n t a c t, de exemplu, aria cuvîntului *varză* şi cea a cuvîntului *curechi*.

---

[1] M. B a r t o l i a formulat aceste reguli în *Introduzione alla neolinguistica*, Geneva, 1925, reluînd apoi unele dintre ele în revistele de specialitate, de ex., *La norma neolinguistica dell' area maggiore*, în « Rivista di filologia e d'instruzione classica, nuova serie », LVII (1929) etc. Vezi, pentru informaţii, I o r g u I o r d a n, ILR, p. 317.

[2] I o r g u I o r d a n, ILR, p. 321.

[3] Vezi K. J a b e r g, *Aspects geographiques du langage*, Paris, 1936, p. 64, 75, 77, 93—95. În legătură cu această problemă se mai pot consulta şi lucrările lui G r. R o h l f s, în special *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprache, Versuch einer romanischen Wort—geographie*, München, 1954; vezi recenzia lui V.V. M a k a r o v din « Voprosî iazîkoznaniia », nr. 6, 1958, p. 118 şi urm.

Într-o arie compactă se pot forma arii diferite mai mici, ca, de exemplu, aria *mocan* în interiorul ariei *cioban* sau ariile dentalelor nepalatalizate din anumite cuvinte, în regiunea în care dentalele se palatalizează în mod obişnuit. Acestor mici insule care seamănă, după expresia lui K. Jaberg, cu o erupţie, autorul le spune arii î m p r ă ş t i a t e. Ele nu sînt acelaşi lucru cu ariile exclusive, căci nu au o întindere compactă ca acestea.

K. Jaberg mai deosebeşte, în fine, arii cu limite n e t e, arii cu limite f l o t a n t e, arii m a r g i n a l e şi arii i n t e r m e d i a r e sau d e t r e c e r e.

Dintre acestea din urmă, ariile intermediare sau de trecere, cărora li se mai zice şi *zone de tranziţie*, sînt deosebit de importante, pentru că în interiorul lor are loc un permanent amestec între fenomenele lingvistice caracteristice pentru două sau mai multe dialecte. Într-o arie intermediară, izoglosele se întretaie şi se suprapun în modul cel mai variat posibil, limitele de răspîndire a fenomenelor fiind de cele mai multe ori flotante, iar suprafaţa pe care se produce această « frămîntare » lingvistică oferă numeroase cazuri interesante de amestec lingvistic. O astfel de zonă de trecere, pe care o cităm ca ilustrare a ceea ce înseamnă arie intermediară, este regiunea lingvistică dintre dialectul crişean şi dialectul moldovean. Ea se plasează în nord-vestul Ardealului şi are drept caracteristică principală amestecul de consoane palatalizate, care apar şi ca labiale şi ca dentale palatalizate. Aşadar, o caracteristică a dialectului crişean (palatalizarea dentalelor) se încrucişează cu o caracteristică a dialectului moldovean (palatalizarea labialelor).

Specificul şi denumirea ariilor pe care le-am analizat pînă aici au fost stabilite de K. Jaberg fără a ţine seama de felul cum evoluează ele. Dar fenomenele lingvistice dialectale se pot întinde cu timpul pe suprafeţe din ce în ce mai mari sau, invers, se pot restrînge la spaţii din ce în ce mai mici. Din acest punct de vedere, există, după K. Jaberg, arii dialectale p r o g r e s i v e, adică extensibile, care îşi măresc suprafaţa, arii r e g r e s i v e, care tind să şi-o restrîngă şi arii s t a ţ i o n a r e. Un bun exemplu de arie progresivă este aria de palatalizare a labialelor în dacoromînă.

Teoria lui K. Jaberg mai conţine şi analiza unor fapte de morfologie şi de semantică în funcţie de răspîndirea lor pe teren în arii m o r f o l o g i c e şi arii s e m a n t i c e. Din cercetarea lor, autorul trage concluzii interesante şi face multe observaţii utile asupra modului cum se petrec procesele lingvistice în diversele tipuri de arii dialectale.

Unele dintre observaţiile sale privesc polisemia. După părerea lui, se poate stabili gradul în care limba suportă sau nu polisemia [1], căci ea — constată K. Jaberg — este în funcţie de calitatea ideilor cuprinse în cuvintele polisemantice şi de situaţia socială a grupurilor de vorbitori în graiul cărora apare. Cînd un cuvînt polisemantic exprimă două idei care se întîlnesc în mod obişnuit în acelaşi domeniu de activitate omenească, de pildă în aceeaşi profesiune, se naşte o polisemie intolerabilă, pentru că cele două idei vin necontenit în ciocnire omonimică, provocînd neînţelegeri sau confuzii în timpul comunicării, şi, invers, cînd cele două idei sînt din domenii diferite, polisemia este tolerabilă. Cîteva exemple din limba romînă ne vor ajuta să lămurim situaţiile descrise. În terminologia zidarilor, cuvîntul *mistrie* denumeşte două obiecte cu folosiri

---

[1] Prin polisemie, K. Jaberg înţelege adesea şi omonimia, potrivit cu o părere destul de răspîndită, după care două sensuri ale unui cuvînt polisemantic pot fi considerate echivalente cu două omonime.

asemănătoare: o scîndurică de netezit tencuiala şi un fel de lingură plată de metal, în formă de triunghi sau trapez, prevăzută cu un mîner implîntat deasupra suprafeţei plate, într-o îndoitură a metalului din care este făcută lingura. Această unealtă serveşte la netezit tencuiala, mai ales la colţurile zidurilor, la încheietura dintre pereţi etc. Este uşor de înţeles că muncitorul care cere ucenicului o mistrie nu are timp să descrie instrumentul care îi trebuie, şi nu poate să se încurce mereu, schimbînd fără rost unealta nepotrivită care i-a fost înmînată din greşeală. Confuzia este deci intolerabilă, şi unul dintre cei doi termeni trebuie modificat într-un fel oarecare. De aceea, mistriei cu care se lucrează la colţuri şi la îmbucături i se zice şi *caţaveică*. În schimb, cuvîntul *broască* prin care se denumeşte, în unele părţi ale ţării, *rindeaua* tîmplarului nu vine în coliziune omonimică supărătoare cu numele animalului, pentru că sînt foarte rare ocaziile în care cei doi termeni pot da naştere la încurcături. Tot astfel, denumirea de *iepe* care se dă prin unele locuri tălpigelor războiului de ţesut nu se află în situaţia unei polisemii insuportabile cu termenul întrebuinţat în toată ţara pentru denumirea femelei calului, datorită domeniilor diferite de utilizare a celor doi termeni.

Semnificaţiile cele mai diferite pot coexista într-un cuvînt dacă sînt în raport de particular-general, concret-abstract, sau dacă intră în reprezentarea complexă a unui obiect. De pildă, cleştele are o *gură* ca şi un rîu (care se varsă prin mai multe *guri*), ca şi un canal de scurgere etc., dar polisemia lui *gură* nu duce în asemenea cazuri la eliminarea semnificaţiilor speciale pe care le are cuvîntul *gură*.

Polisemia este agravată adesea, după cum observă K. Jaberg, de extinderea cuvintelor din limba literară în regiunile dialectale, pentru că, prin aceasta, cuvintele care există şi în dialecte capătă unul sau mai multe sensuri în plus. În regiunile în care *războiului de ţesut* i se zice astfel, pătrunderea termenului *război* în înţelesul de « conflict armat » a creat o încărcare polisemantică a termenului *război* şi de aceea, probabil, a fost mai uşor adoptat în aceste părţi cuvîntul artificial *războl*.

În sfîrşit, ultima constatare la care ne mai oprim este aceea pe care K. Jaberg o face în legătură cu modul cum se comportă graiurile faţă de polisemie. După el, graiurile bine constituite rezistă mai uşor la polisemie, pe cînd graiurile amestecate sau în stare de descompunere o suportă mai greu. O foarte bună ilustrare a acestui principiu este situaţia meglenoromînei în comparaţie cu aromîna. Meglenoromîna, fiind în descompunere, are mult mai multe cazuri de polisemie supărătoare decît aromîna.

Altă serie de constatări tot atît de interesante sînt cele pe care le face K. Jaberg privitor la felul cum se produc schimbările morfologice ca o consecinţă a situaţiilor în care se găsesc cuvintele în diverse arii dialectale. Reţinem din cele spuse de autor următoarele trei principii:

1. O inovaţie morfologică, destinată la început rezolvării unui caz particular, de exemplu salvării unui cuvînt de omonimie, tinde să depăşească limitele sale iniţiale, extinzîndu-se. Acest fapt se datoreşte dezechilibrului momentan din sistemul de morfeme în care s-a produs inovaţia. Ilustrăm acest principiu cu un exemplu din dacoromînă, din dialectul muntean, în care particula desinenţială *-ră* de la perfectul simplu, persoana a III-a, s-a extins la celelalte persoane ale pluralului acestui timp, dar procesul nu s-a oprit aici, şi *-ră* a fost folosit după aceea la diferenţierea formelor de plural de cele de singular, la mai mult ca perfect şi chiar la perfectul compus, dînd naştere la forme ca *am cîntatără*.

2. Analogia atinge întîi punctele mai puţin rezistente ale unui sistem morfologic, îndeosebi formele rar întrebuinţate care, din această cauză, reprezintă puncte slabe într-un sistem morfologic. Aromîna, de exemplu, a păstrat mult mai bine formele neregulate ale perfectului (simplu) din latină, datorită faptului că perfectul simplu are o foarte mare frecvenţă în acest idiom, pe cînd în dacoromînă, utilizîndu-se numai în anumite regiuni, şi-a schimbat structura tematică. Să se compare, de pildă, *feci* « făcui » din aromînă cu forma sa corespunzătoare din dacoromînă, *făcui*. De asemenea, în dacoromînă, acolo unde perfectul simplu este în regres, paradigma sa dispare cu încetul, ieşind din circulaţie întîi formele de plural, după aceea cele de singular, persoana I înaintea persoanei a II-a, şi aceasta înaintea persoanei a III-a, într-o ordine determinată de situaţia concretă a acestui timp.

3. Zonele sau regiunile periferice tind să aplice inovaţiile morfologice provenite dintr-un centru, în măsură mai largă decît le aplică centrul. Aşa se explică faptul că, pînă în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, Moldova nu era o zonă de palatalizare a labialelor, exceptînd pe *f* care se schimba uneori în *h'*. Fenomenul palatalizării, împrumutat dintr-un grai ardelenesc oarecare[1], a luat însă o extindere foarte mare în Moldova atît din punctul de vedere al suprafeţei, cît şi din punctul de vedere al numărului de labiale palatalizate şi, evident, al cuvintelor care conţin labiale.

Îmbogăţirea metodei geografiei lingvistice cu principii noi arată că studierea limbii din acest punct de vedere continuă să fie în centrul preocupărilor dialectologilor, ceea ce este firesc, date fiind sugestiile numeroase care apar ori de cîte ori se interpretează o hartă lingvistică. Dar nu se poate tăgădui că în mai toate propunerile făcute pînă acum de cei care pun la baza acestui fel de analiză numai datele oferite de atlasele lingvistice se simte oarecare nesiguranţă. Din păcate, nici omonimia, nici polisemia, nici scurtimea nu explică totdeauna transformările petrecute în cursul evoluţiei cuvintelor. Cît priveşte teoria ariilor, ea este mult prea aproximativă şi nu poate fi utilizată fără precauţie.

Afară de aceasta, geografia lingvistică se ocupă în foarte mare măsură de fonetică şi lexic şi în măsură mult mai mică de morfologie şi sintaxă.

---

[1] Vezi I. A. Candrea, *Cercetări în domeniul dialectologiei*, GS, I, 1, p. 194—195.

III. UNITĂŢILE LINGVISTICE TERITORIALE: LIMBĂ, DIALECT, GRAI

Problema de faţă are două aspecte fundamentale: 1. în ce măsură se poate admite că vorbirea dintr-o regiune sau alta reprezintă o unitate lingvistică şi, în cazul cînd asemenea unităţi există, 2. ce raporturi se stabilesc între ele.

Limba comună sau, cu alţi termeni, limba întregului popor, se caracterizează prin aceea că apare sau numai ca limbă literară, sau numai ca dialect, grai, deci numai în forme concrete şi — evident — particulare. Ea însăşi nu reprezintă decît ansamblul elementelor comune ale propriilor sale forme particulare. Pentru a defini şi a delimita aceste forme, nu avem decît mijlocul de a le compara unele cu altele. Din punct de vedere teoretic, comparaţia aceasta nu devine posibilă decît în momentul cînd, între modul de concretizare a limbii comune într-o regiune şi modul ei de concretizare în altă regiune, se constată un număr oricît de mic de diferenţe. Cînd această condiţie se îndeplineşte, limba comună, ca limbă a întregului popor, se împarte în două unităţi teritoriale deosebite, care nu pot fi precizate decît raportîndu-le una la cealaltă. În acest fel au şi propus să se definească dialectul O. Densusianu întîi, şi, apoi, Al. Rosetti. După O. Densusianu, dialectul este o unitate lingvistică locală, caracterizată printr-o serie de particularităţi care îi dau o fizionomie aparte, diferenţiind-o de alte unităţi de acelaşi fel[1]. Lipseşte de aici ideea că dialectul este unul dintre aspectele limbii comune, dar se subliniază caracterul său de unitate locală. Pentru Al. Rosetti, dialectul este « un ansamblu de graiuri diverse care prezintă caractere comune mai asemănătoare între ele decît cu alte graiuri din aceeaşi limbă »[2]. În formularea « caracterelor comune ale graiurilor care alcătuiesc dialectul », definiţia cuprinde ideea de unitate lingvistică şi scoate în evidenţă, în plus, structura acestei unităţi, dar nu se subliniază faptul că dialectul este un aspect teritorial al limbii comune.

Dialectul ar putea fi deci definit ca un *aspect particular (regional) al limbii întregului popor, caracterizat printr-un minimum de trăsături specifice*. El este o unitate lingvistică deosebită de limba din care face parte, în măsura în care numărul şi calitatea particularităţilor sale se coordonează într-un sistem propriu. Graiul este şi el un aspect local al limbii comune, dar subordonat dialectului, deci *un aspect particular (local) al limbii întregului popor, caracterizat printr-un minimum de trăsături speci-*

---

[1] O. Densusianu, *Orientări nouă în cercetările filologice*, GS, I, 2, p. 5.

[2] Al. Rosetti, *Lingvistica în cercetarea monografică*, « Viaţa romînească », XXII (1930), nr. 7—8, p. 76.

fice, care se subordonează în mod necesar unui dialect, după cum acesta se subordonează în mod necesar limbii întregului popor.

Cele două definiţii din urmă au la bază nu numai ideea că unităţile lingvistice există ca atare, ci şi faptul că ele se găsesc într-un raport de permanentă subordonare, de unde rezultă că, în limitele stabilite aici, limba este unitatea superioară, iar dialectele şi graiurile sînt unităţi secundare, pentru că sînt subordonate, dependente.

Chestiunea se pune în acelaşi fel şi cînd se defineşte limba ca unitate locală. Pentru a putea face deosebire între două sau mai multe limbi, nu este totdeauna suficient să se arate trăsăturile lor specifice, pentru că în acest mod ajungem uneori la rezultate false. Astfel, limba catalană are o structură generală aproape identică cu a provensalei. Numai pe baza acestei comparaţii ar trebui să conchidem că cele două idiomuri sînt una şi aceeaşi limbă, ceea ce nu corespunde adevărului. Teritoriul pe care se vorbeşte o limbă nu ne ajută nici el totdeauna, căci engleza, de pildă, a fost transplantată în Statele Unite ale Americii, franceza în Canada, spaniola în Mexic şi în Argentina etc., dar nici una nu a devenit altceva din această cauză. Din exemplele anterioare se vede că nici organizarea politico-administrativă, statul, nu este un element hotărîtor, căci limbile citate se găsesc în state diferite. Bineînţeles că, dată fiind această situaţie, nici originea poporului care vorbeşte o anumită limbă nu reprezintă un argument pentru definirea limbii, deoarece popoare ca cel american, canadian, mexican etc. nu sînt, evident, totuna cu poporul englez, francez sau spaniol etc., deşi vorbesc englezeşte, franţuzeşte sau, respectiv, spanioleşte.

Prin urmare, teritoriul, statul şi chiar originea poporului nu ne ajută nici ele totdeauna la stabilirea caracterului de unitate locală al unei limbi. De aceea, se face apel la principiul genealogic. Potrivit cu acest principiu, o limbă se defineşte prin raportare la fazele ei precedente de evoluţie. Romîna, de exemplu, este, din acest punct de vedere, latina vorbită neîntrerupt în regiunile Dunării, spaniola este latina vorbită neîntrerupt în Peninsula Iberică, engleza este anglo-saxona vorbită neîntrerupt în Britania ş.a.m.d.

Principiul genealogic ţine seama în mod simultan de continuitate şi de teritoriul de origine a limbii, ultimul fiind stabilit, cum se vede, în funcţie de o epocă istorică, în funcţie de data cînd limba din care s-au dezvoltat idiomurile actuale a apărut în regiunea în care se vorbesc de atunci încoace aceste idiomuri. Pentru a şti deci de cînd se poate considera că există o limbă, trebuie să determinăm începutul acelei limbi, dar acest moment nu poate fi fixat decît prin îndepărtare de la principiul genealogic, fiindcă, altfel, ar trebui să spunem că romîna, italiana, spaniola, franceza şi celelalte limbi romanice reprezintă şi astăzi limba latină, iar scopul analizei noastre e tocmai găsirea mijloacelor de a le deosebi una de alta.

Inconvenientul acesta a fost evitat parţial prin constatarea că între data cînd latina a pătruns în Galia, Iberia, Dalmaţia, Peninsula Balcanică, Dacia şi data apariţiei limbilor romanice moderne, se plasează o epocă de transformări denumită epoca romanică, pentru limbile neolatine occidentale şi epoca latinei orientale, pentru romînă şi dalmată. În această vreme, trăsăturile specifice ale limbilor romanice moderne nu se conturaseră încă bine. Latina nu se diferenţia decît după cele două mari teritorii — occidentul şi orientul. Din cea dintîi au ieşit treptat limbile romanice occidentale, iar dintr-a doua, limbile romanice orientale, în primul rînd dalmata şi romîna.

Dar nici acest fel de a vedea lucrurile nu schimbă situaţia, căci limbile romanice sînt privite numai ca urmaşe ale latinei occidentale, respectiv orientale, adică ale unei faze de evoluţie ceva mai recente. Se obţine în felul acesta o precizare importantă, dar care tot nu ne lămureşte de ce spaniola şi franceza, de o parte, dalmata şi romîna de alta, sînt unităţi diferite. După unii lingvişti, problema se rezolvă recurgîndu-se la influenţele străine suferite de limba latină din diversele părţi ale Europei. Astfel, franceza nu şi-ar fi putut căpăta individualitatea actuală fără puternica influenţă germanică exercitată prin triburile francilor, spaniola nu ar fi devenit ce este astăzi dacă nu ar fi suferit influenţa arabă, romîna, în fine, nu s-ar fi conturat ca atare decît după influenţa slavă. La o analiză mai aprofundată se observă însă că influenţele străine nu au atins în general decît fonetica şi vocabularul. Rareori au pătruns în structura gramaticală, şi aici în număr prea mic spre a modifica esenţa latină a limbilor despre care este vorba. Prin urmare, nu se poate susţine că o limbă de origine latină s-a născut ca limbă romanică modernă numai după ce a fost modificată prin influenţe străine.

Nici substratul reprezentat de limba triburilor şi populaţiilor cucerite de romani în părţile din Europa unde ei au ajuns nu a avut efecte prea puternice asupra latinei, căci latina din Italia, de pildă, la care nu se poate vorbi despre un substrat propriu-zis, a evoluat totuşi în limba italiană de astăzi. De altminteri, deşi substratul lingvistic din occident a fost variat, totuşi latina din Franţa şi Spania şi-a păstrat multă vreme unitatea.

Desigur, influenţele străine şi substratul sînt factori de care nu putem să nu ţinem seama cînd urmărim evoluţia unei limbi, dar nu sînt decisivi pentru a stabili cum şi, mai ales, cînd, dintr-o limbă care se folosea pe o suprafaţă mare, s-au desprins unităţi noi răspîndite pe întinderi mai mici.

Fragmentarea limbii latine în mai multe unităţi teritoriale s-a produs în legătură cu divizarea şi descompunerea Imperiului roman. Cel puţin în privinţa diferenţierii latinei din orient faţă de cea din occident, lucrul acesta pare că s-a întîmplat după secolul al IV-lea, cînd statul roman s-a împărţit, în imperiul de apus şi imperiul de răsărit. De atunci latina orientală, încetînd de a mai fi subordonată limbii vorbite la Roma, s-a dezvoltat în mod independent, transformîndu-se într-o unitate teritorială aparte, de sine stătătoare, într-o limbă. În secolul al IV-lea şi al V-lea, ea semăna încă foarte mult cu latina occidentală, dar faptul este secundar, pentru că, după cum am văzut, pe această bază nu se poate stabili cînd devine limbă o unitate lingvistică teritorială. Celelalte limbi romanice s-au născut şi ele tot în urma pierderii contactului cu Roma, dar în alte împrejurări istorice.

Acest fel de a vedea apariţia unei limbi noi nu contrazice principiul genealogic decît în aparenţă, în realitate îl fructifică, scoţîndu-l din impasul în care se găseşte ori de cîte ori este utilizat la definirea limbilor moderne, căci romîna, italiana sau spaniola pot fi foarte bine caracterizate ca limbă latină vorbită neîntrerupt în regiunile în care aceste idiomuri se folosesc astăzi, cu adaosul că ele au început să ia o formă nouă, devenind limbi, din momentul cînd vorbitorii lor nu au mai fost supuşi influenţelor şi controlului lingvistic exercitat înainte de Roma.

În sensul celor spuse aici, orice dialect, considerat ca o unitate locală subordonată limbii comune, se transformă în limbă cînd scapă de subordonare, indiferent de cauzele concrete care îl aduc în această situaţie. Galo-romana, de pildă, s-a despărţit în franceză şi provensală, nu ca urmare a separării unui stat relativ centralizat cum fusese Imperiul roman, ci în urma dezvoltării deose-

bite a populației galo-romane, din nord, față de cea din sud. Dacă galo-romana a fost o limbă cu două dialecte principale, unul de nord și altul de sud, trebuie să admitem că de la o vreme, dialectul de nord, separîndu-se de cel de sud, a devenit limbă franceză, iar cel de sud, limbă provensală.

Din acest punct de vedere, calitatea esențială a unei limbi este faptul că ea reprezintă singura unitate lingvistică teritorială care nu se mai subordonează altei unități de același fel, singura unitate locală independentă. Subordonarea ei la limbajul omenesc nu contează, fiindcă, pe de o parte, acest limbaj nu este o unitate teritorială locală, și, pe de altă parte, este mult prea abstract pentru ca subordonarea limbii față de el să aibă vreo urmare practică. Se impune așadar definirea limbii ca *singura unitate lingvistică de sine stătătoare*. Firește, limbile se influențează reciproc, dar acest fapt nu le atinge independența decît parțial, cu excepția limbilor mixte, care reprezintă totuși cazuri speciale.

Ultima unitate lingvistică locală, graiul, este și el subordonat; dar numai această însușire nu ajunge spre a-l defini, căci și dialectul se caracterizează tot prin subordonare. Spre deosebire însă de dialect, graiul este o unitate care nu se mai împarte în alte unități locale. În vorbirea dintr-un sat sau dintr-un grup de sate, adică într-un grai, se pot întîlni deosebiri lingvistice după sex, vîrstă, profesiune sau cultură, dar dacă ele nu depind de așezarea vorbitorilor în diferite puncte geografice, și este evident că nu pot depinde de aceasta, nu trebuie luate în considerare cînd definim graiul ca unitate lingvistică locală, fiind particularități de altă natură.

Există așadar două unități lingvistice teritoriale fundamentale, limba, caracterizată prin absența totală a subordonării sau, în termeni pozitivi, prin aceea că este independentă — în măsura în care poate fi independent un fenomen oarecare — și graiul, caracterizat prin faptul că este indivizibil din punct de vedere geografic. Dialectul este o unitate lingvistică teritorială intermediară. El este subordonat, dar subordonează la rîndul lui și se divide în mod normal în graiuri.

Structura lingvistică a unităților teritoriale ale limbii. Subordonarea unităților teritoriale ale unei limbi se manifestă în structura lor lingvistică, prin tendința de a se apropia în permanență de limba literară, cea mai cultivată și mai normată formă a limbii comune. Numărul deosebirilor dintre dialecte, graiuri și limba literară se micșorează prin adoptarea de către vorbitori a normelor limbii literare, și cu cît particularitățile locale sînt mai aberante, cu atît ele dispar mai repede. Un fenomen fonetic neobișnuit ca rotacismul, de pildă, nu s-a putut menține, din cauza presiunii exercitate de sistemul general al limbii romîne comune care nu avea rotacism. Aria lui de răspîndire s-a redus atît de mult încît astăzi rotacismul e ca și dispărut. Formele arhaice, perfectul simplu de tipul *zîș*, *puș*, (*pro*)*întorș* din Banat și Crișana se retrag în fața lui *zisei*, *pusei*, *întorsei* care au devenit generale. Imperfectul (*eu*) *făcea*, (*eu*) *tăia*, (*eu*) *ședea* din Maramureș (T. Papahagi, GFM, LXVIII și § 56) a fost cu totul îndepărtat chiar din graiuri izolate — cu excepția indicată — de formele analogice (*eu*) *făceam*, (*eu*) *tăiam*, (*eu*) *ședeam* etc.

În vocabular capacitatea de adaptare este și mai mare. Încă din colecția dialectală « Graiul nostru », s-a observat cum cuvintele din limba literară, mai cu seamă cele împrumutate recent, pătrund în vorbirea locală. De altminteri, dacă acceptăm principiul migrării cuvintelor lucrul acesta e ceva cu totul normal.

Calitatea particularităților lingvistice dintr-o regiune sau alta, dintr-o localitate sau alta, depinde de felul cum a evoluat și cum evoluează limba în

care se cuprind aceste particularități. Este important să știm cum a evoluat, pentru că în timpul epocii feudale, limbile moderne din Europa au avut tendințe centrifuge de fragmentare, determinate de izolarea economico-administrativă a populațiilor care le-au vorbit. Din punct de vedere lingvistic, aceste tendințe s-au concretizat în particularități locale mai mult sau mai puțin importante, după gradul de independență a regiunilor în care s-au născut.

Primul și cel mai sigur semn al importanței acestor particularități îl reprezintă rezistența lor la influența limbii literare. Este aproape de la sine înțeles că vorbitorii care își păstrează graiul o fac de cele mai multe ori fiindcă le este greu să se corecteze și să se controleze tot timpul, adaptîndu-și vorbirea la cea literară dar, adesea, faptul se datorește și existenței unei tradiții pe care vorbitorii nu vor s-o părăsească. Situația din urmă ne interesează în mai mică măsură deocamdată, cu toate că și ea are consecințe importante pentru evoluția generală a limbii. Dat fiind însă că lucrurile se petrec în mod normal într-un proces pe care vorbitorii nu-l analizează tot timpul, e mai util să se stabilească gradul de rezistență obiectivă a fenomenelor lingvistice locale, mulțimea și valoarea dificultăților care apar cînd un grai local se apropie de limba literară.

Această apropiere se face mai repede și mai ușor în vocabular. În graiuri pătrund întîi cuvinte care se referă la organizarea politică și la administrație. Ele exprimă realități peste care nu se poate trece, căci sînt strîns legate de obligațiile și drepturile cetățenești. Este cu neputință, de exemplu, să se mai utilizeze astăzi, undeva în R.P.R., cuvinte ca *logofăt, agă, armaș*, deși, nu puține elemente arhaice se găsesc în graiurile dacoromîne. În urma schimbărilor sociale au fost eliminați o dată cu funcțiile respective și termenii care le denumeau. Au fost introduși termeni noi, pe care graiurile i-au înglobat și i-au adaptat la sistemul lor fonetic. Pe lîngă termenii privind organizarea politică și administrația, și aproximativ în același ritm cu ei, pătrund în graiurile locale cuvintele care denumesc obiecte, noțiuni sau realități noi de viață, de ex.: *colectiv, combină, electrică, muzică, tractor, tren, vagon* etc. etc.

Vocabularul limbii literare se extinde cîteodată în dauna unor vechi cuvinte regionale. În această privință, raportul dintre dialecte și limba literară seamănă cu raportul dintre două limbi, căci, pentru vorbitorii unui grai oarecare, termenii literari sînt, la început, tot atît de puțin cunoscuți ca și cuvintele străine pentru cei care au de-a face cu limba literară. Observînd că, în propria sa vorbire, alăturí de *șî, zîc, jîgărit* apar *șist, benzină, jilț*, « alături de *sîlă, sîmt* etc., *sigur, silvic, sincer*; alături de *jărpelit* etc., *jenă* etc.; alături de *așăz, coșăr* etc., *șenilă, șeviot*, chiar *șes* . . . ; alături de *zăci, zămos* etc., *muzeu, zel* etc. », unul dintre lingviștii noștri cei mai cunoscuți constată că pronunțarea *șist, benzină, jilț, silvic, jenă* etc. se datorește faptului că aceste cuvinte au fost învățate din carte, cu pronunțarea lor literară, care a dus chiar la formele *șes* și *zel*, pe cînd celelalte păstrează pronunțarea moldovenească deprinsă din copilărie[1].

Deosebirile de pronunțare dintre limba literară și dialecte se micșorează în anumite condiții. Să luăm, de exemplu, africatele *ĉ, ĝ* din limba literară, unde provin din dialectul muntean, și corespondentele lor aproximative din dialectul bănățean, unde nu apar decît ca reflex final al înmuierii dentalelor *t* și *d*, urmate de *e, i*, ca în: băn. *fraće, verďe* (cu alte grafii: *fratśe, verdźe*). Sunetul *ĉ* din graiurile muntenești este o africată alveolo-palatală, o consoană complexă

[1] Vezi Iorgu Iordan, LRC, București, ed. a II-a, p. 178.

ale cărei elemente sînt: dentala *t* şi fricativa palatalo-alveolară *ś*. Cealaltă africată, *ĝ*, reprezintă, în Muntenia, tot o consoană complexă. Primul ei element este dentala sonoră *d* şi, al doilea, fricativa *ẑ* (*j*).

Sunetele bănăţene asemănătoare sînt: *ć*, o africată alveolo-palatală surdă, formată dintr-un *t* (o dentală surdă, deci) şi un *ś*, element fricativ; iar *đ* (*dź*), o combinaţie a dentalei *d* cu fricativa sonoră *ź*. Distincţia dintre cele două tipuri de sunete se face prin urmare cu ajutorul fricativei; ea este elementul care diferenţiază, de la o regiune la alta, africatele discutate.

În principiu, un bănăţean nu va întîmpina dificultăţi prea mari cînd va încerca să pronunţe africatele *ĉ*, *ĝ* din Muntenia şi invers, un muntean va pronunţa cu oarecare aproximaţie pe *ć* şi *đ* din Banat. Chiar dacă, în realitate, nici unul nu redă exact consoanele din vorbirea celuilalt, o bază comună de adaptare există şi acesta este esenţialul. Dar sunetele nu se întrebuinţează independent. Baza lor comună este complicată de prezenţa unor deprinderi legate de poziţia fonemelor în cuvinte. În cazul dialectului bănăţean, unui *ĉ* din limba literară îi corespunde un *ś*, unui *ĝ*, un *ź*, astfel că *face*, literar, este băn. *faśe*, iar *geană*, băn. *źană*. Pentru ca să ajungă la pronunţarea literară, un bănăţean trebuie deci să aibă permanent în minte următoarea corelaţie:

ĉ, *ĝ* literar seamănă cu băn. *ś*, *ź* în anumite poziţii;

t, *d* + *e*, *i* literar seamănă cu băn. *ć*, *đ*, în anumite poziţii;

ĉ, *ĝ* literar seamănă, ca sunete, cu băn. *ć*, *đ*.

El va pronunţa deci *ć* oriunde întîlneşte în limba literară pe *ĉ* şi va pronunţa *đ* oriunde întîlneşte pe *ĝ*. El va face un timp greşeli, plasînd pe *ć* şi pe *đ* în locul lui *t* şi *d*, urmate de *e*, *i* sau punînd pe *ś*, *ź* în loc de *ĉ*, *ĝ*, dar, pînă la urmă, sistemul de transpunere va funcţiona perfect [1].

Din această analiză reiese că, pentru ca pronunţarea locală să se adapteze la cea literară, trebuie să existe în primul rînd asemănări între sunetele din sistemul fonetic local şi sistemul fonetic al limbii literare.

Sunetele din graiuri şi dialecte care nu seamănă cu cele din limba literară, se adaptează mai greu. Aşa, de exemplu, în dialectul moldovean, *ĉ*, fiind necunoscut, un moldovean care vrea să vorbească literar e obligat nu numai să înveţe cum se rosteşte *ĉ* din limba literară, dar să ştie totodată că *ĉ* nu se utilizează decît în acele poziţii în care, în graiul său, apare *ś*.

Adaptarea la pronunţarea literară depinde, cum am văzut, şi de corelaţiile dintre poziţia acestor sunete în cuvintele locale şi cele din limba literară. La exemplele date mai înainte, s-ar mai putea adăuga şi cazul lui *ă* dinaintea accentului, pronunţat *a* în unele părţi din Moldova, în cuvinte ca *barbat*, *sarac*, *magar* etc. [2]. Aici avem de-a face nu cu un sunet nou, căci dialectul moldovean are şi pe *ă* şi pe *a* neaccentuaţi, ci cu o corelaţie nouă, inexistentă în limba literară, unde un *ă* protonic nu este asimilat de un *a* accentuat din silaba imediat următoare.

Pe lîngă cele arătate mai sus, adaptarea la pronunţarea literară depinde şi de funcţia sunetelor. Astfel graiurile în care consoanele labiale se palata-

---

[1] Vezi în această privinţă şi observaţiile lui Gr. Rusu din articolul său intitulat *Coexistenţa mai multor sisteme fonologice în acelaşi grai regional (Valea Sebeşului)* din « Cercetări de lingvistică », Cluj, II (1957), p. 127 şi urm., precum şi Lidia Sfîrlea, *Coexistenţa mai multor sisteme morfologice în acelaşi grai regional (Valea Sebeşului)* în aceeaşi revistă, p. 143 şi urm.

[2] Vezi discuţia la Al. Graur, *Cu privire la ă > a în romîneşte*, SCL, IX (1958), 2, p. 263 şi urm.

lizează, folosesc acest procedeu și pentru a face distincție între singular și plural: *crap — crak'*, *strîmb — strîmǵ*, între pers. I și a II-a a verbelor terminate în labială: *scap — scak'* etc. În asemenea cazuri, rezistența la pronunțarea literară este, în principiu, mai mare decît atunci cînd sunetele pronunțate altfel decît în limba literară nu au rol morfologic, ca, de pildă, dentalele palatalizate *ť*, *ď* din graiurile dacoromîne vestice, neutilizate la diferențieri morfologice.

Rămîne să vedem care din cele trei fapte înșirate pînă aici sînt mai importante: inexistența corespondențelor fonetice, deosebirile de poziție a sunetelor sau folosirea lor cu pronunțare regională pentru diferențierile morfologice.

De cele mai multe ori, lucrurile se îmbină între ele. Astfel, *ŝ* moldovenesc, pe lîngă faptul că nu are corespondent literar, servește totodată și la indicarea formelor gramaticale, cf. *fac — faŝ*, *sărac — săraŝ*. Gradul de rezistență a dialectului respectiv este mai mare în acest caz.

Pentru caracterizarea unui grai sau dialect, cel mai important dintre faptele analizate mai sus este utilizarea sunetelor în opozițiile morfologice. Urmează — în ordinea importanței — existența unui sunet care nu are corespondent în limba literară și, în fine, poziția sunetelor în cuvînt.

Rezistența opusă de dialecte limbii literare depinde, în fond, de contradicțiile dintre sistemul fonetic și cel gramatical al limbii literare și sistemele locale. Spre deosebire de sistemul vocalic al limbii literare, dialectul moldovean, de pildă, prezintă oarecare nestabilitate în seria vocalică anterioară nelabială și în seria medială nelabială, căci *-ẹa* se reduce la *ẹ*, *e* neaccentuat devine *i*, *-ă* tinde spre *-î*, iar *ă* protonic se schimbă în anumite condiții în *a*. În interiorul triunghiului vocalic moldovenesc se schițează încă un triunghi format din vocalele insuficient de stabile, care, în condiții determinate, trec una într-alta. Această tendință nu corespunde cu ceea ce se întîmplă în limba literară. Rezistența dialectului moldovean la adaptarea sa la limba literară, decurge între altele și din această deosebire de structură vocalică.

Al doilea exemplu ar putea fi constituit de gradul de palatalizare a dentalelor în vestul țării, palatalizare care pare a fi rezultatul unor influențe străine, căci sunetele băn. *ć*, *ď* și *ń* (*fraće*, *veďe*, *bińe*) se datoresc, după toate probabilitățile, influenței limbii sîrbe, în care *t* + *j* și *kt* + vocală anterioară au evoluat la *ć*, iar *d* + *j* și *n* + *j* au evoluat la *ď* și, respectiv, *ń*. Sistemul consonantic dacoromîn apusean diferă de cel al limbii literare ca urmare a unei tendințe centrifuge, explicabilă istoricește, și — evident — prin influența mai slabă exercitată de limba literară asupra graiurilor din această parte a țării.

Raportul dintre limba literară și dialecte se caracterizează prin slăbirea necontenită a capacității de rezistență a sistemelor locale față de cel al limbii literare. Aceasta este o lege generală a cărei condiție fundamentală este dependența graiului sau a dialectului de limbă.

Denumirile tradiționale ale unităților lingvistice ale limbii romîne și inconvenientele lor. Importanța unităților locale ca părți ale limbii comune depinde de situația de pe întreg domeniul unei limbi și, de aceea, denumirile diferitelor aspecte regionale ale limbii ar trebui să se stabilească în funcție de aceasta. Între dialectologii noștri nu există însă un consens unanim în această privință. G. Weigand, care a propus cea dintîi schemă a împărțirii dialectale a limbii romîne, a considerat că aromîna, meglenoromîna, istroromîna și dacoromîna sînt dialecte ale limbii romîne,

iar dacoromîna se împarte, după el, tot în dialecte: muntean, moldovean și bănățean. Iosif Popovici, studiind vorbirea a două sate, Munteni și Pădureni, a întrebuințat pentru aceste unități termenul de dialecte *(Die Dialekte der Munteni und Pădureni)*.

Termenul « dialect » devine însă incomod cînd este utilizat astfel, fiindcă denumește noțiuni de importanță diferită și nu ne mai permite să facem distincția necesară între un grai local și o grupare de graiuri locale asemănătoare sau cu tendințe de evoluție comună.

De aceea s-a și recurs la încă un cuvînt cu ajutorul căruia să se poată denumi o unitate lingvistică locală mai puțin importantă, la cuvîntul *grai*, care se aplică în primul rînd vorbirii dintr-unul sau din două-trei sate și în al doilea rînd vorbirii dintr-o regiune mai întinsă, care face însă parte dintr-o unitate lingvistică mai mare și mai importantă. Spre exemplu, în interiorul dialectului muntean, se distinge graiul din Oltenia; în interiorul dialectului moldovean, se distinge graiul din nordul Moldovei etc. Dar, la un moment dat, nici termenul *grai* nu a mai fost socotit potrivit. Pentru lingviștii care consideră că limba romînă este formată din aromînă, meglenoromînă, istroromînă și dacoromînă, a numi dialect atît dacoromîna cît și subdiviziunile ei, este tot atît de puțin potrivit ca și a numi *dialect* vorbirea dintr-un sat sau altul. Acești lingviști, printre care cităm pe O. Densusianu, Iorgu Iordan și Al. Rosetti, întrebuințează termenul *dialect* numai pentru aromînă, meglenoromînă, istroromînă și dacoromînă, iar termenul *grai* pentru subdiviziunile dacoromînei, zicînd *grai moldovean, muntean* etc. Tot *grai* este denumită și vorbirea locală din diferite regiuni ale țării, ceea ce înseamnă că, în fond, inconvenientele pe care le are întrebuințarea termenului *dialect* trec asupra termenului *grai*.

În vederea evitării confuziei, Al. Philippide [1], S. Pușcariu [2] și E. Petrovici au propus încă un cuvînt pentru exprimarea situației lingvistice romînești, concepută în modul arătat mai înainte. Pentru dialectul muntean, moldovean etc., denumite și graiuri, se întrebuințează termenul *subdialect*, rezervîndu-se cuvîntul *dialect* pentru aromînă, meglenoromînă, istroromînă și dacoromînă. Se stabilește astfel o ierarhie: limba romînă se împarte în patru dialecte, dacoromîna în patru sau cinci subdialecte și fiecare subdialect în mai multe graiuri. Ținînd seama de principiul subordonării, de faptul că el nu vine decît în aparență în contradicție cu definirea genealogică a dialectului, ni se pare mult mai logic să denumim *grai, dialect* sau *limbă* unitățile lingvistice teritoriale, potrivit cu situația lor actuală, în speță, potrivit cu raporturile existente astăzi între ele. Iată de ce, după părerea noastră, este mai nimerit termenul d i a l e c t pentru vorbirea din Muntenia și Oltenia, pentru cea din Moldova și dintr-o parte sau alta a Ardealului etc.

Fiecare dintre aceste unități se divide în subdialecte sau graiuri. Dialectul muntean are, de exemplu, un subdialect în vorbirea oltenească, dialectul moldovean, un subdialect de nord și unul de sud etc. Aceasta în cazul cînd considerăm util să se păstreze și termenul de *subdialect*, care are avantajul că exprimă mai nuanțat varietatea situației de pe un teritoriu lingvistic. Altminteri, putem vorbi de graiurile dialectului muntean, ale celui moldovean etc., fără a indica printr-un termen special gruparea cîtorva graiuri într-o unitate locală ceva mai largă, într-un subdialect.

---

[1] *Originea romînilor*, II, p. 395.
[2] *Studii istroromîne*, II, III.

IV. STRUCTURA DIALECTALĂ A LIMBII ROMÎNE

Din 1909, cînd a apărut atlasul lingvistic al lui G. Weigand și pînă în 1941, cînd acad. E. Petrovici a propus o nouă repartizare a dacoromînei, dialectologii romîni erau fie de părerea lui G. Weigand, după care dacoromîna are trei dialecte, fie — mai tîrziu, după 1927 — de părerea lui Al. Philippide care considera că graiurile dacoromîne se grupează în graiuri de tip moldovenesc și graiuri de tip muntenesc[1].

În introducerea la atlas, G. Weigand a emis două idei importante despre structura dialectală a dacoromînei. Într-o formă sau alta, ele revin adesea în discutarea acestei probleme. Prima idee privește situația dialectală a Ardealului care nu formează, după Weigand, o unitate lingvistică. Deosebiri între felul cum pronunță ardelenii limba romînă și felul cum o pronunță ceilalți romîni, există însă. După părerea lui Weigand, limba romînă are alt accent muzical în Ardeal, alt tempo și altă intonație față de limba romînă vorbită în celelalte părți ale țării. Weigand a observat că pe teritoriul lingvistic ardelean, în două regiuni, în Bihor (Crișana) și în Maramureș, apar cîteva particularități fonetice care ar putea contura două unități lingvistice aparte; ele nu constituie însă, după Weigand, dialecte. Cealaltă idee, la care de asemenea se fac dese referiri în dialectologia noastră, este repartizarea dacoromînei în dialectul muntean, dialectul moldovean și dialectul bănățean.

Criteriile acestei repartizări sînt — la G. Weigand — aproape numai de natură fonetică. Dialectul m u n t e a n, bază a limbii scrise, cum spune el, păstrează vocalele *e* și *i* după consoanele șuierătoare în cuvinte ca *seară, secară, șease, șes, și, țes, țin* (*țiu*), *zic, zeu* ! (pentru *zău* !), schimbă pe *e* și pe *i* din prepozițiile *de* și *din* în *ă*, respectiv *î*: *dă, dîn*, iotacizează dentalele *d, t* din radicalul verbelor de felul lui *aud, rîd, vînd* care se pronunță la pers. I, indicativ prezent: *auz, rîz, vînz*. G. Weigand se oprește în mod deosebit la cuvîntul *pasăre*, care ar fi trebuit, potrivit cu prima caracteristică a dialectului, să se pronunțe *pasere*, ca *seară* și *secară*, pentru că etimonul este lat. *passer*.

Dialectul m o l d o v e a n are, după Weigand, următoarele caracteristici. Vocala *ă* se rostește ca *î* la finală[2]: *apu̥* (*apî*); consoana *ș* este dură, dentală: *šo̥s* (*șăs*), *šu̥nu̥* (*șînă, șină*); *ce, ci* apar ca *ś*, iar *ge, gi* ca *ź*, deci ca fricative alveolo-palatale, după terminologia modernă, în cuvinte ca *śine* (*cine*), *źoi* (*joi*), *źer* (*ger*); fricativa labio-dentală *v* se transformă în fricativa velară *h*,

---

[1] A l. P h i l i p p i d e, *Originea romînilor*, II, p. 404.

[2] În realitate, se rostește *ă*. Vezi descrierea acestui sunet în capitolul despre dialectul moldovean, p. 83.

cînd este urmată de *u* (și *o*): *vulpe* > *χulpe* (*hulpe*), *volbură* > *χolbură* (*holbură*) etc., iar labialele se palatalizează.

Dialectul bănățean este caracterizat prin transformarea dentalelor *t*, *d* în africate palatale: *tei* > *tśei*, *frate* > *fratśe*, *verde* > *verdźe*; *l*, *n*, *r*, înainte de *e*, *i* sînt înmuiate: *val'e* (*vale*), *vińe* (*vine*), *maŕe* (*mare*). S-a păstrat vechiul *mn* în cuvîntul *scamn* (*scaun*); s-a păstrat *ń*, provenit din *n* latin urmat de *ĕ*, *ĭ*; labialele au rămas intacte; diftongul *ea* s-a păstrat ca atare, cu toate că în silaba următoare este un *e*; s-a menținut forma *tsun* (*țin*) care există și în Moldova și într-o parte a Ardealului, ca și formele *dzuc* (*dzîc*) și *śer* (*cer*); prepoziția *pe* apare numai aici în formele arhaice *pre* și *pră*.

Din cele spuse se poate vedea ușor că Weigand a reținut în special deosebirile fonetice cele mai izbitoare existente în dialectele limbii romîne. Datorită stării dialectologiei noastre la data cînd a făcut el repartizarea dialectală a dacoromînei, autorul a rămas în mare măsură la suprafața lucrurilor. Din înșirarea faptelor lipsește preocuparea de a clasifica trăsăturile fonetice ale dialectelor în funcție de valoarea lor, de frecvența și de obligativitatea lor. De exemplu, păstrarea grupului consonantic *mn* într-un singur cuvînt bănățean nu trebuie pusă pe aceeași treaptă cu palatalizarea lui *l*, *n*, *r* sau chiar cu formele arhaice ale prepoziției *pe* din același dialect. Sînt, de asemenea, în descrierea făcută de el generalizări pripite, de pildă considerarea transformării *v* > *h* [χ] ca o trăsătură cu caracter general a dialectului moldovean [1].

Alexandru Philippide nu s-a ocupat în mod special de dialectologie; dar vrînd să explice originea romînilor din Dacia și aspectele dialectale ale limbii lor, el a făcut o lungă și minuțioasă comparație între diverse fapte dialectale spre a stabili care sînt comune tuturor dialectelor și care dintre ele sînt comune numai unora. Din alăturări numeroase și aprofundate, Al. Philippide a tras concluzia că numai două fenomene deosebesc dacoromîna de aromînă, meglenoromînă și istroromînă, și anume africatizarea lui *c* + *ĕ*, *ĭ* și africatizarea lui *g* + *i* + vocală, nu atît prin procesul fonetic la care au fost supuse cele două consoane velare, cît prin rezultatele obținute [2]. Pe această bază, lingvistul ieșean a considerat că se poate stabili data la care aromînii s-au despărțit de dacoromîni și că se poate schița, în același timp, și modul cum s-au răspîndit dacoromînii pe teritoriul lor lingvistic actual. Dacă, spune Al. Philippide, africatizarea lui *c* + *ĕ*, *ĭ* și a lui *g* + *ĕ*, *ĭ* face parte dintre fenomenele petrecute în limba latină între secolele al IV-lea și al VI-lea, și dacă, dintre cele două sunete, *c* s-a africatizat prin secolul al VI-lea, cum au arătat H. Schuchardt și W. Meyer-Lübke, atunci despărțirea aromînei de dacoromînă datează cam de prin acest secol [3]. În cursul evului mediu, pînă în secolul al XII-lea sau al XIII-lea, spune Al. Philippide, strămoșii dacoromînilor au migrat spre nord și spre răsărit, despărțindu-se foarte devreme în două: ramura banato-transcarpatică și ramura muntenească. Ramura banato-transcarpatică s-a revărsat în valuri peste Banat și Ardeal, afară de Țara Bîrsei, Țara Oltului și sud-estul Ardealului. Ea s-a extins apoi în Bucovina, trecînd prin văile de nord ale Transilvaniei, iar din Bucovina a trecut în Moldova. Din această ramură s-au născut graiurile de tip moldovenesc.

---

[1] Vezi în această privință observațiile lui Iorgu Iordan din articolul despre graiul putnean, publicat în «Ethnos», I (1941).

[2] *Originea romînilor*, II, p. 225—226.

[3] *Ibidem*, p. 227.

5*

Cealaltă ramură, denumită de Al. Philippide, muntenească, a ocupat Muntenia propriu-zisă, Țara Bîrsei, Țara Oltului și sud-estul Ardealului. Peste Oltenia s-ar fi revărsat — după părerea lui — ambele valuri (muntean și moldovean). În fine, autorul subliniază că Țara Bîrsei, Țara Oltului și sud-estul Ardealului au fost ocupate de ramura muntenească, după ce aceasta se instalase în Muntenia[1].

Teoria aceasta se întemeiază pe cîteva ipoteze discutabile. Lingvistul ieșean a fost susținător al tezei formării limbii romîne mai ales în sudul Dunării, teză mai veche, căreia el i-a adus unele modificări. Dar dacă romîna s-a format în sudul Dunării, diferențele dialectale din dacoromînă nu se puteau explica decît aducînd dacoromîna din sud în diverse etape. Datele istoriei păreau a susține prima soluție. Din punct de vedere pur lingvistic, baza acestei concepții constă, cum subliniază Al. Philippide însuși, în mai multe rînduri, numai în fenomenul de africatizare a sunetelor *c* și *g*.

Dar nu gruparea dialectelor limbii romîne este partea cea mai criticabilă din această teorie, ci ideea că mișcările populației din țara noastră timp de secole se pot explica refăcînd drumurile pe care a umblat ea, numai după cum se pronunță astăzi *c* și *g* în diverse poziții. Pentru a înțelege mai clar valoarea acestei explicații, să ne gîndim că *c* și *g* s-au putut transforma în fricative pe teritoriul dacoromîn. Fără îndoială că, între *ś*, *ź* din Banat și *ŝ*, *ẑ* din Moldova, trebuie să fie o legătură, dar se poate foarte bine ca prezența acestor sunete să se datorească în ambele regiuni unei populații ardelenești în graiul căreia au apărut prima dată sau din graiul cărora s-ar fi extins prin contactul obișnuit între populațiile de pe teritoriul dacoromîn. Se impune deci cea mai desăvîrșită prudență, în astfel de situații, căci o ipoteză ca aceasta nu stă în picioare decît atunci cînd o susțin mai multe fapte — atît de ordin lingvistic cît și de ordin istoric.

Trebuie totuși să subliniem că Al. Philippide, cu a cărui metodă de lucru nu mai putem fi de acord în starea actuală a dialectologiei, are dreptate distingînd două tipuri fundamentale de dialecte ale limbii romîne: unul muntean și unul moldovean. Cele două tipuri reprezintă însă o generalizare nu tocmai fructuoasă cînd vrem să facem descrierea structurii dialectelor și graiurilor romînești, fiindcă se neglijează deosebirile actuale dintre ele. Autorul citat nu poate fi însă făcut responsabil de acest fapt, pentru că pe el nu-l interesa, ca scop al cercetării sale, găsirea diferențelor sau caracterizarea actuală a graiurilor și a dialectelor, ci stabilirea unui număr de particularități esențiale din punct de vedere istoric, spre a face din ele baza analizei limbii romîne din perioada anterioară despărțirii ei în dialecte și graiuri. Al. Philippide a comparat elementele dialectelor romînești, inclusiv ale aromînei, meglenoromînei și istroromînei, ca un istoric al limbii, pentru a determina originile acestor unități lingvistice și prin ele și pe acelea ale poporului romîn.

Cercetările făcute pentru *Atlasul lingvistic romîn*, au scos la iveală un număr de particularități specifice nord-vestului țării. Ele corespund în linii mari cu ceea ce observase și G. Weigand în atlasul său și cu descrierea mai amănunțită a vorbirii din partea de nord-vest a țării, făcută tot de el în « Jahresbericht », VI. Îndreptățit de aceste fapte, E. Petrovici a susținut, în anul 1941, că în regiunea Crișana există al patrulea dialect al dacoromînei[2], dialectul

---

[1] Vezi Al. Philippide, *Originea romînilor*, II, p. 405.

[2] În *Graiul romînesc de pe Crișuri și Someș*, publicat în revista « Transilvania », an. 72, cf. DR, X_2, p. 551–558.

c r i ş e a n caracterizat printr-o înfăţişare mai arhaică decît celelalte dialecte şi printr-o mai mare lipsă de unitate. În această regiune se păstrează cuvinte ca *arină* « nisip », verbul *va* « du-te » din lat. *vado*, rămas în restul teritoriului dacoromîn numai în expresia *mai va* (*pînă atunci*), formele verbale *pasă* şi *păsaţi* (din lat. *passa, passate*), *brîncă* pentru «mînă», adverbul *iuă* « unde » < lat. *ubi*, expresia *zo te custe* « să te ţină dumnezeu », existentă şi în Banat şi sporadic în vestul Ardealului, în care apare verbul lat. *consta* « a dăinui, a ţine, a dura », *prunc* pentru *copil* (*copil* există, dar înseamnează « bastard »). La aceste arhaisme se adaugă şi cîteva dezvoltări semantice proprii dialectului, ca: *hori* « cînta », alături de *cînta* care s-a specializat ca termen bisericesc, *căuta* « privi », în expresia *mă cot în cotătoare* « mă privesc în oglindă »; *nari* pentru «nas». Sînt de asemenea specifice: *abua* « nani-nani », cu care încep cîntecele de leagăn, *goz* « gunoi în ochi », *chefe* « perie », *ic* « pană de despicat lemne », *ciont* « os », *pîntece* « burtă », *piţiga* « ciupi », formele *irimă, gerunchiu, fărină* «făină ».

Din punct de vedere fonetic, dialectul crişean se caracterizează prin pronunţarea *ĉ* a africatei surde (*ce, ci*) şi prin absenţa corespondentei sale sonore, reprezentată în dialect prin *j*, astfel că, alături de *face*, în regiunea Crişanei se zice *fuje, joc*, cu un *j* la fel ca cel din limba literară. Dentalele *t, d* şi *n* sînt înmuiate ca *t', d', ń*: *frat'e, ved'e, bińe*. În unele cuvinte ca *sclab, sclănină* etc. s-a produs epenteza lui *c*. Vocala *o-* se diftonghează în *ŭă-*: *ŭărb, ŭăchi*. În *subţîr* şi *tînereţe* apare *î*, în locul lui *i* din restul teritoriului dacoromîn. Termenul *coaste* (*cǫste*), cu *-e*, în loc de *-ă*, este considerat şi el un fapt caracteristic.

Din punct de vedere morfologic, în dialectul crişean conjunctivul se formează cu *şi* (*să*) care reprezintă aceeaşi particulă ca şi în celelalte dialecte, evoluată însă astfel: *şi fac* « să fac », *şi iasă* « să iasă ».

R. Todoran a propus, mai tîrziu, încă o serie de fapte specifice, după părerea sa, pentru definirea şi precizarea dialectului crişean, şi anume:

din lexic, cuvintele: *bolînd* (*bolund*), (*s-a*) *ciumurluit* « (s-a) îmbolnăvit de gripă, (a) răcit», *cîtigan* « încetişor », *cuştul(u)esc* (*cuştălesc*) «gust», *iagă* «sticlă», *măşini* (*maşini*) « chibrituri », *moimă* « uimă, copil slab, degenerat », *poplon* « plapumă », *scopit* « scuipat », *sogor* « cumnat », *temeteu* « cimitir »;

din fonetică: palatalizarea lui *k* în *călk'ii* (*călk'iu*), trecerea lui *ęa* final neaccentuat la *ę*: *lumę, vulpę, muierę*;

din morfologie: forma *sinţăsc* pentru *simt* din limba literară, cf. *simţăsc* din Moldova; formarea condiţionalului perfect cu *a vrea*: *m-ă-vŭ duce* « m-aş fi dus », *m-o vŭ lăsa* « m-ar fi lăsat », *ă-vŭ-văţa* « aş fi învăţat » [1].

Pe temeiul observaţiilor făcute de G. Weigand [2], K. Jaberg [3] şi E. Petrovici [4], R. Todoran a ajuns la concluzia că şi vorbirea din Maramureş este suficient de individualizată pentru a fi socotită un dialect, sau cum zice autorul, un subdialect, ca şi celelalte patru. Caracteristicile dialectului m a r a m u r e ş e a n sînt, după el, următoarele:

în lexic cuvintele *blo(a)dăr, bro(a)dăr* « locul de lîngă cuptor unde se usucă rufele, rulă», *cătilin(aş)* « încet » — adverb întrebuinţat cu verbele de mişcare —

---

[1] R. T o d o r a n, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromîne*, LR, V, nr. 2, p. 47.
[2] În introducerea la atlasul său lingvistic, col. 11.
[3] În studiul *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebietes*, publicat în revista « Vox Romanica », V, p. 55 şi urm.
[4] În studiul citat anterior.

cîrşcă «scrîşnete din dinţi», *clei* «creieri», *coc* «cocoaşă», *cocon* «copil», *cort* «colibă» (adăpost la cîmp), *cruci* «crucea şalelor», *cuşăiesc* «gust», (calul) *froieşte* «sforăie», (inima) *joacă* «bate», *stăciunez* «iau mucul de la lumînare», *străfin* (*streşin*) «strănut», *unchi* «tată vitreg»;

în fonetică: accentul pe prima silabă în cuvintele *súspin*, (*să se*) *mắrite*; pronunţarea dură a africatelor *č*, *ǧ*: *čînč*, *ǧoi*; apocopa silabelor posttonice: (*să*) *trezẹ* «se trezeşte»; formele *ǧeǧet* «deget», *încuu̯* «încui», *mninos* «miros», *ptipăie* «pipăi», *stopit* «scuipat».

În repartizarea dialectală a dacoromînei propusă de E. Petrovici şi elevii săi de la Cluj, locul cel mai important îl ocupă elementele fonetice şi lexicale, în special cele dintîi. Astfel, I. Pătruţ [1] consideră, după E. Petrovici, că izoglosele africatei *ĝ*, care corespund şi cu alte particularităţi locale de vocabular, delimitează foarte bine ariile dialectale ale dacoromînei. Pe hărţile de mai jos, prima datorită lui E. Petrovici şi a doua lui I. Pătruţ, se vede cum *ĝ* delimitează în linii mari dialectul muntean, *ẑ*, pe cel moldovean, *ź*, pe cel bănăţean, *j*, pe cel crişean şi *ǧ* (africata *ǧ* dură), pe cel maramureşean.

După I. Pătruţ, dialectele dacoromîne se definesc prin următoarele particularităţi fonetice:

Dialectul muntean

1) africatele *ĉ*, *ĝ* (*face*, *fuge*);
2) distingerea lui *ĝ* (*fuge*) de *j* (*joc*);
3) caracterul dur al dentalelor *t*, *d*, *n* (*frunte*, *des*, *bine*).

Dialectul moldovean

1) fricativele *ŝ*, *ẑ*, (*faŝ*, *fuẑ*, *ẑoc*);
2) închiderea lui *ă* şi *e* neaccentuaţi, la finală, în *î* şi *i*.

Dialectul bănăţean

1) fricativele *ś*, *ź* (*faś*, *fuź*, *źoc*);
2) alterarea dentalelor la *ć*, *d́*, *ń* (*fraće*, *ved́e*, *bińe*);
3) menţinerea lui *ń* din *n* lat. + *i* (*călcîń*).

Dialectul crişean

1) pronunţarea *j* a africatei *ĝ* şi *j* (*fuje*, *joc*) şi menţinerea africatei *ĉ* (*faĉe*);
2) alterarea dentalelor în *t'*, *d'*, *ń* (*frat'e*, *ved'e*, *bińe*);
3) pronunţarea diftongului *oa* ca *ǫ* (*cǫsă* «coasă»);
4) epenteza lui *c* în *sclab* etc.;
5) pronunţarea diftongului *ẹa* final ca *ẹ* (*lumẹ*).

Dialectul maramureşean

1) pronunţarea dură a africatelor *č*, *ǧ* (*čînč* «cinci», *ǧăme* «geme», *ǧoc* «joc»);
2) palatalizarea lui *f* şi a lui *v* în *s* şi *z* (*sin* «fin», *zin* «vin»).

---

[1] «Romanoslavica», I, p. 32.

Fig. 7. Repartiţia dialectelor dacoromîne.
După E. Petrovici, « Limba romînă », III (1954), nr. 5, p. 14.

Fig. 8. Repartiţia dialectelor dacoromîne.
După I. Pătruţ, « Romanoslavica », I, p. 32.

Dialectologii clujeni, citaţi mai înainte, adaugă la aceste particularităţi fonetice un număr de cuvinte caracteristice care apar într-unul, în două sau în cel mult trei dintre cele cinci dialecte. Astfel, după lista întocmită de noi, avem:

Dialectul muntean	*Dialectul moldovean*	*Dialectul bănăţean*	*Dialectul crişean*	*Dialectul maramureşean*
băiat			prunc	cocon
bate (inima)				joacă (inima)
burtă	pîntece	foale	pîntece	
chel	pleşuv, chelbos			
chibrit			măşini (maşini)	
cimitir	ţintirim	morminţ	temeteu	
cînta			horeşte	
ciupi (-esc)	pişca	pişcura	piţiga	
cocoaşă				coc
colibă « adăpost »				cort
cumnat			şogor	
cuptor (la sobă)				blo(a)dăr, bro(a)dăr
doică	mamcă, mancă			
ficat	mai			
gresie	cute			
gunoi în ochi			goz	
gusta			cuşă(l)ui	cuşăi
încet		mereu(aş)	cîtingan	
mînă			brîncă	
năduşeală	(a)sudoare			
nani-nani			abua	
nas			nari	
nebun			bolund	
nisip			arină	
oglindă			cătătoare	
os	ciolan		ciont	
pană (de despicat lemne)			ic	
perie			chefe	
plapumă	oghial	iorgan	poplon	
pojar (boală)	cori		cozeci	
porumb	popuşoi			
porumbel	hulub	golumb		
(mă) privesc (în oglindă)			mă cot în cotătoare	
(a) răcit			s-a ciumurluit	
rinichi *	rărunchi			
scrîşni (din dinţi)				cîrşca
scuipat			scopit	stopit
sforăie (calul)				froieşte
slab			sclab	
spată		lopăţică		
sticlă			iagă	

M	Mol.	S.	C.	Mar.
strănuta				străfni, streşni
tată (vitreg)				unchi
unchi	moş	uică		
unde			iuă	
varză *	curechi			
zăpadă *	omăt, nea	nea		
iau mucul de la lumînare				stăciunez

Cuvintele cu semnul * sînt, după E. Petrovici [1], caracteristice dialectului muntean. Sinonimele lor din dialectul moldovean se întind, de obicei, peste tot restul teritoriului R.P.R. La aceşti termeni, cărora li s-au trasat izoglosele de către autorii citaţi, se mai pot adăuga mulţi alţii, de exemplu : *barză—cocostîrc*; *dovleac—bostan—lubeniţă*; *mototoli—boţi*; *nasture—bumb*; *soldat—cătană*; *cearceaf—prostire—lepedeu*; *ciorap—colţun*; *cizmă—ciubotă*; *coşciug—sicriu—raclă—ladă—copîrşeu*; *prună—perjă*; *albie—balie—copaie—covată*; *pisică—mîţă*; *pătură—cergă*; *gaură—bortă*; *puţin—oleacă—o ţîră*; *praf—colb—pulbere* etc. [2]. Primul cuvînt este muntean şi literar, al doilea moldovean, al treilea şi al patrulea din Banat sau Ardeal. Izoglosele acestor cuvinte ar putea completa fizionomia lexicală a dialectelor respective.

Studiile referitoare la structura dialectală a teritoriului dacoromîn făcute cu ajutorul atlasului lingvistic nu reprezintă, cum am văzut, acelaşi lucru cu descrierea unui grai sau dialect. De aceea, nu li se pot cere detalii. Scopul lor este de a înfăţişa marile unităţi locale ale unui teritoriu lingvistic, pe baza faptelor considerate esenţiale. Din acest punct de vedere, utilizarea unor cuvinte ca elemente esenţiale pentru un dialect sau altul comportă unele riscuri, în special în stadiul actual al cunoştinţelor noastre. Astfel, termenii *cuşă(l)ui* şi corespondentul său, *cuşăi*, primul socotit specific dialectului crişean, iar al doilea, celui maramureşean, sînt în mod vizibil unul şi acelaşi cuvînt, venit în Crişana din Maramureş, unde a intrat desigur, din ucraineană. De asemenea *scopit* «scuipat» din dialectul crişean şi *stopit* din Maramureş nu interesează decît prin aspectul lor fonetic, pentru că nici unul, nici celălalt nu se pot despărţi semantic de *stupi* (*stuki*) din Moldova. Cuvîntul *unchi* în înţelesul de «tată vitreg» este şi el prea puţin interesant, căci anumiţi termeni de rudenie sînt variabili ca sens şi mobili geografic, putînd trece cu mare uşurinţă dintr-o regiune în alta. În sfîrşit, cuvintele străine ca *şogor* din dialectul crişean sau *blo(a)dăr*, *bro(a)dăr* din dialectul maramureşean ar putea fi semnificative numai dacă li s-ar putea constata vechimea, căci răspîndirea lor nu este numai-decît o dovadă în această privinţă.

Individualitatea «dialectului» maramureşean apare în aceste condiţii mai puţin clar, căci el nu are decît cîteva cuvinte specifice şi două trăsături fonetice considerate caracteristice. Palatalizarea lui *f* şi a lui *v* în *s* şi *z* nu este însă destul de pregnantă, nefiind decît refacerea, sub influenţă ucraineană, a stadiului *ŝ*, *ẑ* al palatalizării, după cum, sub aceeaşi influenţă, africatele *č*, *ǧ* au devenit dure. Pe baza datelor oferite de *Atlasul lingvistic romîn* nu se poate susţine existenţa unui dialect în Maramureş; la concluzii asemănătoare ajungem şi pe baza altor date.

[1] LR, III (1954), nr. 5, p. 9.

[2] Vezi Al. Graur, *FL*, p. 87.

Structura dialectală a dacoromînei a fost prezentată de K. Jaberg dintr-un unghi întrucîtva diferit de cel din care văzuse lucrurile G. Weigand. Pentru K. Jaberg[1], care s-a ocupat de dacoromînă într-un articol scris după apariția *Atlasului lingvistic romîn*, cel mai caracteristic fapt care reiese din analiza unor hărți dialectale, în primul rînd din harta *tîmplă* a ALR, este structura principalelor două regiuni dialectale dacoromîne, Muntenia, Dobrogea și Oltenia de o parte, Ardealul și Banatul (inclusiv Crișana și Maramureșul) de altă parte. Prima regiune este o arie întinsă și unitară din punct de vedere lingvistic, a doua reprezintă un conglomerat de mici compartimentări dialectale în care se schițează o arie formată din Crișana și Maramureș, cu tendințe independente față de restul teritoriului lingvistic dacoromîn. Acceptînd ideea celor două arii, E. Petrovici scria în 1941: « Teritoriul dacoromîn are prin urmare, după părerea mea, următoarea structură: la sud și est de arcul Carpaților două arii întinse, pe de o parte Muntenia (cu Oltenia și Dobrogea), pe de altă parte Moldova... La apus de munții vestici ai Transilvaniei iarăși două arii, pe de o parte Banatul (cu Serbia orientală), pe de altă parte Crișeana (cu Sălajul și Sătmarul). Ardealul propriu-zis se împarte în arii mărunte locale sau se alătură la cele patru arii mai întinse, sudul mergînd cu Muntenia, estul cu Moldova, sud-vestul cu Banatul și nord-vestul cu Crișeana, Sălajul și Sătmarul »[2].

Problemele ridicate de stabilirea structurii dialectale a dacoromînei își au originea în atlasele lingvistice, de unde le vin de asemenea și limitele, căci fixarea regiunilor care aparțin la un dialect sau altul nu se poate face decît folosindu-se materialul lingvistic al hărților, fără a avea de mai înainte o descriere științifică multilaterală a graiurilor locale. De aceea stabilirea structurii dialectale a dacoromînei este, în faza actuală a cunoștințelor noastre dialectologice, doar o schiță care are nevoie de multe adăugiri și precizări.

DIALECTUL MUNTEAN

Dialectul muntean se vorbește în partea de sud a țării, în regiunile Oltenia, Argeș, București, Brașov, Ploiești, Dobrogea, Galați și sud-estul Regiunii Mureș-Autonomă Maghiară. Către apus, el se mărginește cu dialectul bănățean printr-o zonă de tranziție, inclusă în cea mai mare parte în graiul din Oltenia. Către răsărit, se întinde pînă la malul mării, iar către nord-est se întîlnește cu dialectul moldovean în altă zonă de tranziție mai extinsă decît precedenta; ea cuprinde o bună parte din regiunea Ploiești, din regiunea Galați și sudul regiunii Iași. Cele două zone sînt regiuni dialectale de trecere spre dialectul bănățean și dialectul moldovean. Partea centrală, formată din reg. București, Argeș, Ploiești și Brașov, prezintă caracteristicile fundamentale ale dialectului. În descrierea care urmează avem în vedere în primul rînd această parte.

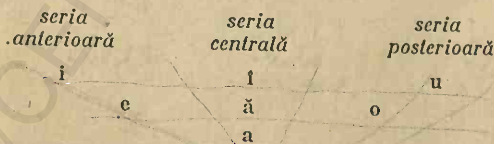
[1] *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebietes*, «Vox Romanica », V, p. 55 și urm.

[2] Recenzia la lucrarea lui K. Jaberg, publicată în DR, X_1, p. 122.

Fig. 9. Harta dialectului muntean, cu principalele zone de tranziție.

FONETICA

Vocalismul. Sistemul vocalic muntenesc este sărac. El are numai 7 vocale dispuse ca și în limba literară într-un triunghi [1], la baza căruia se găsește vocala *a*. Celelalte șase vocale se împart în trei serii: *a*) seria anterioară, palatală și nelabială; *b*) seria posterioară, velară și labială și *c*) seria centrală sau mijlocie, nelabială și nepalatală. Schematic, triunghiul acesta se prezintă după cum urmează:

Seria vocalelor anterioare palatale cuprinde pe *e*, vocală cu apertură medie și cu nuanță închisă: *vezi*, *crezi* etc., deosebită atît de *e* deschis din Transilvania cît și de *e* închis moldovenesc, totuși ceva mai apropiată de acesta din urmă, datorită nuanței sale de închidere care îl și face să semene foarte

[1] A. Avram (în SCL, V (1955), p. 209 și urm.) a propus o clasificare concentrică a vocalelor din limba romînă. Am preferat totuși clasificarea triunghiulară care este mai des întrebuințată și deci mai cunoscută.

bine în anumite poziţii cu *e* închis moldovenesc şi cu *i* deschis din acelaşi dialect. A doua vocală din seria anterioară, *i*, este cea mai închisă din serie şi totodată din sistemul vocalic romînesc.

Seria vocalelor posterioare, labiale, e alcătuită din *o* şi *u*. Prima, *o*, are aceleaşi caracteristici generale ca şi perechea ei din seria anterioară, fiind un *o* cu apertură medie şi cu nuanţă închisă, deosebit de *o* deschis din graiurile ardeleneşti. A doua, *u*, e cea mai închisă vocală din seria posterioară.

În seria centrală sau mijlocie, sînt *ă* şi *î*, care au în general acelaşi timbru în toate graiurile romîneşti, *ă* fiind vocală medie cu apertură mijlocie, iar *î* vocala cea mai închisă din serie, dar, în orice caz, mai deschisă decît *i*.

Judecînd după *e* şi *o*, caracteristica principală a vocalismului muntean e valoarea sa medie-închisă. Ea se manifestă în special în tendinţa de închidere a lui *e*, cînd acesta este în poziţie favorabilă disimilării. Cazul cel mai des întîlnit este acela al cuvintelor care au doi *e* în silabe diferite după accent. Atunci se produce întîi disimilarea primului *e*: *fetele* > *fetile*, apoi asimilarea ultimului *e* la *i*: *fétili* ALRT II 239. Tot astfel: *iélele* > *iélili* ALRT II 236, *cáprele* > *cáprili* id. 250, *ursitoárele* > *ursitó(á)rili* id. 237, *óile* > *uóili* id. 238, *cojoacele* > *cojoácili* id. 238, *soárele* > *soárili*, *zîlele* > *zîlili* id. 238, *jóile* > *jóili* id. 240, *láptele* > *láptili* id. 242 etc.

Aceeaşi tendinţă de închidere se întîlneşte şi la diftongul *ea* care se transformă în *ia*: *găliata* (găleata), *liagă* (leagă), *bia* (bea), şi în diftongarea spontană a lui *e* în *ie*: *mi̯ers* (mers) ALRT II 251, *urși̯ește* (urseşte) id. 252, *brodi̯ește* (brodeşte) id. 252, *căsători̯esc* (căsătoresc) id. 252, *feri̯astră* (fereastră) id. 253, *cădi̯em* (cădem), *o-ntindⁱem* id. 274, *zmi̯ei̯* (zmei) id. 257 etc.

Din aceeaşi cauză, terminaţia *ei* de la genitiv-dativul femininelor devine *i(i)*: părinţi *fⁱéti* id. 253, plata *moáșⁱ* id. 249, pocînzéii *mirⁱesi* id. 245.

Caracterul de vocală de nuanţă închisă al lui *e* se vede în unele cazuri la finală, unde a fost notat ca *i* (deschis) chiar la Ştefăneşti (regiunea Bucureşti): *púni̯* (pune) ALRT II 249, *sáli̯* « sate » id. 249, *p-uŋ cîni̯* id. 247, *aprîndi̯* id. 247, *a vrut s-o fúri̯* id. 248.

C o n s o n a n t i s m u l. Faţă de sistemul consonantic al limbii literare, în dialectul muntean se observă tendinţa de palatalizare a consoanelor, dar punctul lor de articulaţie nu se deplasează în aşa măsură încît ele să treacă prin asibilare în altă serie. Astfel *k'* (*c* palatalizat) nu ajunge în categoria semioclusivelor africate, nedevenind *ĉ*. Din acest punct de vedere, cele mai caracteristice consoane sînt *ș'* şi *j'*, care au timbru palatal în toate împrejurările: cînd sînt urmate de o vocală posterioară: *j'oc*, *j'ug*, *j'u̯oardă*, *j'uma*, *j'umări*, *ș'a*, *ș'arpe*, *ș'ase*; *cocoaș'e*, *j'ucăuș'e*, *mătuș'e uș'e* etc.; cînd sînt urmate de consoană: *vraj'bă*, *duș'man* etc.; la finală absolută: *moș'*, *coș'*, *vrej'* etc. Datorită caracterului lor palatal, *ș* şi *j* nu tolerează după ele decît vocale palatale, transformînd vocala centrală *a* în *e*: *coaj'e* (coajă), *straj'e* (strajă), *faș'e* (faşă), *îngraș'e* (îngraşă), *moaș'e* (moaşă), *j'eratic* (jăratec), *j'elui* (jălui) etc. Pe lîngă perechea *j'* / *ș'*, dialectul muntean are şi perechea palatală *k'* şi *ĝ*: *k'ală*, *k'ar*, *k'eia*, *k'il*, *k'ipu*, *la-nk'egat*, *îngenuk'a*, *trunk'*, *strak'ină*; *ĝiaţă*, *ĝioace*, *a-nĝeţat*, *jĝiab*. Semioclusivele africate *ĉ* şi *ĝ* sînt şi ele tot palatale, comportîndu-se ca şi *j'* şi *ș'*. Ele pot fi urmate aşadar numai de vocale palatale. Găsim totuşi *ĉomag*, *ĉorbă*, *ĉorap*, *ĉumă*, *ĉur*, etc. ca şi *ĉapă*, *ĉară*, *ĉas*, *ĝam* etc.

Perechile de consoane palatalizate *k'* /*ǵ*, *ĉ* /*ĝ*, *j'* /*ș'* au frecvență mare, fără a fi însă absolute, căci *k'* are pereche dură pe *c*, *ǵ* pe *g*, *ș'* pe *ș*. Puțin palatalizate pot fi și *t*, *s*, *v*, *f*, *p*, *b*, *m*, *n*, *r* și *z*, dar ele nu au frecvență la fel de mare ca precedentele. Astfel, în dialectul muntean avem, la cele mai multe consoane, perechile: dură — palatalizată.

Dintre dentale, *d* nu se palatalizează, ceea ce determină modificarea timbrului unui *e* următor care devine *ă*: (cab) *dă* (porc) ALRT II 298, (s-a agățát) *dă* (gard) id. 249, (clácă) *dă* (féte) id. 257, *dăscîntă* id. 236, *dăscui* id. 237, *dăzgroapă* id. 239, *dăspletite* id. 239, *dăschide* id. 301; uneori *e* neaccentuat devine *î*: *dî la* id. 256, *dî pă* id. 256, *dîntîlnitúră* (de întîlnitură) id. 247, *dîm bătrîni* id. 247, *dîn dă vînt* id. 247.

În cele două zone principale de tranziție ale dialectului, Oltenia de apus și Muntenia de nord-est, sistemul fonetic muntean se modifică parțial, din cauza încrucișării cu sistemul fonetic bănățean și respectiv cu cel moldovean. Principalele consecințe sînt extinderea palatalizării labialelor din Moldova în nord-estul dialectului muntean și întărirea caracterului dur al unor consoane atît în regiunea aceasta cît și în zona de apus, unde graiurile din Oltenia se încrucișează cu cele din Banat. Astfel labialele palatalizate se întîlnesc în Muntenia chiar în regiunea București și, uneori, în Oltenia. Ele pot fi considerate ca sunete importate deși, cum am văzut mai înainte, dialectul muntean are și el tendințe de palatalizare manifestate la alte consoane, ceea ce a ușurat desigur migrarea formelor cu labiala palatalizată și a sprijinit într-o oarecare măsură transformarea în acest sens a primelor două labiale din serie, *f* și *v*, care, datorită situației lor de fricative labio-dentale, sînt mai ușor de palatalizat. Așadar, deși dialectul muntean nu palatalizează labialele în general, el are cazuri de acest fel, apărute sub influența celorlalte graiuri sau dialecte și ajutate de existența celor trei perechi de consoane palatalizate caracteristice dialectului. (Vezi hărțile de la p. 78.)

La consoanele caracteristice discutate, adăugăm pe *h* și pe *χ*, o fricativă palatală surdă (prima) și o fricativă velară surdă (a doua). Ele apar în cuvinte ca: *hai*, *haină*, *halea* (alea), *helea*, *hîrdăili*, *horă*, *χorn*. Fricativa palatală surdă *h* este echivalentă cu o aspirație surdă. De aceea, ea se introduce uneori și acolo unde nu este justificată din punct de vedere etimologic și poate să slăbească pînă la dispariție în alte cazuri, ca în *oți* sau în *aină*. Apare suplimentar în *hăripi*, *helea* etc. (Vezi textele din anexa II, p. 191, 208).

În special în partea de apus (Oltenia) dialectul muntean creează o serie de diftongi prin anticiparea caracterului palatal al unor consoane. Se nasc astfel diftongii *oi̯*, *ai̯*, *ei̯* etc. în cuvinte ca *oi̯k'i* (ochi), *strai̯chină* [*stra*^{i}*k'ină*], *vei̯chi* [*ve*^{i}*k'*] etc. În *cîi̯ne mîi̯ne*, *pîi̯ne*, diftongul *îi̯* se explică prin anticiparea lui *i̯* de la plural: *cîi̯ni*, *pîi̯ni* etc. După acest model a apărut și *mîi̯ne*. Aceste trei cuvinte au pătruns și în limba literară, cu diftongii creați prin anticipație. În concluzie, din punct de vedere fonetic, dialectul muntean se caracterizează prin:

1. Sistem vocalic sărac, cu vocale puține, cu apertură medie, nuanță închisă și care se pot transforma, în anumite situații, în vocale închise propriu-zise.

2. Sistem consonantic cu tendințe de palatalizare care apar în primul rînd la perechile de consoane *ĉ* / *ĝ*, *k'* / *g'*, *ș'* / *j'*.

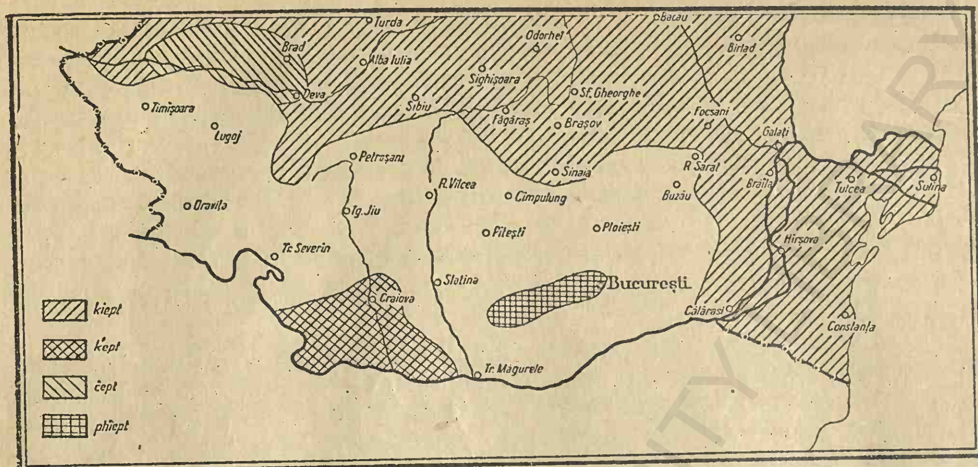

Fig. 10. Limita de sud a palatalizării lui *p* în *piept*.
După D. Macrea, *Probleme de fonetică*, p. 56.

Fig. 11. Palatalizarea lui *v* în *vițel*.
După D. Macrea, *Probleme de fonetică*, p. 82.

3. Modificări vocalice și consonantice determinate de faptele descrise mai sus. Vocalele *e* și *ă* se înlocuiesc reciproc în funcție de caracterul dur sau palatal al consoanelor de care sînt precedate; *ă* este mai des înlocuit prin *e* datorită tocmai tendinței de palatalizare amintite.

4. Apariția diftongilor care se formează prin anticiparea caracterului palatal al unor consoane (*cîine, veichi* etc.).

MORFOLOGIA ȘI SINTAXA

N u m e l e. Pluralul. Substantivele au pluralul obișnuit din limba comună și din cea literară. Se observă însă preferința pentru utilizarea desinenței *-i*, cu modificarea vocalelor din radical: *palmă — pălmi, casă — căși, lampă —lămpi, fabrică — făbrici, tablă — tăbli* etc. Fenomenul privește îndeosebi femininele cu vocala *a* în temă, căci cele cu diftongul *oa* păstrează pluralul în *e*: *oale, școale, boale* etc., alături de *școli, boli*. Uneori, desinența *e* este înlocuită de *-uri*: *basmuri, pădururi, brîuri* etc.

Pluralul în *-i* la substantive ca cele citate poate fi pus în legătură cu slăbirea opoziției dintre singular și plural. Substantivele a căror terminație de feminin este precedată de o consoană palatalizată: *cocoașe, fașe, mătușe* etc. se deosebesc mai bine de singular prin desinența de plural *-i*: cf. *cocoaș'e — cocoaș'e* față de *faș'e — făș'i, mătuș'e — mătuș'i* etc.

Genitiv-dativul. Pe lîngă asimilarea lui *e*, din desinența de genitiv-dativ, de către *i* următor (vezi p. 76), notăm genitiv-dativul femininelor terminate la singular în *că* și *gă*. Acestea fac genitiv-dativul în *chii* și *ghii*, transformînd pe *c* și *g* în *k'* și *ǵ*: *maică — maichii* (*ma^{i}k'i*), *Olga — Olghii* (*Olǵi*), *Tinca-Tinchii* (*Tiŋk'i*) etc., îndeosebi la numele proprii feminine sau la apelativele cu valoare de nume propriu, ca *maică*.

Acuzativul. La acest caz, trebuie menționat acuzativul obiectului direct exprimat cu ajutorul prepoziției *la*: *mănîncă la pîine* « mănîncă pîine », *mănîncă la oameni* (Anexa II, p. 207) « mănîncă oameni », cu ideea suplimentară de « în cantitate mare », deci « mănîncă multă pîine, mulți oameni » etc. Acest mod de exprimare a obiectului direct se utilizează și în alte graiuri, în Banat și Ardeal.

Vocativul. Fără să se poată stabili cu exactitate o normă, se poate totuși afirma că dialectul muntean preferă vocativul cu desinența *-o* la substantivele feminine, nume proprii: *Mario, Leano, Ioano, Paraschivo, Dumitro* etc.

Articolul. Notăm în primul rînd folosirea procliticelor *a, al, ai, ale* ca și în limba literară. Atenție deosebită merită *a* din construcții ca *salba a mai mică, pîn-la a trei* [*a oară*] (Anexa II, p. 206) în care este echivalentul unui articol adjectival.

Forma *lu* a procliticului *lui* e, de fapt, singura folosită în dialectul muntean. Ea apare în mod constant înaintea numelor proprii masculine și, uneori, înaintea femininelor indeclinabile.

Pronumele. Relevăm situația pronumelor și adjectivelor de apropiere și de depărtare. Pronumele și adjectivele de apropiere sînt: *acesta, ăsta, aceasta, asta*. Dintre ele, *acesta* și *aceasta* se întîlnesc rar, mai des sub influența limbii literare: *să scăpăm d-acăstă osîndă* (Anexa II, p. 191). Formele curente sînt *ăsta* și *asta*. Ele sînt supuse uneori la modificări fonetice importante, devenind

as și *az*, de ex.: *as vultur* (Anexa II, p. 206) unde, pe lîngă apocopa lui *t*, constatăm și trecerea lui *ă* în *a*, care nu se poate explica decît prin fonetică sintactică.

În partea de apus a dialectului (Oltenia), s-a format un plural analogic pentru feminine care are aceeași înfățișare ca pluralul masculinelor: *ăștia*. Se zice așadar *casele ăștia*, la fel ca *oamenii ăștia*. Forma s-a extins și la genitiv-dativ plural: *caselor ăștia*, *oamenilor ăștia*, în loc de *caselor ăstora*, *oamenilor ăstora* sau *caselor astea*, *oamenilor ăștia* fără acord, cum este utilizat din ce în ce mai des adjectivul în situații ca cele descrise. După toate probabilitățile, de la astfel de construcții s-a extins forma *ăștia* și la feminin. Întrebuințarea adjectivului demonstrativ neacordat în caz are următorul avantaj. În *caselor ăstora*, de exemplu, *ăstora* s-ar putea referi și la altceva, de exemplu la persoane, pe cînd în *caselor ăstea* și, apoi *caselor ăștia*, adjectivul este în mod evident atribut al *caselor*. Același lucru se întîmplă în vorbirea populară cu articolul adjectival la genitiv-dativ: *omului celui bun*, *omului ălui bun* devine *omului cel bun*, *omului ăl bun*; *casei celei frumoase*, *casei ălei frumoase* se schimbă în *casei cele frumoase*, *casei ăle frumoase*. Cauza pare a fi necesitatea diferențierii între articolul *cel*, *ăl* (*al*) și pronumele demonstrativ omonim.

Pronumele și adjectivele de depărtare *acela*, *ăla*, *aceea*, *aia* sînt în aceeași situație cu pronumele de apropiere, dar nu au dezvoltat o formă simetrică genitiv-dativului *ăștia*. Pluralul lor e normal: *ăia*, *alea*, *ălea*, cu o eventuală aspirație: *hălea* sau *helea*. Compusele *ălalt*, *ălălalt*, *aialaltă*, *ailaltă* se disimilează aproape în mod constant, devenind: *ălant*, *ălălant*, *aialantă* și *ailantă*.

Pronumele și adjectivele nehotărîte *vreun* și *vreo* se transformă în cea mai mare parte a dialectului în *vrun*, *vun*, *vro*, *vo*, *frun*, *fun* și *fo*. Ultimele, cu labio-dentala surdă, apar mai des în graiurile apusene ale dialectului. Disimilarea lui *r* se datorește întîlnirii fricativei *v* cu vibranta *r*. Din cauza fricativei, vibrațiile lui *r* dispar. Schimbarea lui *v* în corespondenta sa surdă, *f*, este legată de evoluția aceluiași grup consonantic, în care pronunțarea lui *v* (+ *r*) este influențată de apropierea de vibrantă.

V e r b u l. Cele patru conjugări se prezintă la fel ca în limba comună. Dialectul muntean se deosebește de limba comună prin aceea că trece mai ușor și mai repede verbele din conjugarea a II-a la conjugarea a III-a și astfel *părea*, *plăcea*, *rămînea* și altele fac parte astăzi efectiv din conjugarea a III-a. Tendința este atît de puternică încît atinge uneori și verbe ca *vedea*, care chiar la București, unde influența limbii literare nu e neglijabilă, are la viitor forma unui verb de conjugarea a III-a: *va véde el*. În aceeași situație e cîteodată și *scădea* (*va scáde*). Modificarea acestuia din urmă este cu atît mai interesantă cu cît *cădea* și *decădea* își mențin conjugarea.

Dintre conjugările productive, dialectul muntean preferă pe prima, nu pe a IV-a. De aceea, în loc de *ursi* se întrebuințează *ursa*: (*el*, *ei*, *ele*) *ursează*, *curăța* e curent, pe cînd *curăți* e rar. De asemenea, verbe ca *gîdila*, *datora* (*îndatora*), *sughița* și *tărăgăna*, care au și o formă de conjugarea a IV-a, nu apar în dialectul muntean decît la conjugarea I.

În categoria faptelor generale privitoare la verb intră și unificarea persoanei a III-a singular cu persoana a III-a plural, la indicativ prezent (*ei este* — *el este*). Imperfectul care prezintă și el identitate de formă între cele două numere (*el*, *ei*) *aduna*, *vedea*, *făcea*, *auzea* nu e în aceeași situație, deoarece formele citate sînt normale în majoritatea dialectelor limbii romîne. În schimb, forme ca (*el*, *ei*) *vede*, (*el*, *ei*) *face*, (*el*, *ei*) *lovește* etc. sînt con-

siderate dezacorduri în raport cu cele din limba literară. Punctul de plecare al acestor aşa-zise dezacorduri este analogia morfologică. După modelul verbelor de conjugarea I, a căror formă pentru persoana a III-a singular este identică cu forma de plural, dialectul muntean a stabilit identitatea de formă între cele două numere şi la verbele de la conjugările II—IV. Numai în aparenţă avem aici dezacord sintactic, căci unificarea arătată nu reprezintă o contradicţie de gîndire atît de flagrantă cum e un dezacord sintactic. De altminteri, dovada că dialectul muntean nu numai că nu confundă singularul cu pluralul în sensul arătat mai înainte, ci, dimpotrivă, are tendinţa de a le diferenţia net, o face particula desinenţială *-ră*, cu ajutorul căreia vorbitorii dialectului insistă asupra ideii de plural la mai mult ca perfectul indicativului şi chiar la perfectul compus: *făcuserăm*, *făcuserăţi*, *făcuseră* şi *am aflatără*, *aţi aflatără*, *au aflatără*. Şi aici s-a produs o analogie, a cărei origine e persoana a III-a plural a perfectului simplu, unde *-ră* era normal[1]. Frecvenţa şi vitalitatea procedeului arată că, la un moment dat, în dialectul muntean, perfectul simplu a fost mai larg răspîndit decît astăzi.

Alături de prezentul indicativului, de mai mult ca perfect şi de perfectul compus, formele de viitor dau şi ele dialectului o înfăţişare caracteristică. Astfel alături de viitorul cu *voi*: (*v*)*oi cînta*, (*v*)*ei*, *ăi cînta* etc., apare viitorul cu auxiliarul invariabil *o* + conjunctivul: *o să fac*, *o să faci*, *o să facă* etc. şi cel cu *avea*, urmat de conjunctiv: *am să fac*, *ai să faci* etc. Se întrebuinţează însă în primul rînd viitorul cu *voi*: (*v*)*oi face*, (*v*)*ei*, *ăi face*, (*v*)*om face*, (*v*)*eţi*, *ăţi face*. În paradigma auxiliarului, persoana a III-a (singular şi plural) *o face*, a fost introdusă din altă serie de viitor printr-o contaminare, datorită omonimiei care ar fi dat naştere construcţiei de tipul (*el*, *ei*) *o face* la toate verbele tranzitive de conjugarea a III-a. Astfel, *o bate*, *o cere*, *o face*, *o trece* etc. se pot confunda cu indicativul prezent construit cu pronumele personal acuzativ, *o*. Verbele de conjugarea a II-a au acelaşi defect, forma în discuţie seamănă prea mult cu imperfectul tranzitivelor construite cu pronumele personal feminin în acuzativ: *o bea*, *o vedea*, *o plăcea* etc. De aceea, viitorul cu auxiliarul *o* la persoana a III-a singular şi plural s-a menţinut mai ales la verbele neregulate, unde confuzia nu putea să apară, de exemplu: *o fi*, *o sta*, *o da* etc. Se aude însă şi *o zice*, *o face* etc., dar din ce în ce mai rar.

Originea auxiliarului *o*, formă unică întrebuinţată la viitor, rămîne încă neclară dacă pornim numai de la fonetica istorică. Nici *a* de la auxiliarul *avea*, nici *a* provenit din *va* nu trece în mod regulat la *o*. Foarte probabil că în paradigma *o să fac*, *o să faci* etc., *o* reprezintă auxiliarul *avea*, provenit de la viitorul alcătuit cu *avea* + infinitivul. La început, am avut (*el*) *a* + *face* etc. alături de formele construite cu auxiliarul *voi*, care pierde pe *v* prin afereză, deci: *oi face*, *ei*(*ăi*), *a face*, *om face*, *eţi*, (*ăţi*) *face*, *a face*. *A face* a fost integrat în sistemul de formare a viitorului cu *voi*, schimbîndu-se în *o face*, fiindcă persoana I avea forme cu *o* de la auxiliar. Prin urmare, *o* din (*el*, *ei*) *o face* a rezultat din auxiliarul *avea*, care trebuie să fi fost mai răspîndit la viitorul indicativului, căci numai aşa se explică *am să fac*, *ai să faci* etc. din Muntenia.

---

[1] A. Graur, *Une nouvelle marque de pluriel dans la flexion verbale roumaine*, BL, III (1935), p. 178—182.

Dialectul muntean a păstrat formele neregulate ale verbelor *da* și *sta*, care au reduplicare la perfectul simplu, la imperfect și mai mult ca perfect: *dădui, stătui*; *dădeam* (*dedeam*), *stăteam* (*steteam*), *dădusem* (*stătusem*), *dedesem* (*stetesem*).

Un fenomen fonetic obișnuit la verbele terminate în *d, t* și *n* este iotacizarea (vezi Anexa I); (*eu*) *auz, văz, rămîi, spui, țiu, simț* etc. În aceste exemple, iotacizarea se explică prin evoluția normală a consoanelor *d, t* și *n*: *audio* > *auz, video* > *văz*, (*re*)*maneo* > *rămîi, exponeo* > *spui, teneo* > *țiu, sentio* > *simț*. În *crez* (< *credo*), *rîz* (<*rido*), *tunz* (< *tondo*), *vînz* (< *vendo*), *z* nu rezultă dintr-o iotacizare, ci este analogic.

Adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția sînt mai puțin interesante în acest capitol. Afară de formele adverbiale întărite prin particula *-lea*: *acilea, acolea*, prin *ș + ea*: *aicișea, icișea*, ar fi de notat plasarea din ce în ce mai des a adverbului *mai* înaintea pronumelor reflexive sau personale la verbele construite cu astfel de pronume. De exemplu, în loc de *nu te mai lăuda, nu mai te lăuda*; în loc de (*nu*) *se mai poate*, (*nu*) *mai se poate* etc. Cauza pare a fi dorința vorbitorilor de a deosebi cît mai precis forma verbală, considerată o unitate.

Interjecții ca *aoleu, aolică* și altele, specifice dialectului, privesc lexicul, nu structura gramaticală.

Structura gramaticală a dialectului muntean se caracterizează printr-un număr de particularități privind numele și verbul, dintre care subliniem, ca încheiere, extinderea pluralului în *-i* la substantivele feminine, formele analogice apărute la pronumele și adjectivele demonstrative, preferința dialectului pentru conjugarea I și tendința de unificare a formelor verbale.

LEXICUL

În comparație cu restul dialectelor limbii romîne, dialectul muntean are un număr mai mare de cuvinte de origine bulgară, turcă și romanică occidentală. Cuvintele de origine bulgară se datoresc contactului mai strîns dintre vorbitorii acestui dialect și vorbitorii limbii bulgare; elementele turcești se explică prin modul general în care s-au desfășurat relațiile dintre romîni și turci, în sfîrșit, numărul mai mare de cuvinte străine de origine recentă se explică prin aceea că pe teritoriul pe care se vorbește acest dialect se află capitala țării, centrul din care se răspîndesc majoritatea cuvintelor recent împrumutate.

DIALECTUL MOLDOVEAN

Dialectul moldovean se vorbește în partea de nord-est a țării, în regiunile Iași, Suceava, Bacău, în Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară, în jumătatea de răsărit a regiunii Cluj și în jumătatea de nord a regiunii Galați. Către apus, el se mărginește cu dialectul crișean, către sud cu dialectul muntean, iar către nord cu graiul maramureșean, care ține, de fapt, de dialectul crișean. (Vezi *dialectul crișean.*)

În partea de sud, dialectul moldovean se desparte de dialectul muntean printr-o zonă largă de tranziție, iar în partea de apus, o zonă de tranziție, de asemenea foarte largă, îl desparte de dialectul crișean.

Partea centrală, regiunile Iași, Bacău și Suceava, conține caracteristicile fundamentale ale dialectului.

Fig. 12. Harta dialectului moldovean, cu principalele zone de tranziţie.

FONETICA

Vocalismul. Sistemul vocalic al dialectului moldovean este mai bogat decît cel muntean, căci seria vocalelor anterioare e formată dintr-o gamă variată de *e*, de diferite nuanţe, de la *e* deschis şi foarte deschis, pînă la *i*. După notarea utilizată în ALR, dialectul moldovean are doi *e* deschişi, doi *e* închişi şi un *i* deschis, ceea ce reprezintă, nemaisocotind pe *e* mediu general, patru tipuri de *e*. Pentru a simplifica expunerea, vom considera că cele două feluri de *e* deschis şi cele două feluri de *e* închis alcătuiesc cîte o singură unitate. Ajungem astfel numai la trei tipuri de *e* şi la două tipuri de *i*.

În seria centrală, dialectul moldovean are o vocală în plus, pe *â*, sunet intermediar între *ă* şi *î*.

Vocalele moldoveneşti se dispun tot într-un triunghi cu următoarea înfăţişare:

```
i
 \
  ị         î
   \        |
    ẹ       â        u
     \      |       /
      e     ă     o
       \    |    /
        ę   |   /
         \  |  /
            a
```

În seria vocalelor anterioare palatale intră ę, e, ẹ, ḙ și i. Prima dintre aceste vocale (ę) reprezintă un e foarte apropiat de a, provenind din diftongul ea, în special în poziție finală. Al doilea e este vocala medie în toate celelalte dialecte romînești. Între ẹ și ḙ, deosebirea de apertură este foarte mică, astfel că putem considera pe ẹ ca un ḙ foarte deschis sau pe ḙ ca un ẹ foarte închis.

Seria vocalelor posterioare nu prezintă deosebiri față de situația lor în dialectul muntean.

În seria vocalelor centrale, dialectul moldovean are un â, vocală centrală, intermediară între î și ă, care apare mai ales la sfîrșitul cuvintelor, acolo unde în dialectul muntean și în limba literară se găsește un ă.

După cît se vede din prezentarea generală a sistemului vocalic moldovenesc, el manifestă o tendință de închidere a vocalelor anterioare mult mai puternică decît dialectul muntean. Chiar ę reprezintă aceeași tendință, căci în diftongul ea din care provine ę, calitatea de vocală deschisă o are a. Diftongul ea, trecînd în ę, a pierdut o parte din elementul său cel mai deschis, a, care a fost atras și înglobat în elementul mai închis, e.

Tendința de închidere a vocalelor din seria anterioară este în strînsă legătură cu accentul, căci închiderea nu se produce decît la vocalele care se găsesc după sau înaintea accentului, de ex.:

e > ẹ sau ḙ: după accent:
merźḙ, creșṭḙ, fusṭḙ, śúboṭḙ, scurźerḙ, undḙ, minṭḙ, șăpṭḙ, iesṭḙ, liniștḙ, nimḙni, soarḙ

e > ẹ sau ḙ: înainte de accent:
fḙmee, fḙmei, dḙźugâ, dḙschizâ, dḙsfacâ, vḙnit, oamḙni, vḙde etc.

e > ẹ sau ḙ: în cuvinte-unelte care nu au accent:
dḙ, pḙ, sḙ (se), *sprḙ* etc. și în compusele lor: *dḙ-aseḙa, dḙ-asupra dḙ-cît, dḙ la, dḙ pḙ*, sau, la fel: *pḙsṭḙ, pḙntru, dḙspre* etc.

Numai diftongul ea se schimbă în ę, deși accentul cade pe a: *beá > bę, vedeá > vidę* etc.

Tot o închidere reprezintă și trecerea lui ă din seria centrală în â la sfîrșitul cuvîntului: *două, bogatâ, sâ* (să), *pleacâ, casâ, bagâ, iacâ, intrâ, varsâ, adusâsâ, câ* (că), *toatâ, dacâ, sâ facâ, sâ-ḙ spui, pânâ az, dragâ, ascultâ, și sâ hii?* *nu-i iera ńilâ* etc. (Vezi Anexa II, p. 216 ș.u.)

Singura excepție care, de altminteri, a și dat naștere la discuții e trecerea lui ă la a, înainte și chiar după accent, în cuvinte ca: *nacaz(u), ṭaranii, suparat, dascal, balae, lasat, barbat; batrîn, maslină, casuță, facut, gasît* etc.[1] Cazurile ă...á > a...a se datoresc asimilării. Vocala a accentuată din silaba următoare atrage pe ă. Fenomenul nu există însă în *bătrîn, măslină* etc. căci aici în silaba de după ă nu avem un a accentuat. Unii cercetători pun această transformare din urmă pe seama unei influențe străine[2]. După S. Pușcariu (DR, II, 66–67), ă > a din cauza influenței asimilatoare a unui a accentuat, apoi formula ă...á > a...a s-a extins și s-a generalizat ideea că orice ă protonic trebuie să se transforme în a și astfel *săcúre > sacúre, bătrîn > batrîn* etc. Iorgu

---

[1] Trecerea lui ă...á > a...a și a lui ă > a se întîlnește și în Banat, nordul Olteniei, Crișana și, sporadic, în Muntenia (DR, II, p. 66).
[2] Vezi discuția la Al. Graur, SCL, IX (1958), p. 309 și urm.

Iordan [1] și Al. Graur [2] fac deosebire între cele două situații, considerînd că *ă* care devine *a* cînd este urmat de o vocală accentuată în silaba următoare reprezintă rezultatul unui proces fundamental diferit de *ă* care devine *a* sub influența unui *a* accentuat din silaba următoare. Iorgu Iordan crede că în cazurile în care asimilația nu s-a produs, *ă* a devenit *a* din cauza unei influențe străine.

Schița sistemului vocalic moldovenesc arată că triunghiul vocalic al acestui dialect este mai puțin stabil decît triunghiul vocalic din dialectul muntean. Într-adevăr, tendința mai accentuată de închidere a vocalei *e*, transformarea diftongului *ea* în *ę*, prezența unei vocale intermediare între *î* și *ă*, transformarea lui *ă* în anumite condiții în *a*, precum și alternarea fonetică *ă*/*î* (*pănă—pînă*, *întăi*, *apîi* etc.), toate acestea ne dau dreptul să caracterizăm vocalismul moldovenesc ca un sistem vocalic cu mare mobilitate în seria anterioară și centrală.

Cauza acestei mobilități pare a fi accentul, căci, după cum am văzut, afară de *ea* de la sfîrșitul cuvîntului, toate celelalte modificări vocalice sînt legate de accent. Se poate ca în acest dialect să avem a face cu un accent mai puternic decît în dialectul muntean [3] sau decît în celelalte.

În concluzie, sistemul vocalic al dialectului moldovean se caracterizează prin:

1. Serie anterioară și centrală bogată.
2. Mobilitate mare în seria vocalelor anterioare și centrale.
3. Tendință generală de închidere a vocalelor din seria anterioară.
4. Rolul mai activ al accentului în modificările de tipul celor descrise mai sus.

Consonantismul. Consoanele palatalizate sînt bine reprezentate, căci există în mod foarte clar o serie de consoane dure și una de consoane palatalizate. Diferența dintre ele e mult mai bine marcată decît în Muntenia. Între dialectul muntean și dialectul moldovean s-a stabilit deci o diferențiere importantă după felul cum se comportă din punctul de vedere al palatalizării. Dialectul muntean a palatalizat pe *ș*, *j*, *ț* și pe *c* și *g*, permite palatalizarea lui *n* și a labialelor fricative *f* și *v*, dar nu și-a format două serii bine marcate de consoane, dure și palatalizate.

Dialectul moldovean are următoarele consoane totdeauna dure: *s-z*, *ș-j*, *ț-ḑ* și următoarele perechi dure-palatalizate: *p-k'*, *b-ǵ*, *f-k'*, *v-y*, *m-ń*. Consoanele dure nu tolerează după ele vocale anterioare, modificîndu-le în corespondentele lor din seria centrală. Astfel *e* și *i* devin *ă* și *î*, iar *ea* se schimbă în *a* după:

s: *sară* (seară), *săserat* (secerat), *sîngur* (singur), *Sîretiului* (Siretului), *gătisâm* (gătisem), *găsască* (găsească).
z: *zamă* (zeamă), *zîli* (zile), *o zîs* (o zis), *păzît* (păzit), *mozîcanț* (muzicanți) etc.
ș: *șădę(a)* (ședea), *șî* (și), *rășînă* (rășină), *cartușîle* (cartușele) etc.
j: *jăg* (jeg), *jîlavă* (jilavă), *prăjîni* (prăjini), *rogojînă* (rogojină) etc.
ț: *împărțăsc* (împart, împărțesc), *țîpa* (țipa), *țîni* (ține), *puțînă* (puține), *cuțît* (cuțit) etc.
ḑ: *ḑiua* (ziua), *frunḑă* (frunze), *arḑînd* (arzînd) etc.

[1] Vezi articolul din « Revista filologică », I (1927), p. 117 și urm.
[2] *Op. cit.*, p. 309 și urm.
[3] I. Pătruț, în « Romanoslavica », I, p. 36.

Perechile dure-palatalizate din seria labialelor trebuie puse în legătură cu fenomenul palatalizării labialelor. În cea mai mare parte a regiunilor în care se vorbeşte dialectul moldovean se observă că, ori de cîte ori după labiale urmează un *e* sau un *i* care pot dezvolta un *y* (iot), ele sînt atrase de acest iot şi se transformă în consoane cu articulaţie din ce în ce mai îndepărtată de cea originară, trecînd printr-o serie de faze care se întîlnesc simultan pe teritoriul dialectului, deşi reprezintă momente deosebite de evoluţie a palatalizării [1]. Labiala *p*, de exemplu, apare ca *p-ph'-pk'-pt'-k'-t'-ĉ-pĉ*, aşadar: *piept, ph'ept, pk'iept, pt'iept, k'ept, t'ept, ĉept, pĉept.* Uneori, în vorbirea aceleiaşi persoane formele se amestecă. În ALRT. II 217, de exemplu, un informator spune: *Púnim ápâ la* f e r t^u^, [k] h' e r t^u^... *turnắm ápa* f i á r t ă [k] h' á r t ă *písti línă*... sau: *o adús* k' á t r ă, *o adús* k' e t r í ş... [Eu lucram] *la aşădát* pⁱe t r í ş... p i̯ é t r i *di hotár*... id. 202 sau: *kuli̯ềs la* v í i̯ i [k] ẑ i i̯ id. 198 etc.

Iată modificările principale ale labialelor în dialectul moldovean:

b → by : byvol, obyală, byni etc.
b → bǵ : bǵivol, obǵială, bǵini etc.
b → ǵ : ǵivol, oǵială, ǵini etc.
b → d' : d'ibol, od'ială, ald'ină etc.
b → bĝ : bĝivol, obĝială, bĝini etc.
b → ĝ : ĝivol, oĝială, ĝini etc.
p → py : pyept, pyele, lupy etc.
p → pk' : pk'ept, pk'ele, lupk' etc.
p → k' : k'ept, k'ele, luk' etc.
p → t' : t'ept, t'ele etc.
p → pt' : pt'ept, pt'ele, copt'il etc.
p → pĉ : pĉept, pĉiĉor (pĉiŝor), pĉele etc.
p → ĉ : ĉept, ĉiĉor (ĉiŝor), ĉele etc.
f → fh' : fh'in, fh'ier, fh'ierbe etc.
f → h' : h'in, h'er, h'erbe etc.
f → k' : k'in, k'er, k'erbe etc.
f → ĉ : ĉin, ĉer, ĉerbe etc. [2]
f → ŝ : ŝin, ŝer, ŝi̯erbe etc.
v → vy : vyer, vyţăl etc.
v → vǵ : vǵier, vǵiţăl etc.
v → ǵ : ǵier (γ'ier), ǵiţăl (γ'iţăl) etc.
v → yi̯ : yi̯er, yi̯ţăl etc.
v → h' : h'er, h'iţăl etc.
v → i : iţăl etc.
v → zi : zier, ziţăl etc.
v → ĝ : ĝăr, ĝiţăl, etc. [3]
m → mń : mńercuri, mńi̯ercuri, mńel, mńeu etc.
m → ń : ńercuri, ńel, ńeu, ńiri̯asâ, ńilâ etc.

---

[1] Palatalizarea labialelor constă, după A l. R o s e t t i, ILR, IV, p. 85, în influenţa exercitată de *y* (iot) care, după expresia lui Lambrior, « degajează consoana palatală ».

[2] Transformarea labio-dentalei *f* în *ĉ* şi în *ŝ* nu este rezultatul normal al procesului de palatalizare, căci, după cum se vede, în *ĉ* şi *ŝ*, elementul palatal nu mai există ca ceva deosebit.

[3] Vezi nota de mai sus. Cele spuse despre *f* se potrivesc întru totul şi la *v*.

Din punctul de vedere al răspîndirii diverselor tipuri de labiale palatalizate, teritoriul dialectului moldovean se împarte în trei arii mari:

1. O arie care se întinde de la Huși, Bacău, Odorhei în sud pînă la vreo 50—60 de kilometri spre răsărit de București și pînă la granița spre Bulgaria, cuprinzînd și toată Dobrogea. Pe toată această suprafață, labialele *f* și *v* au trecut la *h'* și *ǵ* în foarte multe cuvinte.

2. A doua arie se întinde în partea de nord a Moldovei și în partea de răsărit a Ardealului de la o linie care unește Dejul, Clujul, Turda și se oprește la cîțiva kilometri mai la nord de Alba-Iulia. În această regiune, labialele *f* și *v* se prezintă în stadiul *ŝ* și *ẑ*.

3. A treia arie e o regiune în formă de triunghi cu baza spre Ardeal. Vîrful triunghiului e la 50—60 de kilometri în dreptul Romanului, spre apus de acest oraș. Labialele *b* și *p* sînt aici în stadiul *ĝ*, *bĝ* și *ĉ*, *pĉ*.

În partea de nord a Moldovei și în special în triunghiul descris mai înainte, se constată și o tendință de palatalizare a dentalelor *d* și *t*, dar foarte slabă în Moldova propriu-zisă și ceva mai pronunțată în triunghiul ardelenesc amintit. De exemplu: *s-o t'erminát d̦íu̯a* ALRT II 210 (Pipirig), *cári-mplⁱetⁱéști* ALRT II 218 (Furceni-Galați), *cîn tⁱé păli̯eștⁱĕ um‿bⁱetⁱeșug* ALRT 11 216 (Mihăileni—Reg. Mureș-Autonomă Maghiară), *o prindẹá î zidⁱü* ALRT 11 219 (Furceni-Galați), *d'in d̦îu̯a d'i Fⁱu̯óca . . . d'i Flor'i . . . di flⁱu̯órile ŝélea . . . sâ pu̯ále* ALRT II 211 (Pipirig).

Uneori și *l* e puțin palatalizat: *feli, păliestie, împlietiestie* (vezi mai sus).

Caracteristicele consonantismului moldovenesc sînt așadar:

1. Opoziția netă dintre dure și palatalizate în seria continuelor *ș*, *j*, *s*, *z*, *ț*, *d̦*.
2. Tendința permanentă și activă de palatalizare a consoanelor labiale.
3. Ușoara palatalizare a dentalelor *d* și *t* îndeosebi în zona de încrucișare cu dialectul crișean.

MORFOLOGIA ȘI SINTAXA

Numele. *Pluralul* este cel obișnuit. Diferențe mai importante față de limba literară apar în funcție de caracterul dur sau palatalizat al consoanelor dinaintea desinenței de plural. Cînd, de exemplu, desinența *e* este precedată de o consoană dură, ea devine *â*, și astfel substantive ca *frundâ, fașâ, casâ, rață, căkiță* (căpiță) arată la fel la singular și la plural: *frundâ, fașâ* etc. Opoziția dintre singular și plural slăbește, căci pluralul unui masculin ca *țăruș* sau al unui feminin de tipul *căkiță* poate fi sau *țăruș, căkiț* sau *țărușâ, căkiță*.

Genitiv-dativul. Tot unor cauze fonetice se datorește și slăbirea opoziției dintre nominativ-acuzativ de o parte și genitiv-dativ de altă parte; de ex.: (stăpînul) *cásî* (Mircești, ALRT II 209), (temelia) *cⁱásî* (id.), (naintea) *ușî* (id., 197), unde *casî* și *ușî* sînt identice la genitiv și la nominativ-acuzativ.

Genitiv-dativul articulat al numelor proprii terminate în *-că*, *-gă* se deosebește de cel muntean, fiind: *Anicăi* sau *Anișii*, *maicăi* sau *maișii*, *Olgăi* [1].

---

[1] Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în « Ethnos », I, p. 91 și urm.

Fig. 13. Harta palatalizării labialelor.

Articolul genitival are o singură formă în dialectul moldovean, *a*, ca și în restul teritoriului dacoromîn, afară de Muntenia și Crișana. Originea acestui *a* este greu de lămurit, datorită, între altele, și faptului că în textele vechi romînești, scrise în secolul al XVI-lea în Moldova, apar formele *al, a, ai, ale*. Pornind de la această stare de fapt, s-a considerat că *a* invariabil este o consecință a reducerii treptate și foarte vechi a celorlalte forme. I. A. Candrea și O. Densusianu (*Dicționarul etimologic al limbii romîne*) susțineau însă că *a* reprezintă, într-un fel sau altul, prepoziția *ad* din latină. Al. Rosetti (LR XIII-XVI, p. 136) propune să se ia ca punct de plecare textele din secolul la XVI-lea și nu admite posibilitatea ca forma invariabilă a articolului moldovenesc să fie mai veche de secolul al XVI-lea. În sfîrșit, G. D. Poerck și L. Mourin, într-un studiu mai nou [1], socotesc că prepoziția *ad*, devenită *a* în romînește, s-a confundat cu articolul din cauza omonimiei.

Nici una dintre soluțiile propuse nu este însă satisfăcătoare. Problema lui *a* invariabil moldovenesc va trebui reluată, ținînd seama pe de o parte de textele vechi, pe de altă parte de datele mai noi oferite de atlasele lingvistice romînești.

[1] *Réflexions sur les prépositions* in *et* ad, « Vox Romania », XIII (1954), nr. 2, p. 266 și urm.

Pronumele. Pronumele şi adjectivele demonstrative *acesta* şi *acela* au, în Moldova, formele *aista, aiştia, aiestea, ista, iştia, iestea* şi *aŝelea, aŝela, aŝeia, aselea, ŝela, ŝeia, ŝelea*. Compusele lor, *aistălalt, istălalt, aŝelalalt* etc. nu ridică nici o problemă, dacă ţinem seama de disimilarea obişnuită a lui *l* în *n*: *aistălant*.

Verbul. Dialectul moldovean are aceleaşi conjugări ca şi limba literară, dar verbele noi se încadrează de obicei în conjugarea a IV-a, nu într-a I, cum se întîmplă în Muntenia (v. p. 80). Afară de aceasta, conjugarea a II-a şi a III-a sînt ceva mai stabile.

Una dintre principalele caracteristici ale sistemului verbal moldovenesc este absenţa perfectului simplu, care nu este cunoscut în această parte a ţării decît ca formă cărturărească. Hărţile perfectului simplu arată că dialectul moldovean e ocolit de izoglosele tuturor verbelor folosite la perfectul simplu în alte regiuni [1].

Perfectul compus prezintă forme deosebite ale auxiliarului la persoana a III-a singular *(el) o ḑîs* şi a III-a plural *(ei) o* şi *or ḑîs*.

Auxiliarul *o* nu poate fi totuna cu auxiliarul *a* din *avea*, pentru că *a* nu se transformă niciodată în *o* pe cale normală în limba romînă, şi, cu toate că persoana I este *am dzîs*, a II-a: *ai dzîs*, *o* din *o ḑîs* provine aproape sigur din alt auxiliar, poate din *vrea*, cum pare a indica pluralul *or*, în care se recunoaşte uşor un *(v)or*. Trecerea lui *vor* de la viitor, singurul timp unde e justificat, la perfectul compus s-ar explica prin intermediul viitorului anterior (*vor fi zis*) care este, de fapt, un trecut, cum arată şi înlocuirea lui curentă în vorbirea populară prin perfectul compus. Perfectul compus construit cu auxiliarul *avea* şi viitorul anterior construit cu auxiliarul *vrea* s-au încrucişat şi rezultatul a fost mai întîi utilizarea lui *or* la persoana a III-a plural a perfectului compus, căci, la această persoană, perfectul compus fiind mai puţin folosit faţă de celelalte, persoana a III-a constituia un punct slab, în care se putea produce mai repede inovaţia. Mai tîrziu, considerîndu-se că *r* este marcă a pluralului, acest *or*, transformat în *o*, a fost introdus şi la singular. Procesul a fost uşurat de existenţa unor forme similare la viitor, unde *va* e singular, iar *vor*, plural, ceea ce a făcut pe vorbitori să creeze, după simetria de la viitor, (el) *va*/(ei) *vor*, aceeaşi simetrie la perfectul compus: (el) *o*/(ei) *or*, luîndu-se ca punct de plecare persoana a III-a plural [2].

Viitorul. Ca şi în dialectul muntean, în Moldova se întrebuinţează două forme de viitor, una cu *voi* + infinitivul şi cealaltă cu *avea* + conjunctivul: *(v)oi spune*. . ., *am să spun*. . . Persoana a III-a singular *(v)a spune* apare mai ales, ca *a spune*. La a doua formă, tot persoana a III-a singular atrage atenţia. Ea este sau *are să spuie* sau *a să spuie*. În mod evident, *a să spuie* este mai nou, căci altfel nu s-ar explica reducerea lui *are* la *a*, reducere apărută prin analogie cu persoana a III-a singular de la celelalte forme verbale compuse. În această parte a dialectului, auxiliarul viitorului a devenit invariabil ca şi *o* din dialectul muntean şi ca auxiliarul *să fi* din forma literară a conjunctivului perfect: *să fi făcut* (*eu, tu, el* etc.).

Participiul verbelor de conjugarea I de tipul *încuia, mîngîia, speria, tăia* etc. se termină în *-el*: *încuiel, mîngîiel, spăriel, tăiel*. Faptul este mai mult de

---

[1] Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromîn*, în «Omagiu lui Iorgu Iordan», Bucureşti, 1958, p. 317—324.

[2] Cf. Iorgu Iordan, LRA, p. 145.

ordin fonetic, fiind vorba de o modificare determinată de *i* din radicalul verbelor amintite. El apare şi la substantivele cu aceeaşi structură fonetică, de exemplu, *băiat* devine *băiet*.

LEXICUL

Pe lîngă cuvintele considerate specifice (vezi p. 72—73) dialectul moldovean are în vocabularul său o serie de cuvinte care nu apar în limba literară sau în limba comună. Ele provin din surse locale (influenţe ucrainene şi maghiare mai puternice decît în restul teritoriului dacoromîn) ori sînt vechi şi s-au păstrat ceva mai bine în această parte a ţării.

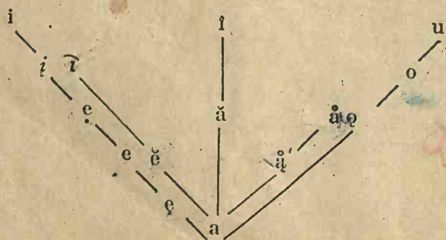
DIALECTUL BĂNĂŢEAN

În R.P.R., dialectul bănăţean se vorbeşte în sud-vestul ţării, în regiunea Banat şi în mare parte din sud-vestul regiunii Hunedoara. Către răsărit, el se învecineşte cu dialectul muntean printr-o zonă de trecere care se întinde în estul regiunii Banat şi, mai ales, în vestul regiunii Oltenia. Către nord, el se învecineşte cu dialectul crişean. Dialectul bănăţean se vorbeşte aşadar pe toată întinderea de la sud-vest de Mureş pînă la munţii care despart Banatul de Oltenia.

FONETICA

V o c a l i s m u l. Sistemul vocalic bănăţean e bogat şi echilibrat. Pe lîngă *e* mediu general, seria vocalelor anterioare conţine un *ĕ*, vocală medie cu nuanţă anterioară, care se plasează între *e* şi *ă*. În seria centrală apare *ȋ*, sunet intermediar între *î* şi *i*, iar în seria posterioară, labială, un *å* care corespunde lui *a* accentuat din celelalte dialecte şi un *ą̊* care corespunde lui *ă* sau *a* neaccentuat din celelalte dialecte. Aceste două vocale labiale au la bază pe *a*. În seria posterioară intră şi *ǫ* (*o* deschis), intermediar între *o* şi *a*.

Triunghiul vocalic al dialectului bănăţean se deosebeşte de celelalte triunghiuri vocalice printr-o deplasare mai puternică a lui *e* şi *i* spre seria anterioară. Luînd în consideraţie caracterul lui *å* şi *ą̊* care ţin de seria posterioară prin elementul lor labial, dar se apropie şi de seria centrală, avînd la bază un *a*, aceste două vocale ar trebui considerate vocale medio-posterioare. Triunghiul vocalic bănăţean are deci înfăţişarea următoare:

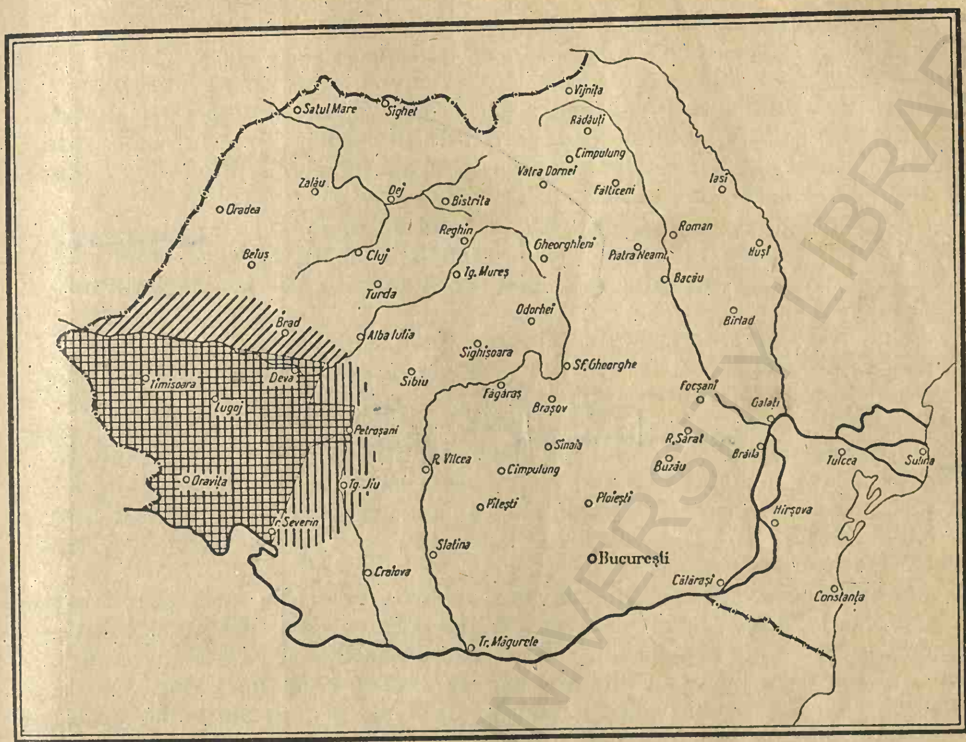

Fig. 14. Harta dialectului bănățean, cu principalele zone de tranziție.

Vocala *ĕ* din seria anterioară apare mai des la finală: *cárćĕ* (carte) ALRT II 2, *vićĕ* (vite) id. 3, *trážĕ* (trage) id. 17 etc., iar *ę* în interiorul cuvintelor, înaintea unei silabe care conține un *e*: *ięl'e* (ele) ALRT II 2, *spięl'e* (spele) id. 30; *ǫ* apare în aproximativ aceleași condiții: *muǫrie* (moare) ALRT II 18, *fluǫre* (floare) id. 1, *slobuǫde* (sloboade) id. 2, *pišuǫril'i* (picioarele) id. 1. Acesta din urmă poate fi întîlnit și în locul lui *a*, cînd *a* e atras de un *o* dinaintea lui: *o-ǫprinde* (o aprinde) id. 2. Unii dialectologi notează acest *ǫ* prin *ǫa* și prin *ǫ*, dar în ultimul caz numai cînd vocala *a* a diftongului nu se mai aude distinct.

Vocala *ı̂* din seria centrală apare rar în cuvinte ca *rîu*.

Cei doi *a* labiali: *ą* (notat adesea și *a̧*) și *å* se folosesc acolo unde în dialectele celelalte avem *a* accentuat ca în: *sfådă* BL V 178, *fåtă* id. 184, *gruåpă* ALRT II 32, *guålă* id. 32, *tuåmnă* id. 34; și, uneori, în loc de *ă* din celelalte dialecte: *nanașu* GS VII 168, *mãritat* (măritat) BL V 177, (am) *trąit* id. 183, *sąmînța* id., *învațat* GȚH 155, *są ådă pą pišioare* id. 157 etc.

Labializarea vocalei *a* și a lui *ă* în *ą* și *å* face ca seria vocalelor posterioare labiale să fie mai bine reprezentată și să echilibreze seria anterioară.

Tendința de închidere a lui *e* la *i* se constată și în sistemul vocalic bănățean, de ex.: *cărcį* «carte» ALRT II 27, (fata) *carį* «care» id. 27, *crušį* «cruce» id. 26, *limpįdîm* id. 28, *višin* «vecin» BL V 181, *omįnáscă* ALRT II 23, *lápćili* «laptele», *șărpili* «șarpele». Ea nu atinge însă intensitatea celei observate în dialectul moldovean, fiind mai aproape de ceea ce se întîmplă în această privință cu vocalismul muntean.

Diftongii *au, eu* şi chiar *u* intervocalic şi iniţial devin *av, aw, ab, ap*: *caut* → *capt*, *laud* → *labd*, *laută* → *lawtă*, *cheutoare* → *cheptoare*, *lua* → *luva*, *luat* → *luvat*, *te uo lua* → *ći vo luva*. E. Petrovici le consideră false regresiuni, reveniri de la forma cu *u* care putea să pară slavă, la cea cu *v*, (DR VIII 181), căci *Pavel*, de exemplu, sună *Pau̯u* prin influenţă sîrbă. S-a putut uşor crede că, după cum în *Pavel* lui *v* îi corespunde *u̯*, în graiul populaţiilor slave, lui *caut* ar trebui să-i corespundă *cawt, cavt, capt* etc.

Alt fapt demn de reţinut pentru dialectul bănăţean este nazalizarea mai sensibilă a vocalelor urmate de *n*: *î̃ źos* ALRT II 31, *l-ẵ luvat* «l-am luat» ALRT II 1. Ea nu este însă atît de avansată ca în dialectul crişean (vezi p. 99).

Consonantismul. Şi dialectul bănăţean tinde să palatalizeze consoanele, dar pe cînd în dialectul moldovean procesul de palatalizare atinge în primul rînd labialele, iar în Muntenia siflantele *s, z,* şuierătoarele *ş, j* şi pe *c, g*, în Banat, sînt palatalizate dentalele *d, t, n,* lichidele *l, r* şi fricativele alveolo-palatale *ś, ź*. Ultimele seamănă bine cu *ś* şi *ź* moldoveneşti, însă au articulaţie anterioară, pe cînd *ś* şi *ź* din Moldova sînt puţin posterioare. Prin urmare, în graiurile bănăţene, seria consoanelor înmuiate cuprinde mai multe unităţi şi anume: *d — d' — đ (dź); t — t' — ć (tś); l — l'; r — ŕ; ĉ — ś; ĝ — ź; n — ń*, fără a socoti fazele intermediare.

Rezultă de aici că în categoria consoanelor nepalatale (dure) rămîn *s, z, ţ, d, ş, j, c, g, m, f, v, b, p*; *m* se poate însă palataliza uneori, devenind *mń*. Găsim aşadar, între vocale şi consoane, o corelaţie de acelaşi gen ca în dialectul moldovean, dar care apare în alte situaţii. În acelaşi timp însă, datorită valorii mijlocii a închiderii vocalelor din seria anterioară, în dialectul bănăţean găsim o situaţie asemănătoare cu aceea din dialectul muntean, îndeosebi în cazul labialelor.

Palatalizarea dentalelor nu formează o arie compactă în acest dialect. Alături de *d* → *đ* (*dź*) şi de *t* → *ć* (*tś*) apar *d', t'* şi chiar *d, t* dure, astfel:

d → đ (dź): *adźevărat* (Fărcădźinu-dźe-sus) GŢH 91, *prinđe, đeđám* (Ghilad, reg. Banat) ALRT II 31, *unđe-i* (Vălcani, reg. Banat) id. 33, o lumină *đe* sară (Pecinişca, reg. Banat) id. 2, *đintă* «dintre» (Glimboca, reg. Banat) id. 21, *đi la* (Pecinişca) id. 1.

d → d': cu mńiile *d'e oi̯* (Petrila, reg. Hunedoara) GŢH 209.

d → d: (mă) *dăspárt dă* (cătă ia) (Vălcani) ALRT II 35, *dî* pă yey (Putna-Bozovici) BL V 178, *dî la* (Ghilad) ALRT II 29, *dîn* id. 30.

t → *ć* (*tś*): *baćĕ* «bate» (Glimboca) ALRT II 18, *cîć*-un cap «cîti-un cap» (Pecinişca) id. 2, *lápće* «lapte» (Glimboca) id. 16, *iúće* «iute» (Ghilad) id. 30, *moartśe* «moarte» (Clopotiva) GS VII 168, *socoćála* «socoteala» (Pecinişca) ALRT II 1.

t → t': *t'inără* (Borlovenii Vechi) BL V 177, popa *ţi̯eu* (Ghilad) ALRT II 29.

Uneori, în acelaşi cuvînt sau într-o succesiune de cuvinte, se văd două grade de palatalizare: *dînaînće* (cu *d* păstrat şi *t* asibilat (Ghilad) ALRT II 31), *dăşkiđe* (primul *d* păstrat, al doilea trecut la *đ* (Vălcani) id. 33), dă *ć-i̯* púrta ... *bińe* «de te vei purta bine» (Ghilad) id. 30 etc.

E vorba aici de contaminări care rezultă din întîlnirea dentalelor *d* şi *t* palatalizate în grade diferite cu dentalele nepalatalizate.

În schimb, *n, l* şi, de cele mai multe ori, *r* se înmoaie: *bińe, ńagră, ńam* «neam», *ţina* «ţinea»; *al'es, cl'isă, cul'ez* «culegi,» *fl'acară, găl'ală, ogl'indă*,

val'a «valea», *val'ie* etc.; (*n*-)*arie*, *criască*, *criĕpat*, *ieria*, *marie*, *săcuria* etc. Gradul lor de palatalizare fiind foarte înaintat, *i* a fost încorporat în consoană [1].

Vibranta *r* este deseori înmuiată, dar, spre deosebire de *l* și *n*, are și caracter dur în unele graiuri bănățene, de ex. *rău* alături de *rieu*, *ris* alături de *rîs* etc. Vorbitorii dialectului au observat ei înșiși acest lucru și îl spun. (Vezi textul nr. 146 unde se deosebește vorbirea din Pietroasa de cea din Lăpuj.)

Consoanele *c* și *g* au fost înmuiate în *sk'intey*, *ģindesk* BL III 140.

După cum era de așteptat, consoanele dure sînt urmate de vocale din seria centrală:

s: *bosîióc* ALRT II 29, *săc* «sec» id. 1, *săcúria* id. 24, *sara* BL III 153, (le) *pîsază* (Clopotiva) GS VII 177, *o găsît* ALRT 30;
z: *muzîcă* id. 20, *buzăle* BL III 152;
ḑ: *ḑîc* ALRT II 28, *ḑîśe* id. 19, *o uḑ* «o uzi» id. 1;
ț: *țava* id. 1, *cuțîtu* id. 19, *multsîme* BL V 187;
ș: *șî* ALRT II 2, *gúșă* id. 23;
j: *cuójă* id. 3, *cojîță* id. 3, 19.

Caracterul dur al unor consoane, în special al lui *s* și *r* se manifestă și după un grup consonantic: *drágoștă* (dragoste) id. 29, *ieștă* AAF III 107, *trăbă* ALRT II 29, *pră* (pe) id. 28.

Labialele sînt urmate în unele părți, la Bănia, Lăpuj, Meria, de *e*, în loc de *ă*: *beșikă* (bășică), *per*, *peros*, *kapel*, *kurpen*, *peduke*, *lepeda*, *fela* (făta), *veduv* (văduv), *ver* (văr), *ved* — *vezut* (văd — văzut), *adever*, *învelsa* (învăța), *melură*, *mesura* BL III 123; apare însă și *ă*: *bărbat*, *pădure*, *pășune*, *pămînt* etc. id. Forme asemănătoare, cu *ę*, au fost auzite la Secășeni: *bęrbát*, *pęr*, *pęrinți*, *fęnină* ALRT II 28, 27, 22.

G. Weigand explica aceste cazuri ca rezultat al influenței pluralului asupra singularului, Iosif Popovici credea că trebuie făcută legătura cu situațiile similare din aromînă, Al. Philippide vedea în *e* de mai sus diftongul *ea* redus la *e*. (Vezi discuția la D. Șandru, în BL, III, p. 124—126, unde se emite și ipoteza unei influențe străine care ar fi dat naștere la *e* după labiale.) Nici una dintre explicațiile acestea nu poate fi acceptată. Ar fi mai potrivit să considerăm că transformarea lui *ă* în *e* se datorește unui anumit fel de pronunțare a labialelor, căci alături de *viĕnit* (Ghilad) ALRT II 31, de *spięl'e* id. 30, de *miĕ* ALRT II 17, de *pi* (pe) id. 1, *pięscili* id. 1, apar și: *pă* id. 20, 35, 36 etc., *părieće* id. 1 și, mai ales, *m* dur ca dativ aton al lui *mie*: *m-o pus* (mi-o pus) id. 1, cf. 3, 30. Exemplele din urmă, la care s-ar putea adăuga și rarele cazuri de *m* > *mń*, arată că, în anumite părți ale teritoriului lingvistic bănățean, există un început de alterare a labialelor, dar procesul nu e nici unitar, nici avansat și vine în contradicție cu tendința opusă, pe care o avem în trecerea lui *e* la *ă* după *p* sau *b* în *pă*, *trăbă* etc. Din întîlnirea acestor două tratamente au luat naștere probabil formele cu *e*, care reprezintă o falsă regresiune acolo unde labialele nu au caracter atît de dur încît să determine trecerea lui *e* la *ă*.

---

[1] Al. Rosetti, *Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate*, SCL, VI (1955), p. 202.

Faptele enumerate ne dau dreptul să caracterizăm fonetismul bănăţean prin:

1. Sistem vocalic bogat, atît în seria anterioară cît şi în cea posterioară, aproape tot atît de echilibrat ca şi sistemul vocalic muntean, dar cu mai multe vocale decît acesta.

2. Tendinţa de închidere a vocalelor anterioare, mai slabă decît în dialectul moldovean, asemănătoare cu cea din dialectul muntean.

3. Labializarea lui *a* dă naştere la vocale medio-posterioare care sînt atrase în seria posterioară.

4. Tendinţa de palatalizare, înmuiere şi asibilare a unor consoane (dentale, lichide, *c, g*) şi crearea unei opoziţii consonantice între seria înmuiată şi cea dură, care cuprinde în primul rînd consoanele continue.

5. False regresiuni, în cazul labialelor urmate de *e*, în cazul diftongilor *au, eu* şi al semivocalei *u*, care duc la transformarea acesteia într-o consoană labială, *v, p, b*.

MORFOLOGIA ŞI SINTAXA

Numele. Pluralul. Datorită sistemului său fonetic, dialectul bănăţean formează pluralul substantivelor în *-i, -ĕ* (*-ă, -î*) şi consoană înmuiată, după caracterul consoanelor dinaintea desinenţei. Astfel: *ban—bań* (bani), *lumină—lumiń* (lumînare), *săptămînă—săptămîń*, *prost—proșć*, *frat*, *sănătoș*, dar şi *ani*, *supțiŕ* etc. Cînd apare articolul, reapare şi *i* după consoana înmuiată: *căpătîńil'i* «căpătîiele».

Femininele pot avea plural în *ĕ*: *viță — vićĕ*, *pual'ĕ*, în *i*: *fată — fieći* şi în *ă*: *buză(le)*, (nuouă) *luminuță*. Tot în *ă* se sfîrşesc, la plural, şi unele neutre: (două) *vasă*, *mață* «maţe», *brață* «braţe», *hotară(le)*; *casă* are pluralul în *i*: *căsi(le)*, dar şi *căș*.

Genitiv-dativul. Femininele terminate în consoane dure îşi modifică desinenţa de genitiv-dativ: (miĕḍu) *n*^{u}*ópțî* ALRT II 20, (stăpînu) *cășî* id. 18, (sfîrşitu) *vieți* AAF III 117. În felul acesta scade deosebirea dintre nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ.

Dativul înlocuit prin acuzativul cu *la* e frecvent: dă *la un copil* ALRT II 35, cf. 36, 27, traže... -n cap *la cal* AAF III 145, a dat *la nora* cari... id. 94.

De remarcat genitivul construit cu prepoziţia *dă*: *din mijloc dă casă*, *pră masă* (Şopotul Nou) AAF III 121.

Acuzativul. Uneori, verbele care în restul teritoriului dacoromîn se construiesc cu dativul, în Banat cer acuzativul cu prepoziţia *pe*: *mama poruńsise pe mińe* «mama mă chemase» BL III 171 şi *faśe slujbă pă yel în kasă* «îi face slujbă [mortului] în casă» id. 167.

Articolul. Procliticul *lu*, arareori *lui*, se întrebuinţează şi înaintea numelor comune pentru a indica genitiv-dativul: (la capu) *lu copil* ALRT II 27, (fata) *a lu vișin* BL V 181, (să-i fiịị) *lu fate* drag de lucru ALRT II 27, (în vîru) (vîrfu) *lui plop* AAF III 88, (poc! în capu) *lu moș* id. 89, (soţu) *lu Ana* id. 116, (tata) *lu mama* id. 139, *lu soacră-ta*, şi chiar: (capu) *lu ălui bećag* id. 117, (dă) *lu a bećagă* id. 141. Fenomenul trebuie pus în legătură cu necesitatea păstrării cît mai puţin modificată a numelui.

Formele articolului genitival-posesival şi ale celui adjectival sînt, ca şi în Muntenia: *al*: șărpil'i *al* máre ALRT II 2, un unki *al* nostru BL V 178, şî-l scăldă pr-*al* mic ALRT II 26, cucurúḍ d-*al* uscát id. 19 şi *hăl*: *hăl* mai mare

GȚH 156; *a*: múscă d-*a* mică ALRT II 2, *a* triil'a sară id. 27; *ai*: p-*ai* bătrîń id. 33, dă l-*ai* bătrîń id. 31, uŋ galben ... d-*ai* dă dóuădáś id. 26; *al'i*: flor tot d-*ál'i* frumuâsă id. 26.

Se întîlnesc, rar, și articole invariabile: *să-ț fie a dracului copilul tău* AAF III 101, *dă-m ińelu că-i a meu* id. 92.

Pronumele. La pronumele p e r s o n a l constatăm forma proclitică *m-* pentru dativ: *mie m-o murit frăcîli mieu* ALRT II 17, m-o *pus căpŭ-spináre* «mi-a pus capul în spinare» id. 1, *áltă náică* m-aŋ *găsit* «altă iubită mi-am găsit» id. 30. Caracteristica principală a acestui dativ constă în faptul că el apare înainte de vocală, căci formele cu *m* dur înainte de consoană sînt foarte răspîndite. Confuzia dintre *m'* și *m* are, probabil, o cauză fonetică (să se compare *ț* (ți) dur), deși s-ar putea să fie în legătură și cu anumite construcții ca cele analizate la acuzativ, în care, în locul dativului, se folosește acuzativul.

Notăm la posesive pe *noșt'* și *voșt'*, la care s-a produs disimilarea lui *r* și palatalizarea lui *t*.

Pronumele și adjectivele d e m o n s t r a t i v e sînt la fel ca în Muntenia. Rareori apar sub aspect literar: boyeru *-ačela* BL V 179. Merită să fie relevate numai demonstrativele cu *a*, în loc de *ă*: śe fiśor îy *ala* BL V 179, să-i fiie *alúia* ALRT II 3 și cele cu aspirație: fęt'ele *hęlęa* GȚH 146. În Demsuș (Țara Hațegului) e cunoscut și pluralul *heșt'ęa*: satele *heșt'ęa* GȚH 99, pentru care vezi discuția la dialectul muntean (p. 80).

V e r b u l. Dialectul bănățean seamănă, în privința modului de organizare a conjugărilor, cu dialectul muntean, în sensul că e mai productivă conjugarea I decît a IV-a, iar trecerile de la conjugarea a II-a la a III-a se fac relativ ușor. Dintre verbele care și-au schimbat conjugarea, notăm pe *scriia* (să șciț scriia) ALRT II 17, intrat în conj. I.

Un element distinctiv pentru dialectul bănățean este întrebuințarea, sub influența slavă, a trei preverbe care exprimă nuanțe de aspect [1]: *do*, *pro* și *ză*: (o) *doajuns* «a ajuns pînă la capăt» BL V 129; (am) *dofăkut* «am făcut (ceva) pînă la capăt» id., *să dogată apa* «s-a terminat toată apa» AAF III 118, (s-o) *produs* «s-a dus iarăși», (o) *profăkut* «a făcut din nou» id., *prodzîse* AAF III 103, *să proruga* id. 108, *propocńesc* cu pisćoalili id. 142, (o) *zuylat* «a uitat cu totul» id. 180. Uneori preverbul *do* se pune și la adjectiv: (iy) *doalb* «e complet alb» id. 129, 193, iar *pro-* la adverbe: *pro-dă nou* fac mîncare AAF III 142. Așadar, *do* și *ză* indică realizarea completă a acțiunii, iar *pro*, repetarea ei. Aceste preverbe au fost împrumutate din sîrbă: *pro-* reprezintă sîrb. *pre-*. Transformarea lui *pre-* în *pro-* se explică prin faza intermediară *preo-*, care se datorește unei despărțiri greșite a prefixului din forme ca sîrb. *preobraziti* «a transforma»; *preo-* s-a redus apoi la *pro-*, după cum *vreo* s-a redus la *vro* [2].

Prezentul lui *fi* se construiește obligatoriu cu pronumele personal în cazul dativ, la persoana I singular și plural: (eu) *mi-s*, (noi) *ni-s* sau *ni săm* și a II-a plural: voi *vi-s*, *vi-săț* sau *vi săț* (BL III 115, AAF III 38). Persoana a II-a sing. *ieș*, *iiș* (*ieș* prea mic) (AAF III 101) prezintă o simplă apocopă din *ieșți*. Formele verbului *fi* sînt arhaice, dar întrebuințarea pronumelui în dativ

---

[1] În legătură cu valoarea aspectului, vezi detalii la istroromînă, capitolul în care se tratează verbul, p. 170–172.

[2] Vezi E. P e t r o v i c i, AAF, III, p. 39.

e o inovaţie, căci e greu de crezut că ele au legătură cu construcţia latinească — dativul cu *esse*.

Perfectul simplu se întrebuinţează în mod curent şi are forme arhaice la verbele cu participiul în *-s*: *ažunș* (ajunsei), *dzîs* (zisei), *întorș* (întorsei), *merș* (mersei), *puș* (pusei), *sparș* (spărsei). Verbul *da*, care, la imperfect, are reduplicare (*ḑedam*) se prezintă în felul următor la perfectul simplu: (eu, tu, voi) *ḑeț* (*dźeț*), (el) *ḑetă* (*dźetă*), (ei) *ḑeță* şi *ḑețără* (*dźețără*) AAF III 89. Apar şi forme analogice: *plecai̯* AAF III 89 şi contaminări: *pușăi̯* « pusei » AAF III 110 (din *puș* + *pusăi*).

Perfectul compus este la fel ca în dialectul moldovean; la persoana a III-a singular avem deci: *o fost*, *o găsit*, plural: *or fost*, *or găsit* etc. Pentru explicaţii, vezi cele spuse în legătură cu acest timp la dialectul moldovean.

Mai mult ca perfectul are două forme. Pe lîngă cea cunoscută, din limba literară, în Banat se întrebuinţează şi mai mult ca perfectul compus din verbul *a fi* şi participiul sau gerunziul verbului de conjugat: *o fost făcut*, *am fost dzîs*, *or fost mergînd* etc. Acest tip de mai mult ca perfect se întîlneşte şi în alte regiuni dialectale, aproape în toată partea apuseană a ţării.

Aoristul compus. În unele părţi ale Banatului a fost înregistrat un timp compus care nu intră în cadrul conjugării obişnuite româneşti. El e alcătuit din auxiliarul *avea* în forma *o* şi gerunziul verbului conjugat: *o făcînd*, *o bătînd*, *o legănînd*, *o venind* etc. şi are valoare cînd de perfect compus, cînd de imperfect. De exemplu: «Pră vremurili viecĭ ar fi-mblat huoţî dźi codru pră acolo. O vińi[t] džim pustă. Şi iei *o-mblînd* prin Rumînia, *o-mblînd* prîn Turšia, prîn Sîrbia. Şî furau bań dźi prî la bisăriś, dźi prî la bogaţ. Şî iei *o ascundzînd* bańi prî la locuri numiće [. . .] *o făcînd* sămńi prîn pietri [. . .] » AAF III 80. În acest text, valoarea timpului discutat nu poate fi decît de imperfect de care, de altminteri, e şi urmat la un moment dat: *o-mblînd . . . şi furau*. Aceeaşi valoare o găsim şi în contextul de mai jos: « *Cîn vîntu o bătînd*, curcubăta *o făcînd* śoc-śoc în liemn, copilu [o] *dzîcînd* c-audz vińi tata [. . .] » AAF III 82. La fel în « Şî ia atunśa înśepi a cînta dźi s-*o legănînd* codru. Ş-atunś puţîńel viedźi[1] că vińi Pană Roşîiană » AAF III 64.

În alte situaţii, acest timp este echivalentul perfectului compus: « l'i-o dat cîĉ-un dărab dźi smidă ca să . . . pună bucaĉi. Care n-o lucrat, l-*o bătînd* . . . » AAF III 82.

Viitorul. Forma cea mai răspîndită de viitor este, ca şi în Muntenia, (*v*)*oi* urmat de infinitiv. Auxiliarul are un *v* mobil care dispare cînd este precedat de o consoană şi se păstrează de obicei între două vocale[2]:

	I	II
(eu)	voi̯, vi	oi̯, îi̯, ii̯
(tu)	vii̯	ii̯
(el)	vo, va	o
(noi)	vom	om
(voi)	viţ(i)	iţ(i)
(ei)	vor, vo	or, o

Astfel, *m-oi duśa* AAF III 103, *ć-oi scri* id. 106, *ń-om înlîńi* id. 110, *cînd o fi să* id. 92 etc., faţă de: *tu-i vi da* id. 106, *atunśa vo sta* id. 60, *ma viţ stăpîńi* id. 64 etc.

[1] « Iată ! »

[2] Pentru amănunte, vezi I. C o t e a n u, *v mobil de la auxiliarul viitorului bănăţean*, SCL, XI (1960), 4, p. 851–855.

Se evită însă formele fără *v* inițial la persoana a II-a singular și plural, pentru a nu se produce confuzii cu pronumele personale omonime, căci, dacă, de exemplu, *pan vi̯ ašunźa* s-ar modifica în *pan i̯i ašunźa*, construcția din urmă s-ar putea înțelege greșit « pînă îi ajungea » (pe ei), în loc de « pînă vei ajunge » (tu).

Imperativul negativ[1] are, pe lîngă forma din limba comună, o formă arhaică: *nu šid'erels, nu avẽrets, nu v-astrukarets, nu tot lucrarets, nu v-amestekarets* BL III 130, BL V 142—143. Acest timp apare cu aceeași formă și în dialectul crișean (vezi p. 110).

Condiționalul prezent se întîlnește adesea în forma *ręaș, ręai, ręa, ręalĭ, ręam, ręa* sau *vręaș, vręai* etc. a auxiliarului, urmat de infinitiv: *(v)ręaș faśe*. *Condiționalul trecut* se formează cu același auxiliar și cu infinitivul verbului *fi* urmat de verbul care se conjugă: *dakă ręay fi viñit* « dacă ai fi venit », *ręam fi vędzut* « am fi văzut », cf. BL V 143.

Participiul. Verbe ca *scrii̯a* au participiul *scrii̯at* prin analogie cu verbele de conjugarea I. Aceeași analogie a dat naștere lui *rămîñat* « rămas » (de la *rămîña*) și lui *sufărat* (BL V 142).

Infinitivul apare regulat în construcții verbale, în care două verbe se succed: *pornisem a umbla, să prind a kînta* BL III 130.

LEXICUL

În lexicul dialectului bănățean au pătruns multe cuvinte din sîrbo-croată, maghiară și germană, datorită poziției geografice a acestui dialect și — evident — evoluției lui istorice. În această parte a țării nu se găsesc cuvinte de origine turcă, exceptînd pe acelea care au pătruns prin filieră sîrbo-croată, ca *baș* « numaidecît ».

Afară de termeni ca *blagă* « bogăție », *gost* « rudă venită în vizită, oaspete, musafir », *zacon* (*zăcon*) « lege, obicei vechi », *vrañiță* « poartă de lemn » și altele, luate din sîrbo-croată au pătruns din germană: *fruștuc* « micul dejun », *krumpĭ* « cartofi », *paor* « țăran, agricultor »; iar din maghiară: *bet'eag* « bolnav », *kočiye* « trăsură », *kočiș* « vizitiu », *mint'enaș* « imediat, numaidecît », *uyagă* « sticlă » cf. BL III 115, V 144. Mulți dintre termenii aceștia se găsesc însă și în alte regiuni din vestul țării.

S-au păstrat, în fine, un număr de cuvinte de origine latină pe care, de asemenea, nu le mai găsim decît în dialectele de vest ale țării: *a cure* « a alerga », *a custa* (mai ales în expresii) « a trăi, a dura », *ped'estru* « invalid » etc.

Se întrebuințează curent sufixul *-oñ, -oañe* pentru formarea augmentativelor și pentru moțiunea substantivelor: *văduvoñ — văduvoañe, nărădoñ* (< nărod) BL V 144.

DIALECTUL CRIȘEAN

Dialectul crișean se vorbește în jumătatea de nord-vest a Republicii Populare Romîne începînd de pe malul stîng al Mureșului, din sudul Aradului, pînă la granița de nord și la cea de apus a țării. Către răsărit, el se întinde pînă

[1] Explicația formării imperativului negativ în limba romînă a fost dată de J. Byck, în BL, III (1935), p. 58 și urm.

7 — c. 390

spre orașele Baia Mare, Dej, Cluj și Alba-Iulia, cuprinzînd nordul regiunii Banat, jumătatea de apus a regiunii Maramureș și a regiunii Cluj, o parte din nordul regiunii Hunedoara și întreaga regiune Crișana.

Spre sud, el se mărginește cu dialectul bănățean, de care este despărțit printr-o zonă dialectală de trecere, iar spre răsărit, el se mărginește cu dialectul moldovean, de care este despărțit, de asemenea, printr-o zonă de trecere, care e mult mai largă însă decît cea precedentă. La nord-est, teritoriul lingvistic crișean este limitat de graiurile maramureșene, ele înseși o punte spre dialectul moldovean.

În interiorul dialectului crișean se deosebesc patru graiuri principale: 1. graiul mocanilor, între Zlatna și Abrud, în satele de pe malurile rîului Ampoi; 2. graiul moților, în Țara moților, în jurul Abrudului și pe malurile Arieșului; 3. graiul crișenilor, în satele din jurul Oradiei, Zălaului și Beiușului, adică aproape în toată regiunea Crișana și 4. graiul oșenilor, în Țara Oașului, între Satu Mare, Baia Mare și Sighet.

FONETICA

Vocalismul. Sistemul vocalic al dialectului crișean seamănă cu cel bănățean. Seria vocalelor anterioare este reprezentată printr-un număr mare de unități, iar seria posterioară, cu toate că este mai săracă decît prima și cu mai puține elemente decît seria corespunzătoare din dialectul bănățean, conține totuși un *ǫ* (*o* deschis). Seria anterioară are mai întîi pe *e* mediu general alături de care apare un *e* deschis (*ę*), un *e* închis (*ẹ*), un *i* deschis (*į*) și un *ĕ*, notat în unele studii cu semnul *ȩ* și care reprezintă o vocală asemănătoare cu *ă*, dar mult mai anterioară decît aceasta, fiind de fapt un *e* care se plasează între *ă* și *e*. În seria posterioară, afară de *o* mediu general, dialectul crișean are pe *ǫ* (deschis) foarte apropiat ca pronunțare de diftongul *oa*, dar formînd un singur sunet. În aceeași serie se găsește, firește, și *u*.

După I. A. Candrea (*Graiul din Țara Oașului*, p. 8), în Oaș ar exista și un *å*, sunet intermediar între *a* și *ă*, un *ę̊*, sunet intermediar între *ę* și *ea* și un *ǫ̊*, sunet intermediar între *ǫ* și *ǫa*. Ele sînt în realitate nuanțe ale vocalelor *a*, *ę* și *ǫ*. De aceea, în descrierea pe care o facem mai departe, le neglijăm atît pe ele cît și pe *u̥*, în care același autor vedea un *o* foarte închis.

Ținînd seama de cele spuse mai sus, sistemul vocalic crișean se prezintă sub forma următorului triunghi:

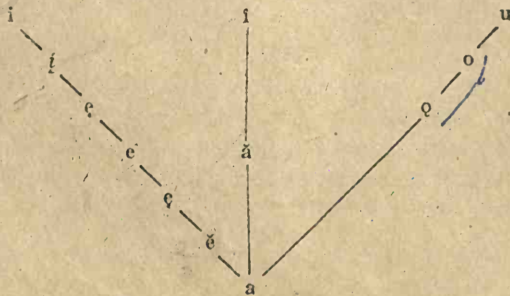
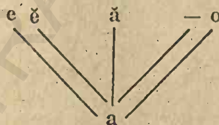

Fig. 15: Harta dialectului crişean, cu principalele zone de tranziţie.

Vocala *ĕ* intră în seria anterioară, deşi locul ei exact este între *e* şi *ă*, mai aproape de *e* decît de *ă*. Dacă analizăm numai o parte din sistem, plasînd pe *ĕ* la locul lui, obţinem următoarea schemă parţială a vîrfului acestui triunghi[1]:

Sistemul acesta trebuie completat cu vocalele nazale, ceea ce duce la îmbogăţirea lui. Nazalizarea se produce cu vocalele precedate de *m*, de *n* şi chiar de *ń*: *ã zmult*^{u} « am smuls » BL IV 128, *doi aĩ* « doi ani » ŢO 25, *s-aprĩz* « s-aprinz » AAF V 140, *lĩs-prelĩs* id. 152, *pustĩi* « pustii » ŢO 24, *õ wol*^{u} « un ol = o oală » BL IV 123, *ũ măr* « un măr » id., *ã* ^{w}*okol* « în ocol »
ĕǵ
id., ĩ *casă* id., *şăd'ẽ- şură* « şade-n şură » ALRT II 126 etc.

Datorită nazalizării, timbrul vocalei se poate schimba, de exemplu: *u* (+ *n*) → *õ*, *î* (+ *n*) → *ũ*; cînd prepoziţia *în* şi articolul *un* sînt precedate de o vocală, timbrul nazal trece asupra acestei vocale: *o pită-ntriagẵ-straiţă* « o pită întreagă în traistă » ALRT II 140, *vrũ uom* id. 123. În *şęd'ę ursulũ sat* « şade ursul în sat » AAF V 155, *î* s-a transformat în *ũ* prin atracţia exercitată de

[1] Vezi triunghiul vocalic bănăţean la p. 90.

vocalele *u* din *ursul*, și a devenit totodată nazal. Cu toate că vocalele nazalizate se întîlnesc des, procedeul nu are caracter general și, de multe ori, după o consoană nazalizată sau chiar după cîteva sunete, apare o consoană orală urmată de *n*: *doĭ ãĭ și dou̯ă lunĭ* ȚO 25 (*u* din *lunĭ* e oral !), *d'ĩluntru* « din lăuntru » AAF V 152 (*u* din *luntru* e oral !) etc. După I. A. Candrea, ȚO 13, în graiul oșenilor reducerea lui *ń* primitiv (< lat. *-nĭ-*) la *ĭ*, însoțită de nazalizarea puternică a vocalei precedente este una dintre trăsăturile specifice ale acestui grai, în care avem prin urmare: *putrăgãĭ* « putregai », *calcĩi̯* « călcîi », *yĩe* « vie » etc. Sufixul *-õĭ*, *-õi̯e* (< *oneum*), în forma aceasta, a atras și elementele nelatine și astfel, alături de *lupõĭe*, avem *bubõĭ*.

De fapt, se nazalizează orice vocală urmată de nazală, indiferent de originea cuvîntului, iar în unele cazuri, prin analogie, s-a ajuns și la nazalizare nejustificată ca în *ãi̯u* « usturoi » AAF V 153 din lat. *alium* sau în *trifõĭ*, *chẽĭe*, unde nazalizarea este analogică. Pe lîngă nazale, în unele părți ale dialectului, se produce și o lungire a vocalelor finale: *nuntā̆*, *doawā̆ lunī*, *părintsī* BL IV 128. Probabil că din cauza acestei lungiri, uneori excesivă, a vocalelor finale s-au ivit formele *paa* « paie », *napóo* « înapoi », *u̯aa* « oaia », *paraa* « pîraie » din graiul moților, cf. AAF V, 124, 167, 168, 152.

Comparînd sistemul vocalic crișean cu cel bănățean și cu cel moldovean, constatăm că el se deosebește de primul prin seria posterioară, care este mai săracă, din cauză că îi lipsesc *å* și *ą̊*, iar de al doilea îl deosebesc atît seria vocalică posterioară, care conține un *ǫ*, cît și nazalizarea puternică.

Vocala *ĕ* (*e̥*) apare atît la finală cît și în interiorul cuvintelor. La finală: *duĉĕ* ALRT II 152, *faĉĕ-ț-oĭ*[u] id. 153, *veste̥* BL IV 127, *cocoșe̥i* ȚO 45, *ďĕ* « de » id. 124. În interiorul cuvintelor: *ț̥e̥le* « toate » ȚO 24, *dumińĕšil'ĕ* ALRT II 125, *punĕm* id. 124 etc. Adesea, *ĕ* alternează cu *ă*: *yeste̥—yestă* BL IV 127.

Vocala *ę* se întrebuințează la finală acolo unde, în alte regiuni, avem *ea*: *alę* « aleă » ALRT II 147, *ĉę* « cea » id. 137, *aunĉę* BL IV 129, *lumę* id. 129, *leję* id. 168, *tinerę* « tinerea » ȚO 30. În corpul cuvintelor *ę* se întîlnește numai acolo unde în trecut, în secolul al XVI-lea și mai înainte, se rostea diftongul *e̯a*: *beșęrecă* ȚO 29, *męrje* AAF V 140.

Corespondenta lui *ę* din seria posterioară, *ǫ*, apare numai în corpul cuvintelor, din cauză că în limba romînă nu avem terminația absolută *o̯a*, deci: *cǫrńĕ* ALRT II 146, *fǫrficili* AAF V 158, *mǫră* id. 154, *mǫrțe̯a* ȚO 32, cf. AAF V 142, *u̯ǫla* AAF V 151 etc.

Afară de aceste trei vocale caracteristice, se utilizează des proteza lui *a*: *anumără* « numără », *amiroasă* « miroasă », *alsîńea* « ține(a) », *ada* « da » (*y-om ada pace* = i-om da pace) etc., dar fenomenul nu este generalizat ca în aromînă.

În graiul moților de la Scărișoara, Iarba-Rrea și împrejurimi există o tendință vizibilă de închidere a vocalelor *ă* și *e*, tendință foarte asemănătoare cu ceea ce se întîmplă în dialectul moldovean cu aceleași vocale. Prin părțile ardelenești amintite se aude, ca și în Moldova: *matasă* « mătase », AAF V 136, *pi-o cali mari* id. 155, (cinstea) *casī tali* id. 154, *balauri spurcali* ! « balaure spurcate ! » id. 158, *pi* (plug) id. 168, *ușîli* id. 162 etc. Închiderea lui *e* nu are însă caracter constant și, alături de *e → i*, se pronunță și *e* mediu neaccentuat, chiar după dentale palatalizate: *prind'e*, *l'ind'e*, *du-l'e* AAF V 156. Inconsecvența acestei pronunțări reiese din fraze ca: *du-l'e-n vale̯a ńagră pe pl'etri* id. 156, unde *e* și *i* (din *e*) apar concomitent, sau: *ăl púńi pă más*[î]

ALRT II 139, cu prepoziţia *pe* în forma *pă*, alături de *puńi*. Cîteodată, pronunţarea despre care vorbim se întinde şi spre apus: *sǫarili* BL IV 149, *o vińil o mǫarl'i* id. 170. Dialectul crişean nu are aşadar în totalitatea sa tendinţa de a închide vocalele din seria anterioară. El seamănă în această privinţă mai mult cu dialectul bănăţean, în care vocala *e* trece din cînd în cînd la *ẹ* sau la *i*.

Dar, paralel cu tendinţa de închidere a lui *e*, se observă şi tendinţa opusă, de deschidere a acestei vocale, care devine, din această cauză, *ę* sau *ea*. De aici decurg tratamente diferite: *e* se deschide în *męri, pęri* AAF V 143 şi devine *ęa* şi *i̯a* în *bătrîńeatsă* «bătrîneţe», *bińeatsă* «bineţe», *poveastă* «poveste» (Bihor), BL IV 127 etc. Modificarea lui, în ultimele cuvinte, în *ęa* are loc sub influenţa vocalei *e* din silaba următoare, înainte ca aceasta să se fi transformat ea însăşi în *ă*. Punctul de plecare au fost aşadar formele *bătrînețe, binețe, poveste*, iar etapa intermediară: *bătrîneațe, bineațe, poveaste* şi, numai în cele din urmă: *bătrîneață* etc. Din cazurile analizate mai înainte se vede că diftongarea condiţionată este încă activă în dialectul crişean. Tot modificări vocalice condiţionate sînt şi cele din cuvinte ca *gred'ină, ǵelęată, ǵeină*, în care *ă* a fost atras de *e* sau de *i* următor. Asimilarea de tipul acesta atinge şi pe *ă* din diftongii în care al doilea element este *i̯*. Uneori ea atinge pe *a*: *jęle, dzęle* «zale», *îmbręce* ŢO 34. Procesul se produce şi la vocalele din seria posterioară. Şi *o* sau *u* atrag pe *ă* în seria lor, de ex. în *mănușe → munușe, lăcomi → locomi* GS II, 1, 47, *mănunt, mărunt → mununt'ŭ, murunt'ŭ*; *nimănui → nimunuĭ* ŢO 15.

În principiu, ori de cîte ori *e, ă, ăi, îi* şi *ui* se află înaintea unei silabe în care apare o vocală din seria anterioară, *ă* se transformă în *ẹ* sau *e*, iar *e* tinde să se diftongheze în *ea* sau *ia*; şi, dimpotrivă, ori de cîte ori vocalele acestea, plus cei trei diftongi, sînt aşezate înaintea unei silabe în care se găseşte o vocală din seria posterioară, *ă* se adaptează la această serie, devenind *u*, iar *ăi, îi* şi *ui* îşi pierd elementul palatal, trecînd în *u, î*. Aşa s-au petrecut lucrurile cu *apoi*, care a trecut mai întîi la *apă*: *d-apă nu mînčĭ*? BL IV 165, şi după aceea la *apu* şi chiar *pu*: *pu șăd pî la doisprăzăše-nǫpl'a* ALRT II 123. Asupra lui *ă* din *apăi* s-a exercitat influenţa asimilatoare a vocalelor posterioare din cuvintele cu care el se construia. Un rol important a jucat şi caracterul labial al consoanei precedente.

Forţa de asimilare a făcut ca, la moţi, în crîngurile de la Iarba-Rea şi dinspre Arieşeni, *ă* dinaintea accentului să se transforme regulat în *a*. Prin aceste locuri se pronunţă, pe lîngă *barbat, camară* — unde *ă → a* din cauza lui *a* următor — şi *rasarit, caluț, daduș, paduri, sarută, pamîntŭ, cameșa, gaiirĭ* etc. Asimilarea *ă . . . a → a . . . a* s-a transformat în regiunea citată în *ă . . . a, e, i, o, u → a . . . e, i, o, u*. (Vezi discuţia la dialectul moldovean.)

În concluzie, vocalismul crişean se caracterizează prin următoarele patru trăsături principale:

1. Este un sistem vocalic mai bogat decît cel muntean şi decît cel moldovean, dar mai sărac decît cel bănăţean, deşi are vocale nazale mai bine reprezentate decît acesta din urmă şi uneori lungeşte vocalele.

2. Ca şi sistemul vocalic moldovean şi cel bănăţean, triunghiul vocalic este mobil, căci *ă* are tendinţa de a se deplasa din seria centrală spre *e*.

3. Vocalele *e, i, o* şi *u* exercită o puternică influenţă asimilatoare asupra lui *ă, e* şi asupra diftongilor *ai, ei, îi, ui* pe care îi transformă, de obicei, într-o vocală simplă din seria anterioară sau, mai des, din seria posterioară.

4. Alături de o vizibilă tendinţă de închidere se observă şi tendinţa de deschidere a vocalelor, ceva mai slabă însă decît prima.

Consonantismul. Dentalele. Dialectul crișean face parte dintr-o arie lingvistică întinsă din vestul țării, în care dentalele se palatalizează în mod curent, în grade diferite. Am arătat mai pe larg la dialectul bănățean care sînt aceste grade. Cu excepția lui *ć* și a lui *đ*, celelalte tipuri există și în dialectul crișean. Avem deci:

d → d: *dă* « de », *dă la*, *dăskis*, *dăskînta*, *dădat*, *dăskults*, *dasprinde*, *dazbraka*, *dîn*, *dînkolo*, *dîpă* etc. BL IV 127—128, *de* ȚO 31. Caracterul dur al dentalei *d*, în cazurile de mai sus, se vede și din trecerea lui *e* la *ă*, *î* sau *a*.

d → d': *d'e os* AAF V 156, *d'e t'ină* BL IV 135, *d'i lemn* id. 154, *merind'e* BL IV 166, *d'an gîńd'it* (de-am gîndit) AAF V 137, *d'asa* id. 140, *d'ipart'e* BL 171 etc.

g' g' g' g'
d → *d'*: *d'intîie* « dintîi » ALRT II 142, *d'imińața* id., *cred'ința* id. 143,
g'
und'e-i id. 145 etc.

ĝ ĝ ĝ
d → *d'* (între d' și ĝ): *d'e țeremónię* ALRT II 124; *d'ĕ arámă* id.,
ĝ
vind'ĕcă id. 125.

d → *ĝ*: *clăĝim* « clădim » ALRT II 124, *ũ rînd ĝe páie* id.

Pronunțarea cea mai răspîndită a dentalei *d* este *d'*. Celelalte transformări mai sus arătate sînt sporadice. Dintre ele, merită atenție în special *d* → *ĝ*, fiindcă *d* a trecut aici la o africată obișnuită, nemaipăstrîndu-și nimic din vechiul ei caracter de dentală.

Surda corespunzătoare, *t*, se prezintă ca:

t → t: în Țara Oașului (Bicsad, Negrești, Cămărzana etc.) și, rar, mai în sud. Iată cîteva exemple: *bate* ȚO 26, ALRT II 148, *cîte* ȚO 31, *cartea*, *clopotile*, *fete*, *mititel*, ȚO 25—28.

t → t': *tăt'e* BL IV 129, *t'e mîiu* AAF V 144, *bet'yagî* BL IV 154, *ńeșt'ĕ* ALRT II 147 etc.

k' k' k' k' k'
t → t': *iut'ĕ* ALRT II 134, *lápt'ĕ* id. 135, *múlt'ĕ* id. 136, *nășt'i* 139,
k'
t'inĕ id. 134 etc.

ĉ t' ĉ t' t'
t → *t'*, *ĉ*: *úst'e* ALRT II 122, *eșĉ* « ești » id. 117, *fọrĉe răŭ* id. 117.

k' ĉ t'
Prin semnele *t'* și *t'*, *ĉ*, se notează în ALR dentalele înmuiate la un grad superior lui *t'*. Astfel, primul dintre cele trei semne reprezintă un *t'* foarte apropiat de *k'*, dar fără a se confunda cu acesta, al doilea reprezintă un *t'* care se îndreaptă spre africata *ĉ* și seamănă foarte bine cu *ć* bănățean, dar nu are nici toate elementele fonetice ale acestuia din urmă, nici pe toate ale lui *ĉ*, deși s-ar putea dezvolta mai degrabă într-un *ĉ* decît într-un *ć*, cum probează,
t'
de altminteri, a treia posibilitate, redată prin semnul *ĉ*. Starea de lucruri din dialectul crișean este importantă pe de o parte pentru că arată că *t* evoluează spre *ĉ*, în timp ce, în Banat, sub influența sîrbo-croată, același sunet rămîne în stadiul *ć*, o africată în care nu dispar toate elementele dentalei; pe de altă parte, trebuie să se observe că trecerea dentalei înmuiate de la *t'* (eventual *k'*) la *ĉ* și a sonorei corespunzătoare *d* la *d'* apoi la *ĝ* nu este o caracteristică a dia-

lectului crişean, care, aproape pe întreaga sa suprafaţă, redă pe *t* înmuiat prin *t'* sau — mai rar — prin *k'*. Fenomenul înmuierii dentalelor, descris mai înainte, s-ar putea schiţa, din punct de vedere geografic, ca o slăbire permanentă a palatalizării pe măsură ce înaintăm de pe malul stîng al Mureşului către nord spre Ţara Oaşului şi Maramureş.

Într-o situaţie asemănătoare din multe puncte de vedere se găsesc şi labialele. Aceste consoane nu se palatalizează dar, în mai toate graiurile dialectului, se întîlnesc forme cu labiale palatalizate în diverse stadii, de exemplu, *f* apare ca *h'* în regiunea Crişana: *h'er, h'erb* BL IV 129; ca *ŝ* în zona Arad: *să ŝiĕ* ALRT II 116; ca *s* în Ţara Oaşului: *ala a si învins* « acela va fi învins » ŢO 37, *păn-a si frundză* id. 33. Sonora *v*, afară de faptul că se păstrează ca atare, se pronunţă *y* în Ţara Oaşului: *yinit* ŢO 28, în regiunea moţilor; *yisuri* AAF V 142 etc., se pronunţă *z* în Ţara Oaşului: *nu mai zine* ŢO 32. Din perechea *b/p*, prima apare ca *bǵ* în graiul crişenilor: *bǵirăw, bǵirui, abǵe* BL IV 130; ca *bd'* la oşeni: *bd'ine* ŢO 28 şi la moţi: *sibd'ii* « săbii » AAF V 136 sau ca *d'* tot la aceştia din urmă: *ald'i* « albi » AAF V 151, iar a doua, *p*, se întîlneşte ca *pk'*: *pk'atră, pk'erduy, pk'ept, pk'ele* BL IV 130, 140; ca *pĉ*: *tălpĉ* « tălpi » ALRT II 122, *pĉetri* « pietre » id. 122, *copĉii* id. 117, *pĉică* id. 116 etc. Şi mai des, *m* → *mń*: *mńel, mńere, mńerkurĭ* BL V 130, ŢO 27, *adurmńit* ŢO 28 etc. Poate cel mai interesant aspect al chestiunii este pronunţarea labialelor prepalatale ca dentalele palatalizate, de exemplu: *vara d'ii, vara t'i duci* « vara vii, vara te duci », *o d'init* « a venit » AAF V 136, 152, *d'inul* « vinul » id. 137, *d'inarsul* « vinarsul » AAF V 137, *pt'icul* ŢO 26, *pt'iatră* id. 11, *spt'in* « spin » id. 11, *să pt'ęie* id. 11 etc. (Vezi şi lucrarea de faţă, p. 86 unde se arată diversele faze ale acestui proces.) În general, schimbarea caracterului labialelor este restrînsă, căci *e* din diftongul *ea* nu determină palatalizarea. Astfel, pe lîngă formele citate, întîlnim, în aceleaşi regiuni: *vorbăsk, lipăsk, lovăsk, primăsk* BL VI 127, 129, 142, 166, forme care arată că, *e* a devenit *ă* încă din perioada cînd labialele erau intacte.

Dentalele palatalizate îşi exercită influenţa nu numai asupra labialelor, ci şi asupra palatalelor *k'* şi *ǵ* căci *k'* este confundat cu *t'* şi *ǵ* cu *d'*: *ot'i* « ochi » AAF V 146, *uret'e* ŢO 26, *mă t'amă* « mă cheamă » AAF V 140, *curet'ŭ* « curechi » AAF V 153, *d'aot'iat* «deochiat» AAF V 158; *d'ind'e* «ghindă», *ned'ină* «neghină», *und'e* « unghie » ŢO 15. Consoana *t'* (din *k'*) trece chiar la *ĉ* în unele părţi: *ĉipu mă-sî* « chipul mă-sii » ALRT II 123, iar *d'* (din *ǵ*) trece la *dz*: *dzindze, nedzină* ŢO 15.

Constatările de mai sus impun cîteva concluzii parţiale pe care, dată fiind situaţia dialectului crişean, am socotit cu cale să le prezentăm înainte de încheierea discuţiei despre consonantism. În dialectul crişean, dentalele *d* şi *t* se găsesc sub toate formele, de la consoane dure pînă la africate, cu excepţia fazelor existente în dialectul bănăţean, respectiv *đ* şi *ć*. Acolo unde acestea din urmă se folosesc totuşi, în special în zona de trecere din stînga Mureşului, ele provin din graiurile bănăţene. Cele mai răspîndite forme ale dentalelor palatalizate sînt *d'* şi *t'*.

Dentala *n* se rotacizează în graiul moţilor. În vorbirea acestora există însă mai multe tipuri de *n*. Unul dintre ele, *ṅ* (*n* cu punct deasupra) e atît de scurt încît nu poate fi deosebit de *r* cînd este rostit repede. E. Petrovici, care l-a observat şi l-a descris, dă adesea indicaţia că, în textele culese de d-sa în Munţii Apuseni, la Scărişoara, *n* poate fi şi un *r*. În fond, acest *n*, care are ca punct de articulaţie regiunea dinapoia alveolelor, se pronunţă fără ocluziune, ceea

ce îl face să semene foarte bine cu *r*. Dintr-un astfel de *n* intervocalic s-a născut probabil *r* în: *mîră* «mînă», *stîră* «stînă», (ieu) *slăpîresc*, *țițiră* «țițînă» AAF V 128. Deși astăzi moții evită rotacismul, care se întîlnește mai mult în vorbirea femeilor, numărul formelor rotacizate este încă mare și cuprinde substantive, adjective, verbe, pronume ca *t'ire* «tine», *mîri* «mini—mine», *ciri* «cine» etc. Din forme refăcute greșit sub presiunea graiurilor nerotacizante, cum sînt, de pildă, *punoi* (Baia Mare) «puroi», *batîn* «batîr» și *fănă* «fără» ȚO 14, 29, (Bihor) BL IV 180, se poate trage concluzia că odinioară acest fenomen fonetic era răspîndit pe o arie geografică mai întinsă, ceea ce corespunde, de altminteri, cu datele pe care le avem în această privință din vechile texte romînești.

Alături de dentale, pentru dialectul crișean sînt caracteristice africatele *ĉ*, *ĝ* și fricativa *j*, care îl deosebesc de graiurile bănățene și de cele moldovenești. Africatele *ĉ*, *ĝ* sînt, ca și fricativa *j*, identice cu sunetele corespunzătoare din graiurile muntenești, dar *ĝ* apare în alte situații în dialectul crișean. Astfel, pe cînd pe *ĉ* îl găsim în *atunĉĕ* BL IV 129, *brînĉi* id. 114, 164, *ĉenușe* id. 141, *facim* AAF V 163, *forficili* id. 158, *mînĉi* BL IV 165, *sarĉină* id. 153, *treci* «trece» AAF V 154, *vaĉ* «vaci» ALRT II 151 ș.a.m.d., *ĝ* apare și în situații asemănătoare cu cele din Muntenia, de exemplu în *sparĝe* ALRT II 150, dar și acolo unde ne-am aștepta să apară *j*: *ĝos* ȚO 25, *aĝus* ALRT II 147, *ĝoi* id. 148, deci ca în dialectul moldovean. În orice caz, fricativele *ŝ* (pentru *ĉ*) și *ẑ* (pentru *ĝ*) nu se aud aproape de loc în dialectul crișean, iar cînd apar nu trebuie considerate decît ca o influență a graiurilor bănățene și moldovenești învecinate. În același fel stau lucrurile și cu *ĝ* în loc de *j*.

La oșeni, consoana licvidă *l*, urmată de altă consoană, se modifică în velara *ł* și chiar se vocalizează: *alb* → *ałb* → *aŭb*, *altu* → *ałtu* → *aŭlu*, *căldură* → *căłdură* → *caŭdură*, *dulce* → *dułce* → *duŭce*, *melc* → *mełc* → *meŭc*, *pulbere* → *pułbere* → *puŭbere*, *scaldă* → *scałdă* → *scaŭdă* etc. ȚO 14, 26, 28, 29, 38 etc. În lucrarea sa despre graiul oșenilor, I. A. Candrea făcea observația că *ł* se utilizează în cuvintele de diverse origini iar vocalizarea are loc în special în vorbirea tinerilor [1]. În textele culese mult mai tîrziu de E. Petrovici, acest *ł*, pe care Candrea nu-l descoperise decît înainte de consoană, se întîlnește de cîteva ori între vocale: *acoło* (Negrești) ALRT II 147. Se pare deci că pronunțarea aceasta progresează în Oaș, unde alături de *l* obișnuit și în celelalte graiuri, apare și *ł* înainte de consoană.

Tot la oșeni și cealaltă consoană laterală, *r*, se pronunță într-un fel aparte. Cînd este inițială de cuvînt și de silabă, ea este un *r* prelungit, dur și cu multe vibrații, notat *r̄* sau *r̄*. În celelalte poziții, *r* se rostește obișnuit, afară de cazurile cînd este precedat de *t*, *d* și, mai rar de *p*. În această poziție, *r* dispare adesea ca în mai toate graiurile din vestul țării. În asemenea situații s-au ivit formele: *dint(e)* «dintr(e)», *dip* și *dipt* (*ce*) «drept ce» = «pentru că», *înt* «întru», *nostu*, *noaŝte* «nostru», «noastre» etc. cf. ȚO 29, 25, ALRT II 139, BL IV 172, 137 etc. și *pę* [pè] în loc de *prea*: *și-y pè lînăr*, *da-s pè miĉi* BL IV 136.

Corelația dintre consoanele dure și cele palatalizate s-a văzut în mare măsură la discutarea dentalelor și a labialelor. Dialectul crișean are o serie de consoane dure și una de consoane palatalizate sau înmuiate. Astfel, pe lîngă dentalele *d*, *t* și, în parte, labialele, sînt palatalizate regulat *l*, *n* și *r*: *l'in*, *l'eńiye*, *pl'ină*,

---

[1] *Graiul din Țara Oașului*, p. 14.

(*ańi*) *bińe*, *ńegru*, *cọrńĕ*, *tańe*, *clopotańŭ*, *moraryŭ* etc. cf. BL IV 130, 131, 135, 172, ALRT II 146, ȚO 28. Consoanele *s*, *z*, *ș* și *j* sînt adesea urmate de *e* și *i*, ceea ce dovedește că ele se comportă în astfel de cazuri ca niște consoane neutre. În *găsaskă*, *sămăna*, *sara*, *sărin*, *să spală* etc. BL IV 165, 127, ȚO 32, AAF V 151 etc., *cosîțăle* ALRT II 139, *îs pusă tăt'e pă masă* BL IV 165, *s* se comportă ca o consoană dură, în timp ce în *kọasẹ*, *lesẹ* BL IV 141, 178, *s* este urmat de palatala *ẹ* sau, în altă notare, *ĕ*. Cît privește pe *z*, acesta apare mai des ca o consoană dură, fiind urmat de o vocală din seria centrală, cum este și firesc, de exemplu: *zîcị* «zici», *zîcîn* «zicînd», *zîs* AAF V 151, 157, *urzîm* «urzim», *păzît* «păzit» *obrază* «obraze» BL IV 175, 172, 148, *frunză* «frunze» ȚO 33 etc.

Consoanele continue *ș* și *j* seamănă cu *s*, putînd fi urmate de *e*, *i*, dar, cînd sînt dure, ele transformă pe *e* în *ă* și pe *i* în *î*. Deci, alături de *șesᵘ* BL IV 151, *găzdăsịa* AAF V 151, *ńe nsirăm* BL IV 167, *ușẹ* id. 171, avem *și* ȚO 31, *șî* ȚO 31, AAF V 151 etc. La fel, *j*: *nu-mpũjă* «nu împunge», dar *nu străpũje* AAF V 156, *slujî* ȚO 24, dar *marjĩna* BL IV 166; *fuje*, *traje*, *suji* «sugi» BL IV 131, 168, (*să mă*) *l'ejị* id. 174, *jerunk'e* «genunchi» id. 148, *jejetᵘ* «deget» id. 148, dar și *plînjẹ*, *plînžă*, *plĩnžă*, ultimele trei în harta 230 a ALR I, și *culejam* AAF V 140. Singura consoană din această serie care apare numai ca dură este *ț* (*ts*): *fraț* ȚO 36, *munț* AAF V 158, BL IV 151, *marț* «marți» AAF V 163, *petsîlorî* BL IV 160, *kutsît'e* id. 168, *vitsălu* id. 173, *păţît* ȚO 34, (*să mă*) *țîie* id. 44, *dakî ts-am dat-o* BL IV 167. Notăm însă și existența unui *ț* care poate fi urmat de *ĕ*: *țĕsă* BL IV 140. În anumite regiuni, deosebirea dintre dure și palatalizate este semnificativă. La moți, după *r*, *s*, *z* și *ț*, cînd nu sînt finale, urmează *i*: *triy*, *găsit*, *omorit*, *șinje* etc., iar la mocani *î*: *găsît*, *tîrzîw* BL II 205. La finală, în ambele părți, consoanele enumerate sînt dure.

Vibranta *r* este și ea dură adesea, în care caz este urmată de *ă*, în loc de *e*: (*să-l*) *omọră* ȚO 39, AAF V 152, ALRT II 155, *cară* «care», plural de la *car* AAF V 142, *mńireasă* și *mńirasă* ALRT II 143. Această calitate a lui *r* este mai vizibilă în grupurile *tr*, *str*: *trămele*, *trămură*, *strîgat* ȚO 29, 36, 28, *trabă* «trebuie» BL IV 142, cf. însă și *tribă*.

Ca încheiere a descrierii consonantismului crișean, merită să fie subliniate două aspecte importante ale dialectului dintre Mureș și Crișuri, ambele privind consoanele finale, care se comportă într-un fel la finală absolută și altfel cînd sînt urmate de o consoană. La finală absolută, oclusivele au un puternic suflu exploziv, asemănător cu vocala *î* sau *u*. De aceea, ele sînt considerate adesea ca urmate de *u*. Suflul exploziv este mai intens sau mai puțin intens, astfel că o dată se aude: *sklabᶜ*, *fostᶜ*, altă dată *sklabî*, *fostî*, *sklabᵘ*, *fostᵘ* dar și *hodineskŭ*, *susŭ*, *multŭ* etc. cf. BL IV 128.

Cînd însă, după aceste oclusive, urmează o consoană oarecare, se produce asimilarea, o sonoră trece la surdă, dacă este urmată de o surdă, și apoi cade; din *cum ị-o pus numi*? avem *cum ị-o puz numi*?, din *cojoc d'i lemn* avem *cojo d'i lemn*, din *o fost gata*: *o foz gata* AAF V 151, 152, 154. Participiul verbului *fi* ajunge din această cauză la *fo*: *c-o fo cî vacile* «c-o fost cît vacile» AAF V 167. Cel mai ușor se elimină *t*: *atuncẹ fray-so luy l-o întreba kă* . . . «atuncea frate-său l-a întrebat că . . . » BL IV 166; *d'an gîńd'i să saị î apă* «de-am gîndit să sar în apă» AAF V 137 etc. Fenomenul apare și în alte părți ale țării. În Crișana însă, el are mare frecvență.

În strînsă legătură cu apocopa consoanelor, determinată de diferenţa de intensitate dintre consoana finală şi consoana iniţială următoare, diferenţă soluţionată în favoarea consoanei iniţiale, stă şi apocopa silabelor finale, de exemplu în fraza: *lovę cǫrnele cerbuluĭ ca să-l poci înghiţi* «loveşte coarnele cerbului ca să-l pot înghiţi» ŢO 36, sau *să ştiu mę* «să ştiu merge» id. 27, *v-om tra* «vă vom trage» id. 26 etc. În *o lę, o lęa* «oleacă» BL IV 131, pierderea lui *că* se explică prin confundarea lui *ă* cu suflul exploziv al consoanei *c*, ceea ce a făcut pe *leacă* să devină *leac*^{ă}, *leac*^{ĭ}, iar din această fază nu a fost greu să se treacă la *lęa*, fiindcă, în context, *c* poate să cadă uşor.

Fonetismul crişean se caracterizează prin cîteva trăsături principale care rezultă din corelaţiile sistemului vocalic şi al celui consonantic, analizate pînă aici.

1. Din punctul de vedere al elementelor sale constitutive, sistemul vocalic crişean ocupă un loc intermediar între sistemul vocalic bănăţean şi cel moldovean, fiind mai sărac decît cel dintîi şi mai bogat decît al doilea. El manifestă aceeaşi tendinţă de echilibru ca şi sistemul vocalic bănăţean prin includerea lui *ǫ* în seria vocalelor posterioare.

2. Atît sistemul vocalic cît şi cel consonantic sînt mobile, cum se vede din efectele variate ale asimilării vocalice şi consonantice, datorită căreia se produc transformări şi reduceri importante în corpul fonetic al cuvintelor.

3. Palatalizarea dentalelor, specifică pentru cele mai multe graiuri ale acestui dialect, nu este însă generalizată.

4. Consoanele *ř* şi *ł*, inexistente în alte sisteme dialectale romîneşti, nu sînt caracteristice numai prin prezenţa lor, ci, mai ales, prin consecinţele pe care le produc, în special *ł*.

5. Rotacismul, ca rămăşiţă a unei vechi deprinderi de pronunţare a lui *n*, constituie şi el un factor de individualizare a dialectului, în pofida descreşterii evidente a intensităţii sale.

6. Dialectul crişean este mai puţin unitar ca structură fonetică în comparaţie cu celelalte dialecte romîneşti, avînd graiuri nu numai bine diferenţiate între ele, dar şi cu vădite tendinţe de diferenţiere, de exemplu graiul oşenilor.

MORFOLOGIA ŞI SINTAXA

N u m e l e. *Pluralul.* Faţă de dialectul bănăţean, cu care seamănă foarte bine în privinţa pluralului, nu avem fapte deosebite cu caracter general în dialectul crişean. Singurul lucru care merită să fie consemnat aici este păstrarea pe alocuri a desinenţei arhaice *-ure* pentru neutre: *lokure* BL IV 131—132 şi întrebuinţarea ei paralel cu forma modernă *-uri*. Extinderea lui *-uri* la *mînă — mînuri, oraş — oraşuri* nu reprezintă ceva caracteristic, fiindcă o întîlnim şi în alte părţi şi nu are frecvenţă mare. În dialectul crişean are loc însă, în cazul pluralului substantivelor, o schimbare de formă datorită analogiei şi intensificării de utilizare a desinenţei *-i* la feminine, ceea ce a dus la plurale ca *frăĭ* «fragi» AAF V 151, *căşi, căş* «case», *măşi, măş, meşi* «mese», *săpi* «sape», *păunĭ* «palme» etc. BL IV 131—132, ŢO 26. Pluralul *ŭoluri* «oale» are singularul ^{u}*ol*^{u}, de genul neutru, desinenţa *-uri* fiind deci normală.

Genitiv-dativul. Fiindcă şi în dialectul crişean, la fel ca în Banat şi în Moldova, sistemul fonetic duce la slăbirea dintre nominativ-acuzativ de o

parte şi genitiv-dativ de alta, se recurge la prepoziţii pentru exprimarea cazului oblic şi, în consecinţă, pe lîngă genitive şi dative sintetice, se întîlnesc des genitiv-dative analitice.

Genitivul se exprimă deci prin:

a) desinenţă sau articol: (joku) *miresį* BL IV 172, (vîrvu) *kăsiy* id. 175, (strunga) *nareluy* id. 147, (zgîrciu) *naruli* «nasului» AAF V 159, *mîndruchiĭ* ŢO 17/33.

b) prepoziţia *de*: *pana d'e kokos̨iy mîndră* «pana cocoşului este frumoasă» BL IV 136.

c) prepoziţia *de la*: *o mîncat vîrvu d'i la mnęri* «a mîncat vîrful mierei» AAF V 152.

d) prepoziţia *la*: *k*^{w}*oarnele la berbeče-s marĭ* BL IV 135.

Dativul se exprimă prin:

a) desinenţă sau articol: *spuri mîri-la* «spune mamă-tei» AAF V 140.

b) prepoziţia *la*: *dă ţîţă la prunc* ALR I h. 227, *să dăm sari la vacĭ* AAF V 163, *la acelà ĭ-a da* ... *la care a afla sǫrele și luna* ŢO 34.

c) prepoziţia *cîtă, cătă* «către»: *o dzîs cătă tată-său* ŢO 34, *o zîs cîtă įel* AAF V 153; [se zice] *brînkă, da încep şi may zîkă kită ya şi mînă* BL IV 156.

Vocativul. La numele masculine în *u*, care au vocativul în mod obişnuit în *-le*, se produce însă, în Ţara Oaşului, o deplasare de accent, care, în aceste cazuri, cade pe *u*: *moşúle, mîndrúle* etc. ŢO 17. În regiunea Crişana, unele nume proprii și-au confundat vocativul cu nominativul: *Ioańe, Avrame, Traiańe* sînt și forme de nominativ (BL IV 131).

Articolul. Afară de cazuri excepţionale, ca cele de mai jos, înregistrate la moţi: *dédeį d'é puiúl culcatŭ* AAF V 138, *cuįbul dînsului* (de două ori pe aceeaşi pagină) AAF V 162 şi *omul mint'e ca un cîre* id. 136 cf. şi 125, *-l* nu se rosteşte, de obicei. Totuşi, reţinem că, în unele locuri din Crişana, *-l* este o realitate fonetică.

La genitiv, articolul enclitic are şi forma *li*, considerată arhaică: (mama) *fîčioruli*, (cînt'ica) *mortuli*, (zgîrciu) *naruli*, *vîntuli*, *ogaruli* AAF V 152, 155, 159, *a Pîrvuli* id. 167. Ea nu poate fi însă o reducere fonetică din *-lui*, căci nu există posibilitatea unei explicaţii plauzibile în acest sens. De altminteri, sub aceeaşi înfăţişare, pe *li* îl găsim şi proclitic, alături de *lu*: *luna li martiy* BL IV 172. Articolul proclitic de tipul acesta, în forma *li* şi — uneori — *lu*, se întrebuințează ca *li* numai înaintea numelor proprii sau socotite ca atare. La exemplul *luna li martiy*, dat mai sus, adăugăm *luna li kuptoryŭ*, *luna li čirešawă*, *luna li prieyŭ* «luna lui Prier», *vînătorĭ a li Pilat*, toate în BL IV 172, 133 (vezi şi AAF V 157, 160). Articolul are şi un corespondent feminin, pe *i*, întrebuinţat în aceleaşi condiţii: *pǫla-į Sîntămărie* «poala Sintei Mării» AAF V 124, 156. Ca proclitic, *lu* apare rar, poate prin influenţa Banatului: *păru lu muyere* BL IV 133.

Articolele proclitice *a*, *al*, *ai*, *ale* sînt reprezentate şi în acest dialect numai de *a* invariabil: *ceįalalţ feciori a tăi* ŢO 35, *pe-a mńeu bărbat* id. 39 etc. Înaintea adjectivelor apar însă pe lîngă *a* (*boala a spurcată* id. 35) şi *cel* (*purcelu cel furat* id. 29) şi chiar *acel* (*s-o dus acel maĭ mńic* id. 35).

Pronumele. La pronumele personale, ca particularităţi specifice, notăm numai acuzativul *ieu* pentru *mine*, dativul *m*, dar şi *mi* şi *mń(i)*, iar din punct de vedere sintactic, repetarea formelor neaccentuate. Acuzativul *įeu* este cu

siguranță o formă cerută de rimă, căci nu se întrebuinţează decît în rimă cu *Brașeu* «Brașov»: *nu-i ńimi sîngur ca ieu / . . . pără-m Brașeu* AAF V 140.

Dativul *m* din construcţii ca *să-m ięrte* şi *bănuiescu-m ce să fac* ŢO 29, 25 apare şi ca *mń(i): mńi-o spus, mńi-o rămas* ŢO 19. De obicei, *m* e enclitic, conjunct: *că-m cîntă mńiie* ŢO 19, iar *mńi*, proclitic: *mńi-i dor* ŢO 32, *mńi-i urîtă* id. 33, *mi-s drăguță* id. Prin urmare forma lui depinde de ritmul frazei. În *țîpă-mńi-l în gură* ŢO 40, de exemplu, *mńi* fiind accentuat nu se poate reduce la *m* ca în celelalte cazuri.

Repetarea pronumelor personale neaccentuate se produce în două cazuri principale, ca pronume reflexive, de exemplu: *ńe-am dusu-ńe, m-am dusu-mă* BL IV 133 şi ca pronume personale în cazul acuzativ al obiectului direct: *l-ã trasu-l*. Fenomenul acesta nu poate fi despărţit de repetarea pronumelui în cazul dativ al obiectului indirect, deşi poziţia şi forma pronumelor repetate în dativ diferă de a celor analizate mai înainte.

Pronumele şi adjectivele posesive sînt interesante numai pentru topica lor. Ele se aşază adesea înaintea substantivului, fără însă ca acest fapt să se fi generalizat, de exemplu: *ieu cu a mea mîndră, c-a mńeu uom . . ., c-a mea muięri încă-i bură* AAF V 144, 149, *pe a mea ziață* ŢO 45 *înt-a nostă pădure* id. 19.

Pronumele şi adjectivele demonstrative de apropiere au forme asemănătoare cu cele din graiurile moldoveneşti, astfel:

	masc. sg.	masc. pl.
nom.-ac.	*aiestu, aiesta*	*aieşti*
gen.-dat.	*aiestui(a)*	*aiestor(a)*
	fem. sg.	**fem. pl.**
nom.-ac.	*aiastă, aiasta*	*aieste(a), aieşti(ia)*
gen.-dat.	*aieşti(ia)*	*aiestor(a)*

Se foloseşte însă şi *asta*: *că-i mai dulce asta*; *d'ita* [«pentru»] *asta să rămîa* AAF V 151, 158. Pluralul feminin *ašl'ea*: *ašl'ea-s vacili* BL IV 166 arată că *asta* a devenit *ašl'ea* prin analogie cu celelalte plurale.

Ca pronume şi adjective demonstrative de depărtare avem:

	masc. sg.	masc. pl.	fem. sg.	fem. pl.
nom.-ac.	*(a)cel(a)*	*(a)cii*	*(a)cę* *(a)ciia* *(a)ceia*	*(a)cęle(a)*
gen.-dat.	*(a)celui(a)*	*(a)celor(a)*	*(a)ceii(a)*	*(a)celor(a)*

Nu se poate stabili o regulă exactă a utilizării formelor lungi şi a celor scurte. Totuşi, *cel, cę* etc. sînt preferate înaintea substantivelor: *te du la cę fîntînă*; *te du în cela vîr de deal*; *i-o tăięț și cela cap* ŢO 43, 37, apare însă şi: *aceala lucru* BL IV 166. *Cel* şi *cę* s-au specializat ca proclitice, cu înţelesul de « celălalt, cealaltă, următoarea » înaintea cuvintelor care denumesc timpul: *în cęa zi* «în ziua următoare» BL IV 166, *și cę zi s-o facu bel'agă* «şi în ziua următoare . . .», *(î)n cęę sară . . .* «în seara următoare, cealaltă» AAF V 152.

Tot ca pronume şi adjective demonstrative de depărtare mai sînt:

	masc. sg.	masc. pl.	fem. sg.	fem. pl.
nom.-ac.	*al(a)*	*ĕi(a)*	*a*	*ale(a)*
gen.-dat.	*alui(a)*	*alor(a)*	*ĕi(a)*	*alor(a)*

În calitate de adjective, sînt mai des proclitice: *s-o dus . . . și ala fecior* ȚO 35, *să-l prindă pe ala zmău* «să-l prindă pe celălalt zmeu» (este vorba despre un zmeu cu cinci capete care apare după altul cu trei capete) id. 37. Ca pronume, în special la plural, ele se folosesc ca şi în Muntenia: *ce-o dzîs alea* ȚO 39. Din exemplul *pe ala zmău* constatăm că *al* ia uneori şi înțelesul de *celălalt*, cu toate că, în dialect, există compuse cu *alt*: *iestalalț, ieștealalț, iastalaltă, ieștealalte* și cu *al*: *alalalt, ĕialalț, alaltă, alelalte*.

Pronumele nehotărît *oarece* are sensul de «ceva»: *nișt'e apă-n oarece pui acolo la pl'icior* AAF V 156. Este evident că în prima parte a acestui compus se păstrează înţelesul de «vrea» din care provine *oare*.

Verbul. În general, sînt puţine treceri de la o conjugare la alta, astfel încît nu se pot trage concluzii deosebite în legătură cu organizarea verbelor pe conjugări. Accentuarea verbelor de conjugarea a III-a la indicativ prezent, pers. I plural, pe desinență: *merém, torcém, vindém* etc. în regiunea Crișana, îndeosebi în vorbirea tinerilor (BL IV 132) nu este concludentă, căci apare şi în alte locuri.

La indicativul prezent notăm numai absența lui *-ez* de la verbe ca *cina, îndepărta, lucra*, deși în Țara Oașului, se zice, după I.A.Candrea, ȚO 20, și *lucredz*. Unele verbe primesc pe *-esc* la indicativ prezent și pe *-(e)ască* la conjunctiv prezent: *vrę să mă-nghițască* ȚO 35, deosebindu-se de uzul general.

Imperfectul. Pe lîngă formele așteptate, în special la persoana a III-a plural care este la fel cu a treia singular, imperfectul are și forme de persoana I singular fără *-m*: *(eu) ave, duce* etc. ȚO 21, semnalate în Țara Oașului ca rarități arhaice. Ele apar ceva mai des în Maramureș (vezi p. 113).

Perfectul simplu. Cu toate că se întrebuinţează mai rar decît perfectul compus, acest timp este totuși destul de răspîndit la primele două persoane ale singularului; de cele mai multe ori însă, în Munții Apuseni, formele lui sînt rezultatul contaminărilor dintre aspectul arhaic și cel modern, de exemplu: *pușei* (*secera la brău*) AAF V 138 din *puș* (arhaic) + *pusei* (modern); *cîm fușei s-astîmpăr doru* id. 140, *rupșeĭŭ* «rupsei», *rămînșeĭŭ, cum spușei d'i scrișeș* AAF V 140, 144 157, *(z)ișăș* «ziseși» id. 152. În aceeași regiune, la Ghețar, E. Petrovici a înregistrat o paradigmă cu totul arhaică: *mîncaiŭ, mîncaș, mîncă, mîncămŭ, mîncatŭ, mîncară*, dar la Iarba-Rea se spune *mîncarămŭ, mîncarătŭ*; *făcurămŭ, făcurătŭ* AAF V 122, cu *-ră-* introdus de la persoana a III-a plural, dar cu *t*, vechea desinență, menținut.

Perfectul compus. Explicaţiile date la dialectul moldovean și la cel bănățean se potrivesc şi pentru dialectul crişean. În plus, înregistrăm preferința mai accentuată a vorbitorilor acestui dialect pentru formele inverse: *prinsu-s-o nucii*? ȚO 28, *spusu-ț-am, dzîs-o cătă mine* id. 21.

Mai mult ca perfectul este format ca și în dialectul bănățean: *m-am fo[st] dusă* «mă dusesem» şi numai rareori se aud formele simple: *să ńimerisi d'i fusęsim* AAF V 164.

Viitorul nu ridică multe probleme. O mențiune specială s-ar putea face numai în legătură cu auxiliarul, care, în dialectul crișean, a pierdut pe *v-* (*oi, ii, a* etc.) în toate situaţiile, în timp ce, în celelalte dialecte, apar şi formele cu *v*. (Pentru aspectul fonetic al auxiliarului, să se vadă analiza făcută la dialectul bănățean.)

Condiționalul prezent și trecut. Condiţionalul prezent se formează, ca şi în limba literară, cu *aș, ai a(r), am, al(i), a(r)* urmate de infinitiv. Uneori, la persoana a III-a singular, în loc de *ar*, se aude și *are*.

Condiționalul trecut este însă mult mai interesant. El are două forme. Una, ca şi cea generală, *ţ-aş si dată, s-a si farmată* «ţi-aş fi dat», «s-ar fi sfărîmat» ŢO 35. A doua este formată din perfectul compus al verbului *vrea*, urmat de infinitiv: *de am vut şti* «dacă aş fi ştiut», *de s-o vut mărita* «dacă s-ar fi măritat» ŢO 22. În astfel de construcţii, de cele mai multe ori verbul *vrea* pierde pe *r*, există însă şi cazuri cu *r* păstrat: *mama o vrę şti* «mama ar fi ştiut-o» AAF V 124, *dacă n-uo vrut fi ię . . . . a vu fi vai ș-amar d'i mińi* «dacă nu ar fi fost ea, ar fi fost . . . » ALR I, hărţile 273—274.

Formele acestui timp sînt însă nesigure pentru unii vorbitori ai dialectului, căci o dată găsim *d'i n-o vu fi, nu s-o vu povesti* «dacă nu ar fi fost, nu s-ar fi povestit» BL IV 170, formulă cu care încep basmele, iar altă dată aceeaşi idee este redată prin: *d'i n-a vu fi nu s-ar vu povesti* id. 166 şi, în fine, *să fi ştiută če fel d'i om yeštī, nu m-ă vu al'inat ku tine p-un lok* id. 164. În *nu s-ar vu povesti* s-a produs o contaminare între condiţionalul prezent, normal sub această înfăţişare în dialectul crişean, şi *nu s-o vu povesti* «nu s-ar fi povestit», iar rezultatul a fost introducerea lui *ar* înaintea auxiliarului *vrea*. În *nu m-a vu al'inat* «nu m-aş fi aşezat», tot în urma unei contaminări, de data aceasta cu cealaltă formă de condiţional trecut, a fost reţinut participiul *al'inat*, în locul infinitivului.

Imperativul negativ în formă arhaică, existent şi în dialectul bănăţean, apare şi în graiurile din Crişana. El a fost semnalat la moţii din Scărişoara (AAF V 124): *nu cîntareț, nu facireț*, fiind chiar frecvent în părţile Oradiei: *nu băgarets, nu fujirets, nu rid'erets* (BL IV 132) etc. Pe lîngă formele citate, se folosesc însă, cum e şi firesc, imperative negative identice cu cele din limba comună.

Participiul. La timpurile compuse cu auxiliarul *fi*, şi foarte rar la cele compuse cu *avea*, participiul se sfîrşeşte regulat în *-ă*: *ia tot o fos spalată pi lîră* AAF V 151. Deosebirea dintre forma participiului din timpurile compuse cu auxiliarul *avea* şi cele cu *fi* se vede foarte clar din versurile de mai jos:

Şi vacile l e - a m p ť e r d u t ŭ / *Dară tu mńi le-* a i v ă z u t ŭ ? / - *Ca să le* h' i u tă[t] v ă z u t ă / *Şi nu le-aş* h'i c u n o s c u t ă / *Ba tu le*-ai h'i c u n o s c u t ă etc. AAF V 138. Alt exemplu de acelaşi fel din graiul oşenilor: *Şî pe tine bun năroc te-* o b ă t u t *că mńi-* a ĭ d z î s *fărtat, că* ţ - a s i d a t ă *o-mproşcată, de şî uşa ţî* s-a s i f a r m a t ă ŢO 35.

Infinitivul. I. A. Candrea, în studiul său despre graiul din Ţara Oaşului aminteşte la p. 21 şi construcţia *de-a* + infinitivul lung: *de-a scotere, de-a vulturare, de-a tăiere*, utilizată «acolo unde limba literară întrebuinţează de obicei construcţia *de* + participiul (de fapt supinul *n.n.*) *de scos* etc.» Această construcţie se întîlneşte foarte rar în texte; am socotit totuşi că merită să fie consemnată.

Prepoziţiile nu se deosebesc prea mult de cele din limba comună nici ca formă nici ca întrebuinţare. Numai cîteva dintre ele prezintă particularităţi, unele de ordin arhaic, altele, modificări proprii dialectului. În prima categorie intră utilizarea prepoziţiei *a* ca în limba veche: *să guri cu caprili* a *munt'i*; *a sosit acol* a *munt'i*; *stă a sọri*; *să îmveşt'i . . .* d'i *mult'i ori* a *sọri* (=se iveşte de multe ori la soare) AAF V 151, 166. Prepoziţia *pe* se foloseşte uneori pentru a se insista asupra obiectului, de exemplu: *o fo mîncîn pi-on uou* AAF V 151. Din context se vede că doi îndrăgostiţi, părăsind bunăstarea părintească, se simt foarte bine în sărăcie, mîncînd amîndoi un singur ou la prînz; *nu mai spala pi lîră* «nu mai spăla lîna» (subînţeles din context «aceasta

neagră, fiindcă tot nu o vei face albă») AAF V 151. Alteori, prepoziția *pe* e utilizată altfel decît în limba literară, de exemplu în *să nu sudue pi iele* și *ciñi strigă pi t'iñi?* lipsesc pronumele atone, *le* în primul caz, *te* în al doilea. Dacă ele s-ar găsi înaintea verbului, am ajunge la construcția normală, în care *pi* este necesar. Mai rar apare *pe* în locul altei prepoziții din limba literară: *o yiñit lotri pi iel* «au venit hoții la (peste) el» AAF V 167. Prepoziția *dîngă* a rezultat din compunerea lui *de* cu *lîngă* și nu prezintă din punct de vedere sintactic nimic special. În loc de *pentru* în dialectul crișean se folosește *dipt* și *dip*, care nu sînt altceva decît *drept*, modificat după regulile dialectului: D i p t *un struț de dzece graiță / nu m-oi scula de pe laiță* ȚO 44 «pentru un buchet de zece creițari nu mă voi scula de pe laviță» sau: *numai* d i p *gura mîndrii* «numai pentru gura mîndrii» id. 27.

Conjuncțiile. Cea dintîi conjuncție care atrage atenția este *și* (cîteodată *șî*). Ea reprezintă pe *să* din alte părți: *tra* și *fak* BL IV 131 «trebuie să fac», *dakî l-am pute prinde* [pe iepure] *și-l mînkăm* BL IV 137, *če și mî faku*? BL IV 176, *și* și *margă* și *dărîme kasa* «și să meargă să dărîme casa» BL IV 178, *l-am dăzñierdat pe copil* și *nu plîngă* ALR I, harta 236. Merită de asemenea atenție *dip ce* = «pentru că».

LEXICUL

Spre deosebire de celelalte dialecte, la care nu am socotit necesar să cităm cuvinte, afară de cele cîteva de la dialectul bănățean, la dialectul crișean trebuie să facem mai pe larg acest lucru, fiindcă lexicul crișean are multe arhaisme și dezvoltări semantice interesante. Iată cîteva exemple de cuvinte arhaice.

abua «legăna», *arină* «nisip», *cînta* «plînge, jeli», *cocon, cocoană* «băiat, fată», *cota* «privi» (și placă . . . să-i *cote* nucii «să poftească . . . să-i vadă nucii» ȚO 28), *custa* «trăi», *cîtingan* «încetișor», *io* și *iu* «unde» (*yu* ai fost? *yo* t'e duči? p-*yo* să mărg? BL IV 133), *lemn* «copac» (Dragă mñi-i crîjma-ñ paduri . . . / d'e să tîmplă să mă-mbăt / numa *lemñili* ma vădŭ AAF V 141), *marițŭ* «bărbat», *pasăre* «vrabie» ȚO 51, *ped'estru* «olog, neputincios, invalid», *săcreată* «pustiu, singur, neumblat», *vă* «du-te» imperativul lui *vadere*, dispărut ca verb uzual din limba romînă unde avem însă altă formă verbală a lui *vadere*. În dialectul crișean, *vă* se întrebuințează curent: *vă, vă,* numa nu șed'a multŭ AAF V 152; *vas* «vas» etc.

Derivarea prezintă particularități în privința utilizării unor sufixe, de ex.: *voinicaș* din *voinic* + suf. *-aș*; *cenușǫsă, săuǫsă, ved'erǫsă, tulburoasă* etc., din *cenușă, seu(său), vedere, tulbure* + suf. *-ǫs, -ǫsă*. Sufixul *-oñ, -oañe*, pe care l-am întîlnit și în Banat, se întrebuințează și în Crișana, dar aici are forma *-õ, -õie*, datorită pierderii lui *ñ*, după nazalizarea prealabilă a lui *o*.

Frecventă este și derivarea cu sufixul *-uț, -uță*: *oluț* (de la *ol(ă)*, *puiuț, scăunuț, fătuță, furcuță, pruncuță* etc.

GRAIUL DIN MARAMUREȘ

În Maramureș se vorbește un grai care seamănă în multe privințe cu dialectul crișean. Ca și acesta, el are trăsături arhaice în morfologie, sintaxă și vocabular, iar sistemul său fonetic este în linii mari ca cel crișean.

Vocalismul. *ě* apare la fel ca şi în dialectul crişean: *căměșe, měle, spěle, mě, bě, vrě.*

Nazalizarea nu se observă decît la *o* şi *u* în cuvinte monosilabice: *õ mîndruţ* «un mîndruţ», *ũ an* GFM, p. 40. Ea nu este deci specifică acestui grai, căci şi în alte regiuni ale ţării cele două vocale capătă în frază un slab timbru nazal.

Vocala *ǫ*, care apare relativ rar, face ca sistemul vocalic maramureşean, să nu se identifice cu cel crişean, ci să se apropie de sistemul vocalic moldovenesc, cu care s-ar identifica dacă *ě*, vocală foarte asemănătoare cu *ę* moldovenesc, ar apărea numai ca un reflex al diftongului *ea* la finală. Cum însă, în Maramureş, *ě* se întrebuinţează şi în interiorul cuvintelor, cele două sisteme rămîn unităţi diferite.

Consonantismul. Tot astfel se petrec lucrurile şi cu sistemul consonantic. Exceptînd pe *f* şi pe *v*, la care ne oprim în mod special, celelalte labiale au aproape aceeaşi situaţie şi în dialectul crişean; *p → p'*: *lip'ideu, sp'inl'eca*, dar şi *p → pk'*: *apropk'ia, copk'il, lupk'i pk'ic, pk'icor, rîpk'i* etc. GFM, p. LVIII şi *p → k'* (ceva mai rar însă): *cîrk'i, desk'ica, k'eatră, k'ept,* etc. id. Labiala *b* devine din cînd în cînd *b'*: *alb'i, b'ine, galb'en* şi, mai des, *bǵ*, fonetism pe care îl putem considera general: *abǵia, bǵel, bumbǵi, îmbǵia, plumbǵi* etc.

Palatalizarea lui *m* se află în stadiul *mń*, cu rare excepţii de trecere la *ń*, astfel: *lumńină, mńel, mńilă, mulţămńi* etc., dar şi *adurńi, zńiecură* etc. Singurele labiale care au suferit transformări mai importante sînt *f* şi *v*. Prima a devenit *s*: *sier* «fier» *siu* «fiu», *si* «fi», *trandasir* ş.a.; a doua, *z*: *zie, ziaţă, vorozi, lozesc* etc. Alături de *f → s* avem, uneori, şi *f → h'* şi *v → ǵ*.

Dentalele *d* şi *t* sînt palatalizate la stadiul *d'* şi *t'*, *k'*: *d'ealu, d'ept* «drept», *d'epărta* «îndepărta»; *bărbat'e, t'it'ie* «tichie», *curt'e, munt'e* etc., *k'igńi* «tihni».

Africatele *č* şi *ǧ* sînt în general dure, deosebind graiul din Maramureş de graiurile din acele regiuni unde aceste africate nu au devenit fricative. Vocalele care le urmează trec din seria anterioară în seria centrală, *e* devenind *ă*, iar *i* devenind *î*: *ǧăm, ǧăr, čîńe, čînč, ǧîcea, crănǧîle, vačîle* ş.a. Cele două africate îşi păstrează însă şi caracterul înmuiat, de exemplu: *arǧint, dzăče, ǧiuca* GFM, p. LXII în loc de: *arǧînt, dzăčă, ǧuca,* ceea ce arată că pronunţarea lor dură nu este încă generalizată.

În timp ce africatele *č* şi *ǧ* includ graiul maramureşean în dialectul crişean, consoana corespunzătoare lui *j* îl apropie de dialectul moldovean, fiindcă *j* e redat în Maramureş prin *ǧ*: *ǧoc* «joc», *ǧiucăușă, să ǧǫară* «să jură» etc.

Din consonantism merită să mai fie menţionate următoarele trei fapte: 1. înmuierea lui *l* şi *n* (*l'* şi *ń*), 2. pronunţarea lui *r* ca *r̄* şi 3. urmele de rotacism.

MORFOLOGIA ŞI SINTAXA

Morfologia şi sintaxa graiului maramureşean sînt foarte asemănătoare cu morfologia şi sintaxa dialectului crişean. Şi în Maramureş, pluralele substantivelor reflectă ca şi în Crişana, dar altfel decît în alte regiuni, opoziţia dintre consoanele dure şi cele înmuiate la finala pluralului, ceea ce dă morfologiei numelui o înfăţişare specifică. Pronumele personal se repetă la fel: *mă lopăscu-mă, t'e bagă-t'e în casă, s-o dusu-să, l-o dusu-l, îi strîca-i* «îi strica» GFM, p. LXXI.

Articolul genitiv-dativului feminin apare uneori proclitic: *a i Florică* «Floricăi», *la casa i Docă* «la casa Docăi» GFM, p. LXXI.

La verb se observă variația între sufixul *-ez* și *-esc* la indicativ prezent. Imperfectul are și forme arhaice fără *m* la persoana I sg.: (*eu*) *avea*, (*eu*) *era*, (*eu*) *făcea* ș.a. Se întîlnește chiar cîte un condițional cu *vrea* (id., p. LXIX), imperativul negativ este și arhaic: *nu vă darel*, *nu luarăț* (id., p. LXIX), participiul are formă în *-ă* la timpurile compuse cu *fi*: *să h'i știință carte*, *să si mersă noi* id.

Dintre prepoziții *a*, *d'ingă*, *d'ipt*, *pă*, *pe* și *pi*, *păstă* și *păst'e* se folosesc la fel ca în dialectul crișean, în schimb, conjuncția *și* «să» nu apare în vorbirea din Maramureș, unde se găsește însă conjuncția *să* cu înțelesul de «dacă», la fel ca în limba veche.

Faptele arătate mai înainte caracterizează graiul din Maramureș ca un grai dintr-o zonă de tranziție. Într-adevăr, prin prezența și frecvența lui *ĕ*, sistemul vocalic ține de dialectul crișean, dar prin frecvența lui *ǫ* se deosebește de acesta. Gradul de palatalizare și frecvența dentalelor palatalizate ne obligă să considerăm graiul maramureșean ca o prelungire a dialectului crișean, în schimb, labialele ne determină să-l considerăm o prelungire a celui moldovean, pentru că, deși stadiul de palatalizare a labialelor maramureșene este din punct de vedere fonetic la fel cu cel din Crișana, pe cîtă vreme în această regiune, frecvența labialelor palatalizate este mică, în Maramureș, labialele palatalizate se folosesc în mod constant ca și în Moldova. Africatele *č* și *ǧ* cu toată deosebirea lor de pronunțare față de africatele corespunzătoare din Crișana, sînt totuși mai aproape de acestea din urmă decît de fricativele moldovenești *ŝ* și *ẑ*. Dar, ca o adevărată compensație, lui *j* din Crișana îi corespunde *ǧ* în Maramureș, la fel ca în Moldova. În sfîrșit, urmele de rotacism, *ř*, *l'* și *ń* apropie din nou graiul maramureșean de consoanele din Crișana.

Elementele arhaice din morfologie și sintaxă sînt și ele de natură a ne face să trecem graiul din Maramureș la dialectul crișean, dar lipsa condiționalului cu *vrea*, sau, mai bine zis, apariția lui cu totul sporadică, precum și absența conjuncției *și* «să», atît de caracteristică dialectului crișean, toate acestea, îmbinate cu fenomenele fonetice analizate mai înainte, reprezintă argumente foarte puternice în favoarea considerării graiului maramureșean ca una dintre punțile dialectului crișean spre dialectul moldovean.

V. AROMÎNA, MEGLENOROMÎNA ŞI ISTROROMÎNA

În discuţiile lingvistice duse la noi în ultimii ani, caracterul de dialecte romîneşti al celor trei idiomuri romanice vorbite în Peninsula Balcanică (aromîna şi meglenoromîna) şi în Peninsula Istria (istroromîna) a fost pus sub un mare semn de întrebare. Asemănarea indiscutabilă dintre aceste idiomuri şi originea lor comună, au făcut lingvistica noastră tradiţională să considere că aromîna, meglenoromîna şi istroromîna sînt dialecte ale limbii romîne.

Într-adevăr, aromîna, meglenoromîna, istroromîna şi dacoromîna seamănă foarte bine între ele şi derivă, toate, din latina balcanică. S-ar putea spune chiar mai mult. Cele patru idiomuri conţin nenumărate elemente de evoluţie lingvistică prin care se poate dovedi uşor că ele s-au dezvoltat împreună un timp mai lung sau mai scurt. Aşadar, nici asemănarea, nici originea şi nici evoluţia lor comună pînă la o anumită dată nu pot fi negate, dar aceasta nu înseamnă, implicit, că ele sînt dialecte ale limbii romîne.

În argumentarea tradiţională nu s-a avut în vedere un fapt de natură istorică, de importanţă excepţională pentru problema de faţă, izolarea de sute de ani în care trăiesc vorbitorii celor patru idiomuri. Aromîna, de exemplu, s-a despărţit de dacoromînă de cel puţin o mie de ani, dacă acceptăm una dintre propunerile făcute în legătură cu istoria acestor două idiomuri, anume pe aceea susţinută astăzi de acad. Al Rosetti, după care, între aromînă şi dacoromînă nu mai sînt legături din jurul anului 1000. Dacă însă luăm în consideraţie şi alte păreri, perioada de cînd cele două idiomuri duc o viaţă independentă este mai mare. Astfel, după O. Densusianu, aromîna nu a mai avut contact cu dacoromîna de prin secolul al VI-lea, după Weigand, din secolul al IX-lea, după alţii, din secolul al VII-lea sau al VIII-lea. Indiferent însă ce poziţie adoptăm în această chestiune, este evident că un idiom care, de cel puţin o mie de ani, se dezvoltă în mod independent, nu mai poate fi socotit dialect al altui idiom cu care nu mai are legături, căci relaţia dialect—limbă este determinată de raportul de subordonare a unui idiom faţă de altul. În cazuri similare, romaniştii au decis, deşi nu fără şovăieli, că provensala de pildă nu este un dialect al limbii franceze, că idiomul catalan nu este un dialect al limbii provensale şi nici al celei spaniole, ci că fiecare dintre ele reprezintă limbi de sine stătătoare. Cazul catalanei este instructiv în această privinţă, fiindcă se poate stabili cu oarecare precizie şi data de la care ea se desparte ca idiom romanic de provensala din care făcea parte, dată legată de înfiinţarea unui stat feudal, comitatul Barcelona, la anul 801. Din punct de vedere lingvistic, între catalană şi provensală sînt deosebiri mici, poate mai mici chiar decît cele dintre aromînă şi dacoromînă; cu toate acestea, dez-

voltarea ei independentă este un criteriu mai puternic de apreciere a caracterului de limbă sau dialect al acestui idiom, decît asemănările ei cu provensala.

Izolarea reală și profundă a unui idiom, de limba din care făcea parte, este un criteriu mai important decît criteriul de asemănare și de origine comună pentru că, în loc să privim înapoi, privim înainte, în direcția evolutivă a idiomului care se dezvoltă independent. Acest fel de a vedea lucrurile este deosebit de important fiindcă, altfel, nu vom mai înțelege niciodată cum se poate ca dintr-o limbă oarecare să se nască mai multe limbi. Într-adevăr, de vreme ce o mie de ani de evoluție independentă a unui idiom contează mai puțin decît asemănările dintre acest idiom și altele, cu care el a format odinioară o unitate, de ce am mai crede, de pildă, că limbile slave actuale sînt limbi, și nu dialecte? Ele formau doar odinioară, o unitate în care deosebirile de la o regiune la alta erau indiscutabil mai mici decît deosebirile existente astăzi între aromînă și dacoromînă sau între istoromînă și dacoromînă. Faptul că aceste limbi nu mai au astăzi un reprezentant care să înglobeze trăsăturile specifice ale fiecăreia dintre ele nu poate fi un argument, căci nici aromîna, meglenoromîna și istroromîna nu mai au astăzi un asemenea reprezentant. Pentru a se înțelege caracterul de dialect al idiomurilor romanice din Peninsula Balcanică și Peninsula Istria, lingvistica tradițională romînească a fost nevoită să numească o perioadă de dezvoltare a latinei balcanice «limba romînă comună», întrebuințînd un termen asemănător limbii slave comune, indo-europenei comune, termen care avea avantajul că arăta cărei limbi îi aparțin, ca dialecte, aromîna, meglenoromîna și istroromîna. Dacă o anumită fază de dezvoltare a latinei balcanice trebuie sau nu să poarte numele de «romînă comună», aceasta este altă chestiune, dar, chiar fără a o rezolva, putem accepta ideea că aromîna și dacoromîna au fost dialecte ale latinei balcanice în cursul dezvoltării acesteia, și anume atunci cînd ele se aflau încă în contact, cînd erau două variante teritoriale ale aceleiași limbi, denumită fie latină balcanică, fie romînă comună. Dar de îndată ce, din diferite cauze, contactul lor s-a rupt, au și apărut două limbi romanice noi, aromîna și dacoromîna.

Prin urmare, romîna comună, adică latina balcanică dinainte de despărțirea dacoromînei și aromînei, a avut ca dialecte actualele limbi aromînă și dacoromînă, care se găseau atunci la alt stadiu de dezvoltare, lucru de la sine înțeles. Mai tîrziu, din aromînă sau din dacoromînă s-a diferențiat meglenoromîna, dar, datorită faptului că nu a avut condiții de evoluție independentă, ea a rămas lîngă aromînă ca un dialect al acesteia. Din dacoromînă s-a rupt cam în aceeași vreme istroromîna, dar aceasta, izolîndu-se cu totul, a devenit o limbă de sine stătătoare.

Deosebirea dintre punctul de vedere expus mai înainte și cel tradițional nu este, cum se vede, numai o chestiune de terminologie, ci una de concepție despre limbă, căci, pe cînd lingvistica romînească tradițională neglijează total criteriul subordonării, bizuindu-se în argumentarea sa numai pe genealogie, după părerea noastră, criteriul genealogic — deși nu este hotărîtor — nu este însă știrbit întru nimic dacă admitem că dintr-un idiom comun s-au ivit cu timpul mai multe limbi, din cauza evoluției istorice. Dimpotrivă, credem că numai în felul acesta se poate explica fenomenul în aparență atît de curios al disocierii în mai multe limbi deosebite a idiomurilor care se vorbeau în antichitate și în evul mediu.

Cele spuse mai înainte nu trebuie să ne ducă la concluzia că studiul aromînei, meglenoromînei și istroromînei nu mai este important, dar el ar fi mult mai potrivit într-o lucrare despre *istoria* limbii romîne, unde s-ar cerceta, pe baze istorico-comparative, caracterele generale ale perioadei de evoluție comună a dacoromînei și aromînei, pentru a se înțelege mai bine modul lor de dezvoltare ulterioară. Introducerea unui capitol despre aromînă, meglenoromînă și istroromînă în lucrarea de față trebuie interpretată numai în acest fel.

AROMÎNA

Aromîna este vorbită în Peninsula Balcanică de o populație romanică de circa 300 000 de oameni răspîndiți prin Grecia, Albania, Iugoslavia și Bulgaria. Grupurile cele mai importante se află în Grecia și Albania; în Grecia, spre răsărit, în Epir, și spre apus, în Tesalia. Cîteva grupuri, mai mici, locuiesc în Macedonia grecească. În Iugoslavia, populația aromînească se află între lacurile Ohrida și Prespa. În Albania, grupul cel mai numeros este așezat în apropierea coastelor Mării Adriatice. În Bulgaria, sînt mai puțini aromîni și mai mulți meglenoromîni. Ei locuiesc pe malul drept al Vardarului, pe cursul superior al acestui rîu. Mulți aromîni trăiesc în orașele din cele patru state, la Salonic, Bitolia, Tirana, Durrës, Larisa etc.

Aromînii din Epir și Tesalia formează grupurile sudice, ceilalți, grupurile nordice. În acestea din urmă se diferențiază aromînii din Albania, în special cei instalați în jurul localității Fraseri, cunoscuți sub numele de « fărșeroți » și cei din jurul localității Gramoste, « grămostenii ». Aromînii de lîngă lacul Ohrida sînt denumiți și « gopeșeni » după numele localității Gopeș, iar cei de lîngă lacul Prespa, « muloviștenі », după numele localității Muloviște.

Mare parte dintre aromîni sînt bilingvi. Ei cunosc și întrebuințează în relațiile oficiale limba statului în care trăiesc, în primul rînd neogreaca și albaneza, cei mai mulți aflîndu-se în Grecia și în Albania.

* *

Studiul aromînei ar trebui pus pe baze cu totul noi, pornindu-se de la ideea că latina balcanică s-a transformat în aromînă în condiții specifice. Un asemenea studiu ar depăși însă cadrul pe care ni l-am propus aici. De aceea, ne mărginim la descrierea sumară a faptelor celor mai caracteristice, fără a face deosebiri de amănunt între aromîna de sud și cea de nord, între vorbirea fărșeroților, a aromînilor din Muloviște, a celor din Gopeș sau a celor din Olimp, pentru că ceea ce urmărim aici nu este prezentarea aromînei cu dialectele sale, ci prezentarea generală a acestui idiom.

Aromîna nu este unitară. O spune unul dintre cei mai buni cunoscători ai ei, Th. Capidan: « Oricît de unitar ar părea graiul aromînilor de pretutindeni, în sensul că nu există diferențieri subdialectale care să îngreuneze înțelegerea indivizilor de la o regiune la alta, totuși [el] arată unele abateri care îl deosebesc întrucîtva de la o regiune la alta. Acestea provin atît din pricina contribuțiunilor interne, cît mai ales și din cauza influențelor pe care le-a suferit din partea limbilor înconjurătoare »[1]. În sud, pers. I și a II-a a auxiliarului *fi* sună

[1] Th. Capidan, *Aromînii*, p. 193.

LEGENDA

Macedo-romîni (Aromîni)

Megleno-romîni

Fig. 16. Harta răspîndirii aromînei şi meglenoromînei.

După S. Puşcariu, *Limba romînă*, I, h. 19.

totdeauna (*eu*) *h'iu*, *h'ii*, iar în nord (*mine*) *escu* şi (*tine*) *eşti* « eu sînt, tu eşti ». Pronumele, după cum se vede, diferă şi el, fiind în sud: *eu*, *io*, *iou*, iar în nord: *mine*, *tine*. Al doilea fapt, de natură fonetică de data aceasta, este pronunţarea vocalei *e* după accent; *e* în nord: *carte*, *seate*, *feate*, în timp ce în sud, acest *e* este reprezentat de *ì*: *cartì*, *seatì*, *featì*. « Două cuvinte se abat de la această regulă, *ţe* şi *aestu*. Aceste pronume se rostesc la sud cu *e* păstrat *ţe*, *aestu*, iar la nord, *ţi*, *aistu*, cu *e* trecut la *i*. După aceste forme, se poate recunoaşte originea sudică sau nordică a unui aromîn »[1].

Dificultatea principală a stabilirii variantelor dialectale ale aromînei provine pe de o parte din metoda de cercetare de pînă acum a acestui idiom, potrivit căreia nu se urmărea prezentarea sistematică a structurii lui, iar pe de altă parte, din aceea că aromîna nu este o limbă de cultură şi nici unul dintre aspectele ei locale nu s-a ridicat la rangul de limbă literară cu destulă autoritate, pentru ca deosebirile teritoriale să poată fi raportate la o normă cu caracter unificator. Împrejurările în care au trăit şi trăiesc aromînii nu au dus la instituirea unei variante culte a limbii lor, în adevăratul înţeles al cuvîntului, cu toate că ei au literatură scrisă încă din secolul al XVII-lea. Aceste două cauze fac ca aromîna să fie foarte greu de caracterizat, căci nu ne putem da bine seama de frecvenţa fenomenelor descrise de autorii care au studiat-o şi nici de raporturile exacte dintre diversele graiuri aromîne.

Este evident că nici descrierea care urmează nu poate fi scutită de aceste inconveniente.

OBSERVAŢII ASUPRA SISTEMULUI FONETIC AL AROMÎNEI

Vocalismul aromîn se caracterizează prin prezenţa a trei serii de vocale. În seria vocalică anterioară aromîna are pe *e* şi pe *i*, un *ĕ* (notat de Th. Capidan cu *ä*) în graiul fărşeroţilor, un *ę*, care apare numai în graiul aromînilor din Albania şi, în sfîrşit, un *ẹ* (închis), tot la fărşeroţi. În seria centrală găsim pe *ă* şi pe *î*. În seria posterioară apar: *o*, *ǫ* (în graiul aromînilor din Albania) şi *ọ* (închis), la fărşeroţi. În graiul fărşeroţilor există vocale lungi şi vocale nazale. Cu excepţia acestui grai, aromîna are un sistem vocalic în formă de triunghi, foarte asemănător cu cel dacoromîn. Frecvenţa şi poziţia vocalelor sînt însă deosebite. Fără să putem arăta cu exactitate, din pricina faptelor pe care le-am discutat mai înainte, ce frecvenţă au *ă* şi *î*, constatăm totuşi că *ă* este întrebuinţat mai des decît *î*, cf.: *cărlig* BA 407, *ḑăsi* « zise » id. 480, *arăños* « rîios » id. 533. Multe cuvinte au formă cu *ă* şi variantă cu *î*: *armîn* « rămîn », dar şi *rămăn* id. 533.

Aromîna păstrează pe *e* după labiale: *afetu* « făt », *nvescu* « îmbrac », *vedu* « văd », *verḑu* « varză », *peru* « păr », *pęană* « aripă, pană », *męru* « măr », *cămęaşa* etc.[2]. La începutul cuvintelor, *e* nu se preiotează: *ed* « ied », *el* « iel », *es* « ies », *escu* « sînt » etc. Rezultă deci că vocala *e* are frecvenţă mai mare în aromînă decît în dacoromînă, indiferent de variantele ei poziţionale. Dacă la acest fapt se adaugă şi diftongul *ęa*, care se contrage foarte rar, cf. *ęaram*

---

[1] Th. Capidan, *Aromînii*, p. 194.

[2] Pentru exemple, a se vedea Th. Capidan, *Aromînii*, Bucureşti, 1932 şi P. N. Papahagi, *Basme aromîne*, Bucureşti, 1905. Cînd nu se indică sursa, exemplele sînt luate din glosarul BA.

« eram », *nveastă* « nevastă », *zmeană* « izmană », imaginea frecvenței lui *e* devine și mai clară.

Aromîna păstrează adesea pe *u* în poziție finală: *albu* « alb », *aluptu* « lupt », *lemnu* « lemn », *mi dușu* « mă dusei », *bănămu* « trăim » etc. Articolul, la nominativ și acuzativ, este totdeauna urmat de *-u*: *luplu* « lupul », *mușatulu* « frumosul », *niculu* « micul » etc.

Diftongii *au* și *ău* apar sub forma *av, ăv, af, ăf*: *alavd* « laud », *alăvdăčune*, *avră* « răcoare » din lat. *aura*; *gavră* « gaură », *caftu* « caut ». În două-trei cazuri și diftongul *eu* face impresia că devine *ev, ef*, în cuvinte ca *preftu* « preot », cf. și *h'avră* « friguri », din lat. *febra*, dar atît etimologia acestor cuvinte cît și raritatea lor ne împiedică să vorbim despre o regulă de transformare a lui *eu* în *ev, ef*.

Una dintre cele mai izbitoare particularități ale aromînei este proteza lui *a*, care apare înainte de inițialele *c, f, g, ǧ, y, h, i, l, m, n, p, r, s, u, v, z*, dar cel mai adesea înaintea lui *r, n, s, l, m*[1]. Iată cîteva exemple: *arăbuș*, *arău*, *arăți* « rece », *arăk'escu* « răpesc », *ańeu* « meu », *anostru* « nostru », *ascapiră* « scăpară », *aspargu* « sparg », *alavdu* « laud », *alumtu* « lupt », *amacru* « macru, slab », *apală* « sabie », *ayińe* « vine », *avin* « vînez ».

Ca încheiere, ne oprim la sincoparea vocalelor, o particularitate, care, prin frecvența ei, trebuie considerată tot atît de caracteristică pentru acest idiom ca și proteza lui *a*. Vocalele atinse în mod obișnuit de sincopă sînt *e, i* și *u*, fie că se află înainte de silaba accentuată, fie că se află după această silabă. Vocala sincopată se afla înainte de accent în *armîn* « aromîn » și după accent în *arpă* « aripă », *scăndră* « scîndură » etc. Aici intră și cuvintele articulate care pierd pe *u*, pe *e* și pe *i* dinaintea articolului: *bărbatlu*, *omlu*, *loclu*, *perl'i* « perii », *suflitle* « sufletele » etc.

C o n s o n a n t i s m u l. Ca urmare a puternicei influențe grecești, cu deosebire în epoca modernă, aromîna a împrumutat cuvinte grecești care aveau consoanele γ (gama), δ (delta), θ (thita). Treptat, aceste trei consoane au intrat în sistem și apar astăzi chiar în cuvintele de origine latinească, de exemplu în *δeamin* « femeiesc, feminin », din lat. *femina*, cuvînt care s-a păstrat și în romînește ca *famen*, cu înțelesul întrucîtva diferit; *γermu* « vierme » etc. Dar, de cele mai multe ori, consoanele amintite se găsesc în cuvintele împrumutate din grecește: *γavru* « carpen », *γiftu* « țigan », *δală* « lapte acru », *δiplă* « îndoitură », *năθeamă* « puțin, oleacă, o fărîmă », *caθe* « cîte » (unul, doi etc.).

Labialele. Aromîna se caracterizează prin palatalizarea constantă și generalizată a labialelor, care apar sub următoarele forme:

p→k'

k'ale « piele », *k'atră* « piatră », *k'inu* « pin », *apruk'are* « apropia », *sk'inare* « spinare », *skark'inu* « scarpin » etc. Numai în *čičor* « picior » *p + i* a ajuns la *č*. Cuvîntul acesta are și înțelesul de « pas » și este întrebuințat într-un număr mare de expresii, de pildă: *băgară čičor pri loclu a șerk'ilor* « călcară pe

[1] Fărșeroții și aromînii din Sanmarina nu cunosc însă proteza lui *a*, după cum spune P e r i c l e N. P a p a h a g i, în *Basme aromîne*, București, 1905, p. 536. Vezi și Th. C a p i d a n, *Aromînii*, p. 224.

pămîntul (locul) şerpilor » BA 574, *ḑua tută pri čor* « toată ziua la muncă » id. 574.

b→ǵ

alǵescu « albesc », *ǵine* « bine », *ǵigor* « piatră ponce » din bg. *bigor*, *corǵi* « corbi », *slaǵi* « slabi », *zǵer* « zbier » etc.

f→h'

h'are « fiere », *h'erbu* « fierb », *h'avră* « friguri » din lat. *febra*, *s-h'ibă* « să fie, există, este » etc.

v→y(ǵ)

yaspe « viespe », *yermu* « vierme », *yinǵiţi* « douăzeci ». Dialectal, în Albania, la Mulovişte şi Gopeş, *v* devine *ǵ* în situaţia descrisă.

m→ń

ńare « miere », *ńergu* « merg », *ńicu* « mic », *dińicu* « dumic », *luńină* « lumină », *cl'eńi* « chemi », etc.

Africatele *č* şi *ǧ*, ca sunete provenite din lat. *c*, *g* + *e*, *i*, s-au transformat în *ţ* şi *ḑ* (dz), două consoane care dau o înfăţişare specifică vorbirii aromînilor. Astfel, avem: *ţeră* « cer, văzduh », *ţeapă* « ceapă », *ţeaţire* « năut » din lat. *cicerem*, *ţerbu* « cerb », *seaţire* « seceră », *faţem* « facem », *ţinţ(i)* «cinci » etc. Consoana *č* e însă cunoscută şi apare în cuvintele împrumutate din bulgară sau turcă, de pildă în: *băhče* « grădină », *čirdak'e* « cerdac », *pinǵere* « fereastră », *čirčeafe* « cearşaf » etc., cuvinte turceşti existente şi în bulgăreşte, faţă de *č(i)udie* « minune » din bulgăreşte.

Sonora *ǧ* se găseşte ca *ḑ* (dz) în *ḑeaḑit* «deget», *ḑem* «gem», *ḑer* « ger », *ḑinḑie* « gingie », *ḑinire* « ginere », *ḑinucl'u* « genunchi », *marḑine* « margine », *asterḑi* (pers. a II-a de la *astergu* « şterg ») etc. Consoana *ǧ* se pronunţă ca în dacoromînă, dar numai în două cazuri: în cuvintele de origine latină în care ea reprezintă evoluţia lui *j* latin şi în cuvintele străine, împrumutate din limba turcă. În prima situaţie sînt: *ǧur* « jură », *ǧug* « jug », *ǧugastru* « jugastru », *ǧone* « june, voinic, viteaz, flăcău în floarea vîrstei ». În *ǧaba*, *ǧam*, *ǧil'at* « gealat, călău », *haǧilik'e* « hagialîc », *ǧ* este reflexul consoanei turceşti asemănătoare din cuvintele citate.

Dentalele şi-au păstrat articulaţia aproximativ ca în dacoromînă: *minte* « minte », *dī* « de », *arîde* « rîde », *ḑeadiră* « dădură », *duţeţi* « duceţi », *vindică* « vindecă » etc. Cînd este urmat de *e* şi *i* latin şi de *i*, *d* devine *ḑ*: *ḑiuă* « zi », *ḑic* « zic », *araḑăm* «reazem», *orḑu* « orz », *urḑică* « urzică » etc.

Consoanele înmuiate. Aromîna are două consoane totdeauna înmuiate, pe *n* urmat de *e* sau de *i*, fie că *i* a fost încorporat de *ń*, fie că nu, şi pe *l'*. Ele reprezintă pe de o parte pe *n* şi pe *l* din latina urmate de *ĕ* sau *ĭ* şi menţinute în stadiul *ń*, *l'*, iar pe de altă parte pe *n* şi *l* de alte origini, trecute la *ń* şi *l'*. În grupurile *cl'* şi *gl'*, *l* îşi păstrează caracterul palatal pe care l-a avut şi în dacoromînă în trecut. Iată acum cîteva exemple ilustrative: *n* + *ĕ*, *ĭ*→*ń*: *călcîńu* « călcîi », *cuńu* « cui », *gutuńe* « gutuie », *yińim* « venim »,

ńi (*dai*) « ne (dai) » etc.; *l* + *ĕ*, *ī*→*l'*: *furl'i* « hoţi », *găl'ina* « găină », *l'au* « iau », *mul'ere* « muiere », *puil'u*, *pul'u* « pui », *l'i* (*ntribă*) « îi (întreabă) »; *cl'*, *gl'*: *ocl'i* « ochi », *ocl'il'* « ochii », *acl'imă* « cliemă », *ncl'id* « închid », *s-u ngl'iţăm* « s-o înghiţim », *avigl'itor* « păzitor » etc.

Pe-lîngă *ń* şi *l'*, pe lîngă grupurile *cl'* şi *gl'*, există în aromînă şi alte consoane înmuiate. Ele se opun uneori celor dure, dar notarea lor, în general defectuoasă, în mai toate textele de care dispunem, nu poate fi luată ca bază pentru o analiză ştiinţifică. Sigure nu sînt decît notările privind graiul fărşeroţilor, dar ele nu se pot compara cu sunetele redate nesigur din celelalte graiuri aromîne.

Sistemul fonetic al aromînei păstrează cîteva trăsături arhaice, în special la elementele de origine latină, dacă punem faţă în faţă aceste elemente cu cele din italiană sau romînă. Sistemul fonetic aromîn nu coincide decît în parte cu cel dacoromîn şi nu poate fi identificat cu o fază anterioară a acestuia, deoarece aromîna conţine o seamă de inovaţii şi de elemente de împrumut proprii. Caracterul arhaic al elementelor de origine latină nu trebuie exagerat, pentru că aromîna are, de exemplu, proteză şi sincopă vocalică puternică, africate modificate într-un mod specific, palatalizarea intensă şi sistematică a labialelor, adică o serie de trăsături specifice care arată că direcţia sa de evoluţie este de multă vreme diferită de aceea pe care au luat-o idiomurile înrudite cu ea, care formau odinioară latina balcanică.

MORFOLOGIA ŞI SINTAXA

N u m e l e. *Genul şi pluralul substantivelor.* Aromîna are trei genuri gramaticale: masculin, feminin şi neutru. Substantivele se grupează după sens şi după terminaţii. Astfel, masculinele se sfîrşesc în consoană: *nuc*, *mes* « lună », *meturar* « fabricant, vînzător de mături », *cal*, *an* ş.a.m.d.; în *u* (plenison): *pul'u* « pui », *mortu*, *ocl'u*, *pescu* « peşte » etc.; în *ŭ*: *gurgul'ŭ* « cocoloş », *amirăŭ*, alături de *amiră* « împărat » etc.; în *e*: *frate*, *dinte*, şi în *ă*: *tată*.

Aromîna are şi masculine terminate în *ă*, *e*, *o* şi *i* accentuaţi, pe care le-a împrumutat din turcă şi greacă. Această categorie de substantive alcătuieşte un grup separat, atît prin vocala finală accentuată cît şi prin modul cum îşi formează pluralul. Desinenţa lor de plural este *adź* din gr. (α)δες şi *-aţĭ*, o modificare aromînească a unei desinenţe greceşti, pentru explicarea căreia vezi p. 124.

Substantivele feminine se termină în *-ă*: *algină*, *bată* « lovitură dată cu palma, palmă », *capră*, *găl'ină*, *mînă*; în *-e*: *asudoare*, *carte*, *fumeal'e*, *cl'ae*; în *-i* (toate cele în *-e*, în regiunile unde *-e* se închide în *-i*); în (*e*)*auă*: *măseauă*, *yiţauă*, *trandafl'auă* (dar şi *trandaflă*) etc.

Substantivele neutre se sfîrşesc în consoană: *grîn*, *mur*, *gl'em*; în *-ŭ*: *arîŭ*; în *-u*: *ḑinucl'u*, *vimtu*, *gorţu* etc.

Iată tabloul sinoptic al pluralului substantivelor pe genuri:

Masculine

singularul în:	pluralul în:
consoană, u, ŭ, e, ă, ắ, é, í, ó	*ĭ, i, ĭ/ă, l' și k'*

Masculine cu pluralul în *-ĭ*:

auș « strămoș »	*aușĭ*
cot	*coțĭ*
yatru « medic »	*yatrĭ*
fag	*fadĭ*
lup	*luk'*
ğone	*ğonĭ*
cal	*cal'*
cățăl	*cățăl'*
pul'u	*pul'(i)*

Masculine cu pluralul în *-i*:

ocl'u	*ocl'i*

Masculine cu pluralul în *ĭ/ă*:

ǵiftu	*ǵifțĭ*
dinte	*dințĭ*
părinte	*părințĭ, părinț́ă*

Masculine cu pluralul în *-(a)ḍĭ, -(a)țĭ*:

amiră	*amiraḍĭ, amirațĭ*
pără[1] « ban, pará »	*păraḍĭ, părațĭ*
canapé	*canapeḍĭ*
ask'irl'í « soldat »	*ask'irlaḍĭ*
ailó « vultur »	*aitaḍĭ, atațĭ*
scul'ó « școală »	*scul'aḍĭ*

Masculine cu pluralul în *-ăńĭ*: *tată — tatăńĭ, tatîńĭ*, sînt un vechi rest din categoria imparisilabicelor de același fel din latină.

Feminine

singularul în:	pluralul în:
ă, e (i), ắ, ó, au̯ă	*e, ĭ, le, urĭ, aĭ, ațĭ, ate, ĭ/ă*

Feminine cu pluralul în *-e*:

alună	*alune*
ẓapă	*ẓape*
ată « mamă »	*ate*

Feminine cu pluralul în *ĭ*:

mănă (*mînă*)	*mănĭ*
găl'ină	*găl'inĭ*
vacă	*vățĭ*
amare	*amărĭ*
curau̯ă	*cură̆ĭ*
trandafl'au̯ă	*trandafleĭ*
filureau̯ă	*filureĭ*
boațe « voce »	*boțĭ*

[1] Substantivele terminate în vocale asemănătoare cu cele citate sînt mai multe. Toate sînt masculine, afară de cîteva excepții pentru cele terminate în *-ó*.

Feminine cu pluralul în *-ț/-ă*:

buḍă	*buḍă*
nǫapte	*nopțĭ*
parte	*părță*
k'atră « piatră »	*k'ețără*, dar şi: *kețărĭ*
față	*față*, dar şi: *fățĭ*

Feminine cu pluralul în *-le*:

măsęau̯ă	*măsęale*
yițau̯ă	*yițale*
ńau̯ă	*ńale*
k'iraó « cucoană turcoaică »	*k'irale*

Feminine cu pluralul în *-urĭ*:

carne	*cărnurĭ*
dertă « durere »	*derturĭ*
hale « boală »	*hăl'urĭ*, dar şi: *hăl'ură*
casă	*căsurĭ*, dar şi: *case, căsĭ*

Feminine cu pluralul în *-aḍĭ, -ațĭ*:

cuvă « găleată »	*cuvaḍĭ, cuvațĭ*
suró şi *surită* « grămadă »	*suraḍĭ*

Feminine cu pluralul în *-(a)te*:

γramă « literă »	*γramate*
θavmă « minune »	*θavmate* şi *θamate*
aripă	*aripite*, dar şi, mai rar: *ărik'(ĭ)*

Neutre

singularul în:	pluralul în:
consoană, -u, ŭ	*-urĭ, -ură, -e/-ă,*

Neutre cu pluralul în *-urĭ*:

mur « zid »	*mururĭ*
nom « lege »	*nomurĭ*
ğudeț « judecată »	*ğudețurĭ*
vimtu « vînt »	*vimturĭ*
artu	*arturĭ*

Neutre cu pluralul în *-e/-ă*:

brîn	*brăne*
h'ical	*h'icale*
ḍeaḍit	*ḍeaḍite*
pal'u « pai »	*pal'e*
maț	*mață*
gǫrțu « pară »	*gorță*
grănuț « grăunț »	*grănuță*

Neutre cu pluralul în *-e* şi *-urĭ*:

gl'em	*gl'ame, gl'emurĭ*
grîn	*grîne, grînurĭ*

Observații asupra modului de formare a pluralului. 1. Numărul mare de desinențe de plural este numai aparent. Masculinele, de pildă, nu au decît două desinențe de bază, pe *-ĭ* și pe *-aḑĭ*, ultima fiind întrebuințată rar.

Desinența *-i* este o variantă a lui *-ĭ*, necesară la substantivele terminate într-un grup de consoane, ca grupul *cl'*, deci în grupuri în care al doilea element este înmuiat. Și *-î*/*-ă* sînt tot variante ale aceluiași *-ĭ*, al cărui timbru a fost schimbat de *ț* dur anterior: *dinți*, *părință* etc. În sfîrșit și pluralul în consoană înmuiată (*k'*, *l'*) poate fi considerat o variantă a pluralului în *-ĭ* în sensul că *ĭ* a fost încorporat în caracterul palatal al consoanei. După Tache Papahagi, care a descris pe scurt modul de formare a pluralului în a sa *Antologie aromânească*, București, 1922, p. XL, pluralul masculinelor terminate în: *t*, *te*, *tŭ* și *tu* este în *ț*: *munte—munț(î)*, *carte—cărț(î)*, *soțŭ—soț* și altele, iar pluralul substantivelor terminate în *c* este *țĭ*: *nuc—nuțĭ*, *sac—sațĭ*. În fond, aici este vorba mai degrabă de caracterul consoanei din forma de plural: *ț* din *munțî*, *cărțî* etc. este dur, iar *ț* din *nuțĭ*, *sațĭ* e înmuiat.

Desinența *-aḑĭ*, de origine grecească, are această formă din cauza adaptării ei parțiale la sistemul aromînesc de formare a pluralului. Gr. -(α)δες a fost apropiat de terminația masculinelor și femininelor mai vechi terminate la singular în *-g*, al căror plural trebuia să fie, în mod normal, în *-ḑĭ*, de pildă: *brangă* « lanț » — *brănḑĭ*.

Desinența *-ațĭ* rezultă din desinența *-ate*, luată din grecește, de pildă *γramate* « litere ». La masculine nu se putea însă menține un *-e*, caracteristica de bază a pluralului masculin fiind *-ĭ*. Prin urmare, *-ate* a fost transformat în *-ațĭ*, trecerea lui *t* la *ț* fiind normală.

La feminine sînt patru desinențe de bază: *-e*, *-ĭ*, *-le* și *-urĭ*. Celelalte trei sînt variante: *-î*/*-ă* a lui *-ĭ*, *-ațĭ* a lui *-ale*, introdusă din greacă, iar *-eĭ* din *trandafl'eĭ* «trandafiri» este o variantă a tipului *-ăĭ* pe care îl găsim în *curăĭ*, cu *e* cerut de palatala anterioară.

Desinențele neutrelor nu pun nici o problemă: *-ă* este varianta lui *-e* în *mață* etc., iar *-î* apare în aceleași condiții ca și *-i* de la masculine.

2. Alternanțe vocalice există, dar, pe cînd *a*/*ă*, *ă*/*a*, *ă*/*e*, *o̦a*/*o* sînt curente, *e̦a*/*e* nu apare decît în cîteva cuvinte, care ar putea fi introduse din dacoromînă de diverși cercetători. Alături de *față—fățĭ*, *capră—căprĭ*, *vacă—văţĭ*, *cuvă—cuvațĭ*, *cufetă* « bomboană » —*cufete*, *boață—boțĭ*, care conțin alternanțele amintite, *e̦a* nu alternează cu *e*: *e̦apă—e̦ape*, *măse̦aŭă—măse̦ale*, *fe̦ată—fe̦ate* ș.a. O alternanță caracteristică este *-(e̦)aŭă*/*-ăĭ*: *curaŭă—curăĭ*, *filurc̦aŭă—filurăĭ*.

3. Desinențele duble, *-e* și *-i*, la feminine, *-e* și *-urĭ* la neutre, se datoresc fie foneticii, fie unei mai vechi șovăieli gramaticale; la neutre, *-e* și *-urĭ* sînt două desinențe în concurență încă din latina tîrzie.

Cazurile. Aromîna are trei forme la cazurile gramaticale. Nominativul împreună cu acuzativul au o formă, genitivul împreună cu dativul, alta, iar vocativul, a treia. Caracteristica principală este confundarea genitivului cu dativul. Cele două cazuri nu se deosebesc niciodată unul de celălalt, prin nici un fel de indiciu formal, după cum se vede la declinarea articulată. Construcția *somnu a featil'ei*, de pildă, conține un genitiv, *a featil'ei*, identic cu dativul din construcția *deade a featil'ei* BA 43.

Desinența genitiv-dativului la femininele de declinarea I este *-e*, dar mai mult teoretic, fiindcă, în practică, *e* se transformă foarte adesea în *-ă*. Uneori, același substantiv se rostește în ambele feluri: *guva li ursă* « vizuina ursoaicei »

BA 388, dar și *guva ali urse* BA 382. Femininele de declinarea a III-a au genitiv-dativul în *-i*: *a vulpi(l'ei)*, *a mul'eri(l'i)* etc.

Afară de aceste desinențe, la declinarea nearticulată există și urme de genitiv prepozițional, ceea ce ne dă dreptul să considerăm că aromîna a avut multă vreme un genitiv deosebit de dativ. Este vorba de genitivul care se construiește cu prepoziția *di* (*de*): *nolğica di amare* «mijlocul mării» BA 419, *mardinea di loc* «marginea locului» id. 423, *capitili di lamńă* «capetele balaurului» id. 51 etc. Dativul corespunzător ar fi trebuit să aibă înainte prepoziția *a*, dar el nu se întîlnește în texte. Cu toate acestea, unii cercetători [1] propun o paradigmă completă pentru declinarea nearticulată care seamănă perfect cu tipul similar de declinare generală romanică, adică:

nom.-ac.	lînă	furcă
gen.	de lînă	de furcă
dat.	a lînă	a furcă

În realitate, paradigma de mai sus este o simplă reconstrucție. Ea nu poate fi extrasă astfel din texte.

Declinarea articulată. Pe lîngă celelalte funcții ale sale, articolul hotărît servește și la exprimarea cazurilor gramaticale. Astfel:

Masculine

	singular		plural	
nom.-ac.	fratile	pesculu	frațl'i (frasl'i)	peștil'i
gen.-dat.	a fratelui	a pescului	a frațlor (fraslor)	a peștilor
voc.	—	—	—	—

Feminine

	singular	plural
nom.-ac.	casa	casil'i
gen.-dat.	a casil'ei	a casilor
voc.	—	—

Neutre

	singular	plural
nom.-ac.	loclu	locurl'i
gen.-dat.	a loclui	a locurlor

La numele proprii, articolul se așază, de obicei, înaintea substantivului, genitiv-dativul de la *Mitre*, fiind *al Mitre*, iar de la *Evă*, *ali* sau *li Evă*, *Eve*. Sînt însă și nume proprii care au la genitiv-dativ articol enclitic, de pildă, *Constandinului*. În schimb, apar și nume comune cu articol de genetiv-dativ proclitic: *moașa al darac* «moașa dracului» BA 26, *stîna al celnic* «stîna celnicului» id. 402, *nimîncațl'i ali mume* «flămînzii mamei» id. 274.

O situație aparte au numele urmate de adjective posesive. În acest caz, genitiv-dativul singular se exprimă cu ajutorul desinenței *-i*, pusă la posesiv, de pildă: *casa a frati-sui* BA 47, *să-l' ḑiți a mă-tai* «să-i spui mamă-tei» id. 66, *greașți... a h'il'i-sai* «spune fiică-sei» id. 43, *ḑițe a soțu-sui* «zice tovarășului său» id. 423, *fără ntrebarea tată-ńiui* «fără să întreb pe tatăl meu» id. 420, *k'efea socru-sui* «plăcerea socrului său» id. 52. După cum se vede, substantivele tratate astfel sînt nume de rudenie sau considerate ca atare.

---

[1] Tache Papahagi, GS, 1, 2, p. 219.

Acuzativul. Obiectul direct al numelor de persoană nu se construieşte cu prepoziţia *pi* (*pri*), ceea ce se poate constata foarte clar la pronumele personale, de pildă: *te aşteaptă tine* BA 31, *s-mi loare mine* «dacă m-ar lua pe mine» id. 285, *va s-nă aveagl'e noi* «o să ne păzească pe noi» id. 311. Prin urmare construcţiile corecte sînt şi la substantive, fără prepoziţie: *nu u vid̦ură feata* «nu o văzură pe fată» BA 59, *nîs ul vid̦u fičorlu* «el îl văzu pe copil» id. 389, *u vrea mult mă-sa* «o iubea mult pe mamă-sa» id. 396, *şi-l' deade h'il'e sa nevastă* «şi-i dădu pe fiică-sa de nevastă» id. 423 etc.

Cu toate acestea, *pi* (*pri*) se întîlneşte în aromînă, dar nu ca prepoziţie a obiectului direct, ci cu sens local, ca în următoarele exemple: *să-l pitreţim pi amare* «să-l trimitem pe mare» BA 418, *s-joacă... pi daole čičoare* «joacă... în două picioare» id. 421, *o h'il'ie cu nat pri sin* «o fată cu sugaci la sîn» id. 314, *azbuiră... pri casa a frati-sui* «zbură... către casa frate-său» id. 47 etc. Cu acelaşi sens, *pi* apare şi în *z-bag mîna pi fur* «să pun mîna pe hoţ» BA 305 şi chiar *s-u mărită pi om di aradă* «s-o mărite după (cu un) om de rînd» id. 418.

Toate cazurile cu *pi* (*pri*) ca prepoziţie a obiectului direct trebuie suspectate ca dacoromînisme, introduse cu intenţie sau fără intenţie de editorii unor texte populare aromîneşti, de pildă în următorul context: *şi-ş vrea multu pri mă-sa* BA 23 «şi îşi iubea mult mama», *pri* este dacoromînism. (Vezi Pericle N. Papahagi, *loc. cit.*)

Vocativul. Afară de formele cu *-e*: *bărbate, frate* sau cu *-i* care nu reprezintă însă decît tot un *-e* mai vechi, femininele au şi un vocativ în *-o*: *dado, mamo*, precedat uneori de interjecţiile *lea, le, ale, laĭ* [1]. La plural, vocativul are formă de nominativ fără să se confunde cu dativul, ca în dacoromînă.

Adjectivul. Adjectivele au fie două terminaţii după gen: *arău, araŭă* «rău», *muşat, muşată* «frumos», fie una singură pentru toate genurile: *mare, vearde.*

Comparativul se formează cu adverbele *ma* şi *cama*: *ţe ma marĭ lucru vreĭ?* BA 114, *ca fičor cama ńic* id. 120 «ca copil mai mic», *cîndu-ĭ bana durută ş-cama dulţe* «cînd e viaţa dragă şi mai dulce». *Cama* se întrebuinţează şi singur, depinzînd de un verb, şi are înţeles de «mai mult»: *tot u vrem cama di fečorĭ* id. 119 «tot o iubim [pe fată] mai mult decît pe băieţi».

Al doilea termen al comparaţiei, în cazul comparativului de superioritate, se introduce cu prepoziţia *di* (*de*): *ma mare di mine* [2], în schimb, comparativul de egalitate, exprimat cu ajutorul lui *ahît, ahînt*, este urmat direct de adjectiv: *suntu ahît ǧońi ficori* BA 114 «sînt atît de viteji băieţii», *ahîntu muşat era* id. 126 «atît de frumos era».

Superlativul absolut se construieşte cu *multu*: *multu muşat*. Există însă şi un superlativ relativ format din *ma* sau *cama* urmate de adjectivul articulat: *cama muşatlu* «cel mai frumos», *cama ǧonile* «cel mai viteaz» etc. Împotriva vechilor gramatici aromîni, Th. Capidan [3], este de părere că aromîna nu are un superlativ de tipul *cama muşatlu* şi că, aici, ar fi vorba de un simplu comparativ. De fapt, între *cama muşat* şi *cama muşatlu* este aceeaşi diferenţă de valoare ca între *mai frumos* şi *cel mai frumos*, atît doar că în aromînă, articolul este enclitic. Prin urmare, tipul *cama muşatlu* reprezintă superlativul relativ.

---

[1] Vezi Th. Capidan, *Aromînii*, p. 394.
[2–3] *Ibidem*, p. 402.

Numeralul. *Numeralele cardinale* sînt interesante pentru forma *yingiţĭ* «douăzeci» (din lat. *viginti*), pentru sistemul de numărare şi pentru modul cum se declină.

Pînă la treizeci, unităţile se aşază înaintea zecilor. Se spune deci: *unsprădaţĭ, doisprădaţĭ, daosprădaţĭ* etc. dar şi *unsprăyingiţĭ* «douăzeci şi unu», *dosprăyingiţĭ* «douăzeci şi doi», *treisprăyingiţĭ* «douăzeci şi trei» ş.a.m.d. De la treizeci în sus, nu se foloseşte conjuncţia *şi* pentru a lega zecile de unităţi, ci *i*: *treidiţ i ţinţĭ* «treizeci şi cinci», *şaidiţ i nao* «şaizeci şi nouă» etc.

Numeralul *amîndoĭ* a dat naştere, prin analogie, la o serie întreagă: *aminţinţĭ, aminşase* etc.

Toate numeralele se declină. Astfel, nom.-ac. articulat de la *doĭ* este *doil'i*, de la *treĭ*, *treil'i*, genitiv-dativul lor fiind *doilor, treilor* etc.; de la forma nearticulată *yingiţĭ*, avem: nom.-ac. articulat *yingiţl'i* şi gen.-dat. *yingiţlor*, de la *şaidiţĭ*, nom.-ac. articulat *şaidiţl'i*, iar gen.-dat. *şaidiţlor* etc. Aceste numerale se traduc prin «cei doi, celor doi», «cei trei, celor trei» etc.

Numeralele ordinale. Afară de *protlu, prota*, împrumutate din greceşte, celelalte sînt formate în aromînă cu ajutorul articolelor enclitice *lu* şi *le*: *doilu, treilu, paturlu, ţinţile, şasile, şaptile, optulu, noaulu, daţile* etc. (la plural: *a doilor, a patrulor* etc.).

Pronumele. *Pronumele personale* au forme numeroase. Iată tabloul lor, după Th. Capidan, A., p. 411—412:

Persoana I

	singular	plural
nom.	eŭ, i̯o, i̯oŭ, mine (mini)	noĭ
gen.	—	—
dat.	ańi̯a, ińĭ, ńĭ, -ń (ń-)	ano̯au̯ă (anau̯ă, anao), nă, nĭ
ac.	mine (mini), me, mi	noĭ, nă, ne

Persoana a II-a

	singular	plural
nom.	tu, tine (tini)	voĭ
gen.	—	—
dat.	aţi̯a (aţăi̯a), ţĭ (ţă), îţĭ, ţ (s, z)	avo̯au̯ă (avau̯ă, avao), vă, v
ac.	tine (tini), te (ti)	voĭ, vă, ve

Persoana a III-a

	singular masculin	plural masculin
nom.	el (elŭ, elu)	el'ĭ
gen.-dat.	aluĭ, il', îl', l'i, li, -l' (l'ĭ-)	alor, lă
ac.	el (elŭ, elu), lu (lo), ul, l- (-l)	el'ĭ, il'ĭ, l'- (-l')

Persoana a III-a

	singular feminin	plural feminin
nom.	e̯a (i̯a), i̯a	e̯ale, i̯ale, ele
gen.-dat.	al'eĭ, il', l'i, -l' (l'-)	alor, lă
ac.	e̯a, o (u)	e̯ale, le (li)

În multe regiuni, cu deosebire în nord, *eu* a fost înlocuit cu *mine*: *mine caftu* «eu vreau» BA 639, *acolo eram ş-mine* BA 323 «acolo eram şi eu», iar *tu* a fost înlocuit cu *tine*: *tine s-h'iĭ gine* «tu să fii sănătos» BA 714. De asemenea, *el* a fost înlocuit cu *nîs, năs*: *nîs avea maşĭ mamă* BA 303 «el avea numai mamă», iar *ea*, cu *nîsă, năsă* (la plural: *nîşĭ, năşĭ*): *năşĭ nu avea ficorĭ*

BA 29 « ei nu aveau copii ». Apar însă și celelalte forme, de pildă: *io h'im amirălu peștilor* BA 70 « eu sînt împăratul peștilor », *ea si sculă* id. 165 « ea se sculă », *după cum va el* id. 165, *el'ĭ avea* « ei aveau » id. 34 etc. Forma *tu* nu se întrebuințează însă decît în sud și în mod excepțional în cîteva expresii fixe.

Schimbarea aceasta a pronumelor personale a fost determinată, după toate probabilitățile, de două omonimii insuportabile. Persoana I, mai ales în formele *i̯u* și *i̯o* se confunda cu adverbul *i̯u* « unde ». De exemplu, dacă în: *aclo eram, și mini și biuĭ*, s-ar fi folosit *i̯u*: *aclo eram și i̯u și biuĭ*, fraza s-ar putea înțelege « acolo eram și unde și băui ». Omonimia este și mai supărătoare la persoana a II-a, care se confundă cu prepoziția *tu* « în, la ».

Pronumele și adjectivele posesive se caracterizează prin următoarele trei fapte:

1. Au *a* protetic: *ańeu, amea, atău, ata, alui, anostru, anoastră, avostru, avoastră, aloru* etc. Excepție fac numai *su* și *sa* « său », « sa ».
2. Se declină regulat, avînd genitiv-dativ la toate formele.
3. Se confundă adesea cu pronumele personale, care înlocuiesc fără greutate pe cele posesive, în special cînd acestea din urmă au rol de adjective.

Formele pronumelor posesive sînt, după Th. Capidan, A., p. 417—419:

Un singur posesor

Persoana I

	masculin singular	masculin plural
nom.-ac.	ańeu̯, ańău̯, ameu̯, amel (ńu, no)	ańei̯, amei̯, amel'ĭ
gen.-dat.	ańiui̯, anăui̯, ańeui̯, amilui̯ (ńui, ńoi̯)	ańĭor, amĭor, ami̯lor

	feminin singular	feminin plural
nom.-ac.	ame̯a, ame̯au̯ă, ame̯ao (ńi)	ame̯ale (ame̯ali), amele
gen.-dat.	ani̯ei̯, ami̯ei̯, amil'ei̯; me̯ai̯	ańi̯or, ami̯or

Persoana a II-a

	masculin singular	masculin plural
nom.-ac.	atău̯, atăl, tu (țĭ, tă)	atăi̯, atei̯, atăl'i̯ (ți̯)
gen.-dat.	atăui̯, atălui̯; tui̯, toi̯	atăorŭ, atăoru, atălor

	feminin singular	feminin plural
nom.-ac.	ata, atau̯ă, atao, ta (ți)	atale, atali (țĭ)
gen.-dat.	atăei̯, atăi̯ei̯, atăl'ei̯; tai̯	atăorŭ, atăoru, atălor

Persoana a III-a

	masculin singular	masculin plural
nom.-ac.	su, so, si̯o	—
gen.-dat.	sui̯, soi̯	—

	feminin singular	feminin plural
nom.-ac.	sa	—
gen.-dat.	sai̯	—

La persoana a III-a se întrebuințează și următoarele forme ale pronumelui personal, pe care Th. Capidan le trece în mod nejustificat printre posesive:

masc. alui̯, l'
fem. al'ei̯, l'
plural { alorŭ, lă

De altminteri, și *ni, ți, ță* sînt tot pronume personale, ca și *nă* și *vă* din categoria care urmează mai jos.

Mai mulți posesori

Persoana I

	masculin singular	masculin plural
nom.-ac.	anostru, anostu (nă)	anoștri, anoči (nă)
gen.-dat.	anostrui̯, anuștrui̯, anostrului̯	anostrorŭ, anustrorŭ, anoștrilor
	feminin singular	feminin plural
nom.-ac.	ano̯astră (nă)	ano̯astre (nă)
gen.-dat.	anuștrei̯, ano̯astrăl'ei̯	anostrorŭ, anustror [sic !]

Persoana a II-a

	masculin singular	masculin plural
nom.-ac.	avostru, avostu (vă)	avoștri, avoči (vă)
gen.-dat.	avostrui̯, avustrui̯, avuștrui̯	avustror, avuștror
	feminin singular	feminin plural
nom.-ac.	avo̯astră, avo̯astă (vă)	avo̯astre, avo̯aste (vă)
gen.-dat.	avustrei̯, avo̯astril'ei̯	avustor, avuștror

Persoana a III-a este numai *aloru* la amîndouă genurile și numerele. Acesta este pronumele personal.

Deși situația posesivelor pare foarte complicată, aromîna nu are, în fond, decît patru cazuri pe care trebuie să le clarificăm:

a) La persoana I, *ańeu̯* reprezintă tipul de bază, căruia i se opune femininul *ame̯a*. După această din urmă, s-a format *ameu̯*, care este analogic și deci posterior lui *ańeu̯*. După pluralul *ame̯ale*, de la feminine, s-a refăcut un singular masculin *amel*, după cum de la aceeași formă a persoanei a II-a s-a creat *alel*. Astfel, paralel cu *ańeu̯-ame̯a, alău̯-ala*, s-a organizat seria *ameu̯-ame̯a* și seria *amel-ame̯a, alel-ale̯a*.

b) Formele *ame̯au̯ă, ame̯ao, alau̯ă, alao* nu ridică nici ele probleme prea grele, căci un paralelism asemănător există la substantivele feminine, cf. dubletele: *trandaflă—trandaflau̯ă*.

c) Formele *ńu, ńe* « meu », *ńi* « mea », *ți, ță* « tău, ta », *alui̯, al'ei, l', alorŭ, lă* sînt, de fapt, pronume personale.

d) Genitiv-dativul plural are totdeauna terminația *-or*: *alăor, avustror* etc., prin analogie cu terminația demonstrativelor, cf. pronumele demonstrativ *aestor, ațelor*.

Pronumele și adjectivele demonstrative sînt *aestu, aestă* pentru apropiere, și *ațel, ațela, ațea* pentru depărtare. Afară de ele, apar și *alanț(u)*, *(a)nantu* « celălalt ». Declinarea lor e normală.

Nici *pronumele relative și interogative* nu prezintă prea mari dificultăți. Totuși, observăm că la *care* s-a format, alături de *acare, acari* un *cai* la nominativ singular și, afară de *acui* « cui », un *acure, acuri* la genitiv-dativ, care apar însă relativ rar.

Pronumele nehotărîte au forme numeroase, unele dintre ele, de exemplu, *iți, ițido* « orice », sînt împrumutate din grecește. Cu ele se compun și pronumele vechi, de origine latină: *cariți, carețido, caițido* « oricare, oricine ». Din *vrea* și *un* s-au compus *vărunŭ, vărnŭ, vărăun* și *vrănu*.

Articolul. Pe lîngă faptele descrise la declinarea articulată, la adjectiv și numeral, e nimerit să ne oprim aici la opoziția dintre substantivele articulate în cazul direct și în cazul oblic. Lui *bărbatlu*, i se opune *bărbatlui*, dar femininul *fẹată* poate avea articol proclitic: *ali fẹată*, și enclitic: *fẹatil'ẹi*. Numele proprii masculine sînt în aceeași situație, cf. *Costandinlu*, față de *Costandinlui*. La unele simetria a fost însă tulburată. Astfel *Toșe* nu poate avea genitiv-dativ decît în forma *al Toșe*. Cauza este, ca în toate situațiile de acest fel, terminația aberantă a numelor de tipul celui citat, care nu pot fi ușor încadrate în declinarea obișnuită. Numele proprii feminine au mai ales articolul proclitic *ali*: *ali Ieve, ali Lencă* etc.

Articularea numelor proprii nu prezintă diferențe importante față de dacoromînă. Astfel faptul că toponimele, care nu derivă din apelative, ca *Bitule*, de exemplu, nu se articulează, spre deosebire de dacoromînă, unde avem *Bitolia*, nu este totuși atît de important încît să ne dea dreptul să vorbim despre alt sistem de articulare. Th. Capidan[1] constată nepotriviri importante între felul cum se articulează substantivele astăzi și felul cum apar ele în *Codex Dimonie*, dar aceasta este o chestiune de gramatică istorică a aromînei. În același loc, autorul constată diferențe și între textele sale și cele culese de G. Weigand. În *Basme aromîne* nu am găsit însă cazuri neobișnuite.

Verbul. Aromîna are efectiv numai trei conjugări, pentru că grupa conjugării a doua conține numai 10 verbe: *armîn* «rămînea», *bẹau* «bea», *cad* «cădea», *dor* «durea», *ncap* «încăpea», *pot* «putea», *scad* «scădea», *umplu* «umple», *ved* «vedea», *voi* «vrea». Dintre ele, *pot* și *voi* sînt semiauxiliare neregulate, ceea ce înseamnă că, la conjugarea a II-a, aromîna are de fapt numai 8 verbe obișnuite.

În privința grupării generale a verbelor în conjugări, se observă o mare nesiguranță. Ea reflectă procesul foarte avansat de reorganizare a conjugărilor vechi. Astfel, în graiurile aromîne din sud, Th. Capidan[2] a notat peste 30 de verbe care trec de la conjugarea a IV-a la a II-a dar — după el, numai la infinitiv, de exemplu: *anvîrtire* devine *anvîrtẹare*, *durńire* devine *durńẹare*, *murire* → *murẹare* «muri», *știre* → *ștẹare* «ști» ș.a. Cu toate că verbele de felul acestora par a întări conjugarea a II-a, ele ilustrează în realitate tocmai șovăiala determinată de slăbiciunea acestei conjugări. Din aceeași cauză, din totalul de 75 — cîte a numărat Th. Capidan la conjugarea a III-a, peste 70 au trecut, după același autor, la conjugarea a II-a, la toate modurile și timpurile, nu numai la infinitiv, ca primele 30. După cum prezintă lucrurile Th. Capidan, nu se înțelege însă prea clar cîte conjugări există în aromînă — și mai ales care sînt. Dacă pornim de la statistica sa inițială: 220 de verbe de origine latină la conjugarea I, 10 verbe de aceeași origine la a II-a, 75 la a III-a și 44 la a IV-a[3], și considerăm, tot după el, că peste 70 de verbe de la conjugarea a III-a au trecut cu toate timpurile și modurile la conjugarea a II-a, rezultă că a III-a a dispărut sau este pe cale de dispariție, fiindcă nu a mai rămas decît cu 4-5 verbe ca: *(a)ncl'id* «închide», *apun* «pune» ș.a. Prin urmare, fie că este vorba despre conjugarea a III-a, fie că este vorba despre a II-a, una dintre ele dispare. De altminteri, Pericle Papahagi, vrînd să indice conjugarea verbelor incluse

---

[1] Vezi Th. Capidan, *Aromînii*, p. 525 și urm.
[2] *Ibidem*, p. 433.
[3] *Ibidem*, p. 430.

în glosarul basmelor culese de el, observă că « infinitivele conj. II, III şi IV sînt de două feluri: *tăţeáre* şi *taţire, aduţeáre* şi *adúţire, fuḑire, fuḑeáre* şi *fugare*. Conjugările sînt arătate — spune el în continuare — prin I, II, III, IV — ţinîndu-se seamă, pentru deosebirea lor, nu de infinitiv, care are mai mult funcţiunea de substantiv, ci de perfect simplu »[1]. Dar nici după perfectul simplu, nu ne putem hotărî uşor care verbe intră în conjugarea a II-a şi care într-a III-a, pentru că acest timp este la fel şi pentru una şi pentru cealaltă, la verbele regulate, de exemplu:

Conjugarea a II-a	Conjugarea a III-a
biuĭ	criscuĭ
căḑuĭ	cunoscuĭ
duruĭ	pitricuĭ
ncăpuĭ	tricuĭ
putuĭ	bătuĭ

Aceeaşi situaţie au şi verbele cu perfectul simplu format cu -ş-:

Conjugarea a II-a	Conjugarea a III-a
armaşu « rămăsei »	(a)ncl'işu « închisei »
	scoşu « scosei »
	aduş « adusei »
	copşu « copsei »
	culepşu « culesei »
	fripşu « fripsei »

Confuzia se datoreşte în primul rînd dorinţei celor mai mulţi cercetători ai aromînei de a găsi în acest idiom aceleaşi conjugări ca în dacoromînă şi latină. Dacă renunţăm la schema etimologică pe care se întemeiază o asemenea clasificare, verbele din aromînă se grupează relativ uşor în patru categorii după perfectul şi participiul lor.

1. În prima categorie intră toate verbele care păstrează la perfectul simplu şi la participiu vocala *a* în temă, cu alternanţele obişnuite. Aşadar, aici sînt verbele cu perf. simplu: *acăţai* (pers. I), *acăţa* (pers. III) şi cu participiul: *acăţat, acăţată*.

Verbele cele mai utilizate din această categorie sînt:

perfectul simplu *-aį -ă*	participiul *-ată*
acăţaį « prinde »	acăţată
acumpăraį « cumpăra »	acumpărată
acumtinaį « se opri »	acumtinată
alumtaį « lupta »	alumtată
băgaį « pune, începe »	băgată
căftaį « cere »	căftată
călcaį	călcată
mîcaį « mînca »	mîcată
etc.	etc.

Tot în această categorie trebuie introduse şi verbele cu perfectul simplu în *-e*, precedat de un sunet palatal, dar cu participiul în *-ată*. De fapt, *-e* de

[1] Pericle N. Papahagi, *Basme aromîne*, p. 506.

la perfectul simplu al acestor verbe este o variantă fonetică a lui *ă*, cum se vede la persoana a III-a.

perfectul simplu -*e*	participiul -*ată*
apruk'e « apropia »	apruk'ată
dispul'e « despuia »	dispul'ată
mul'e « muia »	mul'ată
etc.	etc.

2. A doua categorie cuprinde verbele al căror perfect simplu se termină în -*u*, iar participiul în -*ut*(*ă*):

perfectul simplu -*u*	participiul -*ut*(*ă*)
bătui̯ « bate »	bătut(ă)
biui̯ « bea »	biut(ă)
căd̦ui̯ « cădea »	căd̦ut(ă)
durui̯ « dori »	durut(ă)
ştiui̯ « şti »	ştiut(ă)
tricui̯ « trece »	trecut(ă)
vindui̯ « vinde »	vindut(ă)
etc.	etc.

3. În categoria a treia intră verbele cu perfectul simplu în -*i*/-*î* şi participiul în -*it*(*ă*):

perfectul simplu -*i*	participiul -*it*(*ă*)
avd̦ii̯ (avd̦îi) « auzi »	avd̦it(ă)
agărşii̯ « uita »	agărşit(ă)
durńii̯ « dormi »	durńit(ă)
grii̯ « grăi »	grit(ă)
inşii̯ « ieşi »	inşit(ă)
mutrii̯ « privi »	mutrit(ă)
murii̯ « muri »	murit(ă)

4. În sfîrşit, în categoria a patra se grupează verbele cu perfectul simplu în -*ş*- şi participiul în -*s*(*u*), -*s*(*ă*) şi în -*tu*, -*tă*, formînd două subdiviziuni, după cum *s* reapare sau nu la participiu. Verbele din această categorie sînt mai puţin bine organizate în comparaţie cu celelalte trei categorii.

a) Verbe cu:

perfectul simplu în -*ş*-	participiul în -*s*(*u*), -*s*(*ă*)
ancliş ŭ « închide »	ancl'isă
arşŭ « arde »	arsu
arîşŭ « rîde, înşela »	arîs
armaşŭ « rămînea »	armasă
aduş « aduce »	adus
duş « duce »	dus
d̦îşŭ « zice »	d̦îs
mulşu̯ « mulge »	mulsă
ńerşu « merge »	ńersu
spuşu̯ « spune »	spus, spusă
etc.	etc.

b) Verbe cu:

perfectul simplu în -*ş*- (-*pş*)	participiul în -*tu*, -*tă*
adapşu̯ « adăuga »	adaptu
aprimşŭ « aprinde »	aprimtu, -ă
ascumşu « ascunde »	ascumtu

copşu « coace »	coptu, coaptă
culepşu « culege »	culeptu
fripşu « frige »	friptu
frîmşu « frînge »	frîmtu
(a)limşu « linge »	(a)limtu, (a)limtă
plîmşu « plînge »	plîmtu, plîmtă
trapşu « trage »	traptu, traptă
etc.	etc.

Sînt, bineînţeles, şi verbe neregulate care nu pot fi încadrate în nici una dintre cele patru categorii de mai sus, de exemplu: *daŭ*, cu perf. simplu *ded* şi *dideĭ*, *deadişĭ* şi *dideşĭ*, iar cu participiul *dată*, ca la verbele din prima categorie: *l'au* « lua », cu perf. simplu [*el*] *lo*, participiul *loată*, *voĭ* « vrea » — *vru* — *vrută*; *fac* — *fečŭ* — *faptă*; *esc*, *h'iu* « a fi » — *fui* — *fută* ş.a.

Cu toate acestea, gruparea potrivit cu sufixul gramatical al perfectului simplu şi al participiului, corespunde mai bine decît gruparea după vocala tematică a infinitivului, dată fiind situaţia generală a verbului în aromînă.

Sistemul modurilor şi al timpurilor. Verbele auxiliare. Aromîna întrebuinţează două auxiliare: *am* « a avea », *voi* « a vrea ». Verbul *escu* « a fi » nu se întrebuinţează ca auxiliar, deoarece diateza pasivă nu constituie un sistem în aromînă. Conjugarea celor două auxiliare este următoarea:

am « a avea »

Indicativ

prezent	imperfect	perfectul simplu	perfectul compus
am	aveam, ajam *	avuĭ	am avută
aj	aveaĭ, ajaj	avuşĭ	aj avută
are	avea, ajá	avu	are avută
avem, aem *	aveam, ajam	avum	avem avută
aveţĭ, aeţĭ *	aveaţĭ, ajaţĭ	avut	aveţĭ avută
aŭ, arŭ	avea, aja	avură	aŭ avută

mai mult ca perfectul	1. viitorul	2. viitorul	1. viitorul anterior
aveam avută	va s-am	vaj am	va s-aveam
aveaj avută	va s-aj		va s-aveaj
avea avută	va s-ajbă	vaj ajbă	va s-avea
aveam avută	va s-avem	vaj avem	va s-aveam
aveaţĭ avută	va s-aveţĭ		va s-aveaţĭ
avea avută	va s-ajbă	vaj ajbă	va s-avea

2. viitorul anterior	3. viitorul anterior
vaĭ / va aveam	va s-aŭ avută
vaĭ / va aveaj	va s-aj avută
vaĭ / va avea	va s-ajbă (s-ag'ĭ) avută
vaj / va aveam	va s-avem avută
vaj / va aveaţĭ	va s-aveţĭ avută
vaj / va avea	va s-ajbă (s-ag'ĭ) avută

* Formele fără *-v-* sînt întrebuinţate de aromînii din sud.

Conjunctivul

prezent	1. perfect	2. perfect	3. perfect
s-am	s-ave̯am	s-am	s-ave̯am
s-ai̯	s-ave̯ai̯	s-ai̯ } avută	s-ave̯ai̯ } avută
s-ai̯bă	s-ave̯a	s-ai̯bă	s-ave̯a
s-avem	s-ave̯am	s-avem	s-ave̯am
s-aveţĭ	s-ave̯aţĭ	s-aveţĭ } avută	s-ave̯aţĭ } avută
s-ai̯bă	s-ave̯a	s-ai̯bă	s-ave̯a

Condiţionalul

prezent	1. perfect	2. perfect
s-ave̯arim (ave̯arem)	vre̯a { s-am	vre̯a { s-ave̯am
s-ave̯ari (ave̯arişĭ, ave̯areşĭ)	s-ai̯, s-ag'ĭ	s-ave̯ai̯
s-ave̯are (ave̯ari)	s-ai̯bă	s-ave̯a
s-ave̯arim (ave̯arem)	vre̯a { s-avem	vre̯a { s-ave̯am
s-ave̯arit (ave̯ariţĭ)	s-aveţĭ	s-ave̯aţĭ
s-ave̯are (ave̯ari)	s-ai̯bă	s-ave̯a

Imperativul: aĭ, ag'ĭ
aveţĭ, ag'iţĭ

as am [eu]
as avem [noi]

las ai̯bă [el, ei]
as ai̯bă [el, ei]

Infinitivul : —

Participiul : avută

Gerunziul : avînda, avîndalui̯

voi « a vrea »

Indicativ

prezent	imperfect	perfectul simplu	perfectul compus
voi̯	vre̯am	vrui̯	am
vrei̯	vre̯ai̯	vruşĭ	ai̯ } vrută
va	vre̯a	vru	are
vrem	vre̯am	vrum	avem
vreţĭ	vre̯aţĭ	vrut	aveţĭ } vrută
vor	vre̯a	vrură	au̯

mai mult ca perfectul	1. viitorul	2. viitorul
ave̯am	va { s-voi̯	va { voĭ
ave̯ai̯ } vrută	s-vrei̯	vrei̯
ave̯a	s-va	vai̯ { va
ave̯am	va { s-vrem	va { vrem
ave̯aţĭ } vrută	s-vreţĭ	vreţĭ
ave̯a	s-vor	vai̯ { vor

1. viitorul anterior	2. viitorul anterior
va { s-vre̯am	vai̯ { vre̯am
s-vre̯ai̯	vre̯ai̯
s-vre̯a	va { vre̯a
va { s-vre̯am	vai̯ { vre̯am
s-vre̯aţĭ	vre̯aţĭ
s-vre̯a	va { vre̯a

Conjunctivul	*Condiționalul*	
prezent [1]	prezent	perfect
s-voi̯ [2]	s-vrurim	vrẹa s-voi̯
s-vrei̯	s-vruri, s-vrurișĭ	vrẹa s-vrei̯
s-va	s-vrure (s-vruri)	vrẹa s-va
s-vrem	s-vrurim	vrẹa s-vrem
s-vrețĭ	s-vrurit	vrẹa s-vrețĭ
s-vor	s-vrure (s-vruri)	vrẹa s-vor

Imperativul prezent: vrei̯, as vrem [noi]
vrețĭ, as vrețĭ, [voi], as vrẹa [ei] etc. vezi p. 142.
Infinitivul : —
Participiul : vrută
Gerunziul : vrunda, vrundalui̯

Conjugarea verbelor din prima categorie: perfectul simplu *-a/-ă*, participiul *-at(ă)*:

alumt «a lupta»

Indicativul

prezent	imperfect	perfectul simplu	perfectul compus
alumtu	alumtam	alumtai̯	am alumtată
alumțĭ	alumtai̯	alumtașĭ	ai̯ alumtată
alumtă	alumta	alumtá	are alumtată
alumtăm	alumtam	alumtăm	avem alumtată
alumtațĭ	alumtațĭ	alumtat	avețĭ alumtată
alumtă	alumta	alumtară	au̯ alumtată

mai mult ca perfectul	1. viitorul	2. viitorul
avẹam alumtată	va s-alumtu	va / vai̯ alumtu
avẹai̯ alumtată	va s-alumțĭ	va / vai̯ alumțĭ
avẹá alumtată	va s-alumtă	va / vai̯ alumtă
avẹam alumtată	va s-alumtăm	va / vai̯ alumtăm
avẹațĭ alumtată	va s-alumtațĭ	va / vai̯ alumtațĭ
avẹa alumtată	va s-alumtă	va / vai̯ alumtă

1. viitorul anterior	2. viitorul anterior
va s-am alumtată	va / vai̯ alumtaĭ
va s-ai̯ alumtată	va / vai̯ alumtașĭ
va s-ai̯bă alumtată	va / vai̯ alumtă
va s-avem alumtată	va / vai̯ alumtăm
va s-avẹțĭ alumtată	va / vai̯ alumtat
va s-ai̯bă alumtată	va / vai̯ alumtată

3. viitorul anterior	4. viitorul anterior
va / vai̯ alumtam	vrẹa, va avẹam alumtată
va / vai̯ alumtai̯	vrẹa, va avẹai̯ alumtată
va / vai̯ alumta	vrẹa, va avẹa alumtată
va / vai̯ alumtam	vrẹa, va avẹam alumtată
va / vai̯ alumtațĭ	vrẹa, va avẹațĭ alumtată
va / vai̯ alumta	vrẹa, va avẹa alumtată

---

[1] Th. Capidan și P. N. Papahagi nu dau perfectul conjunctivului. P. N. Papahagi nu dă nici prezentul acestui mod. E foarte probabil că modul conjunctiv de la *voi* e rar întrebuințat.

[2] Dentala *s* devine sonoră înaintea unei consoane: formele lui *voi* se pronunță așadar: *z-voi̯, z-vrei̯*.

Conjunctivul

prezent	1. perfect	2. perfect		3. perfect	
s(ă) alumtu	s-alumtam	s-am	alumtată	s-avẹam	alumtată
s(ă) alumțĭ	s-alumtai̯	s-ai̯		s-avẹaĭ	
s(ă) alumtă	s-alumtá	s-ai̯bă		s-avẹa	
s(ă) alumtăm	s-alumtam	s-avem	alumtată	s-avẹam	alumtată
s(ă) alumtațĭ	s-alumtațĭ	s-avețĭ		s-avẹațĭ	
s(ă) alumtă	s-alumta	s-ai̯bă		s-avẹa	

Condiționalul

prezent	1. perfect		2. perfect		3. perfect	
s-alumtarim	vrẹa	s-alumtarim	vrẹa	s-alumtam	vrẹa	(s-)alumtu
s-alumtari		s-alumtari		s-alumtai̯		(s-)alumțĭ
s-alumtare		s-alumtare		s-alumta		(s-)alumtă
s-alumtarim	vrẹa	s-alumtari	vrẹa	s-alumtam	vrẹa	(s-)alumtăm
s-alumtarit		s-alumtarit		s-alumtațĭ		(s-)alumtațĭ
s-alumtare		s-alumtare		s-alumta		(s-)alumtă

Imperativul prezent: alumtă
alumtațĭ, as alumtăm [noi], as alumtațĭ [voi] etc. (vezi p. 142).

Infinitivul: —

Participiul : alumtată

Gerunziul : alumtînda, al alumtîndalui̯

Conjugarea verbelor din categoria a doua: perfectul simplu *-u*, participiul *-ută*:

tric « a trece »

Indicativ

prezent	imperfect	perfectul simplu	perfectul compus	
tricu	trițẹam	tricuĭ	am	tricută
trițĭ	trițẹai̯	tricușĭ	ai̯	
trẹațe, trețe	trițẹa	tricu	are	
trițem	trițẹam	tricum	avem	tricută
trițețĭ	trițẹațĭ	tricut	avețĭ	
tricu	trițẹa	tricură	au̯	

mai mult ca perfectul		1. viitorul		2. viitorul	
avẹam	tricută	va	s-tricu	vai̯	tricu
avẹai̯			s-trițĭ		trițĭ
avẹa			s-trẹacă		trẹațe, trețe
avẹam	tricută	va	s-trițem	vai̯	trițem
avẹațĭ			s-trițețĭ		trițețĭ
avẹa			s-trẹacă		tricu

1. viitorul anterior			2. viitorul anterior	
va	s-am	tricută	va	tricui̯
	s-ai̯			tricușĭ
	s-ai̯bă		vai̯	tricu
va	s-avem	tricută	va	tricum
	s-avețĭ			tricut
	s-ai̯bă		vai̯	tricură

Conjunctivul

prezent	1. perfect	2. perfect		3. perfect	
s(ă) tricu	s-triţȩam	s-am		s-avȩam	
s(ă) triţĭ	s-triţȩai̯	s-ai̯	tricută	s-avȩai̯	tricută
s(ă) trȩacă	s-triţȩa	s-ai̯bă		s-avȩa	
s(ă) triţem	s-triţȩam	s-avȩam		s-avȩam	
s(ă) triţeţĭ	s-triţȩaţĭ	s-aveţĭ	tricută	s-avȩaţĭ	tricută
s(ă) trȩacă	s-triţȩa	s-ai̯bă		s-avȩa	

Condiţionalul

prezent		1. perfect		2. perfect		3. perfect
s-triţȩarim		s-triţȩarim		s-triţȩam		(s-)tricu
s-triţȩari	vrȩa	s-triţȩari	vrȩa	s-triţȩai̯	vrȩa	(s-)triţĭ
s-triţȩare(-i)		s-triţȩare		s-trȩacă		(s-)trȩacă
s-triţȩarim		s-triţȩarim		s-triţȩam		(s-)triţem
s-triţȩarit	vrȩa	s-triţȩarit	vrȩa	s-triţȩaţĭ	vrȩa	(s-)triţeţĭ
s-triţȩare		s-triţȩare		s-trȩacă		(s-)trȩacă

Imperativul prezent: triţĭ
triţeţĭ; as triţem [noi], as triţeţĭ [voi] etc., vezi p. 142.

Infinitivul : —

Participiul : tricută

Gerunziul : tricînda, tricîndalui̯

Conjugarea verbelor din categoria a treia: perfectul simplu *-i*, participiul *-ită*:

avḑi, avḑi « a auzi »

Indicativul

prezent	imperfect	perfectul simplu	perfectul compus	
avḑu	avedȩam	avḑii̯	am	
avḑi	avedȩai̯	avidşĭ	ai̯	avḑită
avḑe (-i)	avḑȩa	avḑi	are	
avḑîm	avḑȩam	avḑîm	avem	
avḑiţĭ	avḑȩaţĭ	avḑit	aveţĭ	avḑită
avḑu	avḑȩa	avḑiră	au̯	

mai mult ca perfectul		1. viitorul		2. viitorul		1. viitorul anterior	
avȩam			s-avḑu		avḑu	s-am	
avȩaĭ	avḑită	va	s-avḑi	vai̯	avḑi	va s-ai̯	avḑită
avȩa			s-avdă	va	avde	s-ai̯bă	
avȩam			s-avḑîm		avḑîm	s-avem	
avȩaţĭ	avḑită	va	s-avḑiţĭ	vai̯	avḑiţi	va s-aveţĭ	avḑită
avȩa			s-avdă	va	avdu	s-ai̯bă	

2. viitorul anterior		3. viitorul anterior		4. viitorul anterior	
va	avḑii̯	va	avḑȩam		avȩam
	avḑişĭ		avḑȩai̯	vrȩa (va)	avȩai̯ avḑită
vai̯	avḑi	vai̯	avḑȩa		avȩa
va	avḑîm	va	avḑȩam		avȩam
	avḑit		avḑȩaţĭ	vrȩa (va)	avȩaţĭ avḑită
vai̯	avḑiră	vai̯	avḑȩa		avȩa

Conjunctivul

prezent	1. perfect	2. perfect	3. perfect
s(ă) avḑu	s-avḑe̯am	s-am	s-ave̯am
avḑî	s-avḑe̯ai̯	s-ai̯ } avḑîtă	s-ave̯ai̯ } avḑîtă
avdă	s-avḑe̯a	s-ai̯bă	s-ave̯a
s(ă) avḑîm	s-avḑe̯am	s-avem	s-ave̯am
avḑîţĭ	s-avḑeţĭ	s-aveţĭ } avḑîtă	s-ave̯aţĭ } avḑîtă
avdă	s-avḑe̯a	s-ai̯bă	s-ave̯a

Condiţionalul

prezent	1. perfect	2. perfect	3. perfect
s-avḑe̯arim	s-avḑe̯arim	s-am	s-ave̯am
s-avḑe̯ari	vre̯a s-avḑe̯ari	s-ai̯ } avḑîtă	s-ave̯ai̯ } avḑîtă
s-avḑe̯are(-i)	s-avḑe̯are	s-ai̯bă	s-ave̯a
s-avḑe̯arim	s-avḑe̯arim	s-avem	s-ave̯am
s-avḑe̯arit	vre̯a s-avḑe̯arit	s-aveţĭ } avḑîtă	s-ave̯aţĭ } avḑîtă
s-avḑe̯are	s-avḑe̯are	s-ai̯bă	s-ave̯a

Imperativul prezent: avḑî

avḑîţĭ; as avḑîm [noi], as avḑîţĭ [voi] etc., vezi p. 142.

Infinitivul : —

Participiul : avḑîtă

Gerunziul : avḑînda, avḑîndalui̯

Conjugarea verbelor din categoria a patra: perfectul simplu *-ș-*, participiul *-s(u)*:

ḑ î c «a zice»

Indicativul

prezent	imperfect	perfectul simplu
ḑîc, ḑăc	ḑîţe̯am; ţe̯am	ḑîșŭ
ḑîţĭ	ḑîţe̯ai̯	ḑîsișĭ, ḑîseșĭ
ḑîţe	ḑîţe̯a	ḑîse
ḑîţem	ḑîţe̯am	ḑîsem
ḑîţeţĭ, ḑîţiţĭ (ţeţĭ)	ḑîţe̯aţĭ	ḑîset
ḑîc	ḑeţe̯a	ḑîseră

perfectul compus	mai mult ca perfectul	1. viitorul	2. viitorul
am	ave̯am	va s-ḑîc	vai̯ ḑîc
ai̯ } ḑîs	ave̯ai̯ } ḑîs	va s-ḑîţĭ	ḑîţĭ
are	ave̯a	va s-ḑîcă	va ḑîţe
avem	ave̯am	va s-ḑîţem	vai̯ ḑîţem
aveţĭ } ḑîs	ave̯aţĭ } ḑîs	va s-ḑîţeţĭ	ḑîţeţĭ
au̯	ave̯a	va s-ḑîcă	va ḑîc

1. viitorul anterior	2. viitorul anterior	3. viitorul anterior	4. viitorul anterior
va s-am	va ḑîșŭ	va ḑîţe̯am	vre̯a ave̯am
s-ai̯ } ḑîs	ḑîsișĭ	ḑîţe̯ai̯	ave̯ai̯ } ḑîs
s-ai̯bă	vai̯ ḑîse	(vai̯) ḑîţe̯a	(va) ave̯a
va s-avem	va ḑîsem	va ḑîţe̯am	vre̯a ave̯am
s-aveţĭ } ḑîs	ḑîset	ḑîţe̯aţĭ	ave̯aţĭ } ḑîs
s-ai̯bă	vai̯ ḑîseră	(vai̯) ḑîţe̯a	(va) ave̯a

Conjunctivul

prezent	1. perfect	2. perfect	3. perfect
s(ă) ḑic	s-ḑiţȩam	s-am	s-avȩam
s(ă) ḑiţĭ	s-ḑiţȩai̯	s-ai̯	s-avȩai̯
s(ă) ḑică	s-ḑiţȩa	s-ai̯bă (+ ḑîs)	s-avȩa (+ ḑîs)
s(ă) ḑiţem	s-ḑiţȩam	s-avem	s-avȩam
s(ă) ḑiţeţĭ	s-ḑiţȩaţĭ	s-aveţĭ	s-avȩaţĭ
s(ă) ḑică	s-ḑiţȩa	s-ai̯bă (+ ḑîs)	s-avȩa (+ ḑîs)

Condiţionalul

prezent	1. perfect	2. perfect	3. perfect
s-ḑiţȩarim	vrȩa + s-ḑiţȩarim	vrȩa + s-ḑiţȩam	vrȩa + (s-) ḑic
s-ḑiţȩarei̯	s-ḑiţȩarei̯	s-ḑiţȩaĭ	(s-) ḑiţĭ
s-ḑiţȩare	s-ḑiţȩare	sḑ-iţȩa	(s-) ḑică
s-ḑiţȩarim	vrȩa + s-ḑiţȩarim	vrȩa + s-ḑiţȩam	vrȩa + (s-) ḑiţem
s-ḑiţȩarit	s-ḑiţȩarit	s-ḑiţȩaţĭ	(s-) ḑiţeţĭ
s-ḑiţȩare	s-ḑiţȩare	s-ḑiţȩa	(s-) ḑică

Imperativul prezent: ḑi, ḑiţeţĭ (ţeţĭ), as ḑiţem [noi], as ḑiţeţĭ [voi] etc., vezi p. 142.

Infinitivul : —

Participiul: ḑîs

Gerunziul : ḑicîndalui̯

Verbele din această categorie care au participiul în *-t(u)*: *adavgu — adapșu — adaptu, culeg — culepșu — culept* etc. nu se deosebesc în flexiunea lor de cele cu participiul în *-s(u)*, afară, bineînţeles, de timpurile compuse, unde se utilizează participiul cuvenit.

Conjugarea unui verb neregulat:

escu « (a) fi»

Indicativ

prezent	imperfect
escu, esc, îs, -s [1], hiu̯	ȩáram [3], ȩarám, eram, irám [3], arȩám [4], áram
eștĭ, h'ii̯	ȩárai̯, ȩarái, ȩarai̯, irai̯ [3]
ȩaste	ȩára, ȩará, era, ira [3], arȩa, ari̯a, ara [4]
h'im, semŭ [2]	ȩaram, — eram, iram [3], arȩam [4], aram [4]
h'iţĭ, seţĭ [2]	ȩaráţĭ, — eraţĭ, iraţĭ [3], arȩaţi [4]
sînt, săn, sun, suntu (BA 413)	îs, s [1], ȩara, — era, ira [3], arȩa [4], araţĭ [4], ara [4]

perfectul simplu	perfectul compus	mai mult ca perfectul
fui̯	am	avȩam
fușĭ	ai̯	avȩai̯
fu	are (+ fută)	avȩa (+ fută)
fum	avem	avȩam
fut	aveţĭ	avȩaţĭ
fură	au̯ (+ fută)	avȩa (+ fută)

---

1 Forme din Albania.
2 Forme din graiul din Siracu.
3 Forme din Albania.
4 Forme din graiul fărșeroţilor. Vezi Th. Capidan, *Aromînii*, p. 483—485.

1. viitorul	2. viitorul	3. viitorul
va s-h'iu̯	vai̯ h'iu̯	va s-escu
va s-h'ii̯	vai̯ h'ii̯	va s-eştĭ
va s-h'i̯e, s-h'ibă	va h'ibă	va s-h'ibă
va s-h'im	vai̯ h'im	va s-h'im
va s-h'iţĭ	vai̯ h'iţĭ	va s-h'iţĭ
va s-h'i̯e, s-h'ibă	va h'ibă	va s-h'ibă

1. viitorul anterior	2. viitorul anterior	3. viitorul anterior
va s-am futā	va s-era (e̯aram etc.)	vai̯ eram (e̯aram etc.)
va s-ai̯ futā	va s-erai̯ (e̯arai̯ etc.)	vai̯ erai̯ (e̯arai̯ etc.)
va s-ai̯bă futā	va s-era (e̯ara etc.)	va era (e̯ara etc.)
va s-avem futā	va s-eram (e̯aram etc.)	vai̯ eram (e̯aram etc.)
va s-aveţĭ futā	va s-eraţĭ (e̯araţĭ etc.)	vai̯ eraţĭ (e̯araţĭ etc.)
va s-ai̯bă futā	va s-era (e̯ara etc.)	va era (e̯ara etc.)

Conjunctivul

prezent	1. perfect	2. perfect	3. perfect
s-h'iu̯, s-escu	s-e̯aram	s-am futā	s-ave̯am futā
s-h'ii̯, s-eştĭ	s-e̯arai̯	s-ai̯ futā	s-ave̯ai̯ futā
s-h'i̯e, s-h'ibă	s-e̯ara	s-ai̯bă futā	s-ave̯a futā
s-h'im	s-e̯aram	s-avem futā	s-ave̯am futā
s-h'iţĭ	s-e̯araţĭ	s-aveţĭ futā	s-ave̯aţĭ futā
s-h'i̯e, s-h'ibă	s-e̯ara	s-ai̯bă futā	s-ave̯a futā

Condiţionalul

prezent	1. perfect	2. perfect
s-furim (furem)	vre̯a s-h'i̯u	vre̯a s-eram (e̯aram etc.)
s-furĭ (fureĭ, fureşĭ, furişĭ)	vre̯a s-h'ii̯	vre̯a s-erai̯ (e̯arai̯ etc.)
s-fure (furi)	vre̯a s-h'i̯e (h'ibă)	vre̯a s-era (e̯ara etc.)
s-furim (furem)	vre̯a s-h'im	vre̯a s-eram (e̯aram etc.)
s-furit (furiţĭ)	vre̯a s-h'iţĭ	vre̯a s-eraţi (e̯araţĭ etc.)
s-fure (furi)	vre̯a (s-h'i̯e (h'ibă)	vre̯a s-era (e̯ara etc.)

Imperativul prezent

h'ii̯, h'iţĭ
as h'iu̯, as escu [eu]
as h'im [noi]
as h'ibă [ei]
las h'ibă [ei]

Infinitivul : —
Participiul: futā
Gerunziul : h'inda, h'indalui̯.

OBSERVAŢII ASUPRA CONJUGĂRII

Indicativul

Perfectul simplu al indicativului este un timp viu. Th. Capidan, A., p. 541, a constatat că în primele şase pagini din *Basme aromîne* de P. N. Papahagi nu apare niciodată perfectul compus. Într-adevăr, făcînd o analiză parţială am constatat că, de exemplu, la p. 376, în aceeaşi colecţie de basme, din 71 de verbe, 32 sînt la prezent indicativ şi conjunctiv, 8 la imperfect şi 31 la perfectul

simplu. Perfectul compus nu apare niciodată, deşi sînt fragmente în care prezenţa lui ar fi fost posibilă. De exemplu în frazele următoare:

« Aspusiră featile cum nîse ş-era treĭ feate de amiră, cum le-*arăk'i* şamşitrelle zmeŭlu şi cum nu s-aştipta puté s-le-ascapă vîrnă », *loc. cit.*

— « Dă ninga nă oară, gri caplu din zmeŭ ».

— « Nă oară mi *feaţe* mu-mea, l'u turnă ĝonile-aleptu ».

Formele subliniate (*arăk'i, feaţe*) au valoare de perfect compus (*le-a răpit, m-a făcut*).

La p. 230 a aceleiaşi colecţii, din 80 de verbe, 39 sînt la prezent, 29 la perfectul simplu, 7 la imperfect, 2 la gerunziu şi 3 la viitor. Nici unul la perfectul compus. Iată din această pagină o frază din care se vede că perfectul simplu are şi valoarea perfectului compus:

« Nu-i mai g'ine s-le-aruc tu guva co-apă şi s-l'i ḑîc a frate-ńuĭ că durńindaluĭ ńi li *furară!* ».

Cauzele care au determinat utilizarea atît de frecventă a perfectului simplu nu sînt cunoscute. Este probabil că avem a face cu un rezultat al influenţei greceşti, cum a susţinut Kr. Sandfeld în *Linguistique balcanique*, 109, deşi Th. Capidan, A., 542, respinge această ipoteză.

Mai mult ca perfectul este un timp compus din imperfectul auxiliarului *am* şi participiu. Forme simple acest timp nu mai are astăzi; odinioară avea însă, după cum se vede din textele aromîneşti vechi.

Viitorul are, în general, două forme: una este compusă din *va* invariabil urmat de conjunctivul prezent, iar cealaltă din *va, vai* invariabile şi prezentul indicativului. Deosebiri de înţeles între aceste forme nu se pot face uşor cu ajutorul textelor, ceea ce nu înseamnă însă că asemenea deosebiri nu există. Ele vor trebui însă studiate pe baze noi.

Viitorul anterior are patru forme, compuse după cum urmează:

a) Prezentul lui *voi̯* ca *va* (invariabil), urmat de conjunctivul perfect.

b) Prezentul lui *voi̯* ca *vai, va* (invariabile), urmate de perfectul simplu.

c) Prezentul lui *voi̯* ca *vai, va* (invariabile) urmate de imperfect.

d) Imperfectul lui *voi̯, vrea*, prezentul lui *voi̯, va* (ambele invariabile), urmate de perfectul compus.

Mai obişnuite sînt primele două forme. A treia şi a patra, ţinînd seama şi de situaţia perfectului compus, apar rar.

Conjunctivul

Prezentul conjunctivului are desinenţa *ă* la persoana a III-a singular, la toate verbele.

Perfectul conjunctivului este ca formă la fel cu imperfectul indicativului, precedat numai de *s-*.

Acest timp are şi două forme compuse, una din prezentul conjunctiv al lui *am*, urmat de participiu, a doua, compusă din imperfectul lui *am*, urmat de participiu. La verbele regulate, perfectul conjunctivului reprezintă un timp refăcut, căci, în formă simplă, el nu este decît imperfectul indicativului precedat de semnul distinctiv al conjunctivului, una din formele sale compuse este egală cu mai mult ca perfectul indicativului precedat de *s-*. Cealaltă formă, aceea compusă din prezentul conjunctiv al auxiliarului *am* (*s-am, s-ai, s-aibă* etc.)

și participiu, este și ea reconstruită în interiorul aromînei. Din această scurtă analiză, reiese că, de fapt, conjunctivul perfect se caracterizează numai prin *s-*, care precede atît forma simplă cît și pe cele compuse.

Condiționalul

Prezentul condiționalului este un timp simplu care continuă conjunctivul perfect din latinește.

Perfectul condiționalului are trei forme compuse, toate cu *vrea* invariabil ca auxiliar, urmat, într-un caz de condiționalul prezent, în al doilea caz de conjunctivul prezent, iar în al treilea, de un conjunctiv prezent care însă poate să nu aibă pe *s-*: *vrea tricu*, alături de *vrea s-tricu*.

Acest timp a rezultat din contaminarea condiționalului perfect cu formele conjunctivului. El este format ca și perfectul conjunctivului în interiorul aromînei.

Imperativul

Prezentul imperativului se confundă adesea cu prezentul indicativului.

Sub influența grecească, a apărut un imperativ perifrastic, format din particula grecească *as* (ἄς) și indicativul prezent. Acest timp exprimă ideea de imperativ la persoana I singular și plural. Alături de această formă s-a creat un imperativ prezent, tot perifrastic, din *las* și conjunctivul prezent pentru persoana a III-a sg. și pl., după model slav. Astfel că, în cele din urmă, aromîna redă ideea de imperativ de la unele verbe prin următoarea paradigmă:

[eu] as bat	as cad	[noi] as batem	as cădem
[tu] bate	cade	[voi] bateți	cadeți
[el] las bată	las cadă	[ei] las bată	las cadă etc.

În afară de aceasta, notăm că persoana a II-a singular de la unele verbe cu tema în *i* /*î* are o formă aparte la imperativ: *grea!* « grăiește », asemănătoare cu *păzea!* din dacoromînă.

Infinitivul

Infinitivul nu mai este forma tip a verbelor aromîne, din cauză că funcția acestui mod s-a pierdut cu totul. Infinitivul este numai substantiv. Arareori, și numai la anumite verbe, se mai simte ceva din valoarea de verb a infinitivului, de exemplu în construcțiile speciale cu *va* și cu *lipseaște* urmate de infinitiv: *va scriare ună carte* « trebuie scrisă o scrisoare », *lipseaște zburîre cu un mastur*... « trebuie vorbit cu un meșter . . . », Th. Capidan, A., 548. Aromîna a încheiat deci procesul de substantivare a infinitivului, fiind, din acest punct de vedere, mai avansată decît dacoromîna.

Participiul

Vocala *-ă* în terminația participiului: *cîntată*, *traptă* se întîlnește în mod obișnuit la verbele cu participiul terminat în *-t(ă)* și, mai rar, la cele cu participiul în *-s* și *-tu*. La acestea din urmă, *-ă*, cînd apare, trebuie considerat un

rezultat al analogiei, o extindere de la verbele cu participiul în *-t(ă)*, unde *-ă* provine probabil din asurzirea unui *-u* (final). Procesul a fost prin urmare: *avḑilu—(avḑilĭ) — avḑilă*[1]. Trecerea lui *-u* din forme ca *avḑilu* la *ĭ* este justificată de tendința lui *-u* de a deveni vocală scurtă. Ipoteza unei influențe albaneze, susținută de G. Weigand (vezi discuția lui Th. Capidan, A., 478) nu este necesară pentru explicarea sunetului *-ă*, deși între participiul aromîn și corespunzătorul său albanez sînt indiscutabile legături. În orice caz, fie că participiul albanez a influențat pe cel aromîn, fie că nu, din *-utu* și *-itu* nu se putea ajunge decît la *-ută* și *-ită*, cum s-a întîmplat și în dacoromînă, în dialectul crișean.

Gerunziul

Atît forma în *-a* (*angîrlimînda* « agățîndu-se », *călcînda* « călcînd », *lunda* « luînd » etc.), cît și cea în *-aluį* (*aĝungîndaluį* « ajungînd », *aruculindaluį* « rostogolindu-se », *ḑicîndaluį* « zicînd » etc.) nu au fost explicate în mod satisfăcător pînă acum. Pare însă sigur faptul că gerunziul în *-aluį* nu se poate despărți de locuțiunile adverbiale aromînești în care apare un dativ: *pri-afurișaluį*, *afurișaluį* « pe furiș », *ascumtaluį* « pe ascuns », *a caleauluį* « drept » etc.[2]. Ultimul exemplu, ca și *amortuluį* « stăruitor, morțiș » arată că aceste locuțiuni trebuie să fie calcuri din albaneză, unde dativul apare regulat în construcții de felul celor citate[3].

Ca substantiv cu valoare de adverb, gerunziul s-a construit și el, după modelul locuțiunilor albaneze: *aĝungînd a luį*, *ḑicînd a luį* etc. Acest fapt a fost desigur sprijinit de declinarea aromînă, în care, cum s-a arătat la p. 124, dativul a înglobat formal genitivul.

Diatezele. Diateza *reflexivă* se caracterizează prin faptul că, pe lîngă formele pronominale: *mi alumtu*, *si duțe* etc., se întrebuințează și forme fără pronume: *dusiră tuți* « se duseră toți », *duse s-nîs* « se duse și el » (Th. Capidan, A., 498).

Pasivul nu există ca diateză. Exprimarea ideii de pasiv se face cu ajutorul perifrazelor. Exemplele din *Codex Dimonie* pe care le dă Th. Capidan, A., 497, pentru a susține existența diatezei pasive nu sînt convingătoare. Ele pot fi interpretate și altfel. În orice caz, în vorbire, diateza pasivă nu apare. În *Basme aromîne* de P. N. Papahagi nu am găsit nici un exemplu sigur.

În general, sistemul verbal al aromînei, comparat cu sistemul latin și cu cel al dacoromînei, are următoarele trăsături specifice:

a) păstrează puține forme originare (prezentul, imperfectul și perfectul simplu al indicativului, prezentul condiționalului și participiul);

b) dezvoltă timpurile perifrastice (perfectul compus, mai mult ca perfectul, toate formele de viitor, formele de perfect al condiționalului, unele forme de prezent al imperativului);

---

[1] Vezi Al. Rosetti, ILR, IV, p. 92.

[2] Vezi Th. Capidan, *Aromînii*, p. 481 și Pericle N. Papahagi, *Basme aromîne*, p. 512 și urm.

[3] Fenomenul trebuie pus în legătură cu situația dativului în limbile balcanice în general, dar mai ales cu dativul locativ din albaneză. În această limbă, dativul locativ este și astăzi un caz viu și se întrebuințează foarte des ca circumstanțial de loc, după cum îmi comunică Gr. Brîncuș. Astfel, se zice: *shkog rrugës* « merg pe drum », în text: « merg drumului »; *vete fshatrave* « merg în sate », în text: « merg satelor », *i hip kalit* « încalec, mă urc pe cal », în text: « urc calului », *mbetem derës* « rămîn la ușă », în text: « rămîn ușii » etc. (Exemple comunicate de Gr. Brîncuș.)

c) își constituie un nou conjunctiv.

Sistemul verbal aromîn este rezultatul evoluției sistemului originar latin în condițiile particulare ale dezvoltării aromînei în apropiere de populații de limbă slavă sau greacă.

A d v e r b u l. Afară de un număr de adverbe caracteristice moștenite: *iu* «unde» (lat. *ubi*), *aoa* «aici» (lat. *ad hoc*), *supra* «deasupra, sus», *ntardu* «tîrziu» etc., aromîna a împrumutat multe adverbe din greacă, albaneză și turcă.

Cîteva adverbe din vechiul fond latin au evoluat din punct de vedere semantic într-un mod specific: de ex.: *cando, cîndo* «ca și cum»: *loa un munte tu na mînă și-l' si părea* c a n d o *n-o avea țiva* «lua un munte în mînă și i se părea ca și cum n-ar avea nimic» BA 422; *ună-ună* «mereu-mereu» (Th. Capidan, A., 502), *mași* «numai» din *ma* «dar» + *și* (id. 505).

La adverbe intră și locuțiunile de tipul: *afurisalui, ascumtalui* etc. (v. p. 143).

P r e p o z i ț i a. Prepozițiile cele mai des întrebuințate sînt: *a* «la»; *de* (*di*) «de, din, de la, după, dintre, prin»; *dit* «din»; *la* «la»; *n* «în», *ntru, tru, tu* «la, în, întru, pe»; *sum* «sub», *tră* «de» (*mi l'ai tră soț?* «mă iei de bărbat?»). Pentru prepoziția *pri* cu sens local vezi p. 126. Acuzativul numelor de localități se construiește fără prepoziție; de ex.: *mi duc Sărună* «mă duc la Salonic», *mi duc Bitule* «mă duc în Bitolia».

C o n j u n c ț i a. Conjuncțiile coordonatoare cele mai des întrebuințate sînt copulativele *și* «și», *ai ... ai* «fie ... fie», *niți* «nici», adversativele *a* «însă»; *e* «iar, și»; *ama, am, ma, mea* «dar, însă»; disjunctivele *ia, i, ică* «sau».

Conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale subordonatoare mai frecvente sînt: completive: *se, să, si, s-* «să», *di* «că», *că* «că»; temporale: *cînd* «cînd», *cît* «îndată ce», *dicum* «de cum», *pînă* (*să*) «pînă (să)»; cauzale: *că* «fiindcă, căci», *s-easte-că* «fiindcă», *s-furcă, fur-că* «fiindcă»; condiționale: *se, si* «dacă», *disi* «dacă», *cara* «dacă», *di* «dacă»; modale: *cum* «cum», *cando, canda, cîndo* «ca și cum, ca și cînd»; finale: *tra, tră, ta, tea* «ca să, să»; concesive: *nacă* «deși»; consecutive: *cît*.

LEXICUL

Vocabularul de bază al aromînei este de origine latină: *apă, aură* (<lat. *aura*) «răcoare», *agru* «ogor», *arat* «plug», *arină* «nisip», *an* «an», *avdî* «auzi», *apiru* (<lat. *aperire*) «a se face ziuă», *alumt* (<lat. *luctare*) «lupta», *aest, ațela, armîn* «rămînea», *auă* (<lat. *uvam*) «strugure», *barbă, bărbat, bășari* «săruta», *bat* «bate», *beau* «bea», *bou* «bou», *bucată, bun, busul'oc* «busuioc», *cad* «cădea», *caft* «căuta», *cal, calcu, caldu, cap, capră, care* (pron.), *carne, casă, castru* «tabără», *caș, că* (conj.), *căloare* «căldură mare, caniculă», *cămeașe, cîmpu, căprină* «lînă de capră», *cășare* «stînă, cășărie», *călușe* «pisică», *cățăl, cățauă* «cățel, cățea», *cîndu* «cînd», *cîne* «cîine», *cînt* «cînta», *cistińu* «castan», *cl'aie* «cheie», *cl'em* «chema», *coc* «coace», *cor* «horă», *corb, cornu, cos* «coase», *cot, crep* «crăpa», *crescu* «crește», *crud, cu, cucută, cum, cur* «curge», *cuscru, custă* «spori», *cusurin* «văr», *čičor* «picior», *činușe* «cenușă», *čireașe, dau* «da», *de, di, dimîndu* «poruncesc», *dimneață, dinte, dipún* «coborî, a se da jos», *dispol'u* «despuia, jefui», *doi, dormu* «dormi», *drac, duc* «duce», *ḑamă* «zeamă», *ḑaţe* «zece», *ḑeadit, ḑeaḑit* «deget», *ḑeană* «colină, deal, geană, sprînceană», *ḑinḑie* «gingie», *ḑic* «zice»,

ḑuă « ziuă », *ȩadă* « iadă », *ȩarbă* « iarbă », *es* « ieşi », *eu̯* « eu », *fac* « face », *fag*, *faţă*, *fau̯ă*, *fao* « fasole, bob », *făr̆ă*, *fărină*, *fȩată*, *fet* « a făta », *ficor* « băiat, flăcău », *floare*, *foame*, *foc*, *frangă* « fragă », *frapsîn* « frasin », *frate*, *frec*, *frig* « a frige», *frînḑă* « frunză », *fug*, *fum*, *fumeal'e* « copii, familie », *fur* « a fura », *fur* « hoţ », *furcă*, *furnigă* « furnică », *fus*, *fuşte* s. f. pl. « lovituri de băţ, bătaie », *galbin*, *găl'ină*, « găină », *gărn* « grîu », *gl'em* « ghem », *gl'eţ* « gheaţă », *gras*, *grȩaţă* « greutate, greu », *greu̯*, *gură*, *g'ine* « bine », *ğoc* « joc (juca) », *ğone* « voinic », *ğudeţ* « judecătorie », *ğudic* « judeca, a certa », *ğugastru* « jugastru », *ğur* « jura », *h'are* « fiere », *h'avră* (<lat. *febra*) « friguri », *h'er* « fier », *h'erbu* « fierb », *h'ic* « smochin », *h'icat* « ficat », *h'il'astru* « fiu vitreg », *h'il'e* « fiică », *h'ir* « fir », *h'iu̯* « a fi », *inimă* « inimă », *intru* « intra », *i̯u* « unde », *încl'id* « închide », *k'ale* « piele », *k'aptin* « pieptene », *k'atră* « piatră », *k'eptu* « piept », *k'er* « a pieri », *k'erdu* « pierde », *k'ic* 1. « pic », 2. « pica », *lac*, *lacrimă*, *lacîrmă* « lacrimă », *lapte*, *las* « lasă », *lau̯* « spăla », *lȩane* « lene », *leg* « lega », *lemnu*, *limbă*, *lingură*, *lişor* « uşor », *loc*, *lume*, *lumtă* « luptă », *lună* (lat. *luna*), *lup*, *l'au̯* « a lua », *l'epure* « iepure », *l'irta* « ierta », *ma* « mai », *macru* « slab, macru », *marţi*, *mas* « locul de mas al oilor », *maţ*, *mărit* « mărita », *măsȩau̯ă* (*măsȩao*) « măsea », *mȩasă* « masă», *mel'ŭ* « mei », *mer* « măr », *mes* (lat. *mensis*) « lună », *minte*, *mintescu* « a amesteca, turbura », *minut* « mărunt », *mic* (*măc*), *mîncu* (*măncu*) « mînca », *mînă*, *mîne* « mîine », *moară*, *moare* « varză murată », *moarte*, *mol'u* « înmuia », *mor* « muri », *mulă* « catîr », *multu*, *mul'are* « muiere, femeie », *munte*, *muscă*, *muşat* « frumos », *mut* « muta, ridica », *mutrescu* « privi, căuta », *naintȩa*, *naltu* « înalt », *nare* « nas », *nat* « prunc », *napoi̯* « înapoi », *ncalţa* « încălţa », *ncl'id* « a închis », *ncrun*, *ncurun* « încununa », *ndreg* « a drege », *ndreptu* « îndrepta », *nȩau̯ă*, *nȩao* « nea, zăpadă », *nel* « inel », *ngl'it* « înghit », *nh'ig* « înfig », *nipot* « nepot », *nîscîntu* « cîtva », *niţi* « nici », *nîs*, *năs* « el », *noapte*, *noau̯ă* « nouă », *nor* « noră », *not* « înot », *nou̯*, *numal'u* « vită mică », *nun* « naş », *nveţ* « învăţa », *ńadă* « miază » (în compuneri), *ńel* « miel », *ńergu*, *ńeg*, *neg* « a merge », *ńic* « mic », *oaie*, *oară* « oră, ceas », *oarfăn* « sărac », *ocl'u* « ochi », *om*, *orb*, *orḑu* « orz », *os*, *ou̯*, *palmă*, *pal'u* « pai », *par* « par », *pascu* « a paşte », *pat*, *păţăscu* « păţi », *patru*, *pădure*, *păteḑ* « boteza », *pȩapine* « pepene », *pȩaşte* şi *piscu* « peşte », *per* « păr », *picul'u* « avere în bani strînsă ca să fie lăsată moştenire », *picurar* « cioban », *pingu* « împing », *piscar* « pescar », *pitrec* « însoţi, trimite, petrece », *pîne* « pîine », *pîntic* « pîntece », *plîngu* « a plînge », *pom*, *porcu*, *pot*, *preftu* « preot », *pri* « pe », *primăvȩară*, *priste* « peste », *prindu* « prinz », *prun*, *prună*, *puil'ŭ* « pasăre, pui », *punte*, *puric* « purece », *puţ*, *puţin*, *sac*, *sare*, *să* (conj.), *sălăg'escu* « dau drumul, liberez », *scad* « scădea », *scaldu* « a scălda », *scamnu* « scaun », *scară*, *scarmin* « scărmăna », *scîntȩal'e* « scînteie », *scriu* « scrie », *sȩară*, *sȩate* « sete », *sȩaţir* « secera », *semnu* « 1. semn ; 2. însemna », *sfulḑir* « fulgera », *sicară* « secară », *sin* « sîn », *sînătate* « sănătate », *sînḑe* « sînge », *sk'ic* « spic », *soacră*, *sumsoară* « subsuoară », *soare*, *socru*, *somnu*, *sor*, *soră*, *sorb* « sorbi », *stau̯* « sta », *stămînă* « săptămînă », *stȩau̯ă*, *stȩao* « stea », *stringu* « a strînge », *strîmb*, *suflu*, *sum* « sub » (prep.), *sus*, *şapte*, *şarpe*, *şase*, *scurtu*, *şed*, *şi* (conj.), *ştiu*, *şuţ*, *şuţăscu* « sucesc, întorc », *ta* (conj.) « ca să », *tac* « tăcea », *tal'u* « tăia », *tată*, *tindu* « întinde », *toară* « numaidecît », *torcu* « toarce », *tornu* « întoarcere », *tra*, *ta* « pentru », *trag* « trage », *trec* « trece », *trei*, *tru* « întru, în », *tuk'escu* « topi », *tundu* « tunde », *turbu*, *turbeḑ* « turba », *tuşeḑ* « tuşi », *tut* « tot », *ţară* « pămînt », *ţăs* « ţese », *ţe*, *ţi* « ce, care », *ţȩară* « ceară », *ţer* « 1. cer ; 2. a cere », *ţine* « cine », *ţiva* « ceva, nimic », *ţin* « a ţine », *ud*, *umplu* « umple », *un*, *ungl'e* « unghie », *upărescu* « opări », *urḑica* « urzică », *urȩacl'e*

« ureche », *ursescu* « stăpînesc », *ursu*, *usîc* « usca », *utre* « burduf », *vacă*, *vale*, *vatăm* « omorî », *veară* « vară », *vearde* « verde », *vecl'u* « vechi », *ved* « vedea », *ver* « văr », *versu* « vărsa », *vimtu* « vînt », *vîră* « vre(un), vre(o) », *voi* « vrea », *vom* « vomita », *vulpe*, *yaspe* « viespe », *yață* « viață », *yin* « vin », *yiu* « veni », *yingiți* « douăzeci », *yis* « vis », *yițăl* « vițel », *zdrumñi* « sfărîma », *zgrum* « sugruma », *zmulgu* « smulge ».

Împrumuturile cele mai numeroase, aromîna le-a făcut din limbile slave meridionale și în special din macedoneană. Iată cîteva dintre cele mai importante : *arujescu* « necheza », *babă* « bunică », *blană*, *bob* « bob de fasole », *castravet* « castravete », *celnic* « proprietar de turme de oi, conducător, șef », *coajă*, *cojoc*, *cosă* « coasă », *cucot* « cocoș », *coș* « horn », *cruescu* « croi », *culac* « colac », *găleată*, *gărdină* « grădină », *gol*, *grai*, *hrană*, *izvur*, *lipsescu* « a fi lipsă, a trebui », *livade* « livadă », *lupată* « lopată », *mprost* « în picioare, drept », *na* (prep. și interj.), *ne* « nici », *nveastă* « nevastă », *plai*, *poală*, *prag*, *sită*, *sută*, *tăpor* « topor », *trup*, *upări*, *vîrstă*, *vreavă* « larmă, gălăgie », *vreme*, *zăduh*, *zmeu* etc.

Din limba greacă, mai cu seamă din epoca modernă a acesteia, aromîna a împrumutat o mulțime de cuvinte. Multe dintre ele denumesc elemente de cultură materială și spirituală sau exprimă noțiuni abstracte, de pildă : *ariz* și *uriz* « orez », *apurie* « ciudă, uimire », *anusta* « anost », *călămar* « călimară », *cărave* « corabie », *cumată* « bucată », *curdeauă* « curaj », *δoară* « daruri », *elpiδă* (*ilpiδă* și *ilpidă*) « speranță », *ermu* « pustiu », *γilie* « oglindă », *harauă* « bucurie », *k'itru* « chitră », *lugurescu* « șușotesc », *measă* « mijloc », *pălate* « pălat », *petală* « potcoavă », *pizul'u* « prispă », *scafă* « pahar », *sculie* « școală », *tih'e* « noroc » etc.

Din albaneză s-au împrumutat de asemenea multe cuvinte, de pildă: *ală* « mamă », *bană* « viață », *bardu* « bălan », *cok'il* « copil ; bastard », *cot* (în expr. *n-cot*) « zadar », *dală* « zară, lapte acru », *etă* « viață, epocă », *lală* « unchi », *lilitse* « floare », *moașe* « bătrînă », *năpărtică* « năpîrcă », *sîrmă* « fărîmitură de pîine », *sterp*, *țap*, *țarc*, *zvercă* « ceafă » etc.

Cuvintele de origine turcă sînt, de asemenea, foarte numeroase. Iată cîteva dintre ele : *ambare* « hambar », *at* « armăsar », *băhče* « grădină », *bohče* « boccea », *băclăvă* « baclavă », *čirdak'e* « cerdac », *căfase* « colivie », *čimbĕr* « batistă », *duk'ane* « prăvălie, dugheană », *dulumă* « dulamă », *fărașe* « făraș », *ğepe* « buzunar », *hămame* « baie », *hăvane* « piuă », *iacă* « guler », *k'ibape* « chebap », *măcsul'e* « produsul oilor în lapte, unt, brînză », *odă* « odaie », *pastramă*, *pingere* « fereastră », *săhane* « farfurie, blid », *sinduk'e* (*sfinduk'e*) « ladă », *tartabic* « ploșniță », *tipsie*, *ugeac* « cămin, vatră, coș, ogeac » etc. Multe dintre cuvintele turcești se regăsesc și în celelalte limbi balcanice, în special în greacă, albaneză și bulgară, astfel încît ele pot veni în aromînă și prin intermediul acestor limbi.

Cele cîteva elemente din limbile romanice occidentale ca : *balcone* « balcon », *carotă*, *frangu* « franc », *găzetă* « ban mic de aramă » etc. vin din italiană sau au pătruns în aromînă din neogreacă.

MEGLENOROMÎNA

Dialectul meglenoromîn se vorbește în cîteva sate și orășele din Peninsula Balcanică, în Macedonia, pe malul drept al cursului mijlociu al Vardarului. Localitățile unde se folosea acest dialect erau, după Pericle N. Papahagi [1],

[1] P. N. Papahagi, *Meglenoromînii*, I, București, 1902, p. 45.

care le-a vizitat în parte, în 1901: Nînta, Birislau, Lunḑini (Lugunţa), Oşani, Liumniţa, Huma, Serminina (Serminin), Coniţa (Coinsco), Cupa, Ţîrnareca, Baroviţa şi Ghevgheli.

Th. Capidan[1], cu vreo cîţiva ani mai tîrziu (în 1910), a găsit meglenoromîni în orăşelul Nînta şi comunele Huma, Oşani, Liumniţa, Cupa, Ţîrnareca Lugunţa şi Birislau.

În Baroviţa, Coniţa (Coinsco) şi Serminiña nu se mai vorbea meglenoromîna[2]. În Livezi, comună apropiată de Ţîrnareca şi Baroviţa, se găsesc aromîni grămosteni, aşa încît, în regiunea amintită, meglenoromîna se amestecă adesea cu aromîna.

Dialectul meglenoromîn seamănă bine cu aromîna şi cu dacoromîna. De aceea, părerile cercetătorilor sînt împărţite în privinţa originii şi individualităţii lui lingvistice. În toate studiile în care s-a analizat meglenoromîna, s-a considerat că locul acestui dialect este în funcţie de geneza lui. Prin urmare, dacă se arată că meglenoromîna a format în trecut o unitate cu aromîna, ea este un dialect aromîn, iar dacă a format o unitate cu dacoromîna, ea este un dialect dacoromîn.

De acest fel de a interpreta faptele s-a îndepărtat într-o oarecare măsură Th. Capidan, în lucrarea lui despre meglenoromînă, căci el a considerat că numărul de particularităţi meglenoromîne specifice ne dau dreptul să considerăm că acest dialect se află în aceeaşi situaţie cu aromîna şi dacoromîna. În studiul lui Th. Capidan nu este vorba aşadar de un punct de vedere fundamental deosebit de al cercetătorilor anteriori, ci de altă valorificare a particularităţilor specifice ale meglenoromînei, particularităţi pe baza cărora cei dinaintea sa ajunseseră la concluzia că meglenoromîna este o subdiviziune a dacoromînei (O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, cap. VI).

Situaţia a c t u a l ă a meglenoromînei nu poate fi însă judecată în funcţie de originea acestui dialect, ci în funcţie de poziţia lui lingvistică de astăzi faţă de aromînă, de dacoromînă şi, eventual, de istroromînă. Dacă structura generală a meglenoromînei evoluează spre aromînă, atunci avem dovada că ea depinde de aromînă. Dacă evoluează spre dacoromînă, atunci ea depinde de dacoromînă. În primul caz, meglenoromîna este deci un dialect aromîn, iar în al doilea, un dialect dacoromîn. În sfîrşit, putem avea în vedere şi a treia posibilitate, evoluţia independentă a meglenoromînei, cu atît mai mult cu cît influenţa exercitată de limba bulgară asupra acestui dialect este foarte puternică, aproape tot atît de puternică şi de importantă ca şi influenţa sîrbo-croată asupra istroromînei.

Se impune deci ca în prezentarea care urmează să ţinem seama şi de aceste posibilităţi.

---

[1] T h. C a p i d a n, *Meglenoromînii*, I, Bucureşti, 1925, p. 7.

[2] Este greu, în stadiul cercetărilor actuale despre meglenoromînă, să ne putem pronunţa asupra întinderii meglenoromînei la 1892 cînd a apărut cartea lui G. Weigand, *Vlacho-Meglen*, sau la 1901, cînd P. N. Papahagi a vizitat localităţile mai importante în care se vorbea acest dialect ori chiar la 1910, cînd şi-a cules informaţiile Th. Capidan.

Între cercetători, divergenţele în privinţa acestui idiom sînt mari. Astfel, Th. Capidan, CM II, nu a auzit pe *ł* (velar) decît la sfîrşitul cuvintelor, I. A. Candrea, GS I, II, III, VI, VII, l-a auzit şi înainte de *b*, de *t*, de *v* în interiorul cuvintelor: *alb*, *altar*, *alvă* « halva » ş.a.m.d. Th. Capidan susţine că *ą* este numai iniţial, la I. A. Candrea el apare şi în interiorul cuvintelor: *ąmparąri* «a împunge cu coarnele», *bątańa* «piuă pentru şiac» etc. După Candrea, *z* este mai răspîndit decît *ḑ*; din exemplele lui P. N. Papahagi şi ale lui Candrea însuşi reiese însă că *ḑ* este mult mai des utilizat.

În asemenea condiţii, descrierea sistemului general al meglenoromînei nu se poate face decît cu multă prudenţă.

Vocalismul. Vocalele meglenoromîne se grupează în cele trei serii cunoscute, fiind anterioare, medii și posterioare. Numărul lor este mai mare decît în aromînă, pe de o parte pentru că oricare dintre ele poate avea o variantă lungă, iar pe de altă parte pentru că apar, în plus, un *ạ*, pe care Th. Capidan (CM I 66) îl consideră mai închis decît *a* obișnuit, un « sunet între *a* și *ă*, însă care se apropie mai mult de *a* », un *ę* « sunet care se aude între *e* și *a* » și care « se întîlnește numai în graiul din Lugunța în locul diftongului *ea* » ; în sfîrșit un *ǫ*, care « reprezintă un sunet între *o* și *ă*, fără a avea valoarea unui diftong ».

Vocalele lungi nu au valoare fonologică, de exemplu : *văli*[1] « vale » CM II 23, *vali* id. 49, *ŭomu* id. 50, *ŭomu* id. 24 etc., *rāp* « arap » id. 25. Prin urmare, cantitatea vocalelor nu intră în sistemul fonologic al dialectului, cu atît mai mult cu cît, în comunele Huma și Țîrnareca, ea nu există nici ca deprindere de rostire (CM I 97).

Vocala *ạ* apare la inițială neaccentuată : *ạcnes* « lovesc », *ạmămğoi* « băiaș », *ạmplin* « plin », *ạnúntru* « înăuntru », *ạncres* « ridic, scol », *ạndet* « mă împrumut », *ạșlădăsęs* « altoiesc ». Ea caracterizează în special prefixul *ạn-* la verbe: *ạncălzǫs* « încălzesc », *ạnflures* « înfloresc » etc.

Celelalte vocale, afară de *ǫ*, au valori și frecvențe aproape identice cu cele din aromînă. Frecvență mare are *e*, mai ales pentru faptul că nu a fost influențat de o labială precedentă : *ạmbet* « îmbăt », *mer* « măr », *per* « păr », *uspeț* « ospăț », *ved* « văd » etc. Excepție face graiul din Liumnița, unde *e* în această poziție, devine *i̯a*: *bi̯ăm*, *mi̯ău* etc. CM I 102—103. Diftongul *ea* nu se contrage decît în funcție de caracterul dur al consoanei precedente, ca și în aromînă: *fẹală*, *mẹasă*, *spẹală* « să spele », *vẹadă* « să vadă », *izmẹană* etc. id. 106.

Cînd nu este accentuat, *e* trece în mod regulat la *i*: *bini*, *nibun*, *dusi*, *moarti*, *multi*, *mari* « mare » CM II 23, 24.

Vocala *ǫ* corespunde de cele mai multe ori lui *ă/î* aromînesc : *cǫn* « cînd», ar. *cîndu*, *dunǫ* « adună », ar. *adună*, *antribǫ* « întreabă » etc. CM II 23, 17. Adesea *ǫ* apare în aceeași poziție în care, în aromînă avem diftongul *oa*: *al' lǫ* « îi luă » CM II 23, cf. ar. *loai*, *loaşĭ*, *lo*, *dǫrmă* « doarmă » CM II 23, cf. ar. *doarmă* etc.

După cum se vede, în meglenoromînă sunetele *ă/î* se înlocuiesc uneori reciproc. Pe lîngă aceasta, în locul lor mai apar fie un *ạ* neaccentuat la inițială, fie *ǫ* în interiorul cuvintelor. Se poate deci socoti că vocala medie de tipul *ă/î* are două variante poziționale: pe *ạ* la inițială și pe *ǫ* în interiorul cuvintelor. După cum *ạ* nu apare niciodată în interiorul cuvintelor, *ǫ* nu este niciodată inițial.

Originea lui *ǫ* nu este încă lămurită. După Th. Capidan, CM I 91, *ǫ* provine din dialectele bulgărești din Rodope. Al. Procopovici, DR IV 59 și urm., pune acest *ǫ* pe seama unui substrat peceneg al meglenoromînei. E mai probabil însă ca *ǫ* să fie de origine bulgară, fiindcă se potrivește și cu alte fapte de aceeași origine (vezi cap. « Morfologie și sintaxă », p. 150—155).

Consonantismul. Meglenoromîna prezintă următoarele trăsături specifice în domeniul consonantismului :

a) Cu puține excepții, africata *č* există numai în elementele turcești : *bafčă* « grădină », *čador* « cort », *čălnes* « scrîntesc », *čămbras* « știulete de

[1] Dacă nu se indică altă sursă, înseamnă că exemplele se dau după *Dicționarul meglenoromîn* al lui Th. Capidan.

porumb », *čăpcăies* « ating, iau », *čucă* « vîrf de deal », toate din turcește ; *čărăvină, činvină* « strigoi », *čărniţ* « dud », *čărpes* « torn dintr-un vas », *čărviș* « must » etc. din bulgară. Consoana *č* apare și în cîteva elemente latine: *piril-šúni* « descreșterea lunii », *nigričos, čireașă, čănușă, činușă, čučor* «picior», *fičor* « fecior », *murlăčuni* etc.

În celelalte situații avem *ţ*: *ţe* « ce », *ţel, ţela, ţea* etc. « cel, cela, cea », *ţeartă* « ceartă », *ţer* « cer, văzduh », *ţerb* « cerb », *ţern* « cern », *ţină* « cină », *ţiva* « ceva », *ţinţ* « cinci », *birbeaţi* « berbece », *niţi* « nici », *purţol* « purcel », *zaţi* « zece » CM I 129 etc.

b) *ǧ* se întîlnește de asemenea numai în elemente împrumutate direct din turcă: *păzărǧiiă* « tîrgoveţ » sau din bulgară: *čorbaǧiiă* « fruntaș, nobil ».

În elementele latine, *ǧ* → *z*: *ziniri* « ginere », *sonzi* « sînge », *furniz* pl. de la *furnigă* « furnică », *plînzea* « plîngea », *sparzi* « spargi », *traz* « tragi » etc. [1] Apare, rar, și *ǧ* → *ḑ*: *jundzi* « ajungi », *meardzi* «merge » etc. CM I 130. După Th. Capidan, *loc. cit.*, care reia o părere a lui G. Weigand, cazurile din urmă sînt dovada că *ǧ* nu a devenit totdeauna *z*. Dacă fenomenul acesta reprezintă un arhaism, atunci el arată că meglenoromîna a ţinut odinioară de aromînă, dacă, dimpotrivă, este recent, atunci meglenoromîna este influenţată astăzi de aromînă. Prin urmare, într-un fel sau în altul, rezultatul este același.

c) După Th. Capidan, CM I 126, în meglenoromînă sînt cu totul 34 de cuvinte cu labialele palatalizate:

9 cu *f* palatalizat în stadiul *i*: *ier* « fier », *ierar* « fierar », *ir* « aţă », *iri* « a fi », *ierb* « a fierbe », *ic* « smochin », *ică* « smochină », *il'* « fiu », *il'ă* « fiică » ;

7 cu *v* → *ǵ*: *ǵarmi* « vierme », *ǵipl* « ţigan », *ǵaspi* « viespe », *ǵiu* « viu », *ǵaţă* «viaţă», *ǵes* « trăiesc, vieţuiesc », *ǵoară* « viorea, toporaș » ;

8 cu *p* → *k'*: *k'adiu* « tort (de cînepă) », *k'aptin* « pieptene », *k'arsic* « piersic », *k'arsică* « piersică », *k'aptin* (vb.) «pieptăna », *k'ept* « piept », *k'ali* « piele », *prok'u* « apropia » ;

10 cu *m* → *ń*: *durńiri* « a dormi », *ńari* « miere », *ńez* « miez », *ńazăţ* « miazăzi, miezul zilei », *ńerlă* « mierlă », *ńercur* « miercuri », *ńir* « a se mira », *ńicură* « mic », *ńi* « ni » (pron. pers.), *ńă* « ne » (pron. pers.),

Lista este însă incompletă, căci mai apar : *lik'es* «lipsesc », *ńel, ńăl* « miel »[2] și altele. Tot după autorul citat, formele cu labiala intactă s-ar ridica la 26 și anume toate cuvintele în care *b* e urmat de iot și încă vreo cîteva. În concluzie, Th. Capidan se consideră îndreptăţit să spună : « consonantele labiale *f, v, p, b, m* apar, în regulă generală, alterate, cînd după ele urmază *ĕ, ĭ* sau *i̯*. Dintre acestea, *f* (ca unul care se găsește mai apropiat de sunetul ce se produce între labială și vocala ce urmează) a fost alterat complet ; celelalte prezintă forme nealterate. . . »[3]. De fapt, după cum arată el însuși (cf. p. 123), *b* « este singura labială care rămîne nealterată ».

Autorul dă mare importanţă palatalizării labialelor. După el, faptul că, în Ţîrnareca, *vi* a trecut la *i* și nu la *ǵ*, ca în graiul aromînilor din vecinătate, de la Livezi, ar fi o dovadă că, în meglenoromînă, fenomenul palatalizării labialelor este independent. De asemenea, trecerea lui *f* la *i* în aceeași situaţie, în loc de *h'*, ar fi încă o probă în acest sens.

---

[1] Th. Capidan, *Meglenoromînii*, I, p. 130.
[2] Vezi Th. Capidan, *Meglenoromînii*, III, la cuvintele respective.
[3] Th. Capidan, *Meglenoromînii*, I, p. 121.

Fenomenul din aromînă nu se poate însă socoti fără legătură cu cel din meglenoromînă. Avînd în vedere că fiecare labială se palatalizează independent[1] de celelalte labiale din serie, $v+y$ a devenit la un moment dat *vy* și *vyÿ* atît în aromînă cît și în meglenoromînă. Din *vyÿ* se poate dezvolta fie *y* (*yiţăl*), fie *ǵ* (*ǵiţăl*). Prin urmare, faza *y* din meglenoromînă este rezultatul unei evoluţii proprii, dar al cărei impuls vine probabil din graiul aromînilor din Livezi, unde $v + y$ a urmat altă cale, după palatalizarea în stadiul *vyÿ*. Este foarte probabil ca *f* să fi fost atras de *v* și, prin analogie cu acesta, să fi ajuns la *i̯*, cum notează Th. Capidan pe *y*.

Din situaţia labialelor meglenoromînei rezultă deci că acest idiom a avut labiale intacte înainte de a se subordona aromînei.

d) Consoanele *l̃* și *n* sînt la fel ca în aromînă: *găl'ină* « găină », *l'epuri* « iepure », *fămeal'a* « familie », *il'* « fiu » etc. În grupul *cl*, *l* se menţine înmuiat, tot ca în aromînă: *amcl'eg* « închega », *jungl'u* « înjunghiu », *gl'eţ* « gheaţă » etc., la fel *ń*: *ań* « ani », *u̯amiń* « oameni », *fitoańă* « fetișcană », *vińă* « vie » etc.

e) După G. Weigand și Th. Capidan (vezi nota de la p. 147) *l* este velar numai la sfîrșitul cuvintelor: *cal* « cal », *caţǫl* « căţel », *de̯al* « deal », *iel* « el », *ńăl* « miel », *viţǫl* « viţel » etc., *cri̯lat* este un derivat al lui *cri̯el*, deci *l* se menţine din motive morfologice. Acest *l* se vocalizează cînd este urmat de o consoană sau de articol, fără însă ca regula să fie obligatorie. Avem astfel *cal* — *calu* — *cau̯lu* etc.

f) Consoanele *ţ*, *s*, *z*, *ž*, sînt neutre. Ele pot fi urmate de o vocală din seria anterioară: *birbe̯aţi* « berbece », *ţeapă* « ceapă », *ţerc* « cerc », *ţista* « acesta », *tunţea* « atunci », *uţid* « lovesc » sau din seria medie: *cuţǫt* « cuţit », *ţǫp* « ţip », *zmučǫs* « zmucesc »; *cf. dusi* « duse », *sinu* « sînul », *ze̯azit* « deget », *zisi* « zise » CM 23, 112, 128. Șuierătoarea *ș* este însă mai ales dură: *șa* « așa », *șǫd* « șed », *șarpi* « șarpe », *șau̯ă* « șa », dar și: *șicher* « zahăr », *și* « și » (conj.), *șirit* « șiret, șnur », *șiș* « sticlă, butelcă » etc.

În aceeași situaţie este și *j*: *ju̯ăc* « joc », *jug* « jug », *jelcă* « broască ţestoasă », *jimitate* « jumătate », *jir* « ghindă » etc. Vibranta *r* este mai ales dură: *raţi* « rece », *rǫu̯*, *rau̯ă* « rău, rea », *rǫu* « rîu », *răpǫs* « mă odihnesc, repauzez », dar și *remă* « guturai », *repa* « mereu », *rič* « arici » etc.

O particularitate interesantă este simplificarea grupului *-pș* din tema perfectului simplu în *-ș*: *anţilepșu* → *anţileș* « înţelesei » CM I 130.

De asemenea, este importantă afereza lui *a*. Dar, sub influenţa aromînei, meglenoromîna cunoaște și proteza aceluiași sunet. Pe scurt, cele mai importante trăsături ale consonantismului meglenoromîn sînt:

a) trecerea africatei *č*, ca și în aromînă, în *ţ*;
b) trecerea africatei *ǧ* în *z*;
c) palatalizarea multor consoane din seria labială;
d) consoanele înmuiate *l'*, *ń* sînt bine reprezentate;
e) *l* este velar (*l*) în special la finală, avînd tendinţa de a se vocaliza;
f) opoziţia consoană dură—consoană este distinctă și are consecinţe importante pentru timbrul vocalelor.

MORFOLOGIA ȘI SINTAXA

Numele. Substantivul. Substantivele meglenoromîne sînt masculine, feminine și neutre. În general, ele se împart din acest punct de vedere ca și cele din aromînă.

---

[1] Al. Rosetti, ILR, IV, p. 84 și urm.

Pluralul. Principala caracteristică a meglenorominei este dispariţia lui *i* ca semn al pluralului, la masculinele terminate în consoană labială şi în *r*: *corb, ţerb, lup, lacrimă, cărbunar, fur, lucrător, vâltur* etc. CM I 140. Nici în celelalte cazuri, *i* nu se păstrează, dar a alterat consoana precedentă : *i̯ed* — pl. *i̯ez, u̯aspit* — pl. *u̯aspiţ, drac* — pl. *draţ, fag* — pl. *faz, mes* — pl. *meş* « lună », *an* — pl. *ań, ça̯vaz* — pl. *cavaj* « portar, uşier », *cǫni* — pl. *coń* « cîine », *frati* — pl. *fraţ* etc. CM I 140—141.

Meglenoromîna are, între masculine, substantive de origine turcească terminate în *a* şi *i̯a, i̯ă*, al căror plural este, ca şi în aromînă, în *az*[1] : *casabá* — pl. *căsăbăz* « oraş », *avlii̯ă* — pl. *avli̯az* « curte », *bui̯agii̯ă* — pl. *bui̯ağăz* « vopsitor » id. 141.

Femininele terminate în -(*e*)*au̯ă*: *căţeau̯ă, fântăneau̯ă, iţau̯ă* etc. au pluralul ca în dacoromînă : *căţali, fântăneali, iţali* etc. id. 143.

Neutrele fac pluralul în *-ur*, cu excepţia lui *u̯ou̯* — pl. *u̯au̯ă, coş* — pl. *coşă, mer* — pl. *meară* etc.

Absenţa semnului de plural, *i*, la substantive ca cele citate, dar mai ales la cele terminate în labială, este un argument puternic în favoarea tezei că meglenoromîna a început palatalizarea acestor consoane de puţină vreme, căci, după cum se vede fenomenul nu a pătruns în toate sectoarele sistemului morfologic. Faptul acesta este cu atît mai semnificativ cu cît, cînd primesc articolul, *i* reapare la substantive ca cele citate, fără a schimba însă caracterul labialei anterioare, în cazul că o asemenea consoană precede semnul pluralului.

Genitivul şi *dativul*. Spre deosebire de aromînă, în meglenoromînă, cele două cazuri nu se confundă. Genitivul se construieşte în mod curent cu articolul *lu* proclitic la substantiv: *lu bărbatu* « bărbatului », *lu cărbunaru* « cărbunarului », *lu caveğiia* « portarului, uşierului » etc. Forma cu articolul enclitic *lui* apare şi ea, dar mai rar : *ampiratului, focului* etc. Pluralul genitivului este format totdeauna cu *lu* proclitic : *lu fičor* « feciorilor », *lu fraţ* « fraţilor » etc.

Meglenoromîna utilizează şi dubla articulare la genitiv, de ex. : *lu ampiratu, lu ampiraţil', lu fraţil'* etc. Această dublă articulare este obligatorie la feminine : *lu mul'area* « femeii », *lu mul'erl'i* « femeilor ».

Femininele au şi formă de genitiv cu articolul enclitic *-l'ă* : *featăl'ă*, pentru explicarea căreia vezi p. 152.

Numele proprii formează genitivul cu articolul proclitic *al, ali* ca în aromînă : *al Chita, ali Zlata* CM I 149, 150 şi cu *lu*, ca numele comune.

Dativul se construieşte totdeauna cu prepoziţia *la* : *la lup* « lupului », *la fraţil'* « fraţilor », *la locu* « locului », *la mul'area* « femeii », *la ună feată* « unei fete », *la mini* « mie », *cǫntă şi la mini cum al' cântai la fičor* CM II 23, *io ăţ las măncări. . . la tini* CM II 24 « eu îţi las mîncare. . . ţie », *la ţista* « acestuia » etc. CM I 146, 147, 148, 149. În acelaşi fel fac dativul şi numele de persoană id. 150: *la Lazi, la Gona* etc.

Acest dativ nu poate fi despărţit de genitiv-dativul bulgăresc, care se formează cu prepoziţia *na*. El provine în meglenoromînă din această limbă.

Acuzativul are aceeaşi situaţie ca în romînă. Ca obiect direct, substantivul în acuzativ nu primeşte *pe*.

Vocativul. Forma obişnuită a vocativului singular este egală cu nominativul. Apare şi vocativul singular în *e*, megl. *i* : *ampirati* « împărate », *lupi* « lupe » etc. şi (articulat) : *u̯omuli, duşmanuli* etc. De multe ori, vocativul e

[1] În aromînă — *aḍ*.

întărit de interjecția *bra*: *bra deadu* « bre, unchiule », *bra cal* « calule » etc. CM I 146.

Vocativul plural este identic cu nominativul plural ; forma în *-lor* nu există.

Adjectivul se deosebește de cel din aromînă prin modul cum își formează comparativul, cu *mai* ca în dacoromînă. În schimb, superlativul este la fel, ca în aromînă.

Articolul. În general articolul enclitic *-l* a dispărut, funcția sa fiind îndeplinită de *(ŭ-) uomu* pentru « omul », *izmik'aru* « servitorul » etc. Encliticul *-le* a luat forma *-li* prin închiderea lui *-e* neaccentuat : *cọinili* « cîinele », *laptili* « laptele », *sọnzili* « sîngele », *șarpili* « șarpele » etc. Pentru articolul de genitiv masculin și neutru, vezi p. 151. Articolul enclitic de genitiv pentru substantivele feminine este *-l'ă* : *fealăl'ă* « fetei ».

Pronumele. Pronumele personale sînt, din punct de vedere morfologic, ca în dacoromînă, bineînțeles cu schimbările determinate de structura fonetică a meglenoromînei. Nu s-a produs ca în aromînă pierderea nominativului persoanei I, II și III, care, în meglenoromînă, sînt *ieu, io, iuă, tu, iel, ia*.

Pronumele posesive sînt asemănătoare cu cele din dacoromînă : *meu — mea*, pl. *mel'i — meali, tău — ta, tu*, pl. *țọl', lui, su, sa*; *nọstru — nọastră*, pl. *noștri — noastri, vostru — voastră*, pl. *voștri — voastri*. Ele se pun înaintea substantivului: *meu ficor, sirbim ua la tọu agru* « muncim aici la ogorul tău », *doil' țọl' il' sa loș* « amîndoi fii tăi sînt bolnavi », *an nostru cătun* « în satul nostru » etc. CM I 152. Forma de pronume personal *lui* se întrebuințează și la feminin : *dupu țe tea feată fu scăpată di lamnă, si dusi casă să spună la talọńi lui* « după ce fata fu scăpată de balaur, se duse acasă să spună părinților ei » Al. Philippide, OR II 467.

Tot ca particularitate a meglenoromînei notăm și utilizarea excesivă a pronumelor personale, ca în exemplele de mai jos : *nu-ń* **mi** *strinzi di mọnă* *țsă nu* **-ń-** **la** *frọnzi ninelu* CM II 16, *mul'arẹ* **al** **la** *țirŭ băstunu* CM II 24 « femeia îi cere bățul », în ordinea cuvintelor din text : « femeia îi îl ceru bățul » ; *áń* **la** *ubides căsmèlu* CM II 24 « îmi caut norocul », în ordinea din text : « îmi îl caut norocul ».

Pronumele demonstrative nu prezintă particularități importante. Ele sînt : *țiasta, iestu, aistu, țelalant* « altul » ; *țelalant* se declină ca substantivele nearticulate și se așază totdeauna înaintea substantivelor.

Pronumele relative și *interogative* sînt *cari* și *ți*. Se declină numai *cari*, al cărui genitiv este *curui, la curui* și *la cari*. Ultima formă servește și ca dativ.

Pronumele nehotărîte: țiva, cọta « cît », *cọțva* « cîțiva », *vrin, vrină* « vreun, vreo », *tot, niscăn* « ceva, nițel » au fost îmbogățite prin împrumut din bulgară cu : (*țiva-*) *godea* « orice », *sfeca* « fiecare » și din turcă : *ier* « fiecare, orice ».

Numeralele sînt aceleași ca în dacoromînă. Singurul lucru demn de reținut este articularea numeralelor ordinale ca în aromînă : *doil', treil'* etc. și așezarea lor înaintea numelui.

De asemenea, numeralul se construiește cu prep. *di* ca în aromînă: megl. *dọuspreț di rap, paisprăț di rap* « douăsprezece pietre », « paisprezece pietre » CM II 16.

Verbul. Verbul prezintă în meglenoromînă trei caracteristici principale :

1. Are un număr mai mic de timpuri și forme verbale în comparație cu aromîna.

2. A fost puternic influențat de aromînă atît în privința formelor existente cît și a funcțiilor îndeplinite de aceste forme.

3. A fost influenţat de bulgară la unele forme verbale şi, mai ales, la exprimarea aspectului.

1. Meglenoromîna are 5 timpuri la indicativ:
prezentul : *ampeadic, beau, perd, scund, sirbes* « muncesc » ;
imperfectul : *ampeadicam, beam, perdeam, scundeam, sirbeam*;
perfectul simplu : *ampeadicai, beui, perdui, scunș, sirbii*;
perfectul compus : *ampeadical-am, beul-am, perdul-am, scuns-am, sirbil-am*;
mai mult ca perfectul : *veam ampeadical, beul, perdul, scuns, sirbil.*

Viitorul lipseşte. Ideea de viitor se redă prin conjunctivul prezent, de ex.: *ca să facă mul'ari-mea un il'u, voi să-ń pisăiţi* « dacă va face nevastă-mea un fiu, voi să-mi scrieţi » P. N. Papahagi, ap. Al. Philippide, OR II 469; *cǫn si zic cra, tu sa-ń dai una mučcată di carni :. . .* « cînd voi zice cra, tu să-mi dai o bucată de carne» P. N. Papahagi, BA, 14, 38. Al. Philippide a găsit în textele lui P. N. Papahagi şi două exemple de viitor construit cu *avea*: *ari 'si-ţi da drumu* « are să-ţi dea drumul » și *ari s-vă spună* « are să vă spună », *op. cit.*, p. 470. Un astfel de viitor apare însă cu totul accidental.

Conjunctivul are numai prezent : *s(ă) ampeadic, s(ă) beau, s(ă) perd, s(ă) scund, s(ă) sirbes.*

Condiţionalul nu există nici pentru prezent, nici pentru trecut. Ideea de condiţional se exprimă prin prezentul indicativului precedat de conjuncţia *(a)cu*: *(a)cu ampeadic* « dacă aş împiedica », *(a)cu beau* « dacă aş bea » ş.a.m.d. sau de conjuncţia *tucu* urmată de conjunctiv : *tucu si ampeadic* « dacă aş împiedica », *tucu si beau* « dacă aş bea » ş.a.m.d. Ideea de trecut se redă cu aceleaşi conjuncţii urmate de imperfect : *(a)cu ampeadicam, (a)cu si ampeadicam, tucu ampeadicam, tucu si ampeadicam* « dacă aş fi împiedicat » CM I 168.

Imperativul prezent : *ampeadică, bea, perdi, scundi, sirbea* nu se deosebeşte de cel din aromînă.

Infinitivul şi-a păstrat desinenţele şi se întrebuinţează în forma sa lungă, singura existentă, de altfel, în construcţii în care este precedat de *a putea* : *ti poţi duţiri* « te poţi duce », *acu putem lari apu* « dacă putem lua apă », *nu putem trăiri* « nu putem răbda » etc. CM I 169.

Participiul este identic cu cel din dacoromînă, cu cîteva excepţii ca *fat* « făcut » (cf. vechiul dr. *fapt*), *fris* « fript » (de la *frig*).

Gerunziul se caracterizează prin terminaţia *-ăra, -ura* şi *-urlea* : *ampeadicăndăra, bǫndăra* « bînd ».

Terminaţia *-ăra* (*-ura, -urlea*) a fost pusă în legătură cu formele moldoveneşti ale conjuncţiei *fiindcă* : *cindură că, cindri cî, cindr cî* şi *cindrilea cî* şi cu exemplele descoperite de V. Bogrea în textele romîneşti vechi din sec. al XVII–XVIII-lea : *nepulîndure, îmblîndure, neavîndurea, nefiindurea, văzîndurea* (DR II 661, 901, IV 896). Explicaţiile propuse nu sînt însă convingătoare (vezi discuţia la Al. Philippide, OR II 474–475).

Se poate uşor constata, prin urmare, sărăcia de forme verbale a meglenoromînei, în comparaţie cu aromîna.

2. Influenţa aromînă asupra sistemului verbal al meglenoromînei se observă în special la perfectul simplu. În primul rînd, ca şi în aromînă, acest timp este utilizat foarte mult. Astfel pe o pagină din CM II, p. 25, deschisă la întîmplare, apare de 60 de ori perfectul simplu, de 42 de ori prezentul şi niciodată perfectul compus. Asemănarea cu aromîna este izbitoare, cf. statistica de la p. 140–141. În al doilea rînd, formele perfectului simplu cu accentul

pe temă seamănă foarte bine cu cele din aromînă. În cele două idiomuri avem deci :

în meglenoromînă	în aromînă
1. *ąncl'iş* « închisei »	*ncl'işu*
2. *ąnțilepş* « înțelesei »	—
3. *arş* « arsei »	*arşu*
4. *copş* « copsei »	*copşu*
5. *feş* « făcui »	*feču*
6. *linş* « linsei »	—
7. *prinş* « prinsei »	*primşu*
8. *rupşu* « rupsei »	*arupşŭ*
9. *scoş* « scosei »	*scoş*
10. *sparş* « spărsei »	—
11. *tunş* « tunsei »	*tumşu*
12. *unş* « unsei »	—

În general, formele de perfect simplu în *-pş* sînt mult mai rare în meglenoromînă decît în aromînă.

M a i m u l t c a p e r f e c t u l meglenoromîn este o replică a celui aromîn. El se construieşte la fel, cf. ar. *avęam ncl'is*, megl. *vęam ancl'is* etc.

I m p e r a t i v u l p r e z e n t este la fel ca în aromînă.

R e f l e x i v u l ş i p a s i v u l sînt de asemenea identice cu cele din aromînă.

3. Influența bulgărească asupra sistemului verbal meglenoromîn se constată în modul de formare a indicativului prezent al unor verbe care primesc la pers. I sg. desinența *-m* ca şi verbele bulgăreşti, astfel : *aflum* « aflu », *amnum* « umblu », *ampl'um* « umplu », *ąntrum* « intru », *jungl'um* « înjunghiu », *mučcum* «muşc », *vegl'um* « veghez » CM I 159.

După Th. Capidan, CM I 159, aceste verbe « sînt așa de frecvente încît sînt aproape singurele întrebuințate în dialectul vorbit ». Formele fără *-m*, care există şi ele, par a fi deci pe cale de dispariție. La aceleași verbe s-a împrumutat din bulgară și desinența *-ș* la persoana a II-a sg. : *afliș*, *antriș*, *jungl'iș* etc.

Alături de mai mult ca perfectul format cu *avea*, sub influența bulgarei, meglenoromîna are și un mai mult ca perfect construit cu imperfectul auxiliarului *iri* « fi » şi participiul verbului, care se acordă în număr şi gen cu subiectul : *ram măncat*, *ram măncată* « mîncasem », *ram măncați*, *ram măncate* etc., *ram durmit*, *ram durmită* « dormisem ». După autorul citat, CM I 167, aici avem traducerea timpului corespunzător din bulgară.

Tot din bulgară a pătruns în conjugarea lui *iri*, la indicativ prezent, forma *sam* pentru persoana I « eu sînt » şi forma *sa* pentru a III-a plural « ei sînt ».

În sfîrşit, tot datorită bulgarei, meglenoromîna întrebuinţează o serie bogată de prefixe verbale care redau aspectul. Aceste prefixe sînt : *du*, *na*, *pu*, *pri*, *pro*, *pru*, *u*, *za*. Iată cîteva exemple, după Al. Philippide, OR II 479 şi urm. : *du-spel* « a termina de spălat » : *cu țea apu lu spęlă micu și di ca s-la duspęlă, ay dună apa ară ăn țela poču* « cu apă spală pe copil şi dacă-l sfîrşesc de spălat, pun apa iar în ulcior » ; *na-bęaŭ* « beau pe săturate, mă satur de băut », *pu-ved* « zăresc, apuc a vedea », *pri-ntorn* « răstorn », *pro-țęp* « încep să țip », *pru-cont* « încep să cînt », *u-gules* « dezbrac în pielea goală », *za-suflu* « suflu » (un timp determinat) etc.

După acelaşi autor, există şi un sufix de aspect, sufixul slav *-n* în verbe ca *guşnes* « iau de gît, iau pe după gît, îmbrăţişez », de la *guşă* « gît », *op. cit.*, p. 482.

Adverbul. Adverbele cel mai des utilizate sînt *u̯a* (lat. *ad-hoc*) « aici », *i̯undi*, compus din *i̯u* şi *undi* « unde », *cmo* « acum », *cum* « cum », *curǫn* « curînd », *şa* « aşa », *l'umintręa* « altfel, altminterea », toate de origine latină. La ele se adaugă adverbele împrumutate din bulgară şi din turcă. Dintre cele dintîi, cităm : *dosta* « destul », *napcum* « iarăşi, din nou », *sprotiva* « în faţă, dincolo », iar din turcă : *culai̯* « uşor », *ič* « de loc », *nafilé* « degeaba, în zadar », *sabailé* « dis-de-dimineaţă » etc. CM I 178—180.

Prepoziţia. Dintre prepoziţii sînt întrebuinţate mai des : *ăn* « în », *cu* « cu », *di* « de », *dupu* « după », *la* « la », *tri* « pentru ».

Conjuncţia. Conjuncţia *că* este folosită pentru a introduce propoziţiile completive şi cauzale. Conjuncţiile *ca*, *ară* « încă », *cǫn* « cînd », *niţi*, ultimele trei şi adverbe, *di* « de », *şi* « şi », plus încă vreo cîteva s-au păstrat din latină. Meglenoromîna a împrumutat din bulgară pe *demi* « fiindcă, deoarece, în cazul cînd, dacă », pe *ili* « sau », pe *tucu* « dacă, numai dacă » şi din turcă pe *em* « şi », pe *ia . . . ia* « sau . . . sau » etc.

LEXICUL

Meglenoromîna a păstrat un număr important de cuvinte latineşti, în special în fondul său lexical principal. Ea a împrumutat însă şi foarte multe cuvinte bulgăreşti şi turceşti.

În legătură cu elementul latin s-au făcut adesea referiri la faptul că meglenoromîna are o serie de cuvinte de această origine, comune numai cu dacoromîna, altă serie comune numai cu aromîna. Th. Capidan, CM I 79, a găsit 15 cuvinte de origine latină păstrate numai în aromînă şi meglenoromînă, şi anume :

meglenoromînă	aromînă
u̯a « aici »	*au̯a*
apir « se face ziuă »	*apir*
aură « răcoare »	*avră*
căloari « căldură mare »	*căroare*
căprină « lînă de capră »	*căprină*
căstoń « castan »	*căstińu*
căstońă « castană »	*căstińe*
căţǫn « strachină »	*căţin*
ic « smochin »	*h'ic*
ică « smochină »	*h'ică*
mes « lună »	*mes*
săriń « locul unde se dă sare la vite »	*sărine*
spriğur « mă jur »	*spriğur*
surin « loc expus la soare »	*surin*
turtură « turturea »	*turtură*

Acelaşi autor enumără 74 de termeni comuni între meglenoromînă şi dacoromînă. S-ar părea că cifra e decisivă, însă, în acelaşi timp, cuvintele care apar în aromînă şi dacoromînă dar, nu există în meglenoromînă, sînt numai pînă la litera *f*, în număr de 98. Prin urmare, din această comparaţie,

nu putem trage nici o concluzie, cu atît mai mult cu cît nu știm dacă elementele pe care meglenoromîna le are în comun cu aromîna nu sînt împrumuturi din aromînă. Nici elementele împrumutate din albaneză, bulgară, greacă și turcă nu sînt totdeauna semnificative, fiindcă cele mai multe se găsesc și în alte limbi balcanice.

Concluzii. Această scurtă privire asupra structurii generale a meglenoromînei arată că idiomul analizat aici trebuie considerat, în starea lui actuală, un dialect aromîn, pentru că se află în directă dependență de aromînă. În același timp însă, meglenoromîna prezintă o serie de fapte caracteristice care o apropie de dacoromînă, ceea ce înseamnă că, în trecutul său, meglenoromîna a fost vorbită într-o zonă care făcea trecerea de la regiunea în care se dezvoltă aromîna la aceea în care se dezvoltă dacoromîna.

ISTROROMÎNA

Istroromîna se vorbește în 9 sate așezate în Peninsula Istria, între muntele Maggiore și lacul Cepih. Acestea sînt, în ordinea importanței : Bărdo, Jeiăni, Susnievița, Grobnic, Gradina, Villanova (Noselo), Letai, Sucodru și Răsfirați. Idiomul istroromîn este pe cale de dispariție ca și meglenoromîna, dar în măsură mai mare decît acesta din urmă.

Istroromîna se folosește astăzi numai în familie.

OBSERVAȚII ASUPRA SISTEMULUI FONETIC AL ISTROROMÎNEI

O descriere precisă a sistemului fonetic istroromîn este cu neputință, datorită pe de o parte nesiguranței de redare a sunetelor istroromîne de cei care le-au auzit pronunțîndu-se, pe de altă parte datorită unor vădite deosebiri de rostire de la un sat istroromîn la altul și, adesea, de la un individ la altul. Astfel, unul dintre cele mai caracteristice sunete istroromîne, *å*, a părut lui G. Weigand un « diftong cu accent plutitor », lui Bartoli tot un diftong, lui S. Pușcariu un « monoftong » asemănător cu *a* din maghiară, lui I. Popovici un *a*, dar care nu se aseamănă cu *a* din maghiară. (Vezi discuția în SI II 60 și urm.) La fel stau lucrurile și cu *ă* și *î*. Despre *ă* S. Pușcariu spune că « nu avem a face cu un *ă* ca al nostru, ci cu un sunet care sub raport acustic se apropie mai mult de *a* decît de *ă* dacoromîn, poate un *a* care nu a pierdut cu totul caracterul său « obscur », [1] dar o descriere exactă a lui *ă*, autorul nu ne dă.

Vocalismul. În istroromînă există două tipuri de *a*. Un *a* neaccentuat care are aceleași calități ca *a* dacoromîn și un *å*, vocală totdeauna accentuată, cu valoare de *a* posterior, asemănător cu cel din dialectul bănățean, cu care nu are însă legătură ; *a* și *å* sînt variante poziționale, una a celeilalte.

Sub accent, avem : *ålt*[2] « alt », *cåp* « cap », *cåsę* « casă », *cådu* « cad », *cråľ* « împărat », *iåpę* « iapă », *låpte*, *mușåt* « frumos », *nåzat* « înapoi », *siromåh* « sărac », *zålic* « puțin » etc. În celelalte cazuri apare *a* : *țela* (*mortu*) SI I 5, (*mes-*)*a* « a mers » DI II 11, *ľ'a zis* « i-a zis » id. 4, (*ke-ľ' va* . . .) *taľ'å* (*ca-i va*) « tăia » id. 12, *spraviserăți* id. 10, *ontrat* « atunci » etc.

---

[1] S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, București, 1926, p. 73.

[2] Exemplele se dau din DI, partea a II-a, glosar, sau din SI III, glosar, în cazul cînd nu se arată izvorul.

Vocala *e* are timbru de vocală medie cu tendințe de închidere. Cînd nu este accentuată, ea devine *i*, îndeosebi după accent: *casile* « casele » SI II 85, *omir* « oameni » id., *țâptir* « pieptene », id. Regula nu este însă generală, căci în *pl'erde* « pierde » DI II 10, *lęmnę* « lemne », *sire* « sine » (pron.), *vręme* etc., *e* posttonic se păstrează. Protonic, el se poate închide de asemenea, dar nici în acest caz nu se poate stabili o regulă; alături de *verit* « venit » întîlnim *virit*, iar în *țeruşę* şi *zeruncl'u*, deşi protonic, *e* se menține. Mai des se închide în prepoziția *de*, fie ca prepoziție simplă, fie compusă: *di la, dispre, di su* « dedesubt » etc. SI II 85.

Iată de ce, afară de faptul evident că manifestă tendință de închidere, nu putem considera că *e* are ca variantă obişnuită pe *i*. Acest *e* nu este influențat de labialele care îl preced, de ex.: *betăr*, *fet* « făt », *me* « mă », *pecat* « păcat » etc. SI II 76.

Vocala *ę*, reprezentînd un *e* deschis, apare mai des în următoarele poziții:

a) la finală absolută, corespunzînd de cele mai multe ori unui *ă* dacoromîn: *åțę* « altă » SI I 4, *båbę* « babă », *fętę* « fată » id.;

b) ca terminație a unor verbe împrumutate în genere din sîrbo-croată sau slovenă: *adgovorę* DI II 7 « răspunde », *poberę* « ia » id. 11, *reziezdę* « încalecă iarăşi » id. etc.;

c) în sufixul verbelor iterative: *ardęiam* « rîdeam », *fațęiam* « făceam », *plånzęiam* « plîngeam » etc. cf. SI II 186—187;

d) în silaba dinaintea unui *e* sau *a*, corespunzînd adesea dr. *ea*: *cadęra* « căldarea », *antrębę* « în cerc » (cf. dr. *întreba*), *męre* « merge », *mulęre* « femeie », *fęta* şi *fętę* cf. şi (*a*)*vę* « avea », *bę*, *stę* « stea » etc.

Vocala *i* se menține după labiale şi după *ț, s, z*: *cuvintå* « vorbi », *pemint* « pămînt », *pira* « pînă », *vintu*, *țițę* « țîță », *zic*, *sir* « sîn » etc. Ca semn al pluralului, *i* redus nu mai apare. (Vezi pluralul substantivelor, p. 160.)

Din seria posterioară a vocalelor, notăm confundarea în acelaşi *o* a lui *o* mediu obişnuit şi a diftongului *oa*: *code* « coadă », *fome* « foame », *morte* « moartea », *pote* « poate », *scolę* « scoală » etc. SI II 96.

Semivocala *u* se transformă în consoana *v*, cînd este al doilea element al unui diftong, fie în cuvinte, fie prin fonetică sintactică. În cuvinte: *brăv* « brîu », *grăv* « grîu », *bevu* « beau », *davu* « dau », *stivut* « ştiut »; prin fonetică sintactică: *nu-v-o vede* « nu o vede », *avzit-av* « au auzit », *flat-av* etc. SI II 99—101. Dar nici această regulă nu este generalizată, căci avem şi *u* păstrat, de ex.: *hitit-au* « au aruncat » DI II 6.

Vocalele medii sînt *ă* şi *î*, dar nu putem şti dacă ele reprezintă variantele unui *a* « obscur », cum îi spune Puşcariu, sau dacă *î* este o variantă a lui *ă*. În texte se constată o frecvență mai mare a lui *ă*.

Numai la începutul cuvintelor, înainte de nazală, *ă* se menține cu timbrul unei vocale medii: *ăntrebå* « întreba », *ămnå* « a merge », *ăniurbå* « a întîlni », *ăntru* « în, la », *ănmeță* « învăța » etc.

La sfîrşitul cuvintelor, *ă* este rar. Îl întîlnim mai ales în textele lui I. Popovici ca variantă a lui *ę*: *åtă* « altă » DI II 5, 7 etc., *ziseră* ib. 11, *fętă* id. 12 etc. Autorul întrebuințează, de altminteri, şi un semn special, pe *ę̊*, pentru a indica valoarea de *e* a lui *ă* final: *iapę̊* « iapă », *potcovę̊* « potcoavă », *votę̊* « dată » DI II 12—13 etc. În interiorul cuvintelor *ă/î* este nestabil, cf. subst. *tezăc* « muncitor », față de adj. *tezîc* « greu ».

Situația lui *ă/î* nu se poate înțelege bine dacă nu ne referim la împrumuturile slave în care apar consoanele silabice *l*, *r* şi *n*. Un cuvînt ca s.-cr.

brsa « traistă » se pronunţă cu *r* silabic : *brsele* DI II 1, cu *î* : *bîrsă* id. 9 şi cu *ă* : *bărsa* SI II 71, verbul *trli* « curge », se pronunţă o dată cu *r* silabic, altă dată cu *î* : *tîrlire* DI II 4, *osn* « opt » se rosteşte fie în forma aceasta, fie ca *osăn*. Prin urmare, în istroromînă sonantele *r, l, n* sînt uneori silabice. Cîteodată se introduce un *ă/î* înaintea lor. De aceea, alături de *blatn* « murdar » apare şi *blatăn*.

Nestabilitatea vocalei *ă/î* îşi are deci originea în bilingvismul istroromînilor şi este determinată de presiunea sistemului slav. Faptul că procedeul se regăseşte şi în cîteva cuvinte de origine latină ca *pumăn* « pumn », *somăn* « somn » (SI II 72) nu face decît să-i sublinieze importanţa.

Consonantismul. Principalele caracteristici ale consonantismului istroromîn sînt :

a) Rotacismul lui *-n-*.

b) Consoanele *l* şi *n* înmuiate.

c) Consoana *l* dispare la finală absolută şi înaintea unor consoane în interiorul cuvîntului.

d) Africata *č* se realizează ca *ţ*, iar corespondenta sa sonoră, *ǧ*, ca *z*.

e) Labialele şi dentalele nu se palatalizează.

f) În sistemul consonantic istroromîn s-a introdus din sîrbo-croată consoana *ć*.

g) Amestec între *ş* şi *s*.

a) Rotacismul lui *-n-* este general, dar atinge numai cuvintele din fondul vechi, latinesc, de ex. : *åsiru* « asin », *bire* « bine », *damareţa* « dimineaţa », *dumirekę* « duminică », *farirę* « făină », *galirę* « găină », *măr* « mînă », *mire* « mine », *păre* « pîine », *sir* « sîn », *veri* « veni » etc. După SI II 111, am avea numai două excepţii : (*ă*)*nuntru* şi articolul nehotărît. Pe primul autorul îl explică prin « influenţa asimilatorică a lui *n* următor », *loc. cit.*, iar al doilea apare şi în formă rotacizată. În orice caz, pronumele şi numeralul respectiv (*unul, un*) sînt totdeauna rotacizate : *o votę ur a-v-mes ţęre frica* SI I 5 « o dată unul s-a dus să caute frica » (*ur* = pron. nehot.) ; *posadit-am un bob* DI II 6 « am semănat un bob de fasole » (*un* = art. nehot.) ; *are o potcovă de un cå* « are o potcoavă de cal (de la un cal) » DI II 12 (*o, un* = art. nehot.) etc.

În împrumuturile noi, nu avem rotacism, cf. *personă* « persoană », *contenăt* « mulţumit » etc. deşi cuvintele citate sînt romanice, cu etimon latin.

b) În condiţiile obişnuite de înmuiere, *l* şi *n* devin *l'* şi *ń* ; *l'*: *fil'* « fiu »; *iel'* « ei », *l'epur* « iepure », *l'-a zis* « i-a zis », *mul'ęre, pul'* « pasăre », *tal'å* « tăia » etc. În grupurile *cl* şi *gl*, *l* este de asemenea înmuiat : (*ă*)*ncl'ide* « închide », *cl'emå* « chema », *rescl'ide* « deschide » *gl'em*, « ghem » etc. Consoana *ń* apare ceva mai rar (*ań* « ani ») în elementele de origine latină.

Cele două sunete sînt înmuiate nu numai în elementele latine, ci şi în împrumuturile slave în care avem *lj* : *cl'uţ* « cheie » (s.-cr. *ključ*), *l'ubi* « iubi » (s.-cr. *ljubiti*), *sabl'e* (s.-cr. *sablja*), *jivl'ęńe* (s.-cr. *življenje*) etc. ; *pustińe* « pustiu » (s.-cr. *pustinja*), *scrińe* « ladă » (s.-cr. *skrinja*) SI II 116. *l* se înmoaie şi datorită caracterului palatal al unei consoane înaintea căreia se află uneori aşezat : *al'ţ* « alţii » SI II 116, DI II 5.

c) Orice *l* final sau urmat de o consoană dură nu se pronunţă : *cå* « cal », *satu* « sătul », *ie* « el », *ascută* « asculta », *ăt* « alt », *cådęra* « căldarea », *găbir* « galben ». Regula este generală. Astfel, it. *volta* devine *votę*, s.-cr. *pol* « jumătate » devine *po* ş.a.m.d. Fenomenul e datorit sîrbo-croatei, unde *l* amuţeşte

în aceleași situații, SI II 118. Se exceptează totuși de la această regulă pronumele personal *l*. Excepția este însă numai aparentă, fiindcă pronumele citat nu se află totdeauna în poziție finală absolută. În *maia l-a rugât* « mama l-a rugat » DI II 12, *fil'u l-a-ntrebât* « fiul l-a întrebat » id. 10, *ke-l va răstrezi* « că îl va face bucăți » id. 4 etc., *l* se menține, nefiind final. De aceea, în *ăntrebâ-l* DI II 2, păstrarea lui trebuie considerată un rezultat al influenței construcțiilor verbale de felul celor citate.

d) c latin, urmat de *ĕ* și *ī* (și de *i*) a devenit *ț*: *țer* « cer », *țere* « cere, căuta », *țep* « cep », *țesta* « acesta », *țiră* « cina », *zițe* « zice », *fâțe* « face », *pițor(le)* « picioarele » SI II 5. În textele culese de I. Popovici, se întrebuințează în asemenea situații semnul *ć*, care notează o africată ca cea bănățeană, de exemplu: *ućis-l-a* « l-a ucis » DI II 2, *će* « ce, de ce » id. 11, *ćesta* id. 5, *ćer* « cer » id. 6, *fâće* id. 1, *zića* « zice » id. 11. La același autor apare însă și *ț*: *ța* (*-isla*) DI II 3, *țela* id. 2, *fețor* id. 3 etc. și chiar *č*: *breči* « cîinii » DI II 3, *sviče* « lumînare » id. 11, 12, *tačât* « tăcut » id. 1. S. Pușcariu întrebuințează pentru *c* + *e*, *i* cel mai adesea pe *ț*, iar pe *ć* numai pentru *te* înainte de *n*, fiindcă « după *n* — scrie el în SI II 107 — *te* se rostește *će* în *anreŋće* « înainte »... și *maŋće* (= vechiul nostru *mainte* < lat. *magis ante*) » și în împrumuturi din sîrbo-croată ca *mladić* « tînăr », *plaće* « plată » etc.

După modul cum a fost tratată perechea sa sonoră, *g* + *ĕ*, *ī*, care a devenit *z*, ar trebui ca *c* + *ĕ*, *ī* să fie reprezentat în elementele latine prin *ț*, cum s-a întîmplat și în meglenoromînă.

Consoana *z* apare regulat ca urmașă a lui *g* + *ĕ*, *i*: *ănținze*, *fuzi*, *linze*, *stinze*, *suze*, *zâzel*, *zeruŋcl'i* SI II 123, cf. și 124. La același sunet, *z*, au ajuns și *j* latin: *zoc* « joc », *zura* « jura » ș.a.m.d. și *ž* din împrumuturi slave: *coze* « piele » (s.-cr. *koža*), *zivi* « trăi » (s.-cr. *živili*), precum și *d* + *ĕ*, *ī*: *zâzet* « deget », *zițe* « zice » etc.

e) Labialele și dentalele *d*, *t* sînt în aceeași situație ca labialele și dentalele *d*, *t* din acele dialecte dacoromîne în care aceste consoane nu se palatalizează, de exemplu, labialele: *fi* « a fi », *fil'* « fiu », *vir* « vin », *viri* « a veni », *pițor* « picior », *bire* « bine », *mic* « mic » etc.; dentalele *d*, *t*: *dint* « dinte », *cade* « cădea », *te(v)*, « tău ».

Numai *pl'erde*, *pl'ept*, *fl'er* (« pierde, piept, fier »), *l'erm* « vierme » și *čâptir* « pieptene » fac impresia că au suferit palatalizarea, dar, cum arată S. Pușcariu, SI II 102—103, palatalizarea labialelor este în aceste cazuri numai aparentă. În fond, în *pl'erde*, *pl'ept* și *fl'er* s-a introdus un *l'* între labială și *i*, după modelul slav, ca în sîrbo-croată: *zdravje* → *zdravlje*, *op. cit.* 125. Prin urmare, evoluția în istroromînă a fost *p* + *i* → *p* + *l'i̯*, *f* + *i* → *f* + *l'i̯* etc. Din faza *pl'i̯*, *fl'i̯* etc. a rezultat *pl'*, *fl'* prin înglobarea lui *i̯* în consoana înmuiată *l'*. Numai în *l'erm* « vierme », s-a pierdut și *v* inițial.

În *čâptir*, avem o metateză încă din lat. *pectinem*, ușurată de slav. *česati*, cu care s-a putut contamina, v. SI II 103.

f) Consoana *ć* nu s-a dezvoltat în istroromînă, ci este împrumutată din sîrbo-croată. Uneori a fost confundată cu *ț*, cf. *țâțe* « tată » din s.-cr. *ćaće*, *posețі* « tăia », s.-cr. *posećі* etc.

g) După S. Pușcariu, SI II 121—122, istoromîna nu ar mai avea sunetul *ș* decît în mod excepțional. De aceea autorul nici nu înregistrează, în glosarul lucrării sale, litera *ș*. Totuși, se citează și cazuri cu *ș* (și cu *ž*) la p. 120. G. Weigand, în WJb. I 124—125, observă că pronunțarea lui *ș* e greu de stabilit din cauza diferențelor individuale, cf. și S. Pușcariu, *loc. cit.*: *câsa* « casă », *câs*

caş », *si* etc. I. Popovici redă acest sunet cînd prin *ș*, cînd prin *s*: *mișli* DI II 2 « gîndi », dar *mislit* « gîndit » id. 11, *șubito* « îndată », *subito* id. 12, *oșlariie* « han », dar *păste* « a paşte » id. 4, *și* « şi » în mod regulat etc. Cel mai adesea, el pune *ș* acolo unde S. Puşcariu pune *s*: *foșt* « fost », *goșpodin* « domn, stăpîn », *niș* « nimic », *țerși* « căuta » etc.

M. Bartoli explică pe *s* şi *ș* din istroromînă prin graiurile slave veneţiene, unde, după observaţiile sale, există un *s* în care s-a contopit *s* şi *ș* , notat de italieni cu *ś*, de Weigand cu *ŝ*. (SI II 121.)

Cu toate greutăţile de a stabili structura fonetică actuală a istroromînei, greutăţi care nu vor putea fi rezolvate decît printr-o anchetă la faţa locului, făcută cu mijloacele tehnice moderne, se poate trage totuşi o concluzie. Structura fonetică a istroromînei prezintă caractere de structură fonetică mixtă, în care s-a amestecat sistemul originar romanic al acestui idiom cu sistemul local slav, îndeosebi sîrbo-croat, căci majoritatea trăsăturilor fonetice specifice ale istroromînei provin din dialectele sîrbo-croate vecine. Constatarea aceasta este întărită de situaţia morfologiei şi sintaxei istroromîne.

MORFOLOGIA ŞI SINTAXA

Numele. Pluralul. Din cauza căderii lui *i̯* şi a slăbirii opoziţiei consoanelor finale, la majoritatea substantivelor nu se mai deosebeşte forma de singular de cea de plural:

a) la substantivele terminate în labială: *grof* « conte », *snop* « snop », *cum* « cumătru » etc.;

b) la substantivele terminate în *r, s, z, t, ț*: *asir* « asin, asini », *fețor* « fecior, feciori », *măr* « mînă, mîini », *pițor* « picior, picioare », *muz*, « bărbat, bărbaţi », *pinez* « ban(i) », *us* (de la sing. *us*(*e*)) « uşă », *covaț* « fierar, fierari » etc.;

c) la substantivele terminate în *ń* şi *l'*: *costâń* « castan, castani », *crâl'* « împărat, împăraţi », *fil'* « fiu, fii », *pri̯atel'* « prieten, prieteni ». (*ân* — cu *n* dur — are pluralul *âń*.)

Celelalte substantive se pot grupa în modul următor:

a) Substantive feminine terminate la singular în *ę* al căror plural este în *-e*: *codę* — *code* « coadă, cozi », *fęlę* — *fęle* « fată, fete ». Dacă însă înainte de acest *ę* se află una dintre consoanele *r, s, z, ț*, pluralul se termină în această consoană, astfel: *galirę*, pl. *gal'ir*[1] « găină, găini », *câse*, pl. *câs* « casă, case », *usę*, pl. *us* « uşă »; *słę* şi *zi* au plural neregulat *sțęle, zile*; la fel *vâkę* « vacă », pl. *vâț*. Dacă *ę* este precedat de un grup consonantic, pluralul este în *i* (plenison): (*ă*)*rpe*, pl. (*ă*)*rpi* « piatră », *băłvę*, pl. *băłvi* « butoi ».

b) Substantivele feminine terminate la singular în *e* au la plural tot *e*, numai în cazul cînd această desinenţă nu este precedată de una dintre consoanele indicate mai sus. Deci: *fil'e*, pl. *fil'e* « fiică, fiice », *țetâte*, pl. *țetâte* « cetate », *vâl'e*, pl. *vâl'e* « vale », *câl'e*, pl. *câl'e* « cale », dar *câdęre*, pl. *câder* « căldare », *mul'ęre*, pl. *mul'er* « femeie ».

Cînd *e* este precedat de *y* (*i*) ca în *oi̯e*, pluralul este în *i̯*: *oi̯*. În cîteva cazuri, la pluralul substantivelor terminate în *e*, se observă şi urmele unei flexiuni care trebuie să fi fost mai puternice în trecut, de exemplu pluralul de la *fol'e* este *fol'* « foaie, foi ».

---

[1] *Ure* « oră » are pluralul în consoană *ur*, dar şi în *e*: *ure*. (SI II 143).

c) Substantivele masculine terminate în *u* au pluralul în *i*, dat fiind faptul că *u* nu se menţine decît după un grup consonantic: *ocl'u*, pl. *ocl'i* «ochi», *codru*, pl. *codri*.

d) Masculinele terminate în vocală, ca *bo* «bou», fac pluralul în *i*, *boi*; dar dacă, la origine, vocala era urmată de *l*, pluralul e în *l'*: *că*, pl. *căl'*.

e) Substantivele neutre fac pluralul în *e* sau *ur*: *colăc* — *colăţe* («covrig, colac»), *corn* — *corne*, fără alternanţa *o* /*oa* în temă; monosilabicele au mai ales pluralul în *-ur(e)*: *măţ* — *măţure* «maţ», *zir* — *zirure* «fruct», *voz* — *vozure* «car» etc.[1]. O caracteristică importantă a istroromînei este extinderea utilizării desinenţei *-ur(e)* şi la numele de fiinţe, masculine sau feminine: *crăl'ure* «împăraţii», *şerpure* «şerpi» etc. SI II 145. Unele dintre acestea au şi dublete în altă formă: *feţor*, dar şi *feţorur[le]* id.

f) O serie de substantive împrumutate din limbile slave (sîrbo-croată şi slovenă) au pluralul la fel ca singularul, indiferent de caracterul sunetelor care preced terminaţia la singular, de exemplu *ţăţe* «tată», *mago* «vrăjitor», *frila* «jumări de ouă» etc. De fapt, acestea sînt indeclinabile.

Plurale de origine sîrbo-croată sau slovenă. Un număr de substantive ca *hlapăţ* «servitor, argat», *siromăh* «sărac» au pluralul după modelul slav: *hlăpţi şi siromăş*.

Din cele arătate aici rezultă că substantivele istroromîne se pot împărţi în trei grupe mari:

1. Substantive a căror terminaţie de singular este ori o consoană ori o vocală precedată de o singură consoană. După caracterul acesteia din urmă se stabileşte forma de plural, ori de cîte ori această consoană este *r*, *s*, *z*, *ţ*, o labială sau *l'*, *ń*.

2. Substantive feminine a căror terminaţie de singular este precedată de un grup consonantic. În cazul acesta se foloseşte desinenţa de plural *i*.

3. Substantive cu pluralul neregulat, rămăşiţe dintr-un sistem flexionar mai activ odinioară sau împrumuturi recente neadaptate.

În categoria 1 avem a face, de fapt, tot cu plurale în *i*, dar, datorită caracterului consoanelor *r*, *s*, *z*, *ţ*, *l'*, acest *i* a căzut sau a fost încorporat în consoană (*l'*, *ń*). S. Puşcariu avea impresia că «pluralele în *-i* nu par a fi substituit în măsură atît de mare ca la noi [ca în dacoromînă, *n.n.*] pe cele în *-e*»[2]. După analiza de mai sus, concluzia noastră este exact inversă. Istroromîna a avut multe plurale în *i*, dar sistemul său fonetic le-a redus la plurale consonantice.

Genitiv-dativul formează un caz unic, la fel ca în aromînă. El se deosebeşte din ce în ce mai greu de cazul nominativ, pentru că atît alternanţele vocalice cît şi cele consonantice s-au redus simţitor, şi pentru că singurele substantive care ar mai fi putut suferi modificări în flexiune, femininele terminate în *ę* şi cele în *e*, ca *fęţę* şi *mul'ęre*, nu mai arată clar cînd se află în cazul oblic. Din punct de vedere teoretic, femininele în *-ę* au genitiv-dativul în *-e*: *fęţę* — gen.-dat. *fęţe*, *besędę* «vorbire, vorbă» — gen.-dat. *besęde* ş.a.m.d., dar, adesea, cel puţin în textele lui I. Popovici, nu se face distincţie între formele cu *-ę* şi cele cu *-e*, de exemplu: (omu spure) *lu mul'ęre*, DI II 2. Dacă nu sînt simple erori de notare, cazurile

[1] Vezi, în această chestiune, pentru dacoromînă, I. Coteanu, *Despre pluralul substantivelor neutre în romîneşte*, în «Limbă şi literatură», I, Bucureşti, 1955, p. 10 şi urm. (*extras*).

[2] S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, Bucureşti, 1926, p. 143.

de felul acestora reprezintă dovada pierderii diferenţei dintre nominativul şi genitiv-dativul substantivelor feminine, căci genitiv-dativul lui *mul'ęre* ar fi trebuit să fie *mul'ęr*. Probabil spre a nu se confunda cu pluralul, *-e* s-a menţinut.

Masculinele şi neutrele îşi formează genitiv-dativul cu ajutorul articolului *lu* şi fără nici o schimbare în temă: *lu crål'u* DI II 12, *lu ćaće* id. 10, *lu ţåţe* SI II 5, *lu fråte* « fratelui », *lu mågo* « vrăjitorului » DI II 7, *lu oştåru* « restauratorului, hangiului », *lu brig* « muntelui », *lu cåp* « capului » etc.

Genitiv-dativul plural al tuturor substantivelor istroromîne se formează cu *lu* înaintea formelor de plural: *lu fråţ* « fraţilor », *lu oştår* « hangiilor », *lu mul'ęr* « femeilor » etc.

Paralel cu acest genitiv-dativ, se întîlnesc şi forme cu prepoziţia *de*: *per de un pul'* DI II 11, « pana pasărei » *båndă de codru* « parte a pădurii » DI II 5, *ocoli de foc* DI II 5 « în jurul focului » etc.

Acuzativul este la fel cu nominativul. Ca obiect direct, el nu se construieşte cu *pre*. Această prepoziţie are, ca şi în aromînă şi meglenoromînă, sens local, de exemplu în : *hitit-am cu mire pre vål'e* DI II 6 « am aruncat cu mine jos ».

Vocativul are desinenţa *-o* la feminine: *fęto, maico, smradul'o* « scîrnavo! » SI II 149, iar la masculine desinenţa *-e*: *cume* « cumetre », *gospodine* « domnule » etc. SI II 150. Deşi masculin, *ţåţe* e, la vocativ, *ţaţo*, prin încadrare formală la declinarea feminină. Vocativul plural este la fel ca nominativul.

Construcţii cazuale neadaptate. Istroromîna are îndeosebi în locuţiuni, un număr de substantive care îşi păstrează forma cazuală din sîrbo-croată: *na moju dusu* « pe legea mea », *na miru* « în pace », *po imenu* « pe nume », *za soldåta* « ca soldat », *za caligera* « ca cismar » etc. SI II 150. Aceste construcţii au atras şi cuvintele latineşti şi astfel se întîlnesc *za merindu* « ca merinde » şi *za ţiru* « de cină, de cinat, ca cină », *loc. cit.*

Adjectivul. După model sîrbo-croat, istroromîna şi-a format o clasă de adjective cu trei terminaţii, una pentru masculin, una pentru feminin şi a treia pentru neutru. În tabloul de mai jos dăm un număr de adjective de felul acestora împrumutate şi un număr format prin analogie:

din sîrbo-croată:	prin analogie:
blåt(ă)n, blatnę, blatno « murdar »	åt, åtę, åto « alt »
bolăn, bolnę, bolno « bolnav »	bur, burę, buro « bun »
desăn, desnę, desno « drept » (opusul lui « stîng »)	cåd, cådę, cådo « cald »
	grås, gråsę, gråso « gras »
dobar, dobrę, dobro « bun »	gros, groasę, groso « gros »
grumb, grumbę, grumbo « urît »	grav, gręę, grelo « greu »
lăhc, lăhkę, lăhco « uşor »	plir, plirę, pliro « plin » etc.
mlåd, mlådę, mlådo « tînăr »	
nenavidn, nenavidnę, nenavidno « pizmaş », « invidios »	
pametăn, pametnę, pametno « înţelept », « cuminte » etc.	

Forma de neutru serveşte mai cu seamă ca adverb sau intră în locuţiuni adverbiale: *mes-a jålosno nåzat* DI II 12 « s-a dus întristat înapoi », *ţå ţåţe slåbo lucråt-a* SI I 5 « (acest) tată(l) a făcut rău », *tu nu veri mire ålo vedę* DI II 7 « tu nu mă vei mai vedea altă dată (vreodată) » etc.

A doua clasă este aceea a adjectivelor cu două terminaţii: *åb, åbę* « alb », *betår, -ę* « bătrîn, vechi » (numai ca adjectiv), *copt, -ę* « fript », *go, golę* « gol »,

mrsav, -ę « slab » (opus : *grås*), *nov, novę* « nou », *tirăr, -ę* « tînăr » (numai ca adjectiv), *tot, -ę* « tot » etc. și *saki, saca* « fiecare ».

În sfîrșit, ultima clasă este aceea a adjectivelor cu o singură terminație : *måre* « mare », *tåre* « tare », care sînt mai puțin numeroase decît precedentele.

Gradele de comparație. Comparativul se formează cu adverbul *mai*, iar superlativul cu *ćaro, iåco* « foarte, tare » și cu alte adverbe, cf. *iŋke mai mund.* Cel mai des, superlativul este format cu *ćaro*.

Numeralul cardinal reprezintă o serie mixtă. De la unu la șapte, elemente latine : *ur, urę* (cu rol de substantiv), *un, o* (cu rol de adjectiv), *doi, do, trei, påtru, ținț, șåse, șåpte.* De aici înainte, cu excepția lui *zęțe* « zece » și a lui *mil'e* « mie », numai elemente slave : *os(ă)n* « opt », *devet* « nouă », *iedenaist* « unsprezece », *dvanaist* « doisprezece », *trinaist* « treisprezece » ș.a.m.d.

Numeralul ordinal începe cu *prvi, prvę* de origine slavă și continuă cu *doile*, fem. *dova, treile*, fem. *treia, påtrile*, fem. *påtra* (dar și *țetrțę*), *țințile*, fem. *țința* (dar și *peta*), *șåsile*, fem. *șåsa* (dar și *sesta*), *șåptile, șåpta* (dar și *sedma*), *zęțile*, (fem. *deseta*) [1]. De la *osmile* « optulea », fem. *osma, devetile* « nouă », fem. *deveta*, numeralele cardinale sînt numai de origine slavă : *iedănaistile* « al unsprezecelea », *dvanaistile* « al doisprezecelea » etc.

Numeralul ordinal se formează, după cum se vede, din cel cardinal la care se adaugă articolul enclitic *-le* la masculine, iar la feminine *-a.* Cînd în frază se insistă asupra numeralului, formele lui sînt precedate de adjectivul demonstrativ, de exemplu *țela doile* SI II 155.

A r t i c o l u l. *Articolul nehotărît* (*un, o*) păstrează pe *-n*, spre deosebire de pronumele nehotărît (*ur, urę*) în care *-n-* este întotdeauna rotacizat. Întrebuințarea articolului nehotărît nu prezintă multe particularități importante, după cîte ne-am putut da seama din texte. El se întîlnește însă mai rar decît în dacoromînă. În cazurile următoare articolul hotărît apare acolo unde ne-am fi așteptat la cel nehotărît : *ie mai amåŋcé furåt-a åcu. . . åtę zi furåt-a ovu. . . a treia zi furåt-a pul'u* SI I 4 « el a furat mai întîi un ac. . . în altă zi un ou. . . a treia zi o pasăre » ; *pås-n țimiter si fę columbåru cu țesta băt* SI I 8 « du-te în cimitir și fă un cerc cu bățul ăsta » etc.

Confuzia dintre cele două articole nu are însă caracter general. Articolul nehotărît nu ia niciodată locul celui hotărît, iar în exemplele următoare, articularea este normală : *un did și o båbă siromåș n-a vut niș ålo nego dvanaist ove. . .* DI II 9 « un moș și o babă săraci nu aveau nimic altceva decît douăsprezece ouă », *verit-a la o seliște* SI I 25 « a ajuns într-un sat ».

Articolul hotărît. Sunetul *-l* a dispărut de la nominativ-acuzativ singular din cauze fonetice : *åcu* « acul », *fil'u* « fiul », *gospodåru* « stăpînul », *ovu* « oul », *pul'u* « pasărea » etc. ; *-le* se păstrează în puținele cuvinte masculine de declinarea a III-a, terminate în *-e* : *fråtele, låptele, sănzele* SI II 147.

Pluralul ambelor este *-i* : *cål'i* « caii », *corbi* « corbii », *fråți* « frații », *omeri* « oamenii », *tåți* « hoții » ș.a.m.d. (Vezi SI II 147, DI II 5, 12 etc.).

Articolul pentru feminine este *-a* la singular, indiferent de terminația substantivului : *boțę*, art. : *boța* « sticlă », *fęta* « fată », *fil'a* « fiica », *mul'ęra* « femeia », *nopta* « noaptea », *secura* « securea », *måia* « mama » etc. SI I 30—31, II 146. Pluralul articulat al femininelor de felul celor citate este în *-(e)le, -(i)le*: *deblę* « pom », art. sg. : *debla*, art. pl. *deblele* ; *båndę* « parte », *bånda, bånzile.*

---

[1] Formele *påtra, țința, șåsa, șåpta* sînt atestate de I. P o p o v i c i, DI I 74.

După *r*, articolul -(*e*)*le*, -(*i*)*le* devine -*le* : *sorărle* « surorile », *mul'ęrle* « femeile » etc.

Neutrele nu au formă specială pentru articol, cf. *pițor, pițoru, pițorle*; *pecât, pecâtu, pecâtele*; *os, osu, osele* « os » ş.a.m.d. Cf. SI II 147.

Articolul de genitiv-dativ este *lu* proclitic pentru amîndouă numerele şi pentru toate genurile : *lu câlu* « calului », *lu crâl'u, lu įardineru* « grădinarului », *lu frâți* « fraților », *lu surărle* « surorilor », *lu mul'ęrle* « femeilor », *lu câpurle* « capetelor », *lu listurle* « scrisorilor » ş.a.m.d. Substantivele au, de obicei, şi articol enclitic de genitiv-dativ, cf. *lu câlu, lu frâți, lu listurle.* Această dublă articulare arată că genitiv-dativul cu articolul proclitic generalizat *lu* nu poate fi prea vechi.

Articolul *lu* se întrebuinţează şi înaintea pronumelor : *lu ur po ur. . . tal'ât-a câpu* SI I 31 « a tăiat capul unuia cîte unuia » ; înaintea adjectivelor posesive, demonstrative şi nehotărîte : *lu se fil'* « fiului său » SI I 4, *lu sę mul'ęre* « nevestei sale » id. 13.

Articolele *al, a, ai, ale* nu se întîlnesc în istroromînă. În cîteva rînduri apare însă în texte un *a* într-o situaţie asemănătoare cu a unui articol : *lu a me câ* « calului meu » SI I 29, *mes-a* [. . .] *câtr-a se įâpe* DI II 12, *va fi teșco a lui* « îi va fi greu lui » DI II 11. Nesiguranța notării ne împiedică să decidem dacă în aceste cazuri este vorba de un *a* şi, în cazul cînd prezenţa acestui *a* este sigură, dacă nu-e mai potrivit să-l interpretăm ca o urmă din prepoziţia *ad* → *a*, cf. SI II 158.

Pronumele personale au următoarele forme :

persoana I

	singular	*plural*
nom.	įo	noį
gen.	—	—
dat.	miįe, mń, mĭ, m, ămń, ăm	no, ne, n
ac.	mire, me, m, ăm	no

persoana a II-a

	singular	*plural*
nom.	tu	voį
gen.	—	—
dat.	țiįe, ț, ć, țĭ, ăț	vo, ve, v
ac.	tire, te, t	voį

persoana a III-a

	singular masculin	*singular* feminin	*plural* masculin	*plural* feminin
nom.	įe	įå	įel'	įåle
gen.	(a) luį	(a) l'eį[1]	(a) lor	ca la masculin
dat.	(a) luį, l'i	(a) l'eį	(a) lor, le, l, l', l'i	ca la masculin
ac.	įe, l, ăl	įå, o, vo	įel'	įåle, le, l

Forme slave. Din dialectele slave înconjurătoare au pătruns în istroromînă construcţii ca *za-se, za-te, za ńih, za ńega* SI II 166, cu înţelesul « pentru el, pentru tine, pentru ei, pentru ele ».

[1] Genitivele (*a*) *luį*, (*a*) *l'eį*, (*a*) *lor* se întrebuinţează numai pe lîngă substantive: *a luį frâįarița* « logodnica lui », *l'ei sorăr* « surorile ei » etc. S. Puşcariu, SI II 157 şi urm., nu le-a introdus printre pronumele personale propriu-zise şi nici printre posesive, unde, de altminteri, nici nu ar fi fost iocul lor. Ele sînt pronume personale în cazul genitiv. Primele două, (*a*) *luį* şi (*a*) *l'eį* sînt utilizate des ; (*a*) *lor* e însă foarte rar.

Pronumele r e f l e x i v este *se*, (*s-*, *-s*, *ăs*) la acuzativ: *marită-se* «a se mărita, însura», *s-av pogavarẹit* «s-au vorbit» etc. SI II 160—161. Forma accentuată a acuzativului e *sire*. Dativul — rar utilizat — e *siie*.

Pronumele și adjectivele p o s e s i v e au, după Pușcariu, SI II 161, următoarele forme:

persoana I	masculin,	un singur posesor	singular:	(*a*) *mev*, (*a*) *me*	pl.: (*a*) *mel'*
		mai mulți posesori	,,	: *nostru*	pl.: *nostri*
	feminin,	o singură posesoare	,,	: *a mẹ*	pl.: (*a*) *mẹle*
		mai multe posesoare	,,	: *nostrẹ*	pl.: *nostre*
persoana II	masculin,	un singur posesor	singular:	(*a*) *tev*, (*a*) *te*	pl.: *tel'*
		mai mulți posesori	,,	: *vostru*	pl.: *vostri*
	feminin,	o singură posesoare	,,	: (*a*) *tẹ*	pl.: (*a*) *tẹle*
		mai multe posesoare	,,	: *vostrẹ*	pl.: *vostre*
persoana III	masculin,	un singur posesor	singular:	(*a*) *sev*, (*a*) *se*	pl.: (*a*) *sel'*
		mai mulți posesori	,,	: *se*	pl.: *se*
	feminin,	o singură posesoare	,,	: (*a*) *sẹ*	pl.: (*a*) *sẹle*
		mai multe posesoare	,,	: *sẹ*	pl.: *sẹ*

Forme slave. Ca și la pronumele personale, și la cele posesive sînt în istroromînă un număr mare de cazuri de pronume sau adjective posesive luate din slavă: *na moiu dusu*, *za moia oța* «pentru tatăl, părintele meu», *za moia mater* «pentru mama mea», *sinco moi* «fiule, fiul meu», *moi dragi* [sic!] «dragii mei» ș.a. SI II 165—166, cf. SI I 14.

Pronumele d e m o n s t r a t i v e de apropiere sînt, la masculin: *țesta*, cu pluralul: *țesći*, la feminin: *țăsta*, pl.: *țesći*, de ex.: *țesta ribår* «acest pescar», *țăsta use* «această ușă» SI II 163, plural: *țesći fețor* id.

Pronumele d e m o n s t r a t i v e de depărtare sînt, la masculin: *țela* cu pluralul *țel'i*, iar la feminin: *ță*, *ța*, cu pluralul *țăle*: de ex. masc. (*lu*) *țela pastir* «acelui păstor» SI I 30, *ćela că* DI II 12 «calul acela, acel cal», *ćela... låpte* DI I 13 «laptele acela, acel lapte», *țela sиromåh* «săracul acela» id. 2, plural: *țeli omir* SI II 163; feminin singular: *ćă potcovă* DI II 13, *cu ćă lẹmnẹ* «cu lemnul acela» id. 2, *ța fol'e* SI II 163, *ța mai tirăra* SI I 9, 10, *dupa ță* «după aceea» etc., feminin plural: *țăle kåțke* «șerpii [aceia]» SI I 4, *țăle* (*ățele*) «celelalte» id. 11 etc.

Femininul *ță*, *ța* are valoare generică, de ex., în *ță n-ă fost istina* SI I 4, *ță* înseamnă «acel lucru, acel fapt, asta».

În istroromînă există și *istu* (cu femininul *ista*), dar nu mai are autonomie, ci intră ca a doua parte în pronumele compuse: *țesta istu*, *țela istu*, *țesta ista*, *țela ista* SI II 163—164. I. Popovici dă și *ța ista* DI II 3, care, dacă nu este o scăpare, dovedește că *istu*, *ista* se poate compune și cu *ța*. În compunere cu *åt*, avem: *ćeli al'ți*.

O particularitate demnă de toată atenția este frecvența mare a demonstrativelor, ceea ce se explică nu numai prin caracterul popular al idiomului, căci se știe că în graiurile vorbite demonstrativele apar des, ci și prin faptul că aceste pronume înlocuiesc adesea articolul hotărît, de exemplu: *o voțẹ un hlapăț sluzit-a gospodåru* [...] *Țela hlapăț a mes și se imbatẹ pre un om* «o dată o slugă a slujit la un stăpîn [...] Sluga a mers și s-a întîlnit cu un om» SI I 8; *țel'i drąț' zicu* «dracii zic» (după cum traduce S. Pușcariu), SI I 8, *tofnẹ cu ćă lẹmnẹ* DI II 13 «izbi cu lemnul».

Pronumele r e l a t i v e și i n t e r o g a t i v e sînt *cårle*, *cårẹ*, pl. *cårl'i*, *țir*(*e*) și *țe*. Dativul lui *țir*(*e*) este *lu cui*, formă ieșită din contaminarea geniti-

vului substantivelor cu dativul neregulat *cui* : *la lu cui dvor meşęrę* DI II 1 « la grajdul cui va merge », *lu cui cuhesti tu*? SI II 164 « cui îi găteşti tu? ». Forma *țe, ț-, ć-* are şi sensul de « cît » : *hitit-a ćepu mai lârgo ć-a putut* DI II 3 « a aruncat cepul cît a putut mai departe ».

Pronumele nehotărîte cele mai des folosite sînt : *ât, âtę, âto* « alt », *ur, urę, uro* « unul », *vrun* şi *vrur, vro* şi *vrurę* « vreun », *nuscârle, nuscâre* (compus din *sti* « a şti », negaţia *ne* şi pronumele relativ *cârle*, de fapt o izolare), *saki, saca* « fiecare » (articulat *sakile*), *tot, totę* « tot, toată » etc.

Pe lîngă *saki* (masc.) şi *saca* (femin.) « fiecare », împrumutate din sîrbo-croată, istroromîna a mai luat din aceeaşi limbă şi pe *codăr* (s.-cr. *goder*) cu care formează pronume nehotărîte compuse : *țe-codăr* « orice », *țire-codăr-mi-țe* « oricine » etc. SI II 165.

Verbul. În linii mari, conjugarea istroromînă se apropie mai mult de conjugarea dacoromînă şi într-o oarecare măsură de cea meglenoromînă, deosebindu-se de ceea ce am constatat la aromînă. Unele asemănări cu meglenoromîna se datoresc împrejurărilor de evoluţie similară a celor două idiomuri. Aşa este, de exemplu, aspectul la verbe. În meglenoromînă, fenomenul este consecinţa puternicei influenţe bulgăreşti, iar în istroromînă a celei sîrbo-croate şi slovene.

Ţinînd seama de aceste consideraţii, verbul istroromîn poate fi caracterizat prin următoarele :

1. Are un număr mic de moduri şi de timpuri. 2. Are aspect.

1. Istroromîna are numai şase moduri verbale : *indicativ, condiţional, imperativ, infinitiv, participiu, gerunziu*. Ea a pierdut conjunctivul şi supinul.

Modul indicativ nu are decît 4 timpuri : *prezent, imperfect, perfectul compus, viitor*. Perfectul simplu, mai mult ca perfectul şi viitorul anterior nu se întîlnesc niciodată. Ideea acestor forme verbale se redă prin mijloace noi sau nu se redă de cele mai multe ori, ceea ce arată că unele nuanţe verbale sînt imposibil de exprimat în actuala situaţie a sistemului verbal istroromîn, a cărui destrămare este evidentă. Pe lîngă absenţa timpurilor citate mai sus, nici imperfectul nu are o poziţie solidă. El tinde să dispară, cum se vede din faptul că, la un număr de verbe, nu mai există, fiind obişnuit numai la conjugarea a IV-a. De aceea, Iosif Popovici afirma că, în istroromînă, timpurile indicativului « s-au redus la prezent, perfect şi futur, mai rar se folosesc imperfectul şi futurul exact » [1], iar Sextil Puşcariu constata că imperfectul « . . .pare a fi un timp care e în stingere şi. . . de la multe verbe el nu se întrebuinţează de loc, ci e înlocuit sau prin perfectul compus al formei iterative, sau prin imperfectul altor verbe » [2]. Autorul se referă în ultima parte a afirmaţiei sale la posibilitatea ca imperfectul de la *fi* — de exemplu — să se redea prin imperfectul de la slavul *bivei*, al cărui sens principal este acelaşi cu sensul de bază al lui *fi*, cu care formează pereche.

Indicativul

Prezentul are aceleaşi desinenţe ca în dacoromînă, afară de persoana a III-a plural, care se sfîrşeşte în *-u*. Este de la sine înţeles că înfăţişarea fonetică a formelor verbale este determinată de regulile fonetice. Cu titlu ilustrativ,

[1] Iosif Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I, p. 78.
[2] S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, Bucureşti, 1926, p. 257.

dăm prezentul cîtorva verbe după S. Pușcariu, SI II 185 și urm.: *scap, scapi* [1], *scape, scapån, scapåț, scåpu*; *rog, rozi* [1], *rogę, rugån, rugåț, rogu* ș.a.m.d.

Imperfectul. În textele culese de el, S. Pușcariu a găsit numai cîteva forme de imperfect, în special la conjugarea a IV-a și numai pentru persoana a III-a singular. Citãm pe *davęia* « dădea » (neregulat), *vedęia* « vedea » (conj. II) și *veriia* « venea », *goniia* « gonea », *misliia* « gîndea » ; *lu sę fil'e davęia tot ța mai musålo si ța mai buro* SI I 56 « fiicei sale îi dădea tot ce era mai frumos și mai bun », *nigdar nu veriia fårę* « nu ieșea niciodată afară » SI I 13.

Imperfectul istroromîn este numai iterativ, nu și durativ, ca în dacoromînă, cum se vede de altminteri și din exemplele citate mai înainte.

Perfectul compus se formează din prezentul lui *vę* « avea » și participiul verbului care se conjugă : *am, ai, a(v), an, aț, a(v) flåt, tacut* și *tațåt, trecut, zis* etc. Auxiliarul poate pierde pe *a* de la pers. I, dacă înaintea lui este o vocală. În acest caz, *-m* din *am*, astfel simplificat, devine enclitic : *io-m ămnåt, țåsta-m aflåt* « asta am aflat » SI II 182.

Auxiliarul este și proclitic și enclitic : *Bora l'-a zis* DI II 4, dar *aflåt-a dvanaist ocoli de foc* id. 5 « a găsit doisprezece [oameni] în jurul focului ».

Perfectul compus este format din două elemente care sînt mult mai autonome decît în dacoromînă, aromînă sau meglenoromînă, căci în istroromînă între auxiliar și participiu se pot introduce o mulțime de cuvinte, de exemplu :

va ie avę ćela că ć-a potcove **purtåt** DI II 12 « vrea el să aibă calul (acela) care a purtat potcoava ».

*căn s-***a** *męle sorăr* **pogavarçit** « cînd surorile mele au vorbit între ele » SI I 10.

*cînd-***a** *portuneru* **rescl'is** *ușa* DI II 3 « cînd portarul a deschis ușa ».

Procedeul este împrumutat din sîrbo-croată. Astfel, *c-a preutu ućis* reprezintă același tip de construcție sîrbo-croată : *da su popu ubili*. El nu este însă obligator nici în istroromînă, nici în sîrbo-croată. Prin urmare, alături de construcții ca cele citate, se folosesc și construcții cu auxiliarul lîngă verb : *si mnåt-a tota ziia* « și a umblat toată ziua » SI I 5. Introducerea diverselor părți de propoziție între auxiliar și participiu se întîmplă aproape fără excepție numai cînd auxiliarul se află înaintea participiului și nu are loc dacă auxiliarul este enclitic. Să se compare situația perfectelor compuse din următoarea frază : *cråľu tot contenăt c-***au** *șa mușåtă fętă* **dus**, *ma fętă smiron* **foșt-a** *jålosnę* DI II 12 « împăratul [era] foarte mulțumit că i-a adus o fată așa de frumoasă, dar fata era mereu tristă ». În primul caz, între *au* și *dus* apare obiectul direct, în al doilea caz între auxiliar și participiu nu este nimic (*foșt-a*). Alt exemplu : *cînd s-***a** *siromåhu* **nepit** [. . .] **rescepit-a** *ćepu* DI II 3 « după ce săracul s-a săturat de băut [. . .] a scos cepul ».

Viitorul se formează cu prezentul verbului *vrę* « vrea » și infinitivul de conjugat. Prezentul auxiliarului este *(v)oi, (v)er, va, ren, (v)eț, (v)or*. Avem astfel : *voi, (v)er* etc. *aflå* ș.a.m.d., *(v)oi, (v)er* etc. *spure*.

Forma *(v)er* reprezintă evoluția normală, cu *i* dispărut din cauza lui *r* dinainte ; *ren* nu este decît *vrem* cu afereza lui *v* și cu trecerea lui *m* la *n*, trecere comună la toate verbele, la desinența persoanei I plural.

Ca și la perfectul compus, auxiliarul se așază enclitic sau proclitic. Totuși formele cu auxiliarul enclitic sînt rare (SI II 182). În aceste condiții, e normal ca între auxiliarul viitorului și infinitiv să apară diverse părți de propoziție,

---

[1] Cu *i* plenison.

ca şi la perfectul compus, dar, dată fiind preferinţa pentru formele cu auxiliarul înainte, asemenea intercalări sînt foarte numeroase, de ex. : *ke-l' **va** căpu **tal'ă*** DI II 12 « că-i va tăia capul », *tu nu **ver** mire ălo **vede*** DI I 7 « tu nu mă vei mai vedea vreodată », *ke-l' **ver** morẹi̯ şcoda **plati*** « că va trebui [în text : « vei trebui »] să-i plăteşti paguba » DI II 4, ***ver** şi tu ănća **remare*** DI II 6 « vei rămînea şi tu aici » etc.

Condiţionalul

Prezentul acestui mod are două forme, una simplă pe care S. Puşcariu o numeşte « restrictiv viitor », SI II 180, şi a doua, compusă.

Forma simplă pare a fi ca şi cea dacoromînă veche continuatoare a conjunctivului perfect latinesc: *aflar, aflari, aflare, aflarno* (?), *aflareţ* (?), *aflaru* (?). Ultimele trei persoane nu le-am găsit atestate în texte, între altele, desigur, fiindcă acest timp se întrebuinţează rar la plural. Poate aceasta este şi cauza schimbării desinenţei pers. I şi II plural, căci desinenţa *-no* nu se explică prin perfectul subjonctivului latinesc, ci printr-o influenţă străină (SI II 180), iar *-reţ* de la persoana a II-a plural are un *ţ* analogic după auxiliarul *reţ* de la forma compusă a aceluiaşi timp.

De cele mai multe ori, condiţionalul prezent de tipul acesta are înţeles de viitor : *din ća ticvă va tr̥li vir căt vrure* DI II 4 « din acea tigvă va curge vin cît va vrea [el] » ; *cu ćesta băt i̯uvecoder mẹrseri i̯e va băte* DI II 5 « cu acest băţ oriunde te vei duce, el va bate » ; *io de cănd iel' bire zădurmiru, i̯o voi̯ mere cu cuţitu* DI II 6 « eu, de îndată ce (ei) vor adormi bine, (eu) voi merge cu cuţitul »; *cănd fusẹrẹ ćă vrẹme za năşte, i̯i voi veri ănsẹ* DI II 14 « cînd va fi vremea de născut, eu voi veni singură ». El are şi valoare de condiţional, fiind precedat de *se* « dacă » : *ke se vezure ćeva pre căle ke neca nu ziće niş, ke se ziseră ćeva ke-i va fi teşco a lui̯ potle de cănd căse verire* DI II 11 « că dacă va vedea ceva pe drum, (că) să nu zică nimic, căci dacă va zice ceva, îi va fi greu (lui) după ce va ajunge acasă » ; *crăl'u mi-a zis ke măre se nu pokosireţ ćesta sinocoşẹ şi spraviserăţ şi-n ştălă puserăţ ke veţ toţ căpu pl'erde* DI II 10 « împăratul mi-a spus că dacă nu veţi fi cosit acest fînaţ pînă mîine şi nu-l veţi fi adunat şi nu-l veţi fi pus în grajd, (că) vă veţi pierde toţi capul [viaţa] ».

A doua formă a condiţionalului prezent este compusă din auxiliarul *vre* la imperfect şi infinitiv : *rẹs, rẹi̯, rẹ, rẹn, rẹţ, rẹ, muncă, bẹ, făţe, fuzi* etc. Între auxiliar şi infinitiv se introduc, ca şi la perfectul compus, diverse părţi de propoziţie : *se rẹs io samo-sti* DI II 14 « dacă eu însumi aş şti ».

După Puşcariu, SI II 184, condiţionalul trecut are două forme : una ca cea dacoromînă, compusă din *rẹs, rẹi̯, rẹ* etc. *fi* + participiul verbului de conjugat : *rẹs fi kumpọrọt* SI II 184 (după notarea Weigand — Nanu). Această formă este atestată numai la Jeiăni. A doua este compusă din *rẹs, rẹi̯, rẹ* etc. şi *fost* urmat de infinitiv : *rẹs fost sta* « aş fi stat », *rẹs fost mere* « aş fi mers » SI II 184.

Imperativul

Imperativul prezent are aceeaşi structură ca cel dacoromîn, de ex. : *aflẹ, (a)flăţ* ; *cl'emẹ, cl'emăţ* ; *spure, spureţ* ş.a.

Imperativul negativ este ca în dacoromînă : *nu captă, nu lasă, nu (v)ută, nu igrẹi̯* « nu juca » etc. SI II 178.

Conjunctivul

Deși acest mod nu se mai întrebuințează, urmele existenței lui anterioare se mai văd în cîteva forme vechi[1]: *vręse spui̯e, neca fii̯e* etc. SI II 176.

În toate celelalte cazuri, ideea de conjunctiv se redă prin infinitiv și indicativ prezent, de exemplu: *mai̯ vol'esc yi̯* DI II 9 «mai bine vreau să mă duc», *neca nu ziće niș* id. 11 «să nu zică nimic», *i̯o me rog dai̯eț voi̯ mii̯e fęta* DI II 14 «vă rog să-mi dați mie fata», *a-v mes țere frica* SI I 5 «s-a dus să caute frica».

Infinitivul

Are numai formă scurtă cu valoare de verb. Forma lungă a devenit substantiv. Situația acestui mod este prin urmare la fel ca în dacoromînă și profund deosebită de ceea ce avem în aromînă și meglenoromînă.

Sufixele infinitivului, *-ă* la conj. I, *-ę* la a II-a, *e* la a III-a și *i* la a IV-a, s-au îmbogățit cu *-ęi̯* care formează verbe de conjugarea a IV-a și apare în special la cele împrumutate: *castigęi̯* (din italiană) «a pedepsi», *cuhęi̯* (din sîrbo-croată) «a fierbe», *igręi̯* (din sîrbo-croată) «a juca». Istroromînul *-ęi̯* corespunde slavului *-ati*.

Pe lîngă *-ęi̯* apare și *-vęi̯* (totdeauna cu accentul pe *-ę*).

Sufixul de infinitiv *-ęi̯* trebuie explicat prin sîrbo-croată. Al. Philippide, OR II 524, vede în acest *-ęi̯* o extindere a unei contaminări între verbele cu tema în *-ă* și cele cu tema în *-i*. La verbele cu tema în *-a*, istroromîna a adăugat uneori sufixul *-esc* de la conjugarea a IV-a și astfel la persoanele I—III singular și IV plural, s-au obținut terminațiile **-ain*, **-aiț*, **-ai*, cu accentul pe *i* sau pe *a*. Din acestea ar fi rezultat *-ęi̯n*, *-ęi̯ț*, *-ęi̯*, iar, prin analogie, participiul a devenit *-ęi̯t*, și din acesta s-a refăcut apoi infinitivul. S. Pușcariu, SI II 171, le explică prin terminația imperativului croat *-ęi̯*.

Infinitivul istroromîn se întrebuințează des ca al doilea verb dintr-o serie de două verbe care se succed: *te poți marită, n-a vrut zițe, morești spure* «trebuie să spui» SI II 254 etc., fiind echivalentul unui conjunctiv.

În exemplele următoare, el echivalează cu un participiu: *l'i s-a lasăt cață* «i s-a lăsat prins» SI II 254, cu un supin: *lezăț za ară* «muncitori la arat» id., cu gerunziu: *aflu fęlę durmi* id. 255 «găsesc o fată dormind» și chiar cu un imperativ: *procl'et a fi saki cărle spure* «blestemat să fie . . .» SI II 255.

Gerunziul

Gerunziul are terminația *-nda* și se întrebuințează numai ca adverb: *megu halopenda* «merg galopînd» DI II 11 ap. Al. Philippide, OR II 513—514, *mers-a trlinda* DI II 60, *loc. cit.* Vocala din tema gerunziului este *ă, e* la conjugările I—III: *scapănda, cazănda, putănda, crescănda, pl'erzănda* și *i* la conjug. IV: *i̯eșinda, goninda* etc.

---

[1] Al. Philippide contestă valabilitatea conjunctivului din *vręse spui̯e*, pentru că — spune el — *spui̯e* ar putea fi citit *spure*, care e infinitiv. Dar în *neca fii̯e* o asemenea interpretare nu este posibilă și, în consecință, *fii̯e* trebuie considerat conjunctiv (OR, II, p. 516).

Participiul

Participiul are forme similare cu cele din dacoromînă, exceptînd verbele cu infinitivul în -*ęi* și -*vęi* care au participiul în -*ęit* și -*vęit*. Dăm cîteva exemple de participii mai des întîlnite în texte, pentru a ilustra această stare de lucruri: *aflât, ntrebât, beiut, cațât, durmit, dus, facut, fost, mislit, ućis, vezut, zis*; *furavęit*, (perfectiv) de la *fură, purtavęit*, (perfectiv) dela *purtă, zecopęit*, « îngropa », (perfectiv) de la *scopęi* « săpa », *morivęit* « muri », (perfectiv) de la *muri* ș.a.m.d.

Aspectul

Sub influența limbilor slave înconjurătoare, istoromîna și-a constituit un sistem propriu de exprimare a aspectului verbal. Verbele i m p e r f e c t i v e arată, ca și în limbile slave, o acțiune care durează un timp oarecare și căreia vorbitorul nu-i precizează sfîrșitul sau rezultatul, iar verbele p e r f e c t i v e indică o acțiune văzută în funcție de rezultatul ei, deci cu un sfîrșit cunoscut, determinat.

Verbele de origine latină din istroromînă sînt toate imperfective, ca și cele din dacoromînă : istr. *muηcă* care înseamnă « mînca » denumește acțiunea în sine, fără a o raporta la modalitatea ei de îndeplinire. Perfectivul *poidi*, împrumutat din sîrbo-croată, înseamnă « a mînca tot, a consuma mîncînd », ca în exemplul următor : *și cînd ăl' decla dusere muηcâtu pre scând, tu poidę-l tot* SI I 25 « și ori de cîte ori slujnica îi va aduce mîncarea pe masă, tu mănînc-o toată ». Verbele perfective se dezvoltă din punctul de vedere al înțelesului în așa fel încît uneori ele nu formează pereche semantică perfectă cu imperfectivele. De exemplu, *misli*, imperfectiv, « a se gîndi », *domisli* « a-și aduce aminte, a-și aminti ». Înțelesul lui *domisli* ilustrează foarte clar ce reprezintă, la verbele perfective, acțiunea privită prin rezultatul ei.

Pe lîngă imperfectiv și perfectiv, aspectul poate să fie și i t e r a t i v. Verbul cu aspect iterativ, exprimă o acțiune care se repetă. În romînește nu există verbe cu aspect iterativ. Cu toate acestea, pentru înțelesul său, *sări* ar putea fi dat ca exemplu pentru ideea de iterativ.

În istroromînă, orice verb poate fi întrebuințat la aspectul iterativ ; *muηcă* e, la iterativ, *muηcâvęi*, *ănmețâ* e, la același aspect, *ănmețavęi*, iar *durmi*, *durmivęi*, ca în textul următor : *o volę fost-a doi frâț, țe s-a nmețavęit cuii la un covâț. Scupa muncâvęit-a și durmivęit-a scupa* SI I 58 « odată erau doi frați care învățau făurăria la un fierar. Împreună mîncau și împreună dormeau ». După cum se vede, acțiunea repetată în trecut a fost redată prin iterativ. Verbele iterative din istroromînă se formează cu sufixul -*vęi*, cf. *muηcă* — *muηcavęi*. Ca și în cazul perfectivelor care au pereche un imperfectiv, și iterativele pot avea înțeles diferit de verbul de la care s-au format, adică pot exprima o idee în plus față de sensul pur iterativ. De exemplu, verbul *muri* ar trebui să nu aibă iterativ, cu toate acestea *morivęi* există în istroromînă, și înseamnă « a trage să moară » SI III 257.

Aşadar, istroromîna are verbe :

imperfective	*perfective*	*iterative*
misli « a (se) gîndi »	domisli « a-şi aduce aminte » nemisli « a se gîndi la ceva, la cineva, a-şi îndrepta gîndul la . . . » pomisli « a se gîndi » predomisli « a se gîndi iarăşi, a se răzgîndi »	
bę « a bea »	popi « a bea pînă la capăt, a bea tot, a goli bînd » nepi « a se sătura de băut, a-şi potoli setea »	
fi « a fi »	bivę̆i « a trăi, a locui »	
muɳcă « a mînca »	poidi « a mînca tot, a termina de mîncat »	muɳcavę̆i « a mînca de mai multe ori »
ţiră « a cina »	poţiră « a termina cina »	—

Tabloul de mai sus conţine tipurile principale ale aspectului verbal istroromîn, care constă din patru categorii : *a*) perechi de verbe împrumutate atît ca imperfective cît şi ca perfective din sîrbo-croată, *b*) perechi de verbe în care imperfectivul este latinesc, iar perfectivele slave, *c*) perechi de verbe în care imperfectivul şi iterativul sînt latineşti, iar perfectivul e slav şi *d*) perechi de verbe cu temă latinească şi cu redarea aspectului printr-unul dintre procedeele obişnuite în limbile slave. Categoriile *c* şi *d* sînt cele mai interesante pentru structura actuală a istroromînei, fiindcă ele arată că a fost adoptat chiar sistemul slav de formare a aspectului. În principiu, de la orice verb imperfectiv se poate forma un iterativ şi avem astfel :

imperfectiv	*iterativ*
(ă)mnă « umbla »	(ă)mnavę̆i « a umbla mereu »
(ă)mneţă « învăţa »	(ă)mneţavę̆i « a învăţa mereu »
dă « da »	davę̆i « a da mereu »
fură « fura »	furavę̆i « a fura mereu, a avea năravul furatului »
lucră « lucra » etc.	lucravę̆i « a lucra mereu » etc.

De asemenea, în categoria *d* sînt o serie de verbe perechi :

imperfectiv	*perfectiv*
durmi « a adormi »	zădurmi « a adormi » zedurmi
legă « lega »	polegă « a lega pe toţi »
spure « spune »	pospure « a spune tot, pînă la capăt, a povesti »
tal'ă « tăia »	potal'ă « a tăia dintr-o lovitură de cuţit, de pildă o legumă din grădină »[1], « a tăia tot »
uţide « ucide » etc.	pouţide « a ucide pînă la unul » etc.

Consecinţele cele mai importante ale introducerii aspectului sînt : destrămarea vechiului sistem şi transformarea lui într-un sistem mixt.

---

[1] Al. Philippide, OR II, p. 531.

Timpurile vechi au căpătat valori noi, datorită existenţei aspectului. Astfel, perfectul compus are şi înţelesul imperfectului narativ : *o volę un fețor pascut-a sę blågę-n lug* SI I 22 « o dată un fecior păştea vitele [sale] într-o livadă ». Cum imperfectul apare rar în istroromînă, iar cînd apare este obligatoriu iterativ, el nu se putea întrebuinţa cu locuţiunea adverbială *o volę*, care exclude repetarea acţiunii.

Acelaşi timp a înlocuit şi mai mult ca perfectul : *verit-a la o selişte, iuvę murit-a fil'u lu un grof* SI I 25 « a ajuns într-un sat, unde murise fiul unui conte » sau *ịe maị amaŋće furåt-a acu* SI I 4 « el mai înainte furase un ac ».

Iată de ce traducerea din istroromînă prezintă adesea dificultăţi, de exemplu *poịidit-au* din textul de mai jos trebuie tradus prin « au terminat de mîncat » : *dupa ćå zålic vręme poịdit-au tot ce l-a dat cral'u* DI II 10 « după puţină vreme au terminat de mîncat tot ce le dăduse împăratul », iar, (*s-a*) *pogovorit*, de mai jos, prin « (s-au) înţeles, au convenit între ei », nu « s-au vorbit », care ar fi neprecis : *ịel' s-a pogovorit ke se ręr ćeva lovi* DI II 5 « ei s-au înţeles între ei că, dacă vor vîna ceva. . . ». În sfîrşit, *zekuhęị* înseamnă în textul următor « a încălzi ca să fiarbă » : *cråľu facut-a zekuhęị cådęra de låpte ke va ćela siromåh. . . ăntru ćela cuhęịt låpte scoci* DI II 13 « împăratul a poruncit să se fiarbă laptele din căldare [în text : « căldarea de lapte »] pentru că el vrea ca săracul (acela) să se arunce în laptele acela fierbinte »[1].

Caracterul mixt al sistemului verbal istroromîn, care rezultă din amestecul mijloacelor de origine latină de exprimare a acţiunii cu cele slave nu are nevoie de o explicaţie suplimentară, căci atît perechile de verbe cît şi înţelesul timpurilor care decurge din existenţa acestor perechi o dovedesc cu prisosinţă.

Formele de conjugare a verbelor istroromîne

a) *Verbele auxiliare* **vę** şi **vrę**:

vę « a avea »

Indicativul

prezent	imperfect	perfectul compus	viitor
åm	vęịam	io-m } vut	ịo voị vę, vę-voị
åri, aị[2]	vęịaị	tu-aị } vut	tu ver vę, vę-ver
åre, a, aụ	vęịa	ie-v } vut	ịe va vę, vę-va
aren, an	vęịan	noị an } vut	noị ren vę, vę-ren
aveţ, aţ	vęịaţ	voị aţ } vut	voị veţ vę, vę-veţ
åru, a, av, aụ	vęịa	ịel' a(v) } vut	ịe l' (v)or vę, vę-vor

Condiţionalul

1. prezent	2. prezent	trecut	
vur	ịo ręs vę, vę-ręs	ịo ręs } fost vę	ịo ręs } vut
vuri	tu ręị vę, vę-ręị	tu ręị } fost vę	tu ręị } vut
vure	ịe ręvę, vę-ręvę	ịe ręvę } fost vę	ịe rę } vut
vurno	noị ręn vę, vę-ręn	noị ręn } fost vę	noị ręn } vut
vureţ	voị ręţ vę, vę-ręţ	voị ręţ } fost vę	voị ręţ } vut
vuru	ịel' rę vę, vę-rę	ịel' rę } fost vę	ịel' rę } vut

Imperativul : åri
Infinitivul : vę
Participiul : vut
Gerunziul : ?

---

[1] Să se observe diferenţa dintre *zekuhęị* şi *cuhęịt*. Primul exprimă ideea de perfectiv, indicînd ideea că laptele trebuie să ajungă să fiarbă, iar al doilea nu arată decît că laptele e fierbinte, indiferent de felul cum a ajuns în această stare.

[2] Formele scurte sînt ale auxiliarului.

vrę « vrea »

Indicativul

prezent		imperfect	perfectul compus		viitor	
vrescu	voi[1]	vręįam	io-m vrut	vrut-am	voi vrę	vrę-voį
vresi	ver	vręįaį	tu aį vrut	vrut-aį	ver vrę	vrę-ver
vręse	va	vręįa	įe a vrut	vrut-a	va vrę	vrę-va
vresen	ren	vręįan	noį an vrut	vrut-aų	ren vrę	vrę-ren
vresęț	vęț	vręįaț	voį aț vrut	vrut-aț	veț vrę	vrę-reț
vresu	vor	vręįa	įel' a vrut	vrut-a	vor vrę	vrę-vor

Condiționalul

1. prezent	2. prezent	3. prezent	1. trecut	2. trecut
vrur	vruser	ręs vrę	ręs fost vrę	ręs vrut
vruri	vruseri	ręį vrę	ręį fost vrę	ręį vrut
vrure	vrusere	rę vrę	rę fost vrę	rę vrut
vrurno	vruserno	ręn vrę	ręn fost vrę	ręn vrut
vrureț	vrusereț	ręț vrę	ręț fost vrę	ręț vrut
vruru	vruseru	rę vrę	rę fost vrę	rę vrut

Imperativul: —
Infinitivul : vrę
Participiul : vrut
Gerunziul : vrănda

b) *Conjugarea verbelor regulate* :

scapå, pute, fațe, åvzi, cuhęį

Indicativul

prezent

scåp	poc	fâc	åvdu	cuhesc
scâpi	poți	fâți	åvzi	cuhesti
scâpę	pote	fâțe	åvde	cuhę
scapån	puten	fațen	åvzin	cuhęįn
scapåț	puteț	fațeț	åvziț	cuhęįț
scâpu	potu	fâcu	åvdu	cuhescu

imperfect

scapåįam	putęįam	fațęįam	avziįam	cuhęįam
scapåįaį	putęįaį	fațęįaį	avziįaį	cuhęįaį
scapåįa	putęįa	fațęįa	avziįa	cuhęįa
scapåįan	putęįan	fațęįan	avziįan	cuhęįan
scapåįaț	putęįaț	fațęįaț	avziįaț	cuhęįaț
scapåįa	putęįa	fațęįa	avziįa	cuhęįa

perfectul compus

io-m	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęįt	scapåt, putut, facut, avzit, cuhęįt	— am
tu aį	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęįt		— aį
įe a	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęįt		— a
noį an	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęįt		— an
voį aț	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęįt		— aț
įel' a	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęįt		— a

viitor

voį	scapå	putę	fâțe	avzi	cuhęį	scapå, putę, fâțe, åvzi, cuhęį	— voį
ver	scapå	putę	fâțe	avzi	cuhęį		— ver
va	scapå	putę	fâțe	avzi	cuhęį		— va
ren	scapå	putę	fâțe	avzi	cuhęį		— ren
veț	scapå	putę	fâțe	avzi	cuhęį		— veț
vor	scapå	putę	fâțe	avzi	cuhęį		— vor

[1] Formele scurte sînt ale auxiliarului.

Condiţionalul

1. prezent

scapår	potur	facur	avzir	cuhęi̯r
scapåri	poturi	facuri	avziri	cuhęi̯ri
scapåre	poture	facure	avzire	cuhęi̯re
scapårno	poturno	facurno	avzirno	cuhęi̯rno
scapåreţ	potureţ	facureţ	avzireţ	cuhęi̯reţ
scapår	poturu	facuru	avziru	cuhęi̯ru

2. prezent

ręs	scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯
ręi̯	scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯
rę	scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯
ręn	scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯
ręţ	scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯
rę	scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯

1. trecut

ręs		scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯
ręi̯	fost	scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯
rę		scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯
ręn		scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯
ręţ	fost	scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯
rę		scapå	putę	fåţe	avzi	cuhęi̯

2. trecut

ręs	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęi̯t
ręi̯	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęi̯t
rę	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęi̯t
ręn	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęi̯t
ręţ	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęi̯t
rę	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęi̯t

Imperativul :	scapę	poţ	fę	— ?	cuhę
	scapån	puten	faţen	avzin	cuhęi̯n
	scapåt	puteţ	faţeţ	avziţ	cuhęi̯ţ
Infinitivul :	scapå	pute	faţe	avzi	cuhęi̯
Participiul :	scapåt	putut	facut	avzit	cuhęi̯t
Gerunziul :	scapănda	putănda	facănda	avzinda	cuhęi̯nda

c) *Conjugarea unui verb neregulat:*

fi

Indicativul

prezent	imperfect	perfectul compus		viitor	
ăsm, săm, -sm [1]	fii̯ęi̯am	am		voi̯	
asti, -sti	fii̯ęi̯ai̯	ai̯	fost	ver	fi
ăi̯, -i̯	fii̯ęi̯a	a(v)		va	
ăsno, sno [1]	fii̯ęi̯an	an		ren	
ăste, ste	fii̯ęi̯aţ	aţ	fost	veţ	fi
ăs, -s	fii̯ęi̯a	a(v)		vor	

[1] Persoana I, singular şi plural, provine din sîrbo-croată.

1. prezent	2. prezent	3. prezent		trecut	
fur	fuser	ręs	fi	ręs	fost (fi)
furi	fuseri	ręi̯		ręi̯	
fure	fusere	rę		rę	
furno	fuserno	ręn	fi	ręn	fost (fi)
fureț	fusereț	ręț		ręț	
furu	fuseru	rę		rę	

Imperativul: fi
fii̯en
fii̯eț

Infinitivul : fi
Participiul : fost
Gerunziul : —

Adverbul

Din fondul vechi latinesc, s-au păstrat adverbe ca :

(*a*)*cåsę* « acasă », *acmo, cmo, acmoțe, cmoțe, ahmo* și *hmo* « acum », (*a*)*farę* « afară », *ånța* și *ăța, ienț, iența* și *oța* « aici », *apoi̯* « apoi », *aprope* « aproape », *așå, så* și *asåv* « așa », *åstez* « astăzi », *åler* « alaltăieri », *atumțe* « atunci », *bire* « bine », *cănd* « cînd », *colo* și *colę* « acolo », *cum* « cum », *dende* « de unde » și *prende* « pe unde », *iuvę* « unde », *ma*(*i̯*) « mai », *rapoi̯*, « înapoi », *toturo* « la fel, asemenea ».

La acestea se adaugă nenumărate împrumuturi ca :

alora « atunci » din it. *allora, almeno* « puțin » din it. *almeno, aŋke* « încă » din it. *anche, ben* « bine » din it. *ben*(*e*), *borbit* « poate » din s.-cr. *morebit, kå* cu înțeles foarte apropiat de preverbele germane *weg-, fort-, ab-*, cf. *męre kå* « a ieși », *ćaro* « foarte » din s.-cr. *ćaro, dosta, dosti* « destul » din s.-cr. *dosta, infanti* (*ănfati*) « realmente, în realitate » din it. *infatti, i̯aco* « foarte » din s.-cr. *jako, i̯usto* « drept, adevărat » din it. *giusto, nåzat* « înapoi, iarăși, din nou, a doua oară » din s.-cr. *nazad, nigdar* « niciodată » din sl. *nigdar, ontrat* « atunci » din s.-cr. *ontrat, naravsko* « firește » din s.-cr. *naravske, pac* « apoi » din s.-cr. *pak, pocle* și *potle* « apoi » din s.-cr. *pokle, țude* « mult », *scupa* « împreună », *smiro*(*m*) « mereu, totdeuna » din s.-cr., *våvic(a)* « mereu » din s.-cr. *vavec, zålic(a)* « puțin » din s.-cr. *zalik* etc.

Tot aici consemnăm compusele cu *coder: iuvecoder* « oriunde ».

O modalitate cu caracter general de exprimare a ideii de adverb o are istroromîna în utilizarea adjectivelor neutre *ålo* « altă dată, vreodată », *slåbo* « rău », *tesco* « greu » etc. (vezi adjectivul).

Prepoziția. S-au păstrat din latină prepozițiile (*ă*)*n*(*r-*) « în », (*ă*)*ntru* « în, la », *cătra, cătrę* « către », *cu, de* (*di*), *la, pre, pira, su* și compusele: *di la, din, dintru, dispre, disu, dupa, păra, prăŋga, priŋga, printru, priste.*

Prepoziția *ăn*(*r-*) are înțelesul de « în, *întru* »: *pak colę-i̯ ćă fętă ć-au ćela per vul ăn lęgăr* DI II 12 « apoi acolo e fata care avea părul acela în leagăn », *cautåt-au r-o båndă de codru și r-ătă* DI II 5 « căutau într-o parte a codrului și în cealaltă », înțeles de « la »: *ămnă-n ća ostårii̯e* DI II 4 « du-te la hanul acela ».

Prepoziția *ăntru* are înțelesul de « în », de obicei cu verbele de mișcare : *au scoćit ăn ćă cådęrę ăntru lapte* DI II 13 « a sărit în căldare, (chiar) în lapte » ; *ăntru* înseamnă și « la » : *crål'u facut l-a duće ća polcovă ăntru sire* DI II 13 « împăratul a poruncit să-i aducă potcoava aceea la el » ; « pentru » *l'au zis ke va ća polcovă ăntru sire* DI II 13 « i-a spus că vrea potcoava aceea pentru

el »; « înainte » *ala, pas ăntru mire și rescl'ide țăsta use* SI I 7 « hai, treci înaintea mea și deschide ușa asta ».

Au fost împrumutate prepozițiile: *do* (s.-cr. *do*) « pînă la », *na* (s.-cr. *na*) « în, la », *namesto* (*de*) (s.-cr. *namesto*) « în locul... », *ocoli* (*de*) (s.-cr. *ocoli*) « în jurul », *za* « pentru ».

Conjuncția. Conjuncțiile coordonatoare sînt: copulative: *si, și* « și », *e* « și » (rar); *ni... ni* « nici... nici »: *ni nu-sm fęlę, ni mul'ęre* SI II 261 « nu sînt nici fată, nici muiere »; adversative: *e* « iară », *ma* « dar, însă », *nego, nogo* « ci », *invețe* « dar » (it. *invece*); disjunctive: *ali* « sau », *ali... ali* « sau... sau », *o* «sau»; conclusive: *doŋke, doŋki* « deci», cf. it. *dunque, pac* « de aceea », (*a*)*sa* « așadar ».

Conjuncțiile subordonatoare sînt:

a) completive: *ke* « că », *neca* « să, dacă »: *l'-a zis... ke neca nu ziće niș* DI II 11 « i-a spus... că să nu zică nimic ». Conjuncția *ke* apare foarte des în povestire, de ex.: *ke se ziseră ćeva ke-i̯ va fi teșco a lui̯...* DI II 11 « că, dacă va spune ceva, că-i va fi greu lui... », *mes-a... ăntrebă ke ć-are de faće* DI II 11 « s-a dus... să întrebe că ce are de făcut »; *ke* se întrebuințează pentru a reproduce spusele cuiva: *tu ke ai̯ zis ke ręi̯ fură și calu* DI II 7 « (că) tu ai zis că ai fura și calul »;

b) temporale: *căn(d)* « cînd », *de când* « de îndată ce », « după ce »: *i̯o de când i̯el' bire zădurmiru, i̯o vei męre...* DI II 6 « eu, de îndată ce vor adormi bine, eu mă voi duce... ». În *când s-a siromăhu nepit* DI II 3, datorită aspectului perfectiv al verbului, *când* = după ce: « după ce săracul s-a săturat de băut »; *de când au̯ uo ućis iă ke s-a diguit ca și golubița* DI II 13 « de îndată ce a omorît-o, ea s-a ridicat în văzduh în chip de porumbel » (*ke* e aici supletiv);

c) cauzale: *ke*: *ćăće... ăntrebăt l-a ke neca le dă i̯e cu ć-or prijivi ręnte ke are dvanai̯st fećor* DI II 9 « tatăl... i-a cerut să-i dea el cu ce să trăiască mai departe, fiindcă are doisprezece băieți »; *când*: *ma când ai̯ zis, amnă jos și pobęrę* DI II 11 « dar, de vreme ce ai vorbit [în text: zis], dă-te jos și ia [fulgul] ». Mai apar: *perke* din italiană, *stinze-m focu perke mne căd* « stinge-mi focul pentru că mi-e cald » SI I 27, *zăsto* din sîrbo-croată, *zaț* (din *za* + *țe*), toate cu înțeles de « fiindcă »;

d) finale: *neca*: *neștavit-a pringă șmocvă, neca stăi̯e și cu șmocva-n măr* DI II 2 « l-a pus lîngă smochin să stea și cu o smochină în mînă »; *ke*: *mes-a cu i̯el ke męre vinde* SI II 262 « s-a dus cu el ca să-l vîndă »;

e) condiționale: *se* « dacă »: *pas, cuhę-ț tiră se ć-e fome* « du-te, fierbe-ți [pregătește-ți] cina dacă ți-e foame » SI I 5; *când*: *când ai̯ strigę, neca zățe* SI III 265 « dacă-i strigoaică, să zacă »;

f) modale: *cum*, cu corelativul *asa*: *cum ai̯ tu me frate zdrotęit, asa voi̯ i̯o tire* « cum ai lovit tu pe fratele meu, așa te voi lovi eu pe tine » SI II 264. Conjuncția *cum* nu se compune cu *după, pre* etc., ca în dacoromînă.

Pentru ideea de comparație se întrebuințează *ca si*. Singura conjuncție consecutivă este *ke* « că, încît ».

TOPICA

Așezarea cuvintelor în propoziții este foarte liberă. Pe lîngă posibilitatea introducerii subiectului, a obiectului și a circumstanțialelor de tot felul între auxiliar și verb (pentru care să se vadă cele spuse la perfectul compus și viitor), se mai pot stabili următoarele reguli:

a) toate adjectivele, inclusiv demonstrativele și posesivele se așază înaintea substantivului lor: *o votę-v-un țâțe vut un* i e d i n i *fil'* « odată, un tată avea un fiu unic » SI I 4;

ćâćo, n o s t r u *ortolan are pițoru tal'ât* SI I 29 « tată, grădinarul nostru are piciorul tăiat »;

na trinaịstile an verit-a l'eị om restrzęịt făr-de nâŋca un sold și-ntrębę mâịa cu țâțe, ke iuvę-ị l u ị mul'ęre « în cel de al treisprezecelea an se întoarce bărbatul ei, zdrențăros, fără nici un ban și întrebă pe mama și pe tată său (că) unde este nevasta lui » SI I 32;

țela siromâh l'-a odgovorit DI II 2 « acel sărac i-a răspuns »;

b) între un semiauxiliar și un verb se introduc diverse părți de propoziție: *posnit-a* l u h r a s t u *ganęị* DI II 1 « a început să vorbească stejarului », *e țe nu l-aị putut* ă n c r i ị â n ț i e *ănmeță*? « și de ce nu i-ai putut da creștere? » SI I 4; *ke va cu* s e l' f r â ț s i r o m â s k i *zivi* « că vrea să trăiască cu frații ei ca oameni săraci » SI I 17;

c) între pronumele reflexiv și verb: *cum se* i e l' *morescu l'ubi* SI I 13 « cum trebuie ei să se iubească », *căt se* d e p ă r e *saturâre* SI I 42 « cît se va sătura cu pîine »;

d) obiectul se așază foarte des înaintea verbului, chiar cînd este exprimat printr-un pronume: *nu ni* m i r e *lasâ ânța* « nu mă lăsa nici pe mine aici » SI I 17; *e tu* l e c o z a *fure* « și tu fură-le pielea » SI I 8.

LEXICUL

În general, vocabularul istroromîn e sărac, căci idiomul se vorbește numai în familie și nu are literatură scrisă. De aceea, noțiunile noi sînt denumite cu ajutorul cuvintelor împrumutate din italiană și, mai ales, din sîrbo-croată și slovenă.

Dintre elementele latine s-au păstrat o serie de cuvinte care intră, după părerea noastră în proporție de circa 65%, în fondul lexical principal. Dintre acestea, citām: (*a*)*cmo* « acum », (*a*)*fâre* « afară », *ân* « an », *âpę* « apă », *arâ* « ara », (*a*)*sâ*, (*a*)*scunde*, (*ă*)*mnâ* « umbla », *âvzi*, (*a*)*nmețâ* « învăța », *bę*, *bire*, *bo* « boŭ », *bur*, *câ* « cal », *câd* « cald », *câp* « cap », *cârne* « carne », *căntâ* « cînta », *cl'emâ* « chema », *cucâ* « culca », *de* « de », *dint* « dinte », *durmi* « dormi », *e* « și, iar », *fęțe* « face », *fi* « fi », *fir* « fîn », *fl'er* « fier », *frâte* « frate », *gâlire* « găină », *grâs* « gras », *ịâpę* « iapă », *istu*, *iị* « merge », *iuvę* « unde », *ke* « că », *la* « la » (prep.), *lâpte*, *lasâ*, *l'erm* « vierme », *limbę* « limbă », *lucrâ* « lucra », *măr* « mînă », *męre* « merge », *mul'ięre* « femeie », *muri*, *mulțâ* « mișca », *nâste* « a naște », *nopte* « noapte », *ocl'u* « ochi », *oịe* « oaie », *om* « om », *orb* « lipsit de. . . », *păre* « pîine », *pițor* « picior », *plănze* « plînge », *pl'erde* « pierde », *pl'ir* « plin », *porc* « porc », *prăŋga* « pe lîngă », *pul'* « pasăre », *pumăn* « pumn », *pureț* « purece », *putę* « putea », *roịșu* « roșu », *rugâ*, *rusịre* « rușine », *sănze* « sînge », *săr* « sănătos », *se* « dacă », *sęra* « (a)seară », *si* « și », *sor* « soră », *sore* « soare », *spela* « spăla », *spure* « spune », *sta* « sta », *sti* « ști », *su* « sub », *tal'â* « tăia », *tu*, *tot*, *trețe* « trece », *țe* « ce », *țere* « căuta », *țire* « cine », *țirę* « ține » (verb), *umer* « umăr », *usca*, *vâkę* « vacă », *vę* « avea », *vedę* « vedea », *viịu* « vin », *vrę* « vrea », (*v*)*ută* « uita », *zi* « zi », *zițe* « zice », *zucâ* « juca » etc.

Din italiană [1] au pătruns în istroromînă nenumărate cuvinte şi expresii, de exemplu : *basta, batimenăt* « proces, chemare în judecată », *beştiie* « animal », *brav* « voinic, viteaz », *bumbon* « bomboană », *gobo* « ghebos », *fermęi* « închide », *iardiner* « grădinar » (it. *giardiniero*), *mago* « vrăjitor », *nemuręi* « a se îndrăgosti » (it. *innamorare*), *perşonă* « persoană », *piaţer* « plăcere », *portuner* « portar », *taviol* « masă », *tradimenăt* « trădare » (it. *tradimento*), *votę* « dată » (it. *volta*) etc.

Din sîrbo-croată şi slovenă sînt şi mai multe împrumuturi : *borebit* « poate » din *morebit, cetărtă* « halcă, ciosvîrtă » din s.-cr. *četvrt, cuhęi* « a găti mîncare » din s.-cr. *cuhati, declă* « slujnică », s.-cr. *dekla, divl'u* « sălbatec », s.-cr. *divlij, govorenie* « vorbă, vorbire », s.-cr. *govorenje, grad* « oraş », s.-cr. *grad, grof* « conte », s.-cr. *grof, homo* « haidem », s.-cr. *homo, iad* « supărare, necaz », s.-cr. *jad, jelęi* « dori », s.-cr. *željeti, mărsav* « slab », s.-cr. *mrsav, na mesto (de)* « în loc de », s.-cr. *namesto, nepi* « a bea pe săturate », s.-cr. *napiti se, pečenie* « friptură », s.-cr. *pečenje, pocle* şi *potle* « după ce », s.-cr. *poklem, potuţi* « a bate la uşă », s.-cr. *potući, pricopęi* « îngropa », s.-cr. *prekopati, sinco* « fiule », s.-cr. *sinko, stuţi* « sfărîma », s.-cr. *stućiti, sud* « judecată », s.-cr. *sud, sveţ* « lumînare », s.-cr. *sveč, ştaie* « staul », s.-cr. *staja, trli* « plesni, sparge, curge », s.-cr. *trliti, toći* « curge », s.-cr. *točiti, zacon* « cununie », s.-cr. *zakon, zńidar* « croitor », s.-cr. *şnidar* etc.

Datorită puternicei influenţe sîrbo-croate şi slovene, cuvintele vechi de origine slavă, intrate în istroromînă înainte de despărţirea ei de dacoromînă, nu se mai pot recunoaşte uşor. (Vezi SI I—II 221 şi DI I 120.)

În istroromînă nu sînt cuvinte de origine albaneză, greacă medie sau neogreacă, turcă şi maghiară.

---

[1] Pentru etimologii, vezi Al. Philippide, OR II, p. 539 şi urm. Nu am citat însă aici decît etimologiile sigure.

ANEXE

178

PRINCIPALELE FENOMENE FONETICE CARE APAR ÎN CURSUL EVOLUȚIEI ASPECTELOR LOCALE ALE LIMBII

În tot timpul existenței sale, limba suferă transformări fonetice. Ele fac parte dintr-un proces normal și permanent. Dar, după ce unul dintre aspectele locale ale limbii a fost ridicat la rangul de limbă literară, între el și vorbirea, uneori scrierea, cu caracter dialectal, apare o deosebire fundamentală. Transformarea fonetică a limbii literare este încetinită prin fixarea unei pronunțări—tip, ortoepia, în vreme ce evoluția fonetică a dialectelor și graiurilor continuă mai mult sau mai puțin nestingherită. Spunem « mai mult sau mai puțin » deoarece, după stabilirea ortoepiei oficiale, aceasta începe să influențeze pronunțarea locală.

Modificările fonetice care continuă să se producă în dialecte și graiuri au un mecanism similar cu acela din limba literară. Este vorba de: a f e r e z ă, a p o c o p ă, a s i m i l a r e, c o n t a m i n a ț i e, d i f t o n g a r e, d i s i m i l a r e, e p e n t e z ă, e p i t e z ă, i o t a c i z a r e și d e z i o t a c i z a r e, l a b i a l i z a r e, m e t a t e z ă, m o n o f t o n g a r e, n a z a l i z a r e, p a l a t a l i z a r e, p r o t e z ă, r o t a c i s m și s i n c o p ă.

Afereza este eliminarea unei silabe sau a unui sunet de la începutul cuvîntului în timpul pronunțării lui. Datorită ei, *mătușă* și *mătușică* s-au scurtat în *tușă* și *tușică*. În graiul din Meria, în loc de *tătucă* se zice doar *tucă*! la vocativul precedat de interjecția *măi* (ȚH, 43) *măi tucă*! La fel, prin Muntenia *matale* și *mătălică*, forme ale pronumelui de reverență *dumneata*, devin *tale*! și *tălică*! tot la vocativ. De altminteri, chiar *matale* și *mata* (acesta din urmă în Moldova) sînt rezultatul unei afereze.

În *sprayi* (T. Dinu, GS I, 1, 110) pentru *isprăvi*, apare afereza vocalei inițiale *i*, iar în *fîrși*, a căzut consoana inițială *s*.

Afereza se combină cu alte fenomene fonetice. Astfel prepoziția *pîngă* (T. Dinu, GS I, 1, 115), care s-a născut din *pe lîngă*, reprezintă combinarea aferezei cu influența labialei *p* și a nazalei *n* asupra lui *e* din *pe* + *lîngă*. După căderea sunetelor *lî-* din *lîngă* a rezultat **pengă*: *e* a devenit apoi *î*, sub influența nazalei *n*, trecînd probabil prin faza *păngă*, în care *ă* se datorește labialei precedente.

Afereza se produce în mod obișnuit numai dacă silaba inițială a cuvîntului e neaccentuată sau dacă sunetul care dispare se află în poziție slabă [1], ceea ce înseamnă că una din condițiile necesare pentru ca acest fenomen să aibă loc este diferența de intensitate dintre silaba accentuată și cea neaccentuată. Cum, în romînește, silaba accentuată se pronunță aproximativ de patru ori mai puternic decît silaba neaccentuată, această condiție se realizează relativ

[1] Un sunet este în poziție tare cînd se găsește la începutul cuvîntului sau la începutul unei silabe și este în poziție slabă la sfîrșitul cuvîntului sau la sfîrșitul silabei. Dacă este vorba despre o vocală, ea se consideră în poziție tare cînd este accentuată și în poziție slabă cînd nu este accentuată. Pentru amănunte, vezi Al. R o s e t t i, FG, p. 69 și IF, p. 66, unde se arată gradele de rezistență a sunetelor în raport cu poziția lor.

ușor. De cele mai multe ori, silaba inițială este neglijată în îmbinări de cuvinte. Așa se explică faptul că într-un caz ca *măi tătucă!* a căzut *tă-*, care se găsea între două silabe accentuate; *tă-* a luat mai întîi forma *tî-*, apoi *tî-* a fost eliminat.

În dacoromînă, afereza nu apare prea des, în schimb, în istroromînă și meglenoromînă, ea este aproape obligatorie pentru orice *a* neaccentuat, de ex.: istr. *åflu* (*å* este accentuat) dar *flåt* pentru *aflat*; *vut*, în loc de *avut*, iar în megl. *daug* «adaug», *duc* «aduc», *fară* «afară», *vę* «avea» etc.

Apocopa este pierderea, în timpul pronunțării, a unei silabe finale neaccentuate sau numai a unor sunete finale oarecare dintr-un cuvînt. Astfel, în unele graiuri din Ardeal, pentru *fost*, participiul lui *fi*, se zice numai *fo*. În Țara Oașului, *tre* reprezintă pe *trece* apocopat, *tra*, pe *trage* apocopat, *lovę*, pe *lovește* apocopat (I. A. Candrea, ȚO 16) ș.a.m.d. În loc de *mă fată!* în Țara Hațegului se aude doar *mă fă!* (I. Popovici. *Die Dialekte der Munteni und Pădureni*, 126). De cele mai multe ori, se apocopează consoanele finale și în special *d* de la gerunziu sau de la cuvinte în care *d* este precedat de un *n*: *cîntîn*, *cazîn*, *plîngîn* etc., *gîn* «gînd», *cîn* «cînd» (T. Dinu, GS I, 1, 112). Dispar însă și alte sunete finale, *t* din *sînt*: *sîn* (Gregorian, GS, VII, 140), *t* apoi *p* din prepoziția *supt*: *su*, *i* din *numai*: *numa*, *e* din *cine*: *cin*, de ex. în *cin-ți-a spus*? etc.

Apocopa seamănă foarte bine cu afereza, pe de o parte fiindcă amîndouă sînt condiționate de intensitatea accentului, pe de altă parte fiindcă amîndouă apar ca rezultat al succesiunii accentuat — neaccentuat și se realizează în urma îmbinării cuvintelor în propoziții sau fraze. Apocopa este ușurată de repetarea unor sunete asemănătoare, din serii fonetice înrudite, de exemplu: *unde te duci* trece în *un te duci* și chiar în *un te-ci*; *fără de* în *făr de*. În *un te duci* a dispărut o silabă, *-de*, care numai formal era finală, pentru că îmbinarea de cuvinte *unde te duci* este atît de obișnuită încît din punct de vedere fonetic ar putea fi considerată o unitate. Așa a dispărut o parte din cuvîntul *jumătate*, transformat în *juma*.

Ca și în cazul aferezei, apocopa este de multe ori însoțită de alte fenomene fonetice. În Banat și în alte părți, *cred că*, de pildă, a devenit *crică*. Apocopa lui *d* a fost însoțită de închiderea lui *e* în *i*.

Asimilarea sau **asimilația** este poate cel mai răspîndit fenomen fonetic. El constă în adaptarea unui sunet aflat într-o poziție slabă la un sunet aflat într-o poziție tare. Astfel în *șoșon* din fr. *chausson*, *s* a fost atras de *ș* dinainte și s-a asimilat cu acesta. În *șușea*, forma populară a lui *șosea*, s-a întîmplat același lucru, căci fr. *chaussée* trebuia să-și păstreze pe *s*, dacă n-ar fi intervenit asimilația (S. Pușcariu, Limba romînă, 409).

Cauza asimilării este, după Al. Rosetti (FG 83) evitarea succesiunii a două mișcări articulatorii distincte, care nu pot fi menținute decît printr-un efort al atenției (vezi și IF 67).

Adaptarea sunetelor, asimilarea lor, se poate face în întregime sau numai în parte. Asimilarea integrală căreia i se mai zice și totală, este confundarea finală a sunetului atras cu cel care a produs atracția. Ea se întîlnește în limba romînă mai des la vocale. În forme regionale ca *tăt* și *tătă* pentru *tot* și *toată* din limba literară, *o* și *oa* și-au schimbat timbrul în *ă* din cauza lui *ă* următor de la forma de feminin *toată*. Odată transformat în *ă* la feminin, sunetul asimilat a fost introdus și la masculin, printr-o acțiune de uniformizare, astfel încît *ă* din *tătă* se datorește unei asimilări, iar *ă* din *tăt* unei analogii. Tot printr-o

asimilare se explică și primul *a* din *barbat, primavara* care a fost atras de *a* următor (O. Densusianu, ȚH 27).

Asimilare parțială avem în *pimniță* din *pivniță*, *zbura* din *sbura*, *dezvolta* din *desvolta* etc. În ultimele exemple, sunetul *s* s-a adaptat numai în parte la *v* și *b*, primind de la acestea caracterul de consoană sonoră.

Asimilarea are două aspecte generale, după cum sunetul care o produce, adică sunetul aflat în poziție tare, se găsește înainte sau după cel pe care-l transformă. Cînd el este înaintea sunetului atras, ca în *șoson*, care devine *șoșon*, asimilarea se numește p r o g r e s i v ă, căci caracteristicile sunetului care o provoacă trec în mod progresiv asupra sunetului care se modifică. Invers, cînd sunetul care provoacă asimilarea este așezat după cel care se modifică, asimilarea este r e g r e s i v ă, căci caracteristicile sunetului care o produc trec la sunetul precedent, fiind o mișcare de la sfîrșit spre începutul cuvîntului. Iată cîteva exemple de asimilare progresivă și regresivă din dialectele romînești.

A s i m i l a r e p r o g r e s i v ă: *bibol* < *bivol* (O. Densusianu, ȚH 27), *popti* < *pofti* (Lăpugiu-de-Sus, BL III 128), *postaie* < *păstaie* (O. Densusianu, ȚH 27), *tropoi* < *tropăi* (id.), *poromb* < *porumb* (T. Papahagi, GFM LVII).

A s i m i l a r e r e g r e s i v ă: *ẑẹẑet* < *dẹẑet* «deget» (O. Densusianu, ȚH 27), *une* < *unde* (Țara moților, BL II 205), *kemeșe* < *kămeșe* (T. Papahagi, GFM LVII), *imbli* < *îmbli* «umbli» (T. Papahagi, GS II_1 47), *nimunui* < *nimănui*, *sk'inteie* < *scînteie*, *kemeșă* < *cămeșă* (I. A. Candrea, ȚO 15—16), *tri* < *trei* (O. Densusianu, Ț H 27), *zocon* < *zăcon* (id.), *locomos* < *lăcomos* (T. Papahagi, GFM LVII), *conoscut* < *cunoscut* (Țara moților, BL II 205).

Asimilarea regresivă apare mult mai des în romînește. Ea constituie, după S. Pușcariu, o caracteristică a limbii romîne : «În romînește influența sunetelor învecinate se manifestă în marea majoritate a cazurilor în sens regresiv : nu z ă b a v a, ci p r e c i p i t a r e a, nu m e n ț i n e r e a articulației anterioare, ci a n t i c i p a r e a asupra celei următoare e caracteristică pentru sistemul nostru fonetic. De aceea *habeat* a devenit *aibă* și *mola* a dat *moară*, de aceea prin Moldova *bărbat* se rostește *barbat* și în limba veche *mine* devenise *mene* etc. »[1].

Pe lîngă faptul că asimilarea este totală sau parțială, progresivă sau regresivă, ea se mai caracterizează și prin legătura dintre sunetele care se influențează. Astfel sunetul inductor, adică cel care produce atracția, este uneori urmat sau precedat d i r e c t de sunetul indus, adică de cel care este atras. Acesta este de exemplu cazul cuvîntului *pivniță*. În acest cuvînt, o consoană labio-dentală, orală, *v*, se întîlnește cu o nazală, *n*. Ultima face pe *v* să primească o parte din vibrațiile ei nazale, modificînd pe *v* într-o consoană labială cu nazalitate, adică într-un *m*. Aceasta este a s i m i l a r e a p r i n c o n t a c t sau i m e d i a t ă, căreia i se mai spune și a c o m o d a r e.

Cînd sunetul inductor este despărțit de sunetul indus, avem de-a face cu a s i m i l a r e a l a d i s t a n ț ă ca în *bibol, popti, impli* «umpli» etc. Tot astfel *dzîci, dzîce* etc. din Țara Oașului și Maramureș s-a modificat în *ĝici, ĝice* ; *dz* a trecut la *ĝ*, sub acțiunea asimilatoare a lui *ĉ* (Candrea, ȚO 16, T. Papahagi, GFM LXIII).

După caracterul general al sunetelor care se influențează, există asimilare vocalică, asimilare consonantică și asimilare mixtă. Exemple din primele două feluri de asimilare s-au dat mai sus. Asimilarea mixtă constă în influențarea unei vocale de către o consoană și invers. O vocală se modifică datorită

---

[1] S. P u ș c a r i u, *Limba romînă*, I, București, 1941, p. 71.

consoanei: în *pă* din diversele graiuri ale țării, în loc de *pe* din limba literară, labiala *p* a schimbat timbrul lui *e* în *ă* prin atracție. Vocala *o* din *fomeie* (Densusianu, Ț H 27) provine dintr-un *ă* care, aflîndu-se între două labiale : *f* și *m*, s-a transformat într-o vocală labială : *o*.

Cazul invers, de asimilare a unei consoane de către o vocală, se întîlnește la palatalizare. Orice *i* (uneori și *e*), fiind prin natura lui palatal, atrage consoanele învecinate, silindu-le să-și mute punctul de articulație spre bolta palatului (cerul gurii). Așa se ajunge de la *vițel* la *yițăl*, de la *bine* la *g'ine* sau, în alte părți, la *biń e* cu *ń* (înmuiat), care nu este, în fond, decît un *n*, împins din regiunea dentală, unde se pronunță în mod obișnuit, spre regiunea palatală.

Asimilarea apare foarte des împreună cu alte fenomene fonetice. În *tomna* (*tocmai*), de exemplu, pe lîngă asimilație avem și apocopa lui *-i*. În *cărun* < *cărunt*, cu un plural nou *căruni* (S. Pușcariu, DR IV, 407), asimilarea lui *t* la *n* s-a soldat cu o apocopă.

Contaminația (contaminarea) este rezultatul unui amestec de forme asemănătoare. Din *exploata* și *exploda*, de exemplu, s-a format, în vorbirea neîngrijită, *exploada* (Iordan, LRA 35). Contaminația se întîlnește în fonetică, morfologie, sintaxă și lexic. Un exemplu din morfologie este perfectul simplu *zîșei* din Țara moților, care provine din combinarea formei arhaice *zîșu* cu forma modernă *zisei* (BL II 207).

Diftongarea este transformarea unei vocale în diftong. Fenomenul se produce la începutul și în interiorul cuvîntului ; *om* se pronunță *u̯om*. Dezvoltarea unui *u* semiconsoană înaintea lui *o* reprezintă tocmai procesul de diftongare, care poate fi mai puternic sau mai slab, de la caz la caz și de la regiune la regiune. În *r^{u}og* s-a întîmplat același lucru, dar de data aceasta în interiorul cuvîntului, cf. și *c^{u}ontează*, *c^{u}ăntează*[1], față de forma literară *contează*.

Dintre vocalele romînești, cel mai adesea se diftonghează *o* și *e*, iar *i*, *u*, *ă* și *î* mai rar sau în mod cu totul excepțional; *u* primește însă destul de des un *u̯* înainte sau după el, atît în vorbirea literară cît și în dialecte și graiuri. La rîndul său, *e*, mai cu seamă cînd este inițial, dezvoltă un *i̯* : *i̯el*, *i̯este*, *i̯ed* ș.a.m.d.

După felul cum ia naștere un diftong se deosebesc două tipuri de diftongare : spontană și condiționată. Diftongarea s p o n t a n ă constă în simpla modificare a vocalei la care se adaugă în timpul pronunțării o semivocală, pe care structura fonetică generală a cuvîntului nu o cere.

Diftongarea condiționată, denumită și m e t a f o n i e sau i n f l e x i u n e, este provocată de unul din sunetele cuvîntului. Astfel, în majoritatea regiunilor limbii romîne, aproape orice *o* sau *e*, urmați în silaba care se află imediat după ele de un *a*, *ă* sau *e*, se transformă în diftongii *o̯a* și *e̯a*: *dorm*, dar *do̯arme*; *scol*, dar *sco̯ală*; *foi*, dar *fo̯aie*; *merg*, dar *me̯argă*; *cer*, dar (*să*) *ce̯ară*; *cojoc*, dar *cojo̯ace* ; *fere̯astră*, dar *ferestre*; *se̯ară*, dar *seri* ș.a.m.d.

Diftongarea condiționată are caracter general[2]. Totuși o serie de cuvinte străine recente nu cunosc fenomenul, cel puțin în limba literară, unde avem *focă*, *morgă*, *rocă*, *conta* (dar : *contează*, fiindcă *-ez* este element vechi), *epocă*, *defensiv*, *comenta* etc. La cîteva dintre ele uzul șovăie : (el) *observă*, *evocă*, dar

[1] Pentru situația din limba literară, vezi *Dicționarul ortoepic*, Editura Academiei R.P.R., București, 1956.

[2] Pentru amănunte, vezi I o r g u I o r d a n, *Diftongarea lui e și o în pozițiile a, e*, Iași, 1929.

și *obsearvă, evoacă*; iar la altele ca *perioadă* (alături de *period*), *persoană*, s-a fixat ca literară forma cu diftong.

O formă de diftongare condiționată este și diftongarea prin anticipație. Prin Oltenia și Muntenia, de la pluralul *ochi*, care din punct de vedere fonetic reprezintă doar două sunete *o* și *k'* (*ok'*) s-a format, prin anticiparea pronunțării elementului de înmuiere a lui *k*, *o*^{i}*chi*. Tot astfel: *stra*^{i}*kină*, *ve*^{i}*chi*. În același mod din *cîni* s-a născut întîi forma *cî*^{i}*ni*, apoi după plural, un singular nou, *cî*^{i}*ne*, care este astăzi literar, ca și *pîine* (din *pîne*) și apoi, prin analogie, *mîine* din *mîne* etc.

Disimilarea (disimilația). Pe cînd în unele cuvinte se manifestă o tendință de adaptare a sunetelor în poziție slabă la cele în poziție tare, în alte cuvinte are loc procesul contrar: sunetele aflate în poziție slabă se diferențiază de celelalte. Aceasta este disimilația. În *mărunt*, de exemplu, a cărui formă anterioară a fost *mănunt*, răspîndită astăzi dialectal, primul -*n*- s-a disimilat în *r*. În *ulcior* din lat. *hordeolum*, care ar fi trebuit să devină *urcior*, formă atestată dialectal, avem de asemenea o disimilare: -*l*- din *hordeolum* s-a schimbat întîi în -*r*-, fiind velar și intervocalic, apoi primul *r* s-a disimilat în *l*.

Disimilările mai des întîlnite în graiurile și dialectele romînești sînt:

e — e . . . i — e: *de pe* > *di pe*, apoi *dipă* (Densusianu, Ţ H 28);
l — l . . . l — n: *celălalt* > *celălant*;
n — n . . . r — n: *venin* > *verin* (T. Papahagi, GS II_1, 51), *g'eunoane* « ghionoaie » > *g'euroane*, (Densusianu, Ţ H. 28), *nimănui* > *nimurui* (T. Dinu, GS I_1, 113), *senin* > *sărin* (T. Papahagi, GFM LXIII), *genunchi* > *gerunki* (ibid.);
r — r . . . r — l: *gr'eruș* « greieruș » > *gr'eluș* (Densusianu, Ţ H 28);
r — r . . . l — r: *căprar* > *căplar(i)* (T. Papahagi, GFM LXIII); *creieri* > *clieri* (S. Pușcariu, DR IX, 408); *cîrpător* (de la *cîrpă*) > *cîlpător* (ibid.), *urdoare* > *uldoare* (sing. de la *urdori*) (S. Pușcariu, DR IX, 408), *scriptura* > *scliptura*, *Ţarigrad* > *Ţiligrad* (T. Papahagi, GFM LXIII), *secretar* > *siglitar*;
r — r . . . r — zero: *fereastră* > *făreastă* (Candrea, Ţ O 16).

Disimilarea se produce și prin contact direct între sunete ca în cazul *sînt* pentru *simt* și *frîmt* pentru *frînt* în textele romînești vechi (Al. Rosetti, F G 81 și IF 69); *sîmt* pentru *sînt* (T. Papahagi, GFM LXIII) și la distanță ca în exemplele citate. Disimilarea prin contact se mai numește și d i f e r e n ț i e r e.

Epenteza constă din introducerea în cuvînt a unuia sau a mai multor sunete parazitare, adică fără justificare etimologică, de exemplu: *r* din *arvocat* « avocat », *marșină* (M. Gregorian, GS VII, 143). De cele mai multe ori, sunetul parazitar este un *i* care ușurează pronunțarea unui grup de consoane ca în *șicoală* « școală », *hirean* « hrean », *hirișcă* « hrișcă » (T. Dinu, GS I, 1, 110). Acestei epenteze i se zice și a n a p t i x ă. În *hărăni*, vocala destinată să ușureze pronunțarea inițialei cuvîntului *hrăni* a fost *ă*, în *curăi* « croi » (G. Istrate, BIFR IV 65), acest rol îl are *u*.

Epenteza se datorește uneori analogiei, ca în *înaintre* pentru *înainte*, unde *r* a apărut prin identificarea părții finale a lui *înainte* cu partea finală din *între*, *printre* etc. În *bundră* (O. Densusianu, Ţ H 28), pentru *bundă*, *r* se explică tot prin analogie; *bundă* a fost formal apropiat de *țundră*. Și în *boambă* (O. Densusianu, Ţ H 28) pentru *boabă*, introducerea lui *m* nu se înțelege decît

dacă presupunem că *boabă* a fost asemuit cu acele cuvinte în care *m* este normal. De altminteri, chiar în *arvocat* și în *marșină*, epenteza lui *r* este tot de natură analogică. *Arvocat* a fost de bună seamă pus în legătură cu *arvună* care apărea foarte des în conversațiile dintre țărani și avocați, iar *marșină* nu este exclus să se datoreze lui *marș*, termen de comandă militar, pentru că în trecut, tinerii de la sate cunoșteau mai bine termenul *mașină* după ce intrau în armată. În *sklugă* pentru *slugă* (BL II 206), ca și în *sklănină* pentru *slănină*, *k* a apărut fie ca să ușureze pronunțarea, fie ca urmare a unei analogii.

Epiteza sau adăugarea unei vocale la sfîrșitul unor cuvinte se întîlnea des în limba romînă veche, cum se vede din : *acest-a*, *acel-a*, *acii-a*, *ăl-a*, *alăture-a*, *pretutindene-a* etc. Vocala epitetică este, de obicei, *a*. Rareori apare și *e* în această situație, cf. (*te-oi̯ spune i̯eu*) *lui̯e* (G. Istrate, BIFR IV 63).

Iotacizarea[1] sau **iodizarea** se numește fie apariția unui *i̯* înaintea vocalei *e* care, în felul acesta, se transformă în diftongul *i̯e*, ca în cazurile *i̯el*, *i̯era*, *i̯este*, fie efectul unui iot asupra unei consoane dinaintea sa, ca în *auz*, *văz*, *simț*, *pui* pentru *aud* (*eu*), *văd* (*eu*), *simt* (*eu*), *pun* (*eu*) etc.

În dialectologia romînească s-a statornicit obiceiul să se considere iotacizate numai consoanele *d*, *t*, *n*. La drept vorbind, orice consoană poate fi iotacizată, de exemplu *s*, care devine *ș*.

Deziotacizarea înseamnă revenirea la consoana sau vocala originară. Forma literară *văd* (*eu*) este deziotacizată prin analogie, căci, prin evoluția firească a lui *video*, nu s-ar fi putut ajunge decît la *văz*. Tot deziotacizări sînt și pronunțările pretențioase și foarte greșite *el*, *este* (cu *e*, nu cu *ie*) etc.

Labializarea este pronunțarea labială a unei vocale sau a unei consoane. În graiurile romînești apusene, *a*, de exemplu, este pronunțat ca o vocală foarte apropiată de *o*: *å* sau *ǫ* în diversele sisteme de notare. De asemenea, consoanele finale urmate de un *u* se consideră labializate : *zicu*, *văzutu*, *spusu* etc.

Metateza este deplasarea unui sunet sau a mai multora de la locul lor obișnuit în altă parte a cuvîntului, de exemplu : *poclon* pentru *plocon*, *potropop* pentru *protopop* (Al. Rosetti, IF 70). În *pol'ecră* « poreclă » (M. Gregorian, GS VII 143), *l'* s-a deplasat în locul lui *r*, iar aceasta a trecut unde fusese înainte *l*. Tot astfel, *r* din *crastavete*, forma originară a cuvîntului *castravete*[2], s-a deplasat după *t* prin metateză. Se presupune că același fenomen a făcut pe *palude* din latină să se transforme întîi în *padule* și apoi în rom. *pădure*. Prin urmare, metateza nu este totdeauna o simplă deplasare a unui sunet dintr-un loc în altul, ci, de foarte multe ori, o deplasare dublă căci se schimbă locul a două sunete, cum se vede din exemplele de mai sus.

Avem deci : *a*) metateză simplă (se deplasează un singur sunet sau grup de sunete), de exemplu : *brînaș* (de la *brîu*) devine *bîrnaș* (O. Densusianu, Ț H 28); *mijloc* > *miljoc*; *durmni* > *drumni* (T. Dinu, GS I, 1, 112), *zgrăbunță* > *zgărbunță* (S. Pușcariu, DR IX 409).

b) metateză dublă : *polecră* «poreclă»; *crastavete*[2], în loc de *castravete*; *țupila* > *pițula* etc.

Monoftongarea reprezintă inversul diftongării. Un diftong se restrînge într-o singură vocală, de exemplu *todeuna*, în loc de *totdeauna*. De asemenea, în *frati-to*, *frati-so*, *stăpîn-so*, *tat-to*, *tac-to* etc., diftongul *ău* din *-tău*, *-său* se

---

[1] Termenul *iotacizare* are la bază cuvîntul *iot*, numele literei *i* din alfabetul grecesc. Alături de *iot* găsim și denumirea *iod*, după numele literei respective din alfabetul arab. De aici și *iodizare* sinonim perfect cu *iotacizare*.

[2] Vezi bg. *красталица* « castravete ».

monoftonghează în *o*. În expresia *fără dor și poate*, care se aude adesea în această formă, *dor* reprezintă pe *doar* și a rezultat dintr-o monoftongare. În Maramureș *iu* s-a monoftongat în *ibască* « iubească », *ibgi* « iubi » (T. Papahagi, GFM LVII).

Nazalizarea este transformarea unei vocale orale într-una nazală, prin trecerea vibrațiilor consoanei nazale la vocala respectivă. În romînește, nazalizarea nu este un procedeu fonetic atît de rar, cum se pare, căci *î* inițial urmat de *n* are un ușor timbru nazal. Fenomenul se produce și cu *î* medial, de exemplu în *cînd* care se modifică în *cĩd* sau în *cîn*. Cu toate acestea, un grad pronunțat de nazalizare nu găsim decît în unele graiuri din vestul țării. În Banat, de exemplu, apar adesea vocale bine nazalizate ca *ã* (*mers*) « am mers », *õ om* « un om » [1], *î̃ măgar* « un măgar » (Lăpușul de sus, BL III 127). În regiunea moților : *m-ã tîlnit* « m-am întîlnit », *õ popă* « un popă », *õ ortak* « un ortac », *ũ moţ* « un moț », *ũ părat* « un împărat » (BL II 205). În Țara Oașului *întĩie*, *mũșurõi*, *cimpõi*, *grĩu*, *frĩu* « întîi, mușuroi, cimpoi, grîu, frîu » (I. A. Candrea, Ț O 13—14). După cum se vede din exemplele *m-ã tîlnit* și *ũ părat*, nazalizarea se propagă de la auxiliarul *am* și articolul *un* la verb și substantiv, schimbîndu-le înfățișarea. În *ã* și *ũ* s-au contopit *m*, *n* de la *am*, *un* și *în*, *îm* de la *întîlnit*, *împărat*, fiindcă *î* în această situație se nazalizează fără dificultăți. Uneori, ca în *î̃ măgar*, nazalizarea produce o schimbare de timbru, *ũ* trecînd la *î̃*. De altminteri pe seama acestui fenomen trebuie pusă și schimbarea inversă, trecerea lui *î̃* la *ũ* în cuvinte ca *umbla*, *umple*, care, în formă dialectală, se rostesc *î̃mblă* și *î̃mple*, cu un *î* mai mult ori mai puțin nazal.

Proteza. Opusul aferezei se numește proteză. Proteza constă în sprijinirea pronunțării unui cuvînt prin adăugarea la inițială a unei vocale sau a unei consoane. În unele graiuri, în loc de *lămîie* se spune *alămîie* cu *a* protetic. La fel și *asudoare*, *amirosi*, *apipăi*, *acăsca*, *asughiț*, *asînțăsc* în diverse puncte de pe teritoriul R.P.R. (S. Pușcariu, DR IV, 408). În regiunea Munților Apuseni există forma (*mă*) *strezesc*, în care *s* e protetic (T. Papahagi, GS II, 1, 51), iar în Țara Oașului *sfrînsață* din *frumsață* (I. A. Candrea, Ț O 16).

Alteori sunetul de sprijin este un *h* : *hurez* « orez » (T. Dinu, GS II, 112) și chiar *d* (: *d-altar*, *d-ascult*, *d-o*), dar acesta din urmă numai în poezie (O. Densusianu, Ț H 41).

Proteza lui *a* este generalizată în aromînă. Însuși numele *armîn* conține fenomenul pe care îl întîlnim foarte des în cuvintele care încep cu o consoană, în special cu *r* : ar. *arăbuș* « răbuș, răboj », *arîd* « rîd », *ameu* « meu », *anostru* « nostru », *ascapiră* « scapără », *astrec* « întrec », *afur* « fur », *alavd* « laud » etc. În aromînă, *a* protetic apare și înaintea vocalei *u* : *aumbră* « umbră », *aurîscu* « urăsc » [2].

Pentru **palatalizare** vezi p. 85.

Rotacismul. În unele părți din teritoriul dacoromîn, la moții din localitățile *Scărișoara-de-Jos*, *Scărișoara-de-Sus*, *Iarba-Rea* și *Arieșeni* etc., iar în istroromînă în general, orice *n* între două vocale se transformă în *r*, fenomen care poartă numele de rotacism [3]. Astfel : *pure* < *pune*, *îrainte* < *înainte*, *kîrepă* < *cînepă*,

---

[1] Să se observe aici absența diftongării lui *o* din *om* !

[2] Vezi și alte exemple la Th. Capidan, *Aromînii*, București, 1932, p. 224—225 și în lucrarea de față la p. 119.

[3] Prin rotacism se înțelege de fapt transformarea oricărei consoane intervocalice în *r*. Astfel *-l-* latin din *mola*, devenind *-r-* în *moară*, s-a rotacizat. Și *d* se poate rotaciza în unele dialecte din limbile romanice apusene. De asemenea, trecerea lui *s* intervocalic la *-r-* în limba latină, vezi nominativul *os* « gură », dar genitivul *oris*, se numește tot rotacism.

ir < in, *ura < una* etc. (Vezi BL II 206 şi T. Papahagi, GS II, 1, 51, E. Petrovici, DR VIII, 149—163). În istroromînă : *pîr(ă)* « pînă », *ţire* « ţinea », *pure* « pune », *viru* « vin », *fir* « fîn » etc. În *ir* « in » din dacoromînă şi în istr. *fir* « fîn » *r* nu se află între vocale ; rotacismul s-a produs sau la formele articulate : dr. *iru*, istr. *firu*, sau înainte de căderea lui *-u*.

Rotacismul este însoţit de nazalizare şi, din această cauză, apar adesea forme semirotacizate *viinre* « vine », *ţinre* « ţine » etc. [1].

Rotacismul a fost mai larg răspîndit în limba romînă. El şi-a restrîns însă aria, iar astăzi vorbitorii îl evită din ce în ce mai des.

Sincopa este pierderea unei vocale din corpul cuvîntului. Lat. *directus* a devenit în majoritatea graiurilor romîneşti *drept* prin sincoparea lui *i*. Formele *direpl* sau *derept* din unele graiuri apusene şi din Moldova nu au suferit această transformare ; aşadar sincopa nu are caracter general. Ca şi multe alte fenomene fonetice, ea este condiţionată de structura fonetică a cuvîntului şi în special de accent. Vocalele accentuate se sincopează greu, cele neaccentuate, mult mai uşor. Cîteva exemple : sincopa vocalelor neaccentuate : *acolo* (cu accentul pe ultimul *o*) devine *aclo* în Ţara Oltului (T. Dinu, GS, I, 1, 114), *ăripi* (cu accentul pe *ă*) se transformă în *ărpi* în graiul din Ţara Haţegului şi în graiurile din Muntenia.

Vocala neaccentuată poate fi în poziţie protonică (*ărpi*) sau posttonică (*aclo*).

Sincopa vocalelor accentuate se întîlneşte foarte des la participii: *căst* (*căzut*), *găst* (*găsit*), *văst* (*văzut*), *yint* (*venit*) (T. Dinu, GS, I, 1, 114). Ea poate fi însoţită de asimilaţie ca în *căst* (*căzut*), unde *z* s-a schimbat în surdă din cauza lui *t* următor.

De asemenea, se sincopează relativ uşor vocalele *e*, *i* şi *u* din terminaţii ca *-ele*, *-ului*: *umerele* > *umerle*, *sprîncenele* > *sprîncenle*, *nările* > *nărle*, *calului* > *callui*, *rumînului* > *rumînlui* etc.

---

[1] În *nimărui*, *verin*, *irimă* etc. pentru *nimănui*, *venin*, *inimă* nu se poate vorbi de rotacism din cauză că schimbarea lui *n* în *r* este condiţionată de *n* şi *m* următor.

TEXTE DIALECTALE

MUNTENIA

d'
1. (Pipélca). Pipélca dîn cenúşă. Áia a avút múmă gítregă. A făcút ũ_zbor[1] la umpărát[2] şi s-a dus şi ia. Ia s-a prĩs ĩ_uóră şi fecóru-mpărátului a vrut s-o fúri. Şi ia a zburát şi fecóru-mpărátului i-a apucát um_pantóf în mínă. Şi pă
d'
úrmă iel a umblát pĩ_sat să vázǎ la cĩ_să lovéşte pantófu. Iar múma gítregă a avú_şi ia o fátă. Şi pă Pipélca a băgát-o supt álbii, ca să n-o găseáscă. Şi uŋ_cocóş a cîntát pă bătătúră şi a spus:

— Cucurígu! Pipélca ie sup_pat, supt_álbii.
d'
Múma gítregă a arătát-o p-a iii şi pantófu nu s-a lovít. Şi ia i-a tăia_călciiu. Pă uúrmă, dac-a spus cocóşu, a scos-o pă áia dă supt álbii şi-a luuát-o dă soţíii.

Ştefăneşti (Ilfóv) [Ştefăneşti, raion Lehliu, reg. Bucureşti] Parask'íva Gligóri Ştefán, 70 ani. ALRT II 247—248 [7.IX.1936]

2. O yinit anu trecut o cocoană dă la Bucureşti cu premaru[3] şi cu sieglitaru[4] dĩ-o strîns ţoale d-ale noastre, ci-că să le ducă la dispoziţie[5] să le vază boerii, adică după cum ni-ĭ portu nostru p-acilea.

Da nu-ş ce păcatele or hi făcut cu iele că nu ni le-a maĭ adus. Te trezeştĭ că lĭ-o hi dus pîn alte ţărĭ streine.

Văleniĭ — Buriaşĭ — Ilfov [Văleni, comuna Cornăţelu, raion Titu, reg. Bucureşti] Ion Gligore Conţiliu, 58 de ani. GN I [1906] 187.

3. Să vede că eştĭ dîn altă parte că nu prea daĭ vorba ca noĭ. — Ăĭ fi vr-un taxidar?

Clejani — Vlaşca [Clejani, raion Videle, reg. Bucureşti] Ion Dumitrache, 56 de ani. GN I [1906] 157.

---

[1] În ALRT II e glosat cu sinonimul «petrecere». Este dubletul lui *sobor* din limba literară, care înseamnă «adunare».

[2] Trebuie interpretat ca *un* şi *împărat*. S-a produs întîi asimilarea vocalică dintre *î* din *împărat* şi vocala anterioară. Astfel cuvîntul a devenit (*la*) *umpărat*, iar *umpărat* a fost analizat în *un* şi *împărat*. Pentru situaţii similare în limba veche, cf. Al. Rosetti, ILR VI 117. Vezi şi textul nr. 22.

[3] Trecerea lui *i* la *e* în cuvîntul *primar* a fost provocată de cuvintele care încep cu *pre-*.

[4] Corupt din cuvîntul *secretarul*: grupul *-cr->-gl-* prin disimilare, cf. *clieri* din *creieri*. Închiderea celor doi *e* se datoreşte poziţiei lor protonice.

[5] Confuzie între *expoziţie*, pronunţat *ispoziţie* şi *dispoziţie*. Ultimul cuvînt era ceva mai bine cunoscut din administraţie. Este vorba despre expoziţia agricolă din anul 1905.

4. Porumbu-l culegem şî-l ducem la tabără, tabăra ĭe un cîmp mare a boeruluĭ, ĭe pîndaru boeruluĭ acolo şi păzeşte; pîn nu terminează[6] boeru la plug nu le dijmueşte la nicĭ unu, nu le dă voĭe să ĭa un porum[7].

Berceniĭ — Dobrenĭ — Ilfov [Berceni, raion N. Bălcescu, oraş Bucureşti, reg. Bucureşti] Petrea Ivan, 40 de ani. GN I [1906] 191.

5. (Lápte bătút). Îl múlĝe şi-l púne într-o oálă máre şi-l ţíne-uo zi ş-o noápte, pînă să prinde ĭel. Apăĭ d-acîlea-l púne-m putinéĭ ş-ăl ĭa la bătút, pînă ĭése úntu. Apăĭ ĭa úntu şi rămîne láptili; şi îl púne şi mănîηcă dîn ĭĕl.

Ghimpaţi (Vlaşca) [Ghimpaţi, comuna Crovu, raion Drăgăneşti-Vlaşca, reg. Bucureşti] Petrák'e Parask'ívu, 65 ani. ALRT II 303 [21.VI.1935].

6. Adică, cum spuĭ dumneta, să gîndesc boeriĭ cum vorbim noĭ? De, noĭ vorbim maĭ dîn topor, c-aşa am apucat dîn bătrînĭ. Mă uĭt la aĭ dă vin dîn meliţĭe[8]. Ăştia aŭ vorba supţire, nu-ĭ pricepe orcine.

Crevenícu-Mare — Vlaşca [Crevenicu, raion Videle, reg. Bucureşti] Ion Păsărică, 65 de ani. GN I [1906] 157—158.

7. Păĭ ĭăŭ sîn dîn Chirĭac. A stăruit p-acolo un turc mare şi după ce s-a tras d-acolo a făcut satu după numele luĭ. Acu vez că ĭe greŭ, că arindează moşiile greŭ propitariĭ; dă ĭa moşiĭa c-un pol dă parale, ĭăl ĭa doĭ polĭ; ĭăl face doúă părţ numa după oasile noastre. De, ĭo oĭ vorbi şi proaste şi bune; ĭa să facă o lege: nu maĭ arindaţ moşiile la arindaşĭ, să le daţ la ţăranĭ.

Propitaru să duce la Austrĭa or Merica[9] luĭ, ce-i pasă dă ţară? Tot dîn spinarea noastră şi tot noĭ dă rîs sîntem. Vez că rumînu ĭe ca pyĭatra, că să sparge, da nu să-ndoaĭe.

Ĭăŭ am zece băĭeţ; unu ĭe-n antilerĭe[10], unu aicĭ; da nu ĭe bogăţĭie; că dacă ĭe pămînt, d-acolo muncim, d-acolo-mpărţim; dă nu ĭe, ce să facĭ?

Chirĭac — Vlăşca [Chiriacu, comuna Beiu, raion Drăgăneşti-Vlaşca, reg. Bucureşti] Marin Radu, 50 de ani. GN I [1906] 161.

8. Ĭăŭ am făcut armata legat cu funĭa, pă vremea lu Alixandu Ghica; la cincizecĭ dă case loa unu. Mă pomenesc cu doĭ dorobanţ la Sîntu Nicolae — ĭăŭ ĭeram cĭoban:

— Aĭ furat nişte berbecĭ; aĭ![11] cu noĭ.

Dacă fugĭaĭ şi nu te prindea, atuncĭa scăpaĭ; dă nu, te loa cu funĭa şi te punea-n fĭare ca pă oţĭ.

---

[6] S-a adăugat sufixul după modelul verbelor *lucra*, *cercela*, *veghea* etc., tot de conjugarea I.

[7] Datorită caracterului labial al celor două consoane finale din cuvîntul *porumb*, *b* a fost asimilat de *m*.

[8] Din *miliţie* prin disimilarea primului *i* în poziţie protonică.

[9] Afereza lui *a* din *America* este accidentală. Ea se explică prin fonetică sintatică şi, evident, prin înţelegerea greşită a formei cuvîntului. Din *la America* a putut rezulta foarte uşor *La Merica*.

[10] Disimilarea primului *r* din cauza celui care urmează în acelaşi cuvînt.

[11] Să se observe căderea lui *h* iniţial. Vezi şi mai jos *oţĭ*.

Ĭera treĭ iscadroane[12]; cîn' a venit Cuzea[13] — să surpase Alixandu — s-a făcut lagăr la Floreştĭ. Am stat triĭ lunĭ, p-ormă ne-a trimes pă la casile noastre.

Mîrzăneşti — Teleorman [Mîrzăneşti, comuna Pielea, raion Alexandria, reg. Bucureşti] Moş Naciu, 67 de ani. GN I [1906] 147—148.

9. Păĭ vez mneata, cică oameniĭ dîntîĭ dîn satu ăsta a fost adunîndu-să prea puţinĭ pă vremea cîn s-o făcut cătunu, şî le-a zis «Puţinteĭ», dă le-a rămas numele pîn-acu.

Puţinteĭ — Teleorman [Puţintei, comuna Atîrnaţi, raion Alexandria, reg. Bucureşti] Marin Geană, 58 de ani. GN I [1906] 151.

10. [Cum se spală lîna]. Pui căldárea pă foc ş-o (fh'érbem îŋ‿cólcote[14]. Lîna o púnem î‿álbyile şî turnắm ápă (fh'iártă piste ia ş-o lăsắm niţắl să să răĉáscă. Aĉí scurắm usúcu, ne-ĉém la gîrlă cu ia s-o spălắm cu ápă réĉe. O spălắm pînă cúră alb dî‿ia.

Negreni (Olt) [Negrenĭ, raion Slatina, reg. Argeş] Lúţa Ĭiuoniţă Floréscu, 54 ani. ALRT II 257 [16.IV.1936].

11. După č-a isprăvit mănăstirea, a-nvălit-o cu şîţă, a-ntrebat Neagoe pă Manole că maĭ face vo biserică ca asta. Manole a răspuns după bolta bisericiĭ că asta-ĭ dă-nvăţătură: «o să fac altele maĭ bune dăcît asta». Neagoe cîn' a auzît, a poruncit să ĭa scările dă la biserică: «mulţ' o să sărăceştĭ tu ca mine?» Şi Manole s-a sfătuit cu ăĭlalţ dulgherĭ: «ce-ĭ dă făcut să scăpăm d-ačastă osîndă?» Micu, unu dîn tîmplarĭ, a zîs către Manole: «ĭa să ne facem haripĭ[15], să zburăm ca să scăpăm». Ş-aŭ făcut haripĭ dă şîţă. «Care dîn voĭ aveţ coraj să faceţ porneală să zburaţ?» Ş-a zîs Radu: «ĭo o să zbor întîĭ». Ş-a zburat până-n Cîmpu Rădovanuluĭ ş-acolo s-a lăsat jos, şî ostaşîĭ care erea sosîţ[16] capu ĭ-a tăĭat. Ş-a zburat Sasu la Valea Sasuluĭ, ş-acolo ostaşu l-a sosît şi l-a omorît. Ş-a zburat Micu în Valea lu Micu şî l-a tăĭat şî pă ăla. A zburat şi Manole maĭ pă urmă până-n Dealu Negruluĭ, acolo l-a isprăvit şî pă ĭel. Ş-a pus sămn ş-a făcut fîntînă şî-ĭ zîce până az «la Fîntîna lu Manole». A zburat şî Dan până-n Valea Danuluĭ, şî i să dă numele până az «Valea Danuluĭ».

Curtea de Argeş [Curtea de Argeş, raion Curtea de Argeş, reg. Argeş] Tudor Ştefănescu, 72 de ani. GN I [1906] 103.

12. [Cum se face o ulucă]. La um‿fag: am miĕrs, îl tăiém jos, măsurắm de şápte pálme un truŋk' şi pă ᵘúrmă áltu iar aşắ, áltu iar aşắ, pî‿la zéĉe. Acúma nu mi-a mai ieşit dă şápte şi l-am‿făcút númai dă şáse pálme un truŋk'. Acú am tăiát alt fag; ie mai mic. Mi-a ieşí‿númai ĉinĉ truŋk' dă cîte

[12] Închiderea lui *e* se datorește rarității acestei vocale la inițială în limba romînă, unde *e* inițial devine *ie* și — uneori — ca în cazul de față, *i*, cf. *ispoziție*.

[13] Consoana *z*, fiind înmuiată, a dezvoltat după ea un *e*.

[14] Metateză din *clocote*.

[15] Fenomen invers în comparație cu cel de la n. 11.

[16] Construcția *era sosiți* are valoare de mai mult ca perfect. Pentru cazuri asemănătoare, vezi textele 32 și 39. Pentru înțelesul de «ajunge» al lui *sosi*, cf. *ostașu l-a sosît și l-a omorît*.

MUNTENIA

şápte pálme şi mi̯-a i̯eşít un truŋk' de ĉinĉ pálme. Acúma, dúpă ĉ-am retezát fágu ăsta, pă úrmă spárĝem trúŋk'i, fáĉen‿cloţánⁱ şi dĭ‿ála, cloţánu ála, fáĉem ĉinĉ-şáse ulúĉⁱ cu topᵘóru. Fáĉem tot aşá ulúcă cîtă i̯ése dîntr-un cloţán. Dúpă ái̯a, terminắm ált cloţán. Şi aşá mérĝem la tot fágu. Şi dúpă ái̯a, încépem să ĉoplim cu bárda şi̯-o ascuţím la uŋ‿cap. Dáca sînti̯ém doi̯ továrăşⁱ, únu crápă meréu̯ şi áltu ĉopléşte.

Nucşoara (Muscel) [Nucşoara, raion Curtea de Argeş, reg. Argeş] I̯iu̯ón Opró̯iu, 59 de ani. ALRT II 251 [18.VI.1936].

13. [Cum se lucrează la pădure]. La brad, la buşténⁱ: tăi̯ém brádu jós, îi̯ lu̯om co̯ája şi curăţím ĉépi, crắĉili, dúpă i̯ĕl. Dáca-l fáĉem buşténⁱ, îl cojím şi curăţím crăĉili şi-l lăsắm să să usúĉe: prisi̯ácă. Lăsăm o lúnă, dóu̯ă dă zíle. Dúpă ái̯a, ne dúĉem la scurtát, fáĉem buşténⁱ. Dúpă ái̯a-i̯ tăvălím, pă i̯arnă, ca să-i̯ avém prímăvára la rîu̯, că to̯ámna-i̯ ápa mícă, nu merg.

Şi-i̯ adúĉem prímăvàra pă ápă. Dăm după i̯ei̯ cu ĉócu şi cu sapʰ'ínu (să-ŋk'íd prim‿bolovánⁱ, priŋ‿cu̯olţ) pînă-i̯ adúĉem la ferestrắu̯ sau̯ în depózitu státului̯.

Bílili să fac î‿áltfel: Să tái̯ĕ brádu, să cúrăţă ĉépi şi să rete̯ázâ d-um‿métru trúŋk'i. D-atúnĉ nu-l mai̯ cojeşte. Şi dácă-i̯ ápa búnă, nu ⁱe scăzútă, le̯-adúc k'ar acú la depózit.

Nucşoara (Muscel) [Nucşoara, raion Curtea de Argeş, reg. Argeş] I̯iu̯ón Opró̯iu, 59 de ani. ALRT II 251 [18. VI. 1936].

14. Ne strîngem pă la han şi vorghim ce să maĭ facem. Noĭ am munci, şi mic şi mare, da n-avem ce munci. La noĭ nu să tae pădurĭ, nu să cară pĭatră nicăĭurĭ [17], nu face niminea nicĭ un comers. Dac-ar hi drum dă hĭăr şi pă Dîmboyiţa noastră, noĭ ne-am hărăni [18] maĭ bine. Noĭ am ajuns în stare să nu maĭ plătim nicĭ dările către stat, că n-avem ce lŭa.

Noĭ ne rîdicăm cu mic şi mare şi ne ducem la Petroşiţa ; acolo sîn dă toate felurĭ dă muncă : păvricĭ [19], hĭărăstrae. Nu ştiu dacă rămîne-n sat douăzăcĭ dă oamenĭ.

Cetăţeniĭ-din-vale—Muscel [Cetăţeni Vale, comuna Cetăţeni, raion Muscel, reg. Argeş] Ghĭorghe Mincĭună, 63 de ani. GN I [1906] 121.

15. [Cum se lucra la puţurile de petrol]. Pă tímpu ắla, cîm‿m-ã liberát i̯eu̯ dĭ‿armátă, pă nóu̯ăzeşşápte, m-an‿duz‿la puţᵘ ş-ã‿lucrát la puţᵘ un án dă zíle. Şi ã‿lucrát cu crivácu dă príma dátă. Pînă-l duĉán‿dă patruzéĉ, ĉîzeĉ dă stînjeni̯ (ũ‿stîjen áre doi̯ métri). Dáca dideám dă pắcură, pune̯á

---

[17] În *nicăiuri*, vocala *u* nu s-a asimilat la *i* anterior ca în forma literară, etimonul fiind *nec ali ubi* + *re*.

[18] Vocala *ă* de după *h* este epentetică; ea uşurează pronunţarea grupului iniţial *hr*.

[19] Asimilare combinată cu disimilare. Maĭ întîĭ, *b* a transformat pe *f* iniţial în *p*, deci *păbrici*, apoi *b* s-a disimilat în *v*, deci *păvrici*.

hégnă şi lăcăriá cu cálu cu hîrdáili. Păcura o luám ş-o punęám la rezervoáre. Şi d-acolęá o-ŋcărcá la butoáie dă lemn ş-o ducá la fábrică.

Cînd intrám îm_puţ[u], avęám ũ_lemn p-aşá dă lúŋg[u] [cât braţul] legád-dă sfoáră şi-ŋcălicám pă lémnu ăla — să numęá călúş[u] — şi mă legám bíne pă sfoáră. Ş-atunca mă băgá-m_puţ[u] şi mă-ntrebá [u]ómu dă la gúra púţului —, avęá o oglindă şi să uitá dápă mine — şi mă-ntrebá :

— Bíne?

Dáca erá rău, bătęám dă sfoáră şi mă didęa afáră. Şi spunęám dîn cé cáuză nu po_să merg jos la tálpă, la fúndu púţului.

Valea Lungă — Cricov (Dîmboviţa) [Valea Lungă — Cricov, raion Cîmpina, reg. Ploieşti] Iiuón Stănéscu, 65 de ani. ALRT II 244 [26.IV.1937].

16. Io am fost în riçimentu şaptezdoi Mizil. Nę-a pornit la Cîineni. Pă mine m-a rănit ş-am stat în Alixandria la spital. Nę-a răspins nemţi d-acolo, ş-am plecat la Ploieşti, ş-am mers cu ritrağirea pînă la Scobinţi, lîngă Hîrlău. Primăvara nę-a băgat pă front la Nomoloasa. Pă ormă nę-a trimes la Mărăşeşti. Pă ziua dă şase agustu[20] m-a prins prizioner[21]. M-a dus în Focşani, în lagăr, d-am stat trei zile. Pă ormă-ntr-un lagăr, îi ičęa Gălăvanu. O săptămînă-n Ģierçieşi. Trei zile-n Ploieşti. Nę-a pornit în Floreşti. Nę-a trimis în Ģirdoveni. Pă ormă-n Moreni lucrători la sonde. Am făcut angažamînt[22]. Ba am făcut şi bordeie d-a rămas dă moştinire.

Surani — Prahova [Surani, raion Teleajen, reg. Ploieşti] George Mihăilă. Alexandrina Istrătescu, *Texte populare din judeţul Prahova*, GS III_1 [1927] 167—168.

17. Cîn m-am pominit io dă păziam ģitili avęa ta-su lu tata nişte aluniş şi să surpase malu. Io păzęam caprili p-acolo ş-am găsit o butie, făcută ca cărătoru cu plehupă. Că p-atunči nu să făčęa ţuică, că iera a turcului, şi-ţ zvîrlęa cu icusari în piept, că iei vrea numai prune uscate. Lu taica i-a luat o căldăruşă, să nu facă rakiu. Dă găsęa o butie, îi tăia čercurli şi-i dădęa drumu.

Goğęasca [Gogeasca, comuna Cărbuneşti, raion Teleajen, reg. Ploieşti] Ioniţă Matei Bogdan, 100 de ani. Alexandrina Istrătescu, *op. cit.*, GS III_1 [1927] 163.

18. Ăsta? Scaun dă şindilă-i ičem noi. O čioplim, hincă ie groasă. Să h'i fost şindilă cît dă multă astoamnă nu mai ažungęam io la şindilă — da iestem n-avem altili dă făcut.

Poseşti [Poseşti, raion Teleajen, reg. Ploieşti] Costake Tunaru, 52 de ani. Alexandrina Istrătescu, *op. cit.*, GS III_1 [1927] 161.

19. Să-ţ spuiŭ ali războiului? Iote pičioarili cu poličioara şi cu sulu. Iţili le ţine scripţi dă sfoara asta. Scripţi sînt cu griğii, rotiţa asta. Vătalili ţine spata. Pornoži stau cu picioarili-n iele dă fac pînza.

---

[20] Reducerea diftongului în acest cuvînt este un fapt des întîlnit în vorbirea populară din diversele părţi ale ţării.

[21] Metateză din *prizonier*. Caracterul palatal al lui *n* a fost luat de *z*.

[22] Prin analogie cu alte cuvinte care au în mod normal *-mînt*, *angajament* a devenit *angajamînt*.

Pînza o-ntinde sulu cu întinzătoarea și să-nșiră pă iel.
Am și tindikie cu dinți, dă-ndrept pînza.

Ogretin [Ogretin, raion Teleajen, reg. Ploiești] Stana lu Ilie Costake, 45 de ani. Alexandrina Istrătescu, *op. cit.*, GS. III_1 [1927] 157.

20. Sîn bătrîn ș-am pătimit multe.
Io am învățat cu panakida și nisipelnița. Nisipelniță? Tabla băngii. Cînd vrea să scriie aducea nisip pă toată banga [23]. Scriia cu deștu în nisip, făcea bukili și netezea c-o fărîmă dă scîndură și șterğea.

Panakida iera dă lemn, dă inimă dă ștežar (dă tufă). Scriia cu černeală, că ia nu-nçiția. Iera čioplită bine și cam arsă la foc.

Černeala dîn če-o făčea? Dîn funingine dă mesteacăn. Coaža o aduna băieți. Punea o piatră dădăsupt, altili pă dălături și punea alta deasupra și dădea foc și după če ardea, făčea stiriğiie. După če să stingea și să rečea, punea stiriğiia într-un hîrb și punea apă și oțet și să făčea černeală. Niči un greu nu le părea, c-așa iera iei dădați.

Penița iera dîn pană dă gîscă. Panakida a ișit după nisipelniță. Iera lungă d-o jumăta dă metru. Tăblili iera cu simičercuri. Lîngă păretili școalii iera un čerc dă h'ier. Băieți ședea împrežur și arăta c-un băț, unu dă intra în čerc. După če-ntorčea tabla, știia să čitească mai binișor. Ăi mai mari în bangă, bukeri în simičerc. Pă partea-ntîi să silabisea, pă partea doa în propozițiuni. Pă urmă tabla dă rugăčiuni, dă armetică.

Iera simičercuri în Dražna. Aiči la Ștefan Popescu iera o școală bătrînă grozav, dar s-a dărmat.

Iera grieu atunčea, da mai ușor. Că cu plaivasu scrii mai ușurel, da cu condeiu mai grieu. Acolo făčea bukia cît dă mare pă nisip mărunt curat.

Ogretin [Ogretin, raion Teleajen, reg. Ploiești] Nuțu Stan Comișel, 77 de ani. Alexandrina Istrătescu, *op. cit.*, GS III_1 [1927] 157—158.

21. Basmuri? [24] . . . Cîte-am pătimit io! A murit h'i-mea, i-am crescut copii. Acu a murit omu mieu. Și mă poartă pă la žudicată. C-a murit la ğiia lu Cantacuzea, [25] la dial. Și mă poartă pă drumuri. . . o păcătoasă dăsculță și dăzbrăcată.

Basmuri o h'i știindă [26] čine-o h'i știindă, da io nu știu — păcatili mele!

Rînčezi [Rîncezi, raion Teleajen, reg. Ploiești] Nița Alexe, 73 de ani. Alexandrina Istrătescu, *op. cit.*, GS III_1 [1927] 160.

22. A fost un părat [27], și-mpărătița făča numa fete, ș-acușa-mpăratu s-a supărat pă ĭa. După ce face numa fete, ĭel ĭ-a zis «numa fete facĭ, flăcăĭ nu-m facĭ?» Acu ĭel plecînd într-o călătorie departe, ce a zis: «Să nu te găsesc că mĭ-aĭ făcut ĭar fată, că-ț taĭ gîtu». Acușa a venit timpu ș-a făcut tot fată. Ce să facă ĭa? S-a tînguit, cînd o veni împăratu, îĭ taĭe gîtu. S-a vorghit cu moașa

---

[23] În cuvîntul *bancă* avem un *n* velar. Acesta poate fi pronunțat ceva mai posterior și atunci al doilea element al consoanei velare devine *g*, de unde forma *bangă*.

[24] Înlocuirea desinenței *e* cu *uri*, fenomen întîlnit în unele părți ale țării, mai cu seamă la substantivele neutre, cum este cazul de față.

[25] Același lucru ca în *Cuzea*, vezi n. 13.

[26] Vocala finală *ă* de la gerunziu reprezintă explozia consoanei precedente.

[27] Vezi n. 2.

care a moşit fata că nu s-o găsi un băiat să ştiimbe : «Să dăm fata şi să luăm băiatu ». A dat vorba pă colea ş-a găsit la un vecin, colea aproape dă curte, la un olar care face oale. Ş-a dat vorbă că «să poate să ştiimbăm? » — «să poate ». Î-a dat ceva parale că avea parale păratu ş-a ştiimbat. Şi pă cînd a venit împăratu a găsit-o cu băiat. Apoi părerea bună a-mpăratului că a găsit-o cu băiat. Da numa-mpărătiţa şi cu moaşa ştiia. Acu ce face-mpăratu dă dragostea copilului? Numa-n trăsură cu iel mergea, îi iera drag dă băiat. Ş-a venit vremea plimbîndu-se-mpăratu cu iel, după ce s-a făcut băiatu mare, de zece, doisprezece ani, aşa mergînd pă drum în trăsură, ce-a zis băiatu? «Tată, ce mai pămînt dă oale, tată, aicia, zice. — Dacă ie pămînt bun, cine să facă oale? — Ieŭ fac oale a zis băiatu ». Nu s-a supărat împăratu, a stat în loc, ş-a lŭat un ştiuc dă pămînt şi l-a sucit, l-a-învîrtit, ş-a dat oala gata. Păratu nu s-a supărat, zice «asta-i meşteşug, trebe în lume şi oale ».

Ceraşu — Prahova [Ceraşu, raion Teleajen, reg. Ploieşti] Sănache Spătaru, 70 de ani. GN I [1906] 180.

23. Sămînţa vekie a noastră am înţeles şi io dă la părinţi c-a fost veniţi dă dîncolo, dîn Transilvaniia. C-aşa a fost satu ăsta, dă adunare. Mulţi d-aič să trage dă dîncolo ; fuğia d-acolo dă armată, or venia p-ači după vreo muncă. Noo čică n-ear h'i fost altu numili, ăsta d-acu trebuie să h'iie polecre[28]. Cu nume ca al ńeu s-a prăsit aproape ca un sfert dă sat. Da o grămadă sînt cu nume dă polecră.

Slon [Slon, raion Teleajen, reg. Ploieşti] Crăčiun Čiapă, 70 de ani. Alexandrina Istrătescu, *op. cit.*, GS IV_1 [1927] 117.

24. Ieram pădurar cînd am văzut o vită mursicată dă rîs. Iera vaca mă-sa şi cu o mînzată pă Siriu. A kinuit-o doo čiasuri : i-am auzit zbieratu şi ne-am dus. Iera toată plină dă sînğe şi ğemea. Îi făcuse o bortură[29] pînă aproape dă riniki şi iera vînătă dă-nveninase. Vaca mă-sa iera toată plină dă sînğe, cum să luptase şi ia.

Păi viarili[30] rîsului sînt mai lunği, sînt ca la hîreţi[31].

Slon [Slon, raion Teleajen, reg. Ploieşti] Ştefan David, 43 de ani. Alexandrina Istrătescu, *op. cit.*, GS IV_1 [1919] 116.

25. (Bába Dŭók'ia). Zíče că a plecát cu uóili la múnţi la-ntîi márţi ş-a mérs pînă la nóŭo márţi. Avĕá nóŭo cojoáče şi mergĕá şî lepădá cojócu. Trečá ziua şî lepădá cojócu. Pînă la nóŭo zíli a lepădát cojoácili. Aşa le zičá la álţi nóŭo zíli : zílili bábilor.

Căzăneşti (Ialomiţa) [Căzăneşti, raion Slobozia, reg. Bucureşti] Lina Ştefán Dónea, 70 de ani. ALRT II 238 [12.V.1937].

---

[28] Metateză. Vezi Anexa I, la cuvîntul *metateză*.

[29] Singular refăcut după plural: din *borturi*, pluralul lui *bortă* «gaură». Pentru cazuri similare, vezi J. Byck-Al. Graur, BL I 28.

[30] Falsă regresiune. Textul este dintr-o regiune în care labialele palatalizate se întîlnesc alături de labiale nepalatalizate. Pentru a evita o presupusă consoană labială palatalizată din *ghiară*, vorbitorul a înlocuit pe *g* iniţial cu *v*, crezînd că acest *g* este în aceeaşi situaţie ca în *g'iţel*.

[31] Consoana *h* este aici o fricativă laringală surdă, fără nici o urmă de palatalizare. Ea a determinat trecerea primului *e* din *ereţi* la *î*, datorită caracterului ei dur.

26. Ĭera o nevastă şî i s-a bolnăyitŭ bărbatu. A tras ĭa cu dînsu vo lună, doŭă, dacă nu maĭ ghine, şî dac-a văzutŭ cî n-o sî maĭ să-ndrepte, l-a-ntrebatŭ: «mă omule, zice, văzŭ cî nu maĭ mergĭ spre ghine şî tu aĭ sî te chĭerz ; da ĭeŭ ce sî facŭ, sî mă măritŭ dacă tĭ-oĭ chĭerde? ».

Aşa, omu să gîndi : «apîĭ de, nevastă, zice, sî te mărit, da sî caţ omŭ, zice, totŭ cam dî itatea[32] mea » — ĭera omŭ ca dî cinzecĭ dî anĭ.

Dar ĭa ce-ĭ răspunde? «Apîĭ daca n-oĭ găsi unu dî cinzecĭ, sî nu ĭaŭ doĭ dî cîte doŭozecĭ şî cincĭ? »

Găiţa — Ialomiţa [Făcăieni, raion Feteşti, reg. Bucureşti] Ion Burnache, 77 de ani. GN I [1906] 204—205.

27. Patru bozgunurĭ am pitrecut, taĭcă ! Întîĭu bozgun ĭe ăl dă la Sevastopol cîn cremenіĭ a trecut la Ţarigrad la împăratu turcesc dă le-a dat tot cîte doĭ boĭ, o vacă şî şase polĭ păntru casă. Cremenіĭ a fost aşezaţi dă Said Paşa la Carasuĭa care era o silişte. Da împăratu a spus lu Said să pue numele luĭ unde s-ar aşeza cremenіĭ şî d-aĭa-ĭ zice Megidiĭa. Dă la noĭ şî pănă la Megidiĭa era numa o apă şî mergeam cu şaĭca păn-acolo. De multe orĭ te pomeneaĭ pă drum cu musahirĭ nepoftiţ care-ţ dădea drumu dacă le dădeaĭ banĭ. Iţ da şi un bilet şî cu ĭel scăpaĭ şî dă hoţiĭ care era maĭ încolo, în drum. Said Paşa fusese un tatar care după ce furase nişte caĭ dă la unchi-so dîn Alibeĭ Chĭair fugi pîn Ţarigrad după ce vîndu caiĭ şî să-mbogăţĭ. Pă la Ţarigrad făcu ce făcu şî ajunse paşă dă ţinea Rusciucu. Ăsta, Said, care păzea caiĭ pă lîngă Boazgic îm spunea : « dă ce n-am banĭ ca să hiŭ un paşă ».

Alt bozgun a fost cîn s-a bătut neamţu cu rusu ; ĭera - ncurcat atuncĭ. Atuncĭ a umplut p-aicea nemţiĭ păn s-a astîmpărat. Alt bozgun a fost cîn a lŭat Silistra s-a bătut rusu cu turcu. Ruşiĭ a fost vînduţ dă un ungur : aceluĭa i s-a turnat aur pă gît ca să să sature dă aur.

Apoĭ a fost bozgunu cu rumîniĭ şî cu turciĭ. Dacă nu vinea rusu, îĭ bătea pe rumînĭ.

Ne-a dat atuncĭ Dobrogea asta.

Cernavodă — Constanţa [Cernavodă, raion Medgidia, reg. Dobrogea] Ghĭorghe Dima, 95 de ani. GN I [1906] 363—364.

28. A fostŭ o dată o femiĭe, care ĭera văduvă, şî pleacă ĭa-ntr-o zi la tîrgŭ sî ĭa un măgarŭ. Pă drumŭ să-ntîlneşte c-o pretină. Asta o-ntreabă ce maĭ face şî un'să duce.

— Unde sî mă ducŭ, zice femiĭa văduvă, mă ducŭ la tîrgŭ sî ĭaŭ un măgarŭ ca sî ducŭ cu ĭel la moară şî s-aducŭ lemne dîn pădure.

— Nu lŭa măgarŭ, surăţică, zice aĭlantă, cî măgaru trebue sî-l ducĭ dî nasŭ : ĭa-ţ maĭ ghine un bărbatŭ, cî bărbatu sî duce singurŭ.

Făcăĭenĭ — Ialomiţa [Făcăieni, raion Feteşti, reg. Bucureşti] Constandinŭ Neculaĭŭ, 50 de ani. GN I [1906] 209—210.

29. [Cum se spală lâna]. Férbem ápa. O opărím bíne [lâna] dă usúcu ắla şi d-acólea o dúčem la Ịálomiţa sau adúčem ápă múltă acásă şi-o púnem într-o álbiĕ máre ş-o spălắm în mai múlte ápe. Văzínd c-a ieşít ápa curátă, atúnč o scuắtem lína şi-o púnem pe frîmbíĕ [33] (sau frîngíĕ) să să usúčĕ.

Piua-Petrii (Ialomiţa) [Piua-Petrii, raion Feteşti, reg. Bucureşti] Flórça N. Pétre, 48 ani. ALRT II 233 [15.II.1930].

---

[32] Vezi n. 12.

[33] Cuvîntul *frimbie*, este mai apropiat de etimonul latin *fîmbria*. Forma cu *b* palatalizat în *g* a devenit însă literară.

30. [Brîză dă vácă]. Dĩ_lápte prīs^{u} : îl púnem într-un vas^{u} și lu-ηcălzím puţín pă foc^{u}. Și dácă vedém c-a-ncĕpút să iásă zéru dĩ_lápte, atúnĉ îl púnem într-o zăgîrnă mícă la strecurát^{u}, púnem să fáĉĕm brîză dă vácă.

Să usúcă [brînza de vacă] ș-o púnem la un budurúș^{u} (un fel dă hîrdăĭáș micu^{u}) și púnem saramúră-n ĭĕl^{u} și púnem brîza acólo. Brîză sărátă, la saramúră. O frămîntắm cu sáre tócmaĭ ca p-a dă uoĭ și o așezắm la putiníćă.

Piua-Petrii (Ialomiţa) [Piua-Petrii, raion Feteşti, reg. Bucureşti] Flórea N. Pétre, 48 ani. ALRT II 233 [15.II.1930].

31. [D-a máma Gaia]

Clóșca ; ĭe puĭ ; máma púilor(^{u}. [Gaia zice :]

— Nică* ţĭ-oĭ mîηcá um_puișor^{u}.

Și mắ-sa púilor(^{u} :

— Nică ţĭ-oĭ scuátę-ŭ_^{u}ok'ișor^{u}

Ieĭ să-vîrt^{i}éștę-așá și ziĉe :

Trēĭ, trēĭ cóláĉéĭ,
Trēĭ, trēĭ cóláĉéĭ,
Máma gáĭa,
Cît copáĭa.

Și ĭár să repéde gáĭa și-ĭ fúră puișór^{u}, cîte únu, cîte únu, pînă-ĭ fúră pă toţ^{i}.

Piua-Petrii (Ialomiţa) [Piua-Petrii, raion Feteşti, reg. Bucureşti] Frusína Flórea N. Pétre, 45 ani. ALRT II 235–236 [16.IX.1933].

32. Oamenii ăștia d-aicĭ sînt venițĭ din toată lumea. Sînt adunaţ din toate părţili mocaniĭ, că ĭeĭ să trag pă lîngă itili[34] astea.

Sînt veniţĭ dîn ţara rumînească după la munte, dîn găurĭ, dupîn Făgăraș — strînsură dîn lume.

Că ĭeĭ ce fac? Cĭobănește la mocani ș-apoi nu să mai duce acasă la ĭel și să-nsoară aicĭ.

Mocaniĭ maĭ-nainte avea antiriĭe, zeichĭ[35] albe, laibăre dă pînză - d-asta dă casă ; le cosea frumos croitoriĭ, atuncĭ, cu florĭ. Nevestili îș făcea aĭne dă pînză dă casă — ce-ĭ derept — și le cernea apoi.

Chĭar mumă-mea avea rochiĭe dă pînză dă casă văcsită[36] vînătă. Apoĭ în loc dă dulamă d-astea avea bundă și cojoc fără mînecĭ. Și purta fetili cizme d-astea cu ștecăl. Pînă cînd ĭera dă cinsprezece anĭ avea cizme roșiĭ și după ce să mai mărea le cumpăra galbine. Purta și săricĭ.

Satu-Lung (Săcele) [Săcele, oraș Brașov, reg. Brașov] Bucur Găitan, 86 de ani. GN II [1908] 88–89.

---

* Probabil că în ALRT II 235 trebuie citit *ńi că* = mi-e că.

[34] Notare defectuoasă, căci al doilea *i* reprezintă o vocală.

[35] Diftongul *ei* din *zeichi* [zeik'] s-a format prin anticiparea elementului palatal din *k'*. Asurzirea lui *g'* (*zeg'*) este accidentală.

[36] Formă generală în Muntenia și în alte părţi, cu *ă* normal dintr-un *a* care figura în etimon (v. sl. *vapisati*) și cu trecerea grupului *ps* la *cs*, și ca obișnuită, cf. *fracsin* pentru *frapsin* (Banat), *ocserva* pentru *observa* (pronunţat *opserva*). A. Graur-A. Rosetti, BL III 74.

33. Dă-n pămînt să bubuĭască,
Că-ĭ opchincă stăpînească!
— Da ńi-ĭe ńilă dă oghele,
C-a lucrat maĭca la ĭele.

Satu-Lung (Săcele), [Săcele, oraş Braşov, reg. Braşov] Ion al lu Urs, 27 de ani. GN II [1908] 89.

34. Nu te uita, lele̯o, hăi̯,
Că mi sînt či̯oareči răi̯
Că niči̯ ăşte̯a nu-s ai̯ mei̯,
Ci-s dîn sat, dă căpătat:
Bodaproste cui̯ mi̯-a dat!

Satu-Lung, Elena Ovese̯a, 18 ani. Elena Moroianu, GS V_1 [1931] 33.

35. Nu te uita la k'i̯či̯oare,
Că-s făcute răşkito̯are,
Či te ui̯tă la ğenunki̯
Că-s făcuţi̯ în patru muki̯.

Aceeaşi.

36. Asta-i̯ mîndra care̯-o vezi̯,
Care ne făče̯a scoverzi̯
Şi d-am sco̯ate̯-o şi dîn minte
Să ne facă şi plăčinte.

Aceeaşi.

37. Bată-te cruče̯a dă naşi̯,
Cu čine mă cununaşi̯?
Cu urîta satului̯,
Cu propte̯au̯a gardului̯!
Bată-te cruče̯a dă fine,
Parcă n-a fost oki̯ la tine
Să te ui̯ţi̯ la to̯anta bine!

Aceeaşi, GS V_1 34.

38. Če să-ţi̯ spui̯ i̯eu̯? C-am mai̯ ui̯tat dîn poveşti: întîi̯ am grižili ńele cole̯a-n faţă şi baznili sîn mai̯ dăparte, n-am mai̯ avut timp dă i̯ele... Ţes nişte dimńii̯, da acu nu pre̯a are preţ, a mai scăzut... Războiu̯ are doo suluri̯, doo cužbe, vătale, scripţi̯, podnoği, amnăruş, suvei̯ca, spata, iţe, zimţi̯, cotleţe la iţe, fuşcei̯. Lîna: întîi̯ o opăreşti, o speli̯, pă urmă o aleği̯, o alikeşti̯, o aleği̯ p-a seină dă a albă, o duči la māşină, o torči̯ sau o îndruği̯ la ro̯ată. Pă urmă dapeni h'irili, le urzeşti̯, le-nvăleşti̯ pă sul; d-acole̯a apăi̯ le năvădeşti̯, leği̯ gură şi ţeşi̯. Cu nodurar'u leği̯ gura, ro̯ata are o aţă ş-un fus, un troneči̯ sau̯ do̯acăn şi la-ndrugat i̯e şi păpuşa dă care leği̯ fusu.

Černatu [Săcele, oraş Braşov, reg. Braşov] Marii̯a Žale̯a, 65 de ani. Elena Moroianu, GS V_1 [1931] 36.

39. Moşi-ńeu̯ a vinit după Olt dîn sus, nu i̯e dă mult ne̯amu nostru p-aiči̯; ave̯a i̯el şapte fiči̯ori̯ şi pă toţi̯ i̯-a polecrit[37] lume̯a, le̯-a pus cîte̯-un ponos;

[37] Vezi n. 28.

pă unu Pîrvu Ǵemu, pă unu Pîrvu Covrig, pă altu Pîrvu Cîrnu, pă unu Pîrvu Condei̯, că umbla cu condei̯u după ureke mereu̯, pă altu Pîrvu Pîrvu. Și Golo-găneşti sîn veniţi̯ tot du pîn alte părţi̯, i̯era o̯amini̯ bogaţi̯ şi să-nmulţise i̯ei̯ p-aiči̯, vo doožeči̯ dă case i̯era numa-n sat pă uliţa mare. Pîrveşti şi̯-a făcut case toţi̯ în tîrg la Černatu, cînd a vinit i̯ei̯ acu vo doo sute dă ani̯, niči̯ biserica a veke nu i̯era făcută. Da acu mai̯ sîn puţi̯in şi din i̯ei̯, s-a dus toţi̯ : care̯-a murit, care̯-a plecat pîn ţară. . . s-a-mprăştiat toţi̯ pîn to̯ată ţara.

Satu-Lung (Săcele) Niţă Pîrvu, 69 de ani. Elena Moroianu, GS V_1 [1931] 11.

40. Aicĭ dacă are omu băĭeţĭ şi vrea să ştudieze maĭ departe n-are putere să-l ajuture, îl dă la meseriĭe. Citĭodată maĭ capătă ştupendĭu, dacă-nvaţă bine.

Băieţiĭ-nvaţă mulţĭ acuma la şcoala de cadeţĭ. Învaţă şi fetele, să duc la preparandiĭe, învaţă patru ani şi ĭes învăţătoare.

Sibiu — Lazăr Vintilă, 60 de anĭ. GN II [1908] 100—101.

41. Cum o vintŭ Sivu şi m-o lu̯atŭ? L-o kématŭ pe tăi̯cuţu la i̯el în casă şi̯-o zîsŭ : « Bade Ǵi̯orče, nu-ńi̯ dai̯ pe Nefta mńie? » Tăi̯cuţu zîče : « Înţi̯ele-ǵeţi-vă amîndoi̯, pentru mńine nu-i̯ hibă ».

O vintŭ sara tot aşa pă la čină. Şi-ntrebă pe tăi̯cuţu: « Ce zîči̯, bade Ǵi̯orče, cu tri̯aba ai̯a, faceţ ori̯ ba? » Tăi̯cuţu zîče: « Da cu Nefta grăit-ai̯? » Zîče: « N-am grăitŭ, puti̯emŭ să grăimŭ acuma ». Şi i̯el m-o-ntrebatŭ: « Če, vrei̯ să ǵii la mńine? » I̯o atunči̯a n-am răspunsŭ nimńica. I̯el m-o mai̯ întrebatŭ înc-odată. Tăi̯cuţu zîče: « Vorgéşte, dacă vrei̯ să te duči̯, te duci, dacă nu, nu mai̯ ţînemŭ fičioru ăsta opăčitŭ ». I̯o am zîsŭ: « Dacă mă dai̯, mă ducŭ, dacă zîči̯ să nu mă ducŭ, nu mă ducŭ ». Tăi̯cuţu zîče: « Copk'ii mńei̯ tot aşa o făcutŭ ». Şi-apoi̯ i̯-o spusŭ ce če̯stre-mi̯ dă. S-o mulţumńitŭ şi m-o lu̯atŭ ; m-o făcutŭ nevastă.

Drăguş [Drăguş, raion Făgăraş, reg. Braşov] Asinefta Iosif Dîgă, 29 de ani. Titu Dinu, *Graiul din Ţara Oltului*, GS I_1 [1923]* 126—127.

42. Su po̯ale de̯ codru verde
Micşorŭ focuşorŭ se̯ vi̯ede,
Micşorelŭ şi potolitŭ,
Că-i̯ de̯ haiduči̯ ocălitŭ [38];
Nu ştiu̯-s zi̯eče ori̯ doi̯spreče,
Vătavi̯ o sută şi zi̯eče,
Că mi̯-o friǵe un berbeče,
Şi nu-l friǵe cum se̯ friǵe,
Făr l-înto̯arče pin cîrliǵe
Şi-l sučeşte pin belči̯uǵe,
Ca să hie carni̯a dulče.

Drăguş [Drăguş, raion Făgăraş, reg. Braşov] Io̯an al Ui̯ki̯osului, 48 de ani. Titu Dinu, *op. cit.*, GS I_1 [1923] 131—132.

---

* Textele lui T. Dinu au fost culese de el în 1910. Cf. GS I_1, p. 107, n. 1.

[38] Vocala *ă* nu poate fi decît analogică.

43. Mîndra mia de mîndră mare
Nici o iie bună n-are
Numa-odat-am fostŭ la ia
Şi-a mai bună şi-o cîrk'ia
Ca s-o ia dumńinica.
Mîndra mia de mîndră če-i
A dat vačile-n purčei,
Nici atunči n-o ştiutŭ ce-i.

Drăguş [Drăguş, raion Făgăraş, reg. Braşov] Uişca Husea, 19 ani. Titu Dinu, *op. cit.*, GS I_1 [1923] 125.

44. Ion a lu Ion Vlad mă silea mereŭ să mă duc cu ĭel la pîndă. I-am spus :

— Da dacă yine niscaĭva luchĭ?

— Nu ńi-ĭ frică !

Şi plecarăm amîndoĭ cam pă cînd cîntă cocoşiĭ di ńezu nopţiĭ ; vorbă, vorbă — ba di una, ba di alta, pînă ce ajunserăm la o groapă făcută di mine di cu toamnă, sus pă Moyila cu măcriş.

N-am apucat să ne aşăzăm ghine-n groapă şî numa ce să vez? Doĭ luchĭ. Da nu marĭ. . . ! da nu graş. . . ! ĭeşaŭ din nişte mărăcinĭ la o dipărtare, să nu minţ, di vo sută di paşĭ ; vineaŭ drept spre noĭ pă lîngă şanţu di lîngă drumu Jugureanuluĭ. Şî-ĭ vedeam ghine, că ĭera lună. Ĭăŭ cum ĭ-am văzut am şoptit încetinel tovarăşuluĭ : « Ioane, găteşte-te ! uiti doĭ luchĭ ! » Ĭel nicĭ una, nicĭ doŭă, că-s doĭsprăzece.

Şî numa a-nceput să tremure ca varga.

Cîn s-a apruchĭat luchiĭ ca la treĭzecĭ di stînjănĭ, parcă-l văz pă ghĭetu Ion, dĭ-aghĭa mai putea să vorghească şî zice :

— Haĭ să mergem, că ne mănîncă.

— Păĭ aşa nĭ-a fos vorba, mă? ĭĭ răspuneĭ ĭăŭ. Ce ziceaĭ cînd am plecat dĭ-acas?

— Haĭdeţ că mor ! ĭńĭ răspunse.

— Ĭa să staŭ ĭăŭ aci pă tine, să nu-ĭ maĭ vez, şî nu maĭ duce nicĭ o grijă, că nu te mănîncă.

Cîn m-am lăsat pă ĭel tremura di gîndeaĭ c-a dat altĭ-alea pesti ĭel şi numa o dată a răgnit tare : « haĭdeţ ! că mor ».

Ş-a şî ĭeşît di sup mine — şî să te păzeştĭ fugă !

Luchiĭ auzin răgnetu luĭ s-a oprit puţin în loc ş-apoĭ a plecat îndărăt. Atuncĭ am ĭeşît şî ĭăŭ din groapă ş-am plecat după ĭel strigîndu-l mereŭ : « mă Ioane, mă Ioane », ca să să oprească. Cîn l-am ajuns ĭera atîta di uĭńit că mă-ntreba undi-ĭ ĭe puşca ; şi puşca la ĭel şi cu cocoşu ridicat. Mă ńir că nu s-a-mpuşcat. Vorba ţiganuluĭ: « caŭtă tetea luleaŭa şî luleaŭa-n gură ».

Asta ĭe pricopsala cĭ-am făcut. Ĭăŭ m-am ales c-o noapte chĭerdută di surda şî tovarăşu c-o frică ce nu ĭ-a ieşît nicĭ az din oase.

Ruşeţu — Brăila [Ruşeţu, raion Făurei, reg. Galaţi] Ńihaĭ Chilă, 35 de ani. GN I [1906] 261—262.

45. Într-o zi trieram cu tata lîngă Moyila Tabli. Pă la năńiez undi videm că vinĭa dinspri Cacaleţ un cazac călari di scăpăra chĭetrili. Cum a vinit nĭ-a dat « sdraste », a discălicat, a legat calu dĭ-o căruţ-a noastră, şî pă urmă nĭ-a cerut dac-avem să-ĭ dăm civa dimîncare. I-am dat cĭ-am avut. Ĭel mînca şî

cu ochiĭ mereŭ-n toati părţili. Nu isprăvise ghini di mîncat, numa-l videm că aleargă la cal, îl dizleagă, încalică pă ĭel ş-o tuleşti-n goana mari spri Cacaleţ. Cîn ni uĭtăm într-acolo, undi videm că vinĭa spri ĭel doĭspreci turcĭ călărĭ. Cazacu di pă ci s-a aprochĭat di iĭ ca d-o zvîrlitură di băţ, a tulit-o-ndărăt spri noĭ ; turciĭ dipă ĭel. Ĭel fugĭ, pînă cîn turciĭ s-a-nşiruit di pă ĭel, cînd o dată ca fulgiru s-a-ntors îndărăt ş-a tăĭat pă cîtĭ-unu pînă ĭ-a isprăvit pă toţ ş-api lĭ-a luat la toţ puştili, săghiili, chistoalili şî pă toati lĭ-a aruncat într-un puţ adînc şî caiĭ ĭ-a-nşîrat unu di-altu di coade ş-a plecat spri Moyila Lunga, pînă nu l-am maĭ văzut. Aşa meşter nicĭ n-am văzut. Unu singur a făcut varză doĭspreci.

Ţinteştĭ — Buzău [Ţînteşti, raion Buzău, reg. Ploieşti] Radu Drăgan, 75 de ani. GN I [1906] 231—232.

46. Nou̯î nu ni̯-a dat pămînt, cî čicî sîntem meseriaşi̯. M-am dus i̯o şi la angronom[39] acasî, da tot di ği̯aba. Am fost cu Banči̯u-ăsta a Veti̯i̯. Da sî rîzi̯ di iel sî te strîngi̯. Lu̯asi i̯el sî-i̯ de̯a plocon un cucoş, c-atîta avi̯a săracu, şi̯ i̯o cumpărasim v-o dou̯ş-treiş di ou̯î. Intrăm noi înuntru şi-i̯ spunim aşa şi pă dincolu, c-am fost şi noi̯ în războ̯i şi cî sîntem săraci̯ şi̯-avem o casă di copk'ii̯ ; să mai ui̯tî i̯el pă acti, ne mai̯ între̯abî una alta şi la urmî di tot dă din cap şi ziči : « vă am i̯o în videri ». Şi̯-acuma hai̯ sî-i̯ dăm ploconu, da i̯el : nu, cî nu prińeşti ; da hincî le̯-am adus, hai̯ cî le cumpîrî i̯el ; şi̯-a scos şi̯ ńi̯-a dat ńi doi̯ lei̯ şi žumati pă to̯ati ouli şi lu Banči̯u činči̯ lei̯ pă cucoş. Da Banči̯u-a văst[40] i̯el cî nu-i̯ rost di pămînt şi̯-api-l dure̯a şi la inimî di cucoş, di nu mai̯ pute̯a, cî-l vide̯am i̯o di pă faţî, şi̯-atunči̯a odatî ziči :

— Dom'le̯-angronom, barimi̯ dă-ńi̯ zeči lei̯ pă cucoş dacî vrei̯ sî-l cumpiri̯, cî-i̯ păcat di dumni̯zeu̯. A rîs şi ǵietu̯-angronom şi̯-a scos şi i̯-a mai̯ dat činči̯ lei̯.

Da i̯o n-am mai̯ zis nińica, cî mă gîndi̯am cî mă ari în videri şi pi semni cî tot în videri m-a avut di nu ńi-a dat pămînt niči̯ pînî astîzi̯.

Bogza — Rîmnicu Sărat [Bogza, raion Rîmnicu Sărat, reg. Ploieşti] Dumitru Mititelu, 45 de ani. I. I. Stoian, *Texte folclorice din Rîmnicul-Sărat*, GS III_1 [1927] 110.

47. Noi̯ am fost nou̯î fraţi̯ şi din toţi̯ am rămas numa i̯o. Întâi̯ mama a făcut unu negru şi urît, cî cînd l-a văst tata a lu̯at-o la-nžurături̯ şi i̯-a zis : «Če ńi-ai̯ făcut, fă, počitania asta? » Da mama : « Lasî, bărbati, nu te supăra », cî :

Dac-o h'i în ţarî pači,
Noi̯ copk'ii tot om mai̯ fači̯,
Şi de̯-ahăi̯ di cari-ţi̯ plači.

Şi ǵini̯-a zis i̯a, cî numa la anu undi trînteşti un copk'il dolofan şi frumos, cole̯a nevoi mari. Ăla i̯eram i̯o ; şi-acuma o şti̯i̯ pă Nasta cîtî-i̯ di frumo̯asî şi di curăţicî ; i̯oţi̯-aşa i̯eram i̯o în tinereţili meli, i̯a-ńi̯ se̯amînî ńii̯, cî dacî ńii̯ nepo̯atî.

---

39 Consoana *n* a apărut ca o anticipare a lui *n* următor, datorită şi faptului că sînt puţine cuvinte populare cu *agr* la iniţială (*agricea, agriş, agru* şi poate încă vreo două-trei). Deşi procesul seamănă cu cel din *indentitate* şi *intinerar*, situaţiile nu trebuie confundate, căci, în ultimele două cazuri, introducerea lui *n* este legată şi de prefixul *în-*, *in-* din cuvinte cu care s-a făcut analogia.

40 Pentru *căst, văst* («căzut», «văzut») vezi Anexa I, la *sincopă*.

Și ia-i tot așa di vorbăreați și di curaž ca și mini, cî io așa am fost toatî viața mea.

Pînî nu spui o minčiunî
Nu rostesc o vorbî bunî.

Da ģiata fatî nu prea a vut noroc ia, cî s-a-ncîrduit di la un tîrg cu un ăla rău, cî parcî numa-i ninģea și ploua. I-a căst dragî și nu și nu cî să-mpușcî și-o-mpușcî și pă ia, dacî nu-l ia. Fetii i-a fost ńilî di iel și l-a luat, da dacî l-a luat če-a făcut? cî trăia rău cu iel, cî iera drăcos al naibii: sî nu h'i văst-o cî vorgiești cu čineva cî iera foc. Dacî clik'ia un om mai des din oki, gata, čea cî i-a făcut cu okiu: și ioti-așa: iera numa čeartî-n casî din pričina lui. Dac-am văst io cî nu-i om di socotealî, m-am pus și l-am izgonit și-așa a rămas fata vădanî di tînîrî, ba și c-un copk'il di gît, da ziči bodaprosti c-a scăpat di nebun.

Dealu-Sării [Dealul Sării, comuna Jitia, raion Rîmnicu Sărat, reg. Ploiești] Toadir Țîrloi, 94 de ani. I. I. Stoian, *op. cit.*, GS III_2 [1928] 308.

48. Și zi... pintru cînticu-ăsta ai vinit la noi, hai?! Ei, batî-te norocu sî te batî da ńinunat[41] mai iești, zău, cî m-ai făcut sî rîz. Auzi dumneata, pintr-un cîntic sî bați atîta cali; da, dă-l pă pustii încolu di cîntic...

Așa o h'i, da ce sî faci? dacî ți să čeri-acolu, trebui sî umbli, cî n-ai încotro. Da sî spui acolu cî di la mini l-ai învățat, sî nu cari cumva sî spui pă altu, cî p-aiči nu-l mai știi nimiri. Ăsta-i cîntic veki, bre...

Vintileasca [Vintileasca, comuna Neculele, raion Rîmnicu Sărat, reg. Ploiești] Ion Stoian Noaptiș, 50 de ani. I. I. Stoian, *op. cit.*, GS III_2 [1928] 299.

49. Ușurel și pă-așăzati,
Cî-s flăcăi din multi sati
Și žoacî cari cum poati;
Și-s flăcăi di pă cînk'ii
Și žoacî cari cum știi;
Și mai ie și-un čiobănaș,
Asta-ńi žoacî drăgălaș.

Același.

50. (*N'iorița*)

— N'ioriți
Riți,
Lai,
Bucălai,
La lînî țigai,
Cu coarnili-nvoalti
Învoalti, răsučiti
În argint bătuti,
În aur poliiti,
Di trei zili-ncoači
Gura nu-ți mai tači:
Ori iarba nu-ți plači
Čiobani nu-ți sînt dragi?
— Iarba-ńi plači,
Toati-ńi plači,
Da ția n-am če-ți faci;
Pî la apus di soari
Au sî te omoari

[41] «Vrednic de mirare», cf. *a fi de minune*, cu același sens.

Cel vrînče̯an
Și čel moldove̯an
Și̯-ari sî te-ngro̯api
În dosu stînii̯
Unde zači cîi̯ni.
— N'oriţî
Riţî,
Lai,
Bucălai,
La lînî ţigai,
Di m-or omorî
Și m-or îngropa
Tu m-ăi̯ dizgropa
Și m-ăi̯ îngropa
În žocu ńi̯eilor,
În bătai̯a berbečilor ;
Flueraşu̯ ńi̯eu̯ di soc
Cari ziči mult cu foc
Tu ńi l-ăi̯ pune̯a
Într-un vîrf di paltior,
Sî striği cu dor ;
Cînd vîntu o bati
Flueraşu̯ o ziči,
Oili s-or strînği
Și to̯ati m-or plînği
Cu lacrîńi̯ di sînği ;
I̯ar dac-ai̯ vide̯a
O babî bătrînî
Cu brîu di lînî
Din drug îndrugînd.
Di mini-ntrebînd :
« N-ai̯ văzut
Pă un či̯obănaş al ńi̯eu̯
Nalt şi supţirel,
Tras pîntr-un inel ;
Okişori lui̯
Murili cîmpului̯,
Feţişo̯ara lui
Spuma laptilui̯
Mustăči̯o̯ara lui̯
Sk'icu grîului̯ » ;
Tu sî-i̯ spui̯ curat
Cî m-am însurat
Și la nunta me̯a
A căzut o ste̯a.
So̯arili şi luna
N'i-a ţinut cununa
Și stelili
Făcliili.

Vintile̯asca [Vintileasca, comuna Neculele, raion Rîmnicu Sărat, reg. Ploieşti] Ion Stoi̯an No̯aptiş, 50 de ani. I. I. Stoian, *op. cit.*, GS III_2 [1928] 297—298.

51. Da-n ĭarna asta un an, nu ştiĭ că m-a călcat uniĭ-n casă? Mă puni dracu şî-ntr-o duminică seara, mă duc cu baba la masă la nunta lu hinu Duńitru Čubucel, cînd a măritat pă hina Floarea, asta carĭ-o ţini Pavel a lu Grama. Ni dăm noĭ la chef, de, ştiĭ ca la nuntă. Di la o vremi, baba sta-ntruna di capu ńăŭ :

— Aĭ uncheş acasă, aĭ uncheş acasă.

— No, c-om merge, no, c-om merge.

Vez, parcă-ĭ spunea iĭ inima c-o să să-ntîmpli civa acasă.

Ĭaŭ n-o ascult, prinsesăm şî la o leacă di chef, ba s-a maĭ întîmplat cîn să trec pisti masă ca să ĭes, nu ştiŭ cum dracu fac şî-ńi alunică chičoru şî caz jos cu chičoarli-n sus, m-am loyit răŭ în schinari şi dĭ atuncĭ cîn şi cîn mă doari.

Șî aşa, după ci maĭ stăm o leacă, cam di cînd am vinit, baba ţiindu-să di capu ńăŭ, plecăm acasă. Să vez drăciĭa draculuĭ, cîn să dişchiz uşa tinziĭ, uşa discuĭată. Ba irea gata să ĭaŭ ghĭata babă la treĭ, c-o uĭtat uşa nencuĭată. Ghĭata babă tăča crezîn c-aşa ĭesti. Cîn să-ntrăm în casă, ni-nchedicăm pin ńijlocu tinziĭ cu o budăcică, pă carĭ-o ştiĭam pusă-n fundu odăiĭ din fund, cu nişte bucăţ di zlănină [42]. Cîn cătăm în ĭa, zlănina nicăirĭ. Aveam doŭă

---

[42] Transformarea lui *s* în sonora *z* din grupul *sl-* s-a produs prin asimilare la *l* următor.

bucăț di pïece, doŭă zlănini̮ ș-un cîrnaț di cel lung atîrnat în chileru di la spatili casiĭ, lĭ-a lŭat șî p-alea. A-ntrat în casa mari, aveam su pat două pîrnăĭ cu untura tochită, o pîrnaĭe p-a maĭ mare a lŭat-o și una ńĭ-a lăsat-o ; am zis bodaprosti că ńĭ-a maĭ lăsat una di mîncari.

Costieniĭ-Marĭ — R. Sărat [Costieni, comuna Joița, raion Rîmnicu Sărat, reg. Ploiești]. Duńitru Stoĭan, 64 de ani. GN I [1906] 267—269.

52. Moș Barbu mult ĭera chiznovat.

Ziśa că dĭ-o muri vara, să-l ducă cu ghĭośĭu cu treĭ caĭ pîn la groapă și coștĭugu să i-l îmbrace cu roșu șî să-ĭ pue la cap śĭubucu șî parchetu[43] di tutun.

O dată ĭera la nuntă la fata lu Pescăruș. Cîn fu să plece ghĭośĭu cu druștile, ĭel îș puse zăbunu pă dos șî să dete-n preajma cailor. Cum ĭera caiĭ lu Pescăruș cu melic, dor atît lĭ-a fost. A zbughit-o pîn curte di nu li să zărea chiśĭoarile. Noroc că poarta ĭera-nchisă. Druștile cătară să sară din ghĭośĭ ; da vaĭ dĭ ĭele ! Chicară pă jos care-ncătro. Pescăruș să făcuse roșu ca chiperu di necaz și gata să-ĭ sară țandăra.

Aghĭa, aghĭa să maĭ ogoiră lucrurile. . .

Ghĭetu moș Barbu ĭera lumeț.

Fusese-nsurat di două orĭ șî n-a avut parti di muĭere. Niśĭ n-a avut noroc să moară vara. Să dusese s-adune uscăturĭ din lunca Siretuluĭ șî dor veni cu croznĭa pînă-n marginea satuluĭ și să fîrși[44] ca un puĭ di găină.

Nĭamurĭ n-avea. L-a-ngropat primărĭĭa cum a putut, fără coștĭug îmbrăcat și fără śĭubuc șî parchetu cu tutun.

Petroĭu — Brăila [Pietroiu, comuna Baldovinești, raion Brăila, reg. Galați] Iliĭe Dumitru Cucu, 52 de ani. GN I [1906] 246.

OLTENIA

53. De̯-un an n-am lu̯at pensîi̯a. Cîn ńi̯-a fost copii primi̯am do̯uă mii̯ do̯uă sute ; primi̯am, păcatele mele !

Parte̯a me̯a? ba o știu̯ : o mie o sută pe trei̯ luni̯.

Copii știu̯ carte, da nu i̯e niči̯ unu ačile̯a.

Ne̯-a vinit alaltăi̯eri̯ pintru copii orfani̯ șî pintru invaliști̯[45]. A fost un alai̯ !. . . A cîntat go̯arna pin sat să să strîngă to̯ate fomeile șî toț momilizați[46] la primărie, să-ș pui̯e fomeile un diligat din invaliști̯, ca să să ducă i̯el cu čererile no̯astre la ministeri̯[47], acoló !

Če oț[48] sînt perčitorii̯[49], niči̯ nu să mai̯ po̯ate, niči̯ nu să mai̯ încape !. . . N'i̯-a oprit întotde̯auna cîte do̯uă sute, trei̯ sute.

---

[43] Epenteza lui *r* s-ar putea datori lui *parchet* «parte într-o pădure dată în exploatare».
[44] Pentru *fîrși*, vezi Anexa I, la *afereză*.
[45] Plural format prin asemănare cu numele de agent cu sufixul *-ist*: *mașinist, ceferist, fochist* etc.
[46] Asimilarea progresivă și accidentală a lui *b*, cu care se începe a doua silabă, la *m*, inițială a cuvîntului.
[47] *i̯* reprezintă, de fapt, caracterul moale al lui *r* anterior.
[48] Pierdere obișnuită a aspiratei inițiale *h*, cf. n. 11.
[49] De la *perceptorii*, care a suferit disimilarea celui de al doilea *e*, trecut la *i*, și adaptarea lui *p* la *t*, din cauză că acesta se află în poziție nestabilă ca explozivă cu care se încheie o silabă.

Venia du pin Sadóva doi ca să ne dea titu[50], da ńi-a dat o žumătate de tit. Așa a făcut cu toate fomeile[51]. Unele au rămus și fără pămînt.

Călărași — Gorj [Călărași, raion Corabia, reg. Oltenia] Anica Mărin Morariu, 45—50 de ani. Luca Preda, *Cercetări dialectale în Gorj*, GS VII [1937] 241.

54. Eu azdimineață am spălat vasăle, am măturat, am dat la rață, am băgat în oală făsui[52], am făcut mămăligă. Unde arde focu îi zîče vatră; alături este uncietele. Pîinea o coacem cu țăstu. Făsuiu sk'erbe[53] în oală.

Călărași — Gorj [Călărași, raion Corabia, reg. Oltenia] Slavu Vîlca, 11 ani. Luca Preda, *op. cit.*, GS VII [1937] 241.

55. Actele ńi le-a luat frate-ńeu și le-a dus la primărie. Și pe urmă nu le-a-naintat la Bucureșți până la paști. A vinit un žurnal unde să zîčea că kiamă invaliži[54] la Bucureșți.

L-am întrebat ieu pe perčitori[55] pintru iele și ńi-a spus că sîn netrimese. Pe urmă le-a trimis notariu ăsta. Pe urmă a vinit îndărăt să cat îrtii de pensîie ca să le trimeț la Craiova, să-m vie titu[56] pe lumele[57] ńeu.

Di pe îrtiile alea a vinit titu pe lumele ńeu. Di pe asta le-a luat și pe aștea și ńi-a vinit și carnetele: amîndouă. . . Ieu o să mă mulțămesc ș-așa.

Călărași — Gorj [Călărași, raion Corabia, reg. Oltenia] Dina Florea Stănia, 56 de ani. Luca Preda, *op. cit.*, GS VII [1937] 242.

56. Dimineața, cîn mă scol, aduc apă, mătur, fac focu sup căldare ca să sk'arbă. Mama mestecă mămăliga după če s-a sk'ert.

Mama țasă în război. Ieu fac țavă cu čeacîru. Bumbacu se pune pe vîrtelniță, iar vîrtelnița se pune pe cločimp. Mama, cîn țasă, pune pičoarele pe ponožîi[58]. Mama țasă pînza cu suveica. Firele trec piń iță. Firele care rămun di la pînză îi ziče k'edin. Mama mai țasă pînza cu brîgle; în brîgle ieste spata. Ițăle sîn legate cu niște călușăi.

Călărași — Gorj [Călărași, raion Corabia, reg. Oltenia] Uț Ioana, 10 ani; clasa a IV-a primară. Luca Preda, *op. cit.*, GS VII [1937] 242.

---

[50] Pentru *titlu* (de pensie). Grupul consonantic *tl* e rar în limba romînă. Dintre cuvintele uzuale, el nu mai apare decît în *pătlăgea*. De aceea, *titlu*, neputînd fi asociat cu alte cuvinte cu structură similară, s-a modificat în felul pronunțat de informator. Nestabilitatea grupului *tl* e veche, cf. *tituluș, titiuluș, titul* și chiar *tit* din limba secolului al XVII-lea, forme care au la bază un etimon slav.

[51] În *fomeie*, *o* provine din *e* prin asimilare. Consoana *f* e labială. Ea a atras vocala *e* în seria labială, transformînd-o în *o*, care e labial.

[52] Probabil din sîrb. *fasulj*, cu același înțeles, cf. magh. *fuszuly*. În Oltenia, cuvîntul vine din Banat, cum se vede din etimonul lui.

[53] Modificarea lui *f* reprezintă în cazul de față o consecință locală a palatalizării. Vezi harta nr. 13.

[54] Pluralul acesta este cel așteptat, căci *z* înmuiat la finală trece în cea mai mare parte a teritoriului lingvistic dacoromîn la *j*(*ž*), cf. pronunțarea populară *franceji, engleji, olandeji* etc.

[55] Vezi n. 49

[56] Vezi n. 50.

[57] Pentru *numele*; *n* inițial a trecut la *l* prin disimilare.

[58] Același înțeles ca *podnoji*. Vezi glosarul. Aici diminutiv.

OLTENIA

57. A fost odată un om foarte leneş. Ĭel ce să facă de atîta lene mare ce ĭerea căzută[59] pe trupu luĭ? În timpu ăla, atuncĭ cîn trăĭa ĭel, să făcea războĭ de pasărĭ, care cu arpĭ[60], cu picere frînte. Acuma, nevasta luĭ l-a mînat şi pe ĭel: « du-te şî tu, bă Stane, de ado şî tu fo pasăre ». Ce să facă ĭel? Dĭ-o lene mare ce avea, nici boiĭ nu-ĭ putea înjuga. Acuma ĭel ĭ-a zîs ĭeĭ: « înjugă boiĭ, fa! » Înjuga nevasta boiĭ şi-l suĭa-n car, îl pornĭa către războĭ.

S-apropiĭe şi ĭel acolo dĭ-o margine. Ce să vez? Găsî şi ĭel o gadină mare c-o arpă frîntă. Îl[61] luă şî-l adusă să-l puĭe-n car, şî-l pusă-n car. Cîn plecă-n-dărăt şî veni acas, spusă nevestiĭ: « vez, fa nevastă, ce-am adus ĭeŭ? Astă păsarică, îs[62] place or nu? » Cîn văzu ĭa: « vaĭ de mine, doamne, ci cĭ-oĭ face cu as[63] vultur? » Ĭel zîsă atuncĭ: « ce, fa, nu ĭe de folos? » Acuma ĭel, de necaz cîn auzî că nu e de mîncare, pusă mîna pe topor şî-l dete la proţap, rădică toporu-n sus, să-l omoare. Ĭa strigă: « da, ce-aĭ mă cu a[64] pasăre? » Ĭel îş lăsă mîna la vale, ĭel ĭar rădică înc-o dată păn la a de treĭ şî l-a ĭertat. « Acuma ce să-ĭ facem, fa? trebuĭe să-l arînim[65], să-i tăĭem un bou, ca să-l mănînce ». Şi ĭ-a tăĭat şi l-a mîncat. Şî ĭ-a tăĭat şi pe-lîlalt. Acuma, dupe ce a mîncat boiĭ, ĭel acuma la arpă s-a vindecat, a zburat în slava cerĭuluĭ. Ĭel a-nceput să să bată cu mîĭnile peste ochĭ şî să s-amărască; în loc să să folosască, maĭ răŭ a sărăcit. Acum, vulturu ce-a făcut? S-a dus şî s-a dus şî s-a-n-tors îndărăt, s-a lăsat la ĭel jos şî ĭ-a zîs: « stăpîne, stăpîne, suĭ în spate la mine ».

Romanaţĭ — Celar [Celaru, raion Caracal, reg. Oltenia] Vasîle Tonea, 25 de ani. GN I [1906] 85.

58. Pe dealu Comoştenilor venĭa turciĭ tulumbe-tulumbe călărĭ cîte zăce-doĭsprăzăce şî dedea cu girete pe sus. Fetele cîn auza, da fuga-n crîng, să mînja cu cărbune pe ochĭ. Să uĭta pîn sat, dacă erea nişte cocîrle nu trăgea acolo, unde vedea casa maĭ rîdicată acolo trăgea. Ghĭetele neveste le ţînea caiĭ de căpăstru şî-ĭ împlimba[66], armăsaru să-n-condura şî necheza pe lîngă fomeĭ. Şî sta turcu cu cebuc[67] şî să uĭta, parcă-l văd ş-acuma.

Şîgarcea — Dolj [Segarcea, raion Segarcea, reg. Oltenia] Done Micu, « de şase anĭ în timpu lu Tudorin ». GN I [1906] 70—71.

59. Şî ĭar verde treĭ migdale,
Di la Bucureştĭ la vale
Mi s-a-mpuşcat treĭ cocoane,

---

[59] Vezi n. 16.

[60] Sincopa lui *i* (*aripi*). Pentru fenomen, vezi Anexa I, la *sincopă*.

[61] Acord după înţeles. Vorbitorul nu se mai gîndeşte la pasăre, ci la *vultur* care urmează.

[62] Trecerea lui *ţ* în *s* din cauza lui *p* următor. Consoana *ţ* este o consoană compusă ($t+s$). Elementul dental ocluziv a dispărut din cauza deplasării punctului de articulaţie spre *p*.

[63] Fenomen asemănător cu cel de la n. 54, cu diferenţa că nu avem a face cu o consoană compusă, ci cu un grup de consoane (*ă*)*st* care, datorită labialei următoare, se transformă în *s*. Schimbarea lui *ă* iniţial în *a* trebuie pusă în legătură cu existenţa în aceeaşi regiune a formelor *al*/*ăl*.

[64] Mai de grabă demonstrativul *a*, corespondentul lui *cea* din alte regiuni, decît articolul *a* care ar fi aici în poziţie proclitică.

[65] Pentru *a* din *arînim*, vezi Anexa I, la *epenteză*.

[66] Prefixul *îm-* se întrebuinţează adesea ca întărire fonetică a unor verbe, cf. *pudra* şi *împudra*. El nu adaugă totdeauna un sens nou cuvîntului.

[67] Pentru *ciubuc*. Forma din text e mai aproape de forma din bulgară şi sîrbă.

Treĭ cocoane domnișoare.
Șî ĭar verde de pelin,
Că le-a omorît Mărin,
Mărin șî cu Costandin;
Pe Mărin că mi-l prindea,
La temniță mi-l băga,
Mi-l băga, mi-l judeca.
Șî ĭar verde de pelin,
Pe deal pe la Severin
Vine mama lu Mărin
Cu paĭsprăzăce buț de vin,
Dete vinŭ-a doŭa parte,
Pe Mărin nu-l poate scoate.
Și ĭar verde de pelin,
Pe deal pi la Severin
Vine tata lu Mărin
Cu doĭsprăzăce boĭ bătrînĭ,
Dete boĭ a doŭa parte,
Pe Mărin nu-l poate scoate.
Șî ĭar verde de pelin.
Pe deal pi la Severin
Vine-amanta lu Mărin
Cu fo doŭă sălbĭ-n sîn,
Dete salba a maĭ mică
Mărin nu știĭe de frică,
Dete salba, a maĭ mare
Scoasă pe Mărin afară.

Dobroteștĭ — Romanațĭ [Dobrotești, raion Caracal, reg. Oltenia], Florea I. Popa, 19 ani. GN I [1906] 96—97.

60. [Viermii de mătase]. [Se numesc] gîndáĉ (gîndác [s]). [Se fac din] sămînță dă gîndáĉ.

Îi̯ Îvii̯éz, îi̯ creșt^{i}, [îi pui pe] ráftur^{i}. [Se fac] gog^{u}óș. Le usúĉ la su̯áre, c-așă-vii̯ázǎ. Pui̯ căldáre̯á cu ápă la f^{u}oc și lúmer^{i}[68] o stă ĉizăĉ dă gog^{u}óș.

[Firul îl] trağ cu mína. Sî_și mașín^{i}: Îvîrt^{i}éș_cu piĉóru. [Din firele trase fac] o túrtă dă borangíc. Pui̯ pă mos^{u}ór trei̯ túrte. [Se învîrtește] cu ĉacîru. [Pe turtă se pune mălai̯u, grîu] fasúle, [ca să nu se încurce firele].

Balș — Romanați [Balș, raion Balș, reg. Oltenia] Costandína Pópa Dumítru, 53 ani. ALRT II 292 [22.IV.1933].

61. Erea un om odată dus[69] la marginea mărilor. Așa, umblîn să-ș facă hărana luĭ, dovedéște că vine o pasăre mare cît nu să maĭ putea și loa oameniĭ-n ghĭară și trecea mereu cu ĭeĭ. Șî-ĭ punea jos șî-ncepea să-ĭ mănînce.. Da ĭel ce s-a gîndit, că ce pasăre să fiĭe aĭa de mănîncă la oamenĭ[70]. Așa, ș-a loat un

---

[68] Disimilarea lui *n* inițial, cf. *lumele*, n. 57.
[69] Vezi n. 16.
[70] Obiect direct construit cu prepoziția *la*, care are aici valoare adverbială, însemnînd « mult, cantitate mare ».

etăgan la brîŭ şî c-un pistol şî să duce şî ĭel pă margina[71] mării ca să privează[72] cum ĭa aceĭ oamenĭ. Şî cîn l-a văzut pasărea, s-a răpezit, ş-o dată l-a vălmăcit cu hărpile şî l-a răpit şî pă ĭel. Cîn l-a lăsat pestă mare pă pămîn jos, l-a şî lăsat din ghĭară ş-a scos limba ş-a plecat încolo, ostănită, pă pămînt. Acel om, cîn îş vine-n fire, să uĭtă şî văzu cîmpu plin de căpăţînĭ de oamenĭ, ş-o văzu şî pă ĭa, după ce s-a hodinit,[73] vind[74] d-a dreptu şî la ĭel să-l mănînce şî pă ĭel, ca ceĭlanţ[75]. Numaĭ decît scoate pistolu, cîn văzu că vine la ĭel să-l mănînce, şî trasă-n ĭa. Ĭa să-mputernici, că n-o lovi bine, să saĭe pă el. Atuncea băgă şî etăganu-n[76] ĭa ş-o tocă ş-o-mpărţî pă poĭană, cum a-mpărţît ĭa căpăţînile oamenĭlor. Ĭel să gîndi că cum să maĭ treacă-ndărăt aceast (sic !) mare. Gîndindu-să şî mergîn pin a pustîĭetate, să-ntîlnéşte c-o sălbatica[77], şî sălbatica să jălui la ĭa ce-a păţît şî să văĭcăra mult că ce să facă. Sălbatica zîsă că-l hărănéşte ĭa cu hărana un an dă zîle, da la un an : «am tot ĭo[78] să te-nvăţ cum să trecĭ marea-ndărăt ». Şî-l lo. Îl dusă acas la sălbatic. Îĭ da o rădăcĭoară ş-o mînca şî ţînea cîtĭ-o săptămînă dă foame, păn a-mplinit anu. Atuncea vine sălbatica şî-l întreabă că maĭ are poftă să maĭ stea, şî ĭel zîsă că i s-a urît foarte rău. Sălbatica zîse : «numaĭdecît îţ daŭ drumu de te ducĭ dîncolo, unde-aĭ fost, la locu tăŭ ». Număĭdecît făcu sămn corăbĭerilor c-o hramă[79] pusă-nt-o prăjină, şî număĭdecît veniră corăbĭeriĭ ca să véze[80] ce sămn îĭ ăla. Şî dăteră pestă ĭel acolo. Ĭel să plînsă la corăbĭerĭ că d-atîta n-a măĭ putut vedea casa. Corăbĭeriĭ-l întrebară că cum a trecut acolo. Ĭel dă plîns nu putea să le spuĭe, aşa, uĭte, de frică că nu-l măĭ trec dincolo. Lor li să făcură milă şî-l pusără-n corabĭe, şî-l trecură marea dîncolo, la locu săŭ, unde-a fost ĭel.

Glăvile — Vîlcea [Glăvile, raion Drăgăşani, reg. Argeş] Ion Radu Lăzăroĭu, 50 de ani. GN I [1906] 45.

62. Eream măricel de cinsprece anĭ şî-nvăţam carte. Eream monitoŕ, care ştiĭa carte de-nvăţa copii pe su[81] dascăl. Băngile pusă la rînd, banga erea scobită să nu cure năsîpu jos ; erea tablă mare de blană pusă în părete în proţap. Slovele erea făcute de stat, şî copii în faţa tăbliĭ să uĭta. Monitoŕu da cu joarda în bangă, le zîcea copiilor : «mîĭnile-n jos şî băgareţ[82] de samă ». Şî mergea la tablă şî : «făceţ *i* ». Copii neteza năsîpu cu mîna. Dacă nu făcea bun, îl moţăĭa

---

[71] Singular nou, refăcut după modelul *gadină — gadini, prăjină — prăjini* etc.

[72] Schimbare de sufix; *-ească* de la conj. IV a fost înlocuit cu *-ează* de la conj. I.

[73] Metateză din *odihni*.

[74] Pentru *viind* «venind». Formele cu *i* ale verbului *veni*: *vin/ viu, să vină / să vie* au dat naştere unui gerunziu nou, *viind*. Notarea în GN presupune un *i* lung.

[75] Absenţa prepoziţiei *pe* este accidentală.

[76] Diftongul iniţial *ia* din *iatagan*, forma originară, s-a transformat întîi în *ie* ca în *ietac* din *iatac*, apoi s-a produs o deziotacizare, rezultînd *etagan*. Trecerea primului *a* din această ultimă formă în *ă* este în legătură cu accentul pe ultima silabă. S-a produs deci şi disimilarea $a \rightarrow a > ă \rightarrow a$.

[77] Cuvîntul *sălbatic*, fiind vag cunoscut de vorbitor, pare a fi fost confundat cu un nume propriu, ceea ce explică articularea aparentă cu articolul hotărît, după ce, în prealabil, cuvîntul fusese articulat cu articolul nehotărît.

[78] Inversiunea neobişnuită pentru *am să te-nvăţ tot eu*. Vorbitorul a contaminat construcţia de mai sus cu *tot eu o să te-nvăţ*.

[79] Din *mahramă*, cu pierderea primei silabe.

[80] Conjunctiv neobişnuit de la *vedea*, format prin analogie cu celelalte două persoane ale singularului: *să văz, să vezi* (— *să veze*).

[81] *Pe su dascăl* = sub conducerea dascălului.

[82] Imperativ întîlnit mai des în forma negativă. În cazul de faţă pare a fi o extindere la pozitiv.

de ureĭchĭ şî-l făcea monitoŕu. Dipă ce-nvăţa la năsîp, îl muta la tablă de pĭatră ; dacă să deşchidea[83], îl da la îrtiĭe, unde scriĭa cu condeĭ de pană de gîscă.

Zătreni — Vîlcea [Zătreni, raion Olteţu, reg. Oltenia] C. Panduru, 80 de ani. Vîrcol, GV [1910] 77—78.

63. (Mînăstirea lu Manólea). Am auzît : la mînăstíre cî_să fáĉe, bágă cîte-uŋ_cab_de berbéĉe î_zîd, să zîdeáscă. Ĉică-aşá-i de cîŋ_cu Manólea.

Manólea s-a culcát, s-a-ŋ́k'inát îŋcătre Dumnezău că vrea să fac-o mînăstíre. Şi ĭel s-a apucá_ş-a făcú_cărămídă ş-a ars şi s-a apucát ş-a găsît îŋcă doĭ méşterĭ şi cu ĭel triĭ. S-a apucát să zîdeáscă únde-a visátĭ. Şi ĭel zíua zîdeá şi noáptea să fărmá. Şi ĭar s-a-ŋ́k'inát îŋcătre Dumnezău. Şi ĭ-a spus noáptea-m_vis că cáre foméĭe o vení-ntîĭ cu demîŋcáre s-o ĭa, s-o zîdeáscă_zîd.

Ĭel a avút ũ_j'uŋc pĭerdú_de nouă an(ĭ. Muĭérea luĭ a avút copil mic. Ĭel cum să fácă să-i spúĭe muĭéri să găsáscă j'úŋcu ál pĭerdút, să-l dea la măĉelár să-l táĭe, să-l găteáscă, să-ĭ facă mîŋcáre. L-a cătát şi l-a găsît şi l-a dat la măĉelárĭ şi l-a tăĭát şi l-a gătít şi s-a dus cu demîŋcáre la bărbá-so, la Manólea. Şi ĭel îĭ spusásă să cáte mîzátu, să ducă àlelánte înneĭíntea[84] ĭeĭ. Şi ĭa a găsît mîzátu ş-a făcú_demîŋcáre tot înneĭíntea àlorlánte. A luá_bániţa ş-a plecá_cu ĭa. Şi Manólea a văzút-o. A-nĉepút a cîntá :

Ádă, Doámne, vîŋ_cu ploáĭe,
Să plouă cu şuroáĭe[85],
Mîndrúţa mea s-alúneĉe,
Să cádă, să vérse bucátele,
Să găteáscă áltele.

A plouá_Dumnezéu, ş-a alunecát ş-a vărsá_bucátele. Şi s-a dus ş-a gătít áltele. Ş-a venit tot înneĭínte-álorlánte. Cum a venít, cum Manóle-a luát-o ş-a băgát-õ-zîd. Şi zídu-l zîdeá şi pe ĭa o strîngá. Şi ĭa diŋ_gúră-zîĉá :

Ĉé faĉ, Manóleo?
Vreĭ să gluméştĭ
Oŕ să mă zîdéştĭ?
Că zîdu mă strînĝe,
Trúpu mi să frînĝe,
Ţîţa-ŋ_cúrĝe,
Copiláşu-m_plînĝe.
— Nu-m_maĭ aduĉe-aminte !
Că, dac-o plouá,
L-o scăldá,
Dac-o ninĝe,
Mi l-o únĝe —
Pe tine zîdu te-o strînĝe.

---

[83] Subînţeles «la minte».
[84] Asimilarea lui *a* la *e*.
[85] Forma cu *u*, alături de cea cu *i* (*şiroaie*) se explică prin caracterul dur al lui *ş*.

Acúma a zîdít-o acoló. S-a zîdít mînăstírea, nu s-a mai fărîmát. Ș-a acoperít-o. Și dúpe ĉ-a acoperít-o, i-a luat vrăj'máși scările. Și iei a făcút ắripii[86] și-a zburá de pe mînăstíre ș-a murí și iei.

Și de-atúnĉa-i zíĉe mînăstíri ălíia mînăstírea lu Manólea. Și de-atúnĉ să bágă cîte ĉéva la mînăstíŕ, cî să fag noi, cîte-uŋ cab de berbéĉe.

Grădiștea — Vîlcea [Grădiștea, raion Olteţu, reg. Oltenia] Tudóra Dínu Dumitráścu, 53 de ani. ALRT II 264—265 [13.VI.1936].

64. Paică[87] dumneavoastă nu știţ cum ie pi la noi, că v-aţ născut peste g'al, în Popești?

Ce să facem? Trăim cam rău, că ne-am băgat dători pin băngi din cauza sărăcii de an[88]. Anu ăsta a dat dumnezău bișag[89] de porumbi și de grîu. Prune nu s-a făcut, da măi bine, că-ș spărgea oamini capetele de răkiu.

Ie rău că statu s-a pus cu birurile pe noi și nu măi putem trăi. Șușaua s-a scumpit și ia și noi n-avem de une[90] plăti, că nu s-a făcut prune.

Berlești — Gorj [Berlești, comuna Scrada, raion Gilort, reg. Oltenia] Pătru Barbu, 40 de ani. T. Gîlcescu, *Cercetări dialectale în Gorj*, GS V_1 [1931] 108—109.

65. (*Ģiţă Cătăniţă*)

Foaie verde lămîiţă,
Pe ĉel g'al, pe ĉea culmiţă,
Treĉe Ģiţă Cătăniţă
Cu a lui dalbă mîndruliţă.
— Mîndruţo, de cînt te-am loat
Niĉi un cîntec n-ai cîntat.
— Ieu, Ģiţă, cîn ţ-oi cînta,
Moldova s-o legăna,
Boeri mari s-o minuna,
Pietrile s-or despica
Bisericile o crăpa.
Atît mîndra că grăia
Ș-înĉepea iar a cînta,
Iar Lotrișor c-auza,
Repede-n g'al să suia.
«Ģiţă, ĉe-ai tot fi cătîn[91],
Tot la fîneţe-ncurcîn
Și la livezi-mi călcîn?
Haideţ ca să ne luptăm
Și-n săbii să ne tăiem
Și care ne-om birui
Să rămîie mîndra lui».
Să loară și să luptară,

[86] Vezi n. 60.
[87] Pentru *par[e]că*. Acelaşi fenomen ca în *cei* pentru *cer*.
[88] «Anul trecut».
[89] Mai aproape de magh. *bövség*, cf. vechile forme *bivșag, bișug* etc.
[90] Din *unde* prin apocopă s-a ajuns la *un, une*.
[91] Pentru *călînd*. Apocopa lui *-d* de la gerunziu se întîlnește curent.

Să luptară pănă-n sară.
În săbii̯ nu să tăi̯a
Și nu știu̯ cum să-ntîmpla
Lu Ĝiță brîu-i̯ pica,
I̯ar i̯el mîndrii̯ îi̯ zîčea:
— Lasă, mîndră, calu-n frîu̯,
Sumete-m pustiu de brîu̯.
Saltă, mîndră, brîușoru
Că mă omoară Lotrișoru.
— Soțîorule, nu viu̯,
Că voi̯ care aț birui
Tot un bărbățel mi̯-aț fi ».
I̯ar Ĝiță cîn auza,
Lăsa brîul de-i̯ pica,
Cu Lotrișor în pămînt da
Și capu că i-l tăi̯a
Și îș lŏa pe mîndra sa
Și-n spre casă că pornea,
Činči̯ kile de vin îș loa
Și la masă s-așeza.
« Ține, mîndră, vin de bea
Că mi̯-ești soțîi̯oara mea ».
După če vinu-l beură
Să loară și să bătură.
Atunči̯ Ĝiță cîn vedea
Că-i̯ sărisă contra sa
Mîna pe sabi̯e punea
Și capul că i-l tăi̯a
Și la mă-sa să dučea :
« Țîne, mamă, cărničea,
Cărničea din fata ta,
Fata ta a rîzgîită
Și de tine rău crescută ».

Petrești-de-sus [Petrești, comuna Bărbătești, raion Gilort, reg. Oltenia] Lecu Kilom, 50 de ani. T. Gîlcescu, *op. cit.*, GS V_1 [1937] 100–101.

66. Îm spunea tată-mĭo c-a venit muscaliĭ. A șăzut șapte anĭ-n țară d-a gonit turciĭ, că fusasără turcii-n țară șî oameniĭ erea supuș turcilor. Moșĭ-mĭo a fost în fugă peste Olt șî a șăzut, cît o hi șăzut nu țîŭ minte. Erea supuș turculuĭ. Dăc-a venit, l-a prins ; îl prădasă turculuĭ. Îl loa — cum să-ĭ zîc? — ca slugă la pașa. Acolo să ducea la ĭel cu hîrtiĭa pusă-n prăjină să nu măĭ viĭe altu la ĭel, să-l vază că-ĭ prădat. Șî ĭel, ala, turcu ala, l-a rugat pă moșĭ-mĭo să schimbe calu cu ĭel, șî n-a vrut să schimbe calu cu ĭel. S-a dus ș-a spus lu soluluĭ[92] ăluĭa, care erea, turculuĭ ăluĭ maĭ mare. Dăcă ĭ-a spus, ĭ-a spus să nu schimbe calu cu ĭel că-ĭ ĭa calu, șî p-al luĭ șî p-al turculuĭ. L-a măĭ rugat încă aldată șî n-a vrut dă loc. Șî dăcă n-a vrut, calu a fost mergînd îm buestru, a

[92] Să se observe numeroasele morfeme de dativ.

scos tesacu, sabĭe saŭ ce-a avut, nu să știĭe, șî ĭ-aŭ tăĭat pulpa dă dîndărat. Atuncea s-a dus la turcu ăl măĭ mare, unde-a fos prădat ĭel. Calu l-a lăsat năpustit cu pulpa tăĭată, pîn porumbĭ. Dacă s-a dus la turcu ăl mare, a mînat alț turcĭ după ĭel șî l-aŭ prins. L-a dus șî ĭ-a tăĭat gîtu. A dat o dată cu sabĭa, i-a tăĭat gîtu ; corpu n-a maĭ fos picînd[93] jos, a fost mergîn[93] to-năĭnte. A sărit la ĭel și ĭ-a dat brîngĭ-n Olt. Șî așa a venit îndărăt moșĭ-mĭo acas. A șăzut calu treĭ lunĭ dă zîle. La treĭ lunĭ dă zîle s-a dus ș-a găsît calu vindecat. L-a loat acas, da tot a fost amerițînd dîn picĭor ; șchĭopăta puțînel, nu măĭ putea mérge ; n-a măĭ putut țînea îm buĕstru bine, cum l-a avut.

Pĭetrarĭ — Vîlcea [Pietrari, raion Horezu, reg. Argeș] Ion Dumitru Popescu, 47 de ani. GN I [1906] 34.

67. Cîtĭ-un lucru ce nu-l numește ce este, aŭ că are un măr, aŭ că are o pară șî nu vrea să-ĭ spuĭe dă loc să numește oricel.

Phĭetrarile-dă-jos — Vîlcea [Pietrarii-de-Jos, comuna Pietrari, raion Horezu, reg. Argeș] I. I. Dumitru Popescu, 47 de ani. V. Vîrcol, GV [1910] 45.

68. Erea omu cu muĭerea luĭ, loa plosca de cot[94]. După aĭa muĭerea loa o strachină mare de piftiĭ șî legate cu cîrpe de cînepă ; azmile[95] le punĭa pe strachină, or șasă, or opt. Muĭerea care erea măĭ fudulă avĭa opreg negru șî avĭa cîtĭ-o floare de roșu, coleá-coleá cîtĭ-o floare, cîrpa-n cap de cînepă șî vărgată o țîră cu de ăla de bumbac or de ăla cu in. Acu ĭeĭ să-ntîlnĭa, că erea rarĭ nămeniĭ șî făcea unu : hă-hă, hă-hă, șî da plosca di la șold șî bĭa. Muĭerea avĭa concĭ în cap, de fĭer. Petrecĭa la nuntă, făcĭa zîd de mesă[96], mînca triĭ zîle.

Rîmeștĭ — Vîlcea [Rîmești, comuna Horezu, raion Horezu, reg. Argeș] Pătru lu Păun Andronescu, 58 de ani. V. Vîrcol, GV [1910] 42—43.

69. A fost un înpărat o dată ș-a diclărat[97] răzbel[98] cu Ilĭana Costințĭana[99], o zînă d-alea, ș-a dat ordin să să dĭa di la toată casa om de războl, călare pă cal. Așa, la o casă a fost o sumă de fęte, băĭeț neavînd. Așa, una din fęte s-a diclărat că ĭa mę̨rge la răzbel, îmbrăcată bărbătęște, care ș-a șî loat un cal ș-a-ncălicat ș-a plecat la-npăratu să să ducă la răzbel. Șî după ĭa ș-a loat o cățălușă dĭ-acas, care cățălușă erea nesdràvănă[100], putea să să-nțăleagă cu stăpînă-so

[93] Forme perifrastice cu înțeles de perfect compus. Pentru acest tip de conjugare populară, vezi cele spuse la dialectul bănățean și la cel crișean, în care asemenea construcții se întîlnesc mai des. Vezi și n. 16.
[94] «Punea șnurul cu care se leagă plosca la încheietura antebrațului».
[95] Sincopă din *azimile*. Vezi n. 60.
[96] Pluralul lui *mese*.
[97] Pentru *declarat*. Vocala *i* provine din închiderea lui *e*, închidere sprijinită și de prepoziția *di*, care apare regulat în textul acesta; cf. și *li-oi*, *tată-mio* etc. Cît privește transformarea primului *a*, în poziție protonică, în *ă*, ea e firească.
[98] Formă creată artificial de latiniști din *res* + *bellum*, care s-a răspîndit, devenind populară și arhaică față de *război*.
[99] Contaminare între *Cosînzeana* și *Costin*.
[100] Forma slavă originară e *ne-sŭdravinŭ*. În cazul de față, menținerea prefixului negativ *ne* trebuie pusă în legătură și cu utilizarea deasă a acestui prefix la alte cuvinte.

la cazuri[101]. Așa mergîn pint-o pădure, vęde un copacĭ[102] arzîn cu foc, cu vîlvătaĭe de foc. Din foc aude un glas zicîn : «săĭ, voĭnice, stinge focu și mă scapă, c-o să fiĭe ferice de tine». Așa dînsŭ-a sărit ș-a stins focu, de une-a ĭeșit dĭacolo ca un chip de om. Ice : «băĭete, fincă mĭ-aĭ făcut binele ăsta, să mergĭ cu mine la tătă-mĭo ; lasă calu, zîce, șî figura aĭa s-a făcut cal. « Încalică pă mine șî tĭ-oĭ duce într-un minut ».

Ĭel s-a pus călare, lund șî cățălușa-n brață. S-a pomenit la tata Necuratuluĭ. Cîn acolo, sara dintîĭ ĭ-a dat o hodaĭe[103] să hodinească. Dară ĭel cățălușa n-a lăsat-o di lîngă ĭel, șî-n hodaĭe ș-or unde ĭerea ĭel. Cățălușa pă noapte ĭ-a zîs : «drăcoaĭca mare te bănuĭește că ĭeștĭ fomęĭe, nu ĭeștĭ om[104]. Mîĭne o să te poarte prin prăvăliile lor, să te probęze, dacă ĭeștĭ fomęĭe or om, să vază pă ce puĭ mîna, pă lucruri bărbăteștĭ or fomeĭeștĭ — să puĭ mîna pă săbĭi, pistoale, puștĭ ».

Cîineni — Vîlcea [Cîineni, raion Rîmnicu Vîlcea, reg. Argeș]
Dincă Popescu — Vilăŭ, 74 de ani. V. Vîrcol, GV [1910] 25—26.

70. Cîn ĭeram ĭo haĭduc băgam pă boerĭ-n dracĭ. Cîn ĭera luna la amĭaz mă puneam cu bolovanĭ pă polata cășiĭ, și boeriĭ tremura dă frică cîn tunam la ĭeĭ-n casă. La unu Niculaĭe Bădoĭ am găsît polĭ șî n-am putut să-ĭ duc. Ĭera unu-n Cărbuneștĭ șî mĭ-a dat șaĭzęcĭ dă miĭ dă polĭ, dóo puștĭ ș-un pistol. M-am dus la Tîrgu-Jiu la unu Barbučan ; l-am găsît cu calu pin obor șî ĭ-am zîs :

— De tine doriam, domnule Bărbučene.
— Da, č-aĭ cu mine?
— Să mă-mprumuțĭ șî pă mine.
— Dă mulț banĭ?
— Cît oĭ putea duce ĭăŭ-n cîrcă.

Cărpinișu — Mehedinți [Cărpinișu, raion Gilort, reg. Oltenia].
Ion Făsuĭ, 86 de ani. GN I [1906] 19.

71. Nespălatu o fos hăĭduc mare. Înt-o zî s-a făcut fomeĭéște — n-avea barbă — șî s-o dus la plugurĭ șî s-a făcut o proastă ; o zîs că-ĭ bolîndatică. Șî s-o dus sara cu plugurile la curtĭa lu baron, în haĭa țară. După ce s-a-nnoptat, a tras drugurile ș-a mers ĭeĭ toț tovarășiĭ dĭ-a-ntrat la baron. Șî ĭ-a-ntrebat :

— Ce cătaț?
— Ană[105] banĭ, zîseră ĭeĭ.

Șî a luat dĭin casa baronuluĭ aur mult ș-argint, ș-a umplut poverile.

Da o slugă dĭedeasă larmă[106] șî baronu o pus o păcură dĭe harmată ș-a-mpresurat curtĭa.

---

[101] În loc de «la (în) cazuri grele, la (în) cazuri de primejdie». Dispariția determinatului «grele», «de primejdie» arată că, în vorbirea populară, *caz* a intrat mai ales în asemenea grupări semantice.

[102] Forma veche originară ; *copac* este un singular nou, refăcut după modelul cuvintelor în care *(c) i* indică pluralul, ca în *arac — araci, crac — craci* etc.

[103] Poate prin asemănare cu *hodini, odaie* a devenit *hodaie*. Cele două cuvinte se găsesc des împreună. Cuvîntul maghiar *hodály*, împrumutat din romînește, a putu influența din nou pe *odaie*, în special în Transilvania, de unde *hodaie*, în forma nouă, s-a extins și în Oltenia.

[104] În sensul popular de «bărbat».

[105] Scurtare din *adă-ne*.

[106] Afereza lui *a* din *alarmă* e accidentală.

Şî atunča hoţîĭ zîseră lu Nespălatu :

— Tu ne-aĭ adus, tu să ne scapĭ.

— Sufletĭele s-o duce, da baniĭ nu, zîse Nespălatu. Ĭaŭ v-am adus, tot ĭăŭ o să vă scot.

Ş-atunča Nespălatu a luat un copil dĭ-aĭ lu baronu în braţă, şî harmata n-a putut să dĭa-n ĭeĭ, şî aşa o scăpat.

Radoşĭ — Mehedinţi [Radoşi, comuna Cărpinişu, raion Gilort, reg. Oltenia] Anghel Mărăcine, 80 de ani. GN I [1906] 20—21.

72. Foae vęrd'e d'e susai̯,
La fîntîniţa d'in plai̯
Pusăi̯ masa şî mîncai̯.
Aruncai̯ oi̯ki[107] pe masă
Şî-m veni un dor d'ę-acasă
D'ę-o fi d'i la nevastă,
Să las calu să mai̯ pască ;
Iar d'ę-o fi d'i la copii̯,
Să pui̯ şau̯a şî să mîi̯.

Runcu — Gorj [Runcu, raion Tîrgu-Jiu, reg. Oltenia] Gligore Loçie, 45 de ani. T. Gîlcescu, *op. cit.*, GS V_1 [1931] 90.

73. Laptĭele să mulge dĭe la capre, să punĭe-nt-un hîrdăŭ, pe urmă aruncăm un fĭel dĭe chĭag, pe urmă dacă să-nchĭagă-l lom cu lĭingura dĭin ciubăr şî-l punĭem în straĭchină[108].

Bumbeştiĭ de Jiĭ — Mehedinţi [Bumbeşti-Jiu, raion Tîrgu-Jiu, reg. Oltenia] Antonĭe Surdu, 70 de ani. GN I [1906] 16.

74. Lă noĭ sîn mulţ care nu să-nsoară dĭin pricină că n-aŭ pămînt. Iăŭ sînt unu dĭin hăĭa, cinĭe-m dă miĭe pămînt dĭe pomană? Parinţiĭ a fost oamenĭ săracĭ. Îm parĭe binĭe că nu m-am însurat, maĭ binĭe trăĭesc ĭo numa, sîngur cu capu, decî s-am gloata dĭe copiĭ după minĭe. Maĭ sîn vo cincĭ-şasă ca minĭe.

Bumbeştiĭ de Jiĭ — Mehedinţi [Bumbeşti-Jiu, raion Tîrgu-Jiu, reg. Oltenia] Acelaşi. GN I [1906] 16.

75. D'ecît slugă la čiocoi̯
Măi̯ bińe čioban la oi̯
Cu capu pe muşuroi̯,
Şî cu oi̯ki dupe oi̯.

Vălari̯ — Gorj [Vălari, raion Tîrgu-Jiu, reg. Oltenia] Ion Eftenoi̯, 23 de ani. T. Gîlcescu, *op. cit.*, GS V_1 [1931] 96.

76. Merğe lelęa pe colnic
Răsučin la boranğic
D'e trei̯ zîle răsučeşt'e,

---

[107] Pentru *ochi* (*ok'*). Diftongul *oi* s-a format prin anticiparea caracterului palatal al lui *k'*. Vezi n. 35.

[108] Acelaşi lucru ca în *oik'*.

Ia pe fus nu măi sporeşt'e;
D'e trei zîle sfîr, sfîr, sfîr
Şi ia n-are niči un fir.

Vălari — Gorj [Vălari, raion Tîrgu-Jiu, reg. Oltenia] Pătru Vlaicu, 35 de ani. T. Gîlcescu, *op. cit.*, GS V_1 [1931] 95.

77. Ieŭ la žoc, mama la žoc,
Mălaiu d'e žoi în foc;
Bătui mîţa cu žord'iţa,
Că d'e če n-a scos turt'iţa,
Şî mîrtanu cu vătraiu,
Că d'e če n-a scos mălaiu.

Vălari — Gorj [Vălari, raion Tîrgu-Jiu, reg. Oltenia] Ion Eftenoi, 23 de ani. T. Gîlcescu, *op. cit.*, GS V_1 [1931] 96.

78. Cum [se spală tortul]. Dúpe če-l torčém pe-ál de cínepă, îl punⁱém în čenúşe pă fᵘoc, cu căldárea, şi-l ferbⁱém. Îl scuáten_de-acólo şi-l punⁱém iar în čenúşe uscátă şi-l spălắm. Dúpe če-l spălắm, să usúcă şi-l băgắm Ĩ_ápă cáldă, Ĩ_săpún.

Strehaia — Mehedinţi [Strehaia, raion Strehaia, reg. Oltenia] Săvéta Ion Vedán, 69 de ani. ALRT II 275 [26.VI.1944].

79. Satu nostu n-o fost dźi la înšeput tot aşa ca acu. Ăria[109] măi multă pădure p-iśi şî căşi nu să vedźea dźecît cîtśe una, iśi coló. S-or apucat oamini să taie pădurea şî s-o făcut căşi. Am audzît şî ieu dźi la ăi bătrîni, că ăl dźintîi om în satu nostu o venit dźin Mehedźinţ, dźin satu Busăşti, şî-l kema Śiobanu. Dźin iel s-o-mulţît locuitori satului şî ăi măi mulţ o loat numele dźe Śiobanu. Pămîntu dźi p-iśi ăria propietatśea[110] mînăstirii Tizmana şi pe vremea lu Cuza s-o dat la oamini care pînă atunśi ăriau[111] clăcaş. Io nu ştiŭ bine cum o fost, că-i mul dźe-atunśi, da mi-or spus şî mńie hăi bătrîni.

Godźineşti — Gorj [Godineşti, raion Baia de Aramă, reg. Oltenia] Ģiorģe Śiobanu, 65 de ani. T. Gîlcescu, *op. cit.*, GS V_1 [1931] 84.

80. Frunzuliţă trei zmiśele,
Mă-nsurai şî-m luai muiere,
Ia mă-ntreabă dźe avere,
Ieu îi spui: « averea mea:
Şaptśe nasturi pe-o manta;
Ŕacu şî mindźineaua
Şî pustśia sabia,
Aia m-a îmbătrînit
Tot umblîn cu ia la gît ».

Godźineşti — Gorj [Godineşti, raion Baia de Aramă, reg. Oltenia] Ģiorģe Śiobanu, 71 de ani. T. Gîlcescu, *op. cit.*, GS V_1 [1931] 87.

---

[109] Pentru a explica pe *ăria* trebuie să pornim de la o formă fără preiotare: *erea* sau *eria*, iar *e-* datorită lui *r*, s-a modificat în *ă*, adică într-o vocală din seria centrală.
[110] Disimilarea celui de al doilea *r* din *proprietatsea* e generală.
[111] Imperfectul cu *-u* e de origine bănăţeană. După cum se vede, textul conţine şi alte elemente de aceeaşi origine.

81. Sicî-a fos doŭî surorĭ alăturea şî una a fos lumariţî, ĭar śalaltî cuminti. Śa lŭmariţî ĭera şî maĭ bogatî, ĭar śa cuminti maĭ sărăcuţî.

— Doamne! soro, ĭeŭ ţiĭ credit lu Dumnezăŭ şî trăĭesc maĭ greŭ, ĭar tu śe dracu faśĭ cu dragostea cî trăĭeştĭ maĭ dihaĭ dicît o cucoană? Am sî m-apuc şî ĭeŭ di ighit.

— Numa sî ştiĭ sî faśĭ şî sî disfaśĭ.

Dipi śi pleacî bărbat-su la moarî, ĭa s-apucî şî bagî un dadaleţ în casî, şî numa ĭacî şî bărbat-su!... Diźugî boiĭ, bati la fereastî sî intri-n casî, da fimeĭa nu-ĭ da drumu, şî tot spuné pin casî:

— Ghinĭ-a zis gaga, nu ştiŭ niśĭ sî fac niśĭ sî disfac!

Bărbat-su s-a dus la cumnat-sa şî-ĭ spuni pośinogu:

— Haidi cî nu vré sî-ńĭ dişchizî uşa!

— Ştiĭ una? Stăĭ tu aiśĭa sî mî duc ĭeŭ întîĭ în casî.

Intrî-n casî, ĭa putineĭu cu lapti şî-l varsî togma-ńiti-n ńiljocu casiĭ şî varsî laptili tot, şî dă drumu amantuluĭ afarî.

Numa ĭacî-vini şi bărbatu sorî-si.

— Di śe, fa, nu daĭ drumu?

— Ĭoti bre! înśepi cumnat-sa, di fricî a vărsat chişleagu pin casî şi-ĭ ĭera fricî sî n-o baţ şî dĭ-aśeĭa tăt striga cî niśĭ nu ştiĭe sî facî niśĭ sî disfacî.

— Doamne, bre, fa fimee! Śi dracu! pintru atîta lucru să saĭ diźaba la batae? Sî mî fereascî dumnezăŭ di aşa sminteală.

Şî ĭaca aşa cu istorĭa fimeiĭ haţaţue!

Independenţa — Covurlui [Independenţa, raion Galaţi, reg. Galaţi] Gherghina D. Ńihalśea, 69 de ani. GN I [1906] 327.

82. Cînd o trecut ruşiĭ la turc, noĭ ni gătisîm calabalîcu şî cu copchiĭ cu tot, ca sî fuźim dĭ-aiś din oraş. Rusu n-o strîcat ńińic: iĭ aduśé, saraśi di la Plevna cu mînili şî chiśoarili ruptî şî undi ţîpa şî sî văĭcăra... Iĭ adusîsî la malu Dunăriĭ şî priĭia norodu. Iĭ duśé la spital, cî făcusî un spital la dĭal, pintru iĭ. Atunś s-o strîcat multî lumi în războĭ.

Dintăĭ o vinit cazaśi călăreţ şî drept la Ţîglina o stat. Şî toţ s-o tuchit źos şî pîndea pi turś. Şî turśii sî plimba pi Dunărea cu vaporu cu tunurĭ: vinĭa la vali cu pandela lasatî, pi urmă ĭar pleca spri Brăila şî rîdica pandela.

Şî ruşiĭ di iśé o pîndit, cîn s-o dat la vali di la Brăila, la gura Sîretĭuluĭ şî o şî dat cu tunurli în vapor şî s-o rîsîchit tot, şî vapor şî lumea toatî din ĭel.

Dacî nu ĭera ruşiĭ, ĭera sî facî ţărnî Galaţu... Şî pi ormî s-o potolit şî norodu.

Galaţî — Mărĭa Răpizasca, 62 de ani. GN I [1906] 319.

83. Acuma rar dacă-ĭ videa catrinţe. Toate o făcut conś aiś îndărăt.

Ĭo pĭ-aśelea an śudă mare. Ĭo să hiŭ ca ştatu[112] pĭ-aśeĭa aş tunde-o-ntîĭ care are conś.

Acu fete marĭ cu părinţ şî aŭ cochiĭ şî-ĭ ţîn ĭele şî părinţiĭ lor. Li-ĭ mintea lor aşa. Fiśoriĭ să duc în armată şî dacă yin nu să maĭ uĭtă la ĭele. De! muĭe-

[112] Formă din Ardeal cum se vede după caracterul consoanei iniţiale, a cărei pronunţare a fost influenţată de limba germană.

rea-ĭ poale lunźĭ șî minte scurtă. Așa-ĭ fimeĭa blăstămată de dumnezeŭ, că n-ar faśe dacă n-ar căuta alțîĭ la ĭa.

Slobozîĭa — Tecuci [Slobozia, comuna Umbrărești, raion Tecuci, reg. Galați] Marghĭoala Nichifor, 32 de ani. GN I [1906] 393.

84. Cu posturile estea, cun s-o duśem? Postesc dacă n-aŭ śe mînca. Țîn oaminiĭ batrînĭ, țîn șî luneà post.

Śe să gîndește rumînu? măcar de-aș avé ĭeŭ în śelelalte źîle de dulśe. Cîteodată ĭe duminecă șî mănîncă fasole.

La noĭ cît a fost vara de mare — pîn an [113] lŭat șî noĭ varźă de post acu pe toamnă — maĭ rar să fac mîncare cu carne, maĭ mult sec an mîncat. Śe faśe rumînu? yine de la cîmp cu fumeĭa, pune čaunu cu apă la foc, presoară [114] făĭnă-n apă șî faśe terś, șî-ś ține de saț. Doar pune sarea-ntr-însa numa să hiĭe sărat șî-l mănîncă, niś cu udătură, gol așa. Făĭna sîngură cu apă să chĭamă terś.

În casă cum să hiĭe? Altu are rogojînĭ așternute pe pat în loc de păĭere. Altu n-are niś rogojînă, pune cîte-o bucată de țol pe scîndurĭ, sara cîn să hodinește.

Ales la timp de ĭarnă, murmură [115] de frig cu băĭețîĭ, maĭ mare ńila să vezĭ! Îĭ pune lîngă cheptu luĭ de-ĭ încălzește.

De-acolea care-s maĭ bogaț le dă mîna să facă cîte un minder șî așternut de țară, de lînă de oaĭe sau plapumă de tîrg. Pe jos e lichit cu lut amestecat cu balegă de cal or de boŭ, că sîngur nu-l poate lichi pe lut. Aminterea crapă, să coșcoyĭește [116].

Părețîĭ-s golĭ [117], numa cu var daț, la care-ĭ dă mîna, care nu ține șî maĭ așa numa lichiț cu lut. Priotu șî școala aŭ case bune, śelelante nu-s.

Țăpu — Tecuci [Țepu, raion Tecuci, reg. Galați] Ion Vasile Oiță, 40 de ani. GN I [1906] 397—398.

85. Śi sî hii, mă rog duńitali? ĭaca-ntîmplarea, dumnizăŭ, orĭ śini maĭ știi śi păcat a dat pisti capu ńeŭ! niśĭ nu-ț yini-n gînd; am săśerat ĭeŭ, de-a-puterea hi din copchilării șî n-am pățît ca-n zîŭa aśee; măĭ, parcî-n luasî mințîli, cîn m-an trezît ĭeŭ sînźili țîșné dĭ-un stînjîn din mîna mé; am maĭ pus ĭeŭ mîna pi săśiri o Ĭunî di zîle? Dea... paśi! a săśerat ghĭatî Stanca pazăśî di prăjînî sînguricî, șî era grîŭ cît ńi ți-ĭ omu, ĭaca așa. Da acu di asta ca di asta, da nacazu, ńeŭ pi urmă, tot n-am umblat la ranî chĭar ńiś di felĭ; ca doar sî n-o zădărăsc; cîn colo é maĭ răŭ... s-a pus colb, ba sudoare, șî cînd m-an dus la doftor, cî n-a maĭ fos di chip, sî ti hi făcut neni śi țîpam! Da șî ĭel ca cînili nu-ĭ ĭera ńilî, di felĭ, di felĭ, trăźé cu pămătuvu śeala cu vatî multî di mî triśé

---

[113] Trecerea lui *-m* (final) la *-n* apare adesea, cf. *can*, în loc de *cam*, *cun* etc. Este vorba de o întărire a caracterului nazal al lui *m* în anumite poziții.

[114] Pentru *presară*. În glosarul GN II se dă și infinitivul *presora*, dar acesta pare a fi inventat. *Presară* s-a modificat în *presoară* sub influența lui *împresoară* și a altor verbe cu aceeași înfățișare fonetică.

[115] Pentru *tremură*. Sensul din text seamănă numai cu înțelesul de «mîrîit slab și surd al unor animale» pe care îl are și cuvîntul *murmur*.

[116] Pentru *coșcovește* «se burdușește, se cojește varul sau tencuiala de pe pereți».

[117] Formă refăcută de la singularul *gol*.

sudorili ; eĭ ! . . . a maĭ trecut v-o triĭ săptămînĭ, ş-a dat dumnizăŭ di ńĭ-o contenit durerile şî s-o sghiśit.

Lieştĭ — Tecuci [Lieşti, comuna Ciorăşti, raion Tecuci, reg. Galaţi] Andreĭ Sandu Panaite, 27 de ani. GN I [1906] 389.

86. Foai verdi lemn domnesc,
Staŭ în loc şî mă gîndesc
Ca śi zîli maĭ trăĭesc.
Foai verdi mărăraş,
N'ĭ-am avut un puĭ cu haz
Şî l-am scapat în alt oraş,
S-a făcut călugăraş.

Găźeştĭ — Putna [Găgeşti, raion Panciu, reg. Galaţi] Gavrilă Purdel, 34 de ani. GN I [1906] 284.

87. — Leliţă din Brebu
Ĭeŭ stam să ti-ntrebŭ
Aĭ bărbat or n-aĭ?
— Bărbăţălu ńĭ-am
Tînăr şi gălant [118]
Şî l-am di barbat.
Merindi ĭ-am pus :
Chiśor di cucoş
Din źenunchi-n ğos ;
Putină cu brînză,
Didisuptu-ĭ frunză,
Şî dĭasupra-ĭ brînză ;
Putină cu unt,
Didisuptu-ĭ lut,
Şî dĭasupra-ĭ unt.

Găźeştĭ — Putna [Găgeşti, raion Panciu, reg. Galaţi] Neculaĭ Purdeĭ Mare, 76 de ani. GN I [1906] 283.

88. Era nouî śiobani măi tiniri şî unu bătrîn, cari avia oi măi multi. Aśii nouî śiobani merğiau înapoi, iar śel bătrîn merğia înainti şî sî sfătuia ca sî-l omoari. O mioriţî a auzît şî iera tristî şî nu voia sî mănînci. Stăpînu a întrebat-o :

— Mioriţî lai,
Lai, lai, bucălai,
Di trii zîli-ncoaśi
Guriţa nu-ţ taśi ;
Ori apa nu-ţ plaśi?
Apa îi sălśii,
Cum îńi plaśi ńii,
Dar iarba nu-i glodoaśî,

---

[118] Neologism al cărui *ă* se poate explica printr-o falsă regresiune. Chiar în textul de faţă se vede cum vorbitorii amestecă formele cu *ă* protonic păstrat şi cele cu *ă* în aceeaşi poziţie trecut la *a*, cf. *bărbat* din versul al treilea şi *barbat* din versul al şaselea. Considerînd că forma cu *ă* protonic păstrat e literară, *ă* a fost introdus şi în *galant*, pentru că adjectivul era o noutate pentru cei care îl întrebuinţau.

N-ağ̑i̯ungi la o̯asî.
— Stăpîni, stăpîni,
To̯ati-s buni,
Da nu-ńi̯ fac di capu meu̯,
Či-ţ faśi̯ dumni̯ata di capu tău̯.
Da am auzît
Cî vorbi̯a duşmani
Ca sî ti omo̯ari.
— Mioriţî lai,
Voi̯ di aţ vidi̯a
Cî m-a omorît,
Voi̯ sî rîcîiţ cu k'iśi̯oarili
Şî sî mă luaţ
Şî în žocu ńeilor
Sî mă îngropaţ.
Atunśi̯ a zîs śi̯obanilor dor cî l-or lăsa :
Fraţîlor mei̯,
Vă duśiţ în vatrî,
Cî i̯-o găli̯atî cu galbini̯
Şî s-o luaţ.
I̯ei̯ l-au̯ omorît şî l-au̯ îngropat śii̯ nou̯î şi̯obani̯ într-o rîpî. Mioriţa l-a scos şi l-a îngropat la stînî şi berbeśi plîngi̯au̯.
A vinit mă-sa şî-ntreba di dînsu. S-a-ntîlnit cu negura şî i̯-a zîs :
— Neguriśi, cum i̯eşti̯ umblăto̯ari, fii̯ şî vorbito̯ari :
N-ai̯ văzut un śi̯obănaş?
— Sî ti duśi̯, la apî,
Cum îi̯ curgăto̯ari,
Îi̯ şî vorbito̯ari.
Apa i̯-a spus că l-a dat di rîpî. Baba a dat di śii̯ nou̯î śi̯obani̯ şî a omorît-o şî pi i̯a.

Herăstău̯ [Herăstrău, raion Focşani, reg. Galaţi] Ilinca Lăşcanu, 12 ani. Ion Diaconu, *Ţinutul Vrancei*, [1930], 24—25.

89. Aş avi̯a sî-ţ spui̯ multi, d'apăi̯ domni̯ata sî-ţ spui̯ plevuri̯ di̯-a meli? I̯eu̯ am fost śi̯oban di cîn m-a făcut mama. Numa m-a dizbăşcăluit războiu̯ şî armata; încolu di la şăpti ani̯ şî pînî az am umblat di pi co̯ada oilor. Tari ńi̯-a fost drağ̑i, c-aşa am apucat dim bătrîni. Uni sî pomeni̯a scîrbi di i̯esti̯a di śi̯obani̯ di̯-acu? Acu fuği la oi că i leni, da atunśi îi̯ i̯era dragî o̯ai̯a. Dim bătrîni nu sî făśi̯a orśini baśi̯u. Ti făśei̯ întâi̯ strungari̯u, di̯-acoli̯a ńižlocaş, di̯-acoli̯a scutari̯u şî, he, he, la urmî baśi̯u. Baśi̯u-i̯ om diştept, nu-i̯ om prost. Dacî-i̯ pi sk'înari̯a lui̯ cîti ob suti di oi̯ şi cîti trii̯ ńii̯ di kili di brînzî, trebi sî h'ii tari. Da acu, nu vez? Cîti oi̯ atîţa baśi̯. Baśi̯u-i̯ stăpînu stînii̯ şî i̯el ţîni răbožu cu satu. Di i̯el ascultî şî scutari̯u şî śii̯lanţ śi̯obani̯. I̯el îi̯ sfătui̯eşti pi toţ: « mă, sî ti duśi în locu cutari, cî-i̯ i̯arbă ». Dacî n-ascultî, puni mîna pi tăśi̯uni, cî śi̯obanu trebi sî ştii pi uni sî ducî oili. Oili nu-i̯ g'ini sî li po̯arti pi kei̯ şî pi zmîrcuri̯ sau̯ pi marğina apilor, cî sî umpli di gălbazî. Da niśi̯ pi locuri k'etroasî sî nu li duśi̯, cî li sacî laptili. Pi locuri̯ scursî-i̯ păžîşti̯a[119] bunî, cî-s i̯erg'i întreği şî li prii̯eşti.

[119] Formă refăcută după pluralul *păjişti*.

Pin zmîrcuri i̯a faltuśi̯, căpuşa şî cîrśelu, cîn dă di colţu i̯erg'ii̯. Da-i̯ măi̯ ră gurari̯a şi vărsatu, şî sî feri̯ascî dumnezău̯ cîn sînźeri̯azî, cî mînîncî lacum, flămîndi.

Îi̯ nevoi mari pi baśi̯u şi pi scutari̯u dacî sî-mbolnăg'esc la munti. Dacî dă gurari̯a pisti i̯a, îi̯ dai̯ şteg'ii k'isatî. Unili sînźeri̯azî şî-i̯ laş sînźi cu cuţîtu: îi̯ tai̯ o li̯acî ureki̯a ca sî k'icuri sînźi ş-o baţ c-o nui̯a. Sî răsufli dacî-i̯ di trecut, dacî nu la teti̯a moşu-n di̯al. Śi măi̯ trăźi̯am cu oili cîn sî-mbolnăg'i̯a di vărsat, pîn nu işî aźenţî iştii̯a! Sî duśi̯a baśi̯u cu vo dou̯î dupśi̯ di arźint sau̯ cu doi̯ franśi̯ di arźint la un ţîgan şî-i̯ făśi̯a un ac di arźint. Lua pi urmî un h'ir di mătasî şî di pi śi tăi̯a o o̯ai bolnavî di vărsat, îi̯ lua copturî di la supsi̯o̯arî oii̯ sau di la k'iși̯oru di dinăinti sau di dinapoi̯, sau̯ di la gurî ş-o impunźi̯a în k'eli sup coadî. Uniori̯ prindi̯a to̯ati.

... Şi̯obani sî-mbracî cu cămeşa śi̯obăni̯ascî, cu k'eptari̯u, cu suman, cu glugî şi-n k'iśi̯o̯ari ari ok'inśi̯ cu og'eli di lînî. Cămeşa śi̯obanului̯ trebi sî ţîi la negri̯alî şî sî-ncătrăneşti cu omag şî stirigo̯ai. I̯eti cum o faśi̯. Tok'eşti̯ într-o o̯alî unt di o̯ai şî pui̯ în i̯el stirigo̯ai şî omag. K'iśi̯ ş-o li̯acî di rîşînî, cî-i̯ bunî, cî nu intrî apa. Dipi asta h'erg'i̯ o̯ala o bucatî bunî di timp ş-o răśeşti̯ di̯-o parti. I̯ei̯ dipi asta o stiblî di busîi̯oc ş-o moi̯ în o̯alî şî unźi̯ cămeşa pisti tot. Dipi śi sî usucî într-o zî o porţ to̯atî vara, cî nu poţ aduśi uşor skimburili din sat, cî-i̯ diparti. Ţîni̯-o varî şî pi urmî sî tai şî faśi̯ alta.

Spineşti̯ [Spineşti, comuna Păuleşti, raion Focşani, reg. Galaţi] baciul Ançil Forîi, 52 de ani. I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, GS, IV_2 [1930], 298–299.

90. Po̯ati sî h'ii śinzăśi̯ di ani̯ di cîn n-am măi̯ cîntat-o. O cîntam mult cîn i̯eram śi̯oban la oi̯, c-am fost śi̯oban la oi̯ v-o şăsî, şăpti ani̯. Am umblat şi cu mînzărili, da am fost şi primari̯u în Negîrleşti̯. *N'iori̯a* am auzît-o di la bătrîni̯, cî bătrîni o cînta. Śi̯obani vini̯a di vali la vremi̯a co̯asî, ş-o cînta sara cîn sta oili-n śinî şî cîn porni̯a śi̯obani no̯apti̯a. O cînta uni din fluir. Înăinti i̯eu̯ am apucat puţîni oi̯ la Negîrleşti̯. I̯era puţîni oi̯ la noi̯. Cari i̯era ki̯abur avi̯a śinzăśi̯, şai̯zăśi̯ di oi̯ ş-avi̯a śi̯obanu lui̯. Dacî-l puni̯a anu ista, sta trii̯, patru, śinśi̯, şăsî ani̯. Da acu puni śi̯oban cu zîu̯a, cu luna. Atunśi̯ oai̯a n-o cunoştei̯ tu cum o cunoşti̯a śi̯obanu. Oili Negîrleştilor sî păza la Păi̯eşăli. I̯era dou̯î tîrlişo̯ari cu cîti patru, śinśi̯ suti di mînzări̯. Acu-s vo trii̯ tîrli, cu ob suti di oi̯. Înăinti i̯era dou̯î tîrli: a Păscăleştilor ş-a Tăfteştilor, acu vo śinzăśi̯ di ani̯, dacî n-a h'i pisti śinzăśi̯ di ani̯. I̯eram di pai̯spreśi, śinspreśi ani̯ cîn m-an luat di oi̯. Oili i̯era frumo̯asî, cî i̯era păduri̯ mari̯; nu sî pomini̯a goluri̯ dicît la stîni̯. Cîn merźi̯ai̯ pi gol sî făśi̯a spumî pi iţari di pi flori̯. Pi rou̯î i̯era ca pi unt. Da acu i̯arba-i̯ pîrlitî di săśita lu Dumnezău̯.

Înăinti la noi̯ nu sî cam puni̯a śi̯obani̯ o̯amini̯ buni̯. Vini̯a străini̯, din alti sati. I̯era śi̯obani̯ cari s-a pripăşît pe iśi, di aldi Luca, cari̯-a fost śi̯obani̯ la Taftî. A vinit din alti sati, s-a-nsurat aiśi, şî-s buni ospodari[120]. Vama înăinti i̯era « la Hai̯duśi̯ » pi Coza, şî nu vini̯a din Ţara unguri̯ască oi̯ pi la noi̯.

Negîrleşti [Negrileşti, raion Focşani, reg. Galaţi] Neculai̯ D. I̯eşanu, 65 de ani. Ion Diaconu, *Ţinutul Vrancei*, [1930] 39–40.

---

[120] Căderea consoanei iniţiale ne trimite la o formă care începe cu un *h* velar.

91. Leat sînt şepteześ şî patru. An fost conśetrat în timp di rezbel. An fost pîr la Dunăre şi cînd să ni trĭacă Dunărea nĭ-o dat drumu. Noĭ nĭ duśam pi drum pin Bucureştĭ la Calafat, cu trinu, şî d-acolo nĭ-o-napoĭet.

Nĭ-an dus bine, că ĭeran tinerĭ, cîntînd ni duśam.

Bălăbăneştĭ — Tutova [Bălăbăneşti, raion Bujor, reg. Galaţi] Petrache Śĭocan, 56 de ani. GN I [1906] 410.

92. Odată un leŭ s-a-ntîlnit c-o mîţă ş-a-ntrebat-o:

— Dî śi ĭeştĭ tu aşa ńică, fă?

— Apîĭ, cum să nu hiŭ ńică, dacî trăesc tot în casă cu oaminiĭ şî cu copchiiĭ lor, cari mă bat hojma.

— Fă, ĭa ascultă! Aş vrea să văz şî ĭeŭ un ŭom, sî ştiŭ şî ĭeŭ śi fel dî lighioană-ĭ ĭel.

— Dacî vreĭ sî vez, apîĭ haĭ cu mini la capu poduluĭ, cî p-acolo trec iĭ mereŭ.

Pî cîn şădea iĭ acolo, a trecut un copchil la şcoală.

— Ăsta-ĭ om? întreabă leu.

— Ba nu, ăsta acu sî faśi, a zis mîţa.

Dîpă aĭa a trecut un uncheş batrîn dî tot.

— Ăsta-ĭ om? întreabă leu.

— Ba, ăsta a fost, ziśi mîţa.

Măĭ la urmă treśi un soldat înśins cu saghĭe şi cu puşca pî umăr.

— Ĭa, ăsta-ĭ om, ziśi mîţa. Dacă vreĭ să-ĭ vez puterea, ĭa-ti cu ĭel la luptă.

Leu sî duśi mînios la soldat şî ăsta cînd îl vedi, puni puşca la ochĭ şî traźi-n ĭel, şî-l rănești în cîtiva locurĭ şî dîpî śi a mîntuit gloanţili, a scos saghĭa şî l-a loyit[121] dî ĭa rupt falca ş-o labă.

— Cum ţi sî pari ŭomu? l-a-ntrebat mîţa cînd a vinit la ĭa fugînd di ŭomu, cari-l vîrîsi-n spărieţ.

— A dracului-s oaminiĭ ăştia. Mă ńir cî tu aĭ măĭ rămas atît dî ńică şî n-aĭ murit dî mult!

Bălca — Putna [Bălcuţa, comuna Sascut Sat, raion Adjud, reg. Bacău] Costandin Vrănśeanu, 10 ani. GN I [1906] 306—307.

93. Noĭ an fos la călăriĭe, an păzît aşé can[122] marźinile. An fos la culoana de moniţîĭe[123]. Cîn soldatu găté cartuşîle viné la noĭ la culoană[124] ca să-ş ĭeĭe gloanţă.

Vo triĭzéś de aĭ[125] trebuĭe să hiĭe d-atunś. Nu ĭeram însurat, ĭeram can de doŭoześ şî patru de aĭ.

La ifanteriĭe[126] o fost can cu groază, cu frică. Noĭ cu prăvăliĭa stan can la dos, că dacă ne vidé, ne uśidé.

---

[121] În textul din Bălcuţa, labialele apar şi în forma palatalizată ca *loyit*, *saghie*, *h'iu* etc., dar şi cu labialele păstrate, de ex.: *vinit*.

[122] Vezi n. 113.

[123] Pentru *muniţie*. Vocala *o* este analogică; poate după *mondir*, care are şi forma *mundir*.

[124] Pentru *coloană*; *u* e analogic.

[125] Pluralul lui *an*, cu *ĭ* provenit din *ń* (*ań*).

[126] Prin disimilarea totală a primului *n*. Vezi şi n. 39.

Pe-un căchitan ĭ-o rupt chiśoru[127] şî s-o suit pe cal ş-o zîs: « băĭeţ ! să nu văsuiţ călărĭ că vă pune zîlele[128] aiś ; merźeţ în dosu caĭlor şî-ĭ luaţ de căpăstru. Maĭ bine să uśidă un cal decît pe voĭ ! »

O dat dumnezeŭ ş-an scăpat din atac de la Griviţa. Pe urmă s-o-nśetat focurile şi ne-am rătras pe dealu Coĭlopśiĭ, de la Griviţa.

De-acolo nu ne-aŭ maĭ băgat în foc, da o perit multă lume-n atacu aśela. Ş-an vinit apoĭ acasă pe la Nicopol, de-acolea an vinit la Turnu Măgurele. De-acolea an vinit la Bacăŭ.

Cînd cu războlu, la pompĭerĭ an fost întîĭ şi ne-o premutat[129] la antileriĭe[130], la bateriĭa a patra.

An fos şi la tun, da ne-o premutat la culoană, la moniţiĭe, că de-acolo m-an şî liberat.

Racova-de-sus — Bacău [Racova, comuna Chetriş, raion Bacău, reg. Bacău] Neculaĭ Anton, 54 de ani. GN I [1906] 435—436.

94. Pădurile s-o pus în esplotare[131]. Le ĭa śineva-n antrepiză[132] şî pe urmă ĭa oaminĭ de dă lemnele la vale.

La noĭ ĭe greŭ de dat de vale lemne. Niś n-aĭ crede cîn te uĭţ la pădure pe munte. Da ţăranu ţî-l aduśe cu ţapine, fără sî aĭ nevoĭe de ńic[133]. Sî pun cîte triĭ, patru pe-un brad şî-ntreg ţî-l aduśe de vale.

Şî ţaraniĭ mai gospodarĭ ĭa-n esplotare di la propetar pădure, şî pe urmă pune oaminĭ cu plată şî cîştigă mult, ześ de miĭ de franźĭ[134].

Şolonţ — Bacău [Solonţ, raion Moineşti, reg. Bacău] Panaite Puşcălăŭ, 54 de ani. GN I [1906] 433.

95. Şî popa s-o aźuns cu curté ! O făcut bancă, -ĭ a luĭ. An luat şî ĭo śinzéś di franź. Pi urmă, după śi ń-am făcut treaba cu ĭeĭ ĭ-an dus înapoĭ şî nu ńi ĭ-a luat, că ń-o śerut şî-ncă śinś franź, c-o zîs că-s abunat[135] şî ĭo acolo. Da ĭo di un sî-ĭ daŭ? că an copchiĭ ; cum sî hiŭ abunat? Dac-oĭ vidé nevoĭa am să-ĭ daŭ să mă mîntuĭ di bucluc, că pi zî śi merźi tot creşti buclucu ista.

Morenĭ — Roman [Moreni, comuna Văleni, raion Roman, reg. Bacău] Costantin Dănilă, 58 de ani. GN I [1906] 478.

96. La noĭ sî poartă omu ţerăneşti[136]. Fĭetili la ţară aşa sî poartă ca şî la oraş: cu fustă, cu bondă[137], cu broboadă. Da fimeili cum o-nvăţat di la părinţ:

---

[127] Construcţia rezultă din contaminarea dintre «pe-un căpitan l-a ucis (l-a lovit)» şi «unui căpitan i-a rupt piciorul».

[128] Cf. expresia «a răpune zilele».

[129] Pentru *permutat*, prin analogie cu *preface*, *preda* ş.a.

[130] Primul *n* provine din disimilarea unui *r*.

[131] Grupul consonantic *cs*, este în general supus unor transformări care constau în adaptarea lui *c* la *s*, cf. pronunţarea *escursie, esploda, espoziţie, iscursie, isploda* ş. a.

[132] Ca şi în cuvîntul *propietate*, din *proprietate*, al doilea *r* a căzut prin disimilare totală.

[133] Din *nińic* prin afereza silabei iniţiale.

[134] Plural de la *frang*, iar acesta de la *franc* prin deplasarea punctului de articulaţie a lui *n* (velar) ceva mai în fundul vălului palatului, şi introducerea vibraţiilor glotale.

[135] Vocala *u* e analogică în *abundat*, cf. şi *culoană*.

[136] Vocala *e* pare a se datori caracterului palatal al lui *ţ* dinaintea ei. Timbrul acestei vocale nu se poate însă stabili exact. Ar putea fi un *ĕ*.

[137] Cuvîntul vine sau din ucraineanul *bunda* sau din magh. *bunda*. Prin urmare, forma cu *o* (*bondă*) s-a îndepărtat de etimon.

cu fusti di lînă, di casă, cu catrinţe, mintén ; o polcă groasă — ĭe ca o źachetă — cu śuboti şî cu bariz în cap.

Dulśeşti — Roman [Dulceşti, raion Roman, reg. Bacău] Paraschiva Duńitru, 25 de ani. GN I [1906] 474.

97. (Tocánâ). Sâ púnį într-uŋ cazán mári, la f^{u}oc, cu ápă, cárńa aŝé d'i uáįį sau d'i bįerb^{i}ę̂ŝę̂. Sâ púni sarį, ŝápâ, ťipįér^{i}; sâ ŝę́rbi d'inį pî‿ŝį scád'į ápa şî s^{â} tot îmvîrt'i-ŋ‿cazán să nú s-a-fúmį. Sâ įę ẑ^{u}os şî sâ púni s-sâ rocoręáscą. Ş-áp^{u} sâ scuáţį tuáťi uásîlę, s^{â} rămîįį núma cárńa maerą acólo. Sâ púńi-ntr-um‿budîį curát dúpa ŝi sâ răŝę̂şťi bini. Ş-ap^{u} sâ púńi la rocuár'ę̂. Dácą stă la rocuárę, stă ş-o lun‿d'i ḑíl^{i}į. Cîm prínḑ a mîncá d'intr-îsa, o puį la fuoc, cît tr^{i}ébui núma s-sâ-ncălḑáscă.

Pipirig — Neamţ [Pipirig, raion Tîrgu Neamţ, reg. Bacău] Maránda luį N'iculáį Butnárįu, 40 de ani. ALRT II 211 [27.VIII. 1938].

98. (*Făt Frumos fiuul įépę*). A fo [k] ^{u}odátă ^{u}o avút ũn‿óm o įápă şî įe a vrut s^{ă}-o báẑę‿n ^{u}ocól. Atúnŝęa įápa a fuẑit pįį dįal. Įę pį dîal a fatát ũ mîn^{s}. Ş-atúnŝęa mînẑu în loc să fíįe mînz, įel o fóstî... un băįát ca lápťile, alp, ş-atúnŝęa įel o supt ţîţâ un an şî p-úrmă ^{u}o zîs câ s-sâ dúcă sâ smúlgă un fag. Şi s-o dus la fag şî nu l-o putút smúlẑe. P-úrmă‿^{u}o[k] s-o rugát cătră máma luį sâ‿maį [r] sâ maį súgă‿un an d'į zíl'e. Ş-a maį supt un an d'į zíl'e ş‿p-urmă s-a dus la fágu ŝęála şî l-o svîrlít în ápă ca pî-un [k] l-a svîrlit ca p^{i}-o surŝícă.

Aţuruáįį Costantín, 12 ani. Ceahlău [138] [com. Ceahlău, raion Piatra Neamţ, reg. Bacău].

99. Ca să faŝ o cásă‿aşá cum trébuįe, sănătuásă, întîį trébe să aį lémnu necesár cár‿îţ trébuįę... între cinŝpę şi douăzăŝ în dįamétru grosíme, pîn‿la dóuăzăŝ şî doį. Aşá !

Întîį [k] Dup‿aŝcéįa trébuįe şî bănúţî neŝesárî ca să-į aį. Dup‿ŝę ţ-aį procurát tot materiálu d^{v}ę l^{v}emn, pįátră dúsă la loc píntru timilíįę, cúįę, drániţă, cum să spune la noį, log să spúne şîndrílă, noį îį spúnem dráįiţă. Aşá !

Tocmę́ştį‿ō‿máįstru. Máįstru ŝęála-l tocmę́şt^{i} la húrtă, te-mpaŝ cu įel la‿um preţ... sâ dęa cása cum maį vorbă-^{u}o fíįę câ să-ţ púnă şî tîmplăríįa, fíįę fără tîmplăríįę... aşá, şî-į daį modélu, cum îţ plaŝę, cu dóuă cámęrę, cu tri cámęrę, cu... camáră...

Ĉoplęşte l'émnu la o dimăsúńę tăt, aşa, şî pį úrmă s-apúcă dį timelíįe, faŝę timelíįa... Dup‿ŝę-o‿ridicát t'imelíįa, înŝę́pę la clăd^{v}ít, aşa sâ spúne la noį c‿clădįéştę. Şî... pîį įę după plánu carę l-aį făcút, înkiįęt, cum s‿spúnę la noį,

---

[138] Text din colecţia Institutului de lingvistică din Bucureşti, cules în 1956 şi transcris de Valeriu Şuteu.

MOLDOVA

durát, așá... Dúpă șe uo rădᵛícă pínă sus la căprióri, așá, púne căprióri sus, bát'e l'éțurile, s-apúcă d'e drâñițít, dráñița uo tráže la múk'ie frumós, așá..., șî dúpă șe-o gătít-o d'i drăñițít, așá-i báte tabónurile pim_prejúr, scíndurile, pe_la noi sâ kiámă tabónuri. Ășa.

Dúpâ_șe o bătút tabónu, dácă ai țánduri píntru șîpcuiít s-apúcă di șîpcuít. Ș... dup_șe-o gătít-o di șîpcuiít tră_s-i adúcă ș-o năsik'éște... năsik'iála sâ púne_ntîi piátră dedesúpt ca sâ nu trágă iegrásîie sâ áibă lᵛegătúră cu pămîntu, pămîntu cáre_sâ púne pístă piátră treb_sâ fíie uscát ca sâ tot [k] sâ n-áibă iegrasîie.

Dup_aséia tocmiéște_o fiméie, dóuă, tri la... lik'ít. Fáșe_o gáură lîngă cásă úñe ieste lut, scuáțe lútu_afáră, cálcă cu ápă, cu páie d'i... cu grîu ca sâ_fácă lᵛiegătúră lúturi, întré iel și-l u les dóuă săptămîni cîn_îi tímpu calt, tri săptămîni, uo lun_de zîle ca sâ_sâ usúșe... Dup_șe s-o uscát șeála-i trâži_o fețuiálă... cu mistríia ca sâ_fiie măi așá supțîre și s-întíndă.

Dup_șe i-ai tras fețuiála șéia s-o măi crapát, măi dai îηc-o_dátă... cu alt rînd, așá fac iei cu năsîp. Ășá...

Pi úrmă, dup_șe s-o uscát gíne îi dai cu var și cu năsîp așá gros, ca s-sâ fácă legătúră și var să dă cam di tri ori, cîn sâ fáșe cása diñ_nóu.

Tîmplăríia, sígur că poáte-o fáșe șeála sau tocméști pe alșinevá ca sâ fácă tîmplăríia, firéștile și úșile, c-așá sâ k'iámă tîmplăríie... și dup_șe-ai așazát tîmplăríia fáșe uómu sóbă -η_cásă-i púne dușamé[139] și pi_dinăuúntru să zîșe câ-i terminátă... cu ásta.

Pe dinafáră di obișéi nu sâ lik'éște tot atúnșa din cáuză c [ε] dácă lipéști așá de...: [k] tot într-un an pi deamîndóuă părțile, sígur câ nu áre viiáță cása. Treb_ca sâ să usúșe pe dinafáră doi añi, tri añi ca sâ dispáră tot_iegrasîia, ápa care-o rămás d'in lut, dinăuuntru sâ bagă-n l'emn ș-așá câ dácă nu-i lipít pi dinafáră... ia să usúcâ.

Șî... cam așá ar h'i cu cása.

Cîrnu — Bicaz[140] [com. Bicaz, raion Piatra Neamț, reg. Bacău], Iútiș Ilíie, 50 de ani.

100. Cúza-Vódă, cînt[141] ierá la domníie a primít reclamáție că călúgări de la mînăstírea Neámțulu fac múlți, bat uámini, fac [k] pun oámeni la treábă cu di-a síla, îi báte... și s-o hotărît sâ víie iel sâ vádă adevărát. Ș-o plicát di la Bucuréști, uo viníț nuápțea la únu, Ștéfan K'iháia, în sat la nuoi, la Vânătóri Neámțulu[142], și i-o spus: « — Báde Știfáne, io sînt Cúza. Nu spúne nimărúi. Io am viníț sâ șerșețiéz la mănăstíre ca-m auzít că călúgări greș fac [k] bat uámeni și fac rău ».

---

[139] Mai aproape de cuvîntul turcesc *düsemé* din care provine.

[140] Text din regiunea de acumulare a lacului hidrocentralei V. I. Lenin de la Bicaz, cules în 1956 și transcris de Valeriu Șuteu (Din colecția Institutului de lingvistică din București).

[141] Asurzirea accidentală a lui *d* final.

[142] Genitivul *Neamțulu*, fie *Neamțulu*, nu poate fi considerat decît ca rezultat al amuțirii lui *-i*.

— Binę, binę, măriia ta.

— Dă-m haįnęlę tále, dă-mĭ ũ cal . . .

O luát hăįnele õ sęa [k] ᵘo pus șáųa pę cal, s-o dus la Mănăstírea Nęámțulu. Háįnęle lę-o luát píștĕ háįna luį ŝęa mícă didisúpt. Șî. . . o ažũns acólo și cîn ᵘo ažũns la jîtăriįe, cum s zîŝę la poárta jîtării, ųo lᵛegát cálu de pișór cų-o fúńįe șî s-o culcát șî cálu l lăsát în įárbă sâ páscă, ști, įárba búnă.

Administrátoru dę-acolo saų jîtáru carę įerá s-o dus la įel și l-o [k] o dărít c-aŝęála ar fi ŝinevá. O zârít háįna lu Cúza ᵘo lęácă și nũ ndrăzńit să-l scoál'ę. Sâ duŝę la únu, Paramón K'iríca, lă [r] la iconómu saų maį marę maį fost. . . . . Páźńicu s-a dus [k] a cunoscút că aĉéįa trébâ să fie un om márę carę s-o culcát în įárbă și paște fără frícă și s-a dus la Paramón K'irică įico-nómu mînîstíri și į-o spus: « Părínte ᵘo vinít õ ĉinevá ș-ᵘo bîgát cálu-n įárbâ », și [r] și Paramón K'irică îį spúnę:

— Cum, ŝe-į, ádă-l îŋcoáĉ. Zîŝę: — Nu, nu, n-am corájᵘ, haį sfințîie tá. Șî s-o dus Paramón K'írică și cîn ᵘo ažũs la įel į-o tras õ g'iŝ. Ŝęála dormé. Į-o tras õ ĝiŝ ș-atúnŝ ála sâ scoálă s zîŝę: — Nu da, părinte, ĉe, di ŝę-į dat? « ŝe-į moșiįa ta aíŝe? »

— Píntru ŝį aį păscút cálu aíŝe?

— Da, îį a ta moșiįa, ᵘo zîs Cúza, îį a ta?

— Da, îį a mę.

— Păį, iŝę atûŝęa, úįte ŝinį-s įeų și rîdícă háįna ŝéįa, ᵘo fįeréștę dį la piept șî-į arátă, iĉe: « įo-s Cúza ». Paramón K'irică o căzút înáíntįa luį în ĝenúŋk' sâ-l įérte, nu știu ŝę, și Cúza nu l-o įertát.

Õ ŝepút sâ-į įéįe m [k] avérile mănăstíri toátę treį zîle și treį nopț o tras clópotîle la toátę biséríŝilę și avérea mînăstíri ᵘo curs vítę, bívulĭ, ųăį, tăt ᵘo curs ș-o luát avérilę, lę-o dus Cúza nu știu undę, or tręcút, s-or dus cu įéle. Șî așá că o [r] o pus cápât, o națĭonalîzát, cum vorbím măį binę, ᵘo pus cápât î răutățîlor călúgârilor dį pį-atũŝ. Da!

Cîrnu — Bicaz [143] [com. Bicaz, raion Piatra Neamț, reg. Bacău] Ioán Títu.

101. Numa șicî un pré sfînt vlădicî sî dusî la o bisăricî-ntr-un sat, ca sî facî ispecțîie popiĭ dî-acolo, cî nu-ĭ pré ańirosa ghini vlădiciĭ di el. Numa colo dupî și s-o pus vlădica-n strana arhĭerească, cîn îșĭ așăzî mînile pi răzămătorĭ, numa și dă di coșcożemiti lĭulé ticsîtî di tĭutĭun. Numa uni s-o suparat, măĭ tatî, vlădica, și chĭamî pi popî din oltar [144]. « Da ghini, părinti, și sî chĭamĭ asta? Aișĭ șăd astfel di lucrurĭ? » Popa sî făcu galbîn ca lipanu și sî uĭtî mănios la dascal, apoĭ răspunsî: « sărut mîna, pré Sfinti, ĭacî afurisîtu ista ș-o pus-o acolo. E a luĭ. A mé n-o țîŭ dicît în oltar pi sînta masî! »

Vutcani — Fălciu [Vutcani, raion Huși, reg. Iași] Vasîle Stoĭca, 38 de ani. GN I [1906] 506.

---

143 Text din regiunea de acumulare a lacului hidrocentralei V. I. Lenin de la Bicaz, cules în 1956 și transcris de Valeriu Șuteu. (Din colecția Institutului de lingvistică din București.)

144 Forma cu *o* trebuie pusă în legătură cu v. sl. *olulari*, bg. *ollar*, magh. *ollár*.

102. (*Di rîie*)

Noŭî rîĭ am avut,
La oasti s-o dus,
Numaĭ opt o vinit
Şî una n-o vinit.
Da di śi n-o vinit?
Cu unturî friptî,
Cu śapî lichitî,
Cu puśoasî tămăĭduitî,
Cu chĭatrî-nchetritî,
Sî chei,
Sî răschei
Ca spuma di mari,
Ca roũa di soari.

Stuhuleştĭ — Fălciu [Stuhuleţ, comuna Rînceni, raion Huşi, reg. Iaşi] Zanhira Gavrilî Dascalu, 45 de ani. GN I [1906] 506—507.

103. La sat, vinĭ-o apă printr-însu di curźi şî dĭ-aśeĭa îĭ zîśi Cursăştĭ, c-ari scurźeri pin ĭel apa śeĭa.

Ĭe sat vĭechĭ, răzăşesc. Ĭe can di pi tinpu lu Ştefan śel Mari. Chĭar di la dînsu sînt şî înpămîntaţ [145] bătrînii noştri.

Străbuniśiĭ noştri dac-or şti śeva di dînsu, da noĭ di undi să ştim? Di povĭestit sî povĭesteşti, da nu li ţînem minti. Chĭar la noĭ niś nu sînt bătrînĭ cari să ni spuĭe povĭeştĭ di aistea. La noĭ maĭ mult ca pîn la śeptiześ di anĭ nu ĭesti bătrîn. La noĭ niś crîşmi nu sînt, i linişti, nu cîntă niminĭ.

Curseştĭ — Vaslui [Curseşti, raion Vaslui, reg. Iaşi] Ilie Hordel, 33 de ani. GN I [1906] 483—484.

104. [Cum se spală tortul]. Spal-o sámâ şî di lînâ. Di cînipâ *u*l púnim la muịệt cu apâ cáldâ. Şî dúpâ śi sâ mu̯ắịi, *u*l luu̯ắm la frecát, aşá, îm mî*n*. Ş-ápu-l vîjîịím pĭ‿ápâ. Şî dup-aśẹ́ịẹ ul dăm pĭ‿śĕnúşâ ş-ul púnim la ştịubéịⁱ şî̦ púnim ápâ clocotítâ şî turnắm ĭⁱ‿ştịubéị. Şî a dǫ́ᵘḑa ul scu̯átim ş-ul vîjîịím pĭ‿ápâ, ul clătím şî ịésᵃ curát. Ş-atîtᵃ.

Coropceni — Vaslui [Coropceni, comuna Cioıteşti, raion Vaslui, reg. Iaşi] Tínca Dumítru Vịékịᵘ, 63 de ani. ALRT II 200 [5.VIII.1934].

105. Lumea unblă şî la doftor, că doftoru maĭ mult poate ; şî la descînteśe, că nu ştiĭ di unde si tînplă leacu.

Bărbatu-ńeŭ a fos la doftor, ĭo nu ; nu m-o dus dumnedzăŭ, m-o ferit.

Lumea dzîśe că la doftor si lecuĭeşte maĭ ghine. O fată a mé s-o făcut sănătoasă di la doftor, numai din triĭ hapurĭ pi dzĭ: unu dimineaţa, unu la ańadză şî unu sara.

Fereştĭ — Vaslui [Fereşti, raion Vaslui, reg. Iaşi] Mariţa luĭ Stamache Coman, 55 de ani. GN I [1906] 490.

---

[145] Din *in* + *pămînt* cu înţelesul de «a da pămînt».

106. Foileana di mohor,
Păru ńeŭ śel gălghior
Cum cadi pî gĭos posmol
La chiśoari la maĭor!
— Numaĭ foai peliniţî
Vinî, maĭcî, măĭculiţî
Şî mi-l strînźi-n băsmăluţî,
Băsmăluţî di matasî
Pin pregĭur cu aur trasî.
Şî mi-l strînźi tu cu dor,
Sî-l arăţ la sărbătorĭ
Śelor cari m-aŭ ĭubit,
Śelor śi m-o cunoscut.
Ĭarî dacî oĭ muri,
Măĭculiţî, s-aĭ a şti:
Sî mi-l faśĭ o perinuţî
Cusutî cu mătăsuţî
Şî-nvălitî-n busuĭoc,
Şî cu florĭ di siminoc.

Circhiţĭ — Iaşi [Cîrpiţi, raion Iaşi, reg. Iaşi] Baba Creţoaĭa, 60 de ani. GN I [1906] 522—523.

107. — Mî duc la notarĭu sî-ńi fac un condrat[146].

— Ţî-l fac, Frundzoai, da uĭti śi: pînî una alta du-ti şî-ńi puni nişti fasoli-n grădinî. Ţ-oĭ da patrudzăśĭ di banĭ.

— Ĭeŭ ĭeŭ şî mî duc şî-ĭ pun tătî grădina cu fasoli, doŭîdzăśĭ di prăźînĭ. Dĭ-acolé vini ĭel. Aştept sî-ńĭ dei condratu şî paralili — da ĭel faśi: « dĭ-amu sî ti duśĭ, Frundzoai, sî-ńĭ puĭ fasoli la ogor ». Avé patrudzăśĭ di prăźînĭ la Mascan. Da ĭeŭ dzîc: — Asta n-oĭ maĭ faśĭ-o! Ştiŭ ĭeŭ undi ţî-ĭ ogoru? Cum sî mî duc sî-ţ pun fasolili-n ogor străin şî s-avem di vorbî pi urmî. Haĭ, duńata şî-ńĭ aratî uni, şî ţ-oĭ puni.

— Apuĭ nu, cî am treabî la primării.

Stă şî maĭ gîndeşti, pi urmî faśi:

— Îńĭ pari răŭ, cî n-am arat încî la cuconu Aurel cî ńĭ-aĭ puni acolo. Nĭ-aĭ puni acolo patrudzăśĭ di prăźînĭ şî la ogor patrudzăśĭ şî pi urmî ţ-oĭ da patrudzăśĭ di banĭ.

M-am uĭtat şî ĭeŭ la dînsu — da am dzîs: « dă, şî ńiĭ îńĭ pari răŭ, cî ţ-aş puni ». Numa gîndém în gîndu ńeŭ: atunśĭ sî mănînśĭ tu fasoli cîn ţî lĭ-oĭ puni ĭeŭ! Vedz duńata; dacî di la o fimei vadanî şî nevoĭeşî — ştii-mî dumnădzăŭ — vré sî źucheascî dzăśi cheĭ, d-apuĭ încî di la alţiĭ maĭ gospodarĭ.

Nu ĭ-am pus fasolili, da niśĭ patrudzăśĭ di banĭ n-am maĭ vădzut niśĭ în dzîŭa di adz.

Cristeştĭ — Botoşani [Cristeşti, raion Botoşani, reg. Succava] Mariĭa Frundzî, 40 de ani. GN I [1906] 533—534.

---

[146] Din neogrec. *kondraton* «contract».

108. [Cum se sădeşte via]. Fáśim şcuálâ di vi̯i. Fáśim ũ_şanţ di dou̯â rîndur(i_di hîrlęţâ şî pi uúrmâ di-ũ_rînd di hîrlęţâ. Dăm ţắrna înapói̯ în_gru̯ápâ, púnim dou̯â rîndur(i di cîrlíźi di vi̯i, nănţîmi̯a[147] lor cu pátru u̯ók'uri̯. Şî sâ tráźi ţắrnâ, sâ fáśi̯-un muşînói̯ luๆg, o cu̯ắmâ, cît îi̯ şânţu śa̱la di luๆg şî s-acúpiri vírvurili di nu sâ văd. Ş-atũśa ápa, cîm_plou̯â, sâ dúśi şî di̯-o parti şî di álta la rădăśína lor şî căldúra îl fáśi, ca sâ sâ príndâ, fi̯índcâ nu-i̯ adínc îm pămînt.

Píşti várâ dă lastari̯ şî tu̯ámna îi̯ púnim îm_pămînt în_grok'i̯.

Şî ásta-i̯ vi̯i plantátâ.

Cristeşti — Botoşani [Cristeşti, raion Botoşani, reg. Suceava]
Irimi̯a Sandu, 70 de ani. ALRT II 179 [11.X.1934].

109. (Cum o legăm plúta). Õ-şîrắm pi̯-om_mîzgár şî púni̯m dóuo cîź şî li̯ sli̯di̯rím şî li̯ cu̯ósîm cu cúi̯i̯ di̯ mi̯sti̯ácîn. Şî la húzăr púni̯m sírmă şî-i̯ fáşi̯m o círmă. Şî încídi̯m hái̯tu şî dăm drúmu la hai̯t şi ni̯ sui̯ím pi̯ dísa ş-o băgắm î_homu̯óncâ. Dăm drúmu la homu̯óncă şi íşîm ([1] i̯i̯şîm) îm_Bístriţă şî mérim pînă la Gúra Nęégri.

Acólu li̯ óprîm cù sírmi̯ anumíti̯, şprãž, şî li̯ dăm pi̯ sámă la ni̯gustór. Şî di̯-acólu li̯ prigăti̯ésc álţî u̯omi̯ni̯ şî plęácâ la Pi̯átră şî la Broşteéni̯ şî-n álti̯ părţ úni sî_vîndúti̯.

Ciocăneşti — Cîmpulung [Ciocăneşti, raion Vatra Dornei, reg Suceava] Donisâ Ruotă, 38 de ani. ALRT II 163 [5.V.1932]

110. (Cum sâ fáşi̯ stînâ). Bîrni̯li̯ śéli̯ şi̯ sâ pun la stînâ sâ śámâ bĝizdi̯éli̯ şî acuperemíntu dinapói̯ sâ śámâ hai̯dắş şî dinaínti̯ povîrni̯álâ. Amú sâ fáşi̯ o strúngâ; la strúngâ sâ fáşi̯ colíba strũži̯. Şî di̯-acólea sâ faşi̯ on ńímăt la u̯oi̯ úndi dorm u̯óili̯ nu̯ópti̯a. Di-acólea, în ńímăt, fac śobáni dóu̯â colíbĝ cári̯ sâ śámâ colíba mîndắrilor. Amú îi̯ gáta cu stîna.

Ciocăneşti — Cîmpulung [Ciocăneşti, raion Vatra Dornei, reg. Suceava] Lęóntę Lehắś, 36 de ani. ALRT II 165 [8.V.1932].

111. O fost putére, da amù s-o potolit.
Mărg cu pchiśoarile, cu trăsura care múi-o dat-o Dumnedzău.
Trăim şî mai bine şî mai răŭ.
Oaminiĭ sînt şi buniĭ şi răĭ şî di tătă mîna.
Amù-ĭ boală-n sat ; copchii mor tare, triĭ o dată. Într-o dzî a murit o babă bătrînă şi triĭ copchiĭ. Cîte unu sî maĭ îndreaptă.
Am avut durére mare di cap şi d-aśei̯a am încărunţît.

---

[147] Consoana *l* (*înălţime*) s-a asimilat la *n* precedent.

Am avut greutăţ, copchiĭ mulţ şî la fieşte care îĭ trebuĭe multe.

Apăĭ śe să purtăm? Căméşe şi pristoară cu bîrneţ ; śe aĭ porţ, nu śe n-aĭ.

Vama [Vama, raion Cîmpulung, reg. Suceava] Ivana Gheorghe Baltag, 50 de ani. GN II [1908] 29–30.

112. Di podu di pĭéste Dunăre povistesc śeĭ dĭ-o fost, că tare-ĭ ńinunat. Ni pare rău că n-am fost, c-o fost uşor drumu. A hi maĭ mult cîmpchiĭe acolo, şes pĭéste tăt?

Da ţara Moldoviĭ trebui să hiĭe mult maĭ mare ca Bucovina.

Voroneţ [Voroneţ, oraşul Gura Humorului, raion Gura Humorului, reg. Suceava] Duńitru Cucu, 57 de ani. GN II [1908] 31.

113. Cîtă lume ĭeste la noĭ? apăĭ trebuĭe să hiĭe aproape la o mniĭe cu mńiśĭ cu marĭ ; nĭ-o spus pŕeotu odată. Pŕeot avem di la Bucşoaia dĭ-aiś. Tăt o fost rezbel în Moldova?

— Aĭ vădzut, mă Nicolaĭ? pintru aśeĭa trĭabă s-o sculat oaminiĭ, pintru pămînt. O dată ĭera tăt o ţară, tăt un neam aiś. Amù aiś nu tĭ-a-ntreba nimenĭ nimńic, śine eştĭ, dĭ-une ĭeştĭ?

— Trăim cu lucru, cu mînurile. Sînt locurĭ, da lĭ-o-mpărţît oaminiĭ la fiśorĭ. Rar une-ĭ unu să aĭbă cîte puţîn nempărţît. Amù s-o tăt strîmtat, tăt o cuprins fondusul [sic !]. Avem ştreafurĭ destule pintru yite orĭ dacă taĭ śeva d′e foc din pădure. Tare śudă are pi noĭ. Vĭezi: buruĭana, ié tăt si usucă, ş-o propeşte. . . Pădurea amù-ĭ puţînă că mére la măşînurĭ tătă.

Doroteĭ [Doroteia, raion Gura Humorului, reg. Suceava] Vasile Lehaś, 45 de ani. GN II [1908] 29.

BANAT

114. O salkă[148] am avut la kasa myè: maŕe, grǫasă. Š-akolo s-o înd′e . . . o vińit ũ ńegustoryŭ š-o . . . o vińit kîťe k-o kîrpă, ku dǫawă, ku trẹy ; şî akolo o tîrguit‘ kum čĭ-o putut‘. O fost tsară putsînă, n-o fost ka akuma multsîme dẹ . . . lumye.

Lăpuşnicul-mare [Lăpuşnicul Mare, raion Bozovici, reg. Banat] Mariya Yovăńel, 75 de ani. D. Şandru, BL, V [1937], 187.

115. Yo kîn m-am maŕitat, am trạit ku bẹrbạt-un an dẹ dzîl′e. Dup-ạya o tunat trayu răw întră noy şị ńy-am răzńit. Şi . . . yo am avut o fåtă. Şĭ-o fat-o rămas ku mińẹ şi yel s-o . . . o rămas la kasa luy. Yel s-o dus la bạtaye şĭ-o murit akolo şị n-o may vińit şị yo şị astăz ìs to ku fåta.

Bănia [Bănia, raion Bozovici, reg. Banat] Ikǫana Krakošin, 41 de ani. D. Şandru, BL, V [1937], 183–184.

116. Alaltîyeron[149], fata, Viktoriya, fata a l-un viśin a nostu o fost la pạdur′i ku kîrlańiy ; şi-o muškat-o un şẹrpẹ d′i mînă ; şi mîna i s-o îmflat‘[150].

---

148 Formă de singular refăcută după pluralul *sălcii*, BL I 42.

149 Pentru *alaltăieri*, la care s-a adăugat sufixul *-oń*.

150 Formă veche cu *ìn*.

Și kînd o vińit akasă, o săpat în pămînt ș-o ngrupat[151] mîna. Și kîn s-o înkălzît pămîntu o pus apă rěši și y-o trikut.

Rudăria [Rudăria, raion Bozovici, reg. Banat] Mariya Dobrin, 13 ani. D. Șandru, BL, V [1937], 181.

117. Am fost la pădure ku... poršiy. Și akolo am avut šaysprăzęše puršey. Șî, prîn întîmplare, o vińit un unk'ĭ al nostru șî faše... t'e mirĭ kum nu-y mănînkă lupiy pră aşt'ya zice. Kînd, mîńe-zî nu s-aflară noawă ńiś d'i fèl', să pyèrdură. Triy dzîle îmblarăm după yey șî tot dă noawă am aflat și šas ăsta... stay putsîn. Ș-ap-am îmblat triy dzîle dîpă yey. Ș-atunšya, kînd kăwtarăm șî..., noawă să pyerdură, nu s-aflară ńiś d'i fèl'. Ș-atunšya ayalaltsî, dakî y-am aflat, am pl'ikat ku yey akasă șî n'y-ă lăsat d'i y-am ud'it în pagubă ku yey, d'i toată famil'iya ay d'i poršĭ.

D'in întîmplare, atunšya kapatarăm okară d'i la ăy batrîńi akasă, sfădă, ńevoy, ba șî kît'i kîta batae. Dup-aya atunšya n'y-am... produs[152] napoy la padure șî tot am aflat noy atunšya d'in yey vr-o șinšĭ-šasă și y-am produs napoy d'intră yey akoló.

Putna [Putna, comuna Prigor, raion Bozovici, reg. Banat] Yok'i'm Hînda, 56 de ani. D. Șandru, BL, V [1937], 178.

118. [Iován Iorgován]
Iovan Iorgován,
Brâță đe buzdugán
....
Îśátă, Śérnă-śátă,
S-auúd glas đě fátă,
Că ț-oi da o briánă[153] đě áur!

Śěrna õ-śětát atûśa. Iěl o auđít atûśa glas đě fátă. Atûśa iěl o śćiút că-i sóra lui áia. Atûśa iěl o călărít cálu ș-o pl'icát únđ-o auđít glásu. Văđînd șărpil'i al márę că vrę să mîśě pi sóra lui, iěl s-o pl'icát cu sábia lui șî i-o tăiát cîć-uŋ‿cap, aîć-uŋ‿cap.

— Iorgováńě, nu mă tăiá đě tuot! Dácă mă tai, io oi fáśě múscă đ-a mică șî ț-oi omorî cálu tîău. Iěl o đîs că:

— Nu mă ćěm đ-áia, că fac fum șî iću cătrână și-l uŋg. Iěl atûś o fuźít în gáură đe źanț (sau đě piátră) șî đ-acoló iasă músca mícă.

Pecenișca — Severin [Pecinișca, oraș Băile Herculane, raion Orșova, reg. Banat] Nicoláię Golopénța, 50 de ani. ALRT II 2 [25.VII.1932].

119. Cîn s-o-nsurat muma șî s-o măritat tata, še, io li-am foz-d-aźutorĭ la nuntă.
— Ascult, tato moș, povasta?
— Ascult.
Și io ascut toporu. Mă mînară la moară

---

[151] Vocala *u* din *(î)ngrupat* provine dintr-un *o* închis.
[152] Aspectul perfectiv al lui *duce*, cu înțelesul de «s-a dus iarăși».
[153] Trecerea grupului inițial *mr* din *mreană* în *br*.

Cu un foale dă veverîţă
Plin pănă-n lopăćiţă.
Măśinai şî plecai. M-aźunsă o săće. Mă-ntorş năpoi. Ei, dar să beu cîtă apă. Cu śe să beu? Luvai capu şi sparş ghiaţa şî băui cîta apă. Şî am plecat. Dźeţ prăstă uńi
Vîntură la bob
În vîru lui plop ;
Paili pică şî boabili s-ańină.
....
— Će mirĭ dă mińe şî nu će mirĭ dă ćińe că ieş făr cap.
— Ascult, tato moş, povasta?
— Ascult.
— Şî io ascut toporu. Măi mierş cîta, dźeţ dă unu
Vîntură la năgară
Cu á śorobară
În vîru lui scară ;
Paili pică, boabili s-ańină.
— Ei, će mirĭ dă mińe, nu će mirĭ dă ćińe că ieş făr cap. Măi mierş cîta, dźeţ dă uńu
Vînturînd la mei
În vîru lui bordźei ;
Paili pică, boabili s-ańină.

Şopotul-Nou [Şopotul Nou, raion Bozovici, reg. Banat] Păuna Rîncu, 50 de ani. Emil Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului*, AAF, III [1935], 87–88.

120. Yo m-ã maŕitat t′inără d′i śinsprăzẽşẹ ańĭ, Şị m-am dus la păduŕẹ ku barbatu şị ku sokru la kosît^î ; şị am fạkut akolo fruşťyuku şị iy s-or apucat d′i kosît^î ; ş-or spus kâ s^ă-am grije d′i boy şi să fak şi prîndzu. Yo m-ã dus dupạ boy, sî văd und-i-s ; şam aflat frajĭ şi m-am zuytạt să fak prîndzu. Kînd am vińit m-or sfạd′it^e.

Borlovenii-vechi [Borlovenii Vechi, comuna Pătaş, raion Bozovici, reg. Banat] Floarẹa Bănuş, 43 de ani. D. Şandru, BL, V [1937], 176.

121. Yo mi-s măŕịtată n Borlovèńĭ d′i la Pạtaş. Şị n Borlovèńĭ nu să vorbyèşt′e ka la Pạtaş. Aiśya să vorb^yèşt′e, la Borlovèńĭ, ku « prĕ », la Pạtaş ku « pi ». Şị bărbatu myew nu m-o may sufărat[154] ku « pi », numa o spus să vorb^yes ku « prĕ », k-ạşa-y may frumos.

Borlovenii-vechi [Borlovenii Vechi, comuna Pătaş, raion Bozovici, reg. Banat] Floárẹa Bănúş, 43 de ani. D. Şandru, BL, V (1937), 177.

122. Bosîịóc dupră cărárịĕ
Sămănát da fátă márịĕ
Şî culịés d-ũ źúńẹ-al′es
Şî purtát d-um‿blăstămát.

---

[154] Schimbare de conjugare a lui *suferi*. Vezi capitolul despre verb, de la dialectul bănăţean.

Bosîi̯u̯ášĕ, nu ćĕ cu̯ášĕ !
— Dar dă śĕ să nu mă cu̯oc,
Că mă i̯a fi̯ećĕ la żoc
Șî copíi-m pălăríĕ . . .

Ghilad — Timiș Torontal [Ghilad, raion Deta, reg. Banat]
Vikʲéntă Śéća, 80 de ani. ALRT II 29 [5.III.1930].

123. Cum se faśe ulo̯i̯u? Aduśc omu dźe la cîmp curcúbăta. O tai̯e, al'ęźe sămînța, l'e bagă-n cuptori̯, l'e uscă. L'e zbiśeștśe puțîn, să fie curatśe. L'e aduśe la pie îi l'e pisază mai̯el'e în piu̯ă. L'e scoatśe dźę-acó, l'e śeríe cu sîta-n tro̯acă și l'e mo̯ai̯e-n apă caldă. L'e frażețăștśe și l'e zdrumi'că, dźe l'e faśe ca surduca (dodoloț ca surduca).
Îl zdrumícă i̯ar, îl pun'e pă tșigańe. Dă foc tśescari̯u la tșigańe ; cam o żumă dźe tśias, pănă cîn îl strînźi̯ în mînă și să dźesfaśe sîngur. Atunśi̯ i̯e gata.
Îl i̯ei̯ în trocuț șî-l baźi̯ în o̯ala tśe̯asculu̯i. Il baźi̯ în tśe̯asc. Doi̯ suc dźe ro̯ată, să strîngă tśe̯ascu. Uloi̯u cuŕe-n trocuț. În o̯ală ramîn'e cașu.

[Clopotiva, raion Hațeg, reg. Hunedoara] I̯on Dan'esc, 31 de ani.
M. Grigorian, *Graiul din Clopotiva*, GS, VII [1937], 177.

124. [Bocet]
Strîgă mo̯artśe̯a la fer'e̯astă:
— I̯a i̯eș, drago, păn afară !
— Stai̯, mo̯artśe, nu ma grabi-r'e [155],
Că nu ma poși̯ dźesparțî-r'e,
C-am avut o mamă dragă
Șî n-o poși lăsa că-i̯ slabă.
Șî mai̯ am trei̯ fiśe-n lumi̯e,
Nu l'e mai̯ aud dźe numi̯e.
— I̯a i̯ę-ț, drago, voi̯e bună,
Dźe la so̯ar'e, dźe la lună,
Dźe la mama tę ha bună,
Dźe la fir dźe vior'ęl'e,
Dźe la tr'ei̯ ficuț' a tęl'e.
I̯a i̯ę-ț, drago, zîu̯a bună
Dźe la fir dźe ruman'iță,
Dźe la mui̯eri̯ dźin ul'iță
Șî, drago, dźe la veśin'i̯,
C-acu la noi̯ nu mai̯ vin'i̯ !
Să tśe baźi̯ pi la nanaș-u,
Să l'e spun'i̯ c-acum ma laș.
Un'e, dragă, ț-ai̯ plecat-u
Dźę-așa frumos tśę-ai̯ gatat-u?
O la tîrg să-ț cumperi̯ vaśi̯?
În pamînt gunoi̯ tśe fa'si̯ !
O la tîrg să-ț cumperi̯ boi̯
În pamînt tśe faśi̯ gunoi̯ !

Țara Hand, 60 de ani. M. Gregorian, *op. cit.*, GS, VII [1937], 167—168.

---

[155] Particula *-re* se adaugă de foarte multe ori la infinitiv și imperativ, în poezie și în special în versurile de bocet. Originea acestei particule nu a fost încă lămurită.

125. Trandafir cu cl'i̯oamba-n apă,
Badźi̯a la puntśe̯ m-aştśe̯aptă
Şi̯ m-aştśe̯aptă şi̯ ma-ntre̯abă:
— Śe̯-ai̯ pi̯erdut tu, mîndro dragă?
— Dźi̯-a-fetśe̯a, badźi̯o, ma-ntr'ebi̯,
Śe̯-am pi̯erdut nu mai̯ gasăsc,
Ç-am pi̯erdut flo̯ar'e dźe mac,
Pa badźiţa mi̯eu̯ hăl drag,
Ş-am pi̯erdut flo̯ar'e dźe spine,
Pa badźi̯a dźin sat cu mine.

Lucr'eţa Braila Śi̯orogari̯, 17 ani. M. Gregorian, *op. cit.*, GS, VII [1937], 155.

126. Măi̯ bad'iţo, păr tai̯at,
Ş-asară tśi̯-am aştśeptat.
Va̯zui̯, bad'i̯o, că nu vin'i̯[156],
Pusăi̯ dorul ca̯patîńi̯[157]
Şî rău̯ ma̯ mai̯ hodźin'ii̯;
Ş-atîta-s dźe na̯caźîtă
Cîtă frunză-nt-o ra̯kită,
Ş-atîta-s d'e supa̯rată
Cît frunză pa̯ źos picată.

I̯o̯kim Ivanc, 24 de ani. M. Gregorian, *op. cit.*, GS, VII [1937], 157.

127. Dacă o mur'it ore mamă, ore soră, apăi̯ să cîntă: « mama me̯ şî draga me̯, da nu-ţ pare̯, mamă, r'e̯u̯ că m-ai̯ lăsat sîngură şi n-am, mamă, pă n'ime, n'iśe̯ milă nu măi̯ am i̯ău̯ pă lume? » După o soră să cîntă aşă: « da nu-ţi par'e, soră r'e̯u, c-ai̯ lăsat copii̯ miśi̯, pustîńi̯[158] în lume? » Dacă mo̯are un źun'e să duc no̯o fiśi̯ori̯ după-brad d'e-l aduc d'e la munt'e, îl împui̯e frumos cu cuţît'ele şî-l propt'esc pă casă pînă-l îngro̯apă, ş-apăi̯ un'e-l îngroapă îl pun la capu mortului̯. Pă drum fe̯t'e şî nevi̯e̯stă[159] cîntă după brad:

Brad înśet'inat,
D'e un ţ-ai̯ tunat?
D'in vîlśi̯or d'e munt'e
La petri mărunt'e,
D'e la izvo̯ară r'eśi̯
La cîmpuri̯ săśi̯.
Şî pînă bradu l-or tăi̯at
Tăt or fluerat;
Şe̯pt'e fiśi̯or'ei̯ d'in sat
Cu şe̯pt'e topo̯ară
Tăt or dat

---

[156] Să se observe păstrarea lui *ń* la persoana a doua a ind. prezent a verbului *veni*.
[157] Vezi n. 156. Aici se păstrează *n* la un substantiv, care provine din *capitaneus*.
[158] Vezi n. 156 şi 157. În etimonul slav al cuvîntului era un *ń*.
[159] Observă pluralul în *ă* după grupul *st* prin influenţa caracterului dur al consoanei *s* din grup.

Pînă l-or tăi̯at,
Pînă źos l-or pus;
Tăt așă i̯-or spus
Că pă brad îl aduc
La l'ină fîntînă
Îm milźoc [160] d'e grăd'ină.
Și dacă l-or adus
Un'e că l-or pus?
D'e lături̯ d'e sat,
La trup d'e bărbat,
Trup să putrezească,
Śeťină veťi̯ască [161].
T'in'er'el voi̯n'ic,
Ții̯e nu ț-o plăcut
N'evastă d'e sat,
Și ții̯e ț-o plăcut
N'evastă d'e munťe.
T'in'er'el voi̯n'ic,
La n'evasta tę:
În loc d'e mărźęl'e
Zmoatăc d'e ińęl'e;
T'in'ŕel voi̯n'ic,
La nevasta tę:
În loc d'e păťilat
Śeťină d'e brad.

Cîn îl bagă-n groapă să mai cîntă ș-amintren'ęa [162]:

T'in'eŕel voi̯nic,
Roagă-t'e, mai̯ roagă,
D'e noo zîdari̯
Ții̯e să-ț zîd'ęască
Și ții̯e să-ț lasă
Noo zăvrelui̯și̯ [163];
Pă una să-ț vină
Doru d'e la tai̯ca
Pă una să-ț vină
Doru d'e la mai̯ca,
Pă una să-ț vină,
Doru d'e la frаț,
Pă una să-ț vină,
Doru d'e la surori̯,
Pă una să-ț vină
Izvor'el d'e apă,
Pă una să-ț vină
Izvor'el de lapt'e,

---

160 Metateză obișnuită din *mijloc.*
161 Pentru *învechească*; *ť* reprezintă un *c* (*k*) prepalatal.
162 Pentru *altmintrelea,* prin disimilarea ultimului *l.*
163 Plural de la *zăvreluică,* iar acesta de la *zăbrea,* prin schimbarea grupului *br* în *vr.*

Pă una să-ţ vină
Raza so̯ar'elui̯
Şî pă una să-ţ vină
Bihor'el d'e vînt,
Să t'e bihor'eşt'i̯,
Să nu putrezăşt'i̯.

Dînsuş [Demsuş, raion Haţeg, reg. Hunedoara] Solomii̯a Il'incoń, 70 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, [1915], 96—98.

128. Cońu să faśe̯ d'in drot ; pă drot să pun'e fui̯or şî păr, lînă ; strînźi̯ ţapăn cu mîna pă drot, pă la co̯arn'e îngrăd'ini̯[164] cu acu ş-apăi̯ i gata. Pot să gat do̯o înt-o zi. La conśe̯le d'e ńevastă t'înără să fac co̯arńele mai̯ mari̯, mui̯e̯ŕe o ţîră după ńevastă, mai̯ bătrînă, să fac co̯arńele mai̯ źos şî la caŕe e d'e tăt bătrînă să fac mai̯ źos.

Numa i̯ău̯ şî cu nora me̯ lucrăm conśe̯ ; prin sat'ele he̯şt'e̯a vin tăt'e mui̯e̯rile d'e cumpără d'e la noi̯.

D'e cîn o fi arăduit portu hăsta nu şt'iu̯, aşă am pomeńit.

Caŕe să traźe̯ pă conś îi̯ zîśe̯ śe̯apţă, să faśe̯ d'in źi̯olźi̯, d'in pînză ; co̯asăm cu acu, cu rud'iţa. La he̯l'e t'ińere să faśe̯ cu pui̯ mari̯ şî cu roşu mult, la he̯l'e bătrîńe cu pui̯ miśi̯ şî cu rud'iţă înt'isă.

Dînsuş [Demsuş, raion Haţeg, reg. Hunedoara] Solomii̯a Il'incoń, 70 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, [1915], 99—100.

129. La Źoi̯-mari̯ să sui̯e mai̯ mulţ fiśi̯ori̯ înt-o co̯astă şî d'e hai̯a latuŕe i̯ar înt-o co̯astă. Aşt'i̯a zîc d'e aiśe̯a:

— I̯a, auz, măŕe, auz !

— Śe ţî-i̯, mări̯o, śe?

— O poruńśit Eva la Pătru[165] ca să-i̯ facă o izîtură să-i̯ bată apa în uşă s-o spie̯l'e d'e śe̯nuşă.

Dînsuş [Demsuş, raion Haţeg, reg. Hunedoara] Ion Măstăcăn'e̯an, 50 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, [1915], 120.

130. Cîn o murit tata m-am dus la mo̯ară să-l botśez ; am pus boi-n car şî saśi la źug. Mo̯ara n-o fost acasă, o fos după fraźi̯ pă co̯astă. Am pus corbaśi̯u-năintśe̯a boilor şî m-am dus după mo̯ară ş-am adus-o acasă. Cîn am veńit, am găsît un l'emn maŕe-năintśe̯a boilor, corbaśi̯u-n vîrvu lui̯ şî m-am suit după corbaśi̯ ş-am găsît o pasăre şî s-o băgat în gaură ; am băgat mîna după i̯a şi n-o-ncăput ; m-am băgat i̯ău̯ ; n-am mai̯ eşît dźe̯-acolo ; m-am dus acasă după topor ş-am dat cu toporu ş-am perdut toporu-m pe̯ńe, ş-am dat foc la pe̯ńe ş-o ars toporu ş-o rămas codorişte̯a.

Śi̯ula-maŕe [Ciula Mare, comuna Demsuş, raion Haţeg, reg. Hunedoara] Mihai̯ Tămăşloń, 21 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, [1915], 145.

---

164 Pentru *îngrădeşti*. Contaminare între *grădi*+*grădină* DA.
165 Cazul direcţiei construit cu prepoziţia *la*.

131. Ie adźevărat c-o murit Vlaicu? L-am văzut zburîn cu măşîna la Haţăg anu trecut. O zburat cătă Su-Śętatśe ; dźe la Su-Śętatśe o luat-o aşă roată ş-o veńit iar la locu dźe un'e o plecat. A doilea zî o făcut zboru cătă Orăştśiie ; hăla o fos mai frumos.

Fărcădźinu-dźe-sus [Fărcădinu, comuna Berthelot, raion Haţeg, reg. Hunedoara] Pătru Pîrv, 52 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, [1915], 91.

132. Mă sculai d'e d'imin'ęaţă,
Floar'e izmă cr'ęaţă;
Mă dusei în śęa grăd'ină,
Găsîi mîndra d-adurmită ;
Cum să fac s-o pomen'esc?
Flori d'e l'emn domn'esc.
Dăt'e murgu cu pis'ioru,
Floar'e d'e bužoru,
Ş-o pomen'i d'intr-o dată,
Floar'e d'e muşcată.
Dacă, bad'io, nu mă ćrezi,
Ieş afară d'e mă vezi,
Că d-asta-i mîndruţă voastă,
Floaŕe d'i pă coastă,
C-o cunosc d'i pă cătrînţă,
Floar'e d'e mlăd'iţă,
Că-i cu păru găłben'ior,
Floar'e de bužor.

Găurisęa [Găuricea, comuna Berthelot, raion Haţeg, reg. Hunedoara] Tofil Moca, 40 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, [1915], 92.

133. Pintru badźęa nalt ca stagu
Źoară[166] satu că m-i dragu.
N'iś iău nu feleluesc,
Că-l sărut un îl întîlńesc.

Tuştśęa [Tuştea, comuna Berthelot, raion Haţeg, reg. Hunedoara] Mărişca Ģ'iorĢioń, 25 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, [1915], 93.

134. Śętaťęa or făcut-o neşťe fęťe d'e urieş şî fęt'ele hęlęa or fost neşťe fęťe aşă d'e mari cît or trecut d'e la Śętaťe pîn la Răťezat, pîn-or fiert o căldaŕe d'e mămăl'igă, şî aşă or fost ięle, aşă d'e ţępene, c-or luat patru boi în cătrînţă cu plug şî cu boi şî cu tot, şî s-or dus cu iei la tata lor acasă ; şî tata lor cînd o văzut s-o mienunat ş-o întrăbat d'e un'e-s ahăia. Ięle or spus: « iacă, tată, am găsît vermul'eţî ăşťia spărgîn pămîntu ». Tata o spus că să-i ducă iar năpoi la locu lor, că d'e az înainťe aia or moşťen'i pămîntu.

Rătśitova [Răchitova, raion Haţeg, reg. Hunedoara] Trăndăfir Tomoń, 28 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, [1915], 146—147.

---

[166] Pentru *jura* (?)

135. Åm o mîndră ca ș-o crușȩ
Și la lucru n-o pot dușȩ;
D'imińęåța-i̯ roua måŕ'e
Și sa udă pa piśi̯oar'e,
Păstă dzî soarile-i̯ nålt
Și n-o poś dușȩ d'e cåld.

Meri̯a [Meria, comuna Lunca Cernii, raion Hațeg, reg. Hunedoara] Ion Lupul'esc, 15 ani. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, [1915], 157.

136. Mi-s văduvă ; d'e uopt ańi̯ mi̯-o murit barbåtu. Lucru cu bi̯ęț'ele mîńi̯ d'e-m țîn gura sa nu mor d'e foame. Am trei̯ copii̯, numa-s miśi̯ ; hăl mai̯ mår'e e d'e șåsprazęs'ȩ åńi̯.

Meri̯a [Meria, comuna Lunca Cernii, raion Hațeg, reg. Hunedoara] Icon'ii̯a Golașîi̯e, 26 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, [1915], 156.

137. Aiśi̯ ńime nu șț'ii̯e cårț'e, ńiś mic, niś måŕe ; nu-i̯ învațatoŕ că moaŕe d'e foame în saraśii̯a håsta. N'iś cînd nu s-o pomeńit sa fii̯e școală, ńiś nu s-o pomeńit vun om învațåt ; în ålț'e såt'e s-o pomeńit.

Meri̯a [Meria, comuna Lunca Cernii, raion Hațeg, reg. Hunedoara] Ǵ'orǵ'e Zępa, 56 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, [1915], 155.

138. Sîn vo patru stęle la un loc, la alęa le spuńem căruț; dup-ai̯a ęstă marița, caŕe sfintśe [167] dźimińęața, ai̯a-i̯ dźin trei̯ ; dup-ai̯a vińe cocoșu, śinśi̯ stęle la un loc ; dup-ai̯a vińe sfrędźelu, alęa-s doo la un loc, una dźin hęle doo îi̯ ziśȩ « staoa śi̯obanului̯ ».

Lunca-Śerńii̯-dźe-źos [Lunca Cernii-de-Jos, comuna Lunca Cernii, raion Hațeg, reg. Hunedoara] Dumitru Žuroń, 24 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, [1915], 152.

139. Încêluit-o, -ncêluit,
Un fiĉi̯or d'e corturar'
P-o fată d'e ǵinărar'.
Grăi fata cătă i̯ęl:
— Măi̯, bărbaț'e, dragul męu,
Un ți sîn căsile tăl'e?
— Uiț'e žos pă prundurę̂l'e,
Să văd doo fumurę̂l'e,
Acolo-s căsile męl'e.
Nora-n casă că tuna:
— Bună sara, soacra męa.
— Fire-ai̯, noră, sănătoasă
Cît ți-i̯ vorba d'e frumoasă.
I̯a, mai̯că, corfa pă mînă
Mei̯ în sat după făină
Și fă la bărbat d'e ĉină.

---

[167] Pentru *asfințește*.

post. lab— ắ. BANAT
cult ắ—
curs.

Luo nora corfa pă mînă,
Mearsă-n sat după făină.
Rupsă fat-a blăstăma:
« Oi, d'in căsi-mpărăťeșťi
Șăd în corturi țîgăńeșťi ».

Sl'ivașu-d'e-źos [Silvașul-de-Jos, comuna Silvaș, raion Hațeg, reg. Hunedoara] Pătruț Crișan, 32 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, [1915], 92—93.

140. Frundă verđe d'in izlaz
Stătutam bađo să će las
Pă d'i cum bađo ć-aș lăsa
Nu mă traźe ińima.

Plop [Plop, comuna Ghelar, oraș Hunedoara, reg. Hunedoara] Pătru Leca, 75 de ani. I. Popovici, *Die Dialekte der Munteni und Pădureni*, [1905], 135.

141. O fost on grof la Sfîntu-Halb, o avut on fișor, l-o ćemat Ianăș șî o fost cam prost đe cîn o născut. O vrut să-l đeie la ișcoli[168] să-nvețe scrisoare. Șî după haia l-o dat la ișcoală și n-o putut învăța ńimic. Din śo crescut, din śe s-o prostît măi tare și s-o năcăjît grofu. Șî đ-acolo l-or țîpat đi la ișcoala aia, n-or avut śe cu iăl. L-or trimes la altă ișcoală, ńiś acolo n-o putut învăța ńimic. Șî dup-aia s-o năcăjît tată-so a doua oară, o đîs că s-l đeie la cătăńiie. C-o đîs așa, că-mpăratu învață tăț proșći dă pă lumea asta, o đîs că să-nvețe șî pă a lui. Acolo l-o ținut numa două săptămîń la cătăńiie și i-or dat calia.

Găunoasa [Găunoasa, comuna Peștiș, oraș Hunedoara, reg. Hunedoara] Nicolae Stoica, 41 de ani. I. Popovici, *Die Dialekte der Munteni und Pădureni*, [1905], 146—147.

142. — Kukule, pasăre dragă,
Če kînts primăveara n kryangă,
Če dʷor ay î pyeptu tăw
După čini-ts pare ryew?
— Juńelaš, kîn vińe veara,
Numay kînts în kodru sara
Laš padurya în tăšèr'e
Ši t'e duši ka o părèr'e.
— Măy šezî, kukule, măy kîntă,
Kolya pe kryangă nverzîtă,
S-askulte mîndra la t'in'e
Să-y tryakă doru d'i mińe
Yo s-aud kîntarya ta
Să-m petrek durèrya mya.

[Lăpugiu-de-Sus, comuna Lăpugiu, raion Ilia, reg. Hunedoara] Donisă Prekar', 26 de ani. D. Șandru, BL, III [1935], 176.

[168] Forma provine din magh. *iskolá*.

143. Pekurar[i] la [w]oy am fost,
Fèt'ile nu mă kunos,
K-ã mînkat brindza pa post;
P-a postu kraćyunuluy,
Ku fyata věćinuluy,
Pa pod'ina fînuluy.

[Lăpugiu-de-Sus, comuna Lăpugiu, raion Ilia, reg. Hunedoara] Roman Urs, 11 ani. D. Şandru, BL, III [1935], 154.

144. Dragu-mi ku śini săr,
K-amiroas a kălaper;
Dragu-mi ku śini jok,
K-amiroas a busuyok.

[Lăpugiu-de-Sus, comuna Lăpugiu, raion Ilia, reg. Hunedoara] Tofil Moraryu, 10 ani. D. Şandru, BL III [1935], 155.

145. O pl'ekat śyuma, moart'ya şî koleră[169] pă pămînt; şi s-or întîlńit tăt[ś]e ntr-on tsîmitèr[yu] într-o noapte. Akolo yèle s-or kipzuit mult laolaltă tăt'e kâ d'i kare i may frikă la om kîn moar'e. Aše kă yèle nu s-or putut al'[y]èje ke la kare e mai... d'i kare i may frikă. Sâ pună la înćerkar'e ũ pekurar' akol d'ĭ-aproape d'i sat, pekuraryu kare nu y-o fost frikă d'ikît numay d'i dumńezăw.

Întîy s-o dus śyuma la pekurar[yu] şi y-o śerut myelu kare-l are may gras ân turmă, kî dakă nu, o fi řăw d'i yel. Yel o spus kî luy nu i frikă d'i śyumă, kî yel faśe fumař şî yel... şî št'iw yo kî śe št'iye yel. Śyuma s-o dus ku buzăle umflat'e kî yel nu y-o dat myelu, kî nu y-o fost frikă d'i ya.

Atunśya s-o dus la surorile yey akolo, la moarte şî la koleră, şî ly-o spus: « Yot'e, zîśe, kît d'i šeret[170] sî tsîńe mokîrtsanu ist d'i pekurar', śi spuńe yel ». Da kolera zîśe: « Lasâ kî mă duk yo la yel, zîśe, s-vid'em nu mi-y dă mie ».

Apă[y] s-o dus şî kolera. S-o făkut yar o babă urită, slută, o dat bună sara la pekurar', pekuraryu o multsămit š-o zîs kă, zîśe: « śe vînt ty-o betut, zîśe, pi la noy, zîśe »? « Apă, zîśe, yo mi-s kolera, zîśe, š-ã veńit la t'ińe, zîśe, să-m[i] day myelu, kare-l ay may gras în turmă, zîśe, kî dakî nu y vay d'i t[ś]ińe, zîśe ». « Apă, yo d'i koleră, zîśe, mînk usturoy, zîśe, mînk akrit, zîśe, mînk pipărkat[171], zîśe, şî kolera are sâ să dukă drakuluy ».

Atunśya kolera s-o lwat napoy şî s-o dus la moart'e şî y-o spus će-o zîs pekuraryu. Apă moart'ya zîśe: « Lasă kă ma duk yo la yel, zîśe, kâ miye trebă să mi-l de ».

Atunśya s-o făkut moart'ya yară o babă slută, urită, ku koasa pă mînă, ku ok'iy duši ân fundu kapuluy şî s-o dus la pekurar':

Će:

— Bună sara, zîśe. — Bună sara, metuše dragă. Da śe vînt ty-o bătut pi la noy? — Apă, zîśe, yo, zîśe, mi-s moart'ya, zîśe, š-ã veńit la tsîńe, zîśe,

---

169 Pentru *holeră*. Pronunţarea lui *h*, fricativă laringală surdă, ca o oclusivă velară se explică printr-o uşoară deplasare a punctului de articulaţie şi prin pierderea caracterului de fricativă a consoanei astfel pronunţate.

170 Pentru *şiret* prin asimilarea primului *i* la *e* următor.

171 Pentru *piperat*. Forma *pipărkat* provine din maghiară.

BANAT

să-m[i] day myelu karĭ-l ay may bunŭ n turmă, kî dakî nu-y vay d'i p^yèlya ta. — Apă, tsî-l daw, daw, mătuše dragă, zîśe, šî merg să tsî-l šî duk-akasă. — « Apă biṅe ».

O lwat myelu m bratsă pekuraryu šî moarťy-o lwat-o naintśya luy šî pekuraryu după ea.

[Lăpugiu-de-Sus, comuna Lăpugiu, raion Ilia, reg. Hunedoara] Ion Obeadă, 50—51 de ani. D. Şandru, BL, III [1935], 152—153.

146. Yo mi-s Yosu Danśyu d'in Pyetroasa š-ã veṅit d'e patruzăš d'e aṅĭ în Lapuj. Şi kîn zik yo fată, yey mă rid, kă yey zik feată şi kîn zik răw, yey mă rid, kă yey zik r̄^yew, kîn zik rîpă, yey rid d'i miṅe, kă yey zik ripă.

[Lăpugiu-de-Sus, comuna Lăpugiu, raion Ilia, reg. Hunedoara] Yosu Danśyu, 60—61 de ani. D. Şandru, BL, III [1935], 171.

147. Milźocu śetăţîi ie colo la l'emṅele hele mari. Acuma, p-acolo-i cosîtură şî gruṅeţă. Am săpat d'estule gruṅeţă ş-am găsît petri lunźi, mari, scrisă, bănuţ miśi şî cărămizi scrisă. L'i-or luat domn'i şî l'i-or dus la Orăşťiie, D'eva, Pieşta ; mai sînt la domnu prota.

Spun că o fost um plug d'e aor în śetaťe în vremile ale bătrîn'e, cînd or fos daśi aiśa.

Grădźişťśe [Grădiştea-de-Munte, comuna Orăştioara-de-Sus, raion Orăştie, reg. Hunedoara] Mihai Crist'ean, 72 de ani. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, [1915], 162.

148. P-aiĉi pe la hotarăle Petrilii, pe un'e umblăm cu oile vin poienari şî lumînari d'e stau vara cu oile ; ieu munt'ele d'e la domn'i, d'e la grof, plăt'esc arindă. Iei vin cu oi mult'e cu mṅiile d'e oi, fac mai mult'e stîṅe. Iei vin primăvara, patru săptămîṅi pînă-n Sîm-Pk'etru şî stau toată vara pînă la Tăere. D'e aiĉi să duc apăi pe ţări [172], un'i să-ntorc la Poiana, la Lumîna, alţî să duc pe la Haţăg, pim Bănat, pin Rumîn'iia. Iei n-au fîn, numa iarbă, şî d'e-aia să duc iarna la ţări un'e găsăsc iarbă pe urma bucat'elor. Noi avem fîn iarna, da mai merg şî d'e la noi pin alt'e locuri, îm Bănat, pe la Băn'iţa, să duc aia car'e n-au fîn. Da d'e ăşt'ia sîn puţîn'i.

Petrila [Petrila, oraş Petroşeni, reg. Hunedoara] Pavel Maria, 18 ani. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, [1915], 209.

149. Mai de multŭ, cîn o fo' Maria Terezia, o fuźi' oameni žumătate din Žina ; n-o vru' să să facă grăniţări [173], să ie armele la Maria Terezia. Apă s-o dusŭ în Rumînia ş-o făcu satele: Bobeni şi Corbi-de-piatră şi Vaidei.

Dacă vă dučeţ în Bobeni, să vă uitaţ la fomei şi să vedeţ vîlituri kieruţ ca la noi, ţoale pe cai ca la Žinari, cămeşile kindisîte ca la noi, şi iei iesŭ

---

[172] În opoziţie cu locul de acasă, *ţară* înseamnă aici « regiune », « loc străin de cel de acasă ».

[173] Pentru *grăniceri*. Forma cu *ţ* se explică prin influenţă maghiară sau germană.

a-munte[174] ca şi̯ noi̯, arŭ[175] băči̯ şi̯ i̯ei̯ ca şi̯ noi̯, dacă-s to' Žinari̯ ca şi̯ noi̯. Mă! s-o dusŭ dę-ătîta timpŭ şi̯ să ţînŭ ca şi̯ noi̯.

[Jina, raion Sebeş, reg. Hunedoara] Pavel Dănuleţ, 47 de ani. D. Şandru — F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, GS, V_2 [1931—1932], 337.

150. Če te lęagăni̯, bradule,
Fără plǫai̯e, fără vîntŭ?
— Cum să nu ne legînămŭ,
To'cu vîrvu la pămîntŭ,
Că de mîne, de poi̯mîne,
Pi ičia puştii̯ rămîne.
— Žipule, četină lungă,
Bun ai̯ h'i vara de umbră,
Žipule, četină grǫasă,
Plînźi̯ că ne dučem acasă.

[Jina, raion Sebeş, reg. Hunedoara] Ana Dănuleţ, 62 de ani. D. Şandru — F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, GS, V_2 [1931—1932], 338.

151. Ş-astă vară la săpatŭ,
Şępte fęte o deźeratŭ;
Da i̯o ştiu̯ un meşteşugŭ,
Tǫată vara nu ńi-i̯ frigŭ:
Cu čişme[176] şî cu cožocŭ,
Pe vătruţă lîngă focŭ.

[Jina, raion Sebeş, reg. Hunedoara] Panh'ilie Barbŭ, 45 de ani. D. Şandru — F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, GS, V_2 [1931—1932], 339.

152. Ardză-te focu de dorŭ,
N-am toporŭ să te omorŭ,
Niči̯ săcure să te tai̯,
Să nu-ţ mai̯ amŭ niči̯-on bai̯.

[Jina, raion Sebeş, reg. Hunedoara] Iǫana Gağęa, 44 de ani. D. Şandru — F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, GS, V_2 [1931—1932], 339.

153. —Či̯obănel de la ńiori̯
Uni̯ ţ-o fo' sǫartę să mori̯?
— Susŭ la vîrvu muntelui̯,
La urletu lupului̯,
La marźinęa žipului̯.
La şueru vîntului̯.

---

[174] Prepoziţia *a* a rămas cu înţelesul de «la» mai cu seamă în construcţia aceasta, care înseamnă «la munte».
[175] Verbul *avea* la ind. prez. pers. a III-a plural. Mai de grabă analogic după (*el*) *are* decît urmaşul unei forme latine.
[176] Pentru *cisme*. Consoana *ş* este în acest caz, rezultatul unei analogii cu acele plurale care schimbă pe *s* în *ş*, de exemplu în *muscă—muşte* etc.

— Şi̯ pe tini̯ čini̯ te̯-omărîtŭ?
— Da bîta cîn m-o lovitŭ.
— Şi̯ čine ńi te̯-a spăla?
— Ploile cîn or plua.
— Şi̯ čine te̯-a îmbrăca?
— Frundza cîn s-a scutura.
— Şi̯ pe tini čini̯ te̯-a grupa?[177]
— Bradzî cîn s-or răsturna.
— Şi̯ pe tini̯ čini̯ te̯-a želi?
— Ursu cîn s-a moroi.
— Clopotu čini̯ l-a suna?
— Oile cîn or ple̯ca.

[Jina, raion Sebeş, reg. Hunedoara] Ile̯ana Sava, 20 de ani. D. Şandru — F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, GS, V_2 [1931—1932], 345—346.

154. Băčile[178] din Hanăşu
Nu ştiu̯ fače balmoşu ;
Da i̯e̯le[179] de la Tîmpa
Îl ştiu̯ fače şi̯ mînca.

[Jina, raion Sebeş, reg. Hunedoara] Pavel Morar', 25 de ani. D. Şandru — F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, GS, VI [1934], 200.

155. O dată s-o luatŭ după mine unu de dincolo şi̯ m-o tot kematŭ să-ńi̯ de̯ o ţîr de me̯şte̯că. I̯o am văst că i̯elŭ vre̯ să mă prindză, da i̯o m-am pu' la fugă. I̯elŭ după mine. Şi̯ cînd am fo' în maržine̯a brăduiu̯lui̯, o fo' neşte şendari̯[180], pe fo̯ale, şi cîn am ažunsŭ dinaintea lor, s-o sculatŭ amîndoi̯ în žerunki̯ şi ńie ńi̯-era frică şi̯ de i̯ei̯ dinainte şi̯ de i̯elŭ dindărăptŭ[181] şi̯ ńie ńi̯-o fo' frică ş-am şg'eratŭ cîtŭ am pututŭ: « Uhu, u, u, muma me̯ ». Şendari s-o sculatŭ ş-o şueratŭ cu şueriţa lor ş-o strîgatŭ după ăla să şte̯[182] şi̯ i̯elŭ n-o vrutŭ să şte̯ pănă la holumb ; acolo o statŭ, că i̯elŭ o gînditŭ că nu-l bate. Da i̯ei̯ s-o dusŭ la i̯elŭ şi̯ i̯-o trasŭ neşte pălńi̯ ca neşte beseręči̯ de mari̯. I̯o am fužit la stînă. Ş-o dzîs să nu mai̯ ale̯rže după băči̯, că băčile nu mai̯ cute̯adză a i̯eşi după yiţăi̯ ; ş-apăi̯ o vinitŭ la stînă. Şi̯ de cîte ori̯ vine̯ şi̯ să iye̯-n uşa stînii̯ strîga: « Uhu, u, u, muma me̯ ». Şi̯ aşti̯alalte rîde̯u̯.

[Jina, raion Sebeş, reg. Hunedoara] Mărie Străulc̯a, 48 de ani. D. Şandru — F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, GS, VI [1934], 201.

---

177 Pentru *îngropa*. În legătură cu formele verbale fără prefix vezi n. 66, iar pentru *u* în loc de *o*, vezi n. 151.

178 Femininul plural de la *baci*.

179 Pentru *elea* «celea».

180 Formă fără *m* provine, în regiunea din care a fost cules textul, din maghiarul *zsandár*, iar pronunţarea lui *j* iniţial, din magh. *zs*, ca *ş* se datoreşte unei deplasări a punctului de articulaţie a lui *j* spre partea anterioară a gurii, cf. mai jos, în acelaşi text, *şg'erat* pentru *zg'erat*.

181 Pentru *dindărăt*, cu un *p* înainte de *t* neexplicat din punct de vedere etimologic.

182 Sub influenţa lui *e* următor, grupul *st* a devenit *şt*.

156. Cîn ă fo' bače a-munte[183], merjam la strungă și mulžjam oile, venjam la stînă cu găleţîle, goljam laptele pin troči; după aja smoljam cu cajcu, băgam bîdău, făčjam untu, bătjam untu; după aja băgam laptele-n căldare; lu-ncăldzam, îj dam kjagŭ; după aja strînžeam cașu și-l punjam pe . . . , îl băgam într-o strajţă șî-l acăţam de cuj ș-apă-l punem pe poliţă o săptămînă; după aia îl tăjam în putină și-l sfrîńjam și-l băgam într-un burdușu[184] șî-l săram, ș-apă cosem burdușu ș-apă brîndza jera gata. După aja o punem pe caj ș-o aducem acasă, în Žina; după aja, la Tăjere, o-mpărţîm după oi, care după cîte avem.

[Jina, raion Sebeș, reg. Hunedoara] Mărie Yingărdzan, 53 de ani. D. Șandru — F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, GS, VI [1934], 205.

157. Žina are douăsprădzăče večinătăţî: Capu satului, Grujeţu, Valea Săčii, Uliţa je mare, Tîrgu, Curmătura, Prislopu, Djudju, Hodeșu . . .

Toată večinătatea are maj mare tata de večinj. Jelŭ dă de știre cîn îj lipsă de care pintu satŭ. Dacă un omŭ nu mere, apă-l pedepsește, da pedeapsa-j to pintu večinj, că cumpără pe bani ajeja unelte pintu focŭ, crampene, cîrliže. . .

[Jina, raion Sebeș, reg. Hunedoara] Ion Sava, 40 de ani. D. Șandu — F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, GS, VI [1934], 228.

CRIȘANA

158. Cînd împărăţa prĭaslăvită Gutîĭe, soborńĭic jera Căpșuna, postélńĭic Vișina, ĭar sămădușag trăje Ciréșa; jitarul împăratuluĭ ĭera Pruna. Atunča vinĭa și Struguru la d'ivan șî zîsă: « Cinstit'e-mpărat'e ! Să-ţ fiĭe în șt'ire, c-o vinĭi D'imbru cu miros d'e zamă și cu cred'incosu Piperĭ. Aŭ d'e gînd să poruncască Împărăţîi Talĭe, șî t'e băjocuresc ». Atunča zîsă împăratu: « Aĭ mărturiĭe, să-m spunĭ acést'e d'e faţă? »; zîsă Struguru: « Am mărturiĭe, pă gongoasa Mazeŕe, pă Gîrgăriţa, pă Lint'a șî pă maĭca călugăriţa Păsulă, umflătură d'e foalĭe, iar Mazerĭa trup ferecat. Încă șî pă prĭaslăvită Agrij, maĭ pă boĭerĭasa Cĭapă în 23 d'e haĭnĭe îmbrăcată și cu barba să traje pă pămînt ». Apu zîsă împăratului D'imbru: « Vestit'e-mpărat'e ! Să n-am pă frat'ilĭe mnĭeŭ Aĭ și să n-am part'e d'e socru mnĭeŭ Hirĭan, d'e soacră-mé Brozbă, d'e frat'ilĭe mnĭeŭ mic Nap, d'e fiica mé Rădĭită șî d'e nĭepoat'ilĭe mélĭe Hajme; mă jor pă suflĭet, cumcă o grăĭit Struguru minčună înnaint'a-mpărăţîi talĭe ». Atunča zîsă -mpăratu: « D'eschid'eţ cărţîlĭe jud'ecăţî drépt'e ! » Vinĭiră sfetnĭici-împăratului: Nucilĭe ca st'elĭilĭe, Alunĭilĭe ca ploaĭa d'-mpreună cu Merilĭe șî Porumbelĭilĭe șî Coarnĭilĭe. Vinĭi și voĭvoda cel maŕe, Crumpiru și șezură la jud'icată șî jud'icata o făcură dŕept. Ĭară Struguru d'e văzu, că să află în vină, să mînĭiĭe și să ţîpă în cap la împăratu Gutîĭ. Împăratu strîgă d'e vinĭî cosoru-cuţît șî lovi Struguru d'e pica jos. Pepenĭilĭe, care și ĭel ĭera în faţă d'e masă adunat, dacă văzu că Struguru dét'e în Împăratu Gutîĭ, d'e čudă tăt gălbinĭi și crăpă. Atunča Împăratu Gutîĭ, dacă văzu că Pepenĭilĭe crăpă d'e čudă, blăstămă pă Struguŕe, d'e-i zîsă: « Du-t'e d'ela minĭe, blăstămat'e, d'e lĭemn cîrn să fiĭ spînzurat, d'e cuţît cîrn tăĭat, d'e voĭnĭic călcat; voĭnĭčî sînjilĭe să-ţ béĭe,

[183] Vezi n. 174.
[184] Singular nou, refăcut după pluralul *burduși* de la *burduf*, cf. *vătaf—vătași*.

feţîlie să lii să roşască, d'într-un păřét'e-ntr-altu să să loviască ». Apu strîgară tăt cei adunaţ: « Amin, amin ! »

Boroş — Ineŭ (Boros-Jenö) [Ineu, raion Ineu, reg. Crişana] (Alexici, *Texte din lit. pop. rom.*, 225), GN, II [1908], 133—134.

159. Că de-aiči pînă-n Braşău
Nu-i nime singur ca eu [185],
Ba mai este mńerla, zău.
Niči mńerla nu-i singurea:
Cucu-i frate lîngă ea,
Că tot vine şi o-ntreabă:
— Če ţî-i ţie, mńerlă dragă?
O ţî-i foame, o ţî-i sete,
O ţî-i dor de codruţ verde?
— Nu mńi-i dor de codru verde,
Că mńi-i dor de soţu mńeu,
Că vińe õ haisău
Şî-mpuşcă soţuţul mńeu.

Bučium-sat (Bucium-Sat, comuna Bucium, raion Cîmpeni, reg. Cluj] Cosma Nicolae, 81 de ani. T. Papahagi, *Cercetări în Munţii Apuseni*, GS, II_1 [1925], 70.

160. V-awziy vorbin d'e lupi. Să vă spun yew če-am pătsit ku lupk'iy-n[186] săptămîna trekută.

Am înteŕnitsat kalu şi m-ã dus la moară akolo pint-o pădure d'e fag şi d'e sîlhă şi d'e brad, şi m-ã dus la moară ku kalu, š-ã pus šase litre pe yel şi m-ã lwat pî-on dîmb în sus akolo pintră n'ište koltsuri, şi m-am kuľkat on pik š-am atsîpk'it, şi aud d'in jos d'e mińe nu-št-če voškot'ind prin frunză, şi yaw õ tălăbuk şi zvîrlu după yel; yakătă on lup d'in sus d'e mińe kît õ măgaryu, şi strig « d'e ho » şi du-t'e lupu, tsop, tsop, tsop, p-akolo nkolo şi m-am gurit akasă ku fărina sănătos.

Certeje [Certege, comuna Cîmpeni, raion Cîmpeni, reg. Cluj] Yosif Mark, 19 ani. D. Şandru, BL, II [1934], 221.

161. Frunză verd'e de săcară,
Mînios badea de-asară
Că n-am eşît că n-am putut:
M-o pus maica la černut
Şî mi-a dat o sîtă deasă
Să nu poči eşî din casă.
Ş-am făcut cum am putut,
Ş-am luat una mai rară
Ş-am eşît la badea-afară.
Cînd fusei să-mi stîmpăr doru

---

[185] Nominativul pronumelui personal *eu* precedat de prepoziţie, în loc de acuzativ, la rimă. Caz cu totul excepţional.

[186] Să se observe alternanţa labialelor palatalizate şi a celor nepalatalizate în vorbirea aceluiaşi informator; cf. *lupi* faţă de *lupk'iy*.

Mă strîgă s-aprind cuptoriu ;
Cînd fusei la sărutat
Mă strîgă la frămîntat.

Secătura [Săcătura, comuna Săcătura, raion Cîmpeni, reg. Cluj] Lina Roman, 22 de ani. T. Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, GS, II_1 [1925], 74.

162. Noy d'i pi la Albak n'e ducem după čerkurĭ pin pădure, pe koaste, până und'e gasim ťufe pin pădure şi l'e tíyęm[187] şi l'e krępăm ş-apă l'e punem pe kar şi ńe ducem ku karęle n tăťe lăturil'e: pe kîmpk'ie, pe Tîrnave, kața sasime, pin tăt'e lokurile ńe ducem; pînă pi la Šiǵišoară şi pi la Kohalm am ajuns.

Albac [Albac, raion Cîmpeni, reg. Cluj] G'ęorg'e Bumbu, 45 de ani. D. Şandru, BL, II [1934], 216.

163. O plekat moțsu la tsară
Ku čerkurĭ şi ku čubară
Şi ku tokurĭ d'e rašină
In tsară după fарină.

Albac [Albac, raion Cîmpeni, reg. Cluj] G'ęorg'e Bumbu, 45 de ani. D. Şandru, BL, II [1934], 216.

164. La Skărišoara kopk'iiy bot'yază kîn îs d'e šèpťe ay. La šèpťe ay o yińit popa să-l boťyèzę ; kopk'ilu o fost dus la kapre pe koastă. S-o dus mayka şi-o strîgat:

— γură, Pukă, d'i pi koastă kă γiri' popa să ťi boťyèzę.

Puka d'i pi koastă:

— Da d'e mîrînkatî-y?

— D'e mîrînkat, draku să ťe mîrînče kă i popa să ťi boťyèzę.

Albac [Albac, raion Cîmpeni, reg. Cluj] Dumńitru Onets, 24 de ani. D. Şandru, BL, II [1934], 215.

165. Casa lui Horia e pă dealul Feričetului şî acolo acum nu mai este nimńic, numa o grădină cu flori mirositoare, altă nu mai este acolo nimic. Uşa căsîi o fost tăiate litere de mîna lui, apoi uşa s-o dus la Bucureşti pînă în bătaie, cam la 120 de ani după moartea lui Horia.

Oameni ačeia care l-o prins pă Horia şî l-o trimes la Zlagna[188] o fost de-aičea, din Gura Arăzîi, de pe dealul Măteşeştilor. O căpătat o poruncă că vor căpăta o plată bună de l-or putea prinde. Şi l-o prins noaptea în coliba lui, iarna. Din Zlagna, după če l-o primit pe el, le-o venit o poruncă să să ducă la Zlagna oameni čeia care l-o prins pă Horia; şi s-or dus acolo şi or căpătat fieşte-care cîte o čiubică de galbeni şi o venit cu bani şi o cumpărat grîu ; şi o măčinat grîul şi l-or dus acasă şi or făcut pită. Şi o femeie bătrînă o scos din cuptori un cocŭ şi l-o rupt în două să să răčească. Şi după če l-o rupt în două o găsit în cocŭ un dobr de sînge înk'egat şi o dzîs către irezi: « No, vai de voi ! Če

---

[187] Pentru trecerea diftongului *ăi* la *iy* vezi capitolul de fonetică la dialectul crişean.

[188] În *Zlagna* din *Zlatna* s-a produs o diferenţiere fonetică a dentalelor *t* cu care se sfîrşeşte prima silabă a cuvîntului şi *n* cu care începe a doua silabă. Schimbarea punctului de articulaţie al lui *t* a fost determinată în mod vizibil de *n* următor, care, fiind în poziţie forte la iniţială de silabă, a reţinut în mod exclusiv articulaţia dentală.

ați făcut voi̯? Ați̯ vîndut pe Horia și i̯acă-tă, sîngele esta îi̯ sînge nevinovat și acuma voi̯ vreți̯ să mîncați̯ sîngele Horii̯. Niče voi̯, niče copii voști̯ nu viți̯ fi gazde, numai̯ sărăntoči̯ care umblă din casă în casă să cumpere o bucată de mămăligă. Și așa viți̯ fi în veči̯ pentru tătdeauna ».

Gura Arăzîi̯ [Arada, comuna Arada, raion Cîmpeni, reg. Cluj] Sîmt-Ion Nicula, 79 de ani. T. Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, GS, II_1 [1925], 79—80.

166. Yo Trînk Veselie d'in Skărišoara, d'e mîyńe ma duk a-munt'e ku õ ʷortakᵘ să tay doaję. Și kînd am ajuns în pădure, mńy-am aflat o sîlhă bună, š-o am tiyat[189] ku firastău, š-o am masurat toată bog. Și după če o-am masurat, ńy-am apukat ku firastău, š-o am tiyat toată boǵi și o am strîns tătă laulaltă ; ńy-am apukat yo pĭ-on bog, ʷortaku pe alt bog, ńy-am apukat și ly-am krepat toat'e doaję. După ačeye ly-am strîns laulaltă. Dup-ačeye ńy-am apukat în skaune ku mezdryala, și ly-am čoplit pe toat'e și ly-am fakut kasulie pĭ-olaltă, să să ušte. Dup-ačeye ly-am adus akasă și ńy-am apukat și ly-am ǵilăit și ly-am înkeyat: părlae, pătrăretse, ferdeletse, fyerăetse, čubaraše, suštare, și ly-am făkut pk'išitse. Dup-ačeyę ńy-am apukat și ly-am rostit si ly-am faʸešit, ly-am čerkuit, ly-am gardinat și ly-am ǵinat. Dup-ačeye ly-am masurat ku masurile fundurile, și ly-am tiyat și ly-am batut akolo čerkurile la lokᵘ. Dup-ačeye ly-am faʸyešit întrę čerkuri̯, dup-ačeye ly-am rostit pi la gură ; dup-ačeye ly-am tũtărit și ly-am pus laulaltă. Š-apuy amu-ntărńitsat kalu š-am bagat fînᵘ în dǫwă părekĭ d'e desaji̯ š-am pus pe kal și ńy-am lwat pe tsară[190] din sat în sat, strigînd « hay la čubèrę, pe malay și pe grîw ».

Scărișoara-de-Jos [Scărișoara, raion Cîmpeni, reg. Cluj] Vasile Trînk, 48 de ani. D. Șandru, BL, II [1934], 233—234.

167. Batrîńiy may d'i d'e multʳ apu avya o oală š-o puńya la fokᵘ și h'erbya și făčea oⁿ čirᵘ ; š-apu-avya ân laytsă trokᵘ ân lok d'e blid, kă n-avya blide ; š-apu puńya čirul akolo și s-apuka și-l mînka ku l'ingurĭ d'e l'emn. După če găta ku čirul, apu să dučea n puyată š-avya akolo o kadă ku kurik'și slobozea õ blid d'e moar'e și-l dučea n kasă și-l h'erbea n oală, și după če-l h'erbea ângroša ku fărină d'e mălay, š-apu h'erbea o kaldar'e d'e pičoči š-apᵘ s-apuka d'e mînkat pînă putęy omorî pădukile pe foal'e.

Aša trăyaw bătrîńiy noštĭ may d'e d'emultʳ.

Scărișoara-de-Jos [Scărișoara, raion Cîmpeni, reg. Cluj] Vasile Trînk, 48 de ani. D. Șandru, BL, II [1934], 234—235.

168. Dupa če-o mînkat jaru čel die fok [calul] o zîs: « drag stăpînu mńew, yę suy-t'e pe mińe să văd put'ea-t'ę-aš duč-on pikᵘ». S-o suit pe yel și l-o arunkat pără n norĭ și yar l-o sprijińit pă spat'ile luy.

— Noa, zîče, drag stăpînu mńew, plaku-ts?

— Ba nu-m plaku, zîče.

— Dakă nu-ts plaku, zîče, aša-m plaku și mńie kînd daduši ku frîu n kap la mińe, zîče, kă fušey may mortᵘ.

---

[189] Vezi n. 187.

[190] În sens de «cîmpie». Vezi și n. 172.

Dup-ačèye, s-o dus la tată-so şi zîče: — Ayesta-y kalu?

— Ayesta, zîče. Nǫa, du-ťe şî-ts kăšťigă pita d'e tǫaťe zîlele, zîče, kă şi yęu mńy-am kăšt'igat împąratsîya męa ku yęl, zîče.

S-o dus pĭ-on drum š-o gąsit o pană de aur, mąrgînd kăț-on uraš.

— Hey, drag kalutsu mńew, zîče, yaw yo pana asta d'e aur, o n-o yaw? zîče.

— Ya-o, ya-o, kă d'e-o yey, zîče, tot îts par'e răw, şi d'e n-o yèy, yar îts par'e răw.

Š-o lwat şi o bagat în straytsă.

Dup-ačèy s-o dus şi o gasit on păr d'i la o fată d'e aor, şi yară zîče:

— Drag kalutsu mńew, yaw yo păru ăsta d'e aor, o nu-l yaw? zîče:

— Ya-l, ya-l, zîče, kă d'e-l yèy yar îts par'e răw, zîče, şi d'e nu-l yèy, yar îts par'e răw, zîče.

L-o lwat şi l-o băgatu-n straytsă şi s-o ajuns la on oraš. S-o dus şi s-o mburdat kalu ; kalu o rămîns[191] . . . o rămîns akolo şi s-o fąkut ō ʷos parasit. Yel s-o dus şi s-o băgat kočiš la un domn. Akolo domnul o fost îmblînd[192] ku yęl şĭ-o fost fičor frumos — y-o fost pląkînd tar'e bińe d'i yęl.

Dup-ačèye kočišu čel batrîn s-o dus š-o kotat ân straytsă la yel š-o gąsit pana čea d'e aor, şi zîče kîtă domnu, zîče:

— Domnule, zîče, o is kočišu dumńetale, zîče, kă ts-a aduče pasăńęa[193] karĭ o pk'erdut pana asta. Kočišul o is kă d'e uńe să y-o adukă kă n-ar'e d'e uńe y-o aduce.

Atunčĭ s-o dus kočišul amarit în grajdĭ. După če s-o dus în grajdĭ . . . s-o dus š-o dat ku furka čęay d'e h'eru-n kay, zîče: — « Hay, mînka-v-ar kîńiy, kay, să vă mînče, zîče, am avut yo odat-un kaluts, zîče, ačęala d'e-aš may putę yo puńe brînka pe yęl, zîče. Dup-ačèye kînd o şi grăit, o şi ɣińit kalu pe ušę, zîče: — « Hey, drag stăpîńe, zîče, da če-y, zîče-y, ku tińe, zîče, — Zîče-y răw, zîče, kalutsu mńew, zîče, kă numa pără mîńe ma am vyatsă, zîce, îm taʸe domnu kapu, zîče, pintu pana čęa d'e aor.

— A, zîče, nu ťi ťème ńimńikă, zîče, kă męm noy š-o aduček dĭ-akolo zîče. Numa, zîče, čèŕe la domnu, zîče, să-m puʸe potkǫave d'e dǫawă mărjĭ[194] pĭ-un pk'ičor, zîče, şi să-m dèʸe dǫawă kăbel'e d'e ovăz, zîče, k-apo męm š-o aducem, zîče.

S-o dus pără la un kodru d'e aor uńĭ o fost. Aklo, kînd a ajuns la kodru čel d'e aor, o suflat pe narya čęa d'irçaptă š-o ng'etsat tăt kodru şi păsărilé čèlya d'e aor s-or lăsat jos dĭ-aklo.

După če s-o lăsat jos, atunčya o dat pe . . . o o prins š-o băgat în straytsă şi o adus la domnu şi o fąkut domnu galiskă pe kînd o sosît yęl, š-atunčya y-o fost pąind bińe d'e tătu luy.

Arieşeni [Arieşeni, raion Cîmpeni, reg. Cluj] G'ęorg'e Vulturar', 33 de ani. D. Şandru, BL, II [1934], 224—225.

---

[191] Participiul *rămîns* e analogic, cf. *stinge—stins*, *plinge—plins* etc.

[192] Formă perifrastică de conjugare pentru care vezi capitolul despre verb la morfologia şi sintaxa dialectului crişean.

[193] Falsă regresiune pentru evitarea unui presupus rotacism.

[194] Forma cu *r* a rezultat din contaminarea lui *majă* cu alt cuvînt similar; poate cu *marjine*.

169. [Cum se face o casă]. Cása să púńĕ la drum, dúpă cum îi slóbod: ńiŝ pę aprǫ́pe, ńiŝ pę d'ĕpárt'ĕ. Bat pátru posúmbĝ în pátru córnuri. Acólo să fáŝĕ fundaméntu căsî. Pun pátru pĉétri mári şî pátru tălpĉ înt'eięt̕ĕ. Dúpă áia pun patru cunúń cáre să răd'ícă îm_mai mulţ şăş. Apo vin grind, la fiecare métăr úna. Atûŝa să másură córńi şî să răd'ícă sus. Atûŝ s-apúcă d'ĕ pod'ít cu scíndurⁱ, întîięş ştablǫ́ńil'i d'i pă máriżń, apoi pódu tăt, afáră d'ĕ gáura d'ĕ suit_îm pod. Apo s-apucă d'e l'eţuit pă corń. Dup-aŝęia s-apúcă d'ĕ drăńiţît. Dup-ahęia să úmpl'ĕ părĉţî cu l'ęmńe ŝopl'ít̕ĕ d'íla şăş la şăs, pînă-i gáta. Dup-aŝęia să pureŝęşt̕ę cu l'éţuri mînînţăl'ĕ. Apoⁱ izg'ęşt̕'ĕ tătă cu lut cliós făcút cu plⁱávă. Cînd i gáta, o lásă să să úşt̕ĕ. Apo dup-aŝęia, cînd o crepát, o muruięşt̕ĕ bíńĕ cu lud_bun făcút cu báligă d'ĕ márhă. Ap°-o văruięşt̕ĕ, apo púńĕ uş şî feréşt̕.

Beclean — Someş [Beclean, raion Dej, reg. Cluj] Précup Alţcsándru, 57 de ani. ALRT II 122 [10.V.1930].

170. La noy, î komuna Ilva-mare, nũntsîl'e să fac aşa. Mèrĭ-ũ fiśor la o kasă . . . îy spuńe kă «yo m-aş îsura; vryèy tu să t'e mărits după mińe?» — «Dap-oy vryę!». «Atunčya să mă-ntsăleg ku părintsî tăy». — «Da ay š-t'e-ntsăl'èje». Pi-urmă să duśe š-să ntsăl'èje ku părintsî, o śère d'i la părints. Îy promit'e kă s-a mărita. După śe-y promit'e kă s-a mărita, într-o sară, îš număs k'ităr să tomaskă [195]. « În sara kutaŕe am să vin ku părintsî mńey ku ńyamuril'e mèle ka să to^{m}nim». — «Bińe, băèt'e, vino kă noy ńy-om pregăt'i de togmală». A doaw . . . aśèya nunta să faśe sîmbătă să . . . să faśe sîmbătă sara. «Bińe, băèt'e, om faśe-o sîmbată sara. Ăy, da nu ńe lasă preotu numa dumińeka. Ap-om mère la preot şi ńy-om întsăl'èje ka să faśem dumińekă.

Lunca Ilvei [Lunca Ilvei, comuna Ilva Mare, raion Năsăud, reg. Cluj] Lukretsîya Bugnaryu, 27 de ani. D. Şandru, BL, VI [1938], 215—216.

171. O dată šid'ę ku kîrlańiy yară tⁱât akolo m Bira. Yakă vińe . . . ursu š-să tsîpă-ntră kîrlańĭ şi prind'ĭ-o kîrlană. Kîn arun^{k} yo očiy, văd kîrlańiy fugîn. Atunśya ursu k-o^{n} kîrlan n gură. Yo apuk d'ĭ-a-koasta kam d'eparťe d'e fujit — kîn ajyung akolo yakă dup-õ bohaš ńe-tîńim. Yo, p^{w}oak, ku boťi-kutsa îm . . . ; ursu şi lasă kîrlana d'in gură şi la fugă-n val'e. Yo mă

[195] Să se observe în textul acesta verbul *togmi*: *tomaskă* (asimilarea totală a lui *c* la *m* următor), *togmală* (menţinerea lui *g*).

duk, apo fug după kîrlană š-o prind ; yakă kîrlana nkoltsîtă. După śe-y înkoltsîtă, o yèw apo š-ă l'ekuit-o š-o fost ʷo̯aye, batăr o fost în gura ursuluy o dată.

Lunca Ilvei [Lunca Ilvei, comuna Ilva Mare, raion Năsăud, reg. Cluj] Mihăilă Slăvo̯akă, 55 de ani. D. Şandru, BL VI, [1938], 219.

172. O fost odată un în . . . ŭ părat š-o avut triy fyèt'e. Yel atîta îš yubę fyèt'el'e d'e ši sufle... ši sufl'etu d'in dînsu ši l-ar fi dată [196]. Într-o dzî la amńyaz, o zîs Îpăratu kătă fyèt́e: « Drajil'e mèle fʸèt́e, yo pe voy atîta vă yubăsk, d'e sufl'etu d'in mińe l-aš da pintru voy. Dar voy pe mińe kum mă yubits? » Še may marĭ-o zîs: « Tată, ya . . . yo t́e . . . yo pe dumńe̯ata t́e yubesk ka . . . kum yubesk yo zahăru ». Śę may mńijlośiye — o zîs: « Yo, tată, t́e yubes ka lumina ok'ilor . . . očilor ». Śę may mńikutsă o zîs: « Yo, tată, t́e yubes-ka sarya ».

Atunśya împă . . . atunśi̯ împăratu, kîn o auzît kă fata śę may mńikă îl yubèšt́e ka sarya, s-o gîńit s-o tsîpe d'e la kasă ašę ka pi̯-o śeršito̯are, ka pĭ-o sărakă, să margă să îmblĭ-a śèŕe prin sat. O d'ezbrăkat-o d'e hayńele śèlya frumo̯asă, š-o-mbrăkat-o-n ńišt́e hayńe rĕl'e. Şi̯ y-o da drumu. O mărs fata zîle-ntrejĭ ši nopts, š-o ajyuns într-o pădure maŕe. Amu nu štiyę nkătro s-o yèye. Yę s-o gînd'it să yę o mînă d'e pčisoku s-o svîră pestă kap ši nkătro va lua pčisoku, într-akolo va lua ši yę. Pčisoku o lwat-o n spre pădure n sus. Š-atunśya fata s-o luwat ši s-o dus ši s-o dus pîn la mńază-no̯apt́e. Ši n d'epărtaŕe maŕe o văzut on pčik d'e fokʳ. S-o lwat fata ši s-o dus š-o ajuns la o peşt́iră. Peşt́ira ᵃśèyᵃ-ira făkută n pămînt. Š-o bontăńit la ušę śa . . . d'ińlontru-akolo o iši̯t o babă bătrînă. Š-o z k-o zîs: « Še kats aiśya? »

— « Mo̯aše, če, yo-aš vrę sî mă bag slušńikă [197] la dumńe̯ata; t́e uytă ši yo-s bğyată fată năkăjîtă, če, m-o tsîpa tata ši, če, aš vryę sî mă bag und'eva slušńikă ». — « Bińe, dragu mo̯aši, yot'e n-am să-ts daw ńimik d'e lukru, numa să-m păzăšt́ĭ oil'e, turma yasta karĭ ts-oy da-o yo ; să-m day d'imińe̯atsa ši l-amńyaz ši sara n strungă ». — « Bińe mo̯ašᵃ, oriče lukru mńi-y da, yo ts-oy lukra. D'imińe̯atsa s-o skula baba ku fata š-s-o dus la strungă ši i-o dat n̥ strungă ; š-o tsîpat fata ku oyl'e n pădure. Š-ō berbèśe, karĭ o fost may mare, s-o apropčèt d'e dînsa — yę ašę d'e frumos kînta d'e pădurya ntryagă suna d'e glasu yey.

Lunca Ilvei [Lunca Ilvei, comuna Ilva Mare, raion Năsăud, reg. Cluj] Ana Kozonak, 18 ani. D. Şandru, BL, VI [1938], 219—220.

173. Primo̯avara tuńd'em ʷoil'e, spălăm lîna ńyagră š-o uskăm, š-o to̯arśem, o foşăluim, š-o to̯arśem̥, š-o čept'enăm̥ šî puńem t'yară pi urdzo̯aye š-o nt'ind'em pi stat'ivi, o nvăl'im̥, o ńeved'im̥, dăm pin spată šî l'egăm nodurĭl'e, ši bat'em bătătură ńyagră šî o gătăm ši-o duśem la pčiwă s-o piwdază [198]. D'ĭ-akolo o-aduśem š-o nt'ind'em în gard ku propt'èl'e š-o uskăm š-o duśem la kurăitorĭ şi̯ kurăim sumańe, ńègre, ku săradz saw guburĭ la šnaydăr.

Prundul-Bîrgăului [Prundul Bîrgăului, raion Năsăud, reg. Cluj] Raveka Uśèrĭ, 48 de ani. D. Şandru, BL, VI [1938], 222.

---

[196] Participiul în -*ă*, caracteristic dialectului crişean.
[197] Asurzirea lui *z* din *služnică* înaintea unui *n*.
[198] Verb format de la *piuă*. Să se observe păstrarea intactă a labialei.

174. May d'e mult[e] pi la noy nu facę, yera kăsîl'e făkut'e ku ferest'ĭ d'e burduhan . . . d'e [w]oaye. Şî să ntîmpla . . . pe uńe[199] lokur fok[e]. Nu yera zarurĭ, nu yera . . . čey[200] d'ĭ-yèst'ea d'i śer, yera numay d'e l'emn ; şî uşîl'e făkut'e tarĭ şî nu l'e put'ę să l'e rumpă. Şî s-o ntîmplat la ō om[e] kă s-o aprins kasa pe yęl ; după či s-o aprins n-o may putu d'ešk'id'e să ńimerească ku čeil'ĭ ačèl'ea ku kătsăy, š-o ars omu-akolo ; şî îy gata.

Prundul — Bîrgăului [Prundul Bîrgăului, raion Năsăud, reg. Cluj] Toad'er Hîñganu, 79 de ani. D. Şandru, BL, VI [1938], 224.

175. Unu d'in Zagra ĭera maĭ mańe pist'e aurańĭ şî-ĭ ĭera numil'e Vorńic. Ĭel s-o dus în Dorol'ea după unu cańe n-o vińit să lucńe într-o vară. Şî vińind aśel d'in Dorol'ea ŭo aruncat d'e cît'eva ŭońĭ cu vînturęşca şî găsăşt'e ŭodată ŭo bucată d'e aor ca d'oŭăzăş d'e galbiń, čor cît avę d'e făcut. Ĭeraŭ forţaţ să lucńe, d'e cămara d'in Zlagna[201]. Cîn îl topčęŭ, îl puńęŭ ī pămînt clicos şî îl ard'ęŭ ī cărbuń. Cirilă Mucălă duśę aoru la Zlagna, d'e und'e aduśę bańi. Călăment Loğin iera ŭomu cańẽ-mpărţă bańi la aurańĭ. Cît'eodată nu făśę ńemńică, aldată făśŭę într-o zî cît într-o vară.

Nepos — Năsăud [Nepos, comuna Feldru, raion Năsăud, reg. Cluj] Simńion Bumbu, 87 de ani ; nu ştie carte. G. Istrate, *Graiul din Nepos (jud. Năsăud)*, BIFR, IV [1937], 89.

176. N-am a śe mă duśe la doftor, mńiĭ aĭesta mńĭ-o fos l'eacu ; numa źinarsu, aĭesta mńiĭ doftoru. Am băut ĭeŭ aiś nopţ întreź, da ĭera l'esńe a bę. C-ō leŭ bęm doŭă dźîl'e.

Acelaşi.

177. Măĭ băd'iţă, strugur bun,
T'e-aş rumpe şi nu mă-ndur.
T'e-aş lăsa şi t'i usca
Şî t'e-a rumpe śińeva,
Śine nu ţ-a śi voĭa.
Té-aş lăsa pînă t'i cŭaśe,
T'e-a rumpe śińe nu-ţ plaśe.

Id. Laora Ańi, 25 de ani ; ştie carte. BIFR, IV [1937], 94.

178. Aşa zîc veśińil'é
Că l'e beŭ găińil'e.
Da ĭeŭ d'e m-oĭ mîńiię,
Şî cocoşu l'i l-oĭ bę.

Id. Grigore Istrate, 19 ani ; ştie carte. BIFR, IV [1937], 96.

179. O fost čy-o fost. O fost doy frats şî-o murit tata lor[u]. Şî-o rămas un bikutsă şi s-o mpărtsît pă bikutsă. O rămas bikutsa la čel pr[w]ost[u]. Čel pr[w]ost,

---

[199] Absenţa articolului hotărît *-le* din *une(le)* pare a fi accidentală aici.

[200] Pentru *chei*. Pentru asibilarea lui *k'* la *č*, vezi, capitolul despre fonetică al dialectului crişean.

[201] Vezi n. 188.

frat'e luy, s-o dus şi l-o vîndut^{u} în păduri. S-o dus la ũ l'emn^{u}[202] şi l-o l'egat d'i l'emn^{u}. « Da kumperĭ bikutsa d'i la mińe? » L'emnu: « skîrts, skîrts ! » — « Da kîtu-n day pă bikuts? » — « Skîrts, skîrts », l'emnu ! — « Da day-m triy sute ? » — « Skîrts, skîrts », l'emnu ! — « Da, da-mńĭ-y bańiy, k-oy vińi mîńe după yey? » — « Skîrts, skîrts », l'emnu !

S-o dus omu akasă şi, dak-o mărs akasă, s-o dus mîńe yar după bańĭ. Atunčĭ bikuts^{a}-o fost mînkat d'i lupi. Şi kînd o fost mîńe . . . dakî s-o dus: « day-n bańiy o t'y-omor^{u}? » — « Skîrts, skîrts », l'emnu ! O lwat săkurę şĭ-o dat pă l'emn. Atunčĭ d'in l'emn o kurs bańĭ. O-mplut doy d'esajĭ d'i bańĭ. Dak-o umplut d'esajiy, atunčę s-o dus akas^{ă}. Dak-o mărs akasă, o vińit frat'i-so la yęl^{u}, čęala okošy^{u}. Atunčĭ l-o mînat la popa după brăd'iye. Š-o-adus brăd'ię d'e la popa. Dak-o adus brăd'ię, atunče [. . .]. Dak-o măsura pă bańĭ, atunčĭ o vińt popa^{a} şi s-o uytat la oblokŭ, kum măsura la bańĭ. Atunčę o is frat'i-so čel okošy^{u}: « Mă, kum ay zîs tu la popă? »

Bunteşti [Bunteşti, raion Beiuş, reg. Crişana] Marta Horję, 43 de ani. D. Şandru, BL, IV [1936], 161—162.

180. Astî toamnă m-am dus ku marhăle. Şi yo m-a pus la kosălît jos. Şi s-o dus doy tulučĭ la o kăpitsă. Şi ^{w}omŭ n karĭ o-avut kăpitsa o fost^{u} akolo. Kîn m-am dus yo după tulučĭ, o is kă nu-m dă tulučiy, numa dəkă-y daw sumanu. Yo is kă nu-y daw sumanu kă mi frig^{î}. Yel o is atunčĭ kă mînă boyi şi li . . . îy bagă n ištalăw şi li dă fînu şi tra sî plăt'im şi fînu. Şi yo y-a^{n} da sumanŭ-apoy, d'ikît sî mîyi yel boyi p-akolo. Noy nu ńę-am dus după suman, pînă la o triy săptămîńĭ. Şi s-o dus^{u} tata dupî yel şĭ-o fost la birăw şi ^{w}omŭ-o is ašè kă... « ăw, kă n-am^{u} . . . k-o avut gînd să nu d'eye boyi făn o triy sut'i d'i ley, kî toat-o fost kăpitsa luy mînkată d'i marhă. Şi s-o mpăkat apoy k-o is kă y-o də o portsîye d'i fînŭ tata şi mĭ-o da^{t} sumanŭ.

Budureasa [Budureasa, raion Beiuş, reg. Crişana] Floarça Mabda, 16 ani. D. Şandru, BL, IV [1936], 158.

181. Băgăm^{u} kîńipa n pămînt^{u} ; ş-atunčĭ ploaye pă yè ; ş-atunči o kulejém . . . krèšt'i mari şĭ-o kulejém ; ş-atunčĭ o dučém la apă.

Şi yar vińe čya d'e yarnă şi yar o dučém ş-ačiyè. O . . . skăpătăm, ş-atunči o băt'ém ku mayu ş-atunči o dučém ş-ačiyè. Şi o vińi . . . o . . . sî topèšt'se ş-atunčĭ vińĭ akasă şĭ-o nt'ind'ém su gard şi p-ako^{l} pă la soari ş-o melitsăm ş-atunčĭ o k'eptănăm şĭ-o trăjém.

Peştera [Peştere, comuna Aştileu, raion Aleşd, reg. Crişana] Măriye Lasku, 24 de ani. D. Şandru, BL, IV [1936], 177.

182. Ã fost ũ Orad'i ku doawă košer dă buretsî. Şi m-am dusŭ-m piyats^{u} ş-ã vîndu buretsî kîts ã vîndut^{u}. Dakă y-ã gătat dă vîndut yară m-am . . .

---

[202] Cu înţelesul de *copac*.

am începu š-am ajutat la vecinî-mè. Dakî y-ã gătat a iy, o viñit o kočiyi și m-o turt'it la un pičyorŭ. Și d-akol'i m-o dusŭ-n poťikă și m-o l'egatu. Și d-akol'i, dă la poťikă, m-o dus-ĭ korhazᵘ. Și dă la korhaz o ťelefoñit la Kórdow ši-o viñit mamă-mè la miñe ku kočiyę și[203] vadă čy-am făkutᵘ ; ši-o vru și mă duk-akasă și nu m-o lăsatu pînă la triy zîl'e dă m-am tămăd'itu.

Cordău [Cordău, comuna Sînmartin, oraş Oradea, reg. Crişana] Floarea Măriyan, 28 de ani. D. Şandru, BL, IV [1936], 163.

183. Doĭ ãĭ şi dǫŭă lunĭ om slujî pe-aicea ca cotună. Tata şî mama o murit, ĭo nicĭ nu-ĭ ştiŭ, aşę de mititel am fost. Mñiĭe tare ȓăŭ mi să strîcă irima, tare ȓăŭ facŭ că mă ducŭ departe.

Cămărzana [Cămărzana, raion Oaş, reg. Maramureş] Roşcu Grigor, 21 de ani. I. A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, [1907], 25.

184. Noi coconĭ săm supăraţ
De cîn domnii ne-o ğurat
Pe triĭ ãĭ ș-un ğumatate,
Că n-avem cotare-n sat.

Cămărzana [Cămărzana, raion Oaş, reg. Maramureş] Roşcu Grigor, 21 de ani. I. A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, [1907], 25.

185. S-o-ntîmplat o dată c-o durmñit un ţîgan în capătu satuluĭ sup cruce. O yinit un vînt şi s-o-mburdat crucea pe dînsu de ĭ-o rupt mñijlocu. O poftit pe popa să-l spovedească, şî popa ĭ-o dat să sărute crucea. Da ţîganu o dzîs: « vaĭ ! domnule părinte, lasă-mă, că şî aĭasta a h'i tăt aşę de păgînă cînd a cręşte mare ca ş-aceĭa din capătu satuluĭ care mñi-o rupt mñijlocu ».

Cămărzana [Cămărzana, raion Oaş, reg. Maramureş] Ştefan Berindeĭ, 20 de ani. I. A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, [1907], 28.

186. Atunci în besedzęle alea s-o şî ȓępedzît fraţî lu Mihăĭlaş cu sabdzia la cerb şi ĭ-o tăĭęt dǫŭă capurĭ de-odată, şî la altă ȓępedzîtă ĭ-o tăĭęt şi cela cap ş-odată l-o belit ş-o tăĭęţu-n irimă la ĭel. Atuncĭ la cea dintîĭe tăĭetură o şî zburat luna din irimă de la ĭel. Şî s-o bucurat tăţ, ş-o băut, ş-o mîncat. Şî s-o dus la podu de oţęl şî s-o-nţăles eĭ la olaltă că cum să-l prindă pe alą[204] zmăŭ, că ala o fost cu cincĭ capurĭ. Atuncĭ Mihăĭlaş s-o pus să hodinească cu fraţî luĭ, şi cînd o fost în mñĭadză-nǫpte o şî aŭdzît că zine cum zin trăznetele. Ş-odată s-o spărięt Mihăĭlaş, ş-o dzîs:

— Să sărim la ĭel numaĭ noĭ tustriĭ şî ceĭlalţ soţî ce-ĭ avem să şadă sup pod şî să pŭĭe[205] o ǫlă cu sînge la foc, şî să bage de samă că cînd o trę sîngele peste ǫlă, atuncĭ să saĭe şî ĭeĭ afară de sup pod, că atuncĭ perim şî noĭ ».

Ş-odată cînd o fost în mñĭadză-nǫpte[206] o şî sosit sĭerîle la pod şî cu zmău acela. Atuncĭ Mihăĭlaş o şî sărit la ĭel. Da zmău de spaĭmă o şî săritŭ de cindzęcĭ de paş cu spatele înapoĭ. Atuncĭ Mihăĭlaş s-o dus la ĭel.

---

[203] Conjuncţia «să», pentru care vezi morfologia şi sintaxa dialectului crişean.
[204] Adjectivul demonstrativ înseamnă aici «celălalt».
[205] După cum se vede din caracterul nazal al lui *u*, nazalizarea s-a produs înainte de pierderea lui *n*, dacă nu avem a face cu o nazalizare analogică.
[206] Înţelesul cuvîntului este cel originar de «miezul nopţii».

— Da ce-ĭ, cîne de zmăŭ? Da amu pe ce ne-om da, pe tăĭęte o pe-aruncate?
Zmău o dzîs:

— Pe-aruncate, Mihăĭlaş.

Ş-odată s-o prins pe-aruncate ş-atîta s-o izbit pănă ce-o asudat de pe Mihăĭlaş sudorĭ de sînge. Atunci Mihăĭlaş o dzîs:

— Heĭ, frate, nu-ĭ bd'ine aşę a să bate, da ĭo m-oĭ fa o r̄ǫtă de oţęl şi tu te fă una de sĭer, şî tu te suĭ în cela vîr de deal şî ĭo m-oĭ sui în ĭestalalt vîr de deal, că aicea sîmt dǫŭă dealurĭ şî ne-om rępedzî cătă olaltă, ş-a căruĭa r̄ǫtă s-a farma, ala a şi învîns. Şî s-o rępedzît mai de multe orĭ unu cătă altu. Atuncĭ Mihăĭlaş o dzîs cătă zmăŭ:

— Heĭ, pretine, că sĭeru numai să pleştę, da din oţęl tăt sforgăci mę.

Bicsad [Bixad, raion Oaş, reg. Maramureş] Motîcă Tǫder, 20 de ani. I. A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, [1907], 37 şi urm.

187. O fost un viteaz mare Pintea acela. O avut pigniţă la Conja, ş-o avut nǫŭădzęcĭ şî nǫuă de fečiorĭ, cu ĭel o fost o sută. Apoĭ după acęĭa o-mblat pe ţar̄ă ş-o-mblat pe lume cu ĭeĭ. Cînd o avut împăratu nevoĭe cu alţ împăraţ, atuncĭ l-o agĭutat Pintea, o mers în agĭutorinţă. Unde s-o dus tăt o-nvinsŭ pe toţ împăraţî. Plumbŭ nu ĭ-o prinsŭ. Apoĭ s-o dus la perirea luĭ; l-o puşcatu-n Baĭe-Mare. O avut o drăguţă şî l-o puşcatŭ cu triį cŭĭe din potcǫvă şî cu triĭ grăunţă de gr̄ĭu de primăvară.

Racşa [Racşa, comuna Oraşu Nou, raion Oaş, reg. Maramureş] Băbuţ Iǫn, 63 de ani. I. A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, [1907], 29.

188. Haį, mîndrule, să fuğim
Că noį bin'e n'e văžim,
Şî la ok'į şî la sprînčen'e,
Ca doį porumbaş la pen'e;
Şî la ok'į şî la uįtat,
Ca doį porumbęį la zburat.
Tu n-aį tată, eu n-am mamă,
Amîndoį sînt'em d'ę-o samă;
Tu n-aį fraţ, eu n-am surorį,
Amîndoį, ca două florį.

Vad [Vad, raion Sighet, reg. Maramureş] Todosîe Telept'ęan, 20 de ani. T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, [1925], 18.

189. (Horįa n'evesťeį)

Strîgă mîndru la ferįastă:
— « D'in casă eştį, hăį n'evastă ! »
— « D'in casă şî şăd pă vatră,
C-amu zin d'e la spovadă.
Verd'e popa m-o ğiurat
Să nu-m ţîn drăguţ în sat ».
— « Mint'e popa ca un cîn'e
Că şî el drăguţă-ş ţîn'e ».
Numa el aşa o dzîs:
— « Haįda, mîndrucă, cu min'e,
C-om trăi ales d'e bin'e ».
— « Eu, mîndrule, nu mă duc,

Las bărbatu şî un prunc ».
Mîndru ei̯ i̯ară ğičea:
— « Hai̯da, mîndrucă, cu min'e,
N'e̯-om duče-n ţară d'epart'e ;
Tu mn'i-i̯ si soră, eu̯ frat'e.
Nu-i̯ h'ia lumi̯a să ştie
Că mn'i eşti̯ drăguţă mn'ie ».
Numai̯ ei̯ că s-o luat
D-alunguţu cu drumu,
D-alăture̯a cu codru.
Cîn fu locu la un loc,
La mn'ižlocu codrului̯,
La capătu podului̯,
Numa el aşa o dzîs:
— « Du-t'e, mîndrucă, napoi̯,
Nu lăsa d'iptr-unu doi̯,
Că mui̯ere nu t'e-am luat,
Fă-mint'e̯a ţî o̯-am cătat.
Ca ače̯a mint'e ai̯,
Ca pruncu d'e şĕpt'e ai̯ ».
Numa e̯a cîn sosîi̯a
Pruncu ei̯ o sîmţîi̯a,
Cu tată-său̯ grăii̯a:
— « H'ei̯ tu, tătulucule,
D-apoi̯ d-ar ziñi mama,
Tătucă, cu e̯a ḉe-ai̯ fa'?
Friğe-u̯-ai, o serbe-u̯-ai̯,
Ori̯ cu-ai̯asta i̯erta-u̯-ai̯? »
Tată-său̯ aşa ğiče̯a:
— H'ei̯ lule, pui̯u tatii̯,
Numa mă-ta d'e̯-ar zin'i
Eu̯ n'emn'ică nu i̯-aş fa',
Če cu̯-ai̯asta u̯-aş i̯erta,
Numa alta d'e n-ar fa' ».

Vad [Vad, raion Sighet, reg. Maramureş] Io̯ana Codre̯a (Funde̯asa), 40 de ani. T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, [1925], 103.

190. [Cum s-o făcut sîmbra colectivului]. La n^{u}oi̯ s-^{u}o făcút sîmbra cu̯olectívului, tovărăşîi̯e, cum spúnem n^{u}oi̯ pin ţara‿U̯ášului̯. La n^{u}oi̯ cîn‿s-^{u}o sîmbrát, am însîmbrát n^{u}oi̯ cu̯olectivíşti, am făcút cam aşẹ́: am dus acólu u̯oi̯ile sára, toţ ni̯-am adunát la un l^{u}oc şî li̯-am muls, după-acẹ́i̯ẹ, nu li̯-am mai̯ muls pînă-n cẹ́i̯e ḍî pi‿la‿únşpè, la únsprăzeşẹ şâsur^{i}. Cînd am mărs să le múlğẹm atúnĉ ca sâ fáĉi̯m brî́ḍă di la i̯ẹ́lẹ, ni̯-am dus acólu şî n^{u}oi̯ un ton de bẹ́re ca să bi̯ēm şî vu̯o dọu̯ăzắŝ de lítărẹ dị pălíηcă, sîmbráşî.

Am muls ^{u}ói̯l'e, după‿ĉ-am muls u̯ói̯l'e, pe d'ẹp aşẹ́, am stat pe d'ẹ́p la s^{u}óre; dup‿aĉẹ́ dup‿ĉ-am muls u̯óil'e ń-am aşăḍát tăţ acúl pe d'ẹp, nẹ-am

pus ş-am băuút păliŋcă. Am_mîŋcát, dup_acé am băuút bére. Au fost ĉeteráş G'iorghi_a__Méţî di-aiiĉ di la nuoi. Am ĝucát acu di ne-am prăpădít. Aşé ni-am distrát. Aşé-i la nuoi símbra.

Cóbra Vasîi, 2 clase primare, agricultor, 19 ani. Negreşti, raionul Oaş, reg. Maramureş [207].

191. D'e-ar si o leac' d'e dohan, domn'işorule, ca să dohăn'esc, că d'e trii săptămîn'i n-am dohăn'it nimn'ica. C-apoi vedz, tare-i rău a dohăn'i frundză d'e urdzîcă şî d'e floarea soarelui, şî nu put'em fără tabacă, că-s cunt'it cu k'ipa. Apoi cîn am dohan nu bag băgău în gură. Dar să ştii duma-ta că-i mai bună o gură d'e bagău d'ecît o k'ipă d'e dohan, d'ipĉe apoi ĉeea tare o sîmţesc acră, ş-apoi nu mă zăhăia' şî poĉi lucra. Că cu k'ipa mă mai zăhăia' la lucru, o lozesc d'e greblă şî d'e coasă, o tui.

Berbeşti [Berbeşti, raion Sighet, reg. Maramureş] Pătru Cupĉea, 66 de ani. T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, [1925], 172.

192. (Păntru fată [bocet]).

O siucă, la nunta ta
N'iĉe-s fet'e cu munun'i [208],
N'iĉe-s feĉiori cu struţuri ;
N'iĉe-s fet'e cu sugn'iţă,
N'iĉe-s feĉiori cu voiţă.
Mănînĉe-t'e focu, moart'e,
C-ai zin'it pă uliĉioară,
Te-ai băgat pă vrăn'iĉioară
Şî ţ-ai ĉiuntat mîndră floare
Ş-ai zin'it pîngă fîntînă .
Ş-ai ĉiuntat o ruză pl'ină ;
Ş-ai zin'it pîngă gărduţ
Şî ţ-ai ĉiuntat mîndru struţ.
Sansior mîndru-nflorit,
Cum t'e faĉi lut şî pămînt !

Crăĉeşti [Crăceşti, comuna Deseşti, raion Sighet, reg. Maramureş] Măria Horvat, 36 de ani. T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, [1925], 69.

193. H'ei tu, inimă cu-amar,
Nu plînĝe-atîta-n zădar ;
D'e t'e lasă mai la modru,
Că-i trăi ca frunza-n codru ;
D'e t'e lasă mai la rînd,
Că-i trăi ca frunza-n vînt.

G'esăşti [Deseşti, raion Sighet, reg. Maramureş] Pălăguţa Pop, 25 de ani. T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, [1925], 10.

---

207 Text din colecţia Institutului de lingvistică din Bucureşti.
208 Pentru «cunună de mireasă». Consoana *c* a trecut la *m* sub influenţa celor două nazale care urmează.

194. (Pintea pribagu). Pintea pribagu l-o omorît la poarta de la Baia-Mare. L-o omorît cu trei grăunțe de k'iper, și trei grăunțe de grîu de primăvară, și trei cuiuță[209] de potcoava calului di șer și trei grăunțe de tămîe. Cînd o rîdicat el mîna-n sus ca să spargă poarta cu băltagu — că poarta și tăt orașu o fost înk'is — atun'ci l-o împușcat subsuoară. L-o împușcat așa dipče glontele nu prindea în el.

El singur o dus o pk'iatră de moară din Baia-Sprîie pînă la Tăuț, și acolo o pus-o ğios, ș-apoi acolo e împărțitura hotarului dintre Tăuț și dintre Baia-Sprîia.

El merea în Țara Leșească ș-apoi žăfuia acolo, ș-apoi punea pă cai desağii de piele și adučea aur, arğint, și-l lăsa aiči, în dealu ăsta ; o avut pihniță în dealu ăsta, la Gutui. Acolo o făcut bortă-n pămînt, gaură în pk'iatră făcută de ei, de pribeğii čeia. Că Pintea o avut fečiori doisprădzăče, cu el treisprădzăče. Unu o fost Drongoș, și unu o fost Barbă-rasă, și unu o fost Dăžuc, și Golu, și Vili. Apoi Dăžuc ačela numai doi dinț o avut în gură și d'in sus și d'in ğios.

Apoi ăst Pintea o făcut bugăte.

După če l-o omorît pă Pintea, apoi čeialalț au vătăžît sînguri tăt p-aiči, pă hotarăle astea. Au avut gazdă-n Berbeşti și le făčea halube de iarnă, čioareči, gubă, lecric și cușmă.

D-apoi Pintea česta žăfuia numa-n Țara Leșească, că aiči făčea numa bine. D-apoi auru și arğintu acolo stă și astădzi, în pămînt, la Gutîi. Acolo-n pihniță nu poate intra nimeni, nu lasă župînu-drac.

Budeşti [Breb, raion Sighet, reg. Maramureş] Ion Țiplea, 77 de ani. T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, [1925], 153.

195. Frundză verd'e subțîrea,
Strîcată-i in'ima mea ;
Strîcată-i, strîcată-i tare,
Nu-i doctor să o tomn'ia'-re[210]
N'iči doctor, n'iči împărat,
Fără čin'e o strîcat.

Budeşti Breb, raion Sighet, reg. Maramureș] Ana Costăn'ine, 37 de ani. T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, [1925], 4.

196. Am' mămuca d'e-ntreba
Und'e n'i-ai țîpat čiupa,
D'e nu mn'i-i dragă lumea?
N'i-o-ai țîpat pă bosîioc,
Numai eu să n-am năroc ;
N'i-o-ai țîpat pă măiran,
Eu să n-am năroc șohan.

Breb [Breb, raion Sighet, reg. Maramureș] Irina Dunca, 9 ani. T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, [1925], 5.

---

[209] Diminutiv de la *cui*, vezi pentru alte exemple lexicul dialectului crișean.
[210] Particula *-re* se adaugă pentru rimă.

197. D'e̯-až muri primăvara,
Păsările m-ar cînta,
Granguru mn'i̯-ar clopoţî
Şî cucu d'e pop-ar si;
Pupădza mn'i̯-ar fa' colači̯,
Şî mn'i̯-ar da păst'e sălaş,
Dacă n-am surori̯, n'iči̯ fraţ.

Botiza [Botiza, raion Vişeu, reg. Maramureş] Mărie Cupşinar 20 de ani. T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, [1925], 35.

198. Boii̯ popi pă la mo̯ară,
Popa după gurişo̯ară;
Boii̯ popi pă la cruče,
Popa după gură dulče;
Boii̯ popi pă imaş,
Popa îmblă după caş.

Şieu̯ [Şieu, comuna Rozavlea, raion Vişeu, reg. Maramureş] Viorica Miclc, 13 ani. T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, [1925], 60.

199. În tătă dzua păcurarii̯ căle̯a' cu izvarn'iţă caldă un darab d'e caş în căldare und'e se̯rbe urda, apoi̯ îl ţîpă înt-o bărbînţă cu izvarn'iţă; da izvarn'iţa e acră şi stă acolo pînă astară, pînă să či̯untă. Apoi̯ d'e̯-acolo, cîn zin či̯oban'ii̯ d'e la oi̯, scot d'e̯-acolo cît'e o darabă, apoi̯ o pun'e înt-o găle̯ată şî ţîpă acolo un găvan mare, aşa, d'e urdă caldă. Ş-apoi̯ ačela să k'e̯amă *borone'ţ*. D'e să văže̯a' pîn'e, apoi̯ mănîncă pîn'e, d'e nu să văže̯a' pîn'e, apoi̯ mîncă boron'eţ gol şî să fac la obradz aşa cum îi̯ dracu d'e roşu.

Vişeul-de-jos [Vişeul-de Jos, raion Vişeu, reg. Maramureş] Dumn'itru Pop Cîrčei̯, 71 de ani. T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, [1925], 173.

200. (Cătă so̯acră)
Bucură-t'e, so̯acră mare,
Că ţ-aduc k'eptănăto̯are:
Pă un'e t'e̯-a k'eptăna
Şapt'e ai̯ nu t'e̯-a mînca;
Că ţ-adučem noră bună:
Înt-o lună
To̯arče̯-o lînă
Şî mănîncă o slăn'ină
Şî un k'ibăl d'e făină;
Şî-nt-o vară
Ţăsă-o k'i̯ară.

Săčel [Săcel, raion Vişeu, reg. Maramureş] Năstaca Petrovai, 60 de ani. T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, [1925], 65—66.

201. «Tutǫ nǫaptẹa nu ń durńii̯,
mi šutsii̯ ši ń mi vǫrtii̯,
tr unǫ mušatǫ niñgǫ noi̯.
«moi̯ vitsinǫ ku okl'ul lai̯,
plẹakǫ te, sǫ ts dzik un grai̯».
«Tsi va ń dzits, džone mǫrát,
iǫu̯ te štíu, kǫ ń ešti drak.
va ń me mušti, š nu am, tsi ts fak,
esku nǫvẹastǫ ku bǫrbát.»
Tsiń minte, danda dẹ adún
erám sum meru ši sum gutúń,
sun nǫ frundzǫ di kǫstúń?
mẹare arǫaše n adunám
tu simíe le bǫgám,
š ku kusturǫ le kurám,
tu yin dultse le mul'ám,
š ku záhare le pispelẹám,
gurǫ ku gurǫ le muñgám,
š ka purúng nǫ gugustẹám.

Toată noaptea n-am dormit,
m-am sucit şi m-am învîrtit
pentru o frumoasă de lîngă noi.
«Fă, vecină, cu ochi negri,
apleacă-te să-ţi spun o vorbă».
«Ce vrei să-mi spui, amărîte bade,
eu ştiu, fiindcă mi-eşti drag.
Vrei să mă muşti şi n-am ce să-ţi fac,
sînt nevastă cu bărbat».
Ţii minte cînd, împreună,
eram sub măr şi sub gutui,
sub o frunză de castan?
Mere roşii ne culegeam,
în basma le puneam,
şi cu briceagul le curăţam,
în vin dulce le înmuiam,
şi cu zahăr le presăram,
gură-n gură le mîncam,
şi ca porumbii ne giugiuleam.

Samarina Kovatti. G. Weigand, *Die Aromunen*, II, [1894], 26.

202. (Ćum mor lumea). Earà, ţe nu ş-earà.

Earà nă oară nă soacră şi nă noră. Nă ḑuă nora arnĭ cuprìili şi le-arcá n-groapa de-arăzbòĭŭ. Aclò lă deadi foc şi s-mută fumlu sus în sus pînă la ocl'ul al Dumniḑáŭ.

Dumniḑáŭ atumţea-l dureà ocl'ul. Ună ağumtă fumlu, şi-l' si vindică ocl'ul cu tòtaluĭ. Nîs acăţă si strigá:

— Carĭ ńi-l feaţi bunlu aestu? Carĭ ńi-l feaţi bunlu aestu?

Nora aurlă nă oară pravatòs pînă la Dumniḑáŭ şi-l' ḑisi:

— Io ţ-u fečŭ bunăteaţa estă, ĭo ţ-u fečŭ bunăteaţa estă!

— Ţe caftĭ di la mini, ńică nivistică, u ntribá Dumniḑáŭ?

— S-ńi spuńĭ cum mor lumea.

Atumţea Dumniḑáŭ îl' ḑisi:

— Va ţă spun, ma si nu aspùńĭ la vîrnă: Mărl'i mor cu tăpoàrili, ńiţl'i mor cu lăluḑli ş-cu trandàfili.

[Cum mor oamenii]. A fost odată ca niciodată [1]. A fost odată o soacră şi o noră. Într-o zi, nora mătură gunoaiele şi le aruncă în groapa războiului de ţesut. Acolo le dădu foc şi fumul se ridică în sus, sus pînă la ochiul lui Dumnezeu. Pe Dumnezeu atuncea îl durea ochiul. Cum sosi fumul la el, i se şi vindecă ochiul cu totul. El începu să strige:

— Cine îmi făcu binele ăsta, cine îmi făcu binele ăsta?

Nora urlă o dată din toate puterile pînă la Dumnezeu şi-i zise:

— Eu ţi-am făcut binele ăsta, eu ţi-am făcut binele ăsta.

— Ce ceri de la mine, mică nevestică? o întrebă Dumnezeu.

— Să-mi spui cum mor oamenii.

Atunci Dumnezeu zise:

— Am să-ţi spun, dar să nu spui la nimeni. Cei mari se omoară cu topoarele, cei mici mor cu florile şi trandafirii.

Beza Tasa, Avela, Epir. Pericle N. Papahagi, *Basme aromîne*, [1905], 161.

[1] În text: «a fost ce nu a fost».

203. (Amirălu cu urècl'ile di capră). Ţe viḑùt şi ţe avḑî't?

Erà nă oară ş-ună zămane un amiră. Aestu amiră, cum ş-erà amiraţl'i tu eta ţea, nu si spuneà la vîră. G'ine ma nîs aveà ş-uă halâ s-nu se-aspună, că nu erà om ca tută lumea.

Ţe erà hala luĭ?

Urècl'ile aiştùĭ amiră erà urecl'i di capră. Tră-nişane ş-semnu mare, ma lùcurlu acşì erà, urècl'ile de-alih'a, că erà di capră.

Carĭ aveà urecl'i di capră, amirălu li-ţîneà ascumte tute ḑi'lile, amvîrtite cu pînḑă di sirmă, ţe ş-o-arucà acşiea pri dipu cap.

G'ine ma, nă oară tu siptămîna prindeà z-vină barberlu s-lo-aradă şi s-lu ndreagă. Barberlu nu era trop s-nu-l veadă urècl'ile di capră, ună ţe le-arădeà.

Pîn aoaţe tute bune. Un lucru maş nu vrea amirălu să se-află: vîră om vîră suflit nu ştea, că nîs are urecl'i di capră. Tra s-nu ţivă barberlu di spune ş-la altă lume, nafoară, amirălu şideà ş-lu ntribà pri barbèr:

— E, tora tine s-cl'amă me-arasişĭ, mi ndreapsişĭ di bun cama bun.

— Acşì, Doamne, ḑiţeà barberlu.

— Muşàt ! Tora spune al lală, ţe viḑùşĭ, macă-l xursişĭ? Aĭ, spune amirăluĭ !

— Em, de ! ţe z-ved Doamne? grea barberlu.

Ş-apoea s-aplicà şi-l şuptură la urecl'e amirăluĭ, cum că viḑù urecl'i, di capră. Cu zborlu aestu bărberlu ş-mîcà caplu. Ş-ea cum. Amirălu, cum ḑisim, nu vrea să nveaţă, nu vrea să ştibă vîrnu, că nîs are urecl'i di capră. Tr-acestă ţîneà un ğil'at ascumtu tu udă ş-ună măratlu di barbèr ḑiţeà că amirălu are urecl'i di capră, făţeà un semnu şi intrà ğil'atlu. Aestu l-duţeà barberlu tu ţilàr şi aclò ş-alăsà oàsile.

[Împăratul cu urechile de capră]. Ce-aţi văzut şi ce-aţi auzit?

Era odată şi în vremea de demult un împărat. Acest împărat, aşa cum erau împăraţii în vremea aceea, nu se destăinuia la nimeni. Bine, dar el avea şi o pricină să nu se destăinuiască, fiindcă nu era om ca toţi oamenii. Care era pricina lui? Urechile acestui împărat erau urechi de capră. De minune (lucru) şi mare semn, dar lucrul era aşa, urechile erau cu adevărat de capră. Fiindcă avea urechile de capră, împăratul le ţinea tot timpul ascunse, înfăşurate într-o pînză de sîrmă pe care şi-o arunca aici, pe după cap.

Bine, dar o dată pe săptămînă, venea bărbierul să-l bărbierească şi să-l tundă. Bărbierul nu era chip să nu vadă urechile de capră de vreme ce îl bărbierea.

Pînă aici toate bune. Un lucru numai nu voia împăratul să se afle, să nu ştie vreun suflet de om că el are urechi de capră. Ca să nu spună bărbierul şi la alţi oameni în afară, împăratul şedea şi-l întreba pe bărbier:

— Ei, acum se chiamă că m-ai bărbierit, m-ai tuns, de bine, foarte bine !

— Da, stăpîne, spunea bărbierul.

— Frumos ! Acuma spune moşului, ce-ai văzut cînd l-ai bărbierit? Hai, spune împăratului !

— Mde ! Ce să văd, stăpîne? zicea bărbierul. Ş-apoi se apleca şi şoptea împăratului la ureche cum că a văzut urechile de capră. Cu vorba asta, bărbierul îşi mînca capul. Şi iată cum. Împăratul, cum am spus, nu voia să arate, nu voia să ştie cineva că el are urechi de capră. De aceea, ţinea un călău ascuns într-o odaie şi, cum spunea bietul bărbier că împăratul are urechi de capră, (împăratul) făcea un semn şi intra călăul. Acesta ducea pe bărbier în pivniţă şi acolo îşi lăsa oasele.

Ghiţi Teja Papahagi, Avela, Epir. Pericle N. Papahagi, *Basme aromîne*, [1905], 502.

204. (Diştiptatlu Curulì). Erà un-oară un aùş oarfîn, àruptu, care aveà 12 di fičòrĭ. El nu puteà s-l'i hărnească, aşì că nu ştià, ţe s-facă cu el'.

— E! ḑîse el pînă ma napòĭ, altă nu me-aleaḑe! va-l' alàs şi va s-fug, va-ńĭ l'aŭ perl'i, ĭu s-ńi veadă ocl'il'. Nu s-poartă, nu si scoate ń-cap. Fumeal'e l'-am şi-ńĭ si dińică inima, cîndu mintuescu aestă ţe va s-fac, ma nu s-faţe al'umtrea; ma g'ine s-nu h'iŭ, di percă s-lă ved ńila ḑua tută.

Auşlu feaţe cum ḑîse. Ună dimneaţă ţî si scoală nidată soarle, şi aoà fac soţl'i! cîtră ĭu l'-u deade, Dumniḑăŭ ştie. Aţeà ţe ştiŭ, easte, că fičorl'i, dupu ţe-l căftară tu tute gùvile şi nu-l aflară, căḑură pri mare şi greaŭă minduire. Vińe oara s-prînḑă. Ţe s-mîcă, că no-aveà ţivà n-casă; cu păl'urlu s-trăḑeàĭ nu se-acăţà di ţivà n-casă. Tu căpisteare niţi mişcătură di pîńe, niţi un h'ir di fărină; s-cădea şoàriţl'i ş-arupeà zverca. Ţe s-facă, ţe s-adară, minte n-cap no-aveà. Tu màrḑine, s-no-arucă pètalle di foame, tră semnu, ḑîsiră s-fugă şi z-ducă să a-arug'aḑă tră pîne, nu tră altu ţivà. Si sculară tuţĭ, al Dumniḑă să s-facă, ş-loară calea. Imnară cît imnară şi na ĭu astal'e un om t-un agru. Aestu ş-erà aţèl-din-vale, Şutlu *, pri numa ţea marea Draclu. Fičorl'i d-ĭu s-lu cunoască?

— Bună ḑua-ţĭ, lalo! griră nîşĭ cîtră drac. Nu nă l'aĭ argàţĭ, cît tră nă pîne? nu-ţĭ vrem altu ţivà.

— Vă voĭ, lă ḑîse Şutlu, m-aspuneţĭ-ńi: carte ştiţĭ?

— Vru Dumniḑăŭ, di ştim, h'im ocl'i dişcl'işĭ tr-acşiţe, no armasim org'i, ḑî'siră unsprăḑaţl'i di nîşĭ.

Maşĭ ńiclu cu numa Curulì, cu tute că ştea ca apa, ḑîse, că nîs hăbare no-are, ţe-ĭ cartea. Aestu erà şirèt, drac di sum punte.

— G'ine, ḑîse Zarzavùlĭ **, voĭ 11 staţĭ aoaţe şi tine Curulì na cartea estă, va s-l'-u daĭ a mul'are-meaĭ. Mutreà s-no-amîńĭ, s-ti torńi ma troară, avḑî?

— Multu g'ine, ḑîse Curulì. Vaĭ fac după vreare-ţĭ.

Pericle N. Papahagi, *Basme aromîne*, [1905], 403—409.

205. Da̯gli túrište lui̯ Yanak'i!
mul'érile ši bo̯rbatsl'i adunáts,
tra s plundzetz lai̯lu di Yanak'i.
« O lai̯ Yanak'i al Sedér,
nu dzitse̯ám, s ńe̯rdzém la oi̯,
ko̯ vidzúi̯, ko̯ vai̯ morĭ ».
« Ka si mor š ka si nu mor,
la estu trap s nu me alo̯sáts,
la túrište s me añgrupáts.
primo̯ve̯ár andá z veníts,
s tre̯ako̯ oi̯li, so̯ ń li akáts. »

Perivoli, Naki Nikola Bo̯yát. G. Weigand, *Die Aromunen*, II, [1894], 114.

206. 'ai̯di, fe̯ato̯, š fudzím, doi̯l'ino̯!
kar s fudzím, íu va ńerdzém, doi̯l'ino̯?
na ńe̯rdzém tu Arbinšíe, doi̯l'ino̯!

---

* Numele diavolului, Ciutul.
** Alt nume pentru drac.

nu yin, džone, ko ń o friko, síñguro,
iou arbinšašte nu ń štíu, džonli a meu,
am no mumo s te nveatso, feata mea.

Grebena, Zisi Papathanas. Gustav Weigand, *Die Aromunen*, II [1894], 10.

207. Ș-ira, ţe nu-ș ira.

Ș-ira ună oară treĭ fraţ. Doĭ orghĭ ș-un nu videa. Ș-avea trei tufechi: daŭle frîmte ș-ună fără lămnie. Și z-dusiră a vinare ; acolo lă inșiră treĭ l'ĭopurĭ: doĭl'i lă fudziră, ș-unlu nu putură s-lu agudească. După ţi s-turnară de-aclo, -n cale aflară ună poartă. Ș-lŭară un hir di pal'ŭ dim pade ș-cĭucutiră tu poartă: tac ! tac ! tac ! Aţel ţi nu ira lă dzîse: «Ţi căftaţ aŭaţe? Ș-acarĭ hiţ? Noi him treĭ fraţ: n-avem treĭ tufechĭ: daŭle frîmte ș-ună fără lămnie. Nă dusim a vinare ș-nă inșiră treĭ l'ĭopurĭ: doĭ nă fudziră, ș-unlu nu putum s-lu-agudim. Aţel ţi nu ira lă dzîse: ș-ĭo ń-am treĭ oale: daŭle frîmte ș-ună fără fundu, fudziţ de-aŭaţe că care va s-l'ĭaŭ ună cumată di oală, j-va vă frîngu caplu. Nășĭ fudziră de-aclo și z-dusiră-m păzare și-j-vindură tufechile, ș-lŭară ti năse treĭ ńil'ĭ di groș, ș-cumpărară trei ńil'ĭ di oĭ. Ma hoara tu care s-făţea păzarea ira tu mardzinea de-arîŭ, și puntea di ste-arîŭ ira aspartă, și avea maș ună grendă di-ună parte păn-dĭ-alantă. Orbulu-ngăna oĭle-n cap ș-aţel ţi nu videa agunĭa oĭle di-năpoĭ. Trec oĭle pisti grendă. Tora alăsăm oĭle s-treacă di partea alantă dĭ-arîŭ. Iara ĭo ţi vă spușŭ aistu părmiθ, vă cumpăraĭ cîte ună fese aroșe, j-vineam z-vă le-aducu. Ma-n cale ira ună baltă ș-avdzîĭ di tu baltă că striga multe boţĭ: brac ! brac ! brac ! Ańiĭa ñi să părură că ira turţi și li lăsaĭ fesurlă-m pade j-vińŭ aŭà fără ta z-v-aduc ţiva. Părmiθ ńi ștĭam părmiθ vă spușu. Nu știŭ cum feciŭ, ma nu v-arîșŭ.

Vlaho-Clisura, Niculae Naum Nacea, 47 de ani. GN II [1908] 177—178.

208. Tsi l'i am fapto, mine a lui?
pri la poarto l'i trikúi,
vru s me bašo š nu šedzúi
š el me pimpse di ń kodzúi,
moartea ku okl'i ńi vidzúi.
me agudí la daole fatso,
daole fatso, meare aroaše,
š el me trapse di me skulai
š mine dziš, so ń da fluríe
š el dzise: fudz de atsía.

Selia [Verria], Tšika Zabul. G. Weigand, *Die Aromunen*, II, [1894], 28.

209. (Treil' fraţĭ și trèile ntribărĭ a amirăluĭ).

Ţi șĭ-erà, ma nu-șĭ erà.

Și erà un-oară treĭ fraţĭ. Tatăl a lor aveà moartă și l-aveà lăsată mașĭ un cal. Cu aistu cal îs hărneà tuţĭ. Ma ună noapte lă-l fură un om. Fraţl'i s-dùsiră și deàdiră plăngu la amirălu. Aţèl om nă fură calu, îl' ḑi'siră nîșĭ.

— D-ĭu sčiţĭ voĭ, l'i ntribă amirălu, îl viḑùt, cîndo vă-l fură?

— Nu-l viḑùm, ma noĭ angučìm cum că easte nîs.

— Bre ahăţi dişčiptàţi h'iţĭ voĭ? Ea s-vidèm, s-vă bag a treĭlor cîte nă angučitoare, şi cara s-putèţi s o-aflàţĭ, atumţea va s-pistipsescu ş-mine, că aţèl om vă-l fură calu şi va s-dimîndu, ca s-v-ul da.

Atumţea amirălu aduse ună sfinduk'e încl'isă. Nuntru erà ună purdical'e.

— Angučà, dîse amirălu, aţilùĭ cama marle, ţi am încl'isă tu aistă sfinduk'e.

Fičorlu s-minduì nih'àm şi dîse: « ună lugurie arucutoasă ».

— G'ine, angučişĭ tine, dîse amirălu. Ea s-vidèm frate-tu.

Aduse ună altă sfinduk'e cu ună carte.

Il' dise aţilùĭ di mese fičor: « Ţi am încl'isă tu aistă sfinduk'e? »

— Ună lugurie cu k'uşàţĭ, gri fičorlu.

— Şi aistă bună. Ea s-vidèm frate-tu aţèl cama ńiclu.

Amirălu aduse nică ună sfinduk'e. Tu aistă aveà încl'să un carcalèţ. Ma carcaleţlu nu sčiŭ cum aveà aflată ună guvă şi aveà inşită.

— Ţi easte nuntru, ntribă amirălu pi fičorlu aţèl cama ńiclu?

— Aţèl ţi erà nuntru arsărì ş-fudì, Doamne, ma ţă faţim arigaĭe, dă-nă calu, s-nă fudìm şi s-nă mutrìm lùcrulu.

Amirălu s-čudusì, cîndo avdî' aiste zboară. Troară dişcl'ise sfinduk'a şi vidù di dealih'a, că carcaleţlu aveà fudită. Nîs, cara îl' vidù ahăt dişčiptàţi, nu vru s-l'-alasă, s-fugă, ma l' ţînù la pălate. Il' dimîndă a psumăluĭ s-lă aducă pîne ş-a hăsapluĭ carne. După ţi băgară misalea s-mîcă pînă, dîse cama marle frate:

— Ţi-ńi ańurzeaşte pînea mortu.

Ear aţèl di mese:

— Ţi-ńĭ ańurzeaşte carnea cîne.

— Ţivà nu-i aistă, gri ma ńiclu. S-vă spun eŭ: amirălu easte cok'ul.

Amirălu şideà ascumtu tu un loc şi ascultà. Cînd avdî' nîs, că easte cok'ul, ş-čudusì şi s-duse di unoară la măsa.

— Dado, u ntribă nîs, spune-ńi ndreptu a cuĭ h'il'ŭ escu.

Măsa nu vrea prota s-l'i spună că-ĭ cok'ul şi tr-aţeà îl dîse: « a cuĭ vreĭ s-esči? ańèu, am a cuĭ ». Amirălu u pălăcărsì multu şi pănă tu sone-l' spuse ş-mă-sa, că-ĭ cok'ul.

Dicara vidù amirălu ahăte ş-ahăte dila treĭl'i fraţĭ, îl' cl'imă, lă deade calu, lă lu ncărcă cu fluriĭ şi-l pitricù a casă la nîşĭ.

(Spus de Constantin Mişicu, Cruşova) Pericle N. Papahagi, *Basme aromîne*, [1905], 40—41.

210. (Boŭlu fără boe). Erà, či-şte erà!

Erà un om şi vrea se acumpră un boŭ.

Omlu aìst erà cu mintea şcurtă. El ĭeşă m-păzare şi strigă:

— Care-ńĭ vinde un boŭ, fără boe!

Toţĭ dădea din anumirĭ şi dăţeà, cîţĭ lo-avdà:

— Măratlu ţi om ş-erà! Nica tinir şi s-l'i fugă mintea?

Toţĭ îl loa tă glar. Că niţi di ntredil' nu erà, nu erà di aţèl' cu ucălu patru-sute.

Vìrn, ma dişteptu di nîs, ţi-l acumpră cîţĭ paràţĭ faţe, îl' dăţe:

— Oaspe! dă-ńĭ a ńia pradil' şi-ţĭ vindu boŭlu ţe caftĭ.

Ahăt l'-agundeà mintea k'irutluĭ, scoate şi-l' da cît caftă.

— Tora cîndo z-v'in să-l l'aŭ boŭlu!

— Iţido duă, dot! maşĭ lunea, marţa, ńercurea, goea, vìńirea, sîmbăta şi dumìnica s-nu vińĭ, şi nclo, iţi altă duă di stămînă.

— G'ine, dîse glarlu cu mintea ţea multa.
Dupu dao dăle ńarde glarlu, să-l' caftă boŭlu fără boe.
— Ami, adi ţi duă-ĭ? ntreabă aestu.
— Marţĭ!
— Ami, nu ştiĭ, că marţa dîsim s-nu vinĭ.
— Aşè, dăse glarlu şi fudi.
Apoaea, tricură dăle treĭ-patru şi ńarse eară.
Aestu tot aşè: lu ntribà, ţi duă-ĭ. Carĭ îl' se-aurî di ahătă ducă a glarluĭ, s-plîmse la iuk'umete şi-l' dăse, că omlu aist nu-l' da boŭlu fără boe.
Omlu cu boŭlu, deade zbor, că năşĭ avură ligătura s-nu z-ducă niţi lunĭ, niţi marţĭ, niţi ńercurĭ . . . , ma tu nă duă caĭ-ţi-do, dot, di stămînă.
Iuk'umetea vidù, că dol'i suntu di lişorl'i şi ţi s-lă facă, aĭ s-l'i bagă tu nă bute dadùn. Apoea arucutiră butea. El' doĭl'i, ma z-vidură streşĭ, dăse glarlu cîtră alànt:
— Ştiĭ ţi, oaspe? Dă-ńi-l boŭlu cum s-h'ibă!
— Ştiĭ ţe, oaspe? mine va-s ţă-l daŭ, dăse alànt, cum să-l vreĭ!
Şi aşè, pînă s-nul' băga tu bute, nu lă vineà mintea.

Anton C. Becia, Berat (Vilarde), Albania. Pericle N. Papahagi, *Basme aromîne*, [1905], 276—277.

211. Luplu tu moare,
koado nafoaro.
(lĩnguro)

Moscopole. G. Weigand, *Die Aromunen*, II, [1895], 270.

212. ńik ńi esku
lai ńi esku
š amiroulu lu ursesku.
(puriklu)

Moscopole. Ibid.

213. Doi purúnǵ da si z bašo,
ma nu z bašo di tot.
(okl'i)

Moscopole. G. Weigand, *Die Aromunen*, II, [1894], 272.

214. Fudzea'mu toa'mna din Pl'a'sa ka'lea; feta' oa'ye: o lwa'm ńe'lu, o băga'm tu tîra'stu pănă nădzea'mu tu-arĭ'ye; ako'lo le-arunka'm ńe'lu oa'yli, de s fătsea' ma're ńe'lu. Arăkoa're mu'ltă, nea'wă dădea' mu'ltă ka'lea, veńa' fu'ril'i, noy u'dzĭ, χa'yde veǵ'am ku pu'štili tur mî'nă, kă'nd veńa' fu'ril'i s ne l'a o'yli. Tre me'šĭ di dză'li ne-alaksí'tsĭ dip ka'lea; măka'm tu'rtă di tsinu'šă, d-apo'y măka'm pă'ni, nedzea'm to-rĭ'w.

Miχa'lĭ Bile'ka. Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului romînilor din Albania*, GS, IV, 1 (1929), 72.

215. Vińá primvea'ra, ni skula'm di to-rĭ'ye: kă'mă s kărkă'm: să'mbătă, lu'nĭ, n'e'rkurĭ? Lwa'm ka'lea ku fume'l'i, moa'şili ku čilimè'ni di mă'nă fudzea' ni'nti. Nedzea'm tu prăndz. Prăndza'm, χa'yde moa'še s fudzi'm napo'y š nedzea'm sea'ra al'u'rea. Fătseam da'wă stămî'ni ka'lea tut aša', nidzea'm

apo'y tu la'dzină, le-akătsa'm o'yli, kurma'm di n'ey s băga'm tur̃ă'ştya, băga'm kăşea'rĭ, lukra' măksu'lea. Stătea'm un mes tu la'dzină, d apo'y nidzea'm tu mu'nti, stătea'm kăt strătea'm tu mu'nti, napo'y veńa' toamna, kă lwam di χi'mă, nă bătea ploa'ya pănă nedzea'm napo'y to-r̃i'ye.

Na'sta Na'stu. Al. Rosetti, *op. cit.*, 73.

216. ńik ńi esku,
drak ńi esku,
tuto eta ńu am vesku.
(ak)

Monastir

217. ńik esku
nu kresku,
toato hoara o nvesku.
(ak)

Gopeş

218. Un aúš ku barb un lok
(praš)

Monastir
G. Weigand, *Die Aromunen*, II, [1894], 268.

219. (Ali Baba şi cei 40 de hoţi). Erá uno oaro doi frats, un erá avút, š alantu erá ftoh. Ftohlu s untsertá kaϑe dzuo ku mul'area. Ja l pitretseá la trei árburĭ, so aflo parádz.

Uno searo s duse akló ši s alinó pri un árbure.

Pri ǵos trekuro patrudzóts de furĭ, s dúsiro, ntraro tu uno guvo.

Dumneatso fudziro furl'i ši borbatlu s duse tu guva nountru, š aflo patrudzóts de tálari de flurii, umplú uno tisago ši s duse a kaso; lo yiptu, pundzo, strańe ši nveskú fitšorl'i ši mul'area.

Vidzúndalui el frate sou l'i dzuse: « Gine veníš ditu kseane. Ved, ko ai multso parádz. Díu l'i aduséš? »

« Me duš, alogái tu muntso, afláĭ, ahuts furĭ, durn'ii akló ši kundu inširo ditu guvo, luai uno tisago de flurii ; niñgo suntu uno suto de fórtume ».

« Ju easte atseá guvo? »

« Tu munte la trei árburĭ. »

Frate sou s duse, aflo guva š intró. Ma furl'i bogaro un fur nountru ţa si veagl'e, ši kundu intró avutlu, atsél fur ul votomo ši akši armase akló votomát. Dupo doi, trei dzule ntreabo ftohlu nor sa: « íu easte frátele a ńou? » « Lo kallu ši fudzí ».

Frate sou duk'í, íu erá dus; ši el s duse akló ši vidzú frate sou m pade. S askunde dupo un kopátš ši kundu vine furlu, tsi vegl'á paradzl'í, l votomó ši lo tuts paradzl'i. Yin furl'i, aflo sotslu votomát ši paradzl'i luáts.

Tsi adoraro? Luaro pátrudzets ši doi de mulórĭ ši tréidzets ši optu de k'el' de yitsél, de intraro nountru furl'i, ši kumporaro ńare ši ñkorgaro trei mulorĭ ši kopitanlu ku korvano yine de hoaro tu hoaro. Vine tu atseá hoaro, tsi erá frátele.

Dzuse kopitanlu: « Nu vindu uno fórtumo, vindu tute ». Horiatsl'i dzúsiro: « maš un easte, kare poate s le kúmporo ». Şi atsél kumporó tute, ko erá multu

avút, ši le bo̯gó̯ ñ kaso̯ ku tut ko̯pitanlu. Un fitšór ńik lo uno̯ sulo̯ de h'er, ta si be̯a ńare ši duk'í, ko̯ nu e̯aste ńare, ko̯ e̯aste om no̯untru. O dzu̯se a múmel'ei̯ ši a tátolui̯.

Depune tata ši ntso̯pó̯ vo̯tolah'l'i ši duk'í, akši erá, kakúm spuse fitšorlu. S alinó̯ desupro̯, ši be̯a ku ko̯pitanlu pu̯no̯ si mbetó̯. Dapoi̯a l vo̯to̯mó̯, s duse ñǵos, dislegó̯ k'el'le de to̯l'é ku̯te un om.

Nevoden (Vendista), Ianaki Tšutura. G. Weigand, *Die Aromunen*, II, [1894], 256–258.

220. (Kúntiklu a púntil'eĭ di Narta)

š erá trei̯ másturi̯ alo̯vdáts,
š amintrei̯l'i š erá frats ;
pi masturíe mult u̯nvitsáts
š amintrei̯l'i erá nsuráts.
di multu másturi̯ tsi erá
la tots numa lo̯ s avdze̯á.
ku̯te lukre gre̯ale erá
el' pute̯á di le ado̯rá.
un om vine di l' klimó̯,
ko̯ amiro̯ulu lo̯ strigó̯.
š u̯nk'isiro̯ di pre uno̯
tuto̯ no̯apte̯a imná pi luno̯
l amiro̯ulu s u̯nkl'inaro̯
š ku dor mare l u̯ntrebaro̯:
« Tsi urseštši di la noi̯.
noi̯ h'im o̯ameń skl'ai̯ a to̯i̯? »
« Mine am avdzu̯to̯ di voi̯,
ko̯ h'its masturĭ mult aro̯i̯.
di la mine tsi ko̯ftáts,
punte n Narta s ń o ado̯ráts?
ma s nu putéts s ń o ado̯ráts,
so̯ štšits ko̯ yii̯ nu asko̯páts. »
« Doamne, te po̯lo̯ko̯rsím,
trei̯ dzu̯le s no̯ minduím »
Dupo̯ tsi š se minduiro̯
l amiro̯ulu apo̯ndisiro̯:
« Punte aisto̯ s o ado̯ró̯m,
šapte ań k'eró ko̯fto̯m.
itsi s h'ibo̯ šo̯ s lipse̯asko̯
amiril'a s ho̯rdžui̯asko̯.
noi̯ skl'ai̯ a to̯i̯, tsi h'im,
dao̯ zbo̯aro̯ va so̯ z grim.
s nu no̯ alaš ta s no̯ žilím
tu kse̯ane aisto̯, tsi h'im,
fume̯alile vrem s le adutsém,
pi niñgo̯ noi̯ s no̯ le avém. »
« Tute aiste, tsi ko̯ftát,
mine vo̯ le dau̯ ku džurát.
punte so̯no̯to̯aso̯ voi̯,
ko̯ vo̯ tal'u trei̯l'i ka oi̯. »

Si skularǫ š amintreil'i,
z dúsirǫ s l'a a lor fuméil'.
fumeál'ile erá di Nunta,
le luarǫ, le dúsirǫ Narta,
fumeál'ile erá dit munte
le dúsirǫ Narta la punte.
š ah'urh'irǫ di lukré,
loklu a púntil'ei undredzeá
ϑemeal'ile le sǫpá
k'etsurile le arǫdǫpseá.
tutǫ dzua tsi lukrá,
apa noaptea l o neká.
šase ań maš se kurmá,
š puntea nu lǫ s adǫrá.
maš šedeá šǫ s minduiá
š ku lǫkrǫń lǫi plundzeá,
kǫ k'erólu s apruk'á
š puntea nu lǫ s adǫrá.

G. Weigand *, Die Aromunen, II, [1894], 164—166.

MEGLENOROMÎNA

221. (*Pugacĭa di an*). Micu, ca să proachĭă dǫŭ săptăm'ǫñĭ ăntru an, trebuĭaști să-l̠ĭ si da pugacĭa di an. Di an al̠ĭ si faţi ĭa joĭa, ĭa lunĭa diminęța-ta. Ăncă mănicàt fați mumă-sa maį multi pǫñį gărn'ǫțĭ, li unḍi pri disupru mịari, li răsfrǫnḍi ăn maĭ multi cumati, li puni ăn ună męsă nǫŭ, puni și ună virdęță-n nuntru, si isprimineşti bun și zițí: « Na-vă unę'cĭcut pugacĭă din an lu x ».

Și lumea al̠ĭ zic la ea: « să-ţĭ ĭă ghiŭ. Să-ţi cręscă mari! »

Di ca să da pri la toati càsili, aŭ puni sinia și si nșǫră toțĭ ţel̠ĭa din casă. Napcum lę și di toati alàturli ţi ari un dumachìn ăn casă, ca: gĭangaloţĭ di agru, fușţĭ, alaturĭ di războĭŭ, carti, cantàr, foarfiţĭ, chĭesi, sapă, teslă, uglìndală, chĭęptin, ac, chitcă și lanti. Și li pun toati pri siniă, ați la pun și micu lăngă lucri pri siniă.

[*Plăcinta de an*]. Pruncului, cînd se apropie cu două săptămîni ca să împlinească anul, trebuie să i se dea *pugacĭa* de an. De an (că a împlinit anul), i se face joia sau lunea dimineaţa. Încă disdedimineață face mumă-sa mai multe pîini de grîu, le unge pe deasupra cu miere, le rupe în mai multe bucăţi, le pune pe o faţă de masă nouă, pune și verdeţuri înăuntru: « Na-vă-ţi puţintică *pugacĭe* de an lui x ».

Și lumea îi răspunde ei: « să-ţi trăiască (să-ţi fie viu)! Să-ţi crească mare ».

După ce împarte pe la toate casele aşează *sinia* (masă rotundă de lemn) și se înșiră toţi cei din casă. Apoi ia din toate uneltele ce are un gospodar în casă, precum: unelte de ogor, cîrlige de împletit, unelte de război, carte, cîntar, foarfeci, pungă, sapă, teslă, oglindă, pieptene, ac, buchet

* G. Weigand reproduce această baladă după una dintre colecţiile de culegeri de texte aromîne (Vanghele Petrescu, Taşcu Iliescu, Obedenaru-Bianu) şi crede că provine din Monastir; *loc. cit.*, p. 157.

Și șa, si ziți, că di țe lucru prima să și cață, ftari zănăĭàt să aĭbă, cǫn să crę̌scă: maĭstur, 'cu lę teslă etc.

Dupu țea, li mut lùcrili di pri siniă și-ŭ pun pugacĭa di ruci'ǫs toțĭ priună cu ĭel.

de flori și altele. Se pun toate pe masa (rotundă de lemn), apoi se pune și pruncul lîngă lucruri, pe masă.

Și astfel, se zice că de ce lucru se va apuca întîi, atare meșteșug o să aibă cînd o să crească : zidar, dacă apucă tesla etc.

După aceea, se ridică (mută) lucrurile de pe masă și se pune *pugacĭa* ca să prînzească toți împreună cu el.

Birislaŭ — Rizu Peana. Pericle N. Papahagi, *Meglenoromînii*, I, 102, 103 [traducerea lui P. N. Papahagi].

222. Micu, ca să proachĭă dóŭ săptămǫńĭ ăntru an, trubuĭaști să-l'ĭ si da pugacĭa din· (sic !) an. Di an, al'ĭ si fați ĭa joĭa, ĭa lunĭa, dimineațata. Ăncă mănicat fați mumă-sa maĭ multi pǫńĭ grănǫț, li undzi pri disupru ńĭari, li răsfrǫndzi ăn mai multi cumati, li puni ăn ună mésă nóŭ, puni și ună virdéță-n nuntru, și ispriminéști bun și ziți: « na-vă unècĭcut pugacĭă di an lu *x* ». Și lumea al'ĭ zic la ea: « să-ț iă ghiŭ, să-ț créscă mari ».

Copilului, cînd se apropie două săptămîni pînă la un an, trebuie să i se dea pogacea de an. De un an, i se face ori joia, ori lunea dimineața. Încă pe mînecate (dis-de-dimineață) face mamă-sa mai multe pîni de grîu, le unge pe deasupra cu miere, le frînge în mai multe bucăți, le pune pe o față de masă nouă, pune și niște verdețuri înăuntru, se primenește bine (frumos) și zice: « na-vă puțină pogace de an lui *x* ». Și lumea îi zice ei: « să-ți fie viu (să trăiască), să-ți crească mare ».

Transcris de O. Densusianu, *Antologie dialectală*, 86 ș. u. [traducerea lui O. Densusianu].

223. (*Burę̌ți*)

Am̃ĭ am ună bisę̌rică,
pri un dirèc sta.

[*Ciuperca*]

Îmĭ am o biserică,
pe un stîlp stă.

Birislaŭ — August Riza

224. (*Focu*)

Am̃ĭ am un boŭ, ĭundi si culcă,
ĭarbă vę̌rdi nu cucnę̌ști.

[*Focul*]

Am un bou, unde se culcă, iarbă
verde nu crește [nu răsare].

Birislaŭ — August Riza

Pericle N. Papahagi, *Meglenoromînii*, I, 49 și urm.

225. (*Palișnìc*)

Am̃ĭ un gulùb, pri sup pimìnt
amnă.

[*Plugul*]

(Îmi) am un porumbel, pe sub pămînt umblă.

Birislaŭ — August Riza

226. (*Casa*)

Ună ĭępă moartă, saldi mắţăli aḻĭ sa ghiĭ.

[*Casa*]

O iapă moartă, numai maţele îi sînt vii.

Oşanĭ — Şuna Toma

227. (*Chĭàptinu*)

Am un puĭḻĭŭ, tucu dipri rid, rid amnă.

[*Pieptenele*]

Am o pasăre, dară din deal în deal umblă.

Oşanĭ — Rizu Leşu

228. (*Cĭubucu*)

Am un pom, ăn vrău luĭ ună oală ĭarbi.

[*Ciubucul*]

Am un pom, în vîrful lui o oală fierbe.

Oşanĭ — Rizu Leşu

229. (*Lingura*)

Am un boŭ, tot antră an casă, coada nu-ḻĭ antră.

[*Lingura*]

Am un bou, tot intră în casă, coada nu-i intră.

Oşanĭ — Rizu Leşu

230. (*Păngĭòc*)

Samàr ari, cal nu-ĭ, coarni ari, boŭ nu-ĭ, ca buba lăzęşti şi bubă nu-ĭ.

[*Melcul*]

Samar are, cal nu-i, coarne are, bou nu-i, ca viermele de mătase boleşte şi vierme de mătase nu-i.

Oşanĭ — St. Arzintaru

231. (*Sǫmburli dĭ luşnàc*)

Am patru fraţĭ, an ună cămęşă staŭ.

[*Sîmburii de nucă*]

Am patru fraţi, într-o camaşă stau.

Oşanĭ — Rizu Leşu

232. (*Uręcḻĭă*)

Jimitati di misùr lipìt di zid.

[*Urechia*]

Jumătate de farfurie lipită de zid.

Oşanĭ — Jufu Petru

Pericle N. Papahagi, *Meglenoromînii*, I, 49 şi urm.

233. (*Uomu, lisiţa şi lupu* « omul, vulpea şi lupul »). Ună oară un ŭom z-dusi cu chiriă. Si dusi diparti şi cumpărǫ peştĭ. Că chinisì si ducă casă, ca amnǫ mult, ăţi ca pruchĭǫ di casă, vizù ăntru ĭel ună lisiţă culcată ăn drum, ca moartə. Şi ĭel aŭ şi-ŭ pusi ăn coşu di peştĭ şi ziţeà zăròs: « Că s-mi duc casă, di si-ŭ bilès, di si-ḻĭ dar un cujoc la muḻĭəri ». Şi-şĭ amnà cutru casă.

Că pruchĭǫ di casă ancă di la poartă, vicnì: « muḻĭari-mea, muḻĭari-mea, ĭeşĭ curǫn si discărcǫm, că mari căsmèt vuşĭ, di flaĭ ună lisiţă, di si ţ-u darǫm cujoc. Şi muḻĭari-sa bucuroasă si dusi, si discarcă. Cǫn pucătară ăn coş nŭ-ari ni peştĭ, ni lisiţă.

Ară ţea lisiţă nu ra moartă, tucu şa si culcă. Di ca-ŭ pusi ăn coş la ea că-l̠ĭ vinì ăn criel, di că caţọ, lẹ peştĭ şi turĭà. Că l̠ĭa turì toţĭ, fẹsi ăn unu coş ună sucică, scucnì şi ăn lantu, fẹsi şi ăn ĭel ună sucică şi ăşĭ fuzì. Ăţi, că l̠ĭa dunọ̀ peştil̠i chinisì, si ducă casă cu peştil̠ĭ. Ăţi ca z-dusi casă, că l̠ĭa zacăcĭọ̀, zacăcĭọ̀ di grindă, şi că vinì priàtilĭu lupu, ca la lọ scandu şi l̠ĭa dẹdi si şadă. Ăl̠ĭ zisi la lupu: « Priàtilĭuli, ĭo s-mi duc s-l̠ĭa dun luşnaţil̠ĭ di pri casă, ară tu şọzĭ, ama s-nu tu pucàţĭ ăn sus, cutru grindă, că ari nişti cucudi di căntari di si-ţĭ cadă vrină an rost, di si-ţĭ l̠ĭa frọngă dinţil̠ĭ ».

Ăţi fuzì lisiţa. Ca fuzì lisiţa, lupu cătọ̀ ăn sus, l̠ĭa vizù peştil̠ĭ. Lupu aşĭ ziţeà cu crielu: « cmo, ca si vină lisiţa, si vẹdă ţe si-l̠ĭ fac ».

Ăţi ca vinì lisiţa, aş lọ ună tuĭagă, ară lupu ună sọŭă si răzbătură. Lupu că măĭnea cu sọŭă, dọ-ĭ-ti di grindă, ară lisiţa că-l̠ĭ ra mică tuĭaga, ca la dunọ̀ pristi mur, la tălcĭọ̀.

Şi şa pricazmu si sfărşọ̀.

Oşanĭ — Nuşĭ Toma. Pericle N. Papahagi, *Meglenoromînii*, II, 7.

234. (*Uomu cu măgaril̠ĭ* « omul cu măgarii »). Un ŭom li sfărşọ̀ l'ẹmnili, ăţi vită nu vẹ să ancarcă. Ţirù prin maàlă şi dunọ̀ nọŭ măgàrĭ. Şi chinsì si ducă la lẹmni. Ca si dusi pọnă an un loc, ca l̠ĭa numirọ̀ măgaril̠ĭ, ŭopt l̠ĭa scoasi, că ţela di sup ĭel nu lă puneà.

Căţọ̀ să plọngă « ĭundi-ĭ măgaru, ĭundi mĭ-ăĭ măgaru, ĭo 9 măgarĭ vẹm cmo sa ŭopt, ĭundi s-la aflum lantu măgàr? » Şi sa chinisì năpòĭ cutru casă plăngọ̀ndăra. An drum bătù pri un ŭom şi la antribọ̀: « Nu vizùşĭ vrin măgàr? » Ţela ŭom al̠ĭ zisi: « nu vizùĭ ! »

Chinisì ară plăngọ̀ndăra cutru casă, flọ un ficĭor di 9 anĭ, antribọ̀: « A bra ! la cicĭa ! nu vizùşĭ vrin măgàr? »

— « Mi tu cọţĭ mul̠ĭţĭ aĭ, pierdut-aĭ vrin? »

— « Măra, nu ştiĭ, bra milu, amĭ vẹm 9 măgàrĭ, cmo mĭ-am ŭopt.

— « Numir-l̠ĭa, cicĭu, al̠ĭ zisi ţela ficĭor. Că l̠ĭa, numirọ̀, ară ŭopt l̠ĭa scoasi. Fecĭoru mic al̠ĭ zisi:

— « Mi ţela di sup tini, ţe la aĭ ancălicàt, cicĭu, nu la punĭ? » Că lĭa numirọ̀ napcum cu tot ţela di sup ĭel, l̠ĭa scoasi măgaril̠ĭ 9, cọţĭ raŭ.

Şi şa si dùsiră la lẹmni 9 măgàrĭ şi cu ĭel zẹţi.

Oşanĭ — Cristu Tanas. Pericle N. Papahagi, *Meglenoromînii*, II, 18—19.

235. (*Mincĭunoşil̠ĭ* « Mincinoşii »). Vrin si dusẹsi ăn vrin cătùn si cọn si anturnasi, cătunẹnĭl̠i la antribară.

— « Că ti dusèsişĭ, ţe cătùn ra, ţe turliĭ di cătùn ra? »

Ĭel la zisi:

— « Càsili raŭ cupiriti cu carni di porc ! »

Cătunẹnĭl̠i cum să viruĭască ţẹsta! Bini ma ş-la vẹ cu ĭel mincĭunosu şi soţu-su. Şi ţista zisi:

— « Şa-ĭ ! ĭo nu vizùĭ oàltarĭ cọn tricùĭ pri cola cum raŭ cupiriti càsili, amă vizùĭ că gàrdurli raŭ amplititi cu cărnàţĭ ».

Ţista laf si ziţi cọn nu jundi un mincĭunòs, amà vini şi lantu cu maĭ mari mincĭuni.

Oşanĭ — Stoĭe Arzintaru. Pericle N. Papahagi, *Meglenoromînii*, II, 17.

236. (*Ninelu*)

Nu-ń-mi strinzi di mọnă,
Să nu-ń-la frọnzi ninelu ;
Să nu-ń-la frọnzi ninelu,
Cu dọusprets di rap.

Cum s-mi duc i̯o casă,
Cum s-la dau̯ dževapu ;
Cum s-la dau̯ dževapu,
La tāti şi la māma.

Tāti să-ń-mi tăltšască,
Māma să-ń-mi zăplọngă ;
Mama să-ń-mi zăplọngă,
Bebi să-ń-mi drubească.

Hai̯di feată cāsă,
I̯o s-la dar ninelu,
I̯o s-la dar ninelu,
Cu pai̯sprăts di rap.

Oşanĭ — Stoiu Duma, 12 ani. Th. Capidan, *Meglenoromînii*, II, 16.

237. (*Gărnişoru şi bùbili* « Porumbul şi gîndacii̯ de mătase »). Nainti, spuneà baba noastră, că gărnişoru cọn vinì oà an locu ţista, un ŭom di Nọnti la dus-aŭ. Iel ra ăn aschĭèr, ăn jos, cutru Nadulia. Cola, ca la vizù gărnişoru, aŭ amplịò gura di tufèc di gărnişòr şi-ŭ dusi oà ăn cătùnili noastri.

Şa şi bùbili. Li dus-aŭ un Năntẹn din aschĭèr cọn fiţẹŭ càvgă an Irmènĭ. Lọ ună frọndă di cĭarnic plină cu bubi şi-ŭ dusi oà şi di cola si zăcaţară bùbili.

Lundinĭ — Noc Dumitru. Pericle N. Papahagi, *Meglenoromînii*, II, 18.

238. (*Cătunu L'i̯umniţa*).

....

L'i̯umniţa ari̯ trei̯ suti̯ şi şazọţ şi patru di̯ casi̯. Toţ sa vlaş ; an tọti̯ casili̯ vlạşẹşti̯ si zburaşti̯, şi ţel'a cọţ-va cari̯ sa ạmbitaţ di̯ fumu grăţesc tọi̯furli̯ lor nu ştiă grăţẹşti̯. Casili̯ din L'i̯umniţa au̯ tọti̯ dvọră cu grădiń din zur di̯ i̯ali̯ şi tọti̯ au̯ porţ dạrati̯ di̯ scọndur di̯ cạstọń. Prin L'i̯umniţa trẹţi̯ ună mică vali̯ cari̯ ạl' ţi̯ ziţi̯ *Vali̯-di̯-Pătoc*: cola mul'arili̯ şi duc şi spẹlă cạmeşli̯. La mardzina di̯ cătun ari̯ patru ceşmi̯ cu apu mai̯ řaţi şi mai̯ licşọră. Ceşmuli̯ sa ţeşti̯: *Gulavoda* cari̯ ạ̯i cu apu mułtu cọt pri̯ ună mọră ; *Ceşma-din-Sturlac*, cu apu mułtu řaţi̯ ; *Gurgasca*, cu unẹcă apu, amạ mułt licşọră şi *Şopătu-la-per*. La *Şopătu-la-per*, duminiţli̯ şi ạn sărbător tọti̯ fẹtili̯ din di̯ žosa mală si primines şi si duc di̯ lẹ apu, şi cola cọntă cọnticu lu *Utrọva žuletu*, *Şa nạ fu cạsmetu*.

Din zur di̯ L'i̯umniţa ari̯ mułti vińur şi gărdińur cu čarnič. Mari̯ ubăvil'ạ ạ̯i la dunari̯ vińurli̯ cu turlii̯ di̯ cọntiţă prin vińur.

An L'i̯umniţa ari̯ scul'i̯ó vlạşesc cu patru dascal' şi una băsẹrcă cu doi̯ pop. Scul'i̯ou din L'i̯umniţa ari̯ ună sută şi şaptizọţ şi opt di̯ fičor.

L'i̯umničańil' sirbes la agri̯ cu uračlo̥cu, cu vińurli̯, cu tătunu și mai̯ mułt cu bubi̯li̯. Din L'i̯umnița ies țel'a mai̯ bun cužureț. Uračlo̥cu la L'i̯umničań din zuu̯ă an zuu̯ă cadi̯ mai žos, ară tătunu la cață mai̯ mułt.

Ruba la L'i̯umničań umizęști̯ unęc ca la ruba vlașęscă cum po̥rtă an Timoc. Din zuu̯ă an zuu̯ă portu și sk'imbă și nu după mułt vacot s-la andi̯rę̄gă ca di prin casabo̥ur. Din to̥ți cătuni̯li̯ vlașeșt din Meglin, sałdi̯ Umineții' po̥rtă mai̯ bun port și mułt umizęști̯ ca cu portu vlașesc.

I. A. Candrea, *Texte meglenite*, GS II, 1, [1925], 112—113.

239. (*Lu ampirătu il'ă și izmichi̯āru lu tšorbadžii̯a*). Aș ra ună-u̯ară un ampirat tsi-ș vę ună fętă. Luĭ fętă tots au̯ tsirę̄u̯ și ieł dăro̥ un an păn di lui̯ cunac, și pusi ăn ieł trei̯ mil' di ochi̯* di po̥i̯ni și zisi: « Caro să-u mănâncă tsęstă po̥i̯ni ăn ună zuu̯ă, tsela să-u lę mę il'ă ».

Ca uzo̥ră șa, lūmi cari-di-cari și dutsęu̯ cola să mănâncă. Bun ma ieł zisi: « tsela tsi să nu poată co̥ta să mănâncă, căpu ai̯ la lęu̯ ». Și do̥u̯ suti di u̯amiń și mai̯ mul'ts si dusiră și nitsi căti trei̯ ochi̯ nu puturā să mănâncă. Și ampiratu la tots căpitili la li lo.

Dupu un an, si uzo̥ că un tšorbadžii̯a vę un izmichi̯ār tsi nu po̥ți să lă nămănâncă di po̥i̯ni. Și izmichi̯āru lu tšorbadžii̯a saldi pri po̥i̯ni sirbę și ară nu putę s-la satură di po̥i̯ni. Și ca uzo̥ izmichi̯āru și ieł lăgo̥ curo̥n cola. Și ună ca si dusi, al' tsi curdisi la mâncări și mânco̥, mânco̥, păn di jimităti di zuu̯ă nu al' junsi po̥i̯nea tsi ra trei̯ mil' di ochi̯. Și ieł ară « po̥i̯ni ! » tsăpă: « do̥-ń po̥i̯ni ! » Și ampirătu al' zisi: « toi̯ să-ts spun âncă ună lântă: i̯a u̯a ari u̯opt cùpiti di ghipt: unu ăi̯ di mel', lântu ăi̯ di barnitsă, lântu ăi̯ di gro̥n și lântu ăi̯ di sicară; lântu ăi̯ di urov, lântu ăi̯ di linti, lântu ăi̯ di u̯orz și lântu ăi̯ di urez. Tsista lucru acu la pots sfărșo̥ri, tu să-u lęi mę il'ă ». Izmichi̯āru si spărù și zisi: « toi̯ să ved, tu cu unęc po̥i̯ni do̥-ń ». Ampirătu al' dędi po̥i̯ni.

Izmichi̯āru lo̥ să mănâncă drūmu, și mânco̥, mânco̥, și tuntsę, di găi̯lē, nu-l'-tsi mânca po̥i̯ni. Și ieł di i̯undi amnà, amnà drūmu, bătù pri un cup di furniz și ieł la li turí ńicurli di po̥i̯ni.

Și ìso ampirătu lu furnīzli și zisi: « cari la fęsi tsista bun? » Izmichi̯āru zisi: « tsi bun ăi̯ tista? i̯o la feș ».

Ampirătu la furnīzli zisi la izmichi̯āru: « tsi bun tser să-ts fac? » Ară izmichi̯āru zisi: « tsi bun di la furnīz ari? no-ari nitsi un air di furnīz. Mai micșei̯ tsi ari di furnīz? » Ampirătu lu furnīzli zisi: « acu, spuni, tsi bun tser ». Izmichi̯āru zisi: « ampirătu ań ari zis: păn di trei̯ zo̥li, acu nu li pots curari opt cupiti di ghipt, sfacă po̥i̯ni bașca, capu ats la lęu̯ ».

Ampirătu lu furnīzli zisi: « di tsista lucru ăi̯ culai̯ ca să ti scap, tucu na-u tsęstă cutii̯ă. Co̥n să vez zort, să-i dai̯ foc cu un spirt, tuntsę i̯o cola sam și să-u leg sfacă po̥i̯ni bașcă ». Izmichi̯āru nu si căndisì pri furnīz. Ca viní la trei̯li zo̥li, co̥n tsirę zor să li ai̯bă ampirătu — că pănă tuntsę ai̯ ra muvlētu — și ca vizù zor di ampirătu, izmichi̯āru al' dędi foc la tsę cutii̯a și ișo̥ră vrin miliun di furnīz și ca fęsiră iruși di̯unău̯ară, la un sāt, sfaca po̥i̯ni̯ bāșca — bāșca, au̯ lęsiră și aș fuziră di cola.

Etca-la ampirătu i̯undi vini și li flo̥ sfaca cup bāșca-bāșca și ieĭ mult si tšudì di tsista lucru, și al' zisi la izmichi̯āru: « ancă un lucru să-ts spun. Acu la pots sfărșo̥ri să-ts dau̯ mę il'ă, ară cu nu la pots sfărșo̥ri, căpu a tsi la lęu̯ ». Izmichi̯āru si spărù. Ampirătu zisi: « să si dară to̥ți fętili ăn ună rubă. Acu pots

* Plural de la *ocă* « oca, kilogram ».

să-u cunoş cari ăi mę il'ă, să-u lęi ; acu nu pots, ats spuş io, cum tsi să-ts fac ». Izmichiāru aş zitsę cu criełu: « cum, io să-u cunos cari ăi lu ampirātu il'ă, şi di iundi? »

Amnà mult zătšudit drūmu, nu si fatsi vichim cǫt, cǫta ra zătšudit fachiru di izmichiār.

Bun ama, di iundi amnà, amnà drūmu, flǫ ună pită di ghiesp căzută din zid şi ie au pusi di iundi ra căzută şi la vizù un ghiaspi şi al' zisi: « tsi fats cola bra mīluli? »

— Ra căzută pita din zid, di au puş acă ăn zid.

— Cari ań la fęsi tsista bun? zisi ghiaspili.

— Io la feş.

— Tsi bun tser să-ts fac io la tini?

— Tsi bun ari di un ghiaspi? di vrină mutšcari ăi bun s-la dară rǫń lāntu.

— Acu, spuń tsi tser să-ts fac şi io un bun, cum ań fiseş tu, că şi tini, cum ti cat, nu ts-ăi chēfu ; tucu spuni cum ts-ăi alu.

Izmichiāru zisi: « ia cum ń-ăi meu lūcru: până mǫini la ńazăts ań ari zis ampirātu, ca să si dară tǫti fętili an ună rubă şi io să-u cunos, cari ăi lui il'ă şi să-u lęu. Bun ama acu nu au pot cunǫştiri, cāpu ań la lę ». Ghiaspili ał zisi la izmichiāru: « di tsista lūcru io să ti scap: nu dǫnă găilē, tucu trazi tu cola. Io mǫini ca să vin, să ies antru tini şi tu dupu mini să merz. Io cǫn să-ń-mi antsăp ăn frunti la lu ampirātu il'ă, tu tuntsę si vez cari ăi lu ampirātu il'ă ».

Ca işǫră mǫinista la ńazăts, tǫti fętili si cătsară să jǫcă, isǫ ghiaspili si direp la lu ampirātu il'ă şi al' tsi antsapǫ ăn frunti.

Şi izmichiāru zisi: « tsęstă ăi lu ampirātu il'ă ». Şi au lǫ.

Lugunța — Nicola Tanur, 12 ani. Th. Capidan, *Megleno-romînii*, II, 27—28.

240. (*Tsel' doil' frats*). Aş fost-au vrină-uară doi frats, atsi-ş veau sadi ună vacă . . . Ună zuuă unu din iel' al' zisi la tsăłlantu: « du-ti, tu, frati, astăz la prupăşuc să-u paşt vaca, ară io si rămîn casă s-ăl tures gnoiu din casă ».

Ca si dusi să-u pască vaca, atsi ună streacl'ă că vinì, di ca u butsnì tsea vacă, toată zuua lăgă dupu ia nu u putu cătsari. Ca vinì di către searta, aş andireasi vaca casă, atsi s-dusi şi uomu mortu-umărat dupu ia. Tsăł di casă tsi veà rămas, că-u lă ghiubrea, atsi iu să-u turească? s-dusi la buca di moară şi al' slumnì sacu ăn bucă. Moara si stupă. Că ieşì muraru şi veadă tsi ari, căn si zămutrească, etcàla tseł tsi tureà ghiubri ăn bucă. Ca-l zădună cu ună măstegarcă, că-l' deadi, că-l deadi, al tăltsī di chiutee. Atsi al trimeasi casă şi-l' zisi: « Acu tser incă ună uară, elă di tureà ghiubri ăn bucă ».

Ca si pridunară searta casă, fratili tsăł tsi ra casă, al antribă tsăł lantu tsi ra cu vaca: « e, cum tricuş tu az cu vaca, frati? »

— « Io? di căta mai bun nu si poati: că-u lai vaca di ua, că-u duş ăn un tšair cu iarba păn di coalcur, atsi ca mi culcai şi io lăngă ună izvoarcă sub umbără, toată zuua feş sefà. Multu ń-ăi jali că nu-u lai di casă şi un păcrov cu ună pernitsă că mi dor uasili di zătseari. Tucu tu cum tricuş casă?

— Io? las-ti nu-ntreabă. Că-u lai ghiubrę ăn sac, atsi nu ştiu cum ań ticnì că la muraru al' fost-au stupată buca, atsi o că l'-u džurnii ghiubrę ăn bucă, al'tsi distupă buca, ca işì muraru, di ca mi lă cu bun, di ca mi dusi ăn moară nu şti à iu s-mi pună, căta tsi-l'-tsi feasi chefu. Atsi că-n şternu duşeatsă,

atsi na izgustim cu turtă caldă și cu căigănă, napcunta trasim și căti un son, atsi până mo-ń vinii di colo.

Hunca — Maria Papatănase, 69 de ani. Th. Capidan, *Meglenoromînii*, II, 114—115.

241. An Baruvița, antru ună sută di ań, rau vlaș, și din bărbărloți di turț fuziră din cătun și si disfęsiră an comp prin cătuni bugareșt. Și dupu ți stătură ań mul'ț, viniră an cătunu lor. Cola ari mul'ț castoń. Cătuneńil' con si duc si vindă castońă, mul'erli mai nainti la portă fac pazari minčunosă, dintru ca s-li vindă castońăli mai scomp. Mul'arę al' da doi bań, ĭeł nu li da, și dupu ți z-duți prin cătuni, ies muștiriil' și li da doi bań. Ieł si žură pri fičor ca-l' dędiră an cătun doi bań, și ziți ca tunțę li vindi mai scomp.

I. A. Candrea, *Texte meglenite*, GS, II, 1 (1925), 101.

242. Con si duc fętili la prășori au căti-ună sapă pri numiri și si duc la agru și șod an mardzină di agru. Ca si dună cola toti și napcum dupe țe si dună, zacață si prășască gărnișoru. Dupu țe prășos dou-trei saati, dară contiți dou-trei, si duc an mardzină și șod și ručos. Napcumta si scolă ară, contă dou contiți și zacață la prășori. Napcum, dirip mirindi, vini săibiica di casă cu mancari ili codru și ară fac dou contiți și mirindă și prășos. Ară di cutru sęrata si dună toț la un loc cu contiți priună și si duc casă.

I. A. Candrea, *Texte meglenite*, GS, II, 1 (1925), 106.

243. (*Un picurar*). Un fitšor ăiră picurar ăș veà ună florcă șu ăș șuiră. Căn șuiră liteau trei feati șu džucau ; featli tseali ăirau sămuvili. Una aș nearsi casă fitšorlu și mă-sa au antribă: « ghidi sinu, tse ieș tăntu sfărșit? »

— Ei ghidi maicu, dilchi mi-ntreghi si-ăts spun: căn leau dzuua si șuir, si puives șu let trei feati, toată dzuua džoacă șu nu mi lasă lă rati:

— Ei ghidi sinu, măntreà cari feată ăi ma bună, măntreà iu șă li lasă peanili, lagă lă li leà poia iali nu pot si fugă.

Ună dzuuă di iu șuiră, litiră featili si džoacă, iară ieł nearsi lă li lo peanili lă ma bună feată. Douăli fudziră, iară tsea nu putù si fugă. Șu tseł șă li lo șu aș nearsi casă șu al' gri la mă-sa: « maicu, mo io ăs li scundu peanili? »

— « Sinu, ăn dvor săptă direc li bagă », zisi mă-sa. Șu tseł li băgă săptă direc. Tricură multsă ań șu domnu al' veà dat un fitšor. Ună dzuuă ăiră paștili șu litiră lă siiri si džoacă. Feata nu vru si neargă la siiri, iară soacră-sa al' gri: « cătse nu ner lă siiri? » Șu feata zisi: « e, e, dilmi mi-ntreghi ăs tsă spun: « dă-ń-li peanili, șu poia ăs ner ăs džoc ».

Țirnareca — Vangheli Jara, 11 ani. Th. Capidan, *Meglenoromînii*, II, 109.

244. (*Acu*)
Mic sam,
Mari sam
Toată lumea u anves.
Ugudeà, tse-i?

245. (*Băltiia*)
Am ună cătsauă,
Toată zuua latră.

Și seara cǫn vini,
Si culcă dupu ușă.
Ugudeà, tse-i?

246. (*Stumnitšcă*)

Am ună niveastă,
Di la u̯om la u̯om meardzi
Și tot a̯u sărută.
Ugudeà, tse-i?

247. (*U̯ou*)

Zid zăzidan,
Var vărusan,
Nitu dupcă,
Nitu prizǫrcă.

Th. Capidan, *Meglenorominii*, II, 152 ș. u. [fără localitate]

ISTROROMÎNA

248. O votę mes-a un mladić sluzí la un gospodår za boii̯ påste. Si s-a pogodít aså ; căn prikinire bițu, neca męre acåsę (sic !) din åt. I̯e stivút-a ke un prevt viravę cătra lui̯ mul′ęre. I̯e prikinít-a bițu și zițe lu gospodåru ke męre din åt. Gospodaríța vezút-a ke i̯e vire si i̯å zițe lu prevtu neca se scundę su påt. Hlapățu zițe lu gospodarițe ke l-a gospodåru tremę́s neca cåsa pometę́. I̯å-l′ zițe: « ma țe-sti bedast? » Ma i̯e låt-a métura și zdrotę́ pri su påt cu métura. De cân l-a zgrebít, låt-a bițu și mes-a cătra gospodåru. Åtę-zi zițe lu gospodåru ke męre din åt biț.

E gospodarița vęde ke i̯e vire si zițe lu prevtu: « țela drac vire ; scunde-te-n-rmår ! » E i̯e zițe: « gospodåru mń-a dåt urdin ke neca tot din cåsę puńg pre baladúr ». I̯e cåțę casúnele si le hitę́ ore baladúr și prevtu cu-rmåru ; si tunțe ța låi̯e si męre cătra gospodåru.

Åtę-zi męre din biț. I̯å vęde ke vire si-l′ zițe: « pås-n gumnę și zegrnę́-te cu slåmę, i̯ur i̯e nu va stii̯ ké-sti-tu ții̯a ».

Odată a mers un tînăr să se bage slugă la un stăpîn, ca să-i pască boii. Și s-a tocmit așa: cînd i se va frînge biciul, să meargă acasă după altul. El știa că un preot obișnuiește să umble pe la muierea lui [a stăpînului]. A frînt biciul și zice stăpînului că merge după altul. Stăpîna a văzut că vine și zice preotului să se ascundă sub pat. Sluga zice stăpînei că l-a trimis stăpînul să măture casa. Ea-i zice: « ce, ești nebun? » Dar el a luat mătura și împinge cu mătura sub pat. După ce l-a zgîriat [pe preot], a luat biciul și s-a dus la stăpîn. A doua zi zice stăpînului că merge după alt bici.

Și stăpîna vede că vine și zice preotului: « Dracul cela vine, ascunde-te în dulap ». Și el zice: « stăpînul mi-a dat poruncă să pun tot din casă pe pridvor ». Apucă lăzile și le aruncă pe pridvor și pe preot cu dulapul ; și apoi le lasă și merge la stăpîn.

A doua zi merge după bici. Ea vede că vine și-i zice [preotului]: « mergi în arie și acoperă-te cu paie ; de bună seamă că nu va ști că ești acolo ».

I̯e zis-a lu gospodårițę ke l-a gospodåru tremés neca ța slåmę zålic stuțé, ke-i̯ zrne-n-ń-å iηkę de grăv. I̯e låt-a țipu și tuțé priste ța slåmę si i̯e se uvii̯é printru slåmę, ma hlapățu si se ărde.

— « A infati », zițe prevtu a l'ei̯, nu-i̯ åto ; nego tu ver moŕęi̯ cătra mire verí. I̯o-i̯ măre vę aratåi̯, țe m-or pemintu arå, e tu ådo merinda si ne ren pogovorí noi̯ doi̯. I̯å-l-ntrębę: « i̯uvę vor fi tel' aratåi̯? » I̯e-l' zițe: « i̯uvę furu boii̯ ocruníț cu rózele ». E hlapățu avzit-a e i̯e musåt męre åțę-zi cu gospodåru arå si-ncrunít-a sel'boi̯ cu rózițe ócoli de corne. E gospodåru-l' zițe: « țe-sti bedast ke boii̯ ncrunesti? » I̯e-l' zițe: « ke-s mai musåț ».

Ócoli de podne vire gospodarița si portę pre cåp o måre sprtę si zițe: « Bog dai̯ sriću ». E omu-l' zițe: « sa țå-i̯ verít? » e i̯å-l' zițe: « dus-v-am țevå mi̯ buro za merindu ». De saco ț-a muηcåt, i̯å zis-a: « omu me, cúmatru prevtu m-a rugåt ke se ręs si lui̯ duțe țevå za muηcå, c-are si i̯e tezåț za arå e decla l'-e bolnę ». E i̯e-l' zițe: « sa, du-l', bora-ăi̯ de țe ». E i̯å-l zițe « du-l' tu ! » I̯e-l' zițe: « i̯o nu meg ». E hlapățu fost-a segav si zițe: « țe nu ręs mai bire fi se ve voi̯ doi̯ țevå pogovoríț, e i̯o se ręs duțe, ręs acață și plåća ».

El [sluga] zise stăpînei că l-a trimis stăpînul să îmblătească puțin ale paie, că sînt încă grăunțe de grîu în ele. Luă bățul și îmblătește paiele și [preotul] se zvîrcolește prin paie ; dar sluga tace și rîde.

— « A, într-adevăr », zice preotul [stăpînei], « nu ne rămîne alta decît că va trebui să vii tu la mine ! Eu voi avea mîine plugari, care îmi vor ara pămîntul și tu adu-mi prînzul și ne vom înțelege amîndoi ». Ea îl întreabă: « unde vor fi plugarii tăi? » El îi zice [acolo] « unde vor fi boii încununați cu flori ». Dar sluga a auzit. A doua zi merge frumușel cu stăpînul la arat și încunună boii săi cu floricele în jurul coarnelor. Stăpînul îi zice: « ce ești nebun de încununi boii? » El îi zice « că-s mai frumoși [așa] ».

Pe la amiazi vine stăpîna purtînd pe cap un coș mare și-i zice: « Noroc să dea dumnezeu ! » și omu-său îi zice: « ai venit? » și ea îi zice: « v-am adus ceva mai bun de prînz ». După ce au mîncat, ea zise: « bărbate, cumătru preotul m-a rugat să-i duc și lui ceva de mîncare, că are și el muncitori ca să-i are, iar bucătăreasa îi e bolnavă ». El îi zice: « du-i dară, căci e de unde ». Ea îi zice: « du-i tu ! ». El îi zice: « eu nu merg ». Da sluga era isteață și zice : « ce, n-ar fi mai bine, dacă voi doi ați sta puțin de vorbă, căci eu dacă aș duce [prînzul], aș căpăta și bacșiș ».

S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, I, 19 ș.u. (Traducerea lui S. P.).

249. Fost aw un mǫšala šegav din Filipǫrę. Ploít aw, ši i̯e vut aw poredne opíntš ši verít aw la župǫnu Tserinę ǫn Margǫre, ši rugǫ́t aw župǫnu, ke ser la lasǫ́ durmí ǫn sę koşę. Župǫnu

A fost odată un pungaș hîtru din Pola*. Ploua și el avea opinci proaste ; și s-a dus la primarul Țerină în Margare și a rugat pe primar (că) să-l lase să doarmă în casa lui.

* Traducerea de față pornește de la principiul că istroromîna este o limbă. De aceea, perfectul compus a fost redat, potrivit cu valorile sale în istroromînă, cînd prin perfectul simplu, cînd prin mai mult ca perfectul dacoromîn. În felul acesta, traducerea este, de fapt, mai fidelă decît dacă am fi respectat corespondența formală dintre perfectul compus istroromîn și cel dacoromîn. Celelalte transpuneri sînt făcute în același spirit.

l-a lasǫt durmí, ši dǫt l'aw bę ši muñkǫ. Kǫnd a fost doba męre durmí, župǫnu l'kuvintę: «mǫšalo, ǫmnę durmí ǫn štǫlę». Ma mǫ́šala vezút aw, ke župǫnu ǫre nowe opínts ši la fok le a pus ši zis aw: «i̯o nu meg ǫn štǫlę ke sǫm ut, ǫnša la fok voi̯ durmí ši voi̯ me uskǫ́». Kǫnd a mes župǫnu ku tšél'ada durmí, mǫ́šala, kǫnd aw i̯el' zedurmít, ǫñkatsǫ́t aw opíntšile lu župǫnu e sęle opínts reskinite pus aw ǫn tšela lok; pak mes aw ćǫ ǫn opíntšile lu župǫnu. Na nuškǫt (nu štiu kǫt) vręme dupę tšę, s a trefít župǫnu ku mǫ́šala ãr o oštaríe. «A», zitše, «ǫšti, mǫ́šalo, ǫnša?» «Ǫnša sǫm». Tše ai̯ tu míe fakút, tu mi̯-ai̯ opíntšile lǫt nowe ši bure, e tu mi̯ ai̯ lasǫ́t tęle reskiníte. «N-a valęi̯t n añka uñ krai̯tsar».

«Nu tšemiríts, župǫne, ke le am ǫn škuro añkatsǫ́t, am fakut ufǫlo, pak am fost la lukru. Veritš, župǫne, dupe skǫnt, ren bę ši mǫñkó».

Kǫnd a finít mǫñkǫ ši bę, mǫ́šala kuvintę: «župǫne, rogu proméš, ke megu pišǫ́».

Lasǫ́t aw nuškǫ́rele betǫ́r kumarǫ́k pri skǫnt, ke va veri nǫzat, ma skapǫ́t aw ćǫ.

Pak župǫnu murę̯it aw platí ratšunu ure pǫtru fiorin, tše a popít ši poi̯dít. Tšela župǫn fost aw bogǫ́t, i̯e nu s a niš de tše pristrašít, iñke s a ǫrs, ke l-a mǫ́šala privarit do vote.

Primarul l-a lăsat să doarmă şi i-a dat să bea şi să mănînce. Cînd a fost momentul să se ducă la culcare, primarul îi zise: «Mă, pungaşule, du-te să dormi în grajd». Dar pungaşul văzuse că primarul avea opinci noi şi le pusese la foc şi zise: «Nu mă duc în grajd, că sînt ud. O să dorm aici la foc şi o să mă usuc». După ce primarul se duse la culcare cu familia, după ce adormiră ei, pungaşul încălţă opincile primarului şi puse în acelaşi loc opincile lui rupte ferfeniţă, apoi plecă în opincile primarului.

La nu ştiu cîtă vreme după aceea, primarul se întîlni cu pungaşul într-un restaurant. «A! zice, aici eşti, pungaşule?» «Aici sînt.» — «Ce mi-ai făcut? Mi-ai luat opincile (mele), noi şi bune şi mi-ai lăsat pe ale tale rupte ferfeniţă. Nu făceau nici măcar un crăiţar.» — «Nu fi supărat, primare, am făcut-o fără să vreau că le-am încălţat pe întuneric. Apoi m-am dus la lucru. Hai, primare, la (o) masă să bem şi să mîncăm.»

După ce terminară de mîncat şi de băut, pungaşul spuse: «primare, iartă-mă, te rog, că mă duc (puţin) pîn-afară». Lăsă pe masă nu ştiu ce pălărie veche, că va veni înapoi, dar dus a fost.

Apoi primarul a trebuit să plătească socoteala, vreo patru florini, cît băuseră şi mîncaseră. Primarul acela era bogat; el nu s-a speriat nici de asta, ba a şi rîs că pungaşul l-a păcălit de două ori.

Gustav Weigand, *Istrisches*, Franz Stroligo [Villanova (Noselo)], Wjb., I [1894], 142—144.

250. O måje vut-a o fil'ę carę n-a ştivut torče, batut-av-o preste măr. Trecut-a o gospę şi av-o întrebåt zăč vo båţi, sę vrę torče n-åre če. Čå gospę l'-a zis neca męre cu i̯å. Mes-aw cu i̯å, pus-av-o la o cåmęrę plirę de vlås (ştupa de conope). I̯a brijna n-a ştiu̯ut torče. Vęnit-au trei̯ tęte cătrą i̯å pre ocnę nuntra şi l'-a i̯åle tot potors şi gospa fost-a kåro vèselå şi l'-a zis ke va vo măritå dupu a sev fil'.

Čå fętę zis-a ke rę råda se le tętele na obed cl'emå. Gospa fost-a cuntentę. Verit l'-aw čåle trei̯ tęte: urę făr de pičor cum aw pre mulinèr scakę̯it, ura

făr de jåjet cum a tors, vlâsu l'a poidit jâjetu, urę făr de usne cum av morę̑it cu jâjetu pre usne pristikę̑i ke moća vlâsu și tunče l'-av gospa zis: tu nu ver nigdar već torče. S-av marităt dupa a lei̯ fil'. Nigdar n-a știvut torče månke ni potle.

Io Giuseppe Țvetić avzit-am-o acåsę ęn Susńevițe. I. Popovici, DI, II, 71.

251. L'epuru si brecu a mes na spås. Cănd a mes hladì su ur hråst cuvintę l'epuru: « io voi̯ pruvę̑i tęle póștole ». Ontrat cănd l'-a pus pre pičore ke cuvintę voi pruvę̑i și tŗli žålic. Brecu dupa ie tŗlit-a ma ie a scapåt și șå nu l-a putuț cață.

Susńevița — Ivine Bełulović, 14 ani. *Id.*, 60.

252. O mul'ęre vut-a un om tŗgovęț. Ćela om a murit, ramås l'-åw čuda pinez. Mul'era mes-aw cătrę prewtu și l'-åw spus c-åw čuda pinez lu a l'ei̯ om ramås, ke l'-a ie morebit prislipit e ćela prewt l'-a zis ke cănd fure zeće și o urę (jedanaist) de nopte neca-l' duće pre a lui̯ grob ke se ștęptåre ănmeștit ăn åbo ånélu ke a l'ei̯ om nu va fi preidut. Prewtu åw ăl' ratåt ke neca pure pinezi pre ćela grob și ke l'-a ratåt ke neca męre k'å. Aniurbåt-a iendårmi și iendårmi wo ăntrębåt ke iuve fost-a iå țesta ura de nopte și ke će nu l'e fricę. Iå spus-a lu iendårmi ke l'a omu murit și ke l'-a ramås čudę pinez c-åm iå ămnåt prewtu ăntrębå și prewtu ke l'-a zis neca-l' duće ăn țimíter. Ontrat åw iendårmi ția scuns. Iendårmi mes-åw cătrę țimíter ăniurbåt-aw prewtu cu un måre fagot, ăn nuntru fost-åw crélutele și kemeșa ćå lungę lu prewtu će-meşte ăn baserică. Iendårmi l'-åw ăntrebåt ke iuve fost-åw ćåsta urę, ie zis-aw c-a ămnåt ăn țimíter pre grobure rugå. Iendårmi l'-åw fermeit și legåt și ubidit l'-åw fagotu și iepurle, aflåt-a ćel'i pinez će udovița moreit-a colè duće și dåt l'-a lu udovița nåzat și prewtu miråt-a ăn pärjun.

Susńevița — Jośe Țvețić, 62 de ani. I. Popovici, DI, II, 44.

253. Ur om a vut trei meștel' de ml'årę și ć-a verit tŗl'u (ćela mai̯ micu pul') și a popit toată ml'åra. Gospodåru verit-a și s-a reziådit, vut-a sekura și hitit-a dupa ie-n gård sekura, pokle n-au̯ putut aflå, ie zepalit-a gårdu, sekura zgorit-a e toporișta remås-a.

Berdo — Fråne L'ubićić, 60 de ani. I. Popovici, DI, II, 64.

254. (*Cum se capuzu lucre*). Acmoce capuzu ăi ăn rasad scupa posit. Pocle (cesta-i staionu) cesta capuz se provade fare din cela rasad. Pac ăi pripravit locu, un cus de pemint de óci cole, și se pare ur mil'iar și podiïe de cele bățve de capuz. Se posade largo ur de ňat. An vrur meter se pure trei stable. Pa cela capuz, căn vire un staion bur, mușat ocope. Se lase do se sveti, pac ăl posececescu capurle mar de patru chil', cincĭ și șapte. Pocle ăl zdribe ca și tabacu, ăl pure ăn ceabăr. Se pure dăștile pre ie și pre dăști ărpile, neca-l face sluji mușat, neca-l pese. Pac vire capuzu bur. Se pote lavei și cuhei. Se face de ie bure minestre cu zalec cumpir, zalec fajo, zalec ïecĭmic facut ca și orijele (cumpirat de la butighe). Pac se re fi și carne pre scand, mai gol'ire (ali mai de bure vol'e) reț munca cea minestre nego carna.

Noselo — Ioje Iadreschichĭ, 73 de ani. Tr. Cantemir, *Texte dialectale istroromîne*, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 76.

255. (*Cum ŭam io navigheit*). Mai manche navigheit-ŭam za carboneru (Carbun' hiteit-ŭam, za loji focu). Pocle za fochistu: lucrat-ŭam focu. Pocle fost-ŭam za mes roba di machine. Cănd-a fost bora, fost-a mare fortunal'. Pac a verit ŭapa pre brod. Ma cea fost-a ăn iarne, ne ăn vere. Şi vut-ŭam cĭuda friche.

O vote timunu s-a prichinit şi noi n-ŭan vut cu ce manuvrei şi n-ŭan putut mere renche. Verit-a ŭat vapor şi n-a dus pir ăn crai. Cea vote şi noi moreit-ŭan mere chia. Cela ŭat brod n-a dopel'eit ăn Tărst şi n-a tremes casa.

Do miseţ stat-ŭan casa şi pocle mes-ŭam pre ŭat. Cu cela ŭatu mes-ŭan ăn Inglitera şi renche. Cănd verit-ŭan ăn sud de Ŭafrica, murit-a cogo. Ie vut-a ĭirema bolne. Pac l-a hitit ăn mare. Din mare flat-l-a ŭat vapor, zacĭ nu l-a hitit bire şi ie verit-a pre ŭape sus, che n-a vut fl'eru pre gut za poticni jos, za mere-n fund.

Pocle l-a flat şi l-a lat şi l-a zacopeit ăn ţimiter de mare grad. Cela capitanu despre ie s-a uţis de deşperiĭe, c-a fost iadăn.

Ăn sud de Ŭafriche jenschele se portu cu rachinu ăn nas (cesta ce jenschele puru ăn urecl'e) şi tot gole pira jos. Niş nu ŭaru, nego o cărpe pre sire. Uslele ŭaru grose şi ŭocl'i negri.

Ŭatu nu ştivu niş. Acmoce săm betăr. Utat-ŭam tot. Cmoce fil'i ştivu, che-s tirer.

Briani—Anto Liubicichĭ, 44 de ani. Tr. Cantemir, *Id.*, p. 109—110.

256. Ur ŭom a fost cruto siromåh, n-a vut då lu fečori mănca̋, şi ce s-a zmislit, che va ur fečor ucide şi che va då poidí lu cel'i ålţi.

Mes aw ăm boşchę cu secura, che va tal'å lémne, cu ce va paríćéĭ cela fečor, ce ucisere de då poidí lu cel'i ålţi.

Domnu şi sveti Petru s-a ămbatit pre ĭel', ĭuvę tål'é lémne. Domnu l-a ăntrebåt: «ce cer tu cu čăşte lémne?» e luĭ a fost ruşire spure, che n-a vrut spure.

Ontrat a zis Domnu: «ĭo ştiwu, ce tu misleşti». Siromåhu zis aw: «ĭo săm måre siromåh, voĭ moréi un fečor ucide şi paríćéĭ se nu-m moru cel'i ålţi de fome».

Dunche Domnu a zis: «ămnę tu la cela hrast şi zesecé cu secura ăn ĭe, ma niş nego do vote».

Mes aw la hrast şi zesecit-aw. Ontrat l'i s-a prospit ţichini fårę din hrast.

Zesecit-a dowę votę; ontrat aw l'i se prospit inchę måĭmun ţichini. E ĭe treié votę făr de urdin zesečit aw. Domnu l'i a zis: «zăč aĭ facut

Un om a fost foarte sărac, n-a avut să dea de mîncare la copii, şi ce s-a gîndit, că va ucide un copil şi că va da de mîncare la ceilalţi.

A mers în pădure cu securea ca să taie lemne, cu ce va pregăti pe acel băiat pe care-l va ucide ca să-l dea de mîncare la ceilalţi.

Dumnezeu şi sfîntul Petru au dat peste el unde tăia lemne. Dumnezeu l-a întrebat: «ce vrei (să faci) cu aceste lemne?» Şi lui i-a fost ruşine să spuie, (aşa) că n-a vrut să spuie.

Atunci a zis Dumnezeu: «eu ştiu ce gîndeşti». Săracul a zis: «eu sînt foarte sărac, voi omorî un fecior şi voi găti ca să nu-mi moară ceilalţi de foame».

Deci zise Dumnezeu: «du-te la stejarul acela şi loveşte cu securea într-însul, dar numai de două ori».

S-a dus la stejar şi lovi. Atunci i-au curs galbeni afară din stejar.

A lovit a doua oară; atunci i-au curs încă mai mulţi galbeni. Şi el a treia oară a lovit fără poruncă. Dumnezeu i-a zis: «de ce ai făcut mai mult, decît am poruncit?» dar

máĭmun, nego che am urdinéit? » ma l'i a otproştit, che a ştiwut, che-ĭ siromåh. Şi ĭe mes aw câşe cu pinezi.

Şi ĭe facut aw måre bogatie şi cåsa a facut måre şi pusa locånda,

Na, nuşcăt vréme, verit aw Domnu şi sveti Petru, che ser l'a lasâ durmí. A ĭe che a zis che n-åre loc za durmí.

Dowę votę che a tremés sveti Petru nåzat rugå, che ser l'a lasâ durmí. E hlapeţu spus a lu gospodåru, che cel'i siromåş ănnåzat a verit rugå, che ser l'a lasâ durmí.

Ĭe zis a, che colé, ĭuvę porci dormu ăn hliw. Acmoce nopta hlapeţu slåbo durmit a şi a vezut cela hliw, ĭuvę ĭel' dormu.

Cia cela hliv nigdår aşå vea beleţa muşåtę şi hlapeţu mes a cătrę gospodåru şi spure: « Gospodåru, nigdår şå muşåtę beleţę n-am vezut, caşi fost a nostru hliw ».

Gospodåru zis a: « ămnę tu cătrę ĭel' şi zi le, neca cé şå låsu, che neca cé şå fie våvic muşåt ». Domnu zis a: « amnę, la ĭe şi zi tu lu gospodår, che-ĭ porc, şi porc che va fi». Şi cé votę ĭe ramås a caşi porc.

l-a iertat, c-a ştiut că-i sărac. Şi el s-a dus acasă cu banii.

Şi a făcut mare bogăţie şi casă a făcut mare şi şi-a aşezat gospodăria.

Ei, nu ştiu cîtă vreme (după aceia), au venit Dumnezeu şi sfîntul Petru ca să-i lase să doarmă. Dar el a zis că n-are loc de dormit.

A doua oară l-a trimis pe sfîntu Petru înapoi să se roage ca să-i lase să doarmă. Şi sluga a spus stăpînului, că acei sărmani au venit înapoi să se roage ca să-i lase să doarmă.

El a zis, că (pot dormi) acolo unde dorm porcii în cocină. Acum noaptea sluga a dormit rău şi a văzut cocina unde dormiau ei.

Aici, cocina aceia niciodată nu avusese aşa o frumoasă mîndreţe şi sluga se duse la stăpînu-său şi zise: « Stăpîne, niciodată aşa o frumoasă mîndreţe n-am văzut, cum a fost în cocina noastră ». Stăpînul a zis: « du-te tu la ei şi zi-le să lase acelea ca să fie totdeauna aşa de frumos ». Dumnezeu a zis: « du-te la el şi spune-i stăpînului tău că-i porc şi că porc va fi ».

Şi de astădată rămase ca şi un porc.

GN, II [1908], 157–158 (după G. Weigand, *Jahresbericht* I, p. 132); traducerea din GN II.

G L O S A R*

DACOROMÎNA

a = la, *a-munte* 166.
aĭ s. n. 158 usturoi.
aliki (lînă) vb. (IV) 38 a alege (lîna).
amerița vb. (I) 66 a șchiopăta ușor.
amnăruș s. n. 38 (la războiul de țesut) zăvor, întinzător, un belciug mare și alungit, montat pe sulul de dinainte al războiului în care se introduce o lopățică găurită spre a fixa pînza învelită pe sul.
anina vb. (I) 119 a legăna, cf. ar. *alina a* sui.
arădui vb. (IV) 128 a începe, a porni, a zămisli, din magh. *eredni* a porni, a izvorî.

baᵘ s. n. 152 supărare, suferință.
balmoș s.n. 154 amestec de jintiță, caș, făină și unt, prăjit în tigaie.
bariz s. n. 96 broboadă de stofă ușoară de lînă.
batăr adv. 171 cel puțin, barem, măcar.
băgău s. n. 191 tutunul care rămîne în fundul lulelei după fumat.
băltag s. n. 194 secure cu coadă lungă.
bărbînță s. f. 199 putinică de ținut brînza, laptele.
bătătură s. f. 173 bătaie, bătătură la pînză.
bătrîn,-ă adj. 20, 147 vechi.
beseadă s. f. 186 vorbă, convorbire.
bicuț(ă) s. m. și f. 179 diminutiv de la *bic* taur, buhai.
bihorel s. n. 127 vînt, vifor.
bihori vb. (IV) 127 a vifori.
bilă s. f. 13 trunchi lung de copac destinat construcțiilor.
birău s. m. 180 primar.
bîdău s. n. 156 vas de lemn cît o cofă în care se bate smîntîna ca să se aleagă untul.
bîrneț s. n. 111, derivat de la *brîu*; cingătoarea catrinței, a ițarilor sau a izmenelor.
blană s. f. 62 scîndură.
bolindatic(ă) adj. 71 prost, nebun, tîmpit.
bondă s. f. 96 bundă.
bozgun s. n. 27 război, conflict armat.
brăd'ie s. f. 179 cîntar.
brîglă s. f. 56 vatală.
brîncă s. f. 168 mînă.
brozbă s. f. 158 gulie.
buche s. f. 20 literă, slovă.
bucher s. m. 20 cel care învață buchile.
budăcică s. f. 51 putinică.
budîi s. n. 97 putinică, doniță.
bugăt adj., adv. 194 mult, destul, adesea, de multe ori.
burduhan s. n. 174 stomac de animale.

caciŕ v. c e a c î r.
cadă s. f. 167 putină mare și mai largă la gură, în care se calcă și strugurii.
cadet s. m. 40 elev al unei școli militare.
casulie s. f. 166 grămadă de lemne în formă de casă.
catrință s. f. 96, 132, 133 etc. fotă.
căbel s. n. 168, 200 măsură de 4 ferdele.
călaper s. n. 144 calomfir.
căluș s. n. 15 lemn lung cît brațul pe care încăleca un om spre a fi coborît într-un puț primitiv de petrol.
călușel s. m. 56 (la războiul de țesut) pîrghie de care se leagă fusceii ițelor, înlocuind rotițele scripeților.
cătănie s. f. 141 militărie.
cățel s. m. 174 *cheie cu cățel*, cheie cu măsea, cu dinți.

* Cifrele arabe indică numărul textului în care se găsește cuvîntul.

ceacîr s. n. 56, 60 unealtă de lemn cu o roată orizontală care serveşte la înfăşurat firele sculurilor de pe vîrtelniţă.
ceapţă s. f. 128 ceapsă, pînză anume lucrată pe care femeile măritate o pun peste conci.
cep s. ? 13 cracă.
ceteraş s. m. 190 lăutar.
chedin s. n. 56 (la războiul de ţesut) firele care nu mai pot fi ţesute, uruioc, arioci.
chelar s. n. 51 cămară de ţinut alimente.
chiară (t'yară) s. f. 173 urzeală.
chibăl v. c ă b e l.
chiler v. c h e l a r.
chişleag s. n. 81 lapte smîntînit şi bătut.
chităr s. m. 170 peţitor.
chiznovat adj. 52 ciudat.
cioareci s. pl. 34, 194 pantaloni strîmţi ţărăneşti.
ciobăni vb. (IV) 32 a face slujba de cioban.
cioc s. n. 13 unealtă de urnit buştenii.
ciorobară s. f. 119 dricul dindărăt al carului, una din furcile carului.
cir s. n. 167 terci.
ciubotă şi **ciobotă** s. f. 96 gheată.
ciupă s. f. 196 scăldătoarea copilului.
cînta vb. (I) şi reflexiv 127, 197 a jeli, a boci un mort.
cîrlan s. m. 171 miel de un an.
cît, -ă adj. 117, 119 puţin, o leacă (de).
clicos adj. 175 de la s. n. *clic* clei (de orz).
clioambă s. f. 125 crenguţă.
clocimp s. ? 56 axa verticală a vîrtelniţei.
clopoţi vb. (IV) 197 a trage clopotele.
cloţan s. m. 12 spărtură de trunchi de copac, lungă de $1^1/_2$—2 m.
coc s. n. 165 pîinişoară rotundă, chiflă.
cocie s. f. 182 căruţă.
cociş s. m. 168 vizitiu, birjar de cocie.
cocîrlă s. f. 58 casă mică, bordei.
cocon s. m. 184 copil, băiat, flăcău.
conci s. n. 68, 128 coc, pieptănătură femeiască, podoabă în formă de jumătate de cerc, făcută din sîrmă îmbrăcată pe care femeile îşi adună părul în formă de coc.
conś v. c o n c i.
corbaci s. n. 130 bici mare şi gros, gîrbaci.
corfă s. f. 139 coş, paner.
corhaz s. n. 182 spital.
corn s. n. 169 colţ.
corturar s. m. 139 ţigan.
cosălît s. n. 180 dormit.
coşer s. n. 182 coş.
cotleţ s. n. 38 (la războiul de ţesut) aţele de pe iţe, încrucişate spre a se face rostul, gura pînzei.
cotună s. f. 183 cătană, soldat, militar.
cremen s. m. 27 locuitor din Crimeea.
crivac s. n. 15 un fel de macara simplă, compusă dintr-un sul mare cu manivelă pe care se înfăşoară şi se desfăşoară o frînghie, cu ajutorul căreia se coboară şi se ridică greutăţi.
croznie s. f. 52 sarcină cît duce un om în spinare.
crumpir s. m. 158 cartof.
cujbă s. f. 38 (la războiul de ţesut) talpa războiului de ţesut.
cuntit adj. 191 deprins, învăţat, obişnuit.
curcubătă s. f. 123 dovleac, bostan.
curc vb. (III) 62, 123 a curge.
curechi s. f. 167 varză.
cużbă v. c u j b ă.
ĉep v. c e p.
ĉoc v. c i o c.

dadaleţ s. m. 81 de la *dáda* ţigan.
darab, -ă s. n. şi f. 165, 199 şi **dărab** s. n.; v. şi d r o b, d o b r s. n. bucată.
dimie s. f. 38 aba, postav gros de pînză, tc. *dimi*.
dimnie v. d i m i e.
dipce conj. 194 pentru că, fiindcă.
divan s. n. 158 consiliu, sfat, convorbire.
dizbăşcălui vb. (IV) 89 a despărţi, a strica rostul.
dobr v. d a r a b.
dodoloţ adj. 123 gogoneţ, sferic ca o minge.
dohan s. n. 191 tutun.
dohăni vb. (IV) 191 a fuma.
draniţă s. f. 99 şindrilă.
drăniţi vb. (IV) 99, 169 de la *draniţă* a acoperi cu şindrilă.
drot s. n. 128 arc, resort de sîrmă.
drug s.n. 50 fus.
drug s. n. 71 zăvor.
druşcă s. f. 52 vătăşel, pocinzeu, vătăjiţă, vorniceasă, domnişoară de onoare a miresei la nunţile ţărăneşti.
dulamă s. f. 32 pardesiu ţărănesc de dimie albă.
dupcă s. f. 89 dutcă, piesă de 50 de bani, gologan.
dura vb. (I) 99 *plan . . . durat,* plan organizat, întocmit atent.
duşame s. f. 99, v. n. 139, pardosea, podea.

econom s. m. 100 administrator, intendent, preot sau călugăr administrator al unei instituţii bisericeşti.

fărină s. f. 160 făină.
felelui vb. (IV) 133 a răspunde, a replica, a riposta.
ferdeleţ s. n. 166 diminutiv de la *ferdelă*.
foale s. n. pl. 119, 155, 158, 167 pîntece, burduhan.
foşălui vb. (IV) 173 a pieptăna.
fruştiuc s. n. 120 gustare, mîncarea de dimineaţă.
frušt'yuku v. f r u ş t i u c.

fuior s. n. 128 tort de cînepă sau de in.
fumar s. n. 145 afumătură.
fuşcei s. m. 38 (singular rar: *fuscel*) (la războiul de ţesut) beţele iţelor.

gadină s. f. 57 jivină, pasăre, reptilă.
gagă s. f. 81 (fără pl.) dadă, ţaţă, lele, epitet respectuos pentru o soră mai mare sau pentru altă femeie.
gaie s. f. 31 un fel de şoim; *de-a puia-gaia* un joc de copii.
galiscă s. f. 168 colivie.
gardina vb. (I) 166 a face g a r d e n, şanţul doagelor în care se îmbucă fundul de butoi.
găta vb. (I) 93, 128 a termina.
găvan s. n. 199 lingură mare, polonic.
ghilăi vb. (IV) 166 a trage la rindea, la gealău.
ghioci s. m. 52 căruţă.
ghĭoşĭu v. g h i o c i.
girete s. n. 58 şi *gerid, geret, giril* băţ scurt de vreun metru, în formă de suliţă cu care se făcea şi un fel de întrecere sportivă în trecut; numele acestei întreceri.
giulgiu s. n. 128 pînză de giulgiu, de linţoliu.
grof s. m. 141 graf, conte.
gub s. n. 173 sarică.
gubă s. f. 194 = g u b.
gurare s. f. 89 numele unei boli de vite.
guri vb. (IV) 160, 164 etc. a urca, a sui.

haisău s. m. 159 vînător.
hait s. n. 109 iezitură făcută pentru a strînge apa spre a-i putea da drumul ca să pornească plutele cînd apa nu este destul de adîncă.
hajme (hajmă) s. f. 158 un fel de ceapă.
halubă s. f. 190 haină, straie.
haţaţui adj. 81 zvăpăiat, într-o ureche.
hegnă s. f. 15 vîrtej cu care se ridicau hîrdaiele încărcate din puţurile de petrol.
hibă s. f. 41 supărare, necaz.
hojma adv. 92 mereu, continuu, totdeauna.
horea s. f. 189 cîntec.
huzăr s. 109 partea dinapoi a plutei, opusă buzei.

iconom v. e c o n o m.
icusar s. m. 17 monedă turcească veche.
iestem adv. 18 acum, în timpul, vremea, perioada aceasta.
ired s. m. 165 descendent, urmaş.
iştalău s. m. 180 grajd.
iţă s. f. 19, 38, 56 (la războiul de ţesut) mai ales la plural *iţe*: cele două rînduri de fire înfăşurate pe speteze sau pe fuscei cu care se formează rostul pînzei.
izitură s. f. 129 dig, zăgaz.
izvarniţă s. f. 199 zer.

îmburda vb. (I) 168, 185 a răsturna, a se da peste cap.
împuia vb. (I) 127 a face pe o pînză sau pe altceva (piele, coajă de copac) ornamentele denumite « pui ».
încelui vb. (IV) 139 a amăgi, a înşela, a seduce.
încidi vb. (IV) 99 a încinge.
încîrdui vb. (IV) 47 a se înhăita.
încondura vb. (I) 58 (despre cal) a se înălţa, a se ridica pe picioarele dinapoi.
îndruga vb. (I) 38, 50 a pune aţa pe drug sau pe roată.
însîmbra vb. (I) 190 a întovărăşi.
întărniţa vb. (I) 160, 166 a pune tarniţa (= şaua) pe cal.
întinzătoare s.f. 19 (la războiul de ţesut) tindichie.

jip s. m. 150, 153 copac înalt şi subţire.
jitar s. m. 100, 158 paznic, pîndar, păzitor de semănături.
juchi vb. (IV) 107 a jupui, a juli.
junelaş s. m. 142 diminutiv de la *june*.

kadă v. c a d ă.
kasulie v. c a s u l i e.
kăbel v. c ă b e l.
kălaper v. c ă l a p e r.
k'edin v. c h e d i n.
k'ibăl v. c h i b ă l.
kočiš v. c o c i s.
kurăi vb. (IV) 173 a croi.
kurik' v. c u r e c h i.

laibăr s. n. 32 mintean.
laiţă s. f. 167 laviţă.
lăcări vb. (IV) 15 a scoate pămîntul dintr-un puţ de petrol.
leerie s. n. 194 suman.
leţui vb. (IV) 169 de la *leţ, leaţ* a pune leţuri, scîndurile care susţin şindrila etc. de pe acoperişul unei case.
lopătiţă s. f. 119 omoplat.
lovi vb. (IV) 1 a potrivi.
lule interj. 189, cu care te adresezi copiilor.
lumariţ, -ă adj. 81 căruia îi place să trăiască, sensual.
lumeţ adj. 52 iubitor de viaţă.

macru, -ă 97 adj. (despre carne) slab.
mai s. n. 181 ciocan.
maia s. f. 123 substanţă care face să fermenteze.
marhă s. f. 169, 180 etc. vită.
măiran s. m. 196 maghiran, plantă erbacee labiată.
melie s. n. 52 boală de cai.
mezdreală s. f. 166 cuţitoaie.
minder s. n. 84 saltea de paie.

mintean s. n. 96 haină țărănească lungă pînă la coapse.
mintén v. m i n t e a n.
mistrie s. f. 99 unealtă de zidit, ca o lopățică metalică în formă de triunghi cu care se zvîrle tencuiala pe pereți.
mînînțel adj. 169 mărunțel.
mînzare, -ări s. f. 90, 110 oaie care are miel.
moare s. f. 167 zeama sărată a legumelor murate (varză, castraveți).
mocîrțan adj. 145 mojic, mocofan.
modru s. n. 193 mod, fel.
moțăi vb. (IV) 62 a trage, *moțăi de urechi* a trage de urechi.
murmura vb. (I) 84 a tremura.
mursica vb. (I) 24 a sfîșia, a rupe cu dinții (despre fiarele sălbatice).
murui vb. (IV) 169 a lipi, a da cu lut o casă țărănească, a tencui.

năgară s. f. 119 și negară un fel de neghină, păiuș, pănușiță.
nămean s. m. 68 locuitor.
năpustit adj. 66 părăsit.
năsik'i v. n ă s i p i.
năsik'ială v. n ă s i p e a l ă.
năsipeală s. f. 99 acțiunea de *a nisipi*.
năsipi (nisipi) vb. (IV) 99 a bătători pămîntul împrejurul unei case.
nevedi și **năvedi** vb. (IV) 173 a vîrî urzeala printre ițe și spată, cînd se așază războiul de țesut.
nisipelniță s. f. 20 suprafața pe care se punea nisip pentru a servi la învățarea buchilor.
nodurar s. n. 38 (la războiul de țesut) bățul pe care se înnoadă firele rostului.

obloc s. n. 179 fereastră.
ocoș adj. 179 deștept, inteligent.
ogoi vb. (IV) reflexiv 52 a se potoli.
okošy[u] v. o c o ș.
omag s. m. și *omeag* 89 plantă ranunculacee.
opăcit adj. 41 încurcat, zăpăcit.
opreg s. n. 68 șorț.
ore conj. 127 sau.
ortac s. m. 166 tovarăș.

paltior s. m. 50 diminutiv de la *paltin*.
pandelă s. f. 82 și *pandéră, bandieră* steag la corabie.
păcurar s. m. 199 cioban.
păier s. n. 84 saltea de paie.
pălincă s. f. 190 rachiu.
păpușă s. f. 38 (la războiul de țesut) sul special de lînă colorată care se întrebuințează în loc de suveică la țesutul covoarelor, sfoara de la capătul ițelor răsucită ghem.
păsulă s. f. 158 fasole.
păt'ilat s. m. 127 un fel de pînză.
picioacă s. f. 167 și *picioaică* cartof.
pie s. f. 123 piuă.
piece s. f. 51 carne friptă.
pipărcat adj. 145 piperat, de la *piparcă* ardei.
pită s. f. 165, 168 etc. pîine.
pîrlău s. n. 166 putină de opărit rufele.
pîrnaie s. f. 51 vase de pămînt de 4—5 litri.
plaivas s. n. 20 creion.
pleavă s. f. 169 paiele care rămîn după ce se vîntură păioasele.
plehupă, pleoapă s. f. 17 capac de butoi.
pleşti vb. (IV) reflexiv 186 a se turti.
plevuri s. f. pl. 89 vorbe de clacă.
podină s. f. 143 *podina fînului* baza clăii de fîn.
podnog s. f. 56 și *potnojă, pornojă, ponojă* tălpigile, iepele, pedalele războiului de țesut.
poiată s. f. 167 șopron.
polata (*polata căşii*) s. f. 70 acoperiș.
policioară s. f. 19 (la războiul de țesut) scîndurica găurită care intră în amnar.
pomeni vb. (IV) 132 a scula din somn, a trezi.
ponojă v. p o d n o g.
ponozîi v. p o d n o g.
pornojă v. p o d n o g.
posmol adv. 106 grămadă, de-a valma, în dezordine, buluc.
potnog v. p o d n o g.
prăjină s. f. 85, 107 unitate de măsură pentru pămînt care avea în trecut 6,90 m în Moldova și 5,90 m în Muntenia, iar recent are, cînd se mai utilizează, 3,75 m.
preparandie s. f. 40 școală normală.
pribag s. m. 194 fugar, haiduc.
prisceacă s. f. 13 bușteni de brad cojiți și curățiți de crengi, lăsați să se usuce.
pristoară s. f. 111 catrință.
proțap s. n. 57, 62 butuc, prăjină de legat vite, păsări etc.
pui s. m. 128 înflóritură țesută pe pînză.
pureci vb. (IV) 169 a bate pene de lemn în bîrnele unei case spre a se prinde lutul aruncat pe bîrne.
puyată v. p o i a t ă.

rac s. n. 80 sfredel de destupat pușca sau de curățat partea dinăuntru a țevii.
răzni vb. (IV) 115 a desperechea, a despărți.
roată s. f. 38 (la războiul de țesut) vîrtelniță.
rosti vb. (IV) 166 a face gură unui vas de lemn.
rud'iță s. f. 128 jurubiță de ață sau de mătase.
rujă s. f. 192 trandafir, numele mai multor flori de cîmp asemănătoare cu măceșul.

sansior s. n. 192 floare, garoafă.
saphină, saph'inu v. ț a p i n ă.
sarică s. f. 32 manta țărănească lungă și lățoasă, de lînă groasă.
sărad s. m. 173 cu pl. *sărazi* și n. cu pl. *-uri* găitan, șiret cu care se împodobesc hainele țărănești.
sămădușag s. m. 158 cel care ține socotelile.
sărăntoc adj. 165 sărac.
scripți (sing. rar: *scripl*) s. m. pl. 19 (la războiul de țesut) lăcașul rotițelor legate de un băț paralel cu bățul vatalelor cu ajutorul cărora se ridică și se lasă în jos ițele.
scutar s. m. 89 vechil, intendent care se îngrijește de hrana și de îmbrăcămintea ciobanilor și ține socotelile stînei.
scin, -ă adj. 38 cenușiu, brumăriu.
sforgăci 186. Probabil: scîntei sau fum.
siliște s. f. 27 loc semănat, de obicei în vatra satului, vatra satului.
siminoc s. m. 106 plantă din familia composaceelor, cu flori galbene.
sîlhă s. f. 160, 166 etc. brad înalt.
sîmbră s. f. 190 tovărășie între țăranii maramureșeni, oșeni etc.
sîmbraș s. m. 190 țăran care se asociază cu alții spre a-și ara pămîntul în comun sau care își dă oile la păscut și îngrijire colectivă.
sosi vb. (IV) 11 a ajunge din urmă pe cineva.
spată s. f. 38, 173 piesă la războiul de țesut prin care se trag firele urzelii.
stărui vb. (IV) 7 a sta, a locui.
stiblă s. f. 89 mănunchi, smoc, buchet.
stirigie s. f. 20 bucăți de funingine închegate.
stirigiie v. s t i r i g i e.
stirigoaie s. f. 89 plantă veninoasă din familia liliaceelor.
straiță s. f. 156, 168 etc. traistă.
strungar s. m. 89 cel care mînă oile în strungă.
strungă s. f. 172 țarc în care se duc oile la muls.
struț s. n. 192 buchet de flori.
sugniță s. f. 192 fustiță, diminutiv de la *sugńea*.
sul s. n. 19, 38 (la războiul de țesut) parte a războiului de țesut, constituită dintr-un lemn lung cilindric; pe sulul dinainte se înfășoară pînza, de pe sulul dinapoi se desfășoară urzeala.
surducă s. f. 123 minge.
surpa vb. (I) 8 a cădea, a dărîma; a cădea de la domnie.
ṡeapță v. c e a p ț ă.
ṡuboti v. c i u b o t ă.

șăică s. f. 27 barcă mică cu pînze.
șipcui vb. (IV) 99 a acoperi cu șipci.
șiță, șiță s. f. 11 un fel de șindrilă, lungă pînă la un metru și jumătate, cu care se acopere casa la țară.
șnaidăr s. m. 173 croitor.
șohan adv. 196 niciodată.
ștrangă s. f. 109 odgon de sîrmă.
ștabloană s. f. 169 plafonul casei (partea de sub streșini).
ștecăl s. n. 32 toc (de ghete).
știubei s. n. 104 trunchi scorburos în care se strînge apa.
știuc s. n. 22 (*știuc de pămînt*) bucată.
ștreaf s. n. 113 amendă.
ștupendiu s. n. 40 stipendiu.
șueriță s. f. 155 fluier.

tabacă s. f. 191 tabac, tutun.
taxidar s. m. 3 strîngător de dări.
tesac s. n. 66 sabie scurtă și dreaptă.
tindichie s. f. 19 (la războiul de țesut) întinzori, unealtă formată din două bucăți de lemn sau de fier care se îmbucă la unul din capetele lor și cu ajutorul căreia se ține pînza întinsă pe război în timpul țesutului.
tindikie v. t i n d i c h i e.
toc (de rășină) s. n. 163 cutie.
ton (de bere) s. n. 190 butoi.
troacă s. f. 123, 156 covată, albie, copaie.
trocuț s. n. 123 albiuță, covățică.
tuchi vb. (IV) reflexiv 82 a se piti, a se ascunde.
tui vb. (IV) 191 a atinge, a lovi.
tuluc s. m. 180 junc, vițel.
tulumbe-tulumbe loc. adv. 58 grămezi-grămezi GN I 70.
tuna vb. (I) 70, 115 a intra.
t'yară v. c h i a r ă.

țandură s. f. 99 țandără, așchie.
țapină s. f. 13, 94 un fel de tîrnăcop cu un singur braț care servește la urnit și tîrît trunchiurile de copaci.
țară s. f. 113 lume.
țavă s. f. 56 (la războiul de țesut) inima suveicii, formată dintr-un bețișor sau o trestie subțire care se învîrtește în suveică.
țăst s. n. 54 vas care acoperă aluatul (din pîine) ca să se coacă.
țipa vb. (I) 158, 172, 199 etc. a arunca.

udi vb. (IV) 117 a rămîne.
unghiete s. m. 54 locul dintre sobă și peretele unei camere, colț.
urzoaie s. f. 173 stativele pe care se fixează *chiara*.
usuc s. n. 10, 29 materie grasă, unsuroasă, de culoare gălbuie, ce se găsește în lîna oilor; apa în care s-a spălat lînă.

văgi vb. (IV) 188, 199 a afla, a găsi, a se potrivi.
vălmăci vb. (IV) 61 a strînge la un loc, a acoperi din toate părţile.
vinars s. n. 176 rachiu.
vîjii vb. (IV) 104 a clăti (rufele) în apă.
vîlcior s. n. 127 văiugă, vale.
vîlșior v. v î l c i o r.
vînturează s. f. 175 plasă.
vîrtelniță s. f. 56 depănătoare, unealtă de depănat.

zăbun s. n. 52 surtuc, mintean vătuit.
zăgîrnă s. f. 30 traista de strecurat caşul.
zăhăi vb. (IV) 191 a turbura, a deranja.
zbor s. n. 1 petrecere, v. n. 1.
zimţi s. m. pl. 38 (la războiul de țesut) întinzător, tindeică, v. a m n ă r u ș.
zmoatăc s. n. 127 GŢH.
zuita vb. (I) 120 a uita cu totul.
žiolži v. g i u l g i u.
žinars v. v i n a r s.
žip v. j i p.

AROMÎNA

La substantivele cu plural neregulat se indică şi formele de plural; la adjective se dă numai masculinul; la verbe, între paranteze, se arată conjugarea după vechiul mod de încadrare a verbelor aromîne în cele patru conjugări. Deşi se ia ca formă de bază indicativul prezent, persoana I singular, traducerea se face prin infinitiv. La cîteva verbe s-au dat şi perfectul simplu şi participiul.

acaţ vb. (I) 202 a prinde, a începe să...
acşica adv. 203 aici.
acumpru, acumpăr vb. (I) 210 a cumpăra.
adar vb. (I) 204 a drege; 219, 220 a face.
agudescu vb. (IV) 207, 208 a lovi, a nimeri.
ağungu vb. (III) 202 a ajunge, a sosi.
ahăt, ahît pron. nehot. 209 atît.
ahurh'escu vb. (IV) 220 a începe.
alag vb. (I) 219 a alerga.
alaksescu v. a l ă x e s c u.
alas vb. (I) 204, 220 etc. a lăsa.
alavd vb. (I) 220 a lăuda.
alăxescu vb. (IV) 214 a schimba.
alin vb. (I) 219 a urca.
al'umtrea adv. 204 altminteri, altmintrelea.
al'urea adv. 215 în altă parte, în alt loc.
am v. a m a.
ama, ma conj. 209 dar, însă.
amintreil'i num. 220 tustrei.
amiră s.m. plural: *amiradi, amiraţi* 203 etc. împărat.
amvescu = anvescu vb. (IV) 216 a îmbrăca.
angučescu vb. (IV) 209 a ghici.
angučitoare s. f. 209 ghicitoare.
anumir, anumire s. m. 210 umăr; *dădea din anumiri* = ridica din umeri.
ańurdescu vb. (IV) 209 a mirosi.
aoá adv. 204 aici; *aoa fac soţl'i* = rupe-o la sănătoasa, p-aici ţi-e drumul!
aoaţe adv. 203, 204 etc. aici.
apandisescu vb. (IV) 220 a răspunde.
arad vb. (III) 203 a rade, a bărbieri.
arăkoare s. f. 214 = răcoare.
Arbinişie v. A r b i n i ş i e.
Arbinişie s. f. 206 Albania.
arbinşaşte v. a r b i n ş a ş t e.
arbinşaşte adv. 206 albanezeşte, ca albanezii.
arigaie, arigé s. m. 209 rugăminte.
ańiye s. f. 214, ańiu iernatec.
arîd vb. (III) 207 a rîde.
armîn (*armase — armasă*) vb. (III) 204 a rămîne.
arnescu vb. (IV) 202 a mătura.
arodopsescu vb. (IV) 220 a aşeza, a construi.
aroşu adj. 201 roşu.
arsar vb. (IV) 209 a sări.
aruc (*arcă — arcată, arcari*) vb. (I) 202 a arunca.
arucutescu vb. (IV) 210 a rostogoli.
arucutos adj. 209 rotund, rotunjor.
arugéd, arog vb. (I) 204 a se tocmi la stăpîn, a se băga slugă.
ascumtu v. a s c u n d u.
ascundu (*ascumş — ascumtu*) vb. (II) 203 a ascunde.
aurlu vb. (I) 202 a urla, a ţipa, a striga tare.
auş s. m. 204 bătrîn.
avegl'u v. v e g l' u.

bag vb. (I) 209, 215 a pune.
barber s. m. 203 bărbier.
baş vb. (I) 208, 213 a săruta.
boaţe s. f.; plural *boţi* 207 voce, glas.
boe s. f. 210 culoare.
bunăteaţă s. f. 202 bine, bunătate.

caftu vb. (I) 202 a cere, a pretinde, a dori; 204 a căuta.
caĭ-ţi-do pron. neh. 210 oricare.
cara v. c a r ĭ.
carcaleţ s. m. 209 lăcustă.
carĭ conj. 203 fiindcă.
căstîń s. m. 201 castan.
ciucutescu v. č u č u t e s c u.
cl'em vb. (I) 203 (şi acl'em) a chema, a numi.
cok'ul s. m. 209 bastard.
cura vb. (I) 201 a curăţa de coajă.
čilimen s. m. 215 copil mic, prunc.

čučutescu vb. (IV) 207 a lovi, a izbi, a bate.
čudusescu vb. (IV) 209 a (se) mira.

dadă s. f. 209 mamă.
danda adv., conj. 201 pe cînd, cînd.
deadun, de adun adv. 201, 210 etc. împreună.
dicara conj. 209 după ce, dacă, aşadar, deci.
dimîndu vb. (I) 209 a porunci, a comanda.
dińic vb. (I) 204 a zdrobi, a prăpădi, a fărîma.
dip adv. 214 de loc, cîtuşi de puţin.
dipu prep. 203 după.
dişteptu adj. 210 deştept.
diştiptat, disčiptat adj. 204, 209 deştept, inteligent.
ditu, dit prep. 219 etc. din.
doil'ină adv. 206 amîndoi, împreună.
doi̯l'inọ v. d o i l' i n ă.
dot interj. 210 fără înţeles precis, serveşte ca umplutură.
ducă s. f. 210 dus, mers, ducere.
duk'escu vb. (IV) 220 a înţelege.
džone v. ğ o n e.

θemeal'e s. f. 220 temelie.

ea interj. 203 iată.
es vb. (IV) 209, 219 a ieşi.
eta s. f. 203 vreme, epocă.

fese s. f. 207 fes.
flurie s. f. 208 galben.
fortumă s. f. 219 sarcină, povară.
ftoh adj. 219 sărac.
fug vb. (IV) 207 a fugi; 210 etc. a pleca.
fumeal'e s. f. 204, 215 copii, familie.
fur s. m. 214, 220 hoţ.

glar adj. 210 prost, netot.
grai̯ s. n. 201 cuvînt, vorbă.
grescu (*gri — grită*) vb. (IV) 220 a grăi, a spune, a zice.
gugustescu vb. (IV) 201 a giugiuli.
guvă s. f. 204 gaură.
ğil'at s. m. 203 călău.
ğone s. m. 201 tînăr, fecior, voinic.
ğurat s. n. 220 jurămînt.

hăbare s. f. 204 ştire.
hărğie s. f. 220 cheltuială.
hăsap s. m. 209 măcelar.
hoară s. f. 207, 219 etc. sat, comună, orăşel.
hordžui̯askọ 220 v. h ă r ğ i e.
horiat s. m. 219 sătean.

imnu vb. (I) 204 a umbla, a merge.
inşită 209 v. e s.

iţi pron. neh. 210 ori (care, ce, cine); *iţi altă ḑuă* = orice altă zi.
iţido pron. neh. 210 orice, oricare.
i̯u adv. 204 unde.
ĭuk'umete s. f. 210 autoritate.

înţert vb. (I) 219 a certa.

jilescu vb. (IV) 220 a întrista, a mîhni.

k'ero s. n. 220 termen, soroc.
k'eţ s. n. 220 piatră de construcţie.
k'irut adj. 210 prost.
k'uşe s. m.; plural *k'uşaţi* 209 colţ.
kaθe = caθe pron. neh. 220 fiecare.
kar v. c a r ĭ.
kăşẹa'rĭ s. f. 215 stînă, căşărie.
kọstuń v. c ă s t î ń.
ksẹane v. x e a n e.
kura v. c u r a.
kurm vb. (I) 215 a înţărca mieii.

laj, -e adj. 201 negru; 205 nefericit, sărman, biet.
lală s. m. 203 unchi.
lăludă s. f. 202 floare, pl. *lăluḑi*.
lămnie s. f. 207 ţeavă.
lişor adj. 210 uşor.
lugurie s. f. 209 lucru, obiect.
lume s. f. 202, 203 lume, oameni.
loc s. n. 218 pămînt.
loku v. l o c.
l'au vb. (I) 220 a lua.
l'iopure, l'epure s. m. 207 iepure.

ma adv. 204 dar.
macă conj. 203 dacă.
marḑine s. f. 204 margine, capăt; *tu marḑine* = în cele din urmă.
mastur s. m. 220 zidar, meşter.
masturie s. f. 220 meserie.
maş adv. 203, **maşĭ** 204 etc. numai.
măksulẹa s. f. 215 produsul oilor sau al caprelor, frupt.
mărat adj. 201, 210 biet, sărman.
mes s. m. 214 lună.
mese s. f. 209 mijloc.
minduesc, mintuesc vb. (IV) 204, 209 a gîndi, a cugeta.
minduire s. f. 204 gîndire, chibzuinţă.
misale s. f. 209 faţă de masă.
mic, măc, ***mîncu*****,** ***măncu*** vb. (I) 204 a mînca.
mişcătură s. f. 204 bucată.
moare s. f. 211 moară.
moaşe s. f. 215 bătrînă.
mọrat v. m ă r a t.
mulare s. f. 219 catîr.
muşat adv. 201, 203 etc. frumos.
mut vb. (I) 202 a urca.

mutrescu vb. (IV) 204 a căuta, a privi, a vedea; 209 *s-nă mutrim lucrulu* = să ne vedem de treabă.

nafoară adv. 203 afară.

nă art. nehot. f. 202 etc. o.

nọ v. n ă.

ndreg vb. (III) 220 a pregăti, a aranja, a organiza.

ndrept vb. (I) 203 a îndrepta (părul), a tunde.

ngan = **angan** vb. (I) 207 a chema, a striga animalele (oi, cîini, păsări, vite).

nică adv. 209, 210 încă.

nidată s. f. 204; *nidată soarle* = înainte de răsăritul soarelui.

ningă prep. 201 lîngă.

niñgọ v. n i n g ă.

nișane s. f. 203 minune.

numa s. n. 204 nume.

ńare s. f. 219 miere.

ńergu vb. (III) 205 etc. a merge; *ńeg, neg* = merg (eu); *ńarḍe, ńarze* = merge (el); *ńerḍem* = mergem; *nărḍeam* = mergeam; *ńarse, ńase* = merse.

oară s. f. 204 oră, ceas; (*tu*) *tru oară, trăoară* la moment, într-o clipă, repede.

oarfîn adj. 204 sărac, nevoiaş.

oaspe s. m. 210 prieten, oaspe.

pade s. f. 207, 219 jos; *dim pade* = de jos.

para s. f. 210 plural: *parați, paraḍi, praḍi* bani, parale.

pălate s. f. 209 palat.

pălăcărsescu vb. (IV) 209 a ruga.

păl'ur s. m. 204 un arbust spinos.

părmiθ = **părămiθ** s. m. 207 basm, poveste.

păzare s. f. 207 tîrg.

per s. m. 204 păr; *ńi l'aŭ perl'i* = îmi iau lumea în cap.

percă adv. 204 decît.

petală s. f., plural *petalle* (cu *l* dublu) 204 potcoavă; *aruc petalle* = a muri, a da ortul popii.

pispelescu vb. (IV) 201 a presăra.

pistipsescu vb. (IV) 209 a crede.

pitrec vb. (III) 209, 219 a trimite.

plăngu s. n. 209 plîngere, jalbă, reclamație.

praš s. m. 218 praz.

pravatós adj. și adv. 202 tare, puternic, din răsputeri.

prota adv. 209 întîi.

psumă s. m. 209 brutar.

purdical'e s. f. 209 portocală.

semnu s. n. plural *seamne* 204 semn, minune.

sfinduk'e s. f. 209 ladă.

simie s. f. 201 batistă, basma.

skl'au s. m. 220 sclav.

sone s. f. 209 sfîrșit.

stres adj. 210 strîns.

sum, sun prep. 201, 204 etc. sub.

șuptureḍ vb. (I) 203 a șopti.

talar s. m. 219 putină.

tă = **tră** prep. 210 pentru, drept, ca.

ti prep. 207 pentru.

tîrastu 204 = turuște, turiște.

tora adv. 203, 210 etc. acum.

tornu vb. (I) 204 a întoarce.

tr(a) prep. 204, 205 pentru, din cauza.

trap s. n. pl. *trapuri* 205 vîlcea, pîrîiaș.

tre num. 214 trei.

trop s. n. 203 chip, mod, modalitate, fel.

tur prep. 214 în.

turiște s. f. 205, 215 tîrlă, stînă.

țilar s. n. 203 pivniță.

țiva pron. neh. 204, 209 nimic.

ucă s. f. 210 oca; *nu erá di al'el' cu ucălu patru sute* = prost, nu dintre cei care fac ocaua de patru sute (de grame) și sînt considerați deștepți, șmecheri.

udă s. f. 203 odaie.

un, (u)nă art., pron. nehot. 201, 202, 203 etc. un, o.

unọ v. u n, u n ă.

unoară adv. 209; *di unoară* numaidecît, pe loc, îndată.

ụndreg v. n d r e g.

ụntserta v. î n ț e r t.

ursescu vb. (IV) 212 a stăpîni.

vatăm vb. (I) 219 a omorî, a ucide.

vătălah s. m. 219 burduf pentru vin și pentru untdelemn.

vegl'u, avegl'u vb. (I) 214, 219 a păzi, a veghea.

vîră pron. neh. 203 vreun, vreo.

vọtọlah v. v ă t ă l a h.

xeane s. f. 219, 223 străinătate.

zămane s. f. 203 vreme de demult.

zbor s. n. 203, 210 etc. vorbă, cuvînt.

žilescu v. j i l e s c u.

zvercă s. f. 204 ceafă, cerbice.

χ'l'mă adv. 215 în jos.

acu, cu conj. 239 dacă.
aflu şi aflum vb. (I) 239 a găsi.
agru s. n. 242 ogor.
air s. n. 239 bine, noroc, pricopseală.
al s. m. 239 nenorocire, supărare, hal.
alat s. m. 221 unealtă, sculă.
amă conj. 235 dar, însă.
ḁmbet vb. (I) 238 a (se) îmbăta.
ḁmbitari v. ḁ m b e t.
ḁmnu vb. (I) 225 a umbla.
ḁmpirat s. m. 239 împărat.
ḁndireg vb. (III) 240 a conduce, a însoţi, a îndrepta pe cineva sau ceva.
ḁnves vb. (IV) 244 a îmbrăca.
ară adv. 239, 240 etc. iar, iarăşi.
aschi̯er s. m. 237 soldat, oaste, armată.
aţi conj. 233 apoi, cînd, *aţi . . . aţi* = cînd . . cînd.
ăntru prep. 222, 233 înainte de.

babă s. f. 237 bunică.
barnitsă v. b a r n i ţ ă.
barniţă s. f. 239 un fel de mei.
başcă adv. 239 deosebit, aparte.
bat vb. (III) 234: *bate pri* sau *di* a întîlni pe.
băltiji̯ă s. f. 245 secure, bardă, topor.
bărbărloc s. m. pl. *bărbăloţi* 241 barbar? Candrea, GS, III, 1, 187; barbarie?
bebi s. m. 236 nene, băditţă, apelativ pentru un frate (sau o persoană) mai mare.
biles vb. (IV) 233 a jupui, a beli.
bubă s. f. 230 vierme de mătase.
bucă s. f. 240 scoc, lăptoc, uluc de moară.
bugaresc adj. 241 bulgăresc.
butsńi v. b u ţ n e s.
buţnes vb. (IV) 240 a împunge, a înţepa.

ca conj. 233 cînd.
cantar s. n. 221 cîntar.
cḁsḁbá s. m. şi n. pl. *cḁsǫbǫur* 238 oraş.
cḁţa vb. (I) 221 a prinde, a apuca.
cavgă s. f. 237 ceartă, neînţelegere, dispută.
căigănă s. f. 240 jumări de ouă.
căndisés vb. IV 239 a primi, a consimţi.
căsmet s. n. 233 noroc, soartă.
chési s. f. 221 pungă de bani.
chiesc v. c h é s i.
chinisés vb. (IV) 233 a porni.
chitcă s. f. 221 buchet.
chiutec s. n. 240 bătaie.
ciair s. n. 240 cîmp.
ciarnic s. m. 237 dud.
ciciă s. m. 234 unchi.
cmo adv. 233, 234 etc. acum.
coalc v. c ǫ l c.
codru s. n. 242 plăcintă de legume.
cola adv. 238, 239 etc. acolo.
cǫlc s. n. (pl. *cǫlcur*) 240 şold, pulpă.
cǫta adv. 239 atît.
criel s. m. 233 creier.
cucnés vb. (IV) 224, 234 a răsări, a creşte.
cucudă s. f. 233 greutate.
cujureáti s. m. pl. *cujureţ* 238 gogoaşă de mătase.
culăi adv. 239 uşor.
cumată s. f. 221 bucată.
cup s. n. plural *cupiti* 239 grămadă, stog.
cur vb. (I) 239 a curăţa.
curdises vb. (IV) 239 a se aşeza bine, a se apuca.
curǫn adv. 239 curînd, în fugă.
cutiji̯ă s. f. 239 cutie.
cutru prep. 233 către.
cužureati v. c u j u r e á t i.
čorbagiji̯ă s. m. 239 boier.
čudés vb. (IV) refl. 239 a se mira, a se uimi.

dar vb. (I) 233 a face, a fabrica, a clădi.
dilchi conj. 243 fiindcă, deoarece, în cazul cînd, dacă.
dilmi conj. 243 fiindcă, deoarece, în cazul cînd, dacă.
direc s. n. 223 stîlp.
disfac vb. (III) 241 a desface, a deschide.
dǫnă v. d u n.
dumăchin s. m. 221 gospodar.
dun vb. (IV) 239 a aduna, a îngriji: *dun găile* = port (eu) de grijă, mă îngrijesc.
dupcă s. f. 247 gaură.
dușe̯áţă s. f. 240 saltea de lînă.
drubés vb. (IV) 236 a zdrobi, a face bucăţi, a despica, a stinge în bătaie.
dvor s. n. plural *dvoră* 238 curte.
dževapu v. ğ e v a p.
džurni v. ğ u r n e s.

elă vb.; numai imperativ 240: hai, vino.
etca interj. 239 iată.

fachir s. n. 239 biet, sărman, sărac.
flǫ v. a f l u.
floreă s. f. 243 fluier.
ftari pron. 221 atare, acea.
fug vb. (IV) 233 a pleca.
fuști s. n. 221 cîrlige de împletit ciorapi.

găilé s. f. 239 grijă, întristare.
găjlē v. g ă i l é.
gărnișor s. n. 237, 242 porumb, păpuşoi, cucuruz.
gărńǫt adj. 221 de grîu.
ghidi interj. 243 măi, fă.
ghipt = vipt s. n. 239 cereale, grîu.
ghiubri s. f. 240 gunoi.
giangalot s. n. 221 unealtă.

gnoi̯ s. n. 240 gunoi.
gron s. n. 239 grîu.
gulub s. m. 225 porumbel.
ğevap s. n. 236 răspuns.
ğurnés vb. (IV) 240 a vărsa, a azvîrli.

ia conj. 222 sau; *ia* . . . *ia*: sau . . . sau.
ies vb. (IV) 239 etc. a ieși.
il'ă s. f. 239 fiică.
iruși s. n. 239 năvală.
isprimінés vb. (IV) 222 a (se) primeni.
iundi adv. 239 unde.
izgustés vb. (I) 240 a ospăta bine.
izmichiar s. m. 239 servitor.

laf s. n. 235 vorbă, cuvînt, zisă, spusă.
lag vb. (I) 240 a alerga.
lazés vb. (IV) 230 a tîrî; a boli.
leg vb. (III) 239 a alege.
let vb. (IV) 243 a ieși, a pleca, a porni, a duce.
liesor adj. 238 ușor.
lișiță s. f. 233 vulpe.
lume s. f. 239 oameni.
lușnac s. m. 231 nucă.

maală s. f. 234 mahala.
maistur s. m. 221 zidar.
mală v. m a a l ă.
măiés vb. (IV) 233 a lovi, a zvîrli.
măstegarcă s. f. 240 bîtă.
mesă s. f. 221 față de masă.
mic s. m. 221 prunc, copil.
micșel adj. 239 mic.
mil adj. 234 drag, iubit.
mirindu vb. (I) 242 a gusta, a mînca la mirindi, vremea de după amiază, între orele 4 și 5.
misur s. n. 232 farfurie, blid, strachină de pămînt.
moinista adv. 239 mîine.
mučcu vb. (IV) 239 a mușca.
muliă (și *mulă*) s. f. plural *muliți* 234 catîr.
mur s. m. 233 zid.
mutšeari v. m u č c u.
muvlet s. n. 239 termen, soroc.

napcum conj. 221 apoi, iarăși.
napcunta adv. 240 apoi, iarăși.
nămanc vb. (I) perfectiv 239 de la *mănanc* a sătura.
nitu adv. 247 nici.
nsor vb. (I) 221 a înșira.
ńic s. n. (pl. *ńicur*) 239 fărămituri.
ńazăts v. ń a z ă ț.
ńazăț adv. 239 amiază.

oa adv. 237 aici, v. u a.
oaltari adv. 235 alaltăieri.

palișnic s. n. 225 plug.
pazari s. n. 241 tîrg.
păcrov s. n. 240 velință, pătură.
păngioc s. m. 230 melc.
pită s. f. 239, *pită de ghiesp* cuib de viespi.
poini s. f. 239 cereală.
prășori s. f. 242 prășit.
priatil' s. m. 233 prieten.
pricazm s. n. 233 basm, poveste.
pridun vb. (I) perfectiv 240 a aduna, a strînge.
prizorcă s. f. 247 fereastră, crăpătură.
prupășuc s. n. 240 păscut.
pucat vb. (I) perfectiv 233 a căuta.
pugacc s. f. 221 turtă, plăcintă.
puivés vb. (IV) 243 a (se) ivi.

rap s. f. 236 piatră, piatră prețioasă.
ráti s. f. 243 liniște.
răsfrondi vb. (IV) 222 a frînge, a rupe.
rid s. n. 227 deal.
rost s. n. 233 gură, bot.
ruba s. f. 239 rînd de haine, costum.
ručos vb. (IV) 221 a prînzi.

saat v. s a t.
sadi v. s á l d i.
sáldi adv. 226 numai.
sat s. n. 242 ceas, oră.
săibiică s. f. 242 soție de logofăt de moșie.
sămuvilă s. f. 243 iele, zînă care face rău.
scand s. n. 233 scaun.
scomp adj. 241 scump.
scucni vb. (IV) 233 a se pune.
scul'io s. f. 238 școală.
sefă s. f. 240 liniște, bună dispoziție, ședere, petrecere în liniște.
sfacă pron. 239 fiecare.
siiri s. f. 243 horă.
sin s. m. 243 fiu.
siniă s. f. 221 masă rotundă de lemn.
sirbés vb. (IV) 239 a munci.
slumńés vb. (IV) 240 a zvîrli, a trînti, a vărsa.
son s. n. 240 somn.
spuă s. f. 233 prăjină de sprijinit vița de vie, arac.
spar vb. (I) 239 a speria.
spirt s. n. 239 chibrit.
streacl'ă s. f. 240 streche.
stumničcă s. f. 246 ploscă, ulcior.
stumnitšcă v. s t u m n i č c ă.
sucică s. f. 233 excrement.

tălcés vb. (IV) 233, 236, 240 etc. a omorî.
tăltšes v. t ă l c é s.
ticnés vb. (IV) 240 a veni cuiva în gînd, a-i trece prin minte, bg. *tekna*.
toi 239; probabil imperativul bulg. *stoi* devenit *toi*, după cum arată sensul.
toif s. n. 238 familie.

trag vb. (IV) 239 *trag colo* pornesc acolo, mă duc acolo.
tšair v. c i a i r.
tšorbadžiįa v. č o r b a ğ i į ă.
tšudés v. č u d é s.
tsere v. ţ'e r e.
tucu conj. 227 etc. numai, dacă.
tufec s. n. 237 puşcă.
turliįă s. f. 238 fel, tc. *turlį*.
turés vb. (IV) 234, 239, 240 etc. a vărsa, a zvîrli, a scoate, a arunca, a ridica.
turle v. t u r l i į ă.

ţere vb. (III) 240 a încerca.

ua adv. 240 aici.
ubăvil'ă s. f. 238 frumuseţe.
ugudés vb. (IV) 244 a ghici.
umizés vb. (IV) 238 a semăna.
unęcă adj. 238 puţină.
unęčcut adj. 222 puţin.
unęcicut v. u n ę č c u t.
uračlọc s. m. 238 plugărie.
urov s. n. 239 măzăriche.

vacọt s. n. 238 vreme, moment.
vărusés vb. (IV) 247 a vărui.
vę vb. (II) 234 etc. a avea.
vicăiés vb. (IV) 233 a striga.
vichim adv. 239 în fine; *di cọla s-nu s-facă vichim maį mult* = cît nici nu se poate mai mult.
viruiés vb. (IV) 235 a crede.
vlah s. m. (pl. *vlaș*) 238 numele pe care şi-l dau meglenorominii.
vlasęse — **vlasęşti** adv. 238 ca vlahii.
vrin, -ă pron. nehot. 234, 235 etc. vreun, vreo.

zaplọng vb. (IV) perfectiv 236 a plînge.
zăcăţọs vb. (IV) 233, 237 a agăţa, a spînzura, a prinde.
zăciudés v. z ă č u d é s.
zăčudés vb. (IV) 239, perfectiv de la *ciudi* a cădea pe gînduri, a fi îngîndurat.
zădun vb. (I) 240, perfectiv de la *duna* a aduna.
zămutrés vb. (IV) 240, perfectiv de la *mutres* a se uita, a privi.
zănăiat s. n. 221 meşteşug, meserie.
zărọs adj. 233 de la *rod* vb. (III) perfectiv a rîde.
zătšudes v. z ă č u d é s.
zăzidés vb. (IV) perfectiv 247 a zidi.
zburés vb. (I) 238 a vorbi.
zor s. n. 239 = zort.
zort s. n. 239 nevoie, ananghie.

ISTROROMÎNA

(a)caţå vb. (I) 248 a apuca, a prinde, a căpăta.
(a)cmoče v. (a) c m o ţ e.
(a)cmoţe adv. 254 acum.
aniurba vb. (I) 253 a întîlni.
(a)nţå adv. 249 aici.
aratåį s. m. 248 plugar.
(a)rmår s. n. 248 dulap.
aså adv. 248 aşa.
åb, åbę, åbo adj. 252 alb.
åńel s. m. 252 înger.
åt pron. adj. 248 alt.
ămbati v. i m b a t i.
(ă)mnå vb. (I) 256 a umbla, a merge, a se duce.
(ă)ncruni vb. (IV) 248 a încununa.
(ă)nmesti vb. (IV) 254 a îmbrăca.
ărde vb. (III) 248 a rîde.
ărpę s. f. 254 piatră.

baladúr s. n. 248 prispă, pridvor.
băţvę s. f. 254 butoi.
bedast adj. 248 nebun.
beleţa s. f. 256 frumuseţe.
betăr, betără adj. 249 vechi.
betór v. b e t ă r.
biţ s. n. 248 bici.
bog s. m. 248 dumnezeu (în formule de salutare).
bolăn, bolnę adj. 248 bolnav.
bolnę v. b o l ă n.
bora interj. 248 zău, în adevăr.
bora s. m. 255 vînt, numele unui vînt.
boskę s. f. 256 pădure.
boşchę v. b o s k ę.
brec s. m. 251 cîine.
brijăn, brijna adj. 250 sărac, biet.
brod s. n. 255 punte.
butighe s. f. 254 prăvălie.

carboner s. m. 255 cărbunar, ajutor de fochist.
casún s. n. 248 ladă.
caţå v. (a) c a ţ å.
ćå adv. 249 de acolo. Se construieşte numai cu verbele care arată mişcarea întărind ideea de mişcare, *scapåt-a ćå* a fugit de acolo.
căn adv. şi conj. 248 cînd.
căro adv. 250 foarte.
căsę s. f. 248 casă.
cătra prep. 248 la, spre, către.
ceabăr s. n. 254 ciubăr.
chiå v. c å.
cia v. ţ i į a.

cl'emå vb. (I) 250 a chema.
cogo s. m. 255 bucătar.
conope s. f. 250 cînepă.
crâi s. f. 255 margine, mal.
crelutę s. f. 252 aripă.
cruto adv. 256 foarte.
čuda, čudę, ƫude adj. şi adv. 252 mult.
čudę v. č u d a.
cuhęi̯ vb. (IV) 254 a găti (o mîncare).
cumpir s. m. 254 cartof.
cuntenăt, cuntentę adj. 250 mulţumit.
cus s. n. 254 bucată.

daşcă 254 scîndură.
declă s. f. 248 servitoare, slujnică.
din prep. 248 după.
do num. 256 două.
do prep. şi conj. 254 pînă (să).
doba s. f. 249 timpul, vremea, momentul.
dopelęi̯ vb. (IV) 255 a transporta, a duce.
dunche v. d u n k e.
dunke conj. 256 deci, aşadar.

e conj. 248 iar, şi.

fagot s. 252 fasole.
fajo s. n. 254 boccea.
fermęi̯ vb. (IV) 252 a opri.
fil'ę s. f. 250 fiică.
fil'ę v. f i l'ę.
fiorin s. m. 249 florin, moneda italiană.
fl'er s. n. 255 fier.
fome s. f. 257 foame.
fortunal' s. f. 255 furtună.
fricę v. f r i k ę.
frikę s. f. 252 frică.

gospę s. f. 250 doamnă.
gospę v. g o s p ę.
gospodår s. m. 248 stăpîn, gazdă.
gospodariƫę s. f. 248 stăpînă.
gråd s. n. 255 oraş.
grob s. n. 252 mormînt.
gumnę s. f. 248 arie.
gut s. n. 255 gît.

hladí vb. (IV) 251 a se răcori la umbră, cf. *hlad* umbră.
hlapăţ s. f. 248 slugă, servitor, argat.
hlapeţ v. h l a p ă ţ.
hiti v. (IV) 248, 255 a arunca, a zvîrli.

i̯adăn, i̯adnę, i̯adno adj. 255 trist, supărat.
i̯å pron. pers. (III) f. 248 ea.
i̯e pron. pers. (III) m. 248 el.
ječimic, i̯eƫmic s. n. 254 orz.
iendårm s. m. 252 jandarm.
imbati vb. (IV) 256 a se întîlni; se construieşte cu prepoziţia *pre*.
inche v. i n k e.
infati adv. 248 în adevăr.

inke adv. 248 încă.
iŋke v. i n k e.
i̯ur adv. 248 de bună seamă, desigur.
i̯uvę adv. 248 unde.

jåjet s. n. 250 deget.
jenschę v. j e n s k ę.
jenskę s. f. 255 femeie.
jepurle s. n. pl. 252 buzunare; conţinutul buzunarélor (?).
jupån s. m. 249 primar.

k'å = čå.
kåro v. c å r o.
kumarǫk s. n. 249 şapcă, pălărie.

largo adv. 254 departe.
laså vb. (I) 249 a lăsa.
lavęi̯ vb. (IV) 254 a spăla.
l'epur s. m. 251 iepure.
locåndę s. f. 256 birt, ospătărie.
loji vb. (IV) 255; *loji focu* = a aţîţa, a întreţine focul.

ma conj. 248 dar, însă.
machinę s. f. 255 maşină.
mai̯ę s. f. 250 mamă.
mai̯mun adj. (comparativul lui *mult*) 256.
mănca, muncå vb. (I) 256 a mînca.
månche v. m å n k e.
månke adv. 250 comparativ de la *anke*; 255 înainte.
manuvręi̯ vb. (IV) 255 a manevra.
măre adv. 248 mîine.
måşala s. m. 249 hoţ, pungaş, escroc, şmecher.
merindę s. f. 248 prînz.
meştel' s. n. 253 vas de pămînt.
meter s. m. 254 metru.
mil'iår num. 254 mie.
minestrę s. f. 254 supă.
mirå vb. (I) 252 a mina.
misęƫę s. f. 255 lună (de zile).
misli vb. (IV) 256 a gîndi.
mladić s. m. 248 tînăr, flăcău, june.
ml'årę s. f. 253 miere.
ml'årę v. m l ' å r ę.
morebit adv. 252 poate.
moręi̯ vb. (IV) 248 a trebui.
mǫšala v. m å ş a l a.
murei̯ v. m o r ę i̯.
musåt adj. şi adv. 248 frumos.

navighęi̯ vb. (IV) 255 a naviga.
nåzat adv. 256 înapoi, îndărăt.
neca conj. 248 să.
nego adv. 256 decît.
nigdår adv. 256 niciodată.
nǫzat v. n å z a t.
nuşcăt adj. 256 nu ştiu cît.

obed s. n. 250 prînz, masă.
ocnę s. f. 250 fereastră.
ocnę v. o c n ę.
ócoli prep. 248 pe la, în jurul.
ocrunit adj. 248 încununat.
ontrat adv. 256 atunci.
o̥nša v. (a) n ţ å.
orij s. n. 254 orez.
otprosti (+ dativul) vb. (IV) 256 a ierta.

pac adv. şi conj. 249 apoi.
pak v. p a c.
pari vb. (IV) 255 a (se) prinde.
parićęi vb. (IV) 256 a frige, a pregăti o friptură la foc.
părjun s. n. 252 închisoare, puşcărie.
påste vb. (III) 248 a paşte (boii).
pemint s. n. 248 pămînt.
pesâ vb. (I) 254 a apăsa.
pişâ vb. (I) 249 a (se) pişa.
pišó v. p i ş å.
plåća s. f. 248 bacşiş.
plati vb. (IV) 249 a plăti.
ploi vb. (IV) 249 a ploua.
podiie s. f. 254 jumătate.
podne s. f. 248 amiazi.
pogodi vb. (IV) refl. 248 a se tocmi, a se învoi, a cădea de acord.
pogovori vb. (IV) 248 a se vorbi, a se înţelege.
poidi vb. (IV) perfectiv 256 a mînca.
pometi vb. (IV) perfectiv 248 a mătura.
popi vb. (IV) perfectiv 249, 253 etc. a bea.
poredăn, porednę, poredno adj. 249 rău, stricat, prost (despre lucruri).
posadi vb. (IV) perfectiv 254 a sădi.
poseći, póseţi vb. (IV) perfectiv 254 a tăia.
poştolę s. f. 251 gheată.
potieni vb. (IV) 255 a scufunda.
potle adv. 252 după.
potoreće vb. (III) perfectiv 252 a toarce.
prichini v. p r i k i n i.
prikini vb. (IV) 248 a frînge, a rupe.
pripravi vb. (IV) 254 a pregăti.
prislipi vb. (IV) 252 a înşela.
priste prep. 248 peste, în.
pristrasi vb. (IV) reflexiv 249 a se speria.
pristraši v. p r i s t r a s i.
privari vb. (IV) 249 a înşela, a păcăli.
prospi vb. (IV) 256 a curge, a vărsa, a răspîndi, a risipi.
provadi vb. (IV) 254 a se scoate.
pruvęi vb. (IV) 251 a proba.
pul' s. m. 253 pasăre.

rachin v. r a k i n.
råd adv. şi adj. 250 bucuros.
rakin s. n. 255 inel, belciug, cercel.
ratâ vb. (I) 252 a arăta.
ratšun v. r a ţ u n.
raţun s. n. 249 socoteală.
renche adv. 255 înainte.
reskinit adj. 249 rupt, sfîşiat.
reziadi vb. (IV) 253 a se mînia, a se înfuria.
rmår v. a r m å r.
rozę s. f. 248 floare.
róziţę s. f. 248 floricică.
rugâ vb. (I) 249 a ruga.

sa = aşâ.
saco v. s a k i.
saki, saka, sako pron. neh. 248 fiecare, oricare, tot; *de saco ţe* = îndată ce, după ce.
scånd s. n. 254 masă.
scunde vb. (III) 248, 252 a ascunde.
scupa adv. 254 împreună.
scur, scurę, scuro adj. 249 întunecos; *scuro* s. n. întuneric.
se conj. 254 dacă.
segav şi **şegav** adj. 248 isteţ, hîtru.
siromåh adj. 256 sărac.
škuro v. s c u r.
slåmę s. pl. 248 paie.
spås s. n. 251 plimbare.
sprtę s. f. 248 coş.
srić v. s r i ţ e.
sriţe s. f. 248 noroc, fericire.
stålę şi **ştålę** s. f. 249 grajd.
steptâ vb. (I) 252 a aştepta.
štolę v. s t å l ę.
stupa s. f. 250 stîlp.
stuţi, stući vb. (IV) 248 a îmblăti.
sveti vb. (IV) 254 a zvînta, a usca.
şteptâ v. s t e p t å.
ştupa v. s t u p a.

taţâ vb. (I) 248 a tăcea.
Tărst s. n. 255 Triest.
tetę s. f. 250 mătuşă.
tezåc s. m. 248 muncitor.
timun s. m. 255 cîrma, roata cîrmei.
trefi vb. (IV) reflexiv 249 a se nimeri (în acelaşi loc), a se întîlni.
trgoveţ s. m. 252 negustor.
tr̥li vb. (IV) 251 a ţîşni, a curge.
tr̥l'u s. m. 253 pasăre foarte mică; ochiul boului.
tšel'ada s. f. 249 copii, familie.
tuţi vb. (IV) 248 a lovi, a bate.

ţiia adv. 248 acolo.
ţip s. n. 248 băţ.

udovîţę s. f. 252 văduva.
ufolo adv. 249 fără voie, fără intenţie, din nebăgare de seamă.
ur, urę, uro adj., pron. nehot. 250 unul, una.
urdin s. n. 248 ordin.
uslę s. f. 255 buză.
usnę s. f. 250 buză.
uvięi vb. (IV) reflexiv 248 a se încolăci, a se zvîrcoli.

valęi̯ vb. (IV) 249 a valora, a face.
våvic adv. 256 mereu, totdeauna.
vę vb. (II) 256 a avea.
vęć adv. 250 mai (mult), mai (departe).
viravęi̯ vb. (IV) iterativ 248 a veni.
votę s. f. 248 dată.

za conj. 248 ca să, spre, pentru a.
zåč conj. 256 de ce.
zacopęi̯ vb. 255 a îngropa.
zålic adv. 248 puţin.
zdribi vb. (IV) 254 a toca (varza, tutunul).
zdroţęi̯ vb. (IV) 248 a împinge, a izbi.
zegrni vb. (IV) 248 a (se) acoperi.
zepali vb. (IV) perfectiv 253 a da foc, a aprinde, a arde.
zeseći v. z e s e ţ i.
zeseţi vb. (IV) 256 a izbi, a tăia, a reteza.
zgori vb. (IV) 253 a arde.
zgrebi vb. (IV) 248 a zgîria.
zmisli vb. (IV) perfectiv 256 a (se) gîndi.
zrnę s. f. 248 grăunte.
župǫn v. j u p å n.

INDICE

A. AUTORI

B. MATERII

C. CUVINTE

D. LOCALITĂȚILE DIN R.P.R. REPREZENTATE ÎN CULEGEREA DE TEXTE *

* Cifrele respective indică pagina.

LISTA HĂRŢILOR

CUPRINS

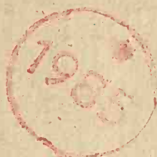
ANEXE

Redactor resp. de carte: M. Pietreanu. Tehnoredactor: Gh. Popovici. Corector: Gh. Argint

---

Dat la cules: 6.04.1960. Bun de tipar: 16.06.1961. Tiraj 2000+145 exemplare. Hîrtie semivelină de 65 gr/m.p. Format 70×100/16. Coli editoriale: 28,18. Coli tipar: 20. A.: 01567/959. Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare: 4. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare: 4

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică nr. 4, Calea Şerban Vodă nr. 133, Bucureşti — R.P.R.

Dialectologie – 15-16 IX
Ist. lit. rom. – 18-19. IX